

ევროპისა და ამერიკის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი

L'Institut d'Etudes de l'Europe et de la l'Amerique

ილია ტაბაგუა

Ilia M. Tabagoua

საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა
1917-1921 წლებში

და
საქართველო საფრანგეთის არქივებსა
და წიგნსაცავებსა

ტ. I

Les Relations franco-géorgiennes de 1917 à 1921

et

la Géorgie dans les Archives et dans les
Bibliothèques de France

vol. I.

MEDIATHEQUE CCF A.DUMAS

000002023

თბილისი - 1996 - Tbilissi

56.90

ევროპისა და ამერიკის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი

10105(ex. 2)

Institut d'Etudes de l'Europe et de la l'Amerique

ილია ტაბაღუა

Ilia M. Tabagoua

საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა 1917-1921 წლებში

და
საქართველო საფრანგეთის არქივებსა
და წიგნსაცავებში

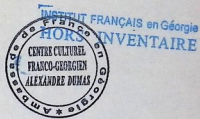
ტ. I

Les Relations franco-géorgiennes de 1917 à 1921

et

la Géorgie dans les Archives et dans les
Bibliothèques de France

vol. I.

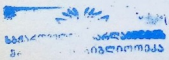
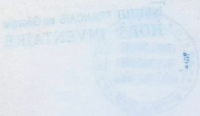
თბილისი - 1996 - Tbilissi

ამ წიგნს ვუძღვნი ჩემს უფროს ძმას -
 კოლია (ნიკოლოზ) ტაბაგუას, რომელიც 1944
 წლის 6 აგვისტოს, საფრანგეთის სოფელ ვუ-
 კევიელში (ქ. კარმიოსთან ახლოს) პარტიზანული
 ბრძოლების დროს მძიმედ დაჭრილი, ცოცხალი
 დასვეს გერმანელმა ნაცისტებმა.

Je dédie ce livre à mon frère aîné - Kolia
 (Nikoloz) Tabagoua, qui grièvement blessé
 dans une attaque de partisans contre les oc-
 cupants dans le village de Jouqueviel (près
 de Carmaux, en France) fut brûlé vif par les
 nazis allemands.

K 301.299
3

თავდაპირველად, როდესაც გადავწყვიტე გამოქვეყნებინა, წლების განმავლობაში ევროპის ქვეყნების (პირველ რიგში, საფრანგეთის) არქივებსა და წიგნსაცავებში ჩემს მიერ მოპოვებული დოკუმენტური მასალა, 1918-1921 წლებში – საქართველოს პირველი რესპუბლიკის მოკლევადიანი არსებობის პერიოდში, საფრანგეთსა და საქართველოს შორის ურთიერთობის შესახებ, ვუქრობდი დამეწყო პირდაპირ 1918 წლიდან. მაგრამ შებღოში ვავითვალისწინე რა ჩემი ქართველი და ფრანგი კოლეგების სურვილი, გადავწყვიტე შევხებოდი 1918 წლამდელ პერიოდსაც.

აქვე მინდა მკითხველის ყურადღება მივაქციო ამ ტომის ქვესათაურს: „და საქართველო საფრანგეთის არქივებსა და წიგნსაცავებში“. აქ იგულისხმება ვარდა იმ დოკუმენტური მასალებისა, რომლებიც უშუალოდ ეხებიან საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობებს, ზოგიერთი სხვა მასალაც, როგორც გამოუქვეყნებელი, ისევე გამოქვეყნებული და ეხებიან საქართველოს და ქართველ ხალხს.

ამრიგად, ეს ტომი არის 1917-1921 წლებში საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის შესახებ გამოსაქვეყნებლად გათვალისწინებული სამტომეულის პირველი ტომი, სადაც ნაჩვენებია ამ ორ ქვეყანას შორის ურთიერთობა 1917 წლამდეც.

ცხადია, აქ მოთავსებული დოკუმენტები არ ამოწურავენ საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობებს აღნიშნულ პერიოდში. სხვა დოკუმენტები საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობებზე 1917 წლამდე, გამოქვეყნებული იქნება იმ სერიაში, რომელსაც ეწოდება: „საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XX ს-ის პირველი მეოთხედი)“, რომლის ოთხი ტომი (XIII საუკუნიდან 1640 წლამდე) უკვე გამოქვეყნდა.

ჩემთვის დიდად სასიამოვნოა, რომ საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის ისტორიის ეს პირველი ტომი ქვეყნდება დღეს, როდესაც საქართველოს რესპუბლიკა თანდათანობით აშენებს თავის დამოუკიდებელ სახელმწიფოს; როდესაც საქართველო გავიდა საერთაშორისო არენაზე; მას გააჩნია თავისი საელჩოები საფრანგეთში, გერმანიაში, ბენილუქსის ქვეყნებში (ბელგია, ნიდერლანდები, ლუქსემბურგი), იტალიაში, ინგლისში, აშშ-ში და სხვა ქვეყნებში და ამ ქვეყნების საელჩოები წარმოადგენილია საქართველოში.

საფრანგეთში უკვე მოღვაწეობს საქართველოს რესპუბლიკის საელჩო (საგანგებო და სრულუფლებიანი ელჩი ბ-ნ ვიანა ჩოგოვაძე).

საქართველოში უკვე რამდენიმე წელია ნაყოფიერ დიპლომატიურ მოღვაწეობას ეწევა საფრანგეთის რესპუბლიკის საგანგებო და სრულუფლებიანი ელჩი ბერნარ ფასიე – დიპლომატიური მოღვაწე, რომელმაც კარგად იცის საქართველოს ისტორია, საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის ისტორია და რაც მთავარია, მას უკვარს საქართველო. მან იცის, რომ ქართველებსაც უწ

ვართ საფრანგეთი. ის საკვებით სამართლიანად წერს: „საფრანგეთი არის მტად ძვირფასი ქართველთა გულში. ამით მე ბედნიერი ვარ“¹.

ბ-ნ ელჩი ყურადღებას იმუშავებს ჩვენი ინსტიტუტისადმი, რისთვისაც ჩვენ მას მადლობას მოვასხვებთ. ევროპისა და ამერიკის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი ყოველმხრივ შეუწყობს ხელს საფრანგეთის საელჩოს მოღვაწეობას საქართველოში.

¹ იხ. კრებულ: „საქართველოს ურთიერთობა ევროპისა და ამერიკის ქვეყნებთან“, თბილისი, 1994, ტ. I, გვ. 16.

INTRODUCTION

Tout d'abord, lorsque j'ai décidé de publier la documentation rassemblée par mes soins au cours des dans les Archives et les Bibliothèques d'Europe (avant tout, de France), concernant les relations franco-géorgiennes au cours de la période allant de 1918-1921 – correspondant à la brève existence de la première République de Géorgie, j'avais envisagé de commencer ce volume par les documents portant la date du 26 mai 1918, jour de la déclaration de la restauration de l'indépendance du pays. Cependant, prenant en compte les avis de mes collègues français et géorgiens, j'ai jugé meilleur de donner un aperçu sur l'époque précédant l'année 1918.

Ici même, je veux attirer l'attention du lecteur sur le sous-titre de ce volume: "... et la Géorgie dans les Archives et les Bibliothèques de la France". C'est donc que, le lecteur là trouvera non seulement les documents, mais aussi bien des matériaux sur la Géorgie et sur les Géorgiens, relatifs aux relations franco-géorgiennes, qu'à d'autres domaines, certains déjà connus et certains inédits.

Ainsi, ce volume est le premier des trois tomes prévus, où l'on trouvera les documents et matériaux sur les relations franco-géorgiennes concernant les années avant de 1917 à 1921. Notamment: une brève revue des rapports franco-géorgiennes avant l'ambassade de Soukhan-Saba Orbeliani; l'ambassade de S.-S. Orbeliani en France en 1714; la Géorgie dans la politique orientale de Napoléon I-er; les foyers de la culture géorgienne en France au XIX-e siècle; L'activité des Consuls de la France en Géorgie de 1821 à 1921 etc.

Il est bien évident que la documentation publiée ici n'est pas exhaustive pour cette période, concernant les relations franco-géorgiennes avant 1918. Des autres documents seront publiés dans la série: "La Géorgie dans les Archives et Bibliothèques de l'Europe" du XIII-e siècle à 1924", dont 4 volumes (jusqu'au 1640) sont déjà publiés.

C'est pour nous une grande satisfaction de voir publié aujourd'hui le premier volume de la publication concernant l'histoire des relations franco-géorgiennes, alors que la République de Géorgie avance dans l'édification de son indépendance quand la Géorgie est apparue dans l'arène internationale; la Géorgie est devenue sujet du droit international: elle a déjà ses ambassades en France, en Allemagne, dans les pays du Bénélux (Belgique, Niderlande, Luxembourg), en Italie, en Angleterre, aux Etats-Unis et dans d'autres pays; de même, ces pays ont leurs ambassades en Géorgie.

L'ambassade de la République de Géorgie fonction en France sous l'autorité de l'ambassadeur extraordinaire et plénipotentiaire de M. Gotcha Tchogovadzé.

Depuis quelques années l'activité diplomatique fructueuse exécuté en Géorgie S. E. M. Bernard Fassier, ambassadeur extraordinaire et plénipotentiaire de la République Française en Géorgie. Mr. Bernard Fassier est diplomate d'une grande érudition, il connaît parfaitement l'histoire de la Géorgie, les rapports historiques, culturelles et politiques de nos deux pays, et de plus, il aime sincèrement la Géorgie, qui est, elle aussi, fort appréciée par la France. Il écrit: "... la France est si chère au coeur des Géorgiens et j'en suis heureux".¹

Mr. l'ambassadeur tient grand compte de l'activité de notre Institut. Pour cela nous Lui remercions vivement. L'Institut d'Etudes de l'Europe et de l'Amérique fera tout possible pour prêter aide à l'activité de l'ambassade de France en Géorgie.

¹ Voir: Les Relations de la Géorgie avec des pays de l'Europe et de l'Amérique, Tbilissi, 1994, vol. I, p. 19.

PREFACE

"The Relations between Georgia and France in 1917-1921, and Georgia in the Archives and libraries of France", is to be published in three volumes; in the first volume I decided to give the material about the relations between Georgia and France before 1917, that to show what relations existed between these two countries before 1917.

I suppose to be have the same way when I begin to publish the documents about relations of Georgia with the other countries (England, Germany, Italy, the USA) in 1917-1921.

VORWORT

"Die Beziehungen zwischen Georgien und Frankreich, und Georgien in Archiven und Bibliotheken von Frankreich" – ist vorgesehen in drei Bänden herauszugeben. Ich habe beschlossen im ersten Band die Materialien über georgisch-französischen Beziehungen bis 1917 zu veröffentlichen, damit der Leser die Vorstellung bekomme, was für Verbindungen diese beide Länder zueinander bis 1917 gehabt hatten.

Ich beabsichtige auch das Gleiche auch in Bezug auf anderen Ländern (England, Deutschland, Itali, USA) zu machen, wenn ich mit der Ausgabe der historischen Dokumenten, die das Betreff auf die Beziehungen Georgiens zu erwähnten Ländern in der Periode 1917-1921 haben, beginne.

* საქართველოსა და საზრანგეთის შორის კონტაქტებს, საქართველო-საზრანგეთის ისტორიულ, კულტურულ და პოლიტიკურ ურთიერთობებს მრავალი საუკუნის ისტორია აქვს¹. თუმცა ქართულ წერილობით წყაროებში „ფრანგი“ („ფრანგი“) მოხსენიებულია IX საუკუნეში, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ მანამდე არ იცნობდნენ ერთმანეთს უძველესი კულტურისა და ისტორიის მქონე ეს ორი ხალხი - ქართველები და ფრანგები.

IX-X სს. ქართულ წერილობით ძეგლში - „ცხოვრება წმინდისა ნინოსი“, სწავლასზე კონტექსტებში მოხსენიებულია „ბრანჯნი“, „ბრანჯთა“ და ა.შ.² აკად. ივ. ჯავახიშვილის აზრით, წმ. ნინოს ცხოვრებაში მოხსენიებული „ბრანჯნი“ ფრანგები არიან. „ბრანჯნი“ - წერს ივ. ჯავახიშვილი, - ძველ ხელნაწერებშიც ფრანგებათ იწოდებოდნენ³.

„ფრანგები“ მოხსენიებული აქვს დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსს - „ბრანჯნი“, „ფრანგნი“, „ფრანგეთისანი“⁴. „ფრანგებზე“ დაპარაკია ბასილ ეზოსმოდვარის „ცხოვრება მეფეთა მეფისა თამარისა“-ში⁵ და ბერი ეგნატაშვილის „ახალი ქართლის ცხოვრებაში“⁶.

„ფრანგები მოხსენიებულია შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანში“:

„მოვიდიან შესამკობლად: ქვეწით ფოვლნი სულიერნი,
ტყით ნადირნი წვალში თევზნი: ზღვით ნინანგი ცით მურინველნი,
ინლით არაბთ საბერძნეთით: მაშრიყნი და მალრიბკლნი
რუნსი სპარსნი მოფრანგენი და მისრეთით მეგვიპტელნი“.

ფრანგი ჯვაროსნების მიერ იერუსალიმის აღებისა და იერუსალიმის სამეფოს შექმნის ამბებთანაა დაკავშირებული ერთი საბუთი. სადაც მოხსენიებულია საქართველოს მეფე დავით აღმაშენებელი და პარიზში იესო ქრისტეს ჯვრის ნაწილის წაღების ამბავი⁷.

წმ. საულავის კანტორმა მეფსალმუნე ფრანგმა ანსელმა, იერუსალიმიდან პარიზში წაიღო იესო ქრისტეს ჯვრის ნაწილი. იმ ჯვრისა, რომელზეც იესო ქრისტემ სული დაღია. ჯვრის ეს ნაწილი დავით აღმაშენებლის ყოფილა, ხოლო მისი გარდაცვალების შემდეგ, ის მის მეუღლეს იერუსალიმში წაუღია და იქ ინახებოდა. პალესტინიდან პარიზში მიმავალი ანსელი გზაში გარდაიცვალა. ჯვრის ეს ნაწილი მისმა შვილმა წაიღო პარიზში. პარიზში დიდი ცერემონიით ჩააბარეს ის პარიზის ეპისკოპოსს ვალონს, იმ ეკლესიაში, რომელიც დღევანდელი პარიზის ღვთისმშობლის ტაძრის ადგილას იდგა. არსებობს ანსელის მიერ პარიზის ეპისკოპოსისადმი მიწერილი წერილი, სადაც ნათქვამია: „ჯვარი - პატიოსანის (ძეღის) ნაწილი, ქართველთა მეფის დავითის ქვრივი-საგან შექნილი“⁸.

თუ ქართველები უშუალოდ არ მონაწილეობდნენ ჯვაროსნულ ომებში, მათი შეიარაღებული ბრძოლები მუსლიმანების წინააღმდეგ, ეს დახმარება იყო

ჯვაროსნებისადმი. ურანგი ჯვაროსნებისათვის საქართველოს საძეულო მათი საქმის წინა-ხელეფი, ბურჯი იყო. - წერს ზ. ავალიშვილი⁹.

ურანგი ავტორი ვენხან დე ბოვე, ქართველების შესახებ წერდა: „ქართველები ქრისტეს ნამდვილი თაყვანისმცემლები არიან... მასკაცები არიან მებრძოლები“¹⁰. თავის წიგნში „ჯვაროსანთა ისტორია“ (პარიზი, 1817 წ.) ურანგი ავტორი მამო წერდა ბრძოლებში ქართველთა მამაცობაზე. ხოლო მეორე ურანგი ავტორი - ვოტიე, თავის „ანტიოქიის ამბებში“ მოიხსენიებს დიდგორის ომს. XII საუკუნის პირველი ნახევრის ხომეხი ისტორიკოსი მათეოს ურპაკეცის (მათე ურპაკელის) ცნობით, დიდგორის ომის დროს დავით აღმაშენებლის ლაშქარში დაახლოებით 200 ურანგი რაინდი მონაწილეობდა¹¹.

ჯვაროსანთა ლაშქრობების დროს ქართველების ძლიერებაზე წერდა ჯვაროსანთა ლაშქრობების ისტორიკოსი, არქიებისკოპოსი ურანგი ვითიმ ტარი (1130-1186).

ურანგების მიერ ქალაქ დამიეტის აღებას (1219 წ.) დიდი გამომხმორება გამოუწვევია საქართველოში. საქართველოს მეფის ვიარგი ლაშას ულნები დამიეტში შეხვდნენ ურანგ ჯვაროსნებს. ურანგმა ჯვაროსნებმა ქართველებს მოუწოდეს მონაწილეობა მიეღოთ ჯვაროსნულ ლაშქრობაში წმ. მიწების გათავისუფლებისათვის. ამ დროის წყაროებში ნათქვამია: ქართველები, ქრისტიანული კულტურის ხალხი, განუწყვეტ საბრძოლველად და გადაწყვიტეს თვითონაც შეუტონ თათრებს¹². მაგრამ ამ დროს საქართველოს შემოესივნენ მონღოლები. ისევე დროს, ლაშა ვიორგიც გარდაიცვალა.

1223 წელს საქართველოს დედოფალი რუსუდანი თავის საპასუხი წერილში რომის პაპს ონორე III-ს სწერდა, რომ მისი ძმის - ვიარგი ლაშას სურვილი იყო მონაწილეობა მიეღო ჯვაროსნულ ლაშქრობაში და წახსდგებოდა ემხალეობა, მაგრამ ამ დროს საქართველოს შემოესივნენ მონღოლები და ამან ხელი შეუშალა¹³.

XIII საუკუნიდან, ევროპაში ვაჭრობის განვითარებასთან დაკავშირებით, პირველი ევროპელი მოგზაურები გამოსწდნენ აღმოსავლეთის ქვეყნებში (მარკო პოლო, რუბრუკისი, შილდერგერი, კლავიხი და სხვ.). ზოგ მათგანი საქართველოშიც იყო. მეშვიდე ჯვაროსნულ ლაშქრობაში საფრანგეთის მეფის ლუი IX-ის ლაშქარში მყოფი ფრანცისკანელთა ორდენის წევრი ვითიმ დე რუბრუკისი (1220-1293), წარმოშობით ბელგიელი, საფრანგეთის მეფის დავალებით, 1253 წელს გაემგზავრა აღმოსავლეთის ქვეყნებში. იგი იყო საქართველოში და საქართველოს შესახებ ცნობები მიაწოდა ევროპას. საქართველოში ის შეხვდა ურანგ მისიონერს ბერნარ კატალანს, რომელიც იმ დროს საქართველოში ყოფილა.

ლონდონის საგარეო საქმეთა სამინისტროს არქივში (The Public Record office) ვნახე ერთ-ერთი მისიონერის - ჟიზეფ დე კანისის წერილი, რომელიც მას იერუსალიმიდან გაუგზავნია ინგლისის მეფე ედვარდ I-სათვის 1281 წელს. ამ წერილში ლაპარაკია ქართველების მონაწილეობაზე ქ. ჰომის (ხარა) აღებაში¹⁴.

1332-1333 წლებში საფრანგეთის მეფემ ფილიპე VI ვალუამ (1320-1350) წმ. მიწების განთავისუფლების მიზნით ჯვარი აღმართა და სხვებთან ერთად

მიმართა საქართველოს მეფეს ვიორგი V ბრწყინვალეს. ფრანცისკანელმა მისი-
ანერებმა მისი წერილი საქართველოში ჩამოიტანეს და გადასცეს მეფე ვიორ-
გის. მეფემ პატივით მიიღო საფრანგეთის მეფის დესპანები, ვაჟჩო წერილის
შინაარსს და დესპანებს უთხრა: „საფრანგეთის მეფეები სწორად შეაგულიანებ-
დნენ ხელმე აღმოსავლეთის ხელმწიფეებს სარკინოზების წინააღმდეგ, დაპირ-
დებოდნენ რა მათ დახმარებას, ხოლო შემდეგ, თვითონ არ მიდიოდნენ დასახ-
მარებლად, მიატოვებდნენ რა მათ მარტო, ისინი კი ეღებულობდნენ სამწუხარო
შედეგებს ასეთი ომიდან. მოუხვალავად ამისა, ვადავციო მის უდიდებულესობას
- მეფეს, რომ როგორც კი იგი ზღვაზე გადავა, იქვე მნახავს მე, მისი განკარ-
გულების შესასრულებლად მისულს, 30 ათასიანი ლაშქრით“¹⁵.

1459 წელს პაპის ელჩი აღმოსავლეთის ქვეყნებში, ლუდოვიკო ბოლონიე-
ლი, საქართველოსაც ეწვია. ის უკან რომ ბრუნდებოდა, მასთან ერთად ევრო-
პაში წავიდნენ ქართლის მეფის ვიორგი VIII-ის ელჩი ნიკოლოზ თბილელი
და ვვარფარე ათაბაგის ელჩი ქუსუდანი. ისინი იყვნენ რომის პაპთან პიუს II-
თან, ხოლო შემდეგ საფრანგეთში წავიდნენ. ისინი იყვნენ მეფე შარლ VII-სთან
(1422-1461). საფრანგეთის მეფესთან მათ საუბარი პქანდათ თურქეთის წინა-
აღმდეგ ერთობლივი ბრძოლის შესახებ და წმ. ადვკატების ერთობლივი ძალე-
ბით განთავისუფლების შესახებ¹⁶. ამ დროს ვარდაიცვალა საფრანგეთის მეფე
შარლ VII. ტახტზე ავიდა მისი შვილი ლუი XI (1461-1483). მის ტახტზე
ახვლის ცერემონიალს დაესწრნენ ქართველი ელჩები¹⁷.

XVII საუკუნიდან საქართველოს მიმართ განსაკუთრებულ ყურადღებას
იჩვენდნენ ფრანგი მოგზაურები. ამ მხრივ ცნობილია არიან: ფ.-ბ. ტავერნიე, ჟან
შარდენი, ე.პ. დე ტურნეფორი და სხვ. შემდგომში საქართველოში იყვნენ:
შარლ დე პესინელი, დე და პორტილიბუა დე მომპერო, მ.-ფ. ბროსე, დე ვა-
მა, ვ. ლეტელეი, ფურნიე, ფაბრი, ბორენი, შარტრი, მურიე, ბარონ დე ბაი და
სხვ. ყველა მათ საინტერესო ცნობები აქვთ გამოქვეყნებული საქართველოზე.
ზოგი მათგანი წლების განმავლობაში იყო (მუშაობდა) საქართველოში¹⁸.

• ჟან-ბატისტ ტავერნიე (1605-1689) იყო პირველი ფრანგი, რომელმაც
XVII საუკუნის პირველ ნახევარში მოგზაურა საქართველოში და მის შესა-
ხებ ვრცელი ცნობები მიაწოდა ევროპას, კერძოდ, საფრანგეთს, ფ.-ბ. ტავერნი-
ეს ხანგრძლივი მოგზაურობის შედეგად გამოქვეყნებული „ექვსი მოგზაურობა“
უფრო პრაქტიკულ-სავაჭრო ცნობარ-მეცნიერს წარმოადგენს, რომელსაც თავის
დროზე დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა.

ცნობები საქართველოს შესახებ ფ.-ბ. ტავერნიეს მოცემული აქვს თავისი
„მოგზაურობის“ პირველი ტომის მე-3 წიგნის მე-6 თავში. მარშრუტი: კონ-
სტანტინოპოლი-კაფა-აზაკი-გაჩიო-თბილისი-ურეკანი) და იმავე წიგნის მე-6 და
მე-10 თავებში: „ანგარიში ქართლში ახლანდელი მღვთმარუბის შესახებ“ და
„ანგარიში სამეგრელოში ახლანდელი მღვთმარუბის შესახებ“¹⁹.

პარიზში, სენ-ჟენევიევის ბიბლიოთეკის ხელნაწერთა განყოფილებაში ინა-
ხება ხელნაწერი მასალების ოთხი ტომი, შედგენილი აბატ პოლ ბარიეს მიერ.
მე-4 ტომის გვ. 189-192 მოცემულია „მასალები საქართველოს შესახებ 1608-

1696 წლებში". ეს მასალები შედგენილია აბაღ პოლ ბირიეს მიერ, მაგრამ ის ძირითადად ეყრდნობა უ-ბ. ტავერნიეს ჩანაწერებს და მკითხველს პირდაპირ, რომ მას მიაწვდის მოკლე ცნობებს „ქართლისა“ და „სამეგრელოს“ შესახებ¹.

მეორე ფრანგი მოგზაური იყო ჟან შარდენი (1643-1713). ჟან შარდენი საქართველოში იყო 1671 წელს და იქ დარჩა ხუთ თვეზე მეტ ხანს².

საქართველოში იმოგზაურა ცნობილმა ფრანგმა ბოტანიკოს-მეცნიერმა ჟოზეფ პიტონ დე ტურნეფორმა³. აქვე მინდა შევნიშო, რომ უკვე ტურნეფორის ფელა ჩანაწერი საქართველოზე არაა გამოქვეყნებული. ის ინახება პარიზის ბუნებისმეტყველების ეროვნულ მუზეუმში, ხაიდანაც მისი ფოტობირი წამოვიღე⁴.

უკვე ტურნეფორი თბილისში იყო 1701 წლის 21-26 ივლისს. საქართველოს შესახებ მისი ჩანაწერები მოცემულია მის მე-3 ტომში⁵.

XVIII საუკუნის პირველი ნახევრის ფრანგი ავტორი ჟან-ანტუან დე სერსო თავის წიგნში ეხება საქართველოს ძველი პერიოდის ისტორიას და წერს: „ქართველები ძველი იბერიელები არიან და მღ. მტკვრის (კურას) მდამოებში ცხოვრობენ... ქართველები კარგი მიწათმოქმედი არიან, საიდანაც მოდის ალბათ, მათი სახელწოდება - „გეორგია“. „ქართველები, - განაგრძობს ავტორი, - ძლიერ მებრძოლი ხალხია, რომელიც პლუტარქეს თქმით, ვერასოდეს დაიმორჩილეს ვერც მიდიელებმა, ვერც სპარსელებმა, ვერც ალექსანდრე მაკედონელმა. ისინი დაამარცხა მხოლოდ პომპეუსმა, რომელმაც აიღო მათი დედაქალაქი - აკოპოლისი, დაიმორჩილა მთელი ქვეყანა მღ. მტკვრის გასწვრივ და იბერიის სამეფო რომის პროვინციის მღვთმარობამდე დაიფანა...“⁶

საქართველოში ქრისტიანობის გავრცელებაზე მითხრობილია ფლორის წიგნში: „ქრისტიანობის ისტორია“⁷

¹ I. Tabagoua, Pour l'histoire des rapports franco-géorgiens, "France-USS Magazine", Paris, Novembre, 1969; H. Tabaryu, Франко-персидские отношения и Грузия (конец XVII - начало XIX вв.), "Проблемы истории стран Европы", Тбилиси, 1978, т. II, с. 136-161; I. Tabagoua, La Géorgie dans les plans de Napoléon I, "Bedi Kartlisa revue de kartvélogie", vol. XXIX-XXX, Paris, 1972.

² ძველი ქართული ავთოგრაფული დოკუმენტების ძეგლები, I (V-X სს.), ილია აბუღაძის რედაქციით, თბილისი, 1963, გვ. 107, 109.

³ ივ. ჯავახიშვილი, ანდრია მციციელისა და წმინდის მოღვაწეობა საქართველოში, „სიამშე“ 1900, თნისი, გვ. 18.

⁴ ქართლის ცხოვრება, ხ. ეპუხნიშვილის გამოცემა, თბილისი, 1955, ტ. I, გვ. 73, 325, 360.

⁵ იქვე ტ. II, გვ. 142, 146.

⁶ იქვე, გვ. 334, 365, 402.

⁷ ზ. ავალიშვილი, ჯვაროსანთა დროიდან. ოთხი საისტორიო ნარკვევი, პარიზი, 1929.

⁸ იქვე გვ. 21.

⁹ იქვე გვ. 27.

¹⁰ P. Prutz, Quellenbeiträge zur Geschichte der Kreuzzüge, Danzig, 1876; Reineri Reinerici, Chronicon Hierosolym, t. 1, p. 153; Pertz, Monumenta Germaniae historica, t. XXIII, p. 911; M. Tamarati, L'Eglise Géorgienne des origine jusqu'à nos jours, Rome, 1910, p. 415; ა. ტაბაგუა, საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა (XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედი), თბილისი, 1972, გვ. 85.

¹¹ K. Salia, La bataille de Didgori, "Bedi Kartlisa...", vol. XXII, pp. 82-86, Paris, 1970; ა. შესხია, დიდგორის ბრძოლა, თბილისი, 1965.

- ¹² Annales Ecclesiastici..., Lucae, 1747, t. I., pp. 457-458; History of the Crusades, Kenneth M. Setton General editor, vol. I. The First Hundred years..., London, 1969, pp. 135, 143, 148.
- ¹³ ა. ტაბაღუა, საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებსში, თბილისი, 1984, ტ. I, გვ. 27.
- ¹⁴ იქვე: 33-91.
- ¹⁵ P. Girolamo Golubovich O.F.M., Biblioteca Bio-Bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente Franceseano, Firenze, 1919, t. III, p. 415; Jean Richard, La Papauté et les missions d'Orient au Moyen Age (XIII-e - XY-e siècles), Rome, 1977, p. 54; ა. ტაბაღუა, საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებსში, თბილისი, 1987, ტ. III, გვ. 23.
- ¹⁶ A. Bryer, Ludovico da Bologna and the Georgian and Anatolian Embassy of 1460-1461, "Bedi Kartlisa...", Paris, 1965, vol. XIX-XX; დ. პაქიძე ლუდოვიკო და ბოლონია და ქართველთა უზენაესი ევროპაში, „მცნე“, 1983, №4.
- ¹⁷ ა. ტაბაღუა, საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა (XVII ს. I მუთხივთა), თბილისი, 1972, 33-91-92.
- ¹⁸ ა. ტაბაღუა, საქართველოში საფრანგეთის კონსულების მოღვაწეობის ისტორიიდან (1821-1921 წწ.), „მცნე“, 1986, № 3.
- ¹⁹ J.-B. Tavernier, Les six voyages, Rouen, 1724, 6 vols, vol. I, pp. 415-419; 443-454; M. A. Полиевктов, Европейские путешественники XIII-XVIII вв. по Кавказу, Тифлис, 1935, с. 181; ა. ტაბაღუა, საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა..., გვ. 93-94.
- ²⁰ Bibliothèque Sainte Geneviève à Paris. Paul Beurrier, Manuscrits, vol. IV: Relation de l'Etat present de la Géorgie; Relation de l'Etat present de la Maingrelie.
- ²¹ Journal du voyage de Chevalier Chardin en Perse et aux Indes Orientales par la Mer Noire et par la Colchide, Paris, 1811; Путешествие Шардена по Закавказью в 1672-1673. "Кавказский вестник", 1900-1901, Тифлис, 1902; Н. Слывицкий, Шарден и его путешествие по Грузии. "Кавказ", 1819, № 33-35; ფან შარდენის მოგზაურობა საქართველოში, თარგმნილი ფრანგულიდან უახლესი ზარნოვის მიერ ვაზ. „თურია“, 1886-1887 წწ.; ფან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში..., ფრანგულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დიურთო შხია შეკლემლიშვილმა, თბილისი, 1975.
- ²² J. P. Tournefort, Elements de Botanique, ou Methode pour conoistre les Plantes, Paris, 1694, 3 vols.
- ²³ J. P. Tournefort, Etat des Plantes que nous avons vues dans notre voyage de la Mer Noire, de la Géorgie et de l'Anatolie, Manuscrits: Museum National d'Histoire Naturelle, Paris.
- ²⁴ Relation d'un voyage du Levant, fait par ordre du Roy. Contenant l'Histoire Ancienne et Moderne et de plusieurs Isles de l'Archipel, de Constantinople, des Côtes de la Mer Noire, de l'Arménie, de la Géorgie, des Frontieres de Perse et de l'Asie Mineure, Par M. Pitton de Tournefort, Louvre, 1717; Lyon, 1717, 3 vols. Amsterdam, 1800, 3 vols.
- ²⁵ [Du Cerceau], Histoire de Thamas Kouli-Kan ou histoire de la dernière revolution de Perse arrivée en 1732, Paris, 1742, pp. 266-270.
- ²⁶ Fleury, l'Abbé, Histoire du Christianisme, Paris, 1836, t., p. 459.

CHAPITRE I. DES MATERIAUX SUR LES RELATIONS ENTRE LA GEORGIE ET LA FRANCE DANS LES ARCHIVES ET BIBLIOTHEQUES DE LA GEORGIE ET DE LA FRANCE.

Les relations historiques et culturelles entre la France et la Géorgie ont une histoire plusieurs fois séculaire¹. Quoique nous ne trouvions la première mention des "Francs" qu'au IX-e siècle, mais cela ne signifie pas pour autant que des rapports n'avaient pas existé avant cette date entre ces deux peuples possédant une longue histoire, une grande et ancienne civilisation.

Dans le monument manuscrit géorgien des IX-e – X-e siècles "La vie de Sainte Nino", nous trouvons dans divers contextes la mention des "Brandjis"². Selon l'académicien I. Djavakhichvili les "Brandjis" mentionnés dans "La vie de sainte Nino", sont des Français, écrit I. Djavakhichvili, ils désignent les Français également dans les anciens manuscrits géorgiens³.

Les "Français" sont mentionnés par l'historien du roi David IV le Constructeur (1089-1125): les "Brandjis", les "Français", le "Franguistan" (c'est-à-dire France)⁴. Il est question des "Français" dans le livre de Basil Esosmodzgvani (XII-e – XIII-e siècles) "La Vie de Tamar, roi des rois"⁵. Dans le livre du Beri Egnatachvili "La nouvelle vie de la Géorgie"⁶.

Les Français son mentionnés dans "Le Chevalier à la Peau de Tigre" de Chota Rousthaveli (XII-e siècle):

"Tous les vivants de cette terre, pour le louer se réunissent,
Oiseaux du ciel, fauves des rocs, poissons de l'eau et caïmans,
De Grèce, d'Arabie, des Indes, ceux d'Occident et d'Orient,
Les Russes, les Persans, les Francs et les Egyptiens de Misr"⁷.

Aux XI-e – XII-e siècles la Géorgie et les Géorgiens sont souvent mentionnés dans les sources ouest-européennes. Ceci est surtout lié aux Croisades.

Le moine français Ansault ou Ansellus emporta de Palestine à Paris une partie de la Sainte Croix du Christ qui avait appartenu au roi de Géorgie David IV le Constructeur (1089-1125). La relique fut remise à l'évêque de Paris Galaume en l'église qui se trouvait à la place de Notre-Dame de Paris.

La lutte victorieuse des rois de Géorgie contre les Turcs Seldjoukides fut une des raisons du rapprochement des Géorgiens et des Français. En 1121 le roi David IV le Constructeur infligea une lourde défaite aux Turcs Seldjoukides à Didgori (près de Tbilissi). Les Croisés accueillirent avec enthousiasme cette victoire des Géorgiens⁸.

Historien géorgien Z. Avalichvili observa: " Au XII-e siècle les croisés français considéraient le royaume de Géorgie comme avant-poste, un pilier de leur activité au Proche-Orient: "est nobis quasi antimurale"⁹.

Dans la lettre de Vincent de Beauvais, qui se rapporte à la même Période, nous lisons notamment: "Les Géorgiens sont des vrais admirateurs du Christ... Les hommes sont des guerriers..."¹⁰. A propos de belliqueux des Géorgiens pendant des Croisades écrivait aussi l'historien des Croisades, l'archevêque français Guillaume de Tyr (1130-1186).

Dans son livre "Histoire des Croisades" (Paris, 1817), Michaux parle de la bravoure des Géorgiens. Dans "Les guerres d'Antioche" du Français Gautier, il est question de la bataille de Didgori.

D'après la donnée de l'historien arménien de la première moitié du XII-e siècle Mathéos Ourhaëtsi (ou Mathé Ourhaéli) 200 chevaliers français prirent part au combat dans l'armée de David IV le Constructeur, à la bataille de Didgori¹¹.

Après que les Français eurent pris Damiette, en 1219 les Géorgiens décidèrent de prendre part aux Croisades. Ce fait est mentionnée dans la correspondance de la reine de Géorgie Roussoudane (1223-1245) et du pape Honoré III (1216-1227)¹².

Dans un document trouvé dans les Archives de Londres (The Public Record Office), rédigé par un Français, le frère Joseph de Cancy en 1281, l'auteur mentionne la participation des Géorgiens dans la prise de la ville de Homs en 1281¹³.

Les foyers de la culture géorgienne qui existaient dans le Proche-Orient assumaient un rôle important pour ce qui était la propagation de la culture géorgienne parmi les européens¹⁴.

Au XIII-e siècle, avec l'extension du commerce en Europe, les premiers voyageurs européens font leur apparition dans les pays d'Orient. Ces voyageurs (Marco Polo, G. de Rubruquis, Shilderger, Clavijo et d'autres), passaient parfois par le Caucase et, notamment, par la Géorgie. C'est à partir de ce temps - là que la question fut posée de définir une route mènerait d'Europe en Asie en passant par le Caucase (par la Géorgie Chrétienne).

Le roi de France Louis IX (Saint Louis) en 1253 envoya dans les pays d'Orient un membre de l'Ordre Franciscain Guillaume de Rubruquis (1220-1293), originaire Belgique a visité un partie de la Géorgie et a fourni à l'Europe occidentale des données sur la Géorgie. En Géorgie il a rencontré un missionnaire français - Jean Catalan¹⁵.

En 1332-1333 le roi de France Philippe VI de Valois (1320-1350), qui a monté la Croix pour libération des Terres Saint et cherchet des alliés contre les Arabes (les Saracins), fait appel au roi de Géorgie (Karthli) Guiorgui V le Brillant (1316-1346). Deux missionnaires franciscains ont apporté la lettre du roi de France à Tiflis (Tbilissi) et ont transmirent au roi Guiorgui V. Ce dernier, signe de respect profonde une lettre du roi de France a apposé sur son front et après cela écoutent le contenu de la let-

tre, a dit aux envoyés suivant: "Le roi de la France engageaient souvent aux Princes d'Orient contre des Sarazins avec la promesse d'arriver pour leur aider; mais après non arrivera et ils abandonneront a subir seulement le triste disposition de la guerre; d'ailleurs, dite a Sa Majesté le roi, que quand il passera le mer, me trouvera prêt pour exécuter son ordre avec trente milles guerriers"¹⁶.

La Géorgie suscitait un intérêt particulier dans les plans d'une coalition anti-turque des papes de Rome. La mission de Ludovico da Bologna, l'envoyé du pape aux pays d'Orient, y compris la Géorgie, se proposait également pour but la création d'une coalition¹⁷. En 1459 l'Ambassadeur du roi de Karthli (l'une des provinces de Géorgie) Guiorgui VIII Nikolos Thbiléli, dirigea une ambassade géorgienne en Europe occidentale et, notamment, en France.

Les représentants de la Géorgie menèrent des pourparlers d'abord avec le pape Pie II, puis en 1461, ils parvinrent en France et se présentèrent devant le roi de France Charles VII (1422-1456). Après la mort de ce dernier, les représentants de la Géorgie eurent l'occasion d'assister au cérémonial du couronnement du nouveau roi Louis XI (1461-1483), et d'être reçu par lui en audience.

De leur côté, les savant et les voyageurs français ne tardèrent pas à s'intéresser à la Géorgie, surtout à partir du XVII-e siècle. C'est ce dont témoignent les travaux et les notes sur la Géorgie rédigés par les illustres voyageurs: J.-B. Tavernier, J. Chardin, J. P. de Tournfort et plus tard: Ch. de Peyssonnel, de la Porte, Dubois de Montpéroux, M.-F. Brosset, de Gamba, V. Letellier, Fournier, Fabre, Borin, Chantre, Mourier, du Baron de Baye et bien d'autres.

J.-B. Tavernier (1605-1689) fut le premier français qui ait longuement séjourné en Géorgie, il effectua ce voyage dans la première moitié du XVII-e siècle. Aujourd'hui encore nous lisons avec le plus vif intérêt la description qu'il a donnée de la Géorgie de l'Est et de l'Ouest¹⁸.

A Paris, dans la Bibliothèque de Saint-Généviève, dans le Département des Manuscrits il existe quatre volumes de Manuscrits de Paul Beurrier (1608-1696), où dans IV-e volume (ff. 189-192), il emprunte de J.-B. Tavernier, donne matériaux sur le titre: "Relation de l'Etat présent de la Géorgie et de la Maingrelie"¹⁹.

Jean Chardin (1643-1713) dont l'oeuvre eut un profond retentissement dans la société française et influença Montesquieu, peut être considéré comme le plus grand parmi les voyageurs et investigateurs de la Géorgie. Au XVII-e siècle, il a passé cinq mois en Géorgie (en 1671) et fut reçu par le roi de Géorgie (de Karthli) Vakhtang V (1658-1676) au cours d'un très grand banquet²⁰.

Après ces deux voyageurs, la Géorgie reçut la visite de l'illustre botaniste français Joseph Pitton de Tournefort (1656-1708), qui se posait pour but l'étude de la flore de la Géorgie. Il nous a laissé des matériaux intéressants sur la Géorgie et sur Tiflis (Tbilissi) où il se trouvait en 21-26 juillet 1701²¹.

Un des l'auteur français du première moitié du XVIII-e siècle - Du Cerceau, sur les Géorgiens écrivait: "Les Géorgiens ont la réputation d'être les meilleurs soldats de toute l'Asie et sont dans les armées de Perse le corps le plus estimé et le plus considérable: quand on leur confie un poste ils le gardent opiniâtrément et ne reculent jamais. Ils sont d'une adresse merveilleuse à tirer de l'arc, dont ils se ferrent encore à la guerre. prése-
rablement aux armes à feu qu'ils manient aussi bien.

Le sang de Géorgie est le plus béni du monde, les hommes y sont grands, bienfaits, robustes et seraient d'une longue vie sans les excès du vin qui leur usent le corps de bonne heure.

Pour les femmes, qui est-ce qui n'a pas entendu vanter la beauté des Géorgiennes? Il y a longtemps qu'on leur donne la préférence sur toutes les femmes de l'Asie²².

Les Géorgiens sont les anciens Iberiens, le nom "Iberien" leur donnèrent les Grecs, "comme qui diroit de bons Laboureurs, où est venu apparemment le nom de Géorgie"²³.

"C'étaient des peuples fort aguerris, qui selon Plutarque n'avoient jamais été soumis ni aux Medes, ni aux Perses, non pas même à Alexandre, néanmoins ils furent vaincus par Pompée qui prit Acropolis leur ville capitale, soumit tout le pays le long du Kur et réduisit en Province Romaine le Royaume d'Iberie. Plutarque dit que le Roi Artoce (le roi d'Iberie) pour obtenir la paix de Pompée, lui envoya son lit, sa table et la selle de son cheval, toutes ces pièces étoient d'or"²⁴.

"Tiflis que l'on croit être l'Acropolis²⁵ des anciens est une assez grande ville bien peuplée, où se fait un gros commerce de soie et de vin: les Maisons y sont basses, mal éclairées et bâties pour la plupart de bouë et de briques. Au milieu de la ville est une haute montagne fort escarpée sur laquelle est bâtie la Citadelle et au bas coule le Kur, qui n'y est point du tout guéable, ce qui rend cette place fort et de difficile accès"²⁶.

¹ I. Tabagoua, Pour l'histoire des rapports franco-géorgiens, "France-URSS Magazine", Paris, Novembre 1969; Ibid., La Géorgie dans les plans de Napoléon I, "Bedi Kartlisa revue de kartvélogie", Paris, 1972, vol. XXIX-XXX; Ibid., Relations franco-persiennes et la Géorgie (fin du XVII-e début du XIX-e siècles), "Problèmes d'histoire des pays d'Europe", t. II, Tbilissi, 1978, pp. 136-161 (en russe).

² Monuments de l'ancienne littérature hagiographique géorgienne, I (V-e - X-e siècles), Tbilissi, 1963, pp. 107, 109 (en géorgien).

- ³ I. Djavakhchvili, L'action de l'apôtre André et de Sainte Nino en Géorgie, "Moambe", 1901, juan, p. 18 (en géorgien).
- ⁴ "Kartlis tskhovreba" ("Histoire de Géorgie"), édition de S. Kaoukhchichvili, Tbilissi, 1952, t. I, pp. 73, 325, 360.
- ⁵ Ibid., t. II, pp. 142, 146.
- ⁶ Ibid., pp. 334, 365, 402.
- ⁷ Chota Rousthaveli, Le Chevalier à la Peau de Tigre. Traduit du géorgien avec une introduction et des notes, par Serge Tsouladzé. Edition Gallimard, Paris, 1964, p. 161.
- ⁸ K. Salia, David IV et le Prêtre-roi Jean, "Bedi Kartlisa...", Paris, 1970, vol. XVII, pp. 87-91.
- ⁹ Z. Avalichvili, Du temps des Croisés. Quatre essais historiques, Paris, 1929, p. 27 (en géorgien).
- ¹⁰ P. Prutz, Quellenbeiträge zur Geschichte der Kreuzzüge, Danzig, 1876; Reineri Reinensis, Chronicon Hierosolym, t. I, p. 153; P. Pertz, Monumenta Germaniae historica, t. XXIII, p. 911; M. Tamarati, L'Eglise Géorgienne des origines jusqu'à nos jours, Rome 1910, p. 415; I. Tabagoua, Les relations franco-géorgiennes (le premier quart du XVIII-e siècle), Tbilissi, 1972, p. 85 (en géorgien).
- ¹¹ K. Salia, La bataille de Didgori, "Bedi Kartlisa...", vol. XXII, pp. 82-86.
- ¹² I. Tabagoua, La Géorgie dans les Archives et Bibliothèques d'Europe (XIII-e - XVI-e siècles), Tbilissi, 1984, vol. I, pp. 77-81, 239-252. (en géorgien et en latin).
- ¹³ Ibid., p. 91.
- ¹⁴ K. Salia, Les moines et les monastères géorgiens à l'étranger; Les centres culturels géorgiens à l'étranger: à Jérusalem, le monastère de la Croix en Palestine, à Pétriton, à Thovron, à l'Académie de Mangana et sur mont Sima, "Bedi Kartlisa...", Paris, 1964, vol. VIII-IX, pp. 30-59; vol. XVII-XVIII, pp. 40-46.
- ¹⁵ Guillaume de Rubrouk, Voyage en tartarie, Paris, 1654.
- ¹⁶ P. Girolamo Golubovich O.F.M., Biblioteca Bio-Biblioteca della Terra Santa e dell'Oriente Franciscano, t. III, p. 415, Firenze, 1919; Jean Richard, La Papauté et les missions d'Orient au Moyen Age (XIII-e - XV-e siècles), Rome, 1977, p. 54; I. Tabagoua, la Géorgie dans les Archives..., vol. III, p. 23.
- ¹⁷ A. Brayer, Ludovico da Bologna and the Georgian and Anatolian Embassy of 1460-1461, "Bedi Kartlisa...", Paris, 1965, vol. XIX-XX, pp. 178-195.
- ¹⁸ J.-B. Tavernier, Les six voyages, Rouen, 1724, 6 vols, vol. I, pp. 415-419, 443-454.
- ¹⁹ Bibliothèque Sainte Geneviève à Paris. Paul Beurrier, Manuscrits, vol. IV: Relation de l'Etat présent de la Géorgie; Relation de l'Etat présent de la Maingrelie.
- ²⁰ Journal du voyage de Chevalier Chardin en Perse et aux Indes Orientales par la Mer Noire et par la Colchide, Paris, 1811.
- ²¹ J. P. Tournefort, Elements de Botanique, ou Methode pour conoistre les Plantes, Paris, 1694, 3 vols. J. P. Tournefort, Etat des Plantes que nous avons vues dans notre voyage de la Mer Noire, de la Géorgie et de l'Anatolie, Manuscrits: Muséum National d'Histoire Naturelle, Paris.
- ²² Du Cerceau, Histoire de Thomas Kouli-Kan ou Histoire de la dernière révolution de Perse arrivée en 1732, à Paris, 1742, pp. 266-267.
- ²³ Ibid., pp. 268-269.
- ²⁴ Ibid., p. 269.
- ²⁵ Acropolis - ancien Mtskheta. Tbilissi capitale de la Géorgie depuis V-e siècle.
- ²⁶ Du Cerceau, Op. cit., p. 270.

* * *

საფრანგეთის სამეფოს კარზე ვერ კიდევ XVII საუკუნის პირველ ნახევარში არსებობდა გეგმა იმის შესახებ, რომ აღმოსავლეთის ქვეყნებთან საფრანგეთის ვაჭრობისათვის გამოეყენებინათ საქართველოს ტერიტორია. აქვე იგულისხმებო-

და საქართველო-საფრანგეთის ვაჭრობის განვითარებად, ამხე შექმნა ვაჭრობის ვერცხლად ლაპარაკი, როდესაც შევესებით სულხან-საბა ორბელიანის მოლაპარაკებას საფრანგეთში. იგულისხმებოდა საქართველოდან აბრეშუმის გატანა, ამით ვეგმა საქართველოშიც იყო. კერძოდ, სამეგრელოს მთავარი ლევან II დიდიანი აქტიურად ცდილობდა დაემყარებინა საგაჭრო ურთიერთობა ევროპასთან.¹

1698 წელს, ფრანგი კომერსანტი ჟან ბიონ დე კანსევილი, სამეფო კარის დავალებით, პარიზიდან სპარსეთს გაემგზავრა. ის კონსტანტინოპოლში ჩავიდა, მაგრამ იქიდან, კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის ელჩის მარკიზ დე ფერიოლის დახმარებითაც კი ვერ შეძლო მან სპარსეთში გამგზავრება, თურქეთი ხელს უშლიდა სპარსეთის ყოველგვარ კონტაქტებს ევროპასთან. მაშინ ფ. ბ. დე კანსევილი იტალიელ მისიონერებთან ერთად თბილისში გაემგზავრა, ხოლო იქიდან ადვილი იყო სპარსეთში ჩასვლა. მას საფრანგეთის მეფის დევი XIV-ის წერილი მიჰქონდა სპარსეთის შაჰ პუსევითან.²

1703 წელს საფრანგეთის მეფემ მიიღო სპარსეთის შაჰის წერილი, სადაც ეს უკანასკნელი სთხოვდა მეფეს ურთიერთ სამოგვბო ვაჭრობის განვითარებას სპარსეთსა და საფრანგეთს შორის, ამ დროს ფ. დე კანსევილი მეორე ჯერ იყო სპარსეთში.³

1704 წელს დევი XIV-მ საფრანგეთის ელჩად სპარსეთში დანიშნა ჟან-ბატისტ ფაბრი. 1705 წლის თებერვალში ის მარსელიდან ისპაჰანში გაემგზავრა. მის საელჩოში იყო კაცის ტანისამოსში გადაცმული ქ-ნი მარი პეტე.

მარი პეტე დე მულენი (1665-1720) - აღვოკატი მამისა და მრეცხავი ქალის შვილი იყო. ის იყო ლამაზი და განათლებული. 1702 წელს პარიზში, მანარინის ქუჩაზე ის საეჭვო სახლს ფლობდა. სწორედ იქ გაიცნო ის ფ.-ბ. ფაბრმა და მათ შორის ინტიმური კავშირი დამყარდა. ის შეუთანხმდა ფაბრს, რომ ის გაჰყვებოდა მას თავის ელჩობაში, მაგრამ ფაბრის მიხთვის განსაზღვრული თანხა უნდა გადაეხადა. ეს იყო და ეს. მარი პეტის არავითარი უფლებამოსილება არ ჰქონია. ის კაცის ტანისამოსში გადაცმული დაჰყვებოდა ფაბრს. კონსტანტინოპოლში ფოუნის დროს მას ქართული ჩოხაახალაუხიც კი ეცვა.⁴

ფ.-ბ. ფაბრი თავისი თანხმლება პირებით კონსტანტინოპოლის ვაგლით ჩავიდა ერევანში, სადაც 1706 წლის 17 აგვისტოს მოულოდნელად გარდაიცვალა. ელჩობის ხელმძღვანელობა მარი პეტემ აიღო თავის ხელში. მას ამის უფლებამოსილება არ ჰქონდა არც საფრანგეთის მეფისაგან და არც კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის ელჩი მარკიზ დე ფერიოლისაგან. ამ უკანასკნელმა ფაბრის აღვიღზე დანიშნა თავისი საელჩოს თანამშრომელი დევი მიშელი, რომელიც სასწრაფოდ ჩავიდა ერევანში, მაგრამ ერევნის გუბერნატორის (რომელსაც ახლი ურთიერთობა ჰქონდა მარი პეტისთან) დახმარებით, მარი პეტემ აიღოა დევი მიშელს, აღრე ჩავიდა ისპაჰანში, სპარსეთის შაჰის მეუღლესთან წარგზავნილად გამოაცხადა თავი, შეხვდა შაჰს და პრემიერ-მინისტრს.

როცა მარი პეტემ დაიკმაყოფილა თავისი სურვილები, სპარსეთის პრემიერ-მინისტრს სთხოვა დაბრუნება სამშობლოში საქართველოს ოფიციალურად მას ეს თხოვნა შეუხრუღეს.

მარი პეტის საქართველოში ჩავიდა. ხადაც დარჩა სამი თვე. იგი პეტის ქართლის მეფეს ვახტანგ VI-ს.

თი ზოგიერთი წერილი, რომელიც დაკავშირებულია საქართველოში მისი პეტის ყოფნასა და მის პიროვნებასთან.⁵

¹ იხ. Iliu Antelava, Les rapports entre les principautés géorgiennes et Rome au XVII-e siècle. Le projet de Commerce de Lévan II Dadiari, "Bedi Kartlisa...", Paris, 1975, vol. XXXIII, pp. 224.

229; შ. ჰაბაშვილი, ლევან II და დანი, კრებული: საქართველოს ურთიერთობა ევროპისა და აზიის ქვეყნებთან, თბილისი, 1994, ტ. I, გვ. 167-196.

² Ministère des Affaires Étrangères, Paris. Archives, "Perse", t. 5, f. 234.

³ Ibid., ff. 237-237 v°.

⁴ იხ. ტაბაღუა, საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა..., გვ. 68.

⁵ იხ. ი. ტაბაღუა, საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა..., გვ. 67-81; მისივე, საფრანგეთ-სსრკ-ს ურთიერთობა და საქართველო (XVIII ს. პირველი XIX ს. დასაწყისი). „ევროპის ქვეყნების ისტორიის პრაქტიკა“, თბილისი, 1978, ტ. II, გვ. 139-143; ნინო ახალაძე, ორან-საფრანგეთის ურთიერთობა და საქართველო XVIII საუკუნის პირველ მეოთხედში, „მაცნე“, № 1, 1990.

En 1704 le roi de la France Louis XIV envoya son ambassadeur J.-B. Fabre en Perse. L'ambassade est partie de Marseille au mois de février 1705. Dans cette ambassade, parmi les membres officiels, était une dame - M-me Marie Petit¹.

Marie Petit, aventurière, née à Moulins en 1665, morte vers 1720. Fille d'un avocat et d'une blanchisseuse, belle et intelligente, elle tenait, en 1702, une maison interlope à Paris, rue Mazarine. Elle se lia avec J.-B. Fabre, négociant de Marseille, qui, chargé en 1705 d'une mission en Perse, l'emmena déguisée en homme. Desservis par Ferriol, ambassadeur de France en Turquie, tous deux furent arrêtés par le pacha d'Alep; ils gagnèrent cependant Erivan, où Fabre mourut (1706). Après maintes péripéties, Marie Petit parvint à la cour de Perse, fut reçue par le chah Houssein, qui la combla de cadeaux. Mais, quand elle débarqua à Marseille (1709), ses ennemis la firent emprisonner. Le procès fut clôturé finalement, en 1711, par le mise en liberté de Marie Petit...

...L'ambassadeur de la France à Constantinople le marquis de Ferriol a été nommé son la place de l'ambassadeur Louis Michel, mais Marie Petit le premier arriva à Isfahan et quand elle termina ses affaires, elle demanda la permission de retourner en France en passant par la Géorgie. Sa demande été satisfaite et elle arriva en Géorgie où elle resta trois mois.

Voilà quelques documents concernant Marie Petit:

¹ Cf. L. Lockart, Marie Petit's Persian Adventure. "Revue Asiatique", vol. XIII, 1946, pp. 273-277; Larousse, t. V, p. 512; Bibliographie Universelle (Michaud).

1707 წლის აგვისტო. ფრანგი მანდილოსანი მარი პეტი საქართველოში.

ის (მარი პეტი) იქ (საქართველოში) დაახლოებით სამი თვე დარჩა. მისი იქ ყოფნის დროს ერევნის ხანს მისი სუვერენისაგან (სპარსეთის შაჰი) დავა-
ლებული ჰქონდა ვაგუზაგანა (კაცი) საქართველოს მეფესთან (ვახტანგ VI), რა-
თა მაჰმადიანების თანდასწრებით მიეღო ქალიშვილი პეტის დადასტურება იმი-
სა, რომ საფრანგეთის მეფემ სპარსეთის შაჰთან ნამდვილად ვაგუზაგანა საგანგე-
ბო დესპანის სახით ბატონი მიშელი თუ არა. მან (მარი პეტი) ამის შესახებ
მისცა წერილობითი ცნობა, რომელსაც ხელი მოაწერეს საქართველოს მეფემ,
ორმა მაჰმადიანმა და მარი პეტემ; ეს მოხდა კაპუჩინელი მქადაგებელი და სა-
ქართველოში მისიონერი მამა ფოზეუ დე პერუზის, მარი პეტისთან ვაგუზავნილ
ბატონ მოწინააღმდეგის (იგულისხმება მიშელი, - ი.ტ.) ორი მსახურისა და
ელჩის თარჯიმანის თანდასწრებით; რომ მან (მარი პეტი) მისი დავალება კე-
თილ და სათანადო ფორმებში შეასრულა. ხსენებულ ბატონ მიშელს ასე კე-
თილვანწყოილად იმიტომ მოუპყრო, რათა მას დრო ჰქონოდა თავისი ნდობის
სივლეები მიეღო. ამ ოთხი მოწმის წერილობითი საბუთი ამ ხიმართლეს ადას-
ტურებს.

აი მისი პირი, დელანი კი ბატონ მინმოროს ნუსხაში ინახება.

საქართველოში შეღავნილი მოწმობის პირი.

1707 წლის 31 აგვისტო, ქვემოთ ხელისმომწერნი: მორჩილი ძმა კაპუჩი-
ნული მისიონერი ფოზეუ-მარი დე პერუზი, ბატონები კასტელენი, ბორეგარი და
ნერსეს თბილისელი ამართლებენ მარი პეტის ქცევას.

მორჩილი ძმა ფოზეუ-მარი დე პერუზი, კაპუჩინელი მქადაგებელი და მო-
ციქულებრივი მისიონერი საქართველოში, ქალიშვილი მარი ფრანსუაზი საქარ-
თველოს მეფის სააგარაკო ადვილთან ახლოს (იფოფებოდა) ხსენებულ მეფეს-
თან მოსალაპარაკებლად, რათა ამ მეფეს დაეჩქარებინა და გაეადვილებინა, საი-
მელო მცველებით, მარი პეტი მალე დაეყენებინა კონსტანტინოპოლის გზაზე. ამ
დროს ერევნის ხანმა ამავე მეფეს (ვახტანგი) ჩაუგარი ვაუგზაგანა, რათა მას
იმავე ქალიშვილ მარისაგან ვაგუო, თუ მართლა ერევანში მყოფი ბატონი მიშე-
ლი მისი უქრისტიანესი უდიდებულესობის ნამდვილი ელჩია სპარსეთის გვირ-
გვინის წინაშე. მეფემ (ვახტანგი) პირველ რიგში ცნობები მიიღო ხსენებული
ქალიშვილისაგან; ამ ცნობების მიღების დროს ზემოხსენებული მორჩილი ძმა
ფოზეუ-მარი იქ ვიმყოფებოდი და მოწმე ვიყავი, ისევე როგორც ბატონები კას-
ტელენი, ბორეგარი და ხსენებული ქალიშვილი მარის თარჯიმანი ნერსეს თბი-
ლისელი, ე.ი. რომ ბატონი მიშელი იყო მისი უქრისტიანესი უდიდებულესობის

ნამღვილი ულჩი და რომ მან (მარი პეტით) საკუთარი თვალთ ნახა წყრილი ბითი მოწმობები, რომლებსაც ის ატარებდა, როგორც ნამღვილი და კანონიერი ულჩი. უფრო მეტიც, მე ვადასტურებ, რომ იმავე ქალიშვილმა მარამ, გაიფორმა ეს ერევანში, ბევრი იმუშავა ხანთან კათოლიკური სარწმუნოების სასარგებლოდ და აქც საქართველოში, ქრისტიანი კათოლიკეს კარგი მაგალითის ჩვენების გარდა, მან აგრეთვე ბევრი იმუშავა ამ მეფესთან (ვახტანგი) საკოლავო კათოლიკების ტანჯვის შესამსუბუქებლად, რომელნიც არანკველდებრივად დევნილი არიან წამხდარი ერეტიკოსებისაგან. რის საფუძველზეც დავწერე და საკუთარი ხელიც მოვაწერე ამ მოწმობის შემოაღნიშნულ დღესა და წელს.

ხელს აწერენ: გუზუბე მარი, კასტელენი, ბორეგარი და ნერსეს თბილისელი. დედანიდანაა¹.

¹ მარი პეტის შესახებ. ის. ა. ტაბაღა, საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა - გვ. 22, 67-73, 239.

№ 1.

Elle y resta environ trois mois, pendant son séjour le Kam d'Erivan fut chargé de la part de son Souverain d'envoyer au Prince de Géorgie pour tirer attestation de la Demoiselle Petit en présence des Turcs, s'il étoit vray que le Sieur Michel fût envoyé Extraordinaire du Roy auprès du Roy de Perse elle donna un Certificat sur ce fait; signé par le Prince de Géorgie, de deux Turcs, et par la Demoiselle Petit en presence du Pere Marie Joseph de Perouse Capucin Prédicateur et Missionnaire dans la Géorgie, de deux Domestiques du Sieur Adversaire qu'il avoit envoyé a la Demoiselle Petit, et du Droguement Ambassadeur, et qu'elle avoit vu sa commission en bonne et deüie forme; n'en ayant tant ainsi que pour traiter favorablement ledit Sieur Michel, pour qu'il eût le temps de recevoir ses Lettres de créance; L'attestation a rapportée de ces quatre Temoins, fait soy de cette vérité.

En voici la copie, l'Original se trouve dans l'Inventaire fait par Mr. de Montmorot.

Copie d'une Attestation faite en Géorgie.

Le 31 Août 1707, par Frere Joseph-Marie de Perouse, Capucin Missionnaire, Sieurs Castelin, Beauregard, et Nerses Tiflissans pour justifier la conduite de |Marie Petit.

Frère Joseph-Marie de Perouse Prédicateur Capucin, et Missionnaire Apostolique dans la Géorgie, lieu de plaisance du Prince de Géorgie, auprès de Mademoiselle Marie Françoise. pour négocier et faciliter auprès du dit Prince, à celle fin qu'il lui plait de la dépêcher au plûtôt, et l'assurer avec des bonnes Gardes pour se mettre en chemin vers Constantinople; il est

arrivé dans ce temps que le Kan d'Erivan a envoyé un Ciappary à ce même Prince, en lui ordonnant pour sa Règle de s'informer de la même Mademoiselle Marie, si Mr. Michel qui est à Erivan, est véritable Ambassadeur de Sa Majesté très-Chrétienne à la Couronne de Perse; lequel Prince d'abord en fit prendre information de ladite Mademoiselle qui la donna telle.

A laquelle moy susdit Frère Josreph-Marie me retrouvay present et témoin, comme aussi Mrs. Castelin, Beauregard et Nerses Tiflissans interprete de ladite Mademoiselle Maris, c'est-à-dire que Mr. Michel étoit véritable Ambassadeur de Sa Majesté très-Chrétienne, et qu'elle avoit vu de ses yeux les Lettres Patentes qu'il portoit avec luy de véritable et légitime Ambassadeur. De plus j'atteste que la même Mademoiselle Marie l'ayant ainsi appris à Erivan, a beaucoup travaillé auprès de ce Kan là au profit de la Religion Catholique; et icy en Géorgie j'avoûte qu'outre le bon exemple qu'elle a donné de bonne Chrétienne Catholique, elle a aussi beaucoup travaillé auprès de ce Prince au soulagement de ses Pauvres Catholiques, qui sont extraordinairement persécutez par ses pervers Heretiques; En foy de quoy j'ay écrit et signé cette Attestation de ma main propre le jour et année ci-dessus. Signé, Jiusepe Marie, Castelin, Beauregard, et Nerses Tiflisant. A l'original¹.

¹ Archives du Ministère des Affaires Etrangères de la France, Paris. Correspondance Politique, "Perse", t.2, ff. 14-15 (261-262).

№2

მარი ჰეტი საქართველოში.

დელნის პირი ბატონ მონმოროს მიერ შეღვენილ ნუსხაში ინახება

მარი ჰეტი

აღსანიშნავია, რომ მან (მიშელი) მას (მარი ჰეტი) რამდენიმე წერილი მისწერა თავრიზში და საქართველოში, რომლითაც ჩვენ ქვემოთ ვისარგებლებით. ის (მარი ჰეტი) ცოტა ხნის შემდეგ გაუღვა გზას კონსტანტინოპოლისაკენ, სადაც ჩავიდა და რვა თვე ცხოვრობდა ბატონ ულჩი დე ფერიოლის სასახლეში. ამ ხნის განმავლობაში ელჩთან ერთად ჭამდა ერთ მაგიდაზე. ჩავლა რა მეუის ხომალდ „ანტრეპრენან“-ში, რომელსაც მეთაურობდა ბატონი კლაველი, ის (მარი ჰეტი) მივიდა იმ ქალაქის (მარსელი) საავადმყოფოში, საიდანაც, დეზინფექციის გავლის შემდეგ, იგი წაიყვანეს თავშესაფარ სახლში 1709 წლის 8 თებერვალს. მოუხელავად მეუის განზრახვისა, რომ იგი მოეთავსებინათ ქალთა მონასტერში, როგორც ეს მართლდება 1708 წლის 21 მარტის ტვიფრიანის წერილით, რომელიც ბატონ დე მონმოროს გაეგზავნა. მანვე შეაღვინა საერთო

ნუსხა ვველა სავნის, ტანისამოსის და ქალაქლების, რომელიც ბატონ დიმიტრი
ტორებს დაევალით. ამის შემდეგ ის (მარი პეტი) დაკითხეს კიდევ.

ის (მარი პეტი) საგანგებოდ შეავიწროვეს და არ აღძვედნენ სამუდამოდ
ენახა ვინმე, თითქოს მას დიდი დანაშაული ჩადინოს, მას მაინც მოეცა საშუა-
ლება თავისი საჩივარი მიეწვდინა ბატონ ვრაფ ლე პონშარტრენამდე, რომელ-
საც ისე ხშირად იმეორებდა, რომ 1710 წლის 12 თებერვალს, საბჭოს დადგე-
ნილებით, საჩივარი შეაწვევტინეს. თქვენ, თქვენო აღმატებულ ებავ, ვაგ-
გზავნეს იმისათვის, რათა საბოლოოდ ვაგესამართლებინათ სადმირალოს სად-
გომში ბატონ მოხელეებისა და ბრძანებულებაში აღნიშნული რაოდენობის სა-
მართლის მცოდნე პირებთან ერთად. ის ბრალდება, რომელიც შედგენილია სა-
მეფოს ბატონი პროკურორის მიერ, ბატონი მიშელის თხოვნით მოდავის საწი-
ნააღმდეგოდ, უნდა დედოს მსჯავრი 12 ათას 200 ლივრი ბათილების ან კა-
ნონიერების შესახებ, ამასთან ერთად, ბატონ მიშელის მიერ ახალი საწყურ-
ბის ნაგარაუდევ შესყიდვასთან, გარემოებასა და დამოკიდებულებასთან ერთად.

რის შესასრულებლად ვერ შეუდგნენ ინფორმაციას, პროცესი მიმდინარე-
ობდა ჩვეულებრივ ფორმებში, მაგრამ რამდენადაც ქალიშვილი პეტი ყოველ-
თვის გამსჭვალული იყო იმ აზრით, რომ ბატონი მიშელი მის საიდუმლო მხარე
სწორედ წარმოადგენდა, მან (მარი პეტი) თავის უკანასკნელ 8 ივლისის საჩივარ-
ში მოითხოვა, რომ ის (მიშელი) პროცესზე ყოფილიყო, როგორც მთავარი
მხარე, რათა მას დაკისრებოდა სასჯელად 12 ათას 200 ლივრი თანხის გადა-
ხდა, რომელსაც 1707 წლის 25 მაისის მისი დაპირება შეიცავდა. დამოწმებუ-
ლი და აღიარებული განაჩენით რომელიც გამოიტანა ამ ქალაქის სასენეშალის
ბატონ ლეიტენანტმა 1710 წლის აპრილს, პროცენტები და ხარჯებიც იყო ნა-
გულისხმევი. გარდა ამისა, მან (მარი პეტი) დაასკვნა, რომ მას (მიშელი) მი-
უსჯიან თანხის ანაზღაურებას მოდავის (მარი პეტის - ი.ტ.) სასარგებლოდ,
ამასთანავე, ვველა ხარჯისა და ხარაღის ანაზღაურებით, რადგან მან წარმო-
ადგინა შურაქმყოფელი სამახსოვრო ბარათები, რომლებითაც მას (მიშელი)
სურდა მისი (მარი პეტი) გაშავება და აგრეთვე იმისათვის, რომ იყო ბრალდ-
ბის ავტორი, მიუხედავად სავნების დაუზიანებლობისა, რომლებიც მას (მარი
პეტი) შეუძლო, როგორც მოწმეს, წარუდგინა მის წინააღმდეგ და სხვა ვაგონ-
ილ ხმების წინააღმდეგ როგორც ეს პრაქტიკაშია და გამოყენებული იმისა-
თვის, რომ მას (მარი პეტი) მოუსმინონ იმის შესახებ, რაც მან (მიშელი) ჩაი-
დინა და შეცლომაში შეიყვანა.

ეს თხოვნა მიიღეს და შეატყობინეს. ბატონმა მოწინააღმდეგემ ცნო ჩვენი
დავა ფულის ვარვისიანობაზე. მან გამოითხოვა სამეფო წერილები უკანასკნე-
ლი 15 ივლისისა, რომელთა შემოწმებით და უსამართლო საშუალებების გამო-
ყენებით მან მოითხოვა მისი ვალდებულებისაგან განთავისუფლება; ახლა
ითხოვს მის გაუქმებას და იმავე მდგომარეობაში ყოფნას, რომელშიც აღრე
იყო და განთავისუფლებას 12 ათას 200 ლივრის თანხის გადახდისაგანაც. მან
(მიშელი) დაურთო თავის სამეფო წერილებს მეორე დღის საჩივარი, რომელ-
შიაც დაასკვნიდა, რომ ამ უკანასკნელს მსვლელობა მისცემოდა და ძალაში

შესულიყო. მან მოითხოვა ამის დამტკიცება ისე, რომ ჩვენ ვყოფილიყავით მსჯავრდებულნი, რომ მისთვის დაგვებრუნებინა ერთი მხრივ 1500 ლივრი და მეორე მხრივ, 1806 ლივრი, რომლებსაც ის თვლის, რომ მან ჩაუტყდა ამ მისცა მოღვაჯე ქალს, და ეს პროცენტებითა და ხარჯებით, ზარალის ანაზღაურებით, მღვდმარეობისა და რილის მიხედვით, რომელსაც ის მიანიჭებდა, რომ ყოველივე ამისათვის შეუფარდოს მას პიროვნული იძულება.

მან წარადგინა მეორე საჩივარი იმავე ივლისის 25-ს, რომელშიც ჩვენ საჩივარში ჩამოყალიბებული მიზნების წინააღმდეგ გამოდის. იგი უარს ამბობს და სასამართლოდან განთავისუფლებას მოითხოვს. ჩვენი უკანასკნელი 12 აგვისტოს საჩივრით ჩვენ შევედგეთ ყველა ამ მოთხოვნებს და იძულებული ვავხვდით მის წინააღმდეგ გამოძიების საჩივრით გამოვსულიყავით, გამოძიებისა და მოწმეების მოსყიდვის ჩატარების შესახებ.

საქმე ეხება ყველა მონაცემების განხილვას, რომლებიც შედეგებიან პირველი, სამეფოს ბატონი პროკურორის საჩივრისაგან, რომელიც ნამდვილად ბატონ მიშელის მოწუბილია; მეორე, ქალიშვილი პეტის საჩივრისაგან, სადაც ის ითხოვს, რათა ის (მიშელი) ესწრებოდეს პროცესს და მას მიუსჯიან 12 ათას 200 ლივრი თანხის გადახდას სარგებლით, როგორც სასამართლო მოითხოვს, და ამასთან ერთად, ხარჯების ზარალის ანაზღაურებას, რომლითაც მან (მარი პეტი) იზარალა; შესამე, გამოითხოვონ სამეფო წერილები; მეოთხე, საჩივარი მიმართულია ზემოხსენებული ორი თანხის ანაზღაურებისაკენ და მივჩნეული ზარალის განაღებისაკენ; მესუთე, მისი (მიშელი) საჩივარი, რომელშიც ის დაასკვნის, რომ ჩვენი მოთხოვნით ის მოაქციონ სასამართლოსა და პროცესის გარეთ; მეექვსე, იმ საჩივარში, რომელიც ჩვენ წარვადგინეთ ხსენებულ დღეს - 12 აგვისტოს, რათა მისი მოთხოვნები გამოცხადებულიყო მოუღებლად, და ბოლოს, ჩვენ საჩივარზე, მივიღით ნებართვა, რათა ვაწარმოოთ მის წინააღმდეგ გამოძიება მოწმეების მოსყიდვის შესახებ, რომელიც დაერთო პროცედურას.

მაგრამ, რამდენადაც ყველა ეს მონაცემი ბრალდების ღირსებისაგან და ფულის კანონიერებისაგანაა დამოკიდებული, ჩვენ მათ შევუჯერებთ ერთიმეორეს და შევეცდებით ვაჩვენოთ, რომ საჩივარი აღძრული ჩვენს წინააღმდეგ, არ არის მართალი, რომ მას არ ახლავს დამამტკიცებელი საბუთები და რომ ის აღძრული იყო ბატონი მოწინააღმდეგე მხარის მიერ, მხოლოდ ამისათვის, რათა მათ მიეტყვათ ჩვენი ქონება. ჩვენ ასევე ვაჩვენებთ კიდევ, რომ ჩვენ მიერ მოხსენებული ვალდებულება, არ შეიძლება გაბათილდეს სამეფოს წერილობით, რომელიც ეს არის გამოითხოვეს.

რათა დამტკიცდეს, რომ ამ ბრალდებას არა აქვს არავითარი საფუძველი, საკმარისია გამოვიყენოთ წერილები, რომლებიც დაწერილია როგორც ხსენებული ბატონი მიშელის, ასევე ბაბილონის სენიორ ეპისკოპოსის მიერ, რომლებიც მიწერილია მისი აღმატებულების გრაფი დე პონშარტრენისა და ოტომანის პორტაში ელჩად მყოფ დე ფერიოლისადმი, რომლებიც დათარიღებულია 1707 წლის 21, 25 მაისით და 4 ივლისით თავრიზსა და სპარსეთის ერევან-

შე. აღნიშნული წერილები საესებით ამართლებენ სხენებულ პეტის, ვინაირნი მისი მტერი, რომელიც დღეს მის მოდავე მხარეს წარმოადგენს, აღნიშნული სიტყვებით განმარტავს ამას.

საქართველოს
ისტორიის
ინსტიტუტი

№ 2.

Pour Copie l'Original étant dans l'Inventaire fait par
Monsieur de Montmorot¹.

Marie Patit

Il est remarquable qu'il luy écrivit plusieurs lettres à Tauris, et en Géorgie, dont nous tirerons avantage dans la suite; elle prie sa route peu de tems après pour Constantinople, où étant arrivée, elle logea pendant huit mois dans le Palais de Monsieur de Ferrol Ambassadeur, mangea à la table pendant ce tems-la, et s'étant embarquée sur le Vaisseau du Roy l'Entreprenant, commandé par le St. Clavel, elle arriva aux infirmeries de cette Ville, d'où elle fut conduire après la purge à la Maison du Refuge, le 8. Février 1709, quoique l'intention du Roy sur de la mettre dans un Convent des Religieuses, comme il est justifié par la Lettre de Cachet du 21. Mars 1708 adressée à M. de Montmort, qui fit un Inventaire général de tous ses Effers, Hardes et Papiers, dont les Sieurs Directeurs furent chargez. Elle fut interrogée en conséquence.

On la ressera d'une maniere extraordinaire, et on ne luy laissoit pas la liberté de voir personne, comme si elle eut commis de grands crimes; elle eût pourtant le moyen de porter sa plainte à Monseigneur le Comte de Pontchartrain qu'elle réitéra si souvent, que par Arrest du Conseil du 12. Février 1710. Vous avez, Monseigneur, été délégué pour juger en dernier Ressort, avec les Sieurs Officiers au Siège de l'Amirauté, et le nombre des Graduez portée par les Ordonnances; l'accusation formée par Monsieur le Procureur du Roy, à la sollicitation du sieur Michel contre la Querellée, et de prononcer sur la validité ou invalidité du billet des douze mille deux cens liv. ensemble sur les pretendus Achats des nouveaux Presents faits par le sieur Michel, circonstances et dependances.

En execution duquel a été procédé à l'information, et le Procès a été instruit aux formes ordinaires, mais comme la Demoiselle Petit a toujours été penetrée que le sieur Michel étoit sa Partie secrète, elle a demandé par sa Requête du 8. Juillet dernier qu'il demeureroit en qualité au Procès comme Partie principale pour souffrir la condamnation de la somme de douze mille deux cens liv. contenuës en sa promesse du 25 May 1707 avérée et reconnuë par Sentence renduë par le St. Lieutenant en la Sénéchauffée de cette Ville, le 12 Avril 1710, et ce avec interers et dépens; elle a

conclud en outre qu'il seroit condamné à une reparation envers la Querellée, et à tous ses, dépens, dommages intérêts, pour avoir fourni des Mémoires injurieux dont il a voulu la noircir, et evoir été l'auteur de l'accusation, sans préjudice des objets qu'elle avoit à donner contre luy comme témoin, et contre les autres Oïis, et à oïr comme ayant été pratiquez et subornez, cette Requête ayant été appointée d'un foit communiqué, et signifiée, les Sieur Adversaire reconnaissant la validité de notre Billet, a impetré des Lettres Royaux le 15. Juillet dernier, à la faveur desquelles, et des moyens injustes qu'il a employé, il prétend d'être restitué envers son obligation dont il demande la cassation, d'être remis au même état qu'il étoit auparavant, et décharge du payement de la somme de douze mille deus cens livres; il a accompagné ses Lettres Royaux d'une Requête du lendemain, par laquelle en concluant qu'il luy fut concédé acte de l'employ d'icelles, il en a demandé l'interrinement, et de même suite à ce que nous soyions condamné a luy restituer mil cinq cens liv. d'une par, et mil huit cens six liv. d'autre; qu'il présuppose avoir comptées ou fournies à la Querellée, et ce avec interêts et dépens, dommages interêts, suivant l'état et rôle qu'il en donnera, et que pour le tout la contrainte par corps sera luxée.

Il a presenté une seconde Requête le 25 même mois de Juillet, où il combat les fins prises dans la nôtre, dont il demande le déboutement et son relax d'instance; nous avons contesté toutes ces demandes par nôtre Requête du 12. Août dernier, et nous avons été obligé de nous pouvoir contre luy par Requête en information, en pratique et subornation des témoins.

Il s'agit d'exeminer toutes ces qualitez, qui consistent 1°. En la plainte de Monsieur le Procureur du Roy, qui est proprement l'ouvrage du St. Michel; 2°. En la Requête de la Demoiselle Petit, où elle demande qu'il demeurera en qualité au Procés, et qu'il sera condamné ou payement de la somme de douze mille deux cens livres avec interêts, tels qu'est de droit, et aux dépens, dommages, interests par elle soufferts; 3°. Aux Lettres Royaux impetrées; 4°. En la Requête d'employ tendante à la restitution des deux sommes y exprimées, et à l'adjudication des dommages interests; 5°. En sa Requête par laquelle il conclud d'être mis sur nos demandes hors de Cour et de procès; 6°. En celle que nous avons donnée ledit jour 12 Août pour le faire déclarer non-recevable en sa récision; et enfin en nôtre Requête pour obtenir permission d'infermer contre luy en pratique et subornation des témoins, qui a été jointe a la procedure.

Mois comme tous ces qualités dépendent du mérite de l'accusation et de la validité du Billet, nous les confondrons, et nous nous atacherons a faire voir que la plainte formée contre nous, n'est pas juste, qu'elle est sans preuve, et qu'elle ne nous a été suscitée par le Sieur Partie adverse, que pour nous ravir notre bien; nous demontrons encore que l'obligation

que nous avons rapportée ne scauroit être ancantie par les Lettres Royales qu'on vient d'impetrer.

Pour prouver que cette accusation n'a aucun fondement, on n'a qu'à employer les Lettres écrites, tant par ledit sieur Michel, que par le Seigneur Eveque de Babilonne à Monseigneur le Comte de Pontchartrain et à Monsieur de Ferreol Ambassadeur à la Porte-Ottomane, datées à Tauris, et à Erivan en Perse le 21. 25. May et 4. Juillet 1707 lesquelles justifient entièrement ladite Petit, cor son ennemy qui est aujourd'huy sa partie s'explique en ces termes.

1 Archives du Ministère des Affaires Etrangères, Paris, "Perse", t. 2, ff. 15-17 (262-263).

№3

1707 წელი. თბილისი. საქართველოს მეფის ვახტანგ VI წერილი საფრანგეთის ელჩს კონსტანტინოპოლში მარკეზ დე ფერიოლს

ქ. დმურთა ერთარსებისა და სამებისა წმინდისა მოსაენი და მადიდებელნი და უბიწოდ მშობლისა მისისა, ქალწულის მარიამის საკუთარნი და წილ ხდომილნი და მის მიერ ძღვევა შემოსილნი, უფლისა და მეუფისა ჩვენისა იესოს ქრისტეს კვართსა და სვეტსა დვითე აღმართებულსა ზედან აღშენებულს დედაქალაქსა შინა აღმალღებულის მცხეთის ეკლესიის მქონებელი და სამართლილ მჭირავი დიდისა წინასწარმეტყველისა დავითისა და ძისა მისისა სოლომონის ტომნი და რტონი ბაგრატიონი ძე ქართველთა მეფისა და აწცა ბძისა ქართველთა მეფისა მავთერად გამგებელი ბატონიშვილი ვახტანგ მოვიწერ შენ დიდისა და აღმალღებულის ხელმწიფისაგან ღირსებით ცნობილსა და სამართლად შეყვარებულსა კაცსა მის მიერ გამორჩეულსა და მისანდოდ სვაშიადთა შემწახვსა ყველთა სიბრძნეთა შინა აღზრდილსა და საღმთო საეროს ზნეობის მქონებულს დიდისა და ძლიერის ფრანქისი ხელმწიფის ელჩსა ბატონს მარკეზ დე ფერიოლეს მოკითხვას მშვილობას და სიყვარულს ყოვლისა კერძობისათსა მერმე ეს მოახსენეთ ეს თქვენის ხელმწიფის საბატონოდამ წამოსული ქრისტიანი დედაკაცი აქ ჩვენ საბატონოში მოვიდა და მანდ წამოსასვლელის გზის შოვნას შემოგვებეწა: აქ რომ ბედნიერს ყვეთან თქვენი ელჩი არის იმსაც წივნი მოწერა ვზა უშოვნეთო და სტამბოლიდინ თქვენი კაცი გაატანეთო ჩვენ ამ დედაკაცის საქმე მოკითხული ვქენით ქრისტიანი და კარგი ნამუსიანი დედაკაცი ყოფილა ერთი ჯიზვიტი პატრი და სხვა მრავალი ქრისტიანი ფრანგები ერისკაცნი ხაჯ დიდის მოურჩენია ამისთანას კაის დედაკაცობით უვლია და ახლა მანდ გვიახლავ ბია თუ ვისმე მტერობით ამისი ურიგო ამბავი მოესხენებინოს ვისმე ნუ დაუჯერებთ და ერთი წივნი ამალღებულს ფრანგსისის ხელმწიფესაც აახვლით რომ ჩვენის გულისათვის ნურას უწყრომებენ ჩვენი ერთგული და მისანდო ვზა ნერხვსა გვიახლებია და მანდ რომ გვიახლოს მერმე ისრევ აღრე გამოისტუმრეთ¹.

(ხვეულად): ვახტანგ

(მისამართი): ქ. ფრანკისის ხელმოწერის ელჩის მარტეს დე ფარიოლე
ლაქსა შინა კონსტანდინოლის მივიდეს ქრისტეს აქათ ათას შვიდას და შვიდას.
(ბეჭდვზე): რტომ ვარ დავითის მეგლ ღომად ღვთის
ვახტანგ ვამტკიცებ მეუის ძეობით.²

14735520
8862070333

¹ საფრანგეთის ელჩის კონსტანტინოპოლში მარკოს დე ფარიოლისადმი ვახტანგ VI შერე ვაგზა-
ნილი ამ წერილის მოკლე ისტორია ასეთია: საფრანგეთში ამ წერილის ქართული ტექსტის პირვე-
ლი მუდრებელი ყოფილა საფრანგეთის სამეფოს კარის მსახურეა, საფრანგეთის აკადემიის წევრი
ლუი-ფრანსუა მანსერე (1780-1860). 1826 წელს, მანსერეს იხსენიო, ეს წერილი ფრანგულად
უთარგმნია ერთი ქართველი, რომელიც ამ პერიოდში გამას ჩამოვიდა საფრანგეთში. ეს თარ-
გმანი წერილის მოკლე შინაარს იძლევა (იხ. "Nouveau Journal Asiatique", t. IX, p. 213).

ვახტანგის ამ წერილის ქართული ტექსტი და მისი სრული თარგმანი ფრანგულ ქაზე გამოაქ-
ვესა მ. ბროსემ (იხ. იქვე გვ. 213-215). თუმცა მ. ბროსეს ვახტანგის წერილის ტექსტმა მერს საუ-
კუნის ქართული ანბანი - მწიგნობრის გამოყენებით მიიღო, რაც ცხადია ხელნაწერის
დღიანში არ არის.

მ. ბროსემ ამ წერილს დავითო ვრცელი კომენტარები ადარებს რა ვახტანგის წერილს, რომე-
ლიც მას თითქმის მიუწერია დღე XIV-დში და მისივე წერილის მარკოს დე ფარიოლისადმი. მ. ბრო-
სეს რეზიუმე ზემოთ აღვნიშნე, ამ დასკვნამდე მიდის, რომ ვახტანგის წერილი დღე XIV-დში არ
მისწავს ვახტანგს, არამედ იგი შუისხულია მარი პეტის შერე.

მ. ბროსეს ეს დასკვნა სრულიად სწორი უნდა იყოს. ვახტანგ VI-ის მარი პეტის შესახებ ცალკე
წერილი რომ მიწერა საფრანგეთის მეფისადმი, მაშინ არ ამის შესახებ რაიმე ნათქვამი იქნებოდა
მარკოს დე ფარიოლისადმი მიწერილ წერილში. ან ამ წერილში ვახტანგი რატომ მოსწერდა ელჩს:
„და ერთი წინა ამალეუბის ფრანგისის ხელმოწერისაგ ახელით, რომე, ზენის ეკლესიის ნუ-
რას უწერამებ“ (მარი პეტის).

მ. ბროსეს შემდეგ, მარკოს დე ფარიოლისადმი მიწერილი ვახტანგის ზემოხსენებული წერილი
გამოტყვევებითა „ციხიკარში“ (იხ. „ციხიკარ“ 1859 წ. ტ. I, წიგნ. II, გვ. 151-153). მიუხედავად იმი-
თხა, რომ სტრაბონის შერე-შენა ვაქიუბელი, რომ: „ეს წიგნი გადმოწერილია ნაძღველისაგან, კარო-
ლის პაპალითაჲთაგან მარკოს...“, დღემდე უდარებისას მთელი რიგი არა ხიზსტე აღმჩნდა:
გამოტყვევებულია სიტყვები, ბოლო შეცვლილია, ვახტანგის ბეჭდვზე არაფერია ნათქვამი.

1876 წელს იგივე წერილი აღექვსანდრე ჭვრინას დაუბეჭდა „დროებაში“ (იხ. „დროება“ 1876 წ.
№43). წერილი ამოღებულია მ. ბროსეს შერე „ახალი სახარე ფრანკალი“ გამოტყვევებითა მასაღე-
ბიდან, შერე. აქვე ვხვდებთ დღემდე უდარებისას არა ხიზსტე.

და ბოლოს, ვახტანგის ეს წერილი გამოაქვეყნა პროფ. ვ. გამაშვილმა 1959 წელს (იხ. ვ. გამაშ-
ვილი, ხელნაწ-საბა ორბელიანი, 1658-1958, საუბილყო კრებული თბილისი, 1959, გვ. 67). პროფ.
ვ. გამაშვილს უსარგებლია საქართველოს ცენტრალურ ისტორიულ არქივში დაცული ამ წერილის
პირი.

როდესაც ზენე შევადარე ვახტანგის ზემოხსენებული წერილის დღემდე გამოტყვევებული ტექ-
სტები დღემდე, აღმჩნდა მთელი რიგი არახიზსტე, რის გამოც გადმოწერილი გამოტყვევებითა
იგი ზუსტად იმრიად, როგორც ის დღემდე არქივში (იხ. სამეფო საქართველოს საფრანგეთის
უთარგმნის ისტორიიდან, ნაწ. I, გვ. 38-40).

² მ. ბროსეს შემდგენარად ამოკითხია წერილზე დახმული ვახტანგის ბეჭდვზე მოცემული წარ-
წერა: „რტომ ვარ დავითის ძე ხადლმა დავითის ვახტანგ ვამტკიცებ მეუის ძეს“.

„ისილ“ მ. ბროს აზრით ხასრული სიტყვია და ნიშნავს „ვირლინა“-ს. ბეჭდის ერთი ნაწილი
ნამოტყვევულია, ვერ იცითებს და მ. ბროსეს ჭვრინა, რომ აქ უნდა ყოფილიყო „ქესა“. (იხ. მ. ბრო-
სე, დასა. ნაშრომი. გვ. 221).

შერე აღვიდას მ. ბროსე ისე უპირებდა ამ საკითხს და შემდგენარად კითხულობს ვახტანგის
ბეჭდვზე მოცემულ სიტყვებს: „რტომ ვარ დავითის ძეუდლმა დავითის ვახტანგ ვამტკიცებ მეუის ძე-
ს“.

სილი ზემოხსენებულ „დ. ეპსა“ შემდგენარად გადმოვიდა აღექვსანდრე ჭვრინას ეს სიტყვები:
„რტომ ვარ დავითის ძეუდლმა დავითის ვახტანგ ვამტკიცებ მეუის ძე“.

ვახტანგის ბეჭდის სიტყვების არც ერთი ზემოხსენებული ამოკითხვა სწორი არ არის. დღეს ეს
საკითხი სრულიად გარკვეულია და არავითარ ეჭვს არ იწვევს, რომ ვახტანგის ბეჭდვზე სწორია
შემდეგი სიტყვები: „რტომ ვარ დავითის მეგლ ღომად ღვთის ვახტანგ ვამტკიცებ მეუის ძეობით“.

1712 აპრილში, სპარსეთის შაჰის ჰუსეინის (1694-1722) მიწვევით ისუჰაპანში ჩავიდა ქართლის მეფე ვახტანგ VI. შაჰმა ის მიიწვია იმისათვის, რათა დაემტკიცებინა ქართლის მეფედ, ვიორგი XI-ისა და ქაიხოსროს გარდაცვალების შემდეგ. მრავალ სხვა დიდებულებთან ერთად, ვახტანგს ახლდა სულხან-საბა ორბელიანი - ცნობილი ქართველი მეცნიერი და პოლიტიკური მოღვაწე. სპარსეთში წასვლის წინ ვახტანგმა ცოლშვილი გორში გაგზავნა, სოფო ქართლის მმართველად სიმონი დატოვა.

შაჰმა პატივით მიიღო ვახტანგი, მაგრამ ვიდრე ქართლის მეფედ დაამტკიცებდა, მას მოთხოვა სარწმუნოების შეცვლა, ისლამის მიღება და აღუთქა დადი მოწველება და თბილისში დაბრუნება. ვახტანგმა კატეგორიული უარი განუცხადა რეულის შეცვლაზე. შაჰმა ის ისპაჰანში დატოვა.

ისუჰაპანში ფოენის დროს, ვახტანგთან კონტაქტები ჰქონდათ ფრანგ მისიონერებს, კერძოდ, ჟან რიშარს და პიერ დ'ისუდენს. ამასთან დაკავშირებით, ამჟამად მე მეტი საბუთები მაქვს იმავე საფრანგეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს არქივებიდან, ვიდრე ამ 20-25 წლის წინ მქონდა, როცა ამ საკითგებზე ჩემი წიგნი გამოქვეყნდა¹.

რომიდან ისუჰაპანში მიმავალი ავატოპიოელი ეპისკოპოსი, რომელსაც უხეზიდა აღმოსავლეთში მისიონერების მოღვაწეობის საკითხები, 1711 წლის ავგუსტოში, რამდენიმე დღე თბილისში შეჩერდა. ამ დროს მასთან იყო ჟან რიშარი. ამრიგად დასტურდება მეტად მნიშვნელოვანი ფაქტები: ჟან რიშარმა 1711 წლის ავგუსტოში, თბილისში ფოენის დროს ვაიცნო ვახტანგ მეფე და სულხან-საბა ორბელიანი და შედგა საუბარი საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის შესახებ; ამ საუბრებს ესწრებოდა ავატოპიოელი ეპისკოპოსი, რომელთან ერთად იყო ჟან რიშარი და რომელიც აღმოსავლეთის ქვეყნებში კათოლიკე მისიონერების მოღვაწეობას განაგებდა; და ბოლოს, ჩემი სრული რწმენით, ავატოპიოელმა ეპისკოპოსმა და ჟან რიშარმა თბილისიდან მისწერეს წერილები რომში და პარიზში და სრული წარმოდგენა მისცეს ვახტანგ მეფეზე, სულხან-საბაზე და საერთოდ, საქართველოზე საფრანგეთის სამეფო კარსა და რომის პაპს, რისი შედეგიც იყო: საფრანგეთის მეფე ლუი XIV-სა და კანცლერი გრაფი დე პონშარტრენის მერ ვახტანგ მეფისადმი წერილების მიწერა და რომის პაპის კლემენტ XI-ის აქტიურობა საქართველოს სასარგებლოდ, სულხან-საბას პარიზში ფოენის დროს.

დღეისათვის ჩვენთვის ცნობილია, რომ ვახტანგ მეფემ 1713 წლის აპრილში საფრანგეთიდან ნამდვილად მიიღო ორი წერილი: საფრანგეთის მეფე ლუი XIV-სა და საფრანგეთის პრემიერ-მინისტრ (კანცლერი) გრაფ დე პონშარტრენისაგან. 1713 წლის II მაისს ისუჰაპანიდან გაგზავნილ ერთ-ერთ წერილში ნათქვამია: „... 4 მაისს აღუკოს გზით მივიღე მისი უდიდებულესობის (ე.ი. საფრანგეთის მეფის. - ი.ტ.) და მისი აღმატებულების (ე.ი. კანცლერის. - ი.ტ.) წერილები საქართველოს მეფისათვის. ისინი მას მუარე დღეზევ გადაუ“

30". ("... le 4-e du courent j'ay reçu par voye d'Alep les lettres de Sa Majesté, et celle de Son Excellence pour le prince de Georgie; je les luy portay le lendemain..."²).

გარდა იმისა, რომ ეს წერილი ცუდი ხელითაა დაწერილი (ყველა სიტყვა ვერ ამოვიკითხეთ), ხელმოუწერელიცაა. მაგრამ გადაჭრით შეიძლება ითქვას, რომ მისი ავტორი ან პიერ დ'ისუღენია, ან ჟან რიშარი, ჩემი აზრით, უფრო პირველი. გვაქვს მეორე წერილი. ეს უკვე ჟან რიშარის დაწერილია. 1713 წლის 15 მაისს იგი კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის ელჩს გრაფ დეზალორს სწერს: „მისი უდიდებულესობისა და მისი აღმატებულების წერილები, წარუდგინე საქართველოს მეფეს, რომელიც უკვე რამდენიმე ხანია, რაც ისეფაჰანშია. მან მიიხრა, რომ საპასუხო წერილების წაღებას ის მე დამავალეებს“. ("Le 15 mai 1713: ... a présenté les lettres de Sa Majesté, et celle de Son Excellence au prince de Georgie qui est à Ispahan depuis tems; il dit que chargerait de ses reponses"³).

აქ ერთი მომენტია: ამ წერილების მიხედვით გამოდის, რომ ორივემ ჩააბარეს ეს წერილები ვასტანგ მეფეს? ესეც შეიძლება. ჟან რიშარი ამ დროს მარტო მისიონერი არ იყო, ის იმ პერიოდში გარდაცვლილ ავტობიოგრაფებს კოსტოსის შემცველიც იყო, ე.ი. მეთაურობდა სპარსეთში და საქრთოდ, აღმოსავლეთის ქვეყნებში მოღვაწე კათოლიკე მისიონერებს.

ზოგიერთი საბუთიდან, მიიღვ ნათლავ არა, მაგრამ ჩანს, რომ ვასტანგ მეფემ, კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის ელჩის გრაფი დეზალორს წერილიც მიიღო.

აი რა მღვთმარობაში იყო ვასტანგ მეფე ისეფაჰანში, შაჰის „ტყვეობაში“ ყოფნის დროს და რამ განაპირობა, რომ მან გადაწყვიტა, ჯერ საპასუხო წერილები ვაგზავნა პარიზში, ჟან რიშარისათვის გაეტანებინა ისინი, ხოლო შემდეგ იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ აჯობებდა საკუთარი ელჩის ვაგზავნა და ამ ელჩად მან დანიშნა, მისი ახლობელი, ყველაზე სანდო, განათლებული და მასწავლებელი – სულხან-საბა ორბელიანი.

ვასტანგ VI საერთოდ დასავლური ორიენტაციის პიროვნება იყო. მუსლიმანური ძალების შემოსევისაგან საქართველოს განთავისუფლებას, დასავლეთის ქვეყნებიდან დახმარების მიღებაში ეძებდა, ხოლო ისეფაჰანში ჩასვლის შემდეგ, მას კიდევ უფრო განუმტკიცდა ეს აზრი.

ისეფაჰანში მყოფი ვასტანგი უფრო ყურადღებით და დეტალურად გაეცნო სპარსეთის შინაგან მღვთმარობას: სულიანების დინასტია ღრმა პოლიტიკურ კრიზისს განიცდიდა. გარედან მას ავღანელების შემოსევა მოელოდა, ხოლო ამ შემოსევას შაჰის ძალები ვერ გაუძლებდნენ.

ამასთანავე, ვასტანგ მეფეს ამხეველებდნენ პარიზიდან მიღებული წერილები. ეს წერილები ქება-დიდებას ასხამდნენ ვასტანგის სიმტკიცეს ქრისტიანობის შენარჩუნებაში, რაც ფრანგი მისიონერების საშუალებით იცოდნენ პარიზსა და რომში. ამ წერილებმა საფრანგეთიდან დახმარების მიღების იმედი მისცა ვასტანგ მეფეს.

როგორც უკვე ითქვა, ვახტანგ მეფემ საბოლოოდ გადაწყვიტა პარიზში რომში გაეგზავნა თავისი ელჩი - სულხან-საბა ორბელიანი, რომელიც ბოლოდა რიშარს.

სულხან-საბა დაბრუნდა საქართველოში, გორში. ვახტანგ მეფე შაჰის „ტყვეობაში“ დარჩა. მასთან კონტაქტები პქინდა ჟან რიშარს. ყველა გადაწყვეტილება მიღებული იყო იხეაპინიდან სულხან-საბას წამოსვლამდე. საბოლოო წერილები ვახტანგმა სულხან-საბას იხეაპინიდან წამოსვლის შემდეგ დაწერა და ჟან რიშარს გამოატანა გორში სულხან-საბასათვის გადასაცემად.

ამ დროს შაჰ პუსეინმაც გადაწყვიტა თავისი ელჩი გაეგზავნა პარიზში, ელჩის პიროვნების შერჩევა შაჰმა ერევნის ხანს დაავალა. მაშინ ერევანი იყუვე, როგორც მთელი სომხეთი, სპარსეთის მიერ იყო ოკუპირებული და იქ სპარსელი ხანი (გუბერნატორი) იჯდა. შაჰმა საფრანგეთის მეუისათვის განკუთვნილი საჩუქრები და წერილები ჩააბარა მისიონერ ჟან რიშარს და გაგზავნა ერევანში, რათა იქ შეერთებოდა სპარსეთის ელჩს და მასთან ერთად საფრანგეთში წასულიყო. ჟან რიშარს კი სხვა გეგმები პქინდა. მას აღრე პქინდა მიღებული ვახტანგ მეფის დავალება და სულხან-საბა კი გორში ელოდებოდა. შაჰის დავალების ზუსტად შესრულების შემთხვევაში, ვახტანგის მთელი გეგმა ჩაიშლებოდა. ჩანს ჟან რიშარი ვახტანგის გეგმებს უფრო უპყრდა შარს.

ჟან რიშარმა შესანიშნავად გაართვა თავი შაჰის დავალებას. იგი საჩუქრებით და შაჰის წერილით ჩავიდა ერევანში, სადაც პარიზში გასაგზავნი ელჩი ჯერ კიდევ არ იყო შერჩეული. ყველაფერი ჩააბარა ერევნის ხანს და უთხრა, რომ მას ექარება, პარიზში ელოდებიან და სპარსეთის ელჩს მარცხელში დახვლებოდა. რიშარი თბილისზე გაეღით გორში ჩავიდა, სადაც მას სულხან-საბა ელოდებოდა. 1713 წლის 17 აგვისტოს სულხან-საბა და ჟან რიშარი გორიდან წავიდნენ. ისინი დასავლეთ საქართველოში - ქუთაისში ჩავიდნენ და გელათში შეხვდნენ დასავლეთ საქართველოს პატრიარქს გრიგოლს, რომელიც როგორც ჩანს, იზიარებდა ვახტანგ - სულხან-საბას გეგმებს საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის საკითხებში (სავაჭრო გზის გასვლა საქართველოზე, კათოლიკობის გავრცელება საქართველოში და სხვ.) კათალიკოსი გრიგოლის პიზიციის დამდასტურებელი ის იყო, რომ მან თავისი კაცი - ბერი დავით მეგრელი გააყოლა ევროპაში მათ და მისიონერების ჩამოსვლას ითხოვდა საფრანგეთდან.

კათალიკოს გრიგოლთან საუბრების დროს ისინი განიხილავდნენ საქართველოზე სავაჭრო გზის გასვლის საკითხს. საფრანგეთისაკენ მიმავალი ჟან რიშარი, პარიზში ჩასვლამდე, წერილობით ატყობინებდა თავის მინისტრს, რომ დასავლეთ საქართველოს კათალიკოსის გრიგოლის რჩევით, მან იპოვა ხელსაყრელი გზა ფრანგი ვაჭრებისათვის, თუ ისინი მოისურვებენ გაიარონ კონსტანტინოპოლზე, შავ ზღვაზე და საქართველოზე, რათა მიღწიონ სპარსეთამდე.

ჟან რიშარი და სულხან-საბა დასავლეთ საქართველოში დარჩნენ 40 დღე ჟან რიშარის ასე დიდ ხანს აქ დარჩენის მთავარი მიზანი იყო სავაჭრო გზა

სათვის აღვიღების შერწყვა. მან გაიარა შავი ზღვის მოელ ხანაპიროზე და აღ-
დგ მონასა ასეთი გზა. ამრიგად, სულხან-საბა ევროპაში მიემგზავრებოდა არა
მარტო როგორც ქართლის, არამედ მოელი საქართველოს წარმომადგენელი.

1713 წლის 17 ნოემბერს სულხან-საბა, ჟან რიშარი და დავით მეგრული
კონსტანტინოპოლში ჩავიდნენ. გრაფმა დეზალორმა ისინი კარგად მიიღო. ისინი
კონსტანტინოპოლში დარჩნენ ერთი თვე. 1713 წლის 16-17 დეკემბერს,
გრაფმა დეზალორმა წერილები გაგზავნა მარსელში, პარიზში და რომში და
შეატყობინა სულხან-საბა ორბელიანის შესახებ. ის გრაფ დე პონშარტრენს
სწერდა, რომ ისინი კონსტანტინოპოლიდან გაემგზავრებოდნენ საფრანგეთის
გზით „მიძინება“.

ენი იყო გრაფი დე პონშარტრენი? გრაფი დე პონშარტრენი იყო საფრან-
გეთის სახელმწიფო მდივანი, საზღვაო მინისტრი და კანცლერი (დღევანდელი
ტერმინოლოგიით: პრემიერ-მინისტრი).

ლუი ფელიპო პონშარტრენი, პონშარტრენის გრაფი, ფრანგი სახელმწიფო
მოღვაწე, დაიბადა 1643 წლის 29 მარტს და გარდაიცვალა პონშარტრენში
1727 წლის 22 დეკემბერს - 84 წლის ასაკში. იგი თანამედვერობით იყო: პა-
რიზის პარლამენტის მრჩეველი და მეფის სასახლეში შემოსული წერილების
მომხსენებელი კომისარი (1661 წ.), ბრეტანის პარლამენტის პირველი თავ-
მჯდომარე (1677 წ.), ფინანსების ინტენდანტი (1687 წ.). ფინანსების გენერა-
ლური კონტროლიორი (1689 წ.), საზღვაო დეპარტამენტისა და მეფის სასახ-
ლის სახელმწიფო მდივანი (1690 წ.). რჩებოდა რა ფინანსების კონტროლიორის
თანამდებობზეც), იმავე დროს, აკადემიის დირექტორი და ბოლოს, კანცლერ-
ი.

როგორც ვხედავთ, ლუი ფელიპო პონშარტრენი მეორე კაცი იყო მეფის
შემდეგ საფრანგეთში და მეფე-ში ლუი XIV-ის მარჯვენა ხელი.

ლუი ფელიპო დე პონშარტრენი ასრულებდა კიდევ ერთ თანამდებობას,
რომელსაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა სულხან-საბა ორბელიანის
მისიის დაღებიდან დაგვირგვინებისათვის: მისი მფარველობისა და მშროველო-
ბის ქვეშ იყო აღმოსავლეთის საკითხები, საფრანგეთის აღმოსავლური პოლი-
ტიკა. მის აზრს აღმოსავლეთის საკითხებში იზიარებდა მარკიზ დე ტორსი,
რომელიც იმ დროს განაგებდა საფრანგეთის საგარეო საქმეებს.

აი ვისი მხარდაჭერით მოქმედებდა ასე აქტიურად ჟან რიშარი და რა
იმელები შეიძლებოდა ჰქონოდა სულხან-საბას, როდესაც ის მოლაპარაკებებს
წეწოდა მარსელში და პარიზ-ვერსალში.

გრაფი დე პონშარტრენი და მარკიზ დე ტორსი, ჟან რიშარისა და ელჩი
გრაფი დეზალორის საშუალებით ვველა დეტალების კურსში იყვნენ, როცა პა-
რიზში ჩავიღოდა ვახტანგ VI-ის ელჩი სულხან-საბა ორბელიანი.

ელჩმა გრაფმა დეზალორმა კონსტანტინოპოლიდან ორი წერილი გაუგზავ-
ნა კანცლერ გრაფ დე პონშარტრენს. პირველ წერილში ნათქვამია: „ბატონი
რიშარი, რომელიც გაემგზავრა სპარსეთში აწვანსვენებულ მისიონერის ეპისკო-
პოსის აგატაპოლელთან ერთად, ჩამოვიდა კონსტანტინოპოლში 17 ნოემბერს

(1713 წ. - იტ.) ისეაპანიდან თბილისზე გავლით. მან გაიარა სამხრეთისკენ
შავ ზღვამდე და ზღვით წამოვიდა კონსტანტინოპოლში. მასთან მოდის საქარ-
თველოს მეფის ბიძა (დედიდან), რომელმაც ორჯერ ქორწინების შემდეგ ნაყო-
ვად წმ. ბასილის ბერის სამოსელი. იგი 55 წლისაა და მიუძღვარება საღვთო-
ვად იერუსალიმში⁴.

მათ ორივეს შიშვეთ საქართველოს მეფის საბაჰუხო წერილები მის უდი-
დებულეობასთან, რომელმაც დიდი პატივი დახლო მას და მისწერა წერილი.
მე ისინი მივიღე საფრანგეთის სასახლეში. ისინი აქედან საფრანგეთში უნდა
წავიღებ საფრანგეთის გემით, რომელიც უკვე რამდენიმე დღეა ნავსადგურში
დგას.

ბატონ რიშარს აქვს რამდენიმე მოხსენებითი ბარათი საფრანგეთის ვაჭ-
რობის დამყარების შესახებ ხაბრსეთთან და საქართველოსთან..."

მეორე წერილში ნათქვამია: „ბატონ რიშარი თან ახლავს საქართველოს
მეფის ბიძას (დედიდან), სახელად სულხან-საბა ორბელიანს, რომელიც წმ. ბა-
სილის ბერის ტანისამოსშია ჩაცმული და მეორე ბერს, რომელმაც სამხრეთ-
ლოს პატრიარქი ავხანის საფრანგეთში, რათა გამოინახოს საშუალებები გა-
თოლიკური მისიონების დახაარსებლად საქართველოში და მის მქონებელ პრო-
ვინციებში.

ბატონ რიშარის სიტყვებით, ის პატრიარქი და იმ ქვეყნის ბატონები აცხა-
ლებენ მზადყოფნას, დაეხმარონ და სული შეუწყონ ამ წამოსწევას, გამოუყოფნ
რა მათ აღვიღებს, ხალაც მისიებს შეეძლებათ თავისუფლად არსებობა..."

თავის დასკვნაში ელჩი დეზალორი მოუთითებს იმ „მდიდარ მოხაველზე“,
რომელიც შეიძლება მოჰყვას ამ წამოსწევებს.

საქმე ის იყო, რომ საფრანგეთის აღმოსავლურ პოლიტიკის პარისში
მხარს უჭერდა ორი დიდი პიროვნება: გრაფი დე პონშარტრენი და მარკის დე
ტარსი. ეს იცოდნენ უან რიშარმა და სულხან-საბამ. ამიტომ ვახტანგ მეფისა
და სულხან-საბას მიერ გადაღებული ნაბიჯი, წინააღმდეგობა გააჩვენებელი და აწირ-
დაწირილი იყო. უან რიშარის საშუალებით, მათ იცოდნენ, თუ ვინ უჭერდა
მხარს მათ პოლიტიკას; რამდენად იყო დაინტერესებული საფრანგეთი თავის
ვაჭრობის განვითარებით აღმოსავლეთში; რა ადგილი ეთმობოდა აქ საქართვე-
ლოს; რომ ვახტანგ მეფის, ხ. - ხ. ორბელიანისა და პონშარტრენ-ტარსის გვერ-
დის ვანბორციელების შემთხვევაში შავი ზღვის კარები და საქართველოს (ამ
ევროპისა და აზიის დამაკავშირებელი ქვეყნის) ტერიტორია გაიხსნებოდა საფ-
რანგეთის ვაჭრობისათვის.

მასალები, რომლებიც ინახებიან მარსელის ქალაქისა და დეპარტამენტის
არქივებში და რომლებსაც (1962 წ.) პირველად მე გავუცანი, ძალიან საინტე-
რესო აღმოჩნდა. მათ უფრო, რომ სულხან-საბას ჩანაწერების პირველი ნაწი-
ლი (გამგზავრება ევროპაში, მისი ფონა კონსტანტინოპოლში, მარსელში, პა-
რიზ-ვერსალში, უკანვე მარსელის ჩამოსვლაამდე) დღემდე ჩვენთვის დაკარგუ-
ლია. სულხან-საბას ჩანაწერების მეორე ნაწილი, რომელიც ჩვენ ვვაქვს, იწვე-
ბა მარსელიდან რომში გამგზავრებით.

საფრანგეთის გეზის „მიძინების“ კაიტანისა ურსეუ აბეის, რომელიც კონსტანტინოპოლიდან გავიდა 1713 წლის 17 დეკემბერს, არჯანტიერისა და ნაგორინის ნავსადგურებში შესვლის შემდეგ, 1714 წლის 22 იანვარს მარსელში ჩავიდა და იქ ჩაიფანა ჩვენს მიერ შემოსხენებული სამულო.

ისინი თითქმის ორი თვე დარჩნენ მარსელში. სულხან-საბა აქ გაშალა აქტიური დიპლომატიური მოღვაწეობა: წერილი გაუზავნა რომის პაპთან, მას შეატყობინა მისი მიხიის შესახებ და თხოვა შინაგადაჭერა საფრანგეთის მეფის წინაშე; მან კონტაქტები დაამყარა მარსელის სელმსჯელობასთან, პქინდა მათთან შეხვედრები და საუბრები. 29 იანვარს მარსელის ქალაქის რატუშაში მოეწყო მარსელის სავაჭრო პალატის ბიუროს გაფართოვებული სხდომა, სადაც წაიკითხეს გრაფი დეზალორის წერილი, წერილი კონსტანტინოპოლიდან გამოგზავნილი საფრანგეთის ვალერებისა და ვაჭრობის გენერალური ინტენდანტის პიერ დ'არნუს სახელზე სულხან-საბას შესახებ.

1 თებერვალს ფან რიშარმა წერილობით მოახსენა პიერ დ'არნუს სულხან-საბას შესახებ და წარუდგინა ანგარიში საქართველოდან აბრეშუმის სელსაფრულ პირობებში მღვდლის შესადგულობის შესახებ. ხანგრძლივი და შინაარსიანი მოლაპარაკება იყო პიერ დ'არნუსთან, რომლის შედეგად შედგა ვრცელი მემორანდუმი. (ამ მემორანდუმის სრული ტექსტი ფრანგულად, ქართული თარგმანით, აქ იბეჭდება).

სულხან-საბა მარსელში დარჩა 1714 წლის მარტის შუა რიცხვებამდე. შემდეგ იგი თავისი თანმხლები პირებით გაეხზავრა პარიზში, სადაც ჩავიდა 21 მარტს და არა „1714 წლის აპრილის დასაწყისისათვის“, როგორც ეს აღნიშნული აქვს მ. თამარაშვილს.⁴

პარიზთან ახლოს სულხან-საბას შესვლა საფრანგეთის მოავრობის ორი წარმომადგენელი. მათ შორის, ერთ-ერთი იყო დე მარე. 21 მარტს პარიზში კი, სულხან-საბას გრაფი დე პონშარტრენის სახელით მიესალმა მამა პოტიე. 22 მარტს ფან რიეარმა წერილობით მოახსენა გრაფ დე პონშარტრენს პარიზში სულხან-საბას ჩასვლის შესახებ და სულხან-საბას სურვილზე შეხვედროდა მას. აქვე ფან რიშარი სწერდა გრაფ დე პონშარტრენს: „თუ თქვენი დიდებულება ნებას დარმთავს, ხვალ დილით თქვენთან მოვალ და დეტალურად მოგახსენებთ ყველაფერზე.“⁵

როგორც სხვა საბუთებიდან ირკვევა, 23 მარტს ფან რიშარი შეხვედროდა პონშარტრენს.⁶

ს.-ს. ორბელიანმა, მისთვის ჩვეული ენერგიით, ისევე როგორც მარსელში, პარიზშიაც გაშალა დიდი დიპლომატიური მოღვაწეობა. გაჩაღდა აქტიური მიწერილობა ს.-ს. ორბელიანის მიხიის შესახებ საფრანგეთის სელისუფლების წარმომადგენლებს შორის. ყველა ამ საქმეში აქტიურ როლს ასრულებდა ფან რიშარი, რომელიც დიდად იყო დაინტერესებული სულხან-საბას მიხიასთან დაკავშირებული საკითხების დადებითად გადაჭრით.

მავე 21 მარტს ს.-ს. ორბელიანმა პონშარტრენთან გაუზავნა შემოსხენებული დემარე⁷. ჩვენს განკარგულებაში არსებული მასალებიდან არ ჩანს, დემა-

რემ სულხან-საბას შესახებ ზემოთაღ მოახსენია პონშარტრენს, თუ რიშარტრენს სულხან-საბას წერილი გადასცა. 22 მარტს რიშარი პონშარტრენს სწერდა: „მას (სულხან-საბამ, - ი.ტ.) თქვენ გამოვიგზავნათ ბატონი დემარე... ის ძლიერ კმაყოფილია“⁸.

23 მარტს თვითონ სულხან-საბამ მისწერა წერილი პონშარტრენს, რომლითაც აცნობა პარიზში ჩასვლის ამბავი: „მე სულხან-საბა ორბელიანი ამ წიგნს ვწერ, და ამას გაცნობებ რომ თქვენის მადლის მეფის ბრძანებით, წყალობითა და ნიჭითა, აქ დიდს ქალაქს ფარიზს მოვედით, და... ვახტანგ ქართველთ მეფის პასუხები დიდებულთანაცა, და თქვენთანაცა მოვიტანე; როდესაც გინდათ, თქვენთან მოვალ“⁹.

პარიზში ჩასვლისთანავე სულხან-საბამ სასტუმროზე უარი თქვა და საყრანგეთის სვლისუფლებას სენ-ლაზარის მონასტერში ცხოვრების ნებართვა სთხოვა.

25 მარტს ეან რიშარი თავის მინისტრს სწერდა: „სულხან-საბა... განუწყვეტლივ ვთხოვთ თქვენ მყარველობას მისი უდიდებულესობის წინაშე... რათა მიიღოს მოწყალება - აქ ყოფნის დროს იცხოვროს საღვთო სახლში“¹⁰. როგორც სხვა საბუთებიდან ირკვევა, ს.-ს. ორბელიანს მიუღია ასეთი ნებართვა და უცხოვრია პარიზის სენ-ლაზარის მონასტერში¹¹.

25 მარტს ეან რიშარმა კვლავ აცნობა თავის მინისტრს სულხან-საბას სურვილი - შეხვედროდა მეფე ლუი XIV-ს და დაეთავალიერებინა პარიზის ღირსშესანიშნაობანი¹². „თქვენმა დიდებულებამ უწყის სურვილი, - სწერს ეან რიშარი მინისტრს, - რომელიც მას (სულხან-საბას, - ი.ტ.) - აქვს იხილოს მეფე“¹³.

მეფესთან შეხვედრის მილოდინში ს.-ს. ორბელიანს გადაუწყვეტია, დაეთავალიერებინა პარიზის ღირსშესანიშნაობანი. „რადგან თქვენ, - სწერს რიშარი პონშარტრენს, - ჯერ კიდევ არ გავიციათ განკარგულება, ეწვევებით სულხან-საბასათვის პარიზის ღირსშესანიშნაობანი, ამიტომ სულხან-საბა... კითხვის შემდეგ შეუძლია თუ არა მას ცოტა ხანს გასეირნება შუაღვეს, - წავიყვანეთ პირველსავე ეკლესიაში წირვის მოსასმენად“¹⁴.

ს.-ს. ორბელიანი წაუყვანიათ ეტლით, და მას ეტლიდან ჩამოუსვლელად დაუთავალიერებია სამეფო მოედანი და დუკერი¹⁵. შემდეგ შესულა იეზუიტებს „ნეტარ მამათა ეკლესიაში, სადაც ის კარგად მოუღია მამა დე ტელიეს, რომელთანაც იგი შეუყვანია იეზუიტთა კომპანიის დევეანტის მისიების გენერალურ პროკურორს ნეტარ მამა ფლერიოს“¹⁶.

ნეტარმა მამა დე ტელიემ „გამოაგლინა თავისი მადლიერება მისადმი ამ მყარველობისათვის, რომელსაც ის აღმოუჩენს და უწყევს მისიებს საქართველოში“¹⁷.

ს.-ს. ორბელიანის პარიზში ყოფნის პერიოდში პარიზის თეატრში იღვქმბოდა ფრანგი დრამატურგის პ. კრებიიონის¹⁸ ცნობილი ტრაგედია „რადამისტ და ზენობია“¹⁹. ქართველთა ყოფის ირგვლივ შექმნილი ამ ნაწარმოების დაღმს სულხან-საბას პარიზში ყოფნის დროს ფრიალ საინტერესო ფაქტია.

1714 წლის 25 მარტს ს.-ს. ორბელიანიმა ლუი XIV-თან წარსადგენად/მემორანდუმი გადასცა პონაპარტრენს²⁰. ამ მემორანდუმში ვკითხულობთ: „თუ ვახტანგი, საქართველოს მეფე, დარჩება ისეაჰანში, საქართველო მთლიანად გამაჰმადიანების აშკარა საფრთხეშია. თუ ის დაბრუნდება თავის საფლობელოებში, ქართველები არა მარტო შეინარჩუნებენ ქრისტიანულ სარწმუნოებას, არამედ ასევე შეუერთდებიან კათოლიკურს თავიანთი მეფის მაგალითისამებრ, რომელიც განწყობილია გააკეთოს ეს და რომელიც მიაწერს თავის უბედურებას ამ საქმის დაფიქრებას. მან გამოთქვა სურვილი მეტი აღარ დააყოვნოს, როგორც კი დაბრუნდება თავის სამეფოში.

ამ მეფის განზრახვა უფრო მეტიცაა; მას სურს მისიონერებს მისცეს ქმედითი საშუალებები, მიაღებინოს ეს სარწმუნოება ჩერქეზეთს, რომელიც ესაზღვრება საქართველოს და რომლის მთავრის ერთ-ერთი ქალიშვილი მან ცოლად შეირთო“²¹.

ამ პროექტის განხორციელების შემთხვევაში კათოლიკური სარწმუნოება შეიძლებოდა გავრცელებულიყო „მჭიდროდ დასახლებულ დაახლოებით 24 პროვინციასა და მრავალ მეზობელ სამეფობელოებში“²².

მაგრამ, ამისათვის, პირველ რიგში, აუცილებელი იყო ვახტანგის დაბრუნება საქართველოში. სულხან-საბა ითხოვდა საქმეში საფრანგეთის მეფის ჩარევას. საჭირო იყო ირანში საფრანგეთის მეფის ისეთი რწმუნებულის გაგზავნა, რომელიც მოაგვარებდა ვახტანგის განთავისუფლების საქმეს. გარდა ამისა, სულხან-საბა საფრანგეთის მეფეს სთხოვდა ფულს, რომელიც ამ უკანასკნელს უნდა გაეღო ვახტანგის გასათავისუფლებლად. მემორანდუმში ვკითხულობთ: „300000 გყო აუცილებელია და საკმარისი, მაგრამ როგორ შეუძლია საქართველოს მეფეს დაიმსახუროს ეს წყალობა“²³.

შემდეგ მემორანდუმში დაბარაკია დასავლეთ საქართველოში მისიონერების გაგზავნაზე. „ამ წყალობის შემდეგ, რომელსაც მე ვუძღავ ვთხოვო ვახტანგისათვის საფრანგეთის უძლევეამოსილეს იმპერატორს, მრჩება კიდევ წარუდგინო მას სამეგრელოს პატრიარქის²⁴ უმდაბლესი თხოვნა. ამ პრელატმა, რომელსაც მე ძალიან დიდი ხანია რაც ვიცნობ როგორც სათნო ადამიანს, მის სამეფობელოზე გამოვლინებს მეტად დაეინებით მთხოვა რვა ან ათი მისიონერი ვთხოვო მის უდიდებულესობას – ყველა მისის მფარველად და მხარდამჭერად აღიარებულს მთელს ლეკანტში.

ამ პატრიარქის განზრახვაა შეუერთდეს პაპის წმიდა ტახტს და იმუშაოს ამ მისიონერებთან ერთად აბაზების (აბხაზების. – ი.ტ.)²⁵ მოქცევისათვის და თავისი სიტყვების გულწრფელობის საწინდრად მან მე გამოიმყოფა ბერი – სახელად დავითი, რომელსაც ის ხავესებით ეწოდება. დავითმა მას უნდა ჩაუყვანოს მისიონერები, რომლებსაც იმედი აქვს მისი უდიდებულესობა კეთილ ინებებს და უბოძებს მას...“²⁶. მაგრამ მთავარია ვახტანგის განთავისუფლება და დაბრუნება საქართველოში; ამისათვის საჭირო იყო სეფიანების გულის მოგება, „რაც შესაძლებელია მხოლოდ საჩუქრებით, რომელთა გაღების საშუალება ამ მეფეს (ვახტანგს. – ი.ტ.) ამჟამად არა აქვს, ჯერ ერთი იმიტომ, რომ ის ძა-

ლიან ცოტა ხანია, რაც მეუფობს და სხორე იმიტომ, რომ მას უკვე მოუხდა დიდი ხარჯების გაწევა“²⁷.

და, თუ საფრანგეთის მეფე იხურეებს დენსაროს ვახტანგს, აწვევს უფრო ქმედით საშუალებას ამის მისაღწევად წარმოადგენს ის, რომ კუთვნილების მას გაუზზავნოს პიროვნება, რომელსაც ენდობა უდიდესი მონარქი. საჭირო დახმარებით, რათა ვახტანგს საშუალება მიეცეს სპარსელი მესვეურების გული მოიგოს, და მეფემ მიმართოს წერილით სპარსეთის შაჰს, რომელშიც მისი უდიდებულესობა სთხოვდა მას ებრძანებინა იმათთვის, ვინც განმგებლობს საქართველოში, მეფეთ, ზომბს, რათა ფრანგებმა, რომლებიც იქ გაატარებენ თავიანთ საქონელს სპარსეთში წახალვად, ეს გააკეთონ სრულიად უშიშრად“²⁸.

ამ საბუთის მხოლოდ ფრანგული ტექსტი არსებობს, მისი ქართული დედანი (თუ საერთოდ არსებობდა ასეთი) დღემდე არაა ნაპოვნი, შესაძლებელია, ვან რიშარმა იგი შეადგინა სულხან-საბას კარნახით პირდაპირ ფრანგულ ქაზე. საერთოდ ამ დოკუმენტს აქვია შუა და ბოლო ნაწილი.

დედანი შედგება ვან რიშაროს ხელით დაწერილი რვა გვერდისაგან. ეს მემორანდუმი იმ სახით, რა სახითაც დღეს მოგვეპოვება, პირველად ფრანგულ ენაზე აკდ. მ. ბროსემ გამოაქვეყნა²⁹.

1876 წელს ამ მემორანდუმის ქართული არაზუსტი თარგმანი გამოაქვეყნა ალ. ჭყონიამ³⁰.

შემდგომში მემორანდუმის ფრანგული ტექსტი ქართული თარგმანით გამოაქვეყნა მ. თამარაშვილმა³¹. მაგრამ მ. თამარაშვილთან ფრანგული ტექსტი მოკლებულია სიზუსტეს, გამოტოვებულია ბევრი სიტყვა, ქართული თარგმანიც არაზუსტია და წყარო შეცდომითაა მითითებული.

ს.-ს. ორბელიანმა საფრანგეთში ჩაიტანა ვახტანგ VI-ის წერილი დუ XV-ს სახელზე³². ეს იყო პასუხი საფრანგეთის მეფის იმ წერილისა, რომელიც ვახტანგისათვის გადაუციათ 1713 წლის მაისში.

ვახტანგ VI-ის წერილი ქართულად ვიოჟდა დაწერილი. იგი ფრანგულად უთარგმნია ვერსალში ქართული ენის მცოდნეს ვან რევერანს 1714 წლის 7 აპრილს³³. წერილის ბოლოს მიწერილია: „თარგმნილია ჩვენს მიერ, მეფის დრავმანი“³⁴ პალესტინაში, ვალილეაში, სამარიაში და თულეაში. ვერსალი, 1714 წლის 7 აპრილი [ხელისმოწერა] ვან რევერანი“³⁵. აღნიშნული წერილი ფრანგულად პირველად გამოაქვეყნა აკად. მ. ბროსემ³⁶. მაგრამ ტექსტი ნაკლებია.

1876 წელს „ივერიაში“ ალ. ჭყონიამ მოათავსა მ. ბროსეს მიერ გამოქვეყნებული ვახტანგის ამ წერილის ქართული თარგმანი, მაგრამ ეს თარგმანიც არ არის ზუსტი³⁷.

1950 წელს ინგლისელმა ქართველოლოგმა დ. ლენგმა გამოაქვეყნა ვახტანგის შემოხსენებული წერილის ფრანგული ტექსტი³⁸, რომელიც მას საფრანგეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს არქივიდან აუღია, თუმცა არც ეს ტექსტი ემთხვევა სავსებით ზუსტად დედანს³⁹.

ვანტანვის წერილში გამოთქმულია საქართველოს მეფის სურვილი, დაბ-
ყროს კავშირი საფრანგეთთან: „ჩვენ, ვანტანგ, საქართველოს მეფე, მხოლოდ-
ლელ ვეძებთ შემოსხვევას ვემსახუროთ თქვენს უდიდებულესობას...“⁴⁰

ამ წერილიდან ჩანს, რომ საქართველოს მეფე თვალს ადევნებდა ევროპის
ამბებს, ჩვენი „სიხარული გაორკეცდა, როცა გავივით თქვენი დიდი გამარჯვ-
ბები და დიდება, რომლითაც შემოსილია თქვენი მეტად მაღალი ტახტი. ჩვენ
არ დაგვიფოვნებია, ამის გამო მაღლი გვეთქვა უზენაესისათვის“⁴¹.

ვანტანვი აღნიშნავს, რომ ეპისკოპოსმა გალიკსონმა საქართველოში ფოენის
დროს ვერ იგრძნო „ფოველივე ის, რისი გაკეთებაც ვგზურს და რასაც გავაკეთებთ
ფოველითვის, რათა დავემტკიცოთ თქვენს უდიდებულესობას ჩვენი უმაღლესი
მადლობა: ვგზურს, რომ თქვენ ამაში კარგად იყოთ დარწმუნებული. მიუხედავად
იმისა, რომ ჩვენ ჩავვარდით ურწმუნოთა ხელში, რომლებმაც მოატყუეს ჩვენი წი-
ნამორბენი, და რომ ვართ აქ დახმარებას მოკლებულნი, როგორც ისრაელნი
უცხო ხალხში მათი მამების ცოდვებისათვის. ჩემი შვილები და ძმები, რომლებიც
ჩემს მავიერ ვანაგებენ ჩემს სამფლობელოებს, გააკეთებენ ზუსტად და სიყვარუ-
ლით აღსაყვ ევლით ფოველივე იმას, რასაც ჩვენ მათ ვუბრძანებთ, თქვენი უდი-
დებულესობის სამსახურისათვის, როდესაც თქვენ ამას გვაცნობებთ“⁴².

ამავე დროს პარიზში მიუღიათ პაპი კლიმენტი XI-ის წერილი ღუი
XIV-სადმი, დაწერილი 1714 წლის 13 აპრილს, საქართველოს მეფის ვანტან-
ვისადმი დახმარების აღმოჩენის თაობაზე. ეს წერილი უნდა მიეღო სულხან-სა-
ბას და პირადად გადაეცა საფრანგეთის მეფისათვის⁴³.

საფრანგეთის მეფისადმი გაგზავნილ წერილში პაპი მაღალ შეფასებას აძ-
ლევდა ღუი XIV-ის ზოვნას კათოლიკური სარწმუნოებისა და მისი გავრცე-
ლებისადმი და მიუღს გამოსთქვამდა, რომ მეფე აღმოჩენდა მფარველობასა და
დახმარებას საქართველოს „მეფეს ანუ მძრძანებელს, რომელსაც, მიწვეულს
ამას წინათ სპარსეთის შაჰთან, ტყვეობაში აწერებენ“.

ფოველივე ამის შესახებ, წერდა პაპი, „უფრო დაწვრილებით გაიგებ საუ-
კეთესო ღვთისმოსავი მოღვაწე საქართველოს სწორედ იმ ბრძანებლის ნათესავ
სულხან-საბა ორბელიანისაგან, წმიდა ბასილის ორდენის ბერისაგან, რომელიც
გაღმთგეგმს შენ ამ ჩვენს უსტარს...“⁴⁴.

„ჩვენ ასევე დაბეჯითებით ვთხოვთ, რათა მას, შენებურად მოეხმინო და
კუილვანწვობილი დაბეჯითებით მტკიცეღ მოითხოვო ზემოსხენებული მძრძა-
ნებლის განთავისუფლება. ამ სამსახურით შენ ევკვს გარეშეა გავვიწვევ შენი
სახელოვანი ღვთისმოსაობისადმი საკადრის დიდად ღირსეულ საქმეს, ჩვენთვის
ურაად სასურველს, ღმერთისაგან კი, რომლისთვისაც უპირველესად ფოვლისა
ეს ხდება, შეიძლება მოელოღ შენდამი სამუღამო საზღაურს და მომაკვდავთა
შორის ხანგრძლივ ბედნიერებას...“⁴⁵.

რომის პაპის ეს წერილი გამოაქვეყნა მ. თამარაშვილმა⁴⁶, მაგრამ მ. თამა-
რაშვილთან წერილის ქართული თარგმანი და თვით ლათინური ტექსტიც არა-
ზუსტია. ამ წერილის მხოლოდ ლათინური, შედარებით ზუსტი ტექსტი მ. თა-
მარაშვილმა გამოაქვეყნა თავის მეორე წიგნში.⁴⁷

პაპის წერილის ტექსტი ჩვენ ავიღეთ საფრანგეთის საგარეო საქმეთა მინისტროს არქივის სპარსეთის საქმეებიდან⁴⁸. იმავე არქივის რომის საქმეებში კი ვიპოვეთ პაპის იმავე წერილის მეორე ტექსტი⁴⁹, რომელიც უმნიშვნელო იფიქრება, რაც შემოსხენებული წერილი, თუ მხედველობაში არ მოვიტყობთ მის დასაწყისსა და ბოლოს. ვარდა ამისა, ამ მეორე წერილს აქვს ურანგულ ქაზე რამდენიმე საინტერესო მინაწერი.

როლის მიიღო მეფემ ს.-ს. ორბელიანი სუსტად არაა ცნობილი. როგორც საარქივო მასალებიდან დასტურდება, სულხან-საბას პირველი შესვლაა ლუი XIV-თან უნდა მომხდარიყო 1714 წლის 14 აპრილამდე.

როგორც ხემათ აღვნიშნეთ, ვახტანგ VI-ის წერილი ურანგულად უთარგმნიათ ვერსალში 1714 წლის 7 აპრილს. ამასთანავე, ჩვენ ვგაქვს ჟან რიშარის ერთ-ერთი წერილი, დაწერილი იმავე წლის 14 აპრილს, სადაც იგი სთხოვს თავის მინისტრს: „ვთხოვ თქვენს დიდებულებას, ნება დამართოს, რამდენიმე ხნით ჩამოვშორდე ბატონ სულხან-საბას, რათა გავემგზავრო ჩემი ოჯახის სანახავად. ბატონ რევერანს შეუძლია ჩემს მოხვლამდე აჩვენოს მას პარიზისა და მისი რაიონის ღირსშესანიშნაობანი“⁵⁰.

ამ დროისათვის სულხან-საბას უკვე უნდა ჰქონოდა პირველი აუდიენცია ლუი XIV-თან, რაც ჩანს ჟან რიშარის წერილიდან მინისტრისადმი. „ბატონი სულხან-საბა, რომელმაც მე მომანდო დამედასტურებინა მისი პატივისცემა თქვენი დიდებულებისადმი და რომელსაც სურს გაემგზავროს, რაც შეიძლება უფრო მალე, რომში, მარჩარებს, დაუყოვნებლივ გაემგზავრო ჩემს სამშობლოში...“⁵¹.

ს.-ს ორბელიანს უკვე ჰქონია აუდიენცია საფრანგეთის მეფესთან, რაღაც რომში გასამგზავრებლად ემზადებოდა. ცხადია, რიშარი ვერ ჩამოშორებულა მას, ვიდრე ისინი საფრანგეთის მეფეს არ შესვლებოდნენ.

ვარდა ამისა, რიშარს 1714 წლის 14 აპრილს წერილი გაუგზავნია მარსელში გაღურებისა და ვაჭრობის გენერალური ინდენდანტის პიერ დ'არნუს-თვის, საიდანაც ამ უკანასკნელს შეუტყვია საფრანგეთის მეფის მიერ ს.-ს ორბელიანის „კარგი მიღების შესახებ“⁵².

საპასუხო წერილში პიერ დ'არნუ რიშარს სწერდა: „... მე დიდი სიამოვნება ვიგრძენი, როცა გავიგე ხსენებული ბატონის - სულხან-საბას კარგი მიღებისა და მეფის ამ ბრძანების შესახებ, რომელიც გულისხმობდა რომამდე მის გამგზავრებას სამეფო „ხარჯზე“. ყოველივე ეს საფუძველს აძლევს პიერ დ'არნუს იმედი ჰქონდეს, რომ სულხან-საბას საქმეები წარმატებით დასრულდება“⁵³.

ამრიგად, თუ მხედველობაში მივიღებთ იმას, რომ ვახტანგის წერილი ვერსალში უთარგმნიათ 1714 წლის 7 აპრილს, ხოლო ჟან რიშარი იმავე წლის 14 აპრილს უგზავნის წერილს პიერ დ'არნუს და ატყობინებს მას სულხან-საბას გამგზავრებაზე მეფის განკარგულების შესახებ, მაშინ გამოდის შემდეგი: თუ 1714 წლის 7 აპრილს (ვახტანგის წერილის თარგმნის დღეს) არა, ს.-ს ორბელიანის პირველი აუდიენცია ლუი XIV-თან უნდა მომხდარიყო 7-14 აპრილს შორის, უფრო 14 აპრილთან ახლოს, ვინაიდან რიშარმა ამ დღეს წუ

რელი გავუზღავნა პიერ ღ'არნუს და ასევე, სთხოვა თავის მინისტრს ნებართვა დროებით ჩამოშორებოდა სულხან-საბას⁵⁴.

სულხან-საბა ორბელიანმა დიდი შთაბეჭდილება დატოვა საფრანგეთის მეფე ლუი XIV-ზე და საფრანგეთის მინისტრებზე. ეს ამკარად ჩანს განკარგულებაში არსებული საბუთებიდან. აქ გვინდა მხოლოდ ერთ ხაინტყურსო ამბავზე შევჩერდეთ⁵⁵.

სულხან-საბა წარსდგა ლუი XIV-ის წინაშე იმ დროს, როდესაც ეს უკანასკნელი ავადმყოფობიდან სავსებით განკურნებული არ ყოფილა. თავს ცუდად გრძნობდა და გუნებაზეც არ იყო.

როდესაც სულხან-საბამ მოულოცა საფრანგეთის მეფეს გამოცხადებით, ლუიმ უპასუხა, რომ თუმცა იგი გადაურჩა ერთ მტერს - ავადმყოფობას, მაგრამ მას დაცვა მეორე მტერი - სიბერე. „ეს აღვილი საქმე არაა, ნი წელს გადასცილდე!“⁵⁶, დაასცვნა მეფემ⁵⁷.

- „ხელშეიწყვ, თქვენი უდიდებულესობა ისე კონტად ატარებს ამ ასაკს, რომ ყველა იხურვებდა ამ ასაკში ფოფანს!“⁵⁸, უპასუხა სულხან-საბამ⁵⁹.

სულხან-საბას ეს პასუხი ძალიან მოსწონებია ლუი XIV-ს. ცხადია, ეს უფრო მაღალი საზოგადოებისათვის შესაფერისი პასუხი იყო, ვიდრე ის, როგორც სხვა შემთხვევაში უთქვამთ ლუისათვის, მაგალითად: „ხელშეიწყვ, ეს ყველას ასაკია!“⁶⁰.

1714 წლის 17 აპრილს რომის წმიდა კონგრეგაციის პრეფექტმა კარდინალმა საკრიპიანტომ წერილი მისწერა ვან რიშარს საქართველოსა და მის მეზობელ მხარეებში კათოლიკური სარწმუნოების ვაერცვლების შესახებ⁶¹. ამ წერილიდან ჩანს, რომ „წმიდა კონგრეგაციამ გამოაგონა განსაკუთრებული სურვილი გაავრცელოს... კათოლიკური სარწმუნოება ქართლში, სამეგრელოსა და სხვა მეზობელ მხარეებში“ და რომ „ამ მიზნით ის ელოდება აქ წმიდა ბასილის ბერის, მამა სულხან-საბას ჩამოსვლას, რომელიც იმყოფება იქ, ხადაც თქვენ ხართ, თქვენთვის ცნობილი საქმეებისათვის“⁶².

საფრანგეთის მეფესთან პირველი აუდიენციის დროს სამეფო კართან ს.-ს. ორბელიანის მოლაპარაკებას შეიძლება საფუძვლად დასდებოდა ვახტანგის წერილი ლუი XIV-ხადმი, ს.-ს. ორბელიანის შემოსხენებული მემორანდუმი, ვან რიშარის სხვადასხვა დროს დაწერილი წერილები და ბოლოს, ს.-ს. ორბელიანისა და რიშარის საუბარი საფრანგეთის მეფესთან და სამეფო კარის წარმომადგენლებთან.

ხოლო ლუი XIV-თან ს.-ს. ორბელიანის მეორე შეხვედრის დროს საფრანგეთის სამეფო კარს უკვე ჰქონდა სხვა მასალაც, კერძოდ: პაპის კლიმენტი XI-ის 1714 წლის 13 აპრილის წერილი, პარიზში პაპის ნუნციოს ხარეკამენდაციო წერილი და, რაც მთავარია, ვრცელი მემორანდუმი, შედგენილი მარსელში სულხან-საბას იქ ყოფნის დროს. ამ მემორანდუმთან ერთად ვერსალში ჰქონდათ საქართველოს მეფეთა გენეალოგია და საქართველოს რუკა⁶³.

მემორანდუმი ხელმოწერილი არ არის, მაგრამ, როგორც საბუთებიდან ირკვევა, მისი შექმნილი უნდა იყოს პიერ ღ'არნუს. „ბატონმა ღ'არნუმ თქვენ

გამოვიგზავნათ მეტად ვრცელი მემორანდუმი ბატონ სულხან-საბას შუახანს.
- წერდა ეან რიშარი თავის მინისტრს 1714 წლის 25 მარტს⁶⁴.

სხვა საბუთებიდან არკვევა, რომ ეს მემორანდუმი პიერ ღ'არნუჟის მიერ
ლიდან უფრო მოგვიანებით გაუგზავნა. „მე შევქელი, იგი (მემორანდუმი,
ი.ტ.) გამოგზავნა 4 თუ 5 დღის წინ...“ წერდა იგი ეან რიშარს 1714 წლის
30 აპრილს⁶⁵.

საქართველოს შესახებ მემორანდუმის შედგენაში პიერ ღ'არნუჟთან ერთად
აქტიური მონაწილეობა მიუღია ს.-ს. ორბელიანს და ასევე, უნდა ვივულის-
ხსოთ, დავით მეგრელსა და ეან რიშარსაც. ამის შესახებ პიერ ღ'არნუჟი აღნიშ-
ნავს: მემორანდუმში ანუ პროექტში, „რომელიც მე შევადგინე, ვცნობდი მის
(სულხან-საბას, - ი.ტ.) მიერ მოწოდებულ იდეებს, მასალებს მისი ქვეყნის შე-
სახებ...“⁶⁶, ხოლო ს.-ს. ორბელიანი ერთ-ერთ წერილში ვრავ ლე პონშარტრეს
წერს: „ბატონი ითანდან⁶⁷ დიდებული მარცილიას⁶⁸ რომ არას... საქართველოს
საქმეები მუსუ რიშარით დავვაწერინა და გაახლოეთ“⁶⁹.

ამდენად, უნდა ვივულისხსოთ, რომ ამ მემორანდუმში გატარებულია სულ-
ხან-საბა ორბელიანის და მამასადაძე, იმ ქართველი პოლიტიკოსების აზრი,
რომლებიც „კათოლიკობას თავისი ქვეყნის პოლიტიკურ მო-
მავალს უკავშირებდნენ“⁷⁰. იმათი აზრი, ვინც „მზად იყო პაპის უხუ-
ნავსობა ელიარებინა, ქართული ეკლესია რომის ტახტისათვის დემონსტრაციასა
და მიუღ საქართველოში კათოლიკობა გაეგრძელებინა, ოღონდ საფრანგეთ-
რომის პოლიტიკური დახმარება მიეღო ერან-ოსმალეთის წინააღმდეგ ბრძოლა-
ში“⁷¹, ვინც „მსგავსად ვახტანგისა, ემებლა, ყაყის ზურგს უკან ევროპისთან
დაკავშირების საშუალებას, მასთან დაახლოებას“⁷².

გარდა ზემოხსენებული მასალებისა, საქართველოს შესახებ მემორანდუმს
შედგენის დროს პიერ ღ'არნუჟს გამოუყენებია ის სამახსოვრო ბარათი, რომე-
ლიც ეან რიშარისათვის ისეაპანში გადაუცია ერთ-ერთ ფრანგს⁷³.

იმის გამო, რომ ზემოხსენებულ მემორანდუმში დასმულია არაერთი საკო-
თხი, რომელიც შეეხება საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობას, ჩვენ გადა-
ვწყვიტეთ, უფრო ფართოდ შევჩუქრეთ მასზე. მით უფრო, რომ ეს დოკუმენტი
უკანასკნელ დრომდე არ გამოქვეყნებულა.

თვით ამ მემორანდუმის სათაური მოუთითებს იმ საკითხების მრავალფერ-
ოვნებაზე, რომელთა გარშემო მოლაპარაკება ჰქონია ს.-ს. ორბელიანს საფ-
რანგეთში. ამ დოკუმენტის სრული სათაურია: „მემორანდუმი შესახებ იმისა,
თუ რისი გაკეთება შეიძლება რომის კათოლიკური ხარწმუნოების გასაგრე-
ვლებლად და სავაჭრო ურთიერთობის დასამყარებლად საქართველოში და იმ
ხალხებთან, რომლებიც მათ მეზობლად არიან; აგრეთვე მეფის ძალაუფლებისა
და საფრანგეთის ვაჭრობის გაძლიერებისათვის ღვეანტსა და აღმოსავლეთში,
კერძოდ თურქებთან და სპარსელებთან“⁷⁴.

პიერ ღ'არნუჟს აზრით, ს.-ს. ორბელიანის წინადადებებსა და მოსაზრებებს,
ასევე განზრახვებს, ჩამოყალიბებულს ზემოთ აღნიშნულთან დაკავშირებით, უწ-
და „დათმობოდა ადგილი ერთ-ერთ უდიდეს პროექტში, რომელიც შეიძლება

„სულიერული იმპერია“ ვითარებაში, რათა გაერკვლებულიყო რომის კათო-
ლიკური სარწმუნოება; მეცა სრულიად ახალი გასაქანი მეუის დიდებისათვის,
მისი ძალღიანისა და ბუნებრივი მიხწრაფების მიხედვით დახმარებადა ვაჭრობა,
ბაში ჩავარდნილ მთავრებს; გაემდიერებინა მის ქვეშევრდომთა ვაჭრობა, შეე-
ზღუნა პოლანდიელების ვაჭრობა და ამით შეესუსტებინა მისი ძლიერება, გაე-
წია მათთვის კონკურენცია ინდოეთში, საიდანაც მათ გამოაქვთ მთელი სიმ-
დიდრე, მორჩილებაში ჰყოლიდა პორტუგალიელები; აეძულებინა ინგლისელები
— შიში და პატივისცემა ჰქონოდათ ჩვენადმი და ასევე ჰყოლიდა თურქები და
სპარსელები ერთგვარ დამოკიდებულ მღვთმარებაში“⁷⁵.

ყოველივე ამის განხორციელება შემორანდუმის შემდგენელთა შეხედვებლად
მიაჩნდათ ისეთი „თითქოს საკმაოდ უბრალო და მეტად ბუნებრივი საშუალებე-
ბით, რომელიც ნაწილობრივ თავისთავად მიღის და არ მოითხოვს არაფერს
ისეთს, რაც არ იქნებოდა მეუის ყურადღების ღირსი და მის ძლიერებაზე გაცა-
ლებით დაბლა მღვთმი“⁷⁶.

გარდა ამისა, „ნაყოფი, რომელსაც შეიძლება აქედან ველოდეთ, თითქოს
უკვე ნაწილობრივ მომწიფებულა და მზადაა მოსაჯრეფად, როგორც სარწმუ-
ნოების, ასევე ვაჭრობის მხრივ ისინი, რომლებიც შესძლებდნენ შემდგომში ამ-
გვარი პროექტის ჩამოყალიბებას მისი დამუშავების შედეგად, გახლებდნენ უფ-
რო დარწმუნებულნი ამ საქმეში და უხენი“⁷⁷.

მაგრამ, უპირველესად ყოვლისა, აუცილებელი იყო ამ პროექტის მთავარი
არხის საიდუმლოდ შენახვა... „რათა არ გამოიწვიოს ეჭვი და ყურადღება იმ სა-
ხელმწიფოების მხრიდან, რომლებიც მან შეიძლება დაინტერესოს შემდგომში“⁷⁸.

პიერ ღ'არნუმ, აღბაით უან რიშარის საშუალებით, იცოდა, რომ სულხან-
საბა დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა საქართველოში და კერძოდ, ქარ-
თლის მეფე ვანტანგთან. შემორანდუმში ვკითხულობთ: „სულხან-საბას, რო-
გორც ჩანს, გავლენა აქვს საქართველოში ხალხსა და სამეფო ოჯახზე; ასევე
ჩანს, რომ გულთით მეტად ვანწყობილია რომის კათოლიკური სარწმუნოებისა-
დმი ამ იმედით, რათა მასში გააერთიანოს თავისი ქვეყნის ყველა ხალხი, რომ-
ლებიც სქისმატიკები არიან“⁷⁹.

დასავლეთ ევროპის ქვეყნებთან ურთიერთობის საკითხში ვანტანგისა და
სულხან-საბას აზრს, როგორც ჩანს, იზიარებდნენ დასავლეთ საქართველოშიც.
ს.ს. ორბელიანმა და უან რიშარმა ზომ ორმოცი დღე დაჰყვეს დასავლეთ სა-
ქართველოში ევროპაში გამგზავრებამდე⁸⁰. ამ დროს სულხან-საბა გაეცნო აქა-
ური პოლიტიკური წრეების აზრს და ამასთანავე გაეცნო მათ თავისი და ვან-
ტანგ მეუის აზრიც. სწორედ აზრთა ერთიანობის შედეგი იყო, რომ დასავლეთ
საქართველოს კათალიკოსმა გრიგოლმა სულხან-საბას ევროპაში თან გააყოლა
თავისი თანამეწეე — ზემოსსენებელი ბერი დავითი. „სამეგრელოს პატრიარქი,
რომელიც ამავე დროს არის სულ სხვადასხვა ხალხების: „აფხაზების, იმერ-
ლებისა და გურულების — პატრიარქი, მიემხრო მას (სულხან-საბას, — ი.ტ.),
რათა პირველ რიგში თვითონ განათლებულიყო, ხოლო შემდგომში მიემხრო
რომის ეკლესიისადმი მთელი ეს მხარე“⁸¹.

მემორანდუმში გამოთქმულია აზრი იმის შესახებ, რომ ვახტანგ კახაძე კათოლიკური სარწმუნოების მიღება: „საქართველოს მეფეს ვახტანგს კათოლიკობით სურდა პქონიდა კათოლიკობის მიღების შესაძლებლობა, რასაც მიეცა მაგალითი ვველა იმ ქვეშევრდომთათვის, რომლებიც მას კიდევ რჩებოდნენ“⁸².

ამასთან დაკავშირებით, აკად. ნ. ბერძენიშვილმა ჯერ კიდევ 1944 წელს გამოსთქვა აზრი, რომელსაც ადასტურებს ჩვენს მიერ აქ მოტანილი დოკუმენტი. ნ. ბერძენიშვილი წერს: „ქართველ პოლიტიკოსთა გვეგვით კათოლიკობას წარმატება მხოლოდ საქართველოში როდი ელოდა. ქართველების აქტიური მონაწილეობით ეს საქმე ფრიალ ნაყოფიერი იქნებოდა აგრეთვე აფხაზეთსა და ჩერქეზეთში. ქართველ პოლიტიკოსთა გვეგმა ცხადი იყო: რომის პაპის ავტორიტეტით და საფრანგეთის ხელმძღვანელობით კავკასიის დიდი ნაწილის პოლიტიკური შეკავშირება ერან-ოსმალეთის აგრესიის წინააღმდეგ“⁸³.

მემორანდუმში აღნიშნულია, რომ მეფე ვახტანგი „ენათუხაგებოდა დედოფლის — თავისი მეუღლის მხრივ ჩერქეზეთის სამ მთავარს, რომლებიც დედოფლის ძმები არიან“⁸⁴. ხოლო, თუ ვახტანგი თვითონ მიიღებდა კათოლიკურ სარწმუნოებას, მაშინ „მეტად ადვილი იქნებოდა შემდგომში იმავე სარწმუნოებაში მოქცევა ვველა იმ ხალხისა რომლებიც მათ ემორჩილებიან რომლებსაც უკავიათ ქვეყნის მნიშვნელოვანი და ძნელად შესაღწევი სივრცე; ვინაიდან მათ უძრვიათ კავკასიის ქედის მივლი უკანა მხარე; შეიძლება ვინიერულად ითქვას და იმედი იქონიო, რომ ამ ხალხების მომხრობა მით უფრო ადვილი იქნება, რომ ისინი პატიოსანი, წყნარნი და ზრდილნი არიან, უცხოელების მეტად კარგი მოილებნი; ამავე დროს ისინი არც ერთს სარწმუნოებასთან არ არიან დაკავშირებულნი. ერთნი უწოდებენ თავისთავს ქრისტიანებს, მეორენი კი მამალიანებს და არც ერთმა არ იცის, რას წარმოადგენს ის სარწმუნოება, რომელსაც, მათი სიტყვებით, თვითონ მიეკუთვნებიან“⁸⁵. ამრიგად, „შესაძლებელი იქნებოდა ამნაირად, თანდათანობით, სარწმუნოებაში მოქცევა იმდენივე ხალხისა, რამდენიც შეიძლება იყოს საფრანგეთში“⁸⁶.

ამ გვეგმის სისრულეში მოყვანა, მემორანდუმის შემდგენლების აზრით, ადვილია, „იმისათვის, რომ წამოიწყო ეს და მიაღწიო წარმატებას, საჭიროა მხოლოდ გვაგდეს საკმაოდ დიდი რაოდენობით და კარგად შერჩეული შესრულებლები, რომლებსაც სხვა მისწრაფებები არ უნდა პქონდეთ, გარდა დავალების კარგად შესრულებისა“⁸⁷.

მისიონერების ჩამოსვლას და საქართველოში კათოლიკობის გავრცელებას ქართველი პოლიტიკოსები უკავშირებდნენ სავაჭრო ურთიერთობის საკითხსაც.⁸⁸

ს.-ს. თრბელთანს ზემოხსენებულ საკითხებთან ერთად სხვა მნიშვნელოვანი საკითხებიც წამოუყენებია, „მე მგონია, — წერს პიერ დ'არნუ, — რომ სულხან-საბას მუნაქად აქვს წამოაყენოს სხვა წინადადება ვაჭრობის შესახებ, რომელიც ალბათ, მდგომარეობს შემდეგში: გატარებული იქნას საქართველოზე აბრეშუმურ ულობა, რომელსაც ღებულობენ სპარსეთის აბრეშუმის თითქმის ერთადერთ მწარმოებელ პროვინციებში — ვილიანსა და შემასნაში“⁸⁹.

მკვრამ ამ წინადადების დასახადუთებლად პიერ ღაბრუხ დაუვალიდა
ფლენიათ რუკა, რომელიც შემორანდუმის ვაჭარვანამლე ვადაუვაგნია ვერსაქში
„მე დაევალე. — წერს ის, — შეეღვინათ რუკა, რომელიც მე ამასწინაში
ვაშოვაგზავნე“⁹⁰.

„მართლაც, ამ რუკიდან, — ნათქვამია შემორანდუმში, — ახვევ სხვა ახსნა-
განმარტებებიდან, რომლებიც მე ამის შესახებ მივიღე, ვავიჯე, რომ სამი მეთითე-
დით შემცირებოდა გზა, რომლითაც სომხები, იძულებული არიან ხმელეთით,
რათა გაიტანონ თავიანთი აბრეშუმის ქარავნებით სპარსეთის ამ ორი პროვინციი-
დან სპირნამდე, სადაც ის თითქმის მილიანად იფილება. იმიტომ, რომ ეს ორი
პროვინცია მდებარეობს არსებითად საქართველოს უკან და საქირსა ნაწილობ-
რივ შემოუარო მას, რათა გაიარო თურქეთის პირველ ქალაქში — არზრუმში“⁹¹.

შემორანდუმში კითხვავა დასმული — რატომ სომხები... არ დადიან ამ
გზით (საქართველოს გავლით. — ი.ტ.), რიცა ის, მართლაც, ყველაზე მოკლეა
და ნაკლებ ხარჯებს მოითხოვს“. ამის შესახებ ს.ს. ორბელიანს შემდეგი ახ-
სნა-განმარტება მოეცია: ისინი „ვერ ბედავენ რისკი ვასწიონ და გაიარონ იხეთ
ქვეყანაზე, როგორც საქართველოა, რომელსაც არ თვლიან საიმედოდ“ ვაჭ-
რებზე თავდასხმისაგან დაცვის მხრივ, ვარდა ამისა, „ქარავნებს ძალიან ვაუ-
ჭირდებოდათ იქ სურსათ-სანივავის შოვნა, იქ სრულებით არ არის ქარვასლე-
ბი, როგორც თურქეთშია, რის შედეგადაც ისინი ამჯობინებენ მთანდომონ სამ-
ნახევარი თვე ამ გზის გავლას და ვარდა ამისა, ვადაინადონ 3 ან 4 ბაგი ან
გზის გადასახადი, რომელსაც ისინი სსვანაირად აინახლაურებენ, ვიდრე ვასწი-
ონ რისკი გაიარონ საქართველოზე“⁹².

ს.ს. ორბელიანი ვარაუდობს საქართველოს ხავაჭრო გზების უშეშრობას,
თუ „ვახტანგი, რომელიც ამჟამად მეფობს, თუ შეტდება თავის სამფლობე-
ლოებში დაბრუნებას... თვითონ წამოიწყებდა ამ ვაჭრობას და ჩაიტანდა აბრე-
შუმს კონსტანტინოპოლში“⁹³. ამრიგად, სულხან-საბას აზრით, პირველ რიგში
საქირსი იყო, რომ ვახტანგ VI დაბრუნებულყო საქართველოში და კვლავ და-
ეკავებინა სამეფო ტახტი. ამასთანავე, საფრანგეთის მეფეს უნდა დაედასტურე-
ბინა, რომ ის დაინტერესებულია ვახტანგ მეფის ბედით და ამ წამოწყებით⁹⁴.
ამ წინადადების წამოყენებისას ს.ს. ორბელიანის მთავარი მიზანი იყო, ნათქვა-
მა შემორანდუმში: „დაეხსნა თავის მეფე ამ საშუალებით“ სპარსეთის ტყვე-
ბიდან და დაებრუნებინა საქართველოში⁹⁵.

მკვრამ სულხან-საბა, „რომელიც უნდა იცნობდეს სპარსეთის კარს და
რომელსაც, როგორც ჩანს, ეს წინადადება არ წამოუყენებია მისი ვახტანგისა-
თვის შეტყობინების ვარეშე, ფიქრობს, რომ [საფრანგეთის] მეფის მხრიდან ამ-
გვარ სამსახურს შეუძლია მოახდინოს ეფექტი მის სახარებდლოდ. ჩანს, რომ
მის უდიდებულესობას არა მარტო შეუძლია თავისი სახელის გატეხვის ვარე-
შე უზომოს ეს წყალობა, რამდენადაც ღაპარაკია ქრისტიან მეფეზე... არამედ
უფრო მეტიც, დასაშვებია, რომ ეს შეიძლება გაკეთდეს, იმიტომ რომ სულხან-
საბამ და თვითონ ვახტანგმაც უნდა გაითვალისწინონ, რომ თუ [საფრანგეთის]

მეუფის დახმარება არ მოუტანდა მათ იმ უკმაქს, რომელსაც იხინი იხინი ამყარებდნენ, მას შეეძლო ცუდი შედეგი მოეტანა მათთვის⁹⁶.

საქართველოს გზით აბრეშუმის გატანას ს.-ს. ორბელიანისეული წინადადება სხვა გზითაც შეუქმონებია პიერ დ'არნუს. ამ მიზნით მას შერეულია ერთ-ერთი სპარსელისათვის, „რომელიც აქ არის და რომელიც ოღელსაც თუ-თონ ეწეულა ვაჭრობას და აბრეშუმის გადატანას იმავე პროვინციებიდან - ვილიანიდან და შემახიდან სმირნამდე და კონსტანტინოპოლამდე“⁹⁷. დ'არნუს ანტიკრესებდა სპარსელის აზრი: „ზომ არ ფიქრობდა ის, რომ აღვიღია და ხელსაგრელია გადატანილ იქნას აბრეშუმი საქართველოს გავლით, როგორც კი იქ შესაძლებელი იქნებოდა თავი გვერდით უშეშრად, რათა დიპტარისის აბრეშუმი შავ ზღვაზე და ამრიგად მიიტანიო ის კონსტანტინოპოლამდე“⁹⁸.

თი სპარსელის პასუხიც საქართველოს გზით აბრეშუმის გატანის უპირატესობის შესახებ: „არდასისა და შარბასის აბრეშუმი, რომლებიც ორი სხვადასხვაგვარი აბრეშუმი და ყველაზე მეტად ხალდება, აღვიღზე მათ უფლებათ... პირველი 50-დან 62 ეკიუმდე კვინტალიისათვის, ხოლო მეორე 125-დან 175 ეკიუმდე; ამას უნდა დაემატოს 50 ეკიუ პირველისათვის და 44 ეკიუ მეორესათვის გადასახადებისა და ტრანსპორტისათვის და 44 ეკიუ მეორესათვის გადასახადებისა და ტრანსპორტისათვის ვრძელი გზის გამო. მათ მოუხდებოდათ 4 გზის გადასახადის ან ბაჟის გადასდა, რაც სულ შეადგენს დაახლოებით 106 ეკიუს პირველისათვის და 150 ეკიუს მეორესათვის. თუმცა კი ისინი ხელს არ აკლებდნენ მიულოთ კიდევ მოგება 50 პროცენტზე მეტი პირველიდან და 100 პროცენტზე მეტი მეორედან... იხინი მას ჰეადინენ სმირნაში, სახელდობრ პირველს 135-დან 163-მდე და მეორეს 272-დან 408 ეკიუმდე კვინტალს... ისე, რომ მათ მაინც დარჩებოდა მოგება 50 პროცენტით მეტი, საქართველოზე მათი ვატარებისას; იმიტომ რომ ნაცვლად პირველისათვის 50 ეკიუს გადასახადისა ან გადახიდვის ხარჯებისა და 44 ეკიუსა - მეორესათვის, რაც უფლებოდათ კვინტალი ჩვეულებრივი გზით სიარულისას, ერთიც და მეორეც, შემახიდან, რომელიც სპარსეთის ყველაზე უფრო დამარეული პროვინციაა კონსტანტინოპოლამდე, დაჯდებოდა მხოლოდ 3 ან 4 ეკიუ კვინტალი. ეს აღვიღად წარმოსადგენია, რამდენადაც სრულიად არ იქნებოდა გადასახდელი არც ბაჟი, არც საგზაო გადასახადი. გზაში იქნებოდნენ ხმელეთით მხოლოდ 26 დღე ნაცვლად სამხანგვარი თვის მოგზაურობისა, რაც საჭიროა მეორე გზით, ხოლო სახლგაო ტრანსპორტი მეტად უმნიშვნელო ჯდება“⁹⁹.

სპარსელის ასეთი პასუხის შემდეგ, პიერ დ'არნუ ამ საქმით უფრო დაინტერესებულა. „ამან გამოიწვია ჩემში, - წერს იგი, - მათ უფრო მეტი სურვილი გამეღრმავებინა ეს საკითხი, რათა გამერკვია, ხომ არ შეიძლებოდა რაიმე წინ აღვდგომოდა ამ ვაჭრობას საქართველოზე გავლით“¹⁰⁰. საქართველოს ტერიტორიაზე სავაჭრო გზის გადატანის ერთერთ შემადგურებელ მიზეზად სპარსელს შემდეგი დაუსახელებია: „გარნიზონები იმ აღვიღებისა სადაც ბაჟი და გზის გადასახადია დაწესებული, ცხოვრობენ მხოლოდ აღნიშნული გადასა-

ხალებით. შესაძლებელია სიძაბისა და იანიხარებისა, რომლებიც შეადგენენ ამ წარნიზინებს, ინივლონ, როცა დაინახავენ, რომ ჩვეულებრივი გზით გაივლის ნაკლები აბრეშუმი¹⁰¹.

საქართველოზე სავაჭრო გზის გავლის შემოსხვევაში სომხები „მოძულე ბუნდნი იქნებოდნენ ევაჭრათ ჩვეულებრივი გზით; ამასთანავე, მეტად მნიშვნელოვანი იქნებოდა აკრძალათ მათთვის საქართველოზე გავლა, რათა შენარჩუნებულ იქნას მთელი მოვება და ასევე დატოვებულ იქნას იმავე რაოდენობით აბრეშუმი ყველა სხვა ხალხისათვის“¹⁰².

„საფრანგეთის შეუძლია ამის შესახებ მოელაპარაკოს თურქეთს და თუ იქ წააწყდება რაიმე წინააღმდეგობას, მაშინ საფრანგეთის აბრეშუმს გაატარებენ ბენდურ-აბასის გავლით. ვარდა ამისა, თურქეთის შეიძლება აგრძნობინონ, რომ მისთვის ეს იქნებოდა საშუალება, რათა კვლავ კონსტანტინოპოლამდე მატანინონ ის აბრეშუმი, რომელსაც სომხები პირდაპირ პოლანდიაში გზავნიან და რომელზედაც მან (თურქეთმა, - ი.ტ.) დაკარგა ყველა უფლება“¹⁰³, რადგანაც ახლა უკვე ეს აბრეშუმი მიდიოდა მოსკოვის გავლით. ნაცვლად მარსელისა, საიდანაც იღვსებოდა მიდიოდა „მანამ, სანამ ბატონმა ღებრემ არ ვანდებნა იქიდან 30 ან 40 სომეხი, რომლებიც იქ დაეუძნდნენ ვაჭრობასთან დაკავშირებით“¹⁰⁴.

ვარდა ამისა, „როგორც ჩანს, კიდევ შეიძლება გამოითქვას სხვა მოსაზრება ამ პროექტის შესახებ, რომელიც მდგომარეობს იმაში, რომ შავი ზღვა აქამდე წარმოადგენს როგორც კაზაკების, ისე ქარიშხლების შემოსევების ადგილს და ნებადართულია იქ ვაჭრობა მხოლოდ თურქეთის გემებით, რომელთა შესაჭვები ნაკლებად დახელოვნებულნი არიან. ასე თუ ისე დაგვეკარგებოდა ამრავალ შემოსავლის მნიშვნელოვანი ნაწილი, რომელიც შეიძლებოდა მიგვეღო“¹⁰⁵.

იმავე სპარსელს ვანუცხალებმა, რომ „თურქებსა და მოსკოველებს შორის დაღებული უკანასკნელი საზავო ხელშეკრულების დროიდან, რომლითაც [რუსეთის] მეფემ გადასცა ხელთანს კაზაკების მიერ დაკავებული მხარე, უკვე მათი მხრიდან ამ ზღვაზე საშიში აღარაფერია“¹⁰⁶.

ამასთანავე, საფრანგეთის „მეფეს შეეძლო მოეთხოვა, კერძო ვაჭრობა წარმოებდეს ფრანგული გემებით, რომლებიც დაიჭვირებოდნენ სამეგრელოში ან აფხაზეთში... ვენეციელებს მეტად მოსწონდათ თავი, რომ რამდენიმე წლის წინათ მიაღწიეს თავისუფლებას ევაჭრათ სურთილ მთელს ამ ზღვაზე თავიანთი საკუთარი გემებით. ასევე ყოველ შემოსხვევისათვის შეიძლებოდა ამაირი მოლაპარაკება საქართველოს მეფესთან ან იმათთან ვინც მეფის ნაცვლად თავის თავზე იღებდა კონსტანტინოპოლამდე აბრეშუმის გადატანის საქმეს“¹⁰⁷. ეს კი „შეიძლებოდა გაკეთებულყო საფრთხის გარეშე არა მარტო იმტომ, რომ სპარსელის თქმით, ამ ზღვაზე უფრო ადვილია ნაოსნობა, ვიდრე რომელიმე სხვა ნაცნობ ზღვაზე, არამედ იმტომაც, რომ ამ გზის გამოვლა მხოლოდ ზაფხულში შეიძლებოდა. აქ უნდა დაეტვირთათ თურქული გემები, რომლებიც ისარგებლებდნენ ფრანგი შესაჭვებით; ეს უკანასკნელნი კი მალე შეისწავლიდნენ ნაოსნობას ამ ზღვაზე, ისევე კარგად, როგორც სძელსთაშუაზღვაზე“¹⁰⁸.

ამის შემდეგ, თითქოს „არსებობს ვეღვათ საფუძველი იმედი ვაჭინობის, ამ პროექტს შეიძლება წარმატება ექნეს, თუ დავეკმაყოფილებით საფრანგეთის მანუფაქტურის სახარვეზლოდ გასაოცარი მოვებით, რომელიც... 50% იქნება დღევანდელზე, მაშინ საქართველოს მეექვსე დავუტოვებთ დანამტყნის მსგავს ბას, რათა მას შესაძლებლობა ჰქონდეს პასუხი ავოს აბრეშუმზე კონსტანტინე პოლამდე და ამჟვე დროს თავის სამეულობელოებში დააარსოს კვლევები¹⁰⁹.

საქართველოს გზით აბრეშუმის ვაჭანის პროექტის განხორციელებისა და ამ საკითხში საქართველოსა და საფრანგეთს შორის შეთანხმების შემთხვევაში „პოლანდიელთა ვეღვათ ფაბრიკა ვაკორტრდებოდა ან, ყოველ შემთხვევაში, მათი რიცხვი ბევრად შემცირდებოდა. ეს კი მნიშვნელოვნად გააღვიძებდა საფრანგეთის ფაბრიკებს, რომელთაგანაც თვით პოლანდიელები იძულებულნი იქნებოდნენ მიეღოთ აბრეშუმი ტრანზიტით მარსელიდან. ეს მისცემდა ახალ მოვებს [საფრანგეთის] მეუფის ქვეშევრდომებს, რომლებიც აბრეშუმს უფრო ძვირად მისცემდნენ მათ (პოლანდიელებს. — ი.ტ.) და ამით მოულოდებლად უპირატესობას სამეფოს აბრეშუმის ვეღვათ ფაბრიკას მათ ფაბრიკებთან შედარებით“¹¹⁰.

თუ აბრეშუმის ვაჭანის საქმე კარგად წავიდოდა, მაშინ შეიძლებოდა მას „დამატებოდა ვაჭრობა ცვილით, მატყლით, ტყავითა და ენდროს ძირით, რომელიც იძლევა წითელი ფერის ხაღებავს და რომელიც, როგორც ამბობენ, უზვად შოიპოვება... საქართველოს ბაზრებზე“¹¹¹.

სამაგიეროდ, საქართველოს ამ ბაზრებზე საფრანგეთს შეეძლო თავისი საქონელი გაეყიდა. საფრანგეთისათვის, ნათქვამია მემორანდუმში, „ხელსაყრელი იქნებოდა გაესაღებინა თავისი მაულის ნაწილი იმ საქონელთან ერთად, რომელსაც იგი შემდგომში ნათვლიდა საჭიროდ“¹¹².

ამისათვის ჯერ საჭირო იყო საქართველოსა და მის მქონებლად მცხოვრებ ხალხების დაკავშირება საფრანგეთთან. ამ შემთხვევაში მნიშვნელობა ეძლეოდა ორივე ქვეყნის შავას, ხალხების ტემპერამენტის მხგავსებას, იმ მოვებს, რომელსაც საქართველო მიიღებდა საფრანგეთთან ვაჭრობით. საფრანგეთის მფარველობას, რომელიც მას უნდა გაეწია საქართველოსათვის

ეს პროექტი კიდევ უფრო სიცოცხლისუნარიანი გახდებოდა „განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც საქართველოს მექვე ამ საშუალებით ცოტა უფრო გამოიდრდებოდა ისე, როგორც მისი ხალხები“¹¹³.

მაგრამ მისცემდნენ თუ არა თურქეთი და სპარსეთი საქართველოს საშუალებას მჭიდრო კავშირი დაემყარებინა საფრანგეთთან? ცხადია, არა. თურქეთი სპარსეთსაც არ აძლევდა საშუალებას დაემყარებინა ნორმალური დიპლომატიური და სავაჭრო ურთიერთობა საფრანგეთთან. საკმარისია მოვიფიქროთ სპარსეთიდან საფრანგეთში ელჩის გაგზავნის ისტორია: როგორც კი თურქეთის ხელისუფლებამ ეჭვი მიიტანა მოკამედ რეზა ბეგზე, რომ ის დიპლომატიური მისიით მიემგზავრებოდა საფრანგეთში, მან იგი დააპატიმრა. მოკამედ რეზა ბეგმა ძლივს დააღწია თავი ამ ტყვეობას.

ამასთან დაკავშირებით მემორანდუმში ნათქვამია: „ამაზე შეიძლებოდა ეუქვათ, რომ არც თურქები და არც სპარსელები არ მისცემდნენ მას [საქართვე-

ლოს] საშუალებას, რამდენადაც [საქართველოს] მეუის სამფლობელოებში
კრილი მათ სამფლობელოებში, აგი ვერასოდეს ვერ შეძლებდა თავი დაეღწია
მათგან: თავს დაიდუპავდა, თუ კი განიზრახავდა გამხდარიყო ხმაზე...
ძლიერი და იმაზე უფრო დამოუკიდებელი ვიდრე ის არის. მაგრამ ამის შესა-
ზებ შეიძლება ითქვას, რომ თუმცა [საქართველოს] მეუე სეუიანთა მიზარეკა,
მაგრამ არა მონა, ახლანდელი მეუის პაპა¹¹⁴ სხვის დაუხმარებლად, მხოლოდ
თავის ძალებით და შეიღის - არჩილის საშუალებით გახდა ბატონ-პატრონი
თავისი სამფლობელოების მოსახლერე სამი პროვინციისა, სახელდობრ, აბაში-
ძეებისა¹¹⁵ და ქართლისა. ეს ხალხი სულთნის ბატონობას არ ემორჩილება.
„თვით თურქებმაც კი ვერასოდეს ვერ შეძლეს მათი დამორჩილება“, თურქებმა
ამასთან დაკავშირებით (სამი პროვინციის დაკავება. - ი.ტ.) არავითარ ზომებს
არ მიმართეს, თითქოს მათ ეს არც კი შეუძნევიათ. სპარსეთის შაჰმა კი მი-
ნახა საშუალება არჩილის დამსჯობლური მსგველობის შესაჩერებლად. მას
მიეცა კიდევ ერთი პროვინცია, კახეთი და მოსთხოვა გამაჰმადიანება, რასაც
მან კიდევ მიაღწია... არჩილი კი, რომელმაც უღალატა რელიგიურ პრინციპს
„თავისი საქციელი მოინანია და ჯერ კიდევ ცხოვრობს მოსკოვში...“¹¹⁶

სპარსეთის შაჰმა გადაწყვიტა ახალი დაშქრობა მოეწყო საქართველოზე.
გაეტეხა ქართველი ხალხის წინააღმდეგობა და საბოლოოდ დაემორჩილებინა
იგი. მაგრამ შაჰმა ვერც ახლა მიაღწია თავის მიზანს. მას შემდეგ, რაც შაჰმა
არჩილის მიმართ ზემოხსენებულ საშუალებას მიმართა, გადაწყვიტა „გაჟღაშ-
ქრა მისი (არჩილის. - ი.ტ.) ძმის გიორგის¹¹⁷, ახლანდელი მეუის ვახტანგის
ძიძის წინააღმდეგ. ის თურთმეტი წელი განუწყვეტლივ იღვა საქართველოს
სახლართან 40-ათასიანი ჯარით, მაგრამ ვერასოდეს ვერ შეძლო იქ შეჭრა.
ამ პრინციპს მხოლოდ იმით მოუღო ბოლო, რომ მხარი დაეჭირა მისი ოჯახის
წევრს, მეორე, პრინცი¹¹⁸ მის საწინააღმდეგოდ. თვით ვახტანგმა, ახლანდელმა
მეუემ, ისფაჰანში გამგზავრებამდე ექვსი თვით ადრე, ფუნზე დააყენა 30 ათასი
კაცი და დაიმორჩილა კავკასიის მთებში მცხოვრები ხალხები, რომლებმაც თა-
ვი აარიდეს მის მორჩილებას. ვახტანგს ამ დროიდან უკვე შეუძლია შეინახოს
50 ათასამდე კაცი - ქვეითი და ცხენოსანი, რომელთა შენახვა თითქმის არა-
ფერი უჯდება. იმიტომ რომ ის მათ სრულიად არ აცმევეს, ჯერდება მხოლოდ
მათ კვებას, ხოლო თითქმის ყველა სახის გადასახადი, რომელსაც ის იღებს
თავისი ხალხისაგან შეაფგენს სირბალს, ქერს, ღვინოსა და საქონლის საკ-
ვებს... მას აქვს პროვინციები კავკასიის მთებში, სადაც მისი დაძლევა შეუძლე-
ბელი იქნება; და თუ მას შეეძლება ერთხელ დაიბრუნოს ის პროვინციები,
რომლებიც მის წინაპრებს თურქებმა და სპარსელებმა წაართვეს, მაშინ მისი
დაბლობი ქვეყანა კვლავ აღმონინდებოდა თითქმის მთლიანად გარემომორტყეული
ზღვითა და მთებით. ეს კი გაააღვივებდა მის დაცვას, გაამძლეებდა თურქებისა
და სპარსელების იქ შეჭრას. და ბოლოს, ამ სახელმწიფოების (თურქეთი და
სპარსეთი. - ი.ტ.) მიუხედავად ეს მეფეები, გარკვეული ტიტულებით, არსებო-
ბენ დიდი კონსტანტინეს დროიდან. ეს ტიტულები მათ დღესაც აქვთ. მათ არ
გააჩნიათ არავითარი სხვა ძალი, გარდა საკუთარისა, არიან უფულოდ... უზარ-

აზნიდ... თითქმის უიარაღოდ და სამხედრო დისციპლინაზე ყოველ
წარმოიღებენს გარეშე. მათ გარს არტყვათ ხალხები, რომლებსაც მათ
თარი ძალაუფლება არ გააჩნიათ, თუმცა ხინამღვილეში, ამ პროვინციების
აბაზების, აბაშიძეების, მეგრელებისა და გურიის მთავრები ან ბატონები
თლის მეფეს ყოველთვის თავიანთ მეთაურად თვლიან¹¹⁹.

აქედან შეიძლება გამოვიტანოთ შემდეგი დასკვნა: „თუ სარწმუნოებამ ერ-
თხელ შეძლო კავშირის კვანძების შეკვრა, რომელიც არსებულზე კიდევ უწ-
რო მჭიდრო უნდა იყოს... მათი საერთო ინტერესებისათვის; თუ სარწმუნოება-
ში მოქცეული ჩერქეზები შევლენ ამნაირ კავშირში და ვეღვა ერთმანეთს და-
ეხმარება, ვერავითარი ძალა მსოფლიოში ვერ შეძლებდა მათ განადგურებს
მათი უპირატესობის გამო კავკასიის მოებში, რომლებიც ორივე მხრიდან თა-
ნაბრად აკრავთ.

შესაძლებელია ისინი (ქართველები და მათთან ვერძოიანებული მებრძოლი
ხალხები. — ი.ტ.) თვითონ ვახდებოდნენ საშიში ორი ხალხისათვის (თურქებს-
სა და სპარსელებისათვის. — ი.ტ.), რომლებსაც ისინი დღემდე ბორკილებში
ჰკავდათ. ვინაიდან ისინი შეძლებდნენ ფეხზე დაეჯინებინათ ახი ათასზე მეტი
კაცი — ცხენოსანი და ქვეითი. ხოლო ვაჭრობის საშუალებით, რომელიც, რი-
ვოვრც ხეშით იყო ნათქვამი, უნდა მომხდარიყო თურქებსა და სპარსელების ნუ-
ბართვით. აგრეთვე იმ კავშირების საშუალებით, რაც მეფესა და მის ქვეშევ-
რდომებს, ასევე მისი მოკავშირეების ქვეშევრდომებს შეიძლებოდა ჰქონოდათ
საფრანგეთთან, საქართველოს მეფე შეძლებდა გამხდარიყო შედარებით უფრო
მდიდარი“¹²⁰.

„ასეთ ვითარებაში ქართველებს შეეძლოთ ესწავლათ რაიმე ხელოვნება და
ხელოსნობა, რომელიც მათ აკლიათ, კერძოდ, ლითონის ჩამოსხმა და ზარბაზ-
ნების გაკეთება, ვარჯილის წარმოება, ღვინისა და ცეცხლმსროლელი იარა-
ღის დამზადება; მათ უკვე იციან რკინის დნობა, რაც უხვად გააჩნიათ და
ვარჯილის წანახვერა გაწმენდა. ამასთანავე მათ შეეძლოთ ჰყოლოდათ რამდენ-
იმე ძნეინური, ამავე დროს ესწავლათ სამხედრო საქმე და ის, თუ რაიმე
ობრძვიან და იცავენ თავს ევროპელები“¹²¹.

„ბუნებრივია იფიქრო, რომ მსგავსი პროექტი შეიძლებოდა მხოლოდ
ტვირთად დასწოლოდა საფრანგეთს იმის გარეშე, რომ ის შეძლებდა თვებს
რაიმე სარგებლობა გამოეტანა იმ უმნიშვნელო ურთიერთობისა და კავშირისა-
გან, რომელსაც თითქმის ეს ხალხები შეძლებდნენ თვებსე ჰქონოდათ მათთან,
რეგორც მათი სიშორის, ისევე იმიტომაც, რომ ძნელი წარმოსადგენია იქნით
მათთან რაიმე კავშირი ან მიწერ-მოწერა მათი ქვეყნის მღებარეობის გამო“¹²².

მაინც „შეიძლება ვამეფოთ, რომ არც ისე ძნელი იქნებოდა მეფებს ამ
ხალხებს ეს უპირატესობანი, მოუხედავად ვეღვა იმ დაბრკოლებისა, რომლებიც
თვალში გვეჩვენება... ბევრი ამ ხალხებიდან, რეგორიცაა ჩერქეზები, მეგრელები
და გურიაში მცხოვრები ხალხები მისხდევენ დასაძრავ ჩვეულებას. თუმცა ისინი
ქრისტიანები არიან, ჰყვდიან თავიანთ საკუთარ ბავშვებს და მათ თვითონ უნდა
იგრძნონ, რომ ეს ჩვეულება არაჩვეულ ეწინააღმდეგება ხალხისა და მათ ს-

ერთი ინტერესებს. ვიდრე სარწმუნოებას, რომელსაც ისინი აღიარებენ. უკონ-
ლორეს შეძინევაში, თუ მათ ვიდრე რჩებათ ვინება და გრძნობა, უნდა ვიფიქ-
როთ, რომ თუ იქ ერთხელ აღმოჩნდება მრავალი კარგად შერწყმული მისიონერ-
ი, გაიგებთელი ყველა ამ მხარეში, რომლებიც იქ იმუშავებენ არა მარტო
აღიარებით, უფრო მეტად, შეთანხმებულად და თვით იმათი თხოვნით, ვინც ამ
ხალხებს განაგებს, როგორც სასულიერო, ისევე საერო ვხვით, ძნელი არ იქნე-
ბოდა ამ მისიონერებისათვის აღსარებისას, გააგებინონ მათ მხგავსი მოქმედების
მთელი საშინელება და აძულონ ისინი შესვკვალონ თავიანთი ჩვეულება ამ
მხრივ; უჩვენონ, რომ თურქებისათვის ბავშვების მიყვლივით მათ თავს ატყვლებათ
უბედურება ვერასოლეს ვერ იხილონ თავიანთი ბავშვები, დალუპონ მათი სული
იმით, რომ უკადან გამაჰმადიანებას, როგორც ეს ემართება ყველას, და ვარდა
ამისა, ემსახურონ სახიზლარ ჩვეულებას, რითაც ისინი ამცირებენ თავიანთი
საკუთარი ქვეყნის მოსახლეობას და დღითიდღე სულ უფრო იხუცტებენ თავს.
ამრიგად, ყოველდღე აყენებენ თავიანთ თავს მონებად გახდომის საშიშროების
წინაშე“¹²³.

„ამიტომ უკეთესი იქნებოდა ქართველებს თავიანთი ბავშვები თურქეთში
გაყვლის ნაცვლად 12 წლის ასაკის შემდეგ საფრანგეთში გაეგზავნათ სწავ-
ლა-განათლების მისაღებად“¹²⁴

ს.-ს. ორბელიანს აღნიშნული აზრი მოსწონებია. „როცა ეს აზრი გამოით-
ქვა სულხან-ხაბაბთან საუბარში, მან დაგვიდასტურა, რომ დამწყებული ამ ქვეყ-
ნის ყველაზე დიდი ბატონებიდან ყველა სიამოვნებითა და საკუთარი თაოსნო-
ბით გაგზავნიდა თავის შვილს საფრანგეთში, რათა მიიღონ განათლება და
ფრანგების მხგავსად აღზდილიყვნენ და როგორც კი ისინი იქ დაბრუნდებიან
შემდონ შესვლაში გაანათლონ და აღზარდონ ისინი, ვინც დარჩენილად მათ
ქვეყანაში. ვარდა ამისა, სულხან-ხაბაბ დამხინა, რომ ისინი ასეთ პროექტს
განიხილავდნენ, როგორც (საფრანგეთის. — ი.ტ.) მეფის ღვთისმოსაობის, მისი
ბუნებრივი მიღრეკილების შედეგს დათესოს საკეთი ყველა ხალხში, თუ ეს
სასარგებლო იქნება ხალხისათვის და როგორც ღვთის განსაკუთრებულ მიერ-
ჯლობას თავის მეფეზე და ქვეყანაზე“¹²⁵.

ასეთი ურთიერთობის პირობებში „თითქოს ველარაფერი შეუშლიდა ხელს
მის უდიდებულესობის განზრახვას: მზარი დაქტირა ამ ხალხთა შორის ნამდვი-
ლი სარწმუნოების გაერეკლებისათვის“¹²⁶.

ვარდა ამისა, საფრანგეთის მთავრობას შეეძლო „მთელი ყოველწლიურად
თავადახნაურული წრიდან გამოხული, ყველაზე უფრო ღირსეული... 15 ან 20
ახალგაზრდა, რომლებიც ჩამოვილიდნენ საფრანგეთში თავისი და თავიანთი
მშობლების სურვილით 16 წლის ასაკში. განსაკუთრებით მას შემდეგ რაც
ისინი აღზრდილი იქნებოდნენ... კოლეჯში, რომელიც დროთა განმავლობაში
შეიქმდებოდა დაარსებულიყო საქართველოში“¹²⁷.

საფრანგეთში ჩასული ახალგაზრდები მიიღებდნენ სამხედრო განათლებას
სხვადასხვა პროფლით. „აქ შეიქმდებოდა მათი გაერთიანება პირველად რომე-
ლიზე რაზმში, მაგალითად მარსელის ინფანტანტის გვარდიის რაზმში და ორი

წლის შემდეგ კი ორ-ორის ან სამ-სამის ვადავანა ფლოტში, ქვეთა ^{არტილერიასა და მეხანგრე ნაწილში}, ხალაყ მათ თანდათანობით დაწინაურებ-
დნენ და, ხალაყ ისინი იმსახურებდნენ ათი წლის განმავლობაში, ^{რათა მათ}
არაფერი დარჩეთ შეუსწავლელი“¹²⁸.

ამ ღონისძიების მიზანი იყო ქართველ ახალგაზრდებს მიეღოთ განათლება საფრანგეთში, გაცნობილდნენ მის კულტურას, სამხედრო საქმეს და გამოსული-
მიდნენ ქართველ ხალხს სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ: „აღუზარდით ისი-
ნი, რათა 12 წლის შემდეგ საფრანგეთიდან შინ დაბრუნებისას თვითონ აღზარ-
დინ სხვები“¹²⁹.

საფრანგეთში ქართველი ახალგაზრდების პირველი ჯგუფის გაშვებების მომენტიდან 12 წლის განმავლობაში ყოველწლიურად ჩავილიდა იქ 15 ან 20 ქართველი ახალგაზრდა, ხოლო პირველი 12 წლის დამთავრების შემდეგ და-
წვებოდა მათი დაბრუნება საქართველოში. მემორანდუმში ნათქვამია: „პირველი 12 წლის ბოლოს საქართველო დაიწვებდა ყოველწლიურად ნაყოფის მიღების
ფეხლა ამ ახალგაზრდა ნერგიდან, რომელსაც ის მოაშენებდა საფრანგეთში.
რაც თანმიმდევრობით მიიწვლიდა მას (საქართველოს. - ი.ტ.) თუცა ერთი კარ-
პუსს, რომელსაც უნარი ექნებოდა ფეხლაფერი წამოეწყო, რამდენადაც ეს
ხალხი ბუნებრივად მამაცია და ფეხლაფერში ჰგავს ფრანგებს, რადგან მათი ჰა-
ვა და ტემპერამენტი, როგორც უკვე იყო ნათქვამი, ერთნაირია და არაფერად
არ დააწვება ტვირთად საფრანგეთს. პირიქით, ეს იქნებოდა ადამიანური დახმარება,
რომელიც არ დაუჯდებოდა მას იმაზე ძვირი, ვიდრე სხვა თუცაფერების მოშხადება“¹³⁰.

ამასთანავე, საფრანგეთისათვის „აღვილი და ხელსაყრელი იქნებოდა, რომ
ის ქართველი, რომელიც შემდეგდა ჩამოსულიყო საქართველოდან საფრანგეთ-
ში, ჩაებათ საფრანგეთის სამხედრო სამსახურში. მაგრამ რანაირად?... ე.ი. ნუ-
ბაყოფლობით ან ურთიერთშეთანხმებით... მათი მამებისა და დედების თანხმობით“¹³¹.

საფრანგეთში ჩახული ქართველები, საფრანგეთის მეფის განკარგულებით
თავიდანვე განაწილდებოდნენ ჯარში ან ფლოტში, რაც შეეხება კერძო პირებს,
ისინი „ღიღი სიამოვნებით აიყვანდნენ მათ, რადგანაც თავიდანვე მიიღებდნენ
50 ან 60 ეკიუს თითოეულზე“ და იმდენივეს მშობლივად 12 წლის ვაგლის შემ-
დეგ. ე.ი. „სულ 120 ეკიუს მილიანად, ან თუ ვნებავთ, 10 ეკიუს ხელფასით
წელიწადში. ე.ი. მათ ეყოლებოდათ მოსამსახურე ან შვირიდი, რომელიც ემსა-
ხურებოდა 12 წელიწადს ზღვიზედ, ისე, რომ არავის არ შესძლებოდა მათი
წარიშვება და ამ ახალგაზრდებს ნება არ ექნებოდათ მათი მატოუებისა (განსა-
კუთრებით თუ კი მუცე მოისურვებდა დაეღვინა ასეთი რამ), ისინი დაწესებუ-
ბული იქნებიან იმაში, რომ მათ ემსახურებოდნენ მიუღლი ერთგულებით, სიუ-
ჯითით და მთელი შესაძლებელი სიმარჯვით, რამდენადაც ეს ხალხი წინარა,
ჰკვიანია, დახელოვნებულია და გარდა ამისა, შეჩვეული მორჩილებას“¹³².

ამასთანავე სულხან-საბას უთქვამს, რომ საფრანგეთში წახულ ახალგაზ-
რდებს ფურადლების გარეშე არ დატოვებდნენ მათი მშობლები, ისინი თავიანთ

წერილებში მოხსენიებდნენ შვილებს „დააკმაყოფილონ თავიანთი პატრონება/ ამ სამსახურით, რომელსეზღაგ თვით მათი მამები და ძელები იღებდნენ ვალდებულებას საქართველოს მეფის წინაშე“¹³³.

საფრანგეთის სამეფო ხელისუფლებას უფლება ეჩვენებოდა დაესაჯა საქართველოდან ჩამოსული ანაღვასზრდები, „თუ ისინი არ შეასრულებდნენ თავიანთი მოვალეობას...“¹³⁴.

ეს ღონისძიება, ამასთანავე, ხელს შეუწყობდა საქართველოში „ნამდვილი ქრისტიანისმის ზრდასა და მხარდაჭერას“¹³⁵.

რადგან საქართველოდან საფრანგეთში ჩასულ ანაღვასზრდებს იქ რაიმე პრეცედენტი უნდა მიეღოთ, რათა შესვლაში გამოიყენებინათ თავიანთი სამშობლოს, ამიტომ საჭირო იყო საფრანგეთში ქართველი ანაღვასზრდების აღზრდის საქმე პატიოსანი ადამიანებს აეღოთ ხელში. ასეთი ადამიანებად უმჯობესია იჩენებოდა ფიცილიცენი ხელოსნები, „რომელთა პროცესია კარგი იჩენებოდა დავჯენერვა საქართველოში; მათ შორის უნდა შეგვერჩია ისეთები, ვისაც ყველაზე ნაკლებად შეეძლო ჩაედინა რაიმე უსამართლობა ამ ანაღვასზრდა ადამიანების მიმართ, თუ საჭირო იჩენებოდა ამ ანაღვასზრდებს მკაცრად მოექცეოდით, არ გაგვეჩვიებოდნენ და არ გადაგვეცვია ისინი გამოუსადეგრად საქუთოსათვის და თავიანთი საკუთარი ქვეყნებისათვის, რაცა ისინი იქ დაბრუნდებოდნენ“¹³⁶.

ქართველი ანაღვასზრდების ფაფა საფრანგეთში პირველ რიგში სახელმწიფოსათვის იჩენებოდა მომგებიანი: „სხვადასხვა სამსახური, სადაც მეფე შეძლებდა მათ განწესებას, დიდად ხელსაყრელი იჩენებოდა. ამრიგად, მეფე შეძლებდა მყოფი ჯარისკაცები და შეზღაურები იმავე უასად, როგორც საქუთოშია“¹³⁷.

ხელი საფრანგეთის მეფის განზრახვას, გააძლიეროს საქართველო ზემოაღნიშნული საშუალებით „მაინც შეიძლება საშიშროება ელოდეს სპარსელების და თურქების მხრივ, რომლებიც შეამჩნევენ რა ამ განზრახვას მიიღებენ ყველა ღონისძიებას, რომელიც მათთვის შესაძლებელი იჩენება, რათა ხელი შეუშალონ იმას, რომ ეს განზრახვა ოდესმე იქნას სისრულეში მიყვანილი. მაგრამ საქართველოს მეფისა და მისი მოკავშირეებისათვის საკმარისი უნდა იფოს ის“, რომ ზემოთ აღნიშნული საშიშროება მხოლოდ ვადს დამთავრების, ე.ი. 12 წლის შემდეგ შეიძლება დადგეს¹³⁸. თუ თურქები და სპარსელები ამ პროექტის განხორციელებას შეამჩნევენ 12 წლის შემდეგ¹³⁹, მაშინ ქართველები „უფრო მეტად, ვიდრე ოდესმე, შეძლებდნენ ფაველმხრივ გაეძლიათ იმ ღონისძიებებისათვის, რომლებიც შეიძლებოდა მიეღოთ მათ წინააღმდეგ“¹⁴⁰.

მაგრამ მაინც მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული ის გარემოება, რომ „თურქები და სპარსელები ბოლოს და ბოლოს ნახავენ რა, რომ საქართველოში ბრუნდება განათლებული და იმში გამოწრთობილი მრავალი ადამიანი, წარმოადგენენ მოსალოდნელ ზიანს თავიანთთვის და საერთოდ მთელი მამხადიანობისათვის, ისინი გაერთიანდებოდნენ ერთი საერთო საქმისათვის, რათა ხელი შეუშალოთ და ქართველების გასანადგურებლად შეეცვათ“¹⁴¹.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მეძირანდუმის მიხედვით, საქართველო ამ დროისათვის უფრო განმტკიცდებოდა. „შეიძლება იმედი ვიქონიოთ იმ წარმა-

ტებისა, რომელსაც მიღწევდნენ შერჩეული მისიონერები 12 წლის განმავლობაში აქედანვე არსებულ ხელსაწყოთა პარობებში... რომ მან ჩართულა და მათი მოკავშირეები ვაერთიანდებოდნენ ნაწილობრივ მანც სარწმუნოებრივი და საერთო ინტერესების შეგნებით. ვარდა ამისა, მათ ევოლუციოდათ ინჟინრები, ოფიცრები, დისციპლინირებული ჯარისკაცები და საერთოდ ყოველივე ის, რაც შეიძლებოდა გამოსდგომოდათ“¹⁴².

მემორანდუმში ლაპარაკია კიდევ ერთ პროექტზე, რომლის განხორციელების შემთხვევაში სპარსეთი და თურქეთი აღმოჩნდებოდნენ საფრანგეთზე დამოკიდებული. ეს პროექტი ამოღებულია იმ მოხსენებითი ბარათებიდან, რომელიც ერთ-ერთ ფრანგს გადაუცია რიშარისათვის ისუფაძანში¹⁴³. ამ ახალი პროექტის განხორციელება „არანაკლებ სასარგებლო და ხელსაწყოთა იქნებოდა თავისთავად...“ იგი „ხელს შეუწყობდა საფრანგეთის მეფის დიდებას... აზიაში, კერძოდ აღმოსავლეთში“¹⁴⁴.

ეს მით უფრო საჭირო იყო, რადგანაც 50 წლის მანძილზე... საფრანგეთის სავაჭრო კომპანიას ინდოეთში ნაკლები წარმატებები ჰქონდა „მან, რადესაც ევროპის სხვა ერები, როგორც არიან ინგლისელები და ვანსაკუთრებით პოლანდიელები, ყოველდღე აღწევენ იქ სულ უფრო მეტ წარმატებას, ვაჭრობითა და ამ გზით მიღებული დიდი მოგებით. ეს კი მათ აღმოსავლეთის ხალხის თვალში აყენებს... მსოფლიოს ყველა ხალხებზე მაღლა“¹⁴⁵. მაგრამ საფრანგეთის მეფეს, „შეუძლია მხარი დაუჭიროს და თუ მოისურვებს, საფრანგეთის დიდება ისევე გაავრცელოს აზიასა და კერძოდ აღმოსავლეთში, როგორც ეს მან გააკეთა ევროპაში...“ რის შედეგადაც ის „ბევრად შეანლებდა პოლანდიელების ძლიერებას ინდოეთში“¹⁴⁶.

ამ პროექტით გათვალისწინებული იყო ერთ-ერთი ადგილის დაპყრობა აღმოსავლეთში: „ეს ადგილი არ ეკუთვნის არც ინგლისელებს, არც პოლანდიელებს, არც პორტუგალიელებს. ამდენად, ძალიან შორსა კართ იმისაგან, რომ ზავი, რომელიც ახლახან დაიდო ყველა ამ ხალხებთან, იყოს დაბრკოლება ამ მიზნის განხორციელებისათვის, არამედ, პირიქით, მას შეუძლია ძალიან დაეხმაროს, რომ ეს მიზანი მიღწეულ იქნას და რამდენადაც ეს ადგილი სრულიად არ ეკუთვნის მით უმეტეს არც სულთანს და არც შაჰს. მისი უდიდებულესობას (საფრანგეთის მეფე. — ი.ტ.) შეიძლება ეს დაეპყრობა ვანეზორციელებთან იმის გარეშე, რომ ამ ორ სახელმწიფოს ეპოვნათ რაიმე საწინააღმდეგო სათქმელი ან ეგრძნოთ თავი შეურაცხყოფილად“¹⁴⁷.

როგორც საარქივო მასალებიდან ჩანს, საფრანგეთის მეფეს ზოგიერთი საფუძველიც კი ჰქონია თავს დასხმოდა იმ მთავარს, რომელსაც ეკუთვნოდა ეს ტერიტორია. „რამდენადაც მისი ორი ხომალდი თავს დაესხა „სათამაშოებს“¹⁴⁸. რომელიც იმყოფებოდა 20 წლის წინათ ინდოეთში და შეიპყრობდნენ კიდევ მას, რადგან ორივე ხომალდი ახლო მივიდა: ერთი ერთი მხრიდან, ხოლო მეორე — მეორე მხრიდან, რომ ფრანგებს, რომლებმაც აუშვეს ვეჰმანზე ამ ორი ხომალდის ეკიპაჟის ნაწილი, არ მოეკლათ ან არ გადაეყარათ ზღვაში ყველა და შემდეგ არ ჩაეძირათ ერთი ამ ორ ხომალდითაგანი“¹⁴⁹.

„საფრანგეთის აღმოსადმი მიეწიებული შურაცხეოფა, არ იყო გამოსწორებული, თუმცა მას აქეთ ვავიდა 20 წელი, ისე რომ მხოლოდ ერთი მოსახზრება შეიძლება საკმარისი იყოს, როგორც ჩანს იმისათვის, რათა ვაავებინო როგორც ამ მთავარს, ასევე მიუღს აღმოსავლეთს, რომ არ შეიძლება შეეწივს აღამის შურაცხეოფა აღრე თუ გვიან მონანიების ვარეშე“¹⁵⁰.

საკითხი ეხებოდა მასკატს¹⁵¹ და მის მთავარს ან ლიმანს. მასკატი „მღებარეობს სპარსეთის ყურის შესასვლელთან, რაც აძლევს მის მთავარს იმდენ უპირატესობას, რომ მხოლოდ ეს ქალაქი თავის ნავსადგურითა და იქ დაგროვილი საქურვლით მოუტანდა მას უზარმაზარ სიმდიდრეს“¹⁵².

მასკატი კონტროლს უწევდა სპარსეთის ორ ნავსადგურს. მასზე დამოკიდებულინი იყენენ: სპარსეთის ყველა ვაჭარი, ვინც აწარმოებდა ვაჭრობას ევროპასთან, ასევე ინგლისელები და, განსაკუთრებით, პოლანდიელები: „ვარდა ამისა, ამ ადგილის ბატონ-პატრონი არის, აგრეთვე, მარგალიტის მოპოვების ბატონ-პატრონიც, მას შეუძლია მარგალიტის მოპოვების უფლება ჩამოართვას ყველა დანარჩენ ხალხს და ასევე ხელი შეუშალოს ქსოვილებით ვაჭრობას სპარსეთში“¹⁵³.

ამრიგად, ფრანგები აჯობებდნენ ინგლისელებსა და პოლანდიელებს ინდოეთში. საფრანგეთის მეფე „განდებოდა სპარსეთის შაჰის სრული ბატონ-პატრონი, რომლის მიელი ავლადილება მოედის მხოლოდ ამ ადგილებიდან. ამრიგად, საფრანგეთი ამ ადგილების დაკავებით ჩაკეტავდა სპარსეთს სამზრუთიდან, ხოლო მის ჩრდილოეთით მღებარე საქართველო, საფრანგეთის მოკავშირე იქნებოდა. საფრანგეთი დაეხმარებოდა საქართველოს, თუ სპარსეთი შეეცდებოდა ხელი შეეშალა მისი დამოუკიდებელი განვითარებისათვის. საერთოდ, „თუ სპარსეთი მოისურვებდა წამოეწყო რაიმე მისი სამეფობელოების“ სამზრუთით ან ჩრდილოეთით, „მას მაშინვე შეუტკვდნენ“ და შეაჩერებდნენ. ასე, რომ სპარსეთი განდებოდა დამოკიდებული „ფრანგებზე და ქართველებზე, რომლებთანაც ის მეტად ბუნდური იქნებოდა ეჭვნა და შეჩარხუნებინა კავშირი“¹⁵⁴.

ასეთი პირობების შექმნა სრულ თავისუფლებას მისცემდა ფრანგ მისიონერებს სპარსეთში, კათოლიკური სარწმუნოება აღიარებული იქნებოდა თავისუფლად და აღბათ სომხებიც „უმრავლეს შემთხვევაში მიიღებდნენ რომის სარწმუნოებას, რათა თავისუფლად ევაჭრათ სეფიანებზე დამოკიდებულ სახელმწიფოებში. ხადაც ამჟამად ისინი ფრანგებისა და რომაელი კათოლიკების ყველაზე უფრო დიდი მტრები არიან“¹⁵⁵. საფრანგეთის მეფე ყველა ამ სახელმწიფოსთან დადებდა ისეთ ხელშეკრულებას და ისეთ პირობებში, როგორსაც იხებებდა“¹⁵⁶.

თურქეთი კი „აღმოჩნდებოდა ამ ნავსადგურზე დამოკიდებული განსაკუთრებით. თუ კი საფრანგეთი განდებოდა (როგორც ეს შეიძლება შემდეგში მოხდეს) ბატონ-პატრონი კუნძულ ზაკოტორასი¹⁵⁷, რომელიც ასევე ეკუთვნის ერთ არაბს“¹⁵⁸.

ამრიგად, „ამ ორი ღონისძიების შემწეობით ჩავიდებლით ხელში წითელ ზღვაში შესასვლელს არა იმისათვის, რომ ეს იქნებოდა მექარა ან რაიმე ზიანის მომტანი სულთანისათვის, არამედ იმისათვის, რომ ის იძულებული ვაგვე-

ხალა მეტი ყურადღებით უნა მუევის მეგობრობა, რათა შეთანხმების შედეგად
ში ხელი შევიწყო წითელი ზღვის აღმოსავლეთიდან ვეღვაზე ძიროვის საქონ-
ლის ვატარებისათვის და, მეუვის თანხმობის საფუძველზე, თურქეთის მთავრობის
კუთარი ხომალდებით ამ საქონლის ვატარის უსაფრთხოებისათვის... ამ
ბით, რომ თურქები ჩავიდიდნენ ზაკოტორაში, აღენში ან მოკაში ფრანგების
მიერ იქ ჩატანილი საქონლის წამოსაღებად მეუეხსა და სულთანს შორის და-
ღებული ხელშეკრულების თანახმად. შემდეგ მოატანებდნენ მათ სუეცის
ქარაზით ალექსანდრიაში, სადაც ფრანგები მიდიდებდნენ მას, რათა იქ დეტ-
ვროთ და გავს ზავნათ ხომალდებით მარსელში. ეს ხელშეკრულება იმდენად
ხელსაყრელი იქნებოდა მათთვის, რომ როგორც ჩანს, ისინი თვითონ დათან-
ხმდებოდნენ ამ წინადადებაზე¹⁵⁹.

თუმცა თურქეთი მნიშვნელოვნად დასუსტდა ამ დროისათვის: „თურქები
გახდნენ იმდენად ნელნი, იმდენად ზარმაცნი და იმდენად სუსტნი თავიანთ
მმართველობაში, როგორც ეს ახლაც კი ჩანს დამსკოხსა და ბაღდადის პრო-
ვინციების ორი ფაშას აჯანყებიდან, რომ მათ ძალაც კი არა აქვთ იფუქის
ისეთი ვაჭრობის წამოწყებაზეც კი, რომელიც მათ უწინ ხელი შეეხდით და
რომელიც მათ პოლანდიელებმა ჩამოართვეს მას შემდეგ, რაც პორტუგალიე-
ლებს წაართვეს თავიანთი ადვილები ინდიეთში და იმდენად გაძლიერდნენ,
რომ კეთილი იმედის კონცხისაკენ გაემართნენ სავაჭროდ. ამას გამოიწვია ის,
რომ როცა ამის შესახებ მეუვის ულჩებმა კონსტანტინოპოლში მოინდობეს თე-
ლი ახელათ სულთანისათვის, მათ ვერ შეძლეს რაიმეხათვის მიეღწიათ, რად-
განაც კაიროს ფაშა თვითონ განაგებს თავისი ქვეყნის უფლებებს და სულთანი
ამჯობინებს მოუშვას ისინი თავიანთ ნებაზე...“¹⁶⁰.

„მაგრამ, — ნათქვამია შემოარანდუმში, — როდესაც ჩვენ ვეყენება საშუალება —
როგორც საქართველოში, ისე წითელი ზღვის მხარეში მოპოვებულ ადვილებში
გვეკრძნობინებინა თურქებისათვის, რომ თუ ისინი არ მოისურვებდნენ მედით
მათთვისაც ხელსაყრელი წინადადება, მაშინ აღმოჩნდებოდნენ იმ რისკის წინაშე,
რომ მათ განსაკუთრებით შეაწუხებდნენ ხომალდები, რომლებიც მეუეხს ევლებო-
და ამ ზღვის შესასვლელთან“¹⁶¹. „მაშინ სულთანი უეჭველად წინაღულზე უფრო
მეტი ყურადღებით მოეკიდებოდა ამას და შედეგიც კარგი იქნებოდა“¹⁶².

ფრანგები შემდგომ გაანაწილებდნენ ევროპაში აღმოსავლეთის მთავარ სა-
ქონელს... „ეს კი საზარალო იქნებოდა პოლანდიელებისათვის, რომლებსაც მო-
უხდებოდათ უფრო გრძელი და სარისკო გზის გავლა, დიდი ხარჯები მათ და-
აკარგვინებდა იმ მოგების დიდ ნაწილს, რომელსაც პოეულობდნენ ამ ვაზზე
აქამდე კეთილი იმედის კონცხის გავლით ინდიეთთან ვაჭრობით. როგორც კი
მეუეხ დაისაკუთრებდა ამ ადვილებს აზიაში, მეტიც, თუ შეხდებოდა კუნთულ
ზაკოტორას შემოერთებას, მაშინ ძალიან ადვილი იქნებოდა მათი (პოლანდიე-
ლების. — ი. ტ.) შევიწროება მრავალი საშუალებებით“¹⁶³.

ამ პროექტის განხორციელება არ იქნებოდა ძნელი, „რამდენადაც პორტუ-
გალიელების ღირსება და ძლიერება ზღვაზე ბევრად შორსაა ფრანგების ღირ-
სებისა და ძლიერებისაგან“¹⁶⁴.

სამახსოვრო ბარათში, რომელიც ჯან რიშარისათვის ისეაქანში ჩაუბარა
ბა ერთ-ერთ ფრანგს, დეკლარაცია დასაბრკილი იმ უმარტყხობაზე, რომელ-
საც მიიღებდა საფრანგეთი აღმოსავლეთში ამ პროექტის განხორციელების შემ-
თხვევაში¹⁶⁵.

პიერ ღ'არსემ, აღბათ სულხან-საბასა და ჯან რიშარის თანხმობით, ვა-
ერთიანა სამახსოვრო ბარათსა და საქართველოს შესახებ შედგენილ მემორან-
დუმში მოცემული იდეები ერთ მემორანდუმად და წარუდგინა ის საფრანგეთის
სამეფო კარს ვერსალში¹⁶⁶.

მაგრამ, ვიდრე ამ მიმართულებით რაიმე ნაბიჯი გადაიდგებოდა, საჭირო
იყო სიფრთხილე, შემოწმება ყოველივე იმისა, რაც ნათქვამი იყო სამახსოვრო
ბარათში: რა მდგომარეობაში იყო ის ადგილები, რომელიც უნდა დაეკავებინა
საფრანგეთს; რამდენ ადამიანს შეეძლო მათი დაცვა და სხვ. ამიტომ საჭირო
იყო ეს ადგილები წინასწარ შეესწავლიათ სპეციალისტებს, საჭირო იყო, რომ
„მკლანე პირებს შეეღვინათ, ადგილის დათვალიერებასა და განლაგებაზე და-
ყრდნობით, პროექტი ამ წამოწყებისათვის საჭირო ხომადგოდა და [ჯარის] რი-
ცხვის შესახებ, აგრეთვე ქალაქის ნაკლებ დაცული ზურგიდან ხელში ჩაგლე-
ბის მიზნით დესანტის გადასასხმელად, ამ ქალაქის ერთადერთი წყალხაღრის
მოსაჭრელად“...¹⁶⁷.

ამისათვის საჭირო იყო დაუყოვნებლივ შეერჩიათ „რომელიმე ვინიერი,
ჭკვიანი და გამოცდილი საზღვაო თეიტერი, რომელიც უკვე ნამეფო იქნებოდა
ინლიეთში; მასთან ერთად ინჟინერიც, რომელიც იქნებოდა ასევე ვინიერი და
უნარიანი, რათა გაეგზავნათ ისინი ერთად ისეაქანში ან შირაზში, სადაც უნდა
იმყოფებოდეს ის, ვინც გადასცა სამახსოვრო ბარათი¹⁶⁸, იმისათვის, რათა მის
ძიერ შეთავაზებული წინადადების მიხედვით წავიდნენ ადგილზე რაიმე სავაჭ-
რო გარიგების საბაბით და იქ გააფორმონ მათი პროექტი“¹⁶⁹.

ამასთანავე, საქართველოში გაიგზავნებოდნენ უნარიანი ადამიანები, „რო-
მელთა მიზანი იქნებოდა მხოლოდ სარწმუნოების სიკეთე, რომლებიც შეძლებ-
დნენ ემოქმედათ შეთანხმებით და გამსჭვალული იქნებოდნენ სულისკვეთებით,
რათა ეკეთებინათ თავდაჭერილად ის, რასაც მათ დაავალდებდნენ ამ ხალხების
გაერთიანებასთან დაკავშირებით“¹⁷⁰.

ასევე, „არ იქნებოდა ნაკლებად საჭირო, რომ ამოგვეჩნია რომელიმე ჭკვი-
ანი და კეთილგონიერი პიროვნება, მისიონერი ან სხვა ვინმე, რომ წასულიყო
სპარსეთში და შეეთავაზებინა ნაწილობრივი ვაჭრობა აბრეშუმეულობით... იმ
პირობით, რომ (ამ აბრეშუმეულობის. — იტ.) გადატანა განხორციელებოდა
საქართველოზე გავლით, რამდენადაც, როგორც იყო აღნიშნული. ეს ეზა იქნე-
ბოდა ვაცოდებით უფრო მოკლე და დაკავშირებული ნაკლებ ხარჯებთან“¹⁷¹.

ამასთანავე, „ეთხოვოს სუფიანებს განკარგულებები, რომლებიც მათი მხრი-
დან საჭირო იქნება იმისათვის, რათა დაეინახათ, ხომ არ ცდილობენ ისინი
თვითონ ვანტაგის სამსახურის გამოყენებას და ხომ არ დააბრუნებენ მას
ამასთან დაკავშირებით თავის ქვეყანაში, რაც ყველაზე უკეთესი იქნებოდა“¹⁷².

მაგრამ სპარსეთში არ უნდა სცადინოდით, რომ უკვე არის „შეიხანის“ [საფრანგეთის] მეფესა და [საქართველოს] ამ მოაჯარს შორის¹⁷³.

ამასობაში საფრანგეთში „კიდევ უფრო დარწმუნდებიან“ მეფე-განგებულ VI-ის „ნამდვილ ვრძობებსა და კარგ განხრახებებს როგორც რაინდ კათოლიკური სარწმუნოების, ასევე ვაჭრობის მიმართ, რომელიც გათვალისწინებულია განხორციელდეს მისი საშუალებით, მასთან ერთად შესაფერისი ზომების მიღებით, რათა განხორციელდებულ იქნას მისი წარმატება და უზრუნველყოფილ იქნას იგი იმნაირად, რომ მას კქინდეს საშუალება მასეუნი აფის აბრეშუმის გატანაზე კონსტანტინოპოლამდე“¹⁷⁴.

ამასთანავე, საქორი იგი ზოგიერთი ზომის მიღება პორტაში საფრანგეთის ელჩთან ერთად, „რათა ამ შემთხვევაში ეს აბრეშუმეულობა ინახებოდეს მასთან ან ფოველ შემთხვევაში იფის მისი მეთვალყურეობის ქვეშ, რათა ჩააბარონ ფრანგ ვაჭრებს რამდენადმე უფრო იაფად, ვიდრე დირს ქვეყანაში... ასევე მიღებული იქნებოდა სამართლიანი ღონისძიებანი, რათა ეს აბრეშუმეულობა კარგად ყოფილიყო შერჩეული ადგილზე“¹⁷⁵.

გარდა ამისა, „კონსტანტინოპოლში ფრანგი ვაჭრებისაგან აბრეშუმეულობის ფასად აღებული ფული უნდა მოხმარებოდა, ჯერ-ერთი, იმის გადასახადს, რაც დაიხარჯა იმ ქვეყანაში, მეორე — გადატანის ხარჯებს, რაზედაც შეუიხანმდებოდათ საქართველოს მეფესთან, მესამე — რაც დაეცემადა ასალვახზობის ჩამოყვანა საქართველოდან... ამას გარდა, რჩებოდა 50 პროცენტი მოეხს კვინტალიდან ყველა აბრეშუმეულობაზე, რომელიც ჩამოტანილი იქნებოდა ყველწლიურად“¹⁷⁶.

როგორც ამ მექორანდუმიდან ჩანს, ს.-ს. ორბელიანის მისია მიზნად ისახავდა არა მარტო ვანტანგის დაბრუნებას ირანიდან სამშობლოში და საქართველოში კათოლიკე მისიონერების გამოგზავნას, არამედ ეკონომიკური, პოლიტიკური, სამხედრო, კულტურული ურთიერთობის დამყარებას დასავლეთ ევროპასთან, კერძოდ საფრანგეთთან.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ეს მექორანდუმი, ჯერ არ იყო ევრხალში მსხული დღეი XIV-სთან ს.-ს. ორბელიანის პირველი შეხვედრის დროს. მარტულიდან იგი დაგვიანებით გაგზავნა პიერ დ'არნუმ, რომელიც დაკავებული იყო სხვა გადაუდებელი საქმეებით.

1714 წლის 30 აპრილს პიერ დ'არნუ სწერს ფან რიშარს: „ეს მექორანდუმი შექმნილი გამეგზავნა მხილოდ 4 თუ 5 დღის წინ, იმიტომ რომ მომხდდა ამ სამუშაოს შეწყვეტა 6 კვირაზე მეტი ხნით, რადგანაც მუშაობა მოვიხდა შეიარაღებაზე“¹⁷⁷.

საფრანგეთის მეფესთან ს.-ს. ორბელიანის პირველი აუდიენციის შემდეგ ხმა გავრცელებულია, რომ სულხან-საბა და ფან რიშარი ბრუნდებიან მარსელში რომში გასამგზავრებლად, მაგრამ ეს ხმები სწორი არ გამომდგარა. „მე დავუვიანე, ბატონო, რამდენიმე დღე, — სწერია დ'არნუ რიშარს იმავე 30 აპრილს. — შეპასუხა წერილზე, რომელიც პატივი დამდეთ და მომწერეთ ამა თვის 14-

ში იმ ხმების გამო, რაც გავრცელდა თქვენი დაბრუნების შესახებ სულხან-საბასთან ერთად, მაგრამ მე ვერ ვხედავ ამის რაიმე დამადასტურებელს¹⁷⁸.

პიერ ღ'არნუს ძალიან უნდოდა რომ ს.-ს. ორბელიანი პარიზში დარჩენილიყო მქმორანდუმის ვერსალში მიღებაზე, „მე ძალიან დამწუხვებდა გული, — სწერდა იგი ჟან რიშარს, — ის (სულხან-საბა, — ი.ტ.) რომ წახულიყო დიდი მქმორანდუმის არე პროექტის მიღებაზე, რომელიც მე შევადგინე...“ მის შედგენისას „განსაკუთრებით ვეყრდნობოდი თავისი ქვეყნის შესახებ მის მიერ მოწოდებულ იდეებს, ცნობებს და ზოგიერთ ნაწილში სამახსოვრო ბარათს, რომელიც თქვენ ფრანგმა გადმოცათ ისეგანში“¹⁷⁹.

„ეს მქმორანდუმი, — განავრძობს პიერ ღ'არნუ, — დასდებს პატივს მას ისევე, როგორც თქვენ, და შეიძლება მხოლოდ გამოიწვიოს გაორკვევებული ყურადღება მისი ქვეყნის და საქართველოს შეეხადი. ასე, რომ მე ვიჭებოდი დიდად კმაყოფილი, თუ თქვენ ორივე ამ მქმორანდუმის განხილვისა და შესწავლისას ვერ კიდევ პარიზში იქნებოდით, რაღვანაც ამ დროს ერთიც და მეორეც საჭირო ახსნა-განმარტებებს მისცემდით“¹⁸⁰.

ღ'არნუ ურწევდა რიშარს დაეცადა სულხან-საბასთან ერთად ამ მქმორანდუმის მიღებაზე და განხილვამდე ვერსალში, „ყოველივე — სწერს იგი რიშარს, — რაც თქვენ შეგიძლიათ გააკეთოთ ამ მხრივ, იქნებოდა ის, რომ დაეცადათ იმ საკითხების განხილვისათვის რომლებიც შეიძლება თქვენ შევითანხმონ ამ შეთქმულების გამო“¹⁸¹.

პიერ ღ'არნუ მზად იყო — კვლავ შესვედროდა ს.-ს. ორბელიანს და რიშარს ამ მქმორანდუმში აღძრულ საკითხებთან დაკავშირებით: „მე ვიჭებოდი ორმაგად აღფრთოვანებული თუ ისევე გიხილავდით ამ მხარეში თქვენ ერთსაც და მეორესაც, ამ პროექტთან დაკავშირებით“¹⁸².

პიერ ღ'არნუ დარწმუნებულია ამ მქმორანდუმში აღძრული საკითხების განხორციელების დიდ მნიშვნელობაში. იგი წერს: „ჩემი აზრით, არაფერი არ შეიძლება ყოფილიყო ამაზე უფრო ხელსაყრელი დარწმუნებისათვის, ვაჭრობისათვის და მთელი საფრანგეთისათვის, საერთოდ; იგი მისცემდა უამრავ მასალას იმათ, ვინც საჭიროდ დაინახავდა მის გამოყენებას“¹⁸³.

გალერებისა და ვაჭრობის გენერალური ინტენდანტი დარწმუნებულია, რომ დაღებოთი შედეგები მოჰყვება ამ მქმორანდუმს: „სრულიადაც არ მეპარება ეჭვი, — სწერს იგი რიშარს, — რომ თქვენ დაბრუნდებით სულხან-საბასთან ერთად და იქნებით უფრო რეალური ცნობების მოლოდინში თქვენი პარიზში ყოფნისა და გამგზავრების შესახებ“¹⁸⁴.

როგორც პიერ ღ'არნუს წერილიდან ჩანს, იგი სავსებით იზიარებდა ს.-ს. ორბელიანის აზრს და სიმბათიურად იყო განწყობილი როგორც სულხან-საბას ვეცებისადმი, ისე პირადად მისადმი. აი რას სწერს ის ამის შესახებ ჟან რიშარს: „თუ ამჟამად თქვენ იმყოფებით სულხან-საბასთან, მე გთხოვთ გადასცეთ მას ჩემი საუკეთესო სურვილები და დაარწმუნოთ ის, რომ მე ყოველთვის დიდად თანავუგრძნობ იმას, რაც მას შეეხება“¹⁸⁵.

1714 წლის 30 აპრილს გრაფს დე პონშარტრენმა სპეციალური წერილით მიმართა მინისტრს და სახელმწიფო მდივანს საფრანგო საქმეებში ტორსის საქართველოს წარმომადგენლის საფრანგეთში ყოფნის შესახებ. მან

პონშარტრენს გადაუგზავნა დე ტორსის „თარგმანი საქართველოს შესახებ“ წერილისა [საფრანგეთის] მეფისადმი ჩამოტანილი წმ. ბასილის ორდენის ბერის მიერ, რომელიც ამბობს, რომ თვითონაც მეფის სიხსნისაა“¹⁸⁷.

ს.-ს. ორბელიანის მისიის შესახებ საფრანგეთში პონშარტრენი დე ტორსის სწერდა: „მისი მისიის მიზანია, წაიყვანოს მასთან ერთად რაც შეიძლება ბევრი მისიონერი, რათა გაანათლოს თავისი ქვეყნის ხალხი კათოლიკური სარწმუნოების საფუძველზე, რასაც თვითონ შემოქმედებითად აღიარებს; გვარწმუნებს, რომ ყველა ფრანგ ვაჭარს, რომელიც მოისურვებს საქართველოში ვაჭრობას, ან მასზე დამოკიდებულ სამელობელოებში, სპარსეთში გასაგზავნი საქონლის გატანაში გაუწევინ დიდ ზრუნვას და მოექცევიან განსაკუთრებული წყალობით. ამასთანავე, ის ითხოვს მისი უდიდებულესობის მფარველობის სპარსეთის სეფიანების წინაშე, რათა ეს უკანასკნელნი დათანხმდნენ, ისეთებში დაკავებული მეფე ვახტანგის დაბრუნებაზე თავის სამელობელოში“¹⁸⁸.

საქართველოში მისიონერების გაგზავნის საქითი საფრანგეთის მეფის რომის პაპისათვის გადაუცია გადასაწვევტად. „მეფემ გადაწვევტა გაგზავნის ეს ბერი რომში იმისათვის, რათა იქ მიეღოთ გადაწვევტილება მისიების შესახებ. იგი შეუდგება მგზავრობას 8 ან 10 დღეში უცხოეთის მისიების ბერის ბატონი რიშარის თანხლებით“ — წერს პონშარტრენი¹⁸⁹.

ს.-ს. ორბელიანს სურვილი გამოუთქვამს საფრანგეთიდან გამგზავრების წინ წერილი მიეწერა მეფე ვახტანგისათვის საფრანგეთში მისი მოლაპარაკების შედეგების შესახებ. ამასთან დაკავშირებით პონშარტრენი სწერდა დე ტორსის: „რადგან საფრანგეთიდან გამგზავრებისას მას (სულხან-საბას. — ი.ტ.) ძალიან უნდოდა გაეგზავნა მისი უდიდებულესობის პასუხი, როგორც ერთგვარი ნუგეში შერისხულობაში ჩავარდნილი (საქართველოს. — ი.ტ.) მეფისათვის. მე გვევლინებით თქვენ, ბატონო, მიიღოთ ნებართვა მის გასაგზავნად. მისმა უდიდებულესობამ მითხრა, კეთილ საქმედ ჩათვლიდა, თუ მისი კონსული იმოქმედებდა სპარსეთის მინისტრებზე ამ მიზნით, რომ გაეადვილებინათ მეფე ვახტანგისათვის თავისუფლების მოპოვება; ამავე დროს ეთხოვოს მას (ვახტანგს. — ი.ტ.) ვასცეს ბრძანება მისი სამელობელოების მმართველების მიმართ, მისი არ ყოფნის დროს მოექცნენ ფრანგ ვაჭრებს პატივისცემით, რომლის დაპირებასაც იგი იძლევა“¹⁹⁰.

თავის მხრივ პონშარტრენი პპირდება ზოგიერთი ღონისძიების გატარებას: „ჩემ მხრივ მე შევავლიანებ მათ, რათა შექმნან კომპანიები ვაჭრობის წარმოებისათვის, რომელიც შეიძლება იყოს მეტად ხელსაყრელი“¹⁹¹.

იმვე წლის აპრილში ფან რიშარმა წერილით მიმართა თავის მინისტრს, სადაც მოაგონებდა საფრანგეთის მეფის დაპირებას ს.-ს. ორბელიანისადმი. „თქვენ დიდებულებას სთხოვს, — სწერდა რიშარი, — ყურადღება მიაქციოს რომ მეფე არა მარტო დაპირდა (სულხან-საბას. — ი.ტ.) თვითონ გაგზავნის

და დატოვოს სამეგრელოში 12 მიხიანური, არამედ... აგრძნობინა მას უკანასკნელი აუდიენციის დროს, რომ ის მიხიანურებს არ გაგზავნიდა მანამ, ვიდრე მისი უწმინდესობა არ აცნობებდა მას, თუ ვის გაგზავნას სიძლის ის უფრო მიზანშეწონილია¹⁹².

ლუი XIV-თან შეხვედრებისა და მოლაპარაკების შედეგ, სულხან-საბას საფრანგეთის მეფის ახრი შეუტყობინებია პაპისა და წმ. კონგრეგაციისათვის. ორივესაგან მიუღია პასუხი. სულხან-საბამ, „რაც კი ამის შესახებ მისმა უდიდებულესობამ აუწვა, ყოველივე წარუღებია პაპს და „პროპაგანდა ფიდელს“ კონგრეგაციას: ერთმაც და მეორემაც ამის გამო გამოსთქვეს კმაყოფილება და მოუთითეს იეზუიტების ნეტარ მამებზე და წმ. ლაზარეს ორდენის მიხიანურებზე, როგორც ველაზე უფრო შესაფერისებზე¹⁹³.

წმ. ლაზარეს ორდენის მიხიანურების მეთაურს, როგორც კი გაუგია ეს გადაწყვეტილება, საქართველოში მიხიანურების გაგზავნაზე თანხმობა გამოუთქვამს. „ამ მიხიანურთა მთავარმა წინამძღვარმა, - წერს ჟან რიშარი, - გაიგო რა რომის განზრახულების შესახებ, დამარწმუნა მე, რომ თუ მისი უდიდებულესობა ამას შეუთანხმებს პაპს, მიხიანურები მზად არიან გაემგზავრონ, რათა შეეერთდნენ სულხან-საბას, რომელმაც მაცნობა მე, რომ სურს მოაწვოს ისინი ამ ახალ მისიაში, ვიდრე გაემგზავრებოდეს საქართველოში“¹⁹⁴.

მაგრამ ჟან რიშარი უკმაყოფილოა, რომ მეფის ამ ახრის განხორციელება ჭიანჭურდება. ამიტომ იგი სწერს თავის მინისტრს: „საწყენი იქნებოდა, თუ ეს უცხოელი (სულხან-საბა. - ი.ტ.), რომელიც განუწყვეტლივ ვეღვან ამბობს, რომ მეფემ მას ეს წყალობა აღმოუჩინა, უცბად აღმოჩნდება ამ წყალობას მოკლებული“¹⁹⁵.

ამის გამო რიშარი სთხოვდა თავის მინისტრს საქმეში ჩარევას; „არავის ეპვი არ ეპარება, თქვენი უმაღლესობავ, რომ თქვენი დიდებულება, როგორც დამპირდით, კეთილინებებს ხვალ მოახსენოს, მევეს რომ მისმა დიდმა ღვთისმოსაობამ მოუწოდა მას (საფრანგეთის მეფეს. - ი.ტ.) ებოძებინა ეს წყალობა ამ ღირსეული ბერისათვის, რომლისგანაც ის თითქოს ასე კმაყოფილი დარჩა, მისმა გულკეთილობამ უნდა შეაგულიანოს ის (მეფე. - ი.ტ.) განახორციელოს დაბრება...“¹⁹⁶.

1714 წლის 5 მაისს ბატონ ვირისადმი მიწერილ წერილში ნათქვამია, რომ ჟან რიშარი ითხოვს განკარგულებებს სულხან-საბას უკან დაბრუნების თაობაზე¹⁹⁷.

საფრანგეთის სამეფო კართან ს.-ს. ორბელიანის მოლაპარაკების შედეგად შემუშავდა საქართველო-საფრანგეთის შეთანხმების პროექტი, რომელსაც რიშარმა ხელი მოაწერა და წარუღებია საფრანგეთის მთავრობას¹⁹⁸. შეთანხმების პროექტის პრეამბულაში აღნიშნულია, რომ „ბატონ სულხან-საბას, ჩამოვიღა რა საფრანგეთში მეფის მფარველობის სათხოვნელად, სრულიად არ ჰქონდა არავითარი განზრახვა რაიმე ხელშეკრულების დადებისა და არ მოუღია ზომები ჰქონოდა ამისათვის ვახტანგის, საქართველოს მეფის, თავისი დისშვილის, ნდობის სიგელი: თუცა ის დარწმუნებულია, რომ ყოველივე, რასაც ის გააკ-

თავისი სახელით სამოქმედო იქნებოდა ღიასტრუქტურული ამ პერიოდის (ვახტანგის - ი.ტ.) მიერ, მას მინც არ უნდა რაიმე ხელშეკრულება დადებოდა თვითონ¹⁹⁹.

მიუხედავად ასეთი შინაარსის წინასწარი განცხადებისა, ს.-ს. ორბელიანის მინც წარადგინა შუთანხმების თავისი პროექტი.

რამდენადაც შუთანხმების ეს პროექტი მოცულობით დიდი არ არის, იგი შეიცავს სულ ექვს მუხლს, ჩვენ აქ მოვიხავეთ მოვიტანოთ:

„ი. მინც, მუხლები, რომლებზედაც შეიძლება დაფუძნობა ვახტანგის მხრიდან.

პირველი, რომ მეფე [ვახტანგი] მისცემს საჭირო სახლს საფრანგეთის კონსულს თავის დედაქალაქ თბილისში.

მეორე, რომ ის თავისი ხარჯით შეინახავს კონსულს და მისი უფლებულებობის ყველა ქვეშევრდომი, რომლებიც გაივლიან საქართველოზე ან იქ დაჰყოფენ.

მესამე, რომ ის უზრუნველყოფს დაცვას საფრანგულ საქონელი, რომელსაც ფრანგები ჩამოიტანენ საფრანგეთიდან და რომელსაც ისინი გაატარებენ საქართველოზე სპარსეთში წასაღებად ან პირიქით, რომელსაც ისინი ჩამოიტანენ სპარსეთიდან საქართველოში.

მეოთხე, რომ ის კისრულობს კიდევ ხარჯებს ყველა საქონლის სპარსეთიდან შავ ზღვამდე და შავი ზღვიდან სპარსეთის საზღვრამდე მისატანად.

მეხუთე, რომ ის მისცემს ყველა საჭირო საწვობს როგორც შავი ზღვის ანგლოს, სამეგრელოში, ასევე თავის სამეფლოებში.

მექვსე, რომ ის მისცემს ფრანგ ხოვდაგრებს საშუალებას ივაჭრონ მუხობელ ჩერქეზებთან, აგრეთვე აწარმოონ ხელსაყრელი ვაჭრობა თავის ქვეშევრდომებთან და მეგრელებთან, აბრეშუქეულობით, მატყლით, ცვილით და სხვა საქონლით²⁰⁰.

შუთანხმების პროექტში შემდეგ ნათქვამია: „ვარდა ამისა, სულხან-საბა ორბუნიანმა, რომ თუ მოინახება რაიმე უფრო ხელსაყრელი საფრანგეთის ვაჭრობისათვის და საფრანგეთისათვის, რაც დამოკიდებული იქნება საქართველოს მეფეზე, ყველაფერს გააკეთებს“²⁰¹.

საქართველო-საფრანგეთის შუთანხმების ამ პროექტს ხელს აწერს ჟან რიშარი, მაგრამ შუთანხმების ტექსტი არაა დაწერილი იმავე ხელით, რომლითაც ხელმოწერილია. უნდა ვიფიქროს, რომ იგი დაწერილია ს.-ს. ორბელიანისა და ჟან რიშარის კარნახით, შემდეგ მას ხელი მოაწერა მხოლოდ რიშარმა.

ეს დოკუმენტი პირველად ფრანგულ ენაზე გამოაქვეყნა აკად. მ. ბროსემ 1832 წელს²⁰². ხოლო მისი ქართული თარგმანი 1876 წელს „დროებაში“ გამოაქვეყნა ალ. ჭვინიამ²⁰³. მაგრამ ეს თარგმანი არ არის ზუსტი.

1714 წლის მისიში ს.-ს. ორბელიანი მეორედ შეხვდა საფრანგეთის მეფეს ამ შეხვედრის დროს სულხან-საბას ხიტყვით მიუძღრიათ ღუე XIV-სათვის:

„დიდი მეფე“.

ჩვენ გვაქვს პატივი წარმოვიუფლებით თქვენს უდიდებულესობას ელექტორს, რომელიც წმინდა მამამ, პაპმა კეთილი იხება ჩვენთვის გამოეფხვებოდეს ღობის თვალთ ვაღიხუნენა ვახტანგისათვის, საქართველოს მეფისათვის.

ეს უჭირვასესი შეთხვევაა, რომელსაც მისი უწმინდესობა ჩვენ გვაძლევს. მისი ნებართვით მორიგეად წარვლავთ თქვენი უდიდებულესობის ფეხთა წინ.

ეს განსჯიერებული წყალობა საკმარისია, რათა დაგვავადლებულის ჩვენ მხოლოდ განსაკუთრებული სისარულით მუდამ ვგახსოვდეს ჩვენს მიერ წამოწყებული მოგზაურობა მაშინაც კი, თუ განვება იხებებს, რომ მას სრულიად არ ჰქონდეს სხვა წარმატება.

რა ბედნიერებაა ჩვენთვის შესადლებლობა — საჯაროდ განვაცხადოთ რომ გვქონდა უპირატესობა, ჩვენი თვალთ ვეჩილა ის, რასაც შეუძლია სხვებმა ალტაცებით უფრონ მხოლოდ შორიდან, და დაგვჩანა ჩვენი თვალთ თქვენი უდიდებულესობის უავგუსტოეს პირიქებაში არა მარტო ხოლომონის სიძრწე და ბრწვინვალება, არამედ, აგრეთვე, დავითის რწმენა და ღვთისმოსახობა.

ეს სწორედ ამ ღვთისმოსახობითაა დიდი ხელმწიფევი, რომ თქვენი უდიდებულესობა განხლება იძენად დაშორებული ქვეყნების, როგორც ჩვენი ქვეყანაა, მეფეების მხარის დამჭერი და სარწმუნოების მფარველი²⁰⁴.

ეს საბუთი ხელმოუწერელია. იგი არაა დაწერილი ჟან რიშარის ხელით. აკად. მ. ბროსეს აზრით, სულხან-საბას ეს სიტყვა შეიძლება მისმა ავტორმა ზეპირად წარმოთქვა მიღების დროს და იქვე, მაშინვე თარგმნა თარჯიმანმა ფრანგულად.

თუ სულხან-საბამ თავისი მისაღმება წარმოთქვა თურქულად, მაშინ მას ფრანგულად თარგმნიდა ჟან რიშარი, ხოლო თუ ქართულად, მაშინ სამეფო კარის თარჯიმანი — ჟან რევერანი. ასეა თუ ისე, სამწუხაროდ, ჩვენთვის დღემდე უცნობია, რომელ ენაზე წარმოთქვა სულხან-საბამ თავისი მისაღმება დღეი XIV-სადმი, ჩვენ მაინც ვვკვნი, რომ ეს სიტყვა მან წარმოთქვა ქართულად.

სულხან-საბას ამ მისაღმების ქართული ტექსტი პირველად აკად. ბროსემ გამოაქვეყნა 1832 წელს²⁰⁵, ხოლო მისი არაზუსტი ქართული თარგმანი კი ალ. ჭვინიამ²⁰⁶.

შემდგომში, 1902 წელს, სულხან-საბას ამ მისაღმების ტექსტი ფრანგულ ენაზე ქართული თარგმანით გამოაქვეყნა მ. თამარაშვილმა²⁰⁷, მაგრამ მ. თამარაშვილთან ამ მისაღმების ფრანგული ტექსტი ნაკლებია, ხოლო ქართული თარგმანი დაშორებულია დედანს, ამასთანავე, რაც მოთავარია, საბუთის წყარო არასწორადია მოითებული. მ. თამარაშვილს ამ საბუთის წყაროდ მითითებული აქვს „ოვივე, გვ. 140“²⁰⁸, ე.ი. საფრანგეთის საჯარო საქმეთა სამინისტროს არქივი, საქმე „სპარსეთი“, ტ. 3, გვ. 140. ჩვენ შევამოწმეთ საფრანგეთის საჯარო საქმეთა სამინისტროს არქივის ეს ადგილი, მაგრამ იქ სულ სხვა დოკუმენტი აღმოჩნდა. აქვე უნდა შევნიშნათ, რომ სულხან-საბას მისაღმების ტექსტი ხერითოდ არ იხანება ამ საქმეებში. როგორც ჩანს ეს საბუთი მ. თამარაშვილმა აიღო აკად. ბროსეს მიერ გამოაქვეყნებული მისაღმებიდან²⁰⁹.

რომში გასამგზავრებლად მომხალეულები ს.-ს. ორბელიანი სოსოველი¹⁷⁰⁷ შარტრენს, შეეცდომებინა მოლაპარაკების შედეგები მეფე ვანტანისათვის და გაეცა განკარგულება რომში მისი ვაცელების შესახებ. „ის (სულხან-საბა¹⁷⁰⁸ ო. ტ.) მხოლოდ ეველრება ბატონ დე პონშარტრენს კეთილი იმეოს და მისწეროს ახლავე მეუფის სახელით ამ პრინცს და აცნობოს მას, რომ მისი უდიდებულესობა შეძლებისდაგვარად შეუმსებუქებს მას ყველევებს. რომ ამისათვის მან განკარგულება ვაცა წაიფყანონ სულხან-საბა რომში, მის უწმინდესობა პაპთან, რათა მასთან ერთად განიხილონ ეს საკითხი, რამდენადაც იგი ენება სარწმუნოების გავრცელებას“²¹⁰.

ხოლო „ბატონ დე პონშარტრენის წერილი შეიძლება მიეცეს ფრანგ მისიონერს, რომელიც დაუფოვნებლივ უნდა გაემგზავროს სპარსეთში“²¹¹.

სულხან-საბა ახევე „ეველრება ამ მინისტრს, დაავალოს ბატონ რომარს, მისიონერს, რომელსაც ვანტანგი და ის ენლობიან, აწარმოოს მოლაპარაკება ამ მეფესთან (ვანტანგთან - ი. ტ.). ამისათვის მისცეს მას (უ. რომარს. - ი. ტ.) აუცილებელი უფლებამოსილებანი, რათა პაპთან მოთათბირების შემდეგ, მისი უდიდებულესობის ბრძანების შესაბამისად, მას შეეძლებოდა დაუფოვნებლივ გამგზავრებულყო სპარსეთში საქართველოს მეფესთან“²¹².

ამ დროისათვის ჟან რომარი უკვე დაბრუნდა პარიზში, მოინახულა თავისი ოჯახი და პირადი საქმეების მოგვარების შემდეგ მზად იყო გაეყოლიდა სულხან-საბას რომში. ს.-ს. ორბელიანი კი „ელოდება ბატონ დე პონშარტრენისაგან მხოლოდ მწვალობელ პასუხს, რათა გაემგზავროს რომში“²¹³.

სულხან-საბა აგრეთვე სოსოველა პონშარტრენს „წვალობას, რათა კეთილიმეოს და აცნობოს ბატონ დარნუს - მიეცეს მას (სულხან-საბას. - ი. ტ.) იხეთივე ყურადღებით, როგორითაც ექცეოდა; მისცეს მას იტალიაში უმისრად გამგზავრების საშუალება; ამასთანავე მას იძუდი აქვს, რომ მისი უდიდებულესობა კეთილიმეებს მისწეროს [რომში] რათა წვალობის თვალთ შეხედონ მას“²¹⁴.

1714 წლის 1 ივნისის თარიღით კარდინალ დე ლა ტრემუაის მიერ რომარის ხელით საფრანგეთის მინისტრისადმი გაგზავნილი წერილიდან ვეზულაობთ, რომ მისიონერი რომარი, მას შემდეგ, რაც შეასრულა დაავლება სპარსეთში და წამოვიდა საფრანგეთში, „გაივილის რომში, რათა ანგარიში წააბაროს ამის შესახებ კონგრეგაციას და შესთავაზოს საშუალებანი, რომლებსაც ამ მისიების მოძღვარნი სთვლიან შესაფერისად სარწმუნოების საკეთილდღეოდ და თავანთი მოციქულებრივი საქმიანობის წარმატებისათვის“²¹⁵.

აბატ რომარს ამასთანავე „დავალებული აქვს, ხელი მოჰკიდოს იმ საქმეებსაც, რაც შეეხება საქართველოს მეუფის ბიძის სულხან-საბას პიროვნებას. ისევე, როგორც იმ საქმეებსაც, რაც შეეხება მისიებს სამეგრელოსა და მის მეზობელ მხარეებში“²¹⁶.

„კარდინალი ტრემუაი, სოსოვეს მინისტრს აღმოუჩინოს რომარს ყოველგვარი სამსახური, რომელიც მინისტრზე იქნება დამოკიდებული“²¹⁷.

1714 წლის 2 ივნისს ქ. მონტეროდან²¹⁸ რომარი სწერს თავის მინისტრს, რომ ის ვერ დაელოდება რომში წასაღებად გამზადებულ სარეკომენდაციო წუ

რილებს, „რომლებიც თქვენმა დიდებულებამ კეთილშეიძლება, ებრძანებინა მიქცე-
ლებითა ჩემთვის“ და უმორჩილესად ხიზოვა მას — „კეთილშეიძებით, ვაუგხავ-
ნით იხინი ბატონ დ'არნუს, ვალერების ინტენდანტს მარსელში“²¹⁹.
ამასთანავე, რიშარი პირდება თავის მინისტრს, რომ ვველაფერს შეიტყო-
ბინებს „იმის შესახებ, თუ რას გააკეთებენ რომში საქართველოს მეფის სახარ-
გებლოდ და იმ მიხიონერების შესახებ, რომლებიც სჭირდებათ სამეგრელო-
ში“²²⁰.

1714 წლის ივნისის პირველ რიცხვებში სულხან-საბა და რიშარი მარ-
სელში ჩავიდნენ. იმავე წლის 6 ივნისს ს.ს. ორბელიანმა მარსელიდან მად-
ლობის წერილი ვაუგზავნა პონშარტრენს. ეს წერილი დაწერილია ქართულად
სულხან-საბას ხელით. მივიტანთ ამ წერილს მთლიანად:

„ქ. მადლისა და დიდისა მეფის ერთგული და საყუარელი, თანაგამზრახო,
ბრძენო და ვინიერო ბატონო მუსუ პონშარტრენ²²¹, სულხან-საბა ორბელიანი,
მონაზონი წმიდის ბასილისა ვინაროაღენ: ვიცით ჩვენ ამბავს იკითხავთ, დიდის
მეფის წყალობითა, და თქვენის ბედნიერებით მარსელიას²²² მწყალობით კაის
ხელის შეწყობით მოვედით: თქვენი დიდად მადლიერი, რომ ჩვენზე და ჩვენს
მეფეზე და ჩვენს ქვეყანაზედ მრავალს ვაისაყენით: აქ მუსუ დარნოს²²³ და-
გუსვდა და რაც უწინ გარჯილიყო ჩვენზე ნამეტნავად კიდევ ვაისაჯა: კატარ-
და გვიშოვა და რომს ვაგვისტუმრა: დ' თან დიდის მეფის წყალობა ნუ დაგი-
ლიოხთ: 1714 ივნისი: 6:

[სვეულად] სულხან საბა²²⁴.

ს.ს. ორბელიანის ამ წერილს თან ერთვის თარგმანი ფრანგულ ენაზე.
ქართული დიპლომატიური ტერმინებისა და წერილების უცხოურთან შედარე-
ბისათვის საინტერესოა ამ ფრანგული ტექსტის ქართულ თარგმანსაც ვაუც-
ნით:

„უბრძნესო, უგანმანათლებულესო, უთავაზიანესო და სრულყოფილი, საყ-
რანგუთის დიდი იმპერატორის ვეზირო, ბატონო დე პონშარტრენ, მე სულხან-
საბა ორბელი წმიდა ბასილის ორდენის ბერი, მოგესალმებით თქვენ.

სრულებით არ შეპარება რა ეჭვი იმაში, რომ თქვენი გულკეთილობა
თქვენ მოვასურვებინებთ ჩემი ამბების ვაგებას. მაქვს პატივი ვითხრაი თქვენ,
რომ ჩვენ ჩამოვედით სრულიად ჯანმრთელნი მარსელში, აღსაკვე მადლიერე-
ბით ვველა იმ შრომისათვის, რაც თქვენ კეთილშეიძებით აველით თქვენს თავზე
როგორც ჩვენი მეფისა და ჩვენი სამშობლოსათვის, ასევე კერძოდ, ჩემთვის.

ბატონი დ'არნუ, რომელმაც ბევრი იხრუნა ჩვენითვის ჩვენი ჩამოსვლისას,
ახლა კიდევ უფრო მეტს ხრუნავს. მან კეთილშეიძება და მოაშხალებინა კატარდა
ჩვენს წასასვლელად იტალიაში და დამტრია ნუ იხებოხ, რომ თქვენი იმპერა-
ტორის წყალობა შემცირდეს თქვენს მიმართ.

სულხან-საბა²²⁵.

1714 წლის ივნისის შუა რიცხვებში სულხან-საბა ორბელიანი უან რიშა-
რისა და დავით მეგრელის თანხლებით მარსელიდან რომში ვაემგზავრა რომის
პაპთან შესახვედრად.

¹ იხ. ატბაძე, საქართველო-საქართველოს ურთიერთობა (XVIII ს. I მუხლი), იმ. 1972, შიხვე, სულხან-საბა ორბელიანის ქრონიკა საფრანგეთში, „საქმე“, 1965 წ. № 3,5, ჰაუსმანის ქრონიკაში სულხან-საბა ორბელიანის დიპლომატიური მისიის შედეგები, „საქმე“, 1966, № 30-31, შიხვე ასაკო ცნობა დღე XIV-ის მიერ სულხან-საბა ორბელიანის მიღების შესახებ, „საქმე“, 1974, № 3.

² Archives. Paris. "Perse", t. 3, f. 43.

³ Ibid., f. 45.

⁴ M. Tamarati, L'Eglise Géorgienne des origines jusqu'à nos jours, Rome, 1910, p. 595.

⁵ Archives. Paris. "Perse", t. 3, ff. 104-104v.

⁶ Le Seigneur Richard, le 25 mars 1714. Archives. Paris. "Perse", t. 3, f. 107.

⁷ Ibid., t. 3, f. 104.

⁸ Ibid.

⁹ სულხან-საბას წერილი გრაფ დე პონსარტრესს 1714 წ. 23 მარტს. M. Brosset, "Nouveau Asiatique", Paris, 1832, t. IX, pp. 342-343.

¹⁰ Archives Paris. "Perse", t.3, f.s. 107-108v.

¹¹ ამრიგად, სულხან-საბას არ უცხვრია პარიზში „ატელ ამბასადორში“ ოსმანის (Hausman) ბუღალრზე სადაც დებულობდნენ უცხოეთის წარმომადგენლებს სულხან-საბასაც იქ ვაძრუებდნენ, რომ მიესწრებინა.

ს.ს. ორბელიანი ცხვრებდა სწულაზარის მონასტერში, რომელიც ამდამდე აღარ არსებობს და კარგულია და გაფანტულია მისი არქივიც, ნეკრ შედეგადელი გუბერნა რაიმე მასალა მის შესახებ ამ საქმეში დიდი დახმარება გამოიწვეს პარიზის ქალაქის ისტორიული პაბლიოთეკის მკვლელმა, არქივის ტულაზარისტმა კანბულიუზიემ (Canbuluzier) და ქართული ენის პროფესორმა მერსიემ (Mersier) მათი საშუალება მოსცეს გაეცნობოდი ყველა იმ მასალს, რაც მათ ვაძრუებულაში იყო სულხან-საბას მისიისა და სწულაზარის მონასტრის შესახებ.

სწულაზარის მონასტრის შრომა, სადაც სულხან-საბა ცხვრებდა, მეტყობოდა პარიზში, სწულაზარის ქმნილობაში ამ შრომის ნაწილი ფიზიკურად უნის ქრის მორიად დაიწერა იმის დროს - 1940 წელს, დარჩა მხოლოდ ენო და სამრეკლო ამდამდე, იმ ადგილას, სადაც სწულაზარის მონასტერი იდგა გაშენებულია პატარა პარკი.

ქალაქის ისტორიულ პაბლიოთეკაში არსებობს რეგისტრაციის წიგნი (Registre du Bureau de la ville de Paris 16 aout 1712-15 aout 1714. H. - 1845). მაგრამ არაფერაა ნათქვამი სულხან-საბას პარიზში ჩასვლის შესახებ.

¹² Archives. Paris. "Perse", t. 3, f 108.

¹³ Ibid.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid., f.107-108v

¹⁷ Ibid.

¹⁸ პრისპერ ფილიო ერეტიანი - შამა (1674-1762) - ფრანგი პოეტოტრავიკოსი, ცნობა ტრავი დიის ავტორი: „აღმსიქვა“, „ატრე და ტრესტი“, „აღმსიქვა“, „არამისტი და სწულაზარის“, „ქარქუტი“, „ქარქამიდა“, „ასრუხი“, „კატალინა“, „ტრავიფორატი“.

¹⁹ „არამისტი და სწულაზარის“ მოთხრობილია: სიხლოდრეკითი ქარქინების, პუნების სინადალ-მდელო სიფარულის ისტორია. ავტორის ითიხი ტრადიციის სიუვეტი საქართველოს ისტორიიდან აუღია.

²⁰ 25 Mars, 1714. Mémoire de Solkan Saba d'Orbello présenté à M. le Comte de Pontchartrain, ministre d'état du très grand empereur de France, pour remettre à sa majesté impériale. M. Brosset, "Nouveau journal Asiatique" t.IX, pp. 347-348.

²¹ M. Brosset, Op.cit., pp.347-348.

²² M. Brosset, ibid.

²³ Ibid., p.349

²⁴ იფილქინება დასავლელი საქართველოს კათალიკოსი ვრიგელ ღვარამიძის.

²⁵ ტექსტში წერია: "des Abasas".

²⁶ M. Brosset, Op.cil., pp. 349-350.

²⁷ Ibid., p. 350.

28 Ibid., pp.350-351 ხანგასხვითა დევანს.

29 Ibid., pp.347-351.

30 „აფრუბა“, 1876, №44: ვერ დავეთანხმეთ აღ ჭეუნიას ზღვირთ კონტრაქტს, რეჟიმისაჲს ქრეთის ამ მუხრანისთვის ქართულ თარგმანს. აღ ჭეუნია წერს: ვახტანგი და სულხან-საბა ხაქარ თელავის მიერს ტიტულის გამოსახატვად, ხსნარბქ გამოქვს „ქართველთა მუქი“ (აღჭეუნიას მსოფელადამს აქვს ფრანგულ ვამოქვა: „Roi de Géorgie“, ხოლო როცა საქუ ენება ჭეუნიას მტრების, მანს აღ ჭეუნიას აწათ, ისინი ხსნარბქ გამოქვს „საქართველო“ „La Géorgie“, ხეჭი აწათ, აღ ჭეუნიას ეს აწათ მუქარია. „Roi de Géorgie“ ნაწიჯს არა „ქართველთა მუქი“, არამო „საქართველოს მუქი“. „ქართველთა მუქი“ ეწებოდა ფრანგულად: „Roi des Géorgiens“ ისტორიაში ცნობილია, რამ საყრანვეთს ღუე XIV-ის უწოდებქტ აწანეთა მუქის („Roi des Français“) ეს „ღუეა ფრანეთა მუქი“, ამ კოდექს - ნადოღის პირველს უწოდებქტ აწანეთა იმპერატორს“ (Empereur des Français”).

31 შ. თ. ა. მ. რ. ა. შ. ე. ი. ლ. ი., ისტორია კავკასიებისა ქართველთა შორის, გვ.321-322; 728-730.

32 Avril, 1714, Au Tres grand tres haut tres Reliquieux Roy qui par la force de ses armes soumet tous les autres a sa puissance. Archives. Paris. "Perse", t. 3, f. 121; M. Brosset, Op. cit., pp. 340-341; D.M. Lang, Georgian Relations with France... p. 120.

33 Archives. Paris. "Perse", t.3, f. 121.

34 დრამსი, დრეგომსი - თარგმანსი ეგრძის საელჩოების აღმოსაფლვოს.

35 Archives. Paris. "Perse", t.3, f. 121.

36 M. Brosset, Op. cit., pp. 340-341.

37 „აფრუბა“, 1876, №44.

38 D. M. Lang, Op. cit., p. 120.

39 ამ წერილის ფრანგადი ის. ი. ტაბაღუა, სულხან-საბა ორბელიანის დროსა საყრანვეთს „მკაცრ“, 1965, №5, გვ. 147.

40 Archives. Paris. "Perse", t.3, f. 121.

41 Ibid.

42 Ibid.

43 ხეჭ ან ვიეთო რადის მიღეს ჰაბის ეს წერილი პარიზს. წერილის მიღოს (წერილის დაშვების ხელით) მიწერილია მისი შეკვეთის თარგო: „1714 წლის 13 აპრილი“. მაგრამ წერილის თარგო სხვა ხელით მიწერილია „14 აპრილი“. ცხადია, ამ თარიღს ვერ ხეიეთის ჰაბის წერილის პარიზს მიღების თარიღად, ვინაიდან ერთი დღის განხვადამს წერილი რადისის პარიზს ვერ მივადოდა. სხვა საბუთიდან ცნობილია, რამ ჰაბის წერილი პარიზს 1714 წლის 14 მაისს ადრმა რამს ჰაბს მისი წერილის სულხან-საბასადი ვადაცქვის შესახებ და რამ სულხან-საბა კოდექსო არსელ შეხედოდა საყრანვეთის მუქს.

44 ამ წერილის დამთხური ტექსტის ქართული თარგმანი ეკუთვნის დოქტორ შენგელიას, რისთვისაც შევადრის მივახსენებო მას.

45 Archives. Paris. "Perse", t.3, ff.122-122v°. ღუე XIV-ისადი ვაგხეილი ჰაბის ეს წერილი და შერეუ წერილი, ვაგხეილი ღუე XIV-ის სახელზე 1714 წლის თვლის თარიღით (რამდენზე დაე ჩვენ ქართულ მწერლებით), ზოგიერთ ცვლილებით გამოქვქნა 1729 წლის ჰაბ კლავტო XI-ის „სიტყვებში“. 1965 წლის სექტემბერსი ავტორიაში ვიქვის დროს, შესაძლებლობა მომეცა ვერსი უწოდებ ჰაბის მიმართებას მომქვასა „უქმოსხეებელი ჰაბის „სიტყვების“ კრებული და ვადადლო ართოე წერილის ფრანგადი ის. Clementis Undecimi Pontificis Maximi epistolae, et Brevia selectiora. Romae, MDCCXXIX. Superiorum Permissu, et Privilegio, t.II, pp.1985-1988.

46 ის. თ. ა. მ. რ. ა. შ. ე. ი. ლ. ი., ისტორია კავკასიებისა, გვ. 319-320, 727-728.

47 M. Tamara ti, Op.cit., p.596.

48 შ. თამარაშვილს ჰაბის წერილის ტექსტი აღებული აქვს რომის ვატიკანის არქივიდან.

49 Archives. Paris. "Rome", t.541, ff. 142-142 v°

50 Le Seigneur Richard, le 14 avril 1714. Archives. Paris. "Perse", 3, ff. 124, 125.

51 Ibid., f.125.

52 30 avril 1714. Archives. Paris. "Perse", t.3, f.149.

53 Ibid.

54 ცდება აცუვარელი, როცა აღნიშნავს, რამ სულხან-საბას თითქმის 1714 წლის მაისში ორჯერ

ქართლს ავტობიოგრაფიულ ლექსს XIV-საან. იხ. A. Цагарели, Книга мудрости и слов Св. Серблянина. СПб. 1878, стр. V. იგივე აზრი აქვს გამოთქმული დ. ბაქრაძეს იხ. დ. ბაქრაძე, საქართველოს მუსიკის ენციკლოპედია. თბილისი, 1880, გვ. 35.

⁵⁵ ეს არის ისტორიული ამბავი და არა ანეკდოტი, როგორც ზოგიერთი პერსიის ხალხი, რომ ფრანგულად „ანეკდოტი“ (anecdote) ნიშნავს: საინტერესო ამბავი, დამახასიათებელი ისტორია, ისტორიული ამბავი, ხელის ანეკდოტი ამ გაგებით როგორც ჩვენ გვექმის ფრანგულად იქნებოდა „une histoire“.)

⁵⁶ „Ce n'est pas chose facile, que de passer la soixantaine“.

⁵⁷ ლექსი XIV ამ დროს უკვე 75 წლის იყო.

⁵⁸ „Sire, Votre Majesté porte cet âge avec tant de grâce que chacun voudrait l'avoir“.

⁵⁹ იხ. „Закавказская Речь“ № 141, 23 июня 1913; გ. ლეონიძე, სულხან-საბა ორბელიანი.

წიგნები: სულხან-საბა ორბელიანი, თბილ. ტ. I, გვ. 403.

⁶⁰ „Sire c'est l'âge de tout le monde!“

⁶¹ Avril, 1714. Lettre de M. Sacripanti... Archives. "Perse", t.3, ff.126-126 v°

⁶² Ibid, f.126.

⁶³ როგორც ჩანს, საქართველოს რეკა სულხან-საბას ვერხვებში ვი არ წარუდგენია, არამედ გადაუცია მარხელში ჰიერ დ'არნესხაივის, ხელი ამ უკანასკნელს იგი ვაგვზავნია ვერხვებში სულხან-საბას მემორანდუმის ვაგვზავნამდე ეს რეკა აღწერილი აქვს ვრ. ზარდაღისძემ იხ. გ. ზარდაღისძე, სულხან-საბა ორბელიანი, როგორც სოფ. ზურა და ვიგორაოკარტოფრაფი. წიგნები: სულხან-საბა ორბელიანი. საიუბილეო კრებული. თბილისი, 1959, რელიქტური ლექსები გვ. 71-90.

⁶⁴ Archives Paris. "Perse", t.3, f.107 v° ამ მემორანდუმის შესახებ იხ. Луи Кокен. Грузинское Посольство во Франции в великом веке 1713-1714. ПЛ ГФ ИМЛ ф. 2914, оп. 1, л. 328, сл. 93-103.

⁶⁵ Archives. Paris. "Perse", t.3, f.149. ამრიგად, ეს მემორანდუმი სულხან-საბას ვი არ წარუდგენია 1714 წლის 25 აპრილს, როგორც ვერხა მ. თამარაშვილს. (იხ. M. Tamarati, Op.cit., p. 595). არამედ მარხელიდან პარიზში ვაგვზავნია ჰიერ დ'არნეს.

⁶⁶ Archives. Paris. "Perse", t. 3, f. 149.

⁶⁷ „თიანდანი“ - ინტენდანტი.

⁶⁸ „მარცილია“ - მარსელი.

⁶⁹ M. Brosset, Op. cit., p. 344.

⁷⁰ ნ. ბერძენიშვილი, XVIII საუკუნის ისტორიიდან, გვ. 175.

⁷¹ ნ. ბერძენიშვილი, იქვე გვ. 176.

⁷² ვ. დონდუ, ვასტანე VI-ის დროინდელი საქართველოს პოლიტიკური ისტორიიდან (1712-1740). „მამოხმდეული“. ტ. III, 1953, გვ. 40.

⁷³ Archives, Paris "Perse", t. 3, f. 141, 144.

⁷⁴ 25 Avril 1714. Mémoire sur ce qui se peut faire pour l'établissement de la Religion catholique Romaine, de meme que d'un Commerce en Georgie et chez les peuples qui en sont voisins; comme aussy pour l'augmentation de la Puissance du Roy et du Commerce de France en Levant et en Orient, particulièrement avec les Turcs et les Rensans. Archives. Paris. "Perse", t. 3, ff. 129-146 v°.

⁷⁵ Ibid., f. 129.

⁷⁶ Ibid., ff. 129-129 v°.

⁷⁷ Ibid. f. 129 v°.

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Ibid., f. 93 v°.

⁸¹ Ibid., f. 129 v°. -130.

⁸² Ibid., f. 130.

⁸³ ნ. ბერძენიშვილი, დახახ. ნაშრომები, გვ. 176.

⁸⁴ Archives. Paris. "Perse", t. 3, f. 130.

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Ibid.

87 Ibid., f. 130-130°

88 ნ. პერსენიშვილი, დსახ. ნაშრ., გვ. 176.

89 Archives..., t. 3, f. 130° ამ პერიოდის საქართველოს ვაჭრობის შესახებ ის მკვლევარები, რომლებმაც XVIII საუკუნის I მუთახედიის ქართლის სამეფოში „მოქმედ“ 1965, №1.

90 Ibid. ნუნი აზნათ ეს უნდა იყოს ის რეკა. რომელიც სულხან-საბა ორბელიანი და რომელიც შესწავლილია კასპის ზღვის მთავარ რეკა. რომელიც რეკის შედეგის დროს 1723 წელს გამოიყენა ცნობილია ფრანგმა გეოგრაფმა ვიომ დელილმა. ის ვრ. ზარდალიშვილი, გამოქვეყნებული ქართული მეცნიერება, თბილისი, 1958, გვ. 30-31.

91 Ibid., f. 130°

92 Ibid., ff. 130°-131.

93 Ibid., f. 131

94 Ibid.

95 Ibid.

96 Ibid.

97 Ibid., f. 131°

98 Ibid.

99 Ibid., f. f. 132.

100 Ibid.

101 Archives, Paris. "Perse", t. 3, f. 132.

102 Ibid.

103 Ibid., f. 133.

104 Ibid.

105 Ibid.

106 Ibid., f. 133°.

107 Ibid.

108 Ibid.

109 Ibid., f. 133°-134.

110 Ibid., f. 134.

111 Ibid.

112 Ibid.

113 Ibid., f. 134.

114 ივლისსებუა ვასტანგ V.

115 ტაქტიკა წერია: "des Abacidgais".

116 ფრედიე ეს პიერ დ'ანრეს დავალებით, ახსნა-განმარტების ხაზით, დაურთავი საქართველოს მეფეების გენეალოგიისადმი, რომელიც საქართველოს რეკასთან ერთად პიერ დ'ანრეს ვაუგზინია ვერსაღმა. ის. Archives. Paris. "Perse", t. 3, f. 135.

117 ივლისსებუა ვიორგი XI

118 ივლისსებუა ერეკლე I

119 Archives. Paris, "Perse", t. 3, f. 135-135°

120 Ibid., f. 135.

121 Ibid.

122 Ibid., f. 135.

123 Ibid., ff 136°-137.

124 Archives, Paris. "Perse", t. 3, f. 137.

125 Ibid., f. 137°.

126 Ibid.

127 Ibid.

128 Ibid., ff. 137°-138.

129 Ibid., f. 138.

130 Ibid.

131 Ibid. ff. 138-138°.

132 Ibid., f. 138°.

- 133 Ibid.
- 134 Ibid.
- 135 Ibid.
- 136 Ibid., f. 139.
- 137 Ibid., f. 139^ვ.
- 138 Ibid.
- 139 Ibid.
- 140 Ibid., f. 140 ^ვ.
- 141 Ibid.
- 142 Ibid.
- 143 Ibid., f. 141.
- 144 Ibid.
- 145 Ibid., f. 141-141 ^ვ.
- 146 Ibid., f. 141 ^ვ.
- 147 Ibid., f. 142^ვ.
- 148 ეს სიტყვა დღემდე წინწკლების გარეშე, რამაც ჩემი დაქვეყნება გაიძიწეა თუქცა, მნარჩის მიხედვით აქ ლაპარაკი უნდა ყოფილიყო გეგმზე, მაგრამ არ ვიყავი ამას საკებით დარწმუნებული. ამიტომ ასხნა-განმარტებისათვის მიუძაროე პარიზის სახელად მუხუცხის დირექტორს. მისმა შიშველმა ფრეგატის კაპიტანმა ედვომ მიბახუხა შემდეგი: „აფხლად საფრანგეთის ბერი სამხლი ატარება სახელწოდებას „სათამაშოები“. ჩვენ კარგად ვიცით სამეფო ფლოტის მე-5 რანგის სამხლი, რომელიც 1687 წელს მიიქიდეს ინდოეთის კომპანიას. ეს ვეზი, ალბათ, ბერეჯერ იყო ინდოეთში 1687-1697 წწ. იმავე სახელწოდების სხვა სამხლები, რომელთა შესახებ ჩვენ მოგვებოდა ზოფრთის ცნობა, ვერ აღწევდნენ ინდოეთამდე“.
- 149 Archives, Paris. "Perse", t. 3, f. 142 ^ვ
- 150 Ibid.
- 151 მასკატი (მუსკატი) - პორტუგალიის პორტუგალიის - ომანის სულთანატის შიკარი ქალაქი. მდებარეობს არაბეთის ნახევარკუნძულის აღმოსავლეთ ნაწილში. ნავსადგურა ომანის ყურეში 1508-1650 წწ. იგი იყო პორტუგალიელების ხელში. XVII საუკუნის დასაწყისიდან გადავიდა არაბეთის ომანის სასულთანოს მმართველობაში და გახდა ამ უკანასკნელის დედაქალაქი. 1737 წელს იგი დაიპყრა ხარსეთმა, მაგრამ მალე დაკარგა. 1800 წელს იქ ინგლისელები მივიდნენ.
- 152 Archives, Paris. "Perse", t. 3, f. 142 ^ვ.
- 153 Ibid., f. 143.
- 154 Ibid., ff. 143-143 ^ვ.
- 155 Ibid., 143 ^ვ.
- 156 Ibid.
- 157 ზაქატრა (ზოკატრა, ზეკატრა) - კუნძული ინდოეთის ოკეანეში.
- 158 Archives, Paris. "Perse", t. 3, f. 143 ^ვ.
- 159 Ibid., f. 144.
- 160 Ibid.
- 161 Ibid., f. 144 ^ვ.
- 162 Ibid.
- 163 Ibid.
- 164 Ibid.
- 165 Ibid.
- 166 Ibid.
- 167 Ibid., f. 145.
- 168 იფულისხმება სამახსოვრო ბარათი, რომელიც ერთ-ერთმა ფრანგმა კადასცა ფან რიშარს ეს-ფაქანმა.
- 169 Archives, Paris. "Perse", t. 3, f. 145^ვ.
- 170 Ibid.
- 171 Ibid.
- 172 Ibid.

- 173 Ibid., f. 146.
- 174 Ibid.
- 175 Ibid.
- 176 Ibid.
- 177 Ibid., f. 149.
- 178 Ibid.
- 179 Ibid.
- 180 Ibid., f. 149v^o.
- 181 Ibid., f. 150.
- 182 Ibid.
- 183 Ibid., f. 149v^o.
- 184 Ibid., f. 150.
- 185 Ibid.
- 186 ამ წერილის ფრანგული ტექსტი პირველად 1950 წელს გამოაქვეყნა ინგლისელმა მეცნიერმა ლენგმა. იხ. D. M. Lang, Georgian Relations with France..., p. 121.
- 187 A Marly, le 30 Avril 1714. Monsieur de Pontchartain. Archives. Paris. "Perse", t.3, f. 151.
- 188 Ibid., ff. 151-151v^o
- 189 Ibid., f. 151v^o თუმცა სულხან-საბა, როგორც ცნობილია, რამში უფრო გვიან ვაჭყალებდა. ეტყობა, თავდაპირველად მისი ვაჭყალების შესახებ ასეთი აზრი უფროდ, მაგრამ მერე შეიცვალა.
- 190 Archives..., f. s. 151 v°-152.
- 191 Ibid., f. 152.
- 192 Ibid., f. 153.
- 193 Ibid.
- 194 Ibid.
- 195 Ibid., f. 153v^o
- 196 Ibid.
- 197 Ibid., f. 154.
- 198 Ibid., 154v^o.
- 199 M. Brosset, Op. cit., p. 351.
- 200 Ibid., pp. 351-352.
- 201 Ibid., p. 352.
- 202 Ibid., pp. 351-353.
- 203 „დროება“ 1876 წლის 5 მაისი, №44.
- 204 M. Brosset, Op. cit., p. 354; შ. თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკობისა... გვ. 324-325; სულხან-საბა ორბელიანი. მოგზაურობა ევროპაში. სიღონის იარღანაშვილის რედაქციით... გვ. 169.
- 205 M. Brosset, Op. cit., p. 354.
- 206 „დროება“, 1876 წლის 5 მაისი, №44.
- 207 შ. თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკობისა, გვ. 324-325, 731-732.
- 208 შ. თამარაშვილი, იქვე
- 209 M. Brosset, Op. cit. p. 354.
- 210 Ibid., pp. 352-353.
- 211 Ibid., p. 353.
- 212 Ibid.
- 213 Ibid.
- 214 Ibid.
- 215 Le Cardinal de la Tremoille, le 1er juin 1714. Archives. Paris. "Pome", t. 537, f. 78.
- 216 Ibid.
- 217 Ibid., f. 78v.
- 218 ქ. შანტურია - 75 კოლუმბეტრზე პარიზიდან.
- 219 Archives..., "Perse" t. 3, f. 169.
- 220 Ibid., f. 169v^o.

221 პრინციპები.

222 მარტული.

223 დანუ.

224 1714 წლის ფენისი. თავადი სულხან-საბა. Archives. "Perse", t. 3, f. 177. წყაროებს შორის რომლებშიც მინახავს ფრანგულად: „1714 წლის ფენისი“, „თავადი სულხან-საბა“, „1714 წლის ფენისი“. სულხან-საბას წერილის ფოტოაბრი იხ. ი. ტაბაღუა, სულხან-საბა ორბელიანის უძრავი ძეგლები საფრანგეთში, „მაცნე“, 1965, №5, გვ. 148.

225 Archives. "Perse", t. 3, f. 178. ამ წერილის ფოტოაბრი იხ. ი. ტაბაღუა, სულხან-საბა ორბელიანის უძრავი ძეგლები საფრანგეთში, „მაცნე“, 1965, №5, გვ. 149.

Les rapports historiques et culturels de la Géorgie avec les pays occidentaux, et surtout avec la France¹, se sont ranimés à partir de la seconde moitié du XVIIe siècle. On assiste à la croissance du nombre de commerçants, de divers voyageurs et de missionnaires catholiques se rendant en Géorgie ou la traversant en direction de l'Europe Occidentale.

Il convient de noter qu'une partie de l'opinion géorgienne attachait une importance politique à la propagation de la religion catholique en Géorgie, et elle était prête à la favoriser, escomptant une aide de l'Europe Occidentale contre la domination irano-turque.

En avril 1712, sur l'invitation du Chah d'Iran Hussein (1694-1722) le roi de Géorgie Vakhtang VI se rendit à Ispahan. Parmi les personnes qui accompagnaient Vakhtang se trouvait Soulkhan-Saba Orbéliani - savant et homme d'Etat géorgien.

Le Chah accueillit Vakhtang avec beaucoup d'honneur, lui proposa de se convertir à l'Islam, promit des faveurs et le retour à Tbilissi. Mais Vakhtang refusa d'abjurer sa religion, et il fut, en conséquence retenu à Ispahan. Même pendant le séjour de Vakhtang en Perse, les Français maintenaient des rapports avec lui².

C'est à l'Ouest que Vakhtang VI cherchait la voie du salut de la Géorgie. C'est pourquoi il essayait d'établir des liens avec les pays occidentaux, d'obtenir leur aide pour chasser de son pays les envahisseurs étrangers et lui rendre son entière indépendance et sa souveraineté.

Durant sa captivité en Perse, Vakhtang VI se décida à un pas hardi, qui tenait compte de la situation en Perse, de la crise interne de la dynastie des Séfévides, ainsi que les lettres encourageantes reçus de la part du roi de France Lois XIV, de son ministre et chancelier, le comte de Pontchartrain, et de son ambassadeur à Constantinople, le comte des Alleurs; il décida de répondre à ces lettres, et, en plus, d'expédier à Paris et à Rome son envoyé spécial, Soulkhan-Saba Orbéliani.

S.-S. Orbéliani était accompagné par un missionnaire lazariste français, Jean Richard, qui durant ses dernières années occupa le poste "d'Agathopole pour la question des affaires" en Perse³.

Le 17 août 1713, S.-S. Orbéliani et J. Richard quittèrent la ville de Gori, en Géorgie centrale. Ils ont mis quarante jours à traverser la Géorgie Occidentale, s'arrêtant notamment chez le patriarche de la Georgie Occidentale Grigol, qui partageait sans doute l'orientation politique de S.-S. Orbéliani, et qui voyant dans l'extension du catholicisme en Géorgie Occidentale la condition d'une délivrance du pays de la domination de la Tur-

quie Ottomane. Grigol chargea le roine David, mentionné dans les *Annales* françaises sous le nom de "David le Mingrélien"⁴, de le représenter, en accompagnant en Europe S.-S. Orbéliani et J. Richard.

Le 15 novembre 1713, ils arrivèrent à Constantinople, où ils furent bien accueillis par l'ambassadeur de France, le comte des Alleurs⁵. Ils y passèrent un mois, jusqu'au 17 décembre 1713⁶. Les 16-17 décembre, le comte des Alleurs fit savoir à Marseille, Paris et Rome que J. Richard, S.-S. Orbéliani et David quittaient Constantinople à bord d'un vaisseau français, "l'Assomption"⁷.

Les documents inédits concernant la mission diplomatique de Soukhhan-Saba Orbéliani, conservés dans les archives municipales et départementales de Marseille, nous fournissent d'intéressantes données⁸.

Et ceci d'autant plus que la première partie des notes rédigées par S.-S. Orbéliani au cours de son voyage en Europe et ayant trait à son séjour à Marseille, toute cette partie est perdue et n'a pu être retrouvée jusqu'à présent.

Le capitaine du vaisseau français "l'Assomption", Joseph Abey, parti de Constantinople le 17 décembre 1713, avec des escales à Argentière (Kimolo) et à Navarin, amena le 22 janvier 1714 à Marseille S.-S. Orbéliani et les personnes qui l'accompagnaient, ce dont il rendit compte par écrit à l'administration de Marseille⁹.

S.-S. Orbéliani passa presque deux mois à Marseille où "on lui fit tous les honneurs"¹⁰. Soukhhan-Saba y déploya une grande activité, expédia une lettre à Rome dans laquelle il parlait de sa mission et sollicitait l'aide du Pape; il établit des contacts avec les autorités françaises de Marseille.

Le 29 janvier 1714 eut lieu à l'Hôtel de ville une réunion extraordinaire du Bureau de la Chambre du Commerce de la ville de Marseille. On y lut une lettre de l'ambassadeur, le comte des Alleurs, adressée à l'intendant général des galères et du commerce de la France, Pierre d'Arnoux, "à propos de Soukhhan-Saba"¹¹.

Le 1er février 1714, J. Richard rendit compte par écrit à Pierre d'Arnoux de la mission de S.-S. Orbéliani en France et présenta un mémoire sur la question du commerce de la soie en Orient et, notamment, en Géorgie¹².

Pendant les pourparlers de l'ambassadeur de Géorgie auprès de la cour royale française on examina plusieurs questions ayant trait aux relations franco-géorgiennes: d'abord celle de la libération de Vakhtang, retenu en Perse, et de son retour à Tbilissi, sans qu'il renonce pour autant à la foi chrétienne; puis, celle de l'envoi de missionnaires en Géorgie, de l'extension du catholicisme non seulement en Géorgie, mais aussi dans les pays limitrophes; aussi, la question de l'utilisation du territoire de la Gé-

orgie comme voie commerciale, et de Tbilissi et d'un autre lieu sur le littoral de la mer Noire (en Géorgie Occidentale) – en tant que dépôts de marchandises; il fut traité de l'établissement et de l'extension du commerce entre la Géorgie et la France, de l'établissement d'une coopération militaire, de la création d'un consulat français à Tbilissi etc...

La mission diplomatique de S.-S. Orbéliani se posait pour but la solution immédiate de certaines des questions ci-dessus mentionnées, et la préparation du terrain pour la solution des autres problèmes. Parmi les problèmes mentionnés, la question la plus urgente était celle du retour de Vakhtang en Géorgie en qualité de roi chrétien.

Le 25 mars 1714, S.-S. Orbéliani remit au comte de Pontchartrain un mémorandum destiné à être remis au roi de France¹³. Dans ce mémorandum il était question du but de la mission de Soulkhan-Saba, des moyens de libérer Vakhtang VI de sa détention en Perse, des avantages qu'obtiendraient de commerce français et le catholicisme, si Vakhtang réussissait à rentrer en Géorgie et à reprendre son trône.

S.-S. Orbéliani était porteur de la réponse de Vakhtang VI au roi Louis XIV (Vakhtang avait reçu une lettre du roi de France le 25 avril 1713). La lettre de Vakhtang était écrite en géorgien, mais elle fut traduite en français à Versailles, le 7 avril 1714, par Jean Révérend, qui connaissait la langue géorgienne¹⁴.

La lettre de Vakhtang exprimait de désir d'établir des relations avec la France.

Le 13 avril 1714, on avait reçu à Paris une lettre du Pape Clément XI adressé au roi de France, dans laquelle le Pape demandait de prêter aide à Vakhtang VI¹⁵. Clément XI y exprimait sa certitude que le roi de France porterait une aide digne au roi de Géorgie, "qui modo apud Regem Persarum invitus detinetur".

La date précise de l'audience donnée par le roi de France Louis XIV à Soulkhan-Saba Orbéliani n'est pas connue. à notre avis, si ce n'est l'avril (date de la traduction à Versailles de la lettre de Vakhtang VI écrite en géorgien), en tout cas, Soulkhan-Saba a dû avoir sa première audience auprès du roi de France entre les 7 et 14 avril 1714¹⁶.

Les matériaux conservés dans les archives montrent que S.-S. Orbéliani fit une grande impression, aussi bien sur le roi Louis XIV que sur ses ministres. Ne citons qu'un seul exemple: l'envoyé du roi de Géorgie parut devant Louis XIV au moment où ce dernier ne s'était pas tout à fait remis de sa maladie, se sentait mal et n'était point d'humeur excellente.

S.-S. Orbéliani félicita le roi de France de sa guérison, à quoi Louis XIV répondit que tout en ayant évité un ennemi, la maladie, il se voyait attaqué par un autre, la vieillesse.

– Ce n'est pas chose facile que de passer la soixantaine, conchit le roi¹⁷.

– Sire, Votre Majesté porte cet âge avec tant de grâce que chacun voudrait l'avoir, répondit Soukhhan-Saba.

Cette réponse de Soukhhan-Saba Orbéliani plût à Louis XIV. Certes, une telle réponse était plus seyante, pour la haute société, que les paroles par lesquelles, dans une autre occasion, les courtisans s'étaient adressés à Louis XIV: "Sire, c'est l'âge de tout le monde".

Pendant la première audience chez le roi de France, on a pu prendre comme base, pour les pourparlers de S.-S. Orbéliani avec la cour royale française, la lettre de Vakhtang VI à Louis XIV, le memorandum mentionné de S.-S. Orbéliani, diverses lettres et mémoires de Jean Richard, les entretiens de S.-S. Orbéliani et de J. Richard avec Louis XIV et d'autres représentants de la cour royale de France.

Pendant la seconde audience, la cour royale possédait également d'autres matériaux pour mener les pourparlers, notamment: la lettre du pape Clément XI du 13 avril 1714, la lettre de recommandation du nonce du Pape à Paris et, surtout, l'ample memorandum rédigé à Marseille sous la direction de Pierre d'Arnoux, avec la participation de S.-S. Orbéliani, Jean Richard et David le Mingrélien¹⁸. En même temps que ce memorandum, on possédait à Versailles une carte de la Géorgie que S.-S. Orbéliani remit à Marseille à Pierre d'Arnoux, et une généalogie des rois de Géorgie.

Le "Mémoire sur ce qui se peut faire pour l'établissement de la Religion catholique Romaine, de même que d'un Commerce en Géorgie et chez les peuples qui en sont voisins; comme aussi pour l'augmentation de la Puissance du Roy et du Commerce en France en Levant et en Orient, particulièrement avec les Turcs et les Persans" – daté du 25 avril 1714, fut expédié de Marseille à Versailles le 30 avril de cette même année.

Il est dit dans le memorandum que S.-S. Orbéliani jouit d'une grande autorité et d'une influence particulière en Géorgie; on attribue une grande importance à sa venue en France pour la réalisation de "l'un des plus grands projets,...: étendre la Religion Catholique Romaine, ouvrir une carrière toute nouvelle à la gloire du Roy ... augmenter le Commerce de ses sujets, abattre celui des Hollandois, ... se mettre en concurrence avec eux dans les Indes, ... y tenir également les Turcs et les Persans dans une espèce de dépendance, ...".

Il était dit en outre que la Géorgie toute entière était disposée à adopter la religion catholique: "Le Patriarche de la Mingrelie et qui l'est aussi des Abaze, des Emeretes et du Gurians... s'en joint à lui (à Soukhhan-Saba. – I. T.) pour le même dessein, voulant premièrement se faire instruire lui même, et attirer ensuite à l'Eglise Romaine tous ces pays".

De plus, "Vakhtang, Roy de Géorgie, ne souhaite rien tant que la pouvoir embrasser et de donner cet exemple a tout ce qui lui reste encore de sujets, que ce Roy de plus estant allié par la Reyne sa femme avec les trois Princes qui gouvernent la Circassie et qui sont ses freres, il seroit très facile de convertir pareillement dans la suite tous les peuples qui leur sont soumis et qui tiennent une étendue de paÿs aussy considérable que difficile a pénétrer, en ce qu'ils occupent tous les derrières du Mont Caucase, ... ainsi successivement selon toutes les apparences autant de peuples qu'il y en peut avoir dans toute la France".

Il était prévu de "faire passer par la Géorgie les soyes qui se prennent dans les Provinces du Guilan et de Chamaké, et qui sont presque les seules de la Perse qui les produisent".

"Ou abregeroit des trois quarts le chemin... de Perse jusqu'à Smirne..." si l'on expédiait ces soies à travers la Géorgie et les chargeait sur des vaisseaux sur la mer Noire.

Afin de confirmer cette pensée, Pierre d'Arnoux pria S.-S. Orbéliani de dresser une carte, que P. d'Arnoux expédia à Versailles avant l'envoi du memorandum ci-dessus mentionné.

Pour persuader de l'avantage que représentait la voie commerciale à travers la Géorgie, P. d'Arnoux demanda à ce sujet l'avis d'un Persan qui se trouvait en France et, "qui lui même a fait autre fois le Commerce et la conduite des soyes depuis ces mêmes Provinces du Guilan et de Chamaké jusques a Smirne et a Constantinople".

Le Persan répondit qu'ils obtiendraient "50 pour cent de profit de plus a les faire passer par la Géorgie..." En outre les commerçants "ne seraient que 26 jours en chemin par terre au lieu qu'il faut 3 mois et 1/2 de marche par l'autre et que le transport par mer est trop peu de chose".

Au cours de la réalisation de ce projet "on pourroit avoir certainement de 50 pour cent de bénéfice de plus qu'à present, laissant tout le reste au Roy de Géorgie pour le mettre en estant de répondre des soyes jusques a Constantinople et de bâtir de plus un College dans ses Etats".

Comme résultat, "toutes les fabriques des hollandois tomberoient ou diminueroient du moins beaucoup, ce qui augmenteroit considérablement celles de France ou qu'ils seroient eux memes obliger de prendre les soyes des François par transit de Marseille en Hollande, ce qui procureroit un nouveau bénéfice aux sujets du Roy rendroit toujours ainsy les soyes plus cheres qu'en France a leur égard, et donneroit toujours par conséquent une préférence à toutes les fabriques de soye du Royaume sur les leur, a quoy se pourroit joindre de plus le Commerce de la Cire, des Laines, du plomb et de la racine de l'Endro qui fait le rouge dans les teintures et qui sont a ce qu'on prétend abondantes et a très grand marché dans la Géorgie

où la France auroit aussy l'avantage de débiter partie de ses draps avec les autres marchandises".

Le mémorandum attirait l'attention sur la ressemblance de ces peuples à la France, tant par la religion et la conformité des mœurs, le climat, et le tempérament des deux nations estant les mêmes et sur l'avantage qu'ils trouveroient dans le Commerce qu'ils auroient avec la France, et dans la protection qu'ils en tiroient comme il sera dit cy après, surtout lorsque le Roy de Géorgie viendroit a s'enrichir un peu plus par ce moyen de meme que ses peuples".

Certes, les Turcs et les Persans s'opposaient au renforcement de la Géorgie, mais si l'on réussissait à réunir tous les peuples du Caucase (y compris les Circassiens,) autour de la Géorgie "nulle force au monde ne seroit capable de les detruire par l'avantage de leur situation dans le mont Caucase qu'ils ont également de part et d'autre, et peut estre deviendroient ils redoutables eux mêmes aux deux nations qui les ont tenus jusqu'à present comme dans les fers, puisqu'ils pourroient mettre ensemble plus de Cent mil hommes sur pied, cavalerie ou infanterie. Surtout si par un Commerce qui pourroit estre également autorisé d'abord des Turcs et des Persans... le Roy de Géorgie pouvoit se rendre un peu plus opulent que par des liaisons que ses sujets ou ses alliez pourroient avoir avec la France".

C'est pourquoi il était question dans le mémorandum d'une aide apportée par la France à la Géorgie pour la fonte des métaux et la production de canons, de salpêtre, de poudre et d'armes à feu; pour la formation d'ingénieurs, l'enseignement à l'armée de la discipline militaire et son entraînement à l'euro péenne; il était prévu d'envoyer en France des enfants géorgiens à l'âge de 12 ans pour y suivre des études "instruits de plus et capables de soutenir la Religion de leur pays, et de les ayder eux memes a vivre quand ils seroient retournez dans leur pays". Il était également prévu de former en France des cadres d'officiers géorgiens. à ces fins, 15 à 20 jeunes nobles géorgiens devaient se rendre annuellement en France.

Dans le mémorandum il était question encore d'un autre projet; s'il se réalisait, la Perse et la Turquie tomberaient sous la dépendance de la France. Il s'agissait de s'emparer de Maskat qui "tient pour ainsi dire sous sa couleuvrine, les deux seuls ports que le Roy de Perse qui par la se trouve dans la dépendance de cet arabe (l'imam de Mascat. - I. T.), de meme que tous ceux qui font en Perse le Commerce d'Europe et des Indes, comme les Anglois et surtout les Hollandois. Outre que le maitre de cette place est aussy le maitre de la peche des perles qu'il peut oster a toutes les autres nations, et empêcher pareillement le Commerce des toiles en Perse...".

"C'est ainsi que le Roy (de France. – I. T.) domineroit les Anglois et les Hollandois dans les Indes, qu'ils seroit le maître absolu du Roy de Perse dont toutes les richesses ne viennent que par ces endroits".

Donc, "que le (le roi de Perse. – I. T.) tenant au midy resserré par cette place et par la Géorgie au septentrion l'on soutiendrait l'autre sans qu'il pût l'empêcher..." Car, si le Chah "voudrait entreprendre quelque chose à l'une ou à l'autre des extrémités de ses Etats il se trouveroit aussitôt attaqué par l'autre et de plus il n'y auroit pas un seul persan..."

Dans de telles conditions, les missionnaires catholiques obtiendraient une liberté totale en Perse, "la Religion Catholique s'y professeroit librement..." de plus, les Arméniens "se convertiroient pour la plus part à la Religion Romaine pour avoir la liberté de leur commerce,... dans tous les Etats de la dépendance du Sophy..."

La Turquie elle-même "se trouveroit dans la dépendance de ce port, surtout si l'on (les Français. – I. T.) se rendoit maître aussi... de l'isle de Zocotora qui appartient de même à un Arabe". Ainsi, "qu'on tiendroit doublement par ce moyen l'entrée de la mer rouge, non pour inquiéter le Grand Seigneur n'y lui faire aucun mal, mais pour l'obliger de rechercher avec plus d'attention l'amitié du Roy" de France.

Telle était la teneur du mémorandum rédigé à Marseille et présenté à Versailles en avril 1714.

Le 30 avril 1714 le comte de Pontchartrain adressa une lettre spéciale au ministre et secrétaire d'état aux Affaires étrangères, le marquis de Torcy, au sujet du but de la visite de l'envoyé du roi de Géorgie en France. "Sa Majesté m'a dit – écrit le comte de Pontchartrain – qu'elle trouvera bon que son Consul en Perse agisse près des ministres de ce Royaume pour faciliter au prince Vakhtang sa libération, ..." ¹⁹

Le roi Louis XIV décida d'envoyer à Rome Soukhhan-Saba accompagné de J. Richard, afin qu'on y prenne la décision concernant les missionnaires pour la Géorgie.

Pendant les pourparlers de S.-S. Orbéliani avec la cour royale française, on a rédigé le projet d'un accord entre la Géorgie et la France pour les relations consulaires et le commerce.

En mai 1714, S.-S. Orbéliani fut reçu une seconde fois par le roi de France. A cette audience, Soukhhan-Saba salua le roi. Le texte de cette salutation s'est conservé ²⁰.

Avant de partir pour Rome S.-S. Orbéliani pria le comte de Pontchartrain d'écrire une lettre à Vakhtang VI et de lui faire savoir les résultats des pourparlers de Versailles. Cette lettre devait être remise à un missionnaire français qui "doit partir incessamment pour la Perse" ²¹.

Soulkhan-Saba requit également du comte de Pontchartrain qui charge M. Richard, missionnaire, en qui Vakhtang et lui ont confiance, de traiter avec ce prince, et de lui donner pour cela les pouvoirs nécessaires, afin qu'après avoir consulté le pape, selon les ordres de sa majesté, il puisse se rendre incessamment en Perse, auprès du roi de Géorgie²².

Au début du mois de juin 1714, S.-S. Orbéliani, David le Mingrélien et J. Richard arrivèrent à Marseille; le 6 juin, Soulkhan-Saba écrivit une lettre de remerciement au comte de Pontchartrain, à la mi-juin, ils quittèrent Marseille pour Rome²³.

Le cardinal de La Trémoille fit savoir au roi de France que le pape Clément XI ordonnait au cardinal Sacripanti, en tant que préfet de la Congrégation "de propaganda fide" et à monsieur le cardinal Albani "d'avoir soin, qu'il (Soulkhan-Saba. - I. T.) fut logé dans un lieu décent, et qu'il fut traité honorablement"²⁴.

Des représentants du pape en voiture accueillirent l'envoyé du roi de Géorgie à la distance de Rome prévue pour l'accueil d'ambassadeurs étrangers.

Le 5 juillet, S.-S. Orbéliani fut reçu par le pape Clément XI qui ne connaissait jusqu'alors Soulkhan-Saba que par sa lettre. Soulkhan-Saba rendit compte au pape du but de sa visite. J. Richard remit au pape et au cardinal de La Trémoille les lettres du roi de France, du comte de Pontchartrain et du marquis de Torcy au sujet de la mission de Soulkhan-Saba. Après l'entrevue avec le pape, S.-S. Orbéliani rencontra les cardinaux de La Trémoille, Sacripanti (auxquels il remit les lettres du comte de Pontchartrain), Paulici, Albani et Cassini.

Le 26 juillet 1714 Clément XI adressa une lettre au roi Louis XIV au sujet de l'aide à apporter à Vakhtang VI²⁵.

Le 25 juillet 1714 Jean Richard laissa Soulkhan-Saba et David à Rome pour rentrer en France.

Le 17 août le pape Clément XI donna à Soulkhan-Saba une audience d'adieux. Avant de quitter Rome, S.-S. Orbéliani écrivit une lettre à J. Richard dans laquelle il le pria de prendre toutes les mesures nécessaires afin de faire avancer les affaires géorgiennes et afin de "... vous rendre en Perse incessamment dont en dépend le succes".

De Rome, S.-S. Orbéliani se rendit à Florence, puis en Sicile et, finalement, à Constantinople, où il arriva en janvier 1715.

En octobre 1714 débarqua à Marseille l'ambassadeur du Chah de Perse Mohammed Reza Beg, qui arriva à Paris en février 1715. On y entama des pourparlers en vue de conclure un nouvel accord commercial entre la France et la Perse.

Le 13 août 1715 fut signé le traité franco-persan d'amitié et de commerce qui était beaucoup plus avantageux aux Français que celui de 1708²⁶.

Après la fin des pourparlers de Soukhhan-Saba en France et en Italie la correspondance se poursuivit entre les représentants de la France (le roi Louis XIV, le comte de Pontchartrain, le marquis de Torcy, le comte des Alleurs, J. Richard, Pierre d'Arnoux, le marquis de Bonnac etc.), de même qu'entre les personnalités du Vatican (le pape Clément XI, les cardinaux de La Trémoille, de La Cheuse etc.). Après être rentré de Rome en France, J. Richard se tenait tout le temps au courant des affaires concernant la Géorgie et menait une intense activité en vue de la réalisation des promesses du roi à l'égard de Vakhtang.

Il résulte d'un document que le roi Louis XIV a écrit une lettre à Vakhtang VI au début de mars 1715. J. Richard prie le roi de France d'écrire à nouveau une lettre au roi de Géorgie, de même qu'à la cour du Chah. Par ailleurs, J. Richard sollicitait pour lui la place de consul en Géorgie et dans les pays voisins: "Comme la saison s'avance par rapport à la mer Noire, il serait bon que je partis incessamment" – écrivait-il²⁷.

"Il ne s'agit plus, – continuait-il – pour couronner l'œuvre, que de vouloir bien me donner des ordres afin que sous prétexte d'aller donner avis à la cour de Perse... je puisse travailler à la délivrance de Vakhtang, ou du moins disposer de voies jusqu'à l'arrivée de nos vaisseaux dans le sein persique"²⁸. Mais l'ambassadeur persan Mohammed Reza Beg qui se trouvait alors à Paris et qui menait des pourparlers se prononça négativement au sujet du départ de J. Richard pour la Perse avant son propre départ.

Au début de mars 1715 le roi de France créa un fond de mille écus pour l'établissement d'une mission en Mingrétie. Suivant l'indication du comte de Pontchartrain, le supérieur Bonnet donna des instructions aux dirigeants des missions "par écrit et de vive voix des éclaircissements qu'il faudra qu'ils lui donnent aussitôt qu'ils auront pris connaissance du pays pour savoir les avantages qu'on peut espérer en faisant le Commerce de Perse par ces (de la Géorgie. – I. T.) provinces"²⁹.

Lorsque la question du départ de J. Richard en Perse commença à traîner, l'ambassadeur français à Constantinople le comte des Alleurs décida d'envoyer en Perse une autre personne, de Bézy, et en demanda la permission au comte de Pontchartrain et au marquis de Torcy. Soukhhan-Saba approuva la candidature de Bézy tout en écrivant à ce sujet à J. Richard. Ce dernier se joignit à l'avis de Soukhhan-Saba. Toutefois, l'adoption d'une telle décision ne résolvait point la question de l'envoi de J. Richard en Géorgie et en Perse.

Dans une lettre rédigée par J. Richard on trouve l'inventaire des lettres et documents qu'il possédait avant de se rendre en Géorgie et en Perse: la lettre de Louis XIV à Vakhtang VI; les lettres pour le ^{le} ^{de} ^{la} ^{Cour} ^{du} ^{Chah}; les lettres de créance de consul de France en Géorgie et dans les pays voisins; des instructions et des ordres; une lettre de recommandation pour l'ambassadeur des Alleurs et, enfin, ajoute J. Richard: "comme je suis déjà venu en Géorgie comme une personne pour qui a la Cour de Perse on a quelque considération, je serai en état de soutenir nos négociants dans le même temps que je travaillerai avec cinq ou six missionnaires qui dans la suite pourront s'unir avec moy^{n°10} afin de convertir à la foi catholique les peuples résidant au nord de la Géorgie.

Tous les auteurs qui se sont plus ou moins penchés dans leurs travaux sur la mission diplomatique de S.-S. Orbéliani en Europe arrivent aux mêmes conclusions: la France n'était pas en mesure de porter aide à la Géorgie lointaine; à cause de la Géorgie, la France n'aurait pas compliqué ses relations avec la Turquie et la Perse; le monarque français, économiquement et politiquement affaibli, s'en est tenu aux promesses qui n'obligeaient à rien, en laissant partir l'envoyé de Vakhtang; la France ne pouvait renoncer à cause de la Géorgie à ses intérêts économiques et politiques en Perse, etc...

Il nous semble que ces conclusions exigent certaines précisions. Nous sommes en droit d'admettre que la longue correspondance ci-dessus mentionnée, tous ces voyages, les pourparlers, les projets, les promesses avaient un certain but, conformément auquel furent entrepris quelques pas réels.

C'est qu'il y avait un groupe d'hommes politiques (aussi bien en Géorgie qu'en France) qui se prononçait pour l'établissement d'étroites relations commerciales et politiques entre la Géorgie et la France. Vakhtang VI, S.-S. Orbéliani et d'autres personnalités d'orientation ouest-européenne en Géorgie, savaient que leur avis était partagé par certains représentants de la cour royale française et du Vatican.

Il y avait deux opinions en France quant à l'appréciation des relations franco-géorgiennes; les uns (le ministre et secrétaire d'Etat aux Affaires Étrangères le marquis de Torcy, l'intendant-général du commerce et des galères Pierre d'Arnoux, Jean Richard, l'ambassadeur des Alleurs et d'autres) estimaient possible l'établissement de relations étroites entre la Géorgie et la France, tandis que d'autres, même s'ils ne se prononçaient pas ouvertement, en tout cas, faisaient traîner la solution des questions concernant la Géorgie.

L'attente de l'arrivée de l'ambassadeur persan (on avait déjà appris à Versailles son départ de Perse) freina la solution des questions liées à la

Géorgie; d'une manière générale, l'ambassadeur persan nuisit beaucoup au succès de la mission diplomatique de Soukhhan-Saba Orbéliani en France. Quoique l'ambassadeur persan Mohammed Reza Beg n'arriva en France qu'en octobre 1714, quelques personnes de son ambassade se trouvaient à Marseille dès juillet de cette même année et agissaient contre la mission de Soukhhan-Saba.

L'activité diplomatique de Soukhhan-Saba en Europe se déroulait dans des conditions extrêmement complexes; Vakhtang VI était toujours retenu en Perse; c'est pourquoi les relations entre Vakhtang VI et Soukhhan-Saba ne pouvaient être que secrètes. Versailles on tâchait de garder le secret de la mission de Soukhhan-Saba pour qu'on n'apprenne rien son sujet en Perse, ou qu'elle n'arrive pas la connaissance de l'ambassadeur persan; mais ceci s'avéra impossible. Durant le séjour de Soukhhan-Saba Paris et Rome la presse publia deux reprises des informations sur la réception de l'envoyé de Géorgie par le roi de France Louis XIV et par le pape Clément XI.

Il n'est pas exclu que l'on connaissait en Perse l'existence de relations épistolaires entre Vakhtang VI, Paris et Rome, le départ de Soukhhan-Saba pour l'Europe, mais il n'est pas exclu non plus que c'est précisément pour cette raison que l'on a précipité le départ de l'ambassadeur de Perse pour la France.

Les hommes politiques français qui se prononçaient pour l'établissement étroites relations franc-géorgiennes jugeaient nécessaire de séparer ces questions de celle de l'arrivée de l'ambassadeur persan. Cette opinion était partagée Rome. On essaya de détacher la question politique, c.-.-d. celle de la libération de Vakhtang et de son retour Tbilissi en qualité de roi chrétien de la question de l'envoi de missionnaires en Géorgie.

On sait qu'après la conclusion du premier accord de capitulation avec la Turquie (1535), la France établit avec celle-ci des contacts étroits. partir de cette période on voit s'affermir en France l'avis qu'il serait avantageux d'établir travers la Turquie et la Géorgie, c.-.-d. par voie de terre, des relations commerciales et politiques avec la Perse. À Paris cette idée s'impose surtout partir de la seconde moitié du XVIIIe siècle. En réalisant ce plan la France évitait les voies maritimes se trouvant sous la domination de l'Angleterre et de la Hollande. C'est précisément l'étude de ces voies qui constituait l'une des principales tâches des voyageurs français (J.-B. Tavernier, J. Chardin, J.-P. de Tournefort et d'autres).

On comprenait en France que les questions liées la Géorgie Occidentale étaient également liées la Turquie, et la question de la Géorgie Orientale – la Perse. On envisageait, en France, d'établir des relations commerciales et politiques avec les deux parties de la Géorgie dans le ca-

dre de relations étroites avec la Turquie et la Perse. Mais il s'agissait ^{non} pas d'une Géorgie morcelée, mais d'un pays unifié sous le pouvoir d'un seul roi - Vakhtang (ou quelqu'un d'autre) qui assumerait la responsabilité d'assurer la voie commerciale ^{traverse} la Géorgie, et qui protégerait les négociants et les missionnaires catholiques.

Le groupe d'hommes politiques français qui considérait comme une chose réalisable l'établissement de relations étroites avec la Géorgie présentait sa manière ces liens dans le cadre des relations franco-turques et franco-persanes" cause de la Géorgie, la France n'allait pas envenimer ses relations avec la Turquie et la Perse, mais dans les conditions de relations normales avec ces deux états, elle allait réaliser ses liens commerciaux et politiques avec la Géorgie chrétienne, pays destiné devenir une place d'armes l'Est: on devait créer en Géorgie une compagnie française de commerce qui contacterait la compagnie française en Perse, puis la compagnie Est-Indienne française. On envisageait ainsi la création d'une voie commerciale par la mer Noire, la Géorgie et la Perse, c.-d. en évitant les voies maritimes sous domination des Anglais et des Hollandais. Ainsi donc, les hommes politiques français n'estimaient pas indispensable que la France renonce ses intérêts commerciaux et politiques en Turquie et en Perse cause de la Géorgie. Par ailleurs, la France avait besoin de la Turquie et de la Perse pour lutter ultérieurement contre la Russie qui commençait cette époque de s'avancer énergiquement vers le Sud.

Ainsi donc, il aurait été plus avantageux pour la France que la voie commerciale passe par la Géorgie et que les négociants français obtiennent la protection du roi Vakhtang VI, roi chrétien de Géorgie, jouissant l'époque d'une grande autorité dans toute la Géorgie.

Les hommes politiques français, partisans de la réalisation des plans ci-dessus mentionnés l'égard de la Géorgie, obtinrent certains succès Versailles. Ils obtinrent le soutien du roi Louis XIV: Jean Richard que l'on connaissait en Géorgie et qui jouissait d'une grande estime auprès de la cour du Chah était prêt partir pour la Géorgie et la Perse: Il possédait déjà: la lettre du roi Louis XIV Vakhtang; des lettres pour la cour du Chah; les lettres de créance du consul de France en Géorgie et dans les pays voisins; une lettre de recommandation au nom de l'ambassadeur de France Constantinople le comte des Alleurs, etc.

Tous les ordres étaient ainsi donnés. Le roi de France destina sept mille livres annuelles au soutien de cette entreprise. Monsieur Bonnet "nomma aussitôt des sujets pour entreprendre le voyage de Mingrelie. Il fit venir de Rome M. La Gruère, et partir de Paris cinq ou six autres ouvriers, la plupart jeunes prêtres, excepté M. Alin, qui en devait être le supérieur, et qui alla jusqu' Marseille, où M. La Gruère était rendu de Rome; d'aut-

res s'arrêtèrent Lyon³¹.

On apprit ici deux nouvelles cause desquelles tout fut ajourné: "La première fut l'avis donné par M. le marquis de Bonnac, ambassadeur de France Constantinople, que le Grand Seigneur ne laisserait pas passer des missionnaires d'Europe, et la seconde, encore plus affligeante, fut la mort du roi Louis XIV, arrivée le 1er septembre 1715"³².

Désormais, il n'y avait plus de raison ce que Soulkhan-Saba demeurer plus longtemps Constantinople. En été 1716, il quitta l'Europe pour rentrer en Géorgie³³.

¹ Cf. M. Brosset, Documents originaux sur les relations diplomatiques de la Géorgie avec la France vers la fin du règne de Louis XIV, "Nouveau Journal Asiatique", Paris, 1832, t. IX, p. 193-221...; M. Tamarati, L'Eglise géorgienne des origines jusqu'à nos jours, Rome, 1910; D. M. Lang, Georgian Relations with France during the reign Wakhtang VI (1711-24), "Journal of the Royal Asiatic Society", Parts 3 and 4, p. 114-126, London, October, 1950; I. Tabagoua, Les rapports franco-géorgiens au premier quart du XVIIIe siècle, "Annuaire d'études Françaises", Moscou, 1969, p. 23-40 (en russe, résumé en français); I. Tabagoua, Les Relations franco-géorgiennes (le premier quart du XVIIIe siècle), Tbilissi, 1972 (en géorgien, résumé en russe et en français); I. Tabagoua, La Géorgie dans les plans de Napoléon I, "B. K.", Paris, 1972, vol. 29-30, p. 106-118.

² Archives du Ministère des Affaires étrangères, Paris, "Perse", t. 3, f. 19.

³ Archives, Paris, "Perse", t. 3, f. 43; t. 4, f. 397.

⁴ Ibid., t. 4, f. 106; 91-92.

⁵ Ibid., t. 3, f. 80 v°; t. 4, f. 397 v°.

⁶ Archives, Paris, "Turquie", t. 52, f. 257.

⁷ Ibid.

⁸ Archives Départementales des Bouches du Rhône, Marseille, Les Registres de la Santé, 200 E.

⁹ Archives Départementales des Bouches du Rhône, Marseille, Les Registres de la Santé, 200 E.

¹⁰ Archives, Paris, "Perse", t. 4, f. 393 v°.

¹¹ Archives de la Chambre de Commerce et d'Industrie de Marseille, 1711 à 1719, t. 7, f. 110 v°.

¹² Archives, Paris, "Perse", t. 4, f. 398 v°.

¹³ Cf. M. Brosset, op. cit., p. 347-348.

¹⁴ Archives, Paris, "Perse", t. 3, f. 121; M. Brosset, op. cit., p. 340-341; D. M. Lang, Georgian Relations with France..., p. 120; on trouvera la photocopie de cette lettre dans I. Tabagoua, L'Ambassade de Soulkhan-Saba Orbéliani en France, "Matsné", 1965, n° 5, p. 147.

¹⁵ Archives, Paris, "Perse", t. 3, f. 122-122-123 v°.

¹⁶ Cf. I. Tabagoua, Les Relations franco-géorgiennes..., p. 180-182.

¹⁷ Louis XIV avait alors 75 ans.

¹⁸ Archives, Paris, "Perse", t. 3, ff. 129-146 v°.

¹⁹ Archives, Paris, "Perse", t. 3, ff. 151 v° - 152.

²⁰ M. Brosset, op. cit., p. 354; M. Tamarachvili, L'histoire du catholicisme chez les Géorgiens, Tbilissi, 1902, p. 324-325 (en géorgien); S.-S. Orbéliani, Voyage en Europe, sous la rédaction de S. Iordanichvili, Tbilissi, 1940, p. 169 (en géorgien); I. Tabagoua, Les Relations franco-géorgiennes..., p. 213-214.

²¹ M. Brosset, op. cit., p. 353.

²² Ibid.

²³ Archives, Paris, "Perse", t. 3, f. 177; voir photocopie de cette lettre dans I. Tabagoua,

L'ambassade de S.-S. Orbéliani en France, "Matsné", 1965, № 5, p. 148.

²⁴ Archives. Paris, "Rome", t. 538, f. 99 v°.

²⁵ Cf. Archives, Paris, "Rome", t. 541, f. 243.

²⁶ Archives. Paris, "Perse", t. 4, ff. 235-243 v°; M. Herbette, Une Ambassade persane sous Louis XIV, Paris, 1907, p. 370-374; I. Tabagoua, Les relations franco-géorgiennes..., p. 274-277.

²⁷ Archives. Paris, "Perse", t. 4, f. 11.

²⁸ Ibid., f. 19 v°.

²⁹ Ibid., f. 21.

³⁰ Ibid., ff. 81 r° - 81 v°

³¹ Archives. Paris, "Perse", t. 4, f. 81-81 v°.

³² Annales de la Congrégation de la Mission, Paris, 1902, p. 592.

³³ I. Tabagoua, Une mission diplomatique géorgienne auprès de Louis XIV, "Bedi Kartlia revue de kartvèlogie", vol. XXXI, Paris, 1973.

დუბლიკატი. 1712 წლის ივლისი 24.

ოტომანის პორტაში საგანგებო ელჩის ბატონ გრაფი დეზალორისადმი თავრიზიდან მღვდელი მისიონერის მიერ 1712 წლის 22 აპრილს მიწერილი წერილის პირი.

5.

მოწყალეო ხელმწიფევე,

უკანასკნელი წერილების დროიდან, რომლებიც მე მქონდა პატივი მიმიწერა თქვენი აღმატებულებისათვის, აი რას მატყობინებენ ისუჰაჰანიდან ბატონი ეპისკოპოსი აგათოპოლელი და ღირსი მამა პიერ დ'ისუდენი.

რამდენიმე დღით ადრე ნორომაძე ანუ სპარსელების ბანჯარმეს პირველ დღემდე, რომელიც შეესაბამება 21 მარტს, ეთამაღოვლეთმა მიიპატიფა აგათოპოლელი; ნახა მეგლისი, რომელიც იყო მნიშვნელოვანი. ამ მინისტრმა, რათა მისთვის გაეცნო, მიიწვია სამეფოს ვეელაზე უფრო ცნობილი დიდებულები; ამ სადილის დროს აღმოუჩინა მას ყოველი სახის პატივისცემა, ისაუბრა მასთან ევროპისა და თურქეთის თმზე; მან ჰკითხა მას როდის ჩამოვლენ საფრანგეთის ვაჭრები. ამ პრელატმა უპასუხა მას უკანასკნელზე, რომ ეს იქნება მაშინ, როცა საფრანგეთის იმპერია გაიგებს, რომ იგი დააკმაყოფილეს იმაში, რაც შეეხება დარღვევას ხელშეკრულებისა, რომელიც ბატონმა მიშელმა დალო თავისი სახელით სეფიანებთან.

სადილის დამთავრების შემდეგ აგათოპოლელმა გადასცა მას სამახსოვრო ბარათი, ყოველივე იმის შესახებ, თუ რა ტანჯვა განიცადეს მისიონერებმა და კათოლიკებმა წარუდგინა რა მას ბატონ დე პონშარტრენის წერილი.

ნორვუსის დღეს სპარსეთის შაჰმა მიიწვია ბატონი აგათოპოლელი მესამე მეგლისზე; სადაც მოეპყრო მას იმავე პატივისცემით, როგორც პირველი მეგლისების დროს. სადილის შემდეგ ეთამაღოვლეთმა მიართვა შაჰს ამ პრელატის სამახსოვრო ბარათები, რომლებიც მან კეთილი ინება თვითონ წაეკითხა. ის იყო მეტად გაოცებული, როცა გაიგო მისი უდიდებულესობის ქვეშევრდომებისადმი ცული მოპყრობის შესახებ და განრისხებულმა ჰკითხა ეთამაღოვლეს ვის გასცა რაფამი. მან უპასუხა, რომ ესენი იყვნენ მღვინები. მე მინდა, დასძინა შაჰმა, რათა გამოისწორებულ იქნას შეურაცყოფა, რომელიც მიაყენეს საფრანგეთის იმპერატორს, რაც გამოინახა მისი ქვეშევრდომებისადმი ცუდად მოქცევაში, უბოძონ მის ელჩს ყოველივე ის, რაც მან მოითხოვა.

ეთამაღოვლეთმა გასცა განკარგულება ეთქვათ იმავე საღამოს ბატონ აგათოპოლელისათვის, რომ თუ მისცეს რაფამი სომხებს, არავის არასოდეს პრე-

ტენზია არ ჰქონია იმისა, რომ შეეწუხებინათ ფრანგები და რომ შაჰმა ბულმა იმით, რომ მათ მიაყენეს უსიამოვნება, გასცა განკარგულება, რათა დაედასტურებინათ ყველა რაყამი, რომლებიც მათ უბოძეს დიდი შაჰის დანაშაულებანი.

ალი ყული დეი, პორტუგალიის მეფის თარჯიმანი გაკოტრებული, მიუგო, ეოქვა მისთვის, როგორც მეგობარს, რომ ფოველივე ის, რაც მას უთხრეს უამადლოვლეთის მხრიდან მართალი იყო. მაგრამ ის ფუქრობდა, რომ ძალისა და ვაჭრობის გარეშე, ყველაფერი ის, რასაც ის მიაღწევდა არ იქნებოდა ზნერძლივი.

ვერც ინგლისელებმა წაიწიეს წინ თავიანთ საქმეებში, ვიდრე პირველდეს და საერთო აზრია ისინი იძულებული იქნებიან გადაიხადონ 20 ათასი თუმანზე მეტი და შესაძლებელია იძულებული იქნენ ვაჭიდნენ სპარსეთიდან.

სპარსეთის შაჰმა მიიწვია საქართველოს მეფე და ეწვეა მასთან მოლაპარაკებას, რათა წესის მიხედვით, ის აიძულონ მიიღოს შაჰმადიანობა და რათა გადაეცეს ქართლი კახეთის მმართველს. ფიქრობენ, რომ ეს მეფე აჯანყდება ან გადავა მოსკოვკეთში.

ყანდაპარული აჯანყებული მირ-ვეისი ძლიერია, ვიდრე ოდესმე და სპარსელები, რომლებმაც ჩუმაღ აღმოუჩინეს მას დახმარება, რათა დაეღუპონ საქართველოს მეფის უფროსი ძმის დამცველები და ვერ წარმოუდგენიათ, თუ როგორ შესძლებენ ისინი წინააღმდეგობა გაუწიონ მას.

აი უკვე, თვეზე მეტია, რაც სპარსეთის ამ შაჰმა ელჩი გაუგზავნა მიუღლის იმპერატორს. მან ვერ გაბედა გაეშვა ის ისე, რომ არ ჰქონოდა ბატონი აგათაბოლელის წერილები ჩვენი გემებისათვის ინდოეთში. ამ პრელატმა მისცა ისინი მას. რამდენია ეს პატივი, რაც მოწმობს იმას, რომ თუ მას არ მიუპრობიან პატივით, მათ ექნებათ საფუძველი ინანიონ ეს, როცა ელჩი გამოეგზავრება და შე ფუქრობ, რომ ბატონი დე პონშარტრენის პაქეტში ის მიღებს განკარგულებას ამის შესახებ.

შეუძლებელია გაგება ფულის იმ თანხისა, რომელსაც სომეხთა პატრიარქი აძლევს სპარსელებს, რათა დაამარცხოს ბატონი აგათაბოლელი. მან დაარბა რამდენიმე დღის წინად 12 ათასამდე ცეხენი, მაგრამ მისიონერები აღნიშნავენ, რომ ძნელია წარმოიდგინო უფრო მეტი პატივი, ვიდრე ის, რომელსაც სცემენ ბატონ მიშელს ფოველდე ამ სამეფო კარზე. მან მოახმობინა ბატონი ბაბილონელი ეპისკოპოსი, რათა მიიღოს ის შემდგომში კონსულად, რომლის სიკვლეები მისმა უდიდებულესობამ მას გაუგზავნა, დაეშთები და ა.შ.

ი (სულენი).

P.S. იანურიდან ბატონი აგათაბოლელი მე მატყობინებს, რომ სპარსელები გასაჭირში არიან. რათა გამოასწორონ როგორც საჭიროა შურეაცხოვა, რომელიც მათ მიაყენეს მის უდიდებულესობას.

შაჰმა გასცა განკარგულება გაეგოთ ვინ იყვნენ ისინი, ვინც აწვევინა ფრანგებს და რას მოისურვებდა საკონსულო და ბოლოს, რანაირად მოისურვებდა ის, რომ მისთვის მიეცათ რაყამები მისიების სასარგებლოდ.

ინგლისელებმა, რომლებიც აქ არიან, ცოტა ხანია, რაც მიიღეს ფიციანობით, ორჯერ წერილების დიდი პლაკატებით, ამას აღნიშნავენ ისეაპანიდან. ინგლისელები მათ მისცემდნენ 20 ათას თუმანს, რომელსაც მათგან მოითხოვდნენ გარკვეულ პირობებში და რომ ინლოეთში ჩვენ ისინი ზეღთ ვაგდეთ გვეხეცნენ.

მე ვაწუწუე თქვენს აღმატებულებას, რომ ჩვენმა ხომალდებმა ზეღთ აგდეს სამი სხვა მანამდე, საზელობრ, ერთი ინგლისის ხომალდი დატვირთული თქრითი და ვერცხლით, რომელიც თავს იცავდა ექვსი საათის განმავლობაში, და რომლის კაპიტანმა ბრძოლის დროს დაკარგა ზეღი; ერთი პოლანდიის და ერთი პორტუგალიის 120 ქვემხით.

აუცილებლად უნდათ სპარსეთის სამეფო კარზე, რათა ბატონი ავათაბოლელი დაბრუნდეს საფრანგეთში, რათა წაიღოს შაჰის პასუხები და დააჩქაროს ვაჭრობა, რათა ბაბილონის ეპისკოპოსი ჩამოვიდეს ისეაპანში და ჩაიბაროს საკონსულო.

ჩვენი გემები ელოდებიან სპარსეთის ყურეში ინგლისის ხომალდს რომელიც დატვირთულია 300 ათასზე მეტი თუმანის ინლოეთის საქონლით.

o (სულენი).

პირისათვის: დეზალორი.

N:1

Duplicata.¹

Du 24 de juillet 1712.

Copie d'une lettre écrite a M. le Comte Des Alleurs ambassadeur extraordinaire a la Porte Ottomane par un prestre Missionnaire de Tauris le 22 Avril 1712.

5

M/onsieur/

Depuis les dernieres lettres que je me suis donné l'honneur d'écrire a V.E^{cc} voici ce que M^r. l'Eveque d'Agathopole et le R^d.P^c. Pierre d'Issudun me mandent d'Isphan.

Quelques jours avant le Noromes au le p/remi/er jour de Banfarmée des persans qui répond au 21 mars, l'attamadesslet invita M^r. d'Agathopole a vu Megelès qui fut considérable, ce Ministre pour luy faire connaitre fit venir les plus g/ran/ds du royaume et pend /an/t ce repas il luy marqua toutes sorte de civilités, il s'entretint avec luy sur la guerre d'Europe et de

Turquie; il luy demanda quand les marchands françois viendroient, et le prélat luy répondit sur ce d'erne/re ar... que ce serait quand l'Empire de France apprendroit qu'on luy a rendu satisfaction sur la rupture du traité que M. Michel avait fait/ en son nom avec le Sophie.

A la fin du repas M^r. d'Agathopole luy donna un mémoire de tout ce qu'on a fait souffrir aux Missionnaires et au catholique, en lui présentant la lettre de M^r. de Ponchartrain.

Le jour du Norvus le Roy de Perse fit venir M^r. d'Agathopole a un 3e Megelés ou il le raitta avec la même distinction que dans les p^remiers/ après le repas, l'attamadesslet porta au Roy les mémoires de ce prélat q[u'il] voulut bien lire lui même, il fut fort surpris d'apprendre le mauvais traitement qu'on avait fait aux Sujets se Sa M/ajes/te, et se mettent en colère il demanda a l'attamadesslet qui avait fait le Ragan, il lui répondit que c'était les Sec.^{tes} je veux ajouta-t-il que pour réparer l'jnjure qu'on a fait a l'Emp[ereu]r de France maltraitant ses sujets on a accorde tout ce que le demanda son Amb^r.

L'attamadesslet fit dire le mémé soir a M^r. Agatopole que si on avait donné un Ragan aux Arminiens on n'avait jamais prétendu inquiéter les françois et que le Roy surpris qu'on leur a f[ai]t de la peine avait ordonne qu'on confirma tous les Ragans qu'on leur avait accorde depuis le G^e. Chatbat.

Ali Kouli Dey Interprete du Roy portugais ruiné o lui vins dire comme ami que tout ce qu'on lui avoit dit de la parts de l'attamadesslet estoit vray; mais qu'il croiroit que sans force ou sans le Commerce tout ce qu'il obtiendrait ne seroit pas durable.

Les Anglois ne sont pas plus avances dans le[urs] aff[ai]res que le p^remie[r] jour, et l'opinion commune, et q[u'il/s] seront obligez de paies plus de 20^m Tomans et peut être contraint de sortir de Perse...

Le Roy de Perse a appelle le p^rin/ce de Géorgie qui... afin comme ordre de l'obliger a se foire Mahométan et pour donner la Géorgie au Gouverneur de Caquet, on croit que ce Prince se révoltera ou q^{u'}il passera en Moscovie.

Mirvan rebelle de Kandalfar est plus puis. que jamais et les persant qui sous main lui avoient donne du secours pour dire perir les paladins du frère ainé du P^{co} de Géorgie et ... presentent comment ils pourront lui presister.

Il y a plus d'un mois que ce Roy de Perse envoya un Amb[assadeu]r a l'Emp[ereu]r de Mogol, il n'a osé le laisser partir sans avoir des lettres de M^r. d'Agathopole p^r. nos Corsaires dans les Indes, ce prélat les lui a donné/Tant des ces honneurs/ qui malquent qui si on ne le traite pas hono-

rablement, ils auront sujet de s'en repentir; lorsque l'amb/assadeu]r s'en retournera et je crois que dans le paquet de M. de Pontchartrain il recevra des ordres la dessus.

On ne peut comprendre les sommes d'argent que donne le patriarche des arméniens aux persans pour f/air/e échouer M^r. D'Agathople, il distribua y a quelques jusqu'à 12^m sequins; mais ce pand^t. les miss[ionnai]res remarquent q/u'i/l s'en fout beaucoup qu'on fit tant d'honneur M^r. Michel que ceux qu'on lui rend tous les jours a cette Cour, il a fait appeler M^r. l'Eveque de Babylone pour le recevoir Consul... suis les patentes que S. M. luy a envoyé. Je suis etc. I/ssoudun/.

P. S. du janv.

M^r d'Agathopole me mande que les persans sont fort embarrasser pour réparer comme il faut l'injure q/u'i/l ont faite a S. M.^{te}

Le Roy lui a fait demander qui estoient ceux qui avoient fait de la peine aux François et qu'elle il souhaitoit que le Consulatet enfin de quelle manière il despirait qu'on lui donna les Ragans en faveur des Missions.

Les Anglais qui sont ici ont receues depuis peu deux Courriers avec de grands paquets de lettres on le marque d'Hispanhan qui lui donneroient les 20^m tomans qu'on leur demandait a de certaines conditions, et que dans les indes nous le avoir pris sur V^{ou}.

J'ai marqué a V. E^{ce}. que nos V/oisse/ aux en avoient pas trois autres auparavant savoir un Anglais charge d'or et d'argent qui défendait pendant six heures et dont le Cap[ita:]ne eut emporte, un hollando[is] et un portugais de 120. pieces de Canon.

On veut absolument a la Cour de Perse que M^r. d'Agathople retourne/e/ en France pour y porter la réponse du Sophie et presser le commerce a/fin/ que l'Eveque de Babilone vienne a Hispanhan prendre possession du Consulat.

Nos Corsaires attendent dans le sein persique un vaisseau anglais charg[e] de plus de 300^m. Tomans de marchandises des Indes. I/ssoudun/.

Pour Copie: Des Alleurs.

¹ Archives, Paris, "Perse", t. 3, ff. 11-11v°.

1712 წლის 28 აგვისტო. ისფაჰანში ვასტანგ VI-ის ჩასვლის შესახებ.

მეფის წერილზე 1713 წლის 20 იანვარი, №661.

9

კაპუჩინელი მისიონერის მამა პიერ დ'ისუდენის² წერილის ასლი სპარსეთიდან ბატონ გრაფ დეზალორს³ და ა.შ.

ისფაჰანი, 1712 წლის 28 აგვისტო⁴.

ბატონო, დიდად კმაყოფილი ვიყავი იმ პატივით, რომელიც თქვენ დამღწი თქვენი აღმატებულების უკანასკნელი თვის 24-ის წერილით და იმ ასალი ამბებით, რომელიც თქვენ კეთილი ინებეთ, რომ ჩემთვის გეცნობებინათ. მე აღარ ვიყავი უკვე თავრიზში, როდესაც წერილები საქართველოს მეფისა და ერეკის ხანისათვის იქ მოვიდნენ. ჩემმა მეგობარმა მამა ბერნარ დე ბურგმა ისრუნა მათ მოტანაზე. ვველა მისიონერი ვერც შესძლებს, რომ საკმაოდ გამოხატოს, რამდენად ისინი დავალებულნი არიან თქვენი აღმატებულებისადმი. მისი დიდი მონღოლებისათვის, რომ ჩვენ დაგვეხმარონ იმ დაბრკოლებებში, რომლებსაც ჩვენ გვიქმნიან ყოველი მხრიდან ჩვენი მღვდელთმსახურობისას.

საქართველოს მეფე, რომელსაც თქვენმა აღმატებულებამ კეთილი ინება რომ მისწერა მისიონერებს, იმდენად იკებლოდ. უკვე ერთ თვეზე მეტია, რაც ჩამოვიდა ისფაჰანში⁵, მისი ძმის, სპარსეთის ჯარების გენერალისიმუსის სეკიდელის შემდეგ, შაჰმა ის დაიბარა, რათა დაეყოლებინა გამაჰმადიანებული მან მასზე უკვე რამდენჯერმე მიიტანა იერიში, რომელსაც მეცემ დღემდე დიდი სიმტკიცით გაუწია წინააღმდეგობა. ორი ან სამი შესვლდრის დროს, მე რომ პატივი მქონდა იგი შენახა, მან მე მითხრა, რომ უფრო ადრე მას ნაკუნაყუნად აქცევდნენ. ვიდრე თავის სარწმუნოებას მიატოვებინებენ. მაგრამ ვინაიდან ქართველი ვერ არ არის მტკიცე სარწმუნოების თვალსაზრისით, ყოველთვის საშიშია, რომ ამ მეფემ, როცა დაინახავს, რომ ის მოკლებულია თავის სამფლობელოებს არ მიანებოს თავის თავი ისევე, როგორც ეს გააკეთეს მასზე ადრე მისმა ბაბუამ, მისმა მამამ და ორმა მისი ძმებიდან. თუმცა კი ჩანს, რომ მას მტკიცედ აქვს გაღაწვეტილი უფრო ადრე დატოვოს თავისი სამფლობელოები ვიდრე სარწმუნოება.

ჩემს უკანასკნელ 15 მაისის წერილში თქვენ აღმატებულებისადმი. მე თქვენ ვთხოვდით, თუ რა მოხდა ამ ელჩობის თაობაზე, რომელიც ბატონ ავა თოპოღულეს უნდა გაეწია ამ კარზე და რამდენადაც მან მიიღო ფორმანი, რათა აღედგინა ძალაში ის, რაც მიიღო ბატონმა მიშელმა სპარსეთის მისიების სეკიდელით და რომელიც სომხებმა ფულის საშუალებით აიძულეს გაეუქმებინათ.

ნათ; ჩვენ უკვე ვისარგებლეთ თავრიზში ამ პრივილეგიებით; იქ ჩვენი უკლები გახსნეს ისევე, როგორც ჩვენი სკოლა და ვველაფერი კეთდება ისევე როგორც ჩვენ ვაკეთებდით წინათ და ისევე თავისუფლებით; არის კიდევაც საფუძვლელი ვიმედოვნით, რომ იქ ნახავენ კათოლიკების ზრდას, თუ ეს ახალი ფორმის მიღებული ბატონი აგათოპოლელის მიერ არ იქნა გაუქმებული. ასევე სამომხროება მოსალოდნელია ამ კარისაგან, სადაც უფლი ვველაფერს გარდაქმნის, იმასაც კი, რაც გვევონა უკვე ჩამოყალიბებული. ვარდა ამისა, ზოგიერთმა მთავარმა მოხელეთაგანმა თქვა, რომ თუ საფრანგეთი არ აწარმოებს იმ ვაჭრობას, რომლის წარმოება მან დაგვიბრდა, მას მალე დაუბრუნებენ უკანვე ვველა მის მისიონერს. მას შემდეგ, რაც ბატონმა აგათოპოლელმა მიიღო ჩვენი პრივილეგიების დადასტურება, მე დაგვბრუნდებოდი ჩემს თავრიზის მისიაში, სადაც არის მხოლოდ ერთი საკმაოდ დავრდომილი ბერი. მაგრამ 15 მარტს ბატონმა აგათოპოლელმა მიიღო რა აღებოდან ცნობა რომ მას უგზავნიან მისი უდიდებულესობის ახალ წერილს სპარსეთის შაჰისათვის და ერთ წერილსაც ბატონი პონშარტრენისაგან ამ კარის პრემიერ-მინისტრისათვის. მან არ ჩათვალა მართებულად ჩემი ვაშუება და ეს წერილი აქ უნდა ჩამოვიდეს სექტემბრის ბოლოსათვის. ბატონი პილე არის მისი მომტანი, მან ეს-ეს არის ჩაიბარა საკონსულო, რომელშიც მისმა უდიდებულესობამ იგი დანიშნა მთელს სპარსეთის იმპერიაში. თქვენი აღმატებულება უეჭველად გაიგებდა იმ შემოთქების შესახებ, რომელიც აქ სუფევს ევროპელებს შორის, ისინი აღარ სარგებლობენ იმ პატივით, რომელშიც უწინ იყვნენ. მეტიად აწუხებენ ბატონ ინგლისელებს და უნდათ აიძულონ ისინი გადაიხადონ 15 ათასი თუმანი, რომელზედაც ისინი ამბობენ სრულიად არ გვიმართებსო. მათ უნდათ საშუალება ჰქონოდათ წახუდიყვნენ ბენდერ-აბასში, ხოლო იქიდან კი — ინდოეთში. მაგრამ სპარსელებმა მე დამაბრუნებინეს უფროსი რამდენიმე სხვა აღამიანთან ერთად, რომლებიც უკვე ვზაზე იყვნენ გასაქცევად. ბატონმა პოლანდიელებმა უფრო დიდი უფუნურება ჩაიდინეს, ვიდრე ეს და მათი კომპანია დაიბნა კიდევ, როცა უფროსმა ბრალი დახლო მის თარჯიმანს, რომ მან მოწამლა იგი, ბოროტად გამოიყენა შაჰინ-შაჰის უფლებები და გაქურდა კომპანიები, ეს კაცი ციხეში ჩასვეს და ხელთ ივდეს ვველა მისი საბუთები; შემდეგ აიძულეს ასევე პოლანდიელები მოეტანათ სასამართლოში თავიანთი საკუთარი ქაღალდები. მათ ვერ შესძლეს ეპოვნათ საწამლაგი, ვერც მათი სხვა ბრალდებანი, მაგრამ სპარსელებმა ვაიგეს კომპანიის მიმწოდებლებისაგან, რომ ეს კომპანია აგზავნიდა ბევრ საქონელს, იმაზე ზევით, რაც მათ ნებადართული ჰქონდათ სპარსეთის შაჰებისაგან და მათგან ახლა მოითხოვენ ამის საზღაურს და მათ ახლა იმდენად კარგად ვაახილეს თვალები, რომ მომავალში უკეთესად გადასინჯავენ, ვიდრე წარსულში. ვველა საქონელს რომელიც მიღებული იქნება ან გაგზავნილი კომპანიებისათვის, რომლებიც არსებობენ მათ სამეფოში. ამ საქმეებმა დიდი ზიანი მიაყენა ამ ორ კომპანიას და ჩანს, რომ ეს არც ისე მალე დამთავრდება, თუ ჩვენი ფრანგები განახლებენ ამჟამად ვაჭრობას, რომელიც სურთ აწარმოონ სპარსეთთან ისინი იქ კარგად იქნებიან მიღებულნი, ეს ვველას სურს.

ბატონ ავათოპოლელის უკვე ჰქონდა ხუთი აუღიანცია სპარსეთის შაჰთან და ჩვენ ვფიქრობდით, რომ ეს დამთავრებული იყო იმ წერილის მოხვედრით, რომელსაც ჩვენ ვვლოდებით მისი უდიდებულესობისაგან. მაგრამ 17 აგვისტოს შაჰმა ნადიმი გამართა იმ დღესასწაულთან დაკავშირებით, რომელიც მათ ჰქონდათ, ყველა დიდებული იქ მიწვეულ იქნა. ბატონი ავათოპოლელი აგრეთვე იქნა მიპატიებული. შაჰი მას ვლახარაკა დაახლოებით 15 წუთი და მის კითხვა, თუ რატომ არ იყო ჯერ კიდევ ჩამოსული ბატონი პეტე, რომ მთელი საკონსულო და რატომ ამდენად აგვიანებდა ჩამოსვლას მეუფის წერილი. ბატონმა ავათოპოლელმა ამ შეკითხვიდან უპასუხა ერთსაც და მეორესაც იმით, რამაც დააკმაყოფილა შაჰი და სადილის შემდეგ იგი წაიფანჯრეს მის სახლში შაჰის იმავე ცხენებით და იმავე ცერემონილით.

რაც შეეხება განდაპარის ომს, სადაც სპარსელებმა საკმაოდ მარცხი განიცადეს გასულ წელს, მტერი ხელ უფრო ძლიერდება და ჯარები, რომლებიც უნდა შეუტონ, გროვდებიან ძალიან ნელა და მხოლოდ შიშით მიდიან და სრულიად არ ტოვებენ იმედს სხვა ბედისა, ვიდრე იმისა რომელიც ვადახდა მათ წინამორბედებს. ხარჯები, რომლებიც სპარსეთის შაჰი იძულებულია გაიღოს ამ ომისათვის მოუწოდებდა გაეკეთებინა... ამ ხალხებისათვის, რომ საჭიროა გადაიხადონ წლიური გადასახადის გარდა, ნახევარი იმ გადასახადისა, რომელიც უნდა გადაეხადათ მოძავალი წლისათვის. ვფიქრობ, რომ აქედან გავუმზავრები, რათა ჩავიდე თავრიზში ნოემბრის დასაწყისისათვის და მაშინ მე არ დავაყოფებ შევატყობინო ამის შესახებ თქვენს აღმატებულებას.

დავითები და ა.შ.

გადაწერისათვის: დეზალორი.

¹ მიწერილია სხვა ხელით.

² დისუფნი და არა: „დისუფნი“, როგორც ზოგიერთი ავტორი წერს.

³ დეზალორი და არა: „დეზალორი“, „დე ალუნი“, „დალური“ და სხვ. როგორც ზოგიერთი წერს. ვრათო დე კლინმა, მარკოზ ბერ პიუში დე დეზალორი (1643-1725) ჯერ მსახურობდა არმანს, აწავლიდა გეარდიის პოლკში (1672 წ.); 1691 წელს პოლკოვნიკი გახდა, ხოლო მომდევნო ორ წლის განმავლობაში ჯერ იყო ფეხოსანთა ნაწილუბის მთავრ-უწყნარალი და შემდეგ: - ბრევიანი. 1702 წელს გახდა ფელდმარშალი. ხოლო 1707 წელს - ლეიტენანტ-გენერალი. ბრევიანმა დიწყო დიპლომატიური სამსახური და იყო სხვადასხვა დიპლომატიურ სამუშაოზე კლინმა (1701-1702). უნგრეთში და პოლოს ვინად კონსტანტინოპოლში (1709-1716).

⁴ საბუთი შედგება ხელნაწერი ოთხი გვერდისაგან. მისი ერთი ნაწილი (12 სტრიქონი) გამოქვეყნებული აქვს დ. ლენგს თავის სტატიაში (იხ. D. M. Lang, Georgian Relations with France... pp. 117-118).

⁵ ამ საბუთის მიხედვით გამოდის, რომ ვახტანგი იხუაქანმა ჩასულა 1712 წლის თლისს ან უკიდურეს შემთხვევაში, თნისს. რაც არ უნდა იყოს სწორი.

A la lettre du Roy
20 de Jan^{er}. 1713

N° 66.

Copie de la lettre du Père Pierre
d'Issoudun Missionnaire Capucin de
Perse a M^r. le Comte des Alleurs etc.¹.

A Hispahan le 28 d'août 1712.

m.^r

J'ai été très sensible a l'honneur que m'a fait V. E. par sa lettre du 24 dernier, et les nouvelles qu'elle a eu la bonté de me communiquer. Je n'étais plus a Tauriz lorsque ses lettres pour le prince de Géorgie et le Kan d'Erivan y sont arrivées, mon compagnon le père Bernard de Bourges a eu soin de les faire venir. Tous les Missionnaires ne sauroient assez reconnaître les obligations que nous avons a V. E. pour son grand zèle de nous secourir dans les empêchements qu'on nous fait de tous cotés dans nos exercices.

Le prince de Géorgie a qui V. E. a eu la bonté d'écrire en faveur des Missionnaires, est venu a Hispahan il y a plus d'un mois après la mort de son frere generalissime des armées de Perse, le Roy l'a apellé, pour l'engager a se faire Turc, il lui a déjà donné plusieurs attaques, auxquelles ce prince a resisté jusqu'à présent avec beaucoup de fermeté, il ma dit dans deux ou trois rencontres que j'ai eu l'honneur de la voir, qu'on le taillerait plustost en pièces que de lui faire quitter sa Religion; mais la Nation Géorgienne n'étant guerre ferme sur le point de la Religion, il y a toujours a craindre que ce prince se voiant privé de ses Estats, ne se laisse aller, comme ont fait avant lui son grand Père, son père, son oncle, et deux de ses freres; il paroist pourtant bien résolu a quitter plus tost Ses Estats que la Religion.

Ma demiere pour V. E. étoit du 15. may, je lui demandoit ce qui s'était passé au sujet de l'amb^{de}. que M^r. d'Agatople a été obligé de faire a cette Cour, et comme il avoit obtenu un ferman pour rétablir dans sa vigueur celui avoit obtenu M^r. Michel pour le bien des Missions de Perse, et les armeniens a force d'argent auvoient fait annuler, nous avons déjà joui a Tauriz de ces Privilèges, nôtre Eglise y a été ouverte aussi bien que nôtre Ecole, et toutes choses s'y font comme nous faisons autrefois et av[ec] la meme liberté, il y a même lieu d'espérer qu'on y verra la catholicité s'augmenter si ce nouveau ferman obtenu par M. d'Agatople n'est point revoqué: on a sujet de craindre

cela de cette Cour ou l'argent fait tout changer, ce qui paraissait mieux s'oblir; outre que quelqu'uns des premiers officiers ont dit qu[e] si la France ne faisoit pas le Commerce qu'elle avoit promis de fa[ire] on lui renverroit bientos tous ses Missionnaires; après que M^f. d'Agatople eut obtenu la confirmation de nos privileges, je me serois retire a ma mission de Tauriz ou il n'ija qu'un Religieux asses infirme; mais M^r d'Agatople aiant eu avi[s] d'Alep du 15 Mars qu'on lui adressoit une nouvelle lettre d[e] Sa Majesté pour le Roy de Perse, et une de M^f. de Pontchartrain pour le premier Ministre de cette Cour; il n'a pas jugé a propos de me laisser aller, et cette lettre doit arriver ici vers la fin de 7bre. M^f. Pidou en est le porteur, il vient prendre possession d[u] Consulat auquel Sa Majesté l'a nommé dans tout l'Empire de P[er]se V. E. aura sans doute appris la confusion qui est ici parmi les Européenes ils n'y sont plus dans l'estime qu'ils y étoient autrefois; on inquiète beaucoup M^{rs}, les Angloiset on veut leur faire paier 15^m tomans qu'ils disent ne point devoir, ils voudroient pouvoir se retirer au Bendar-Abassi et de la aux Indes; mais les persiennes me fait retourner le chef avec quelque autres qui estoient déjà en chemin pour s'enfuir. M^{rs} les hollandois ont fait de plus grandes folies que cela et a la confusion de leur compagnie, le chef a accusé son interprete de l'avoir empoisonné, d'avoir fraudé les droits du Roy, et volé les compagnies, on a mis cet homme en prison et on s'est soi si de tous les papiers: on a ensuite obligé ces mêmes hollandois d'apporter en justice leurs propres papiers: ils n'ont pû trouver le poison ni leurs outres accusations; mais les persiennes ont connu par les livreurs de la Compagnie qu'elle faisoit passer bien des Marchandises audela de ce qui leur est permis par les Roys de Perse et on leur en demande a present le remboursement, et ils ont si bien ouvert les yeux que dans la suite, ils examineront mieux que par le passé toutes les marchandises qui viendront et iront pour les compagnies établies dans leur Royaume: ces aff[ai]res font grand tard a ces deux compagnies; et on voit que cela ne finira pas sitôt si nos françois renoient a present pour le commerce qu'on veut faire avec la Perse, ils y seraient bien reçus et tout le monde le souhaite.

M^f. d'Agatople avoit déjà eu cinq audiences du Roy de Perse, et nous pensions que cela estoit fini jusqu'à l'arrivée de la lettre que nous attendons de Sa Majesté, mais le 17 août le Roy fit festin a cause d'une feste qu'ils avoient, tous les grands y furent appelez. M^f d'Agatople y fut aussi invité, le Roy lui parla environ un quart d'heure et lui demanda pourquoi M^f. Pidou n'etoit poin[t] encore arrivé p[our] prendre possession du Consulat et pourquoi la lettre du Roy tardeoit tant a venir, M^f. d'Agatople répondit a l'une et a l'autre de ces demandes d'une manière qui satisfit le Roy et après diner il fut reconduit a sa maison sur les mêmes chevaux du Roy et avec les mêmes cérémonies.

Quant a la guerre des Candaves ou les persiens furent bien maltraitez l'année passée, les Ennemi se fortifie toujours et les troupes qui doivent aller dessus ne s'amassent que très lentement, et ne marche qu'avec crainte, inspirant point d'autresort, que celui de leur predecesseur: les despenses que le Roy de Perse est obligé de faire pour cette guerre, l'a engage de f[air]e des s[ur] ses peuples qu'il convoit de paier outre le droit annuel, la moitié de celui qu'il devrait paier pour l'année prochaine; je crois que je partiray d'ici pour me rendre a Tauriz vers le commencement d[e] novembre je ne manquerai pour lors d'en donner avis, a V. E. I/ssoudun/. Je suis et etc.

Pour Copie: des Alleurs.

¹ Archives. Paris, "Perse", t. 3. ff. 19-20 v°.

№3

1713 წლის 11 მაისი. ვახტანგ VI-ის მიერ ლუი XIV-ისა

და გრაფი დე პონშარტრენის წერილების მიღების

შესახებ.

ვაჭრობა აღმოსავლეთში¹.

იესო.²

16³

სპარსეთი⁴.

მამა პიერ დ'ისუდენი. 11 მაისი, 1713 წელი⁵.

მოწყაღეო ხელმწიფეც.

მე უკვე ვაცნობე თქვენს აღმატებულებას, თუ როგორ დევნას განიცდიდნენ სპარსეთში მისიონერები და კერძოდ თავრიზის მისიონერები; ვთხოვე რა ბატონ აგათოპოლელს წავეყვანე მე მასთან ერთად ისუჰაპანში. ამ პრელატიმა მიადწია დევნის შეწყვეტას, მაგრამ მაშინვე მისი გარდაცვალების შემდეგ ამ კარმა ისევ ვასცა განკარგულება მისიონერების წინააღმდეგ და სქიზმატიკების აკრძალვის შესაბამისად. მე არ მინდა თავი მოვაწირო თქვენს აღმატებულებას ფოველივე იმის მოყოლით, რაც მოხდა მისიონერების წინააღმდეგ ბატონი აბატი რიშარი, რომელიც ბაბილონის ეპისკოპოსმა ბატონმა დე სენტ ოლონმა მოიყვანა აქ ეთამაღოველეთის ბრძანებით, რათა დაიკავოს აგათოპოლელის ადგილი საქმების წარმოებაში, მალე გაემგზავრება, რათა წარსდგეს თქვენი აღმატებულების წინაშე და ანგარიში ჩაგაბარონ თქვენ იმის შესახებ, თუ როგორ ვმართავდით ჩვენ აქ საქმებს.

ჩემს თავს უფლებას ვაძლევ მოგწეროთ თქვენ, და თქვენ გაცნობოთ, რომ მიმდინარე თვის ოთხში, მე მივიღე აღეპოს გზით მისი უდიდებულესობის წერილი და წერილი თქვენი აღმატებულებისა საქართველოს მეფისათვის. მისინი მას მივუტანე მეორე დღეს და განვუმარტე მას იმიტომ, რომ არ იცოდა რა კარგად კითხვა სპარსულ ენაზე¹, მან ვერ შეძლო ესარგებლა სპარსული თარგმანით, რომელიც იყო წერილში და არ უნდოდა წაეკითხებინა იგი ავთლობრივი პირებისათვის იმის შიშით, რომ ამ კარს არ სცოდნოდა მისი შინა-არსი და არ აღძროდა ეჭვი. ვინაიდან ეს საბრალო მეფე იმყოფება აქ აი უკვე წელიწადია, როგორც ტყვე. შაჰს, რომელმაც ის მიიწვია არ უნდოდა მისთვის ნება დაეროთ წასუღიყო თავის სამეფობელოებში, ხანამ ის არ განდებოდა მაკმაღიანი, როგორც ეს გააკეთეს მისმა მამამ, ბიძამ და მისმა ძმამ, რათა შეინარჩუნებინათ თავიანთი სამთავრო. ის, თითქოს მტკიცედ დგას და სრულიად არ სურს დაუბრუნდეს ასეთ უღირს პირობებს და მე მგონია, რომ მისი უდიდებულესობის წერილი, რომელიც მან თავიანთი ცემისა და მადლიერების დიდი გამოვლენებით მიიღო, იქნება მისთვის კიდევ ერთი საბაბი, რათა ის განაღოს კიდევ უფრო მტკიცე. მე არაფერს არ უფულებებულვყოფ. რათა გაგამგრო იგი ამ სიმტკიცეში, მაგრამ მე მხოლოდ სიტყვები გამაჩნია მისთვის. ბატონი აბატი რიშარი იქნება აღჭურვილი პასუხებით, რომლებსაც მეფე მისწერს მის უდიდებულესობას და თქვენს აღმატებულებას.

მოწყალეო ხელმწიფე

ისუაპანი, 1713 წლის 11 მაისი.

თქვენი მეტად უმდაბლესი და მეტად უმორჩილესი მსახური მამა პიერ დ'ისუდენი კაპუჩინი, სპარსეთის მისიის უფროსი.

¹ მიწერილია სხვა ხელით.

² მიწერილია ავტორის ხელით.

³ მიწერილია სხვა ხელით.

⁴ მიწერილია სხვა ხელით.

⁵ მიწერილია სხვა ხელით.

⁶ როგორ გავივით ფრანგი მისიონერის პ. დ'ისუდენის ეს სიტყვები? ცხადია, ვახტანგმა სპარსული იცოდა. ფრანგი ავტორიც არ ამბობს ვახტანგმა სპარსული არ იცოდა იგი წერს. — არ იცოდა რა სპარსულად, კარგად კითხვა". (ეს ჩვენ აღვუც შევნიშნეთ. იხ. ა. ტაბაღა, საქართველოს რანგეთის ურთიერთობა, იბ. 1972, გვ. 167). ჩემი აზრით, ვახტანგმა ისევე ფრანგ მისიონერს განუმარტა საფრანგეთის მეფისა და კანცლერის (და არა უფროს) წერილების (დაწერილები ფრანგულად, რომელთაც ახლდით თარგმანი სპარსულად) შესტი შინაარსი.

Le Père Pierre d'Issoudun 11 May 1713.

Monseigneur

J'ai déjà fait savoir a V^{re} E^{ce} quelles persécutions qu'on faisoit aux missionnaires de Perse et particulierrem[en]t a ceux de Tauris avoient engage M^r. d'Agathople de me conduire avec luy a Hispahan, ce Prélat avoit obtenu une cessation des persécutions, mais aussitos après sa mort, cette cour a encore donné des ordres contre les missionnaires, et selon l'interdiction des Schismatiques, je ne veux pas envuyer V. E^{ce} a luy faire un narré de tout ce qui s'est passé contre les missionnaires, M^r L'Abbé Richard que M^r de St Olon Eveque de Babylone a fait venir icy par ordre de l'Atamadovlet pour succéder a M^r. d'Agathople dans la conduite des affaires, partira bientost pour se rendre auprès de V. E^{ce} et luy rendre comte de tout ce que l'on a geré icy.

La liberté que je prend de luy ecrire, et pour luy donner avis que le 4e du courant j'ay reçu par voye d'Alep la lettre de Sa Majesté, et celle de V[otre] Eccel[en]ce pour le prince de Géorgie; je les luy portay le lendemain, et luy en fis l'interprétation, parceque ne scachant pas bien lire la langue persienne il ne put se servir de la traduction persienne qui estoit dans la lettre, et ne voulut pas la faire lire a des personnes du pays, de crainte que cette Cour n'en eut cognoissance et de la jalou[sie]. Car ce pauvre prince est ici depuis un an comme prisonnier. Le Roy qui avait appelé ne voulant point le laisser aller d[ans] ses Etats qu'il ne se fasse Mahométan, comme son père, oncle et son frere avoient fait pour se conserver leur principauté; il paroist ferme a ne vouloir point retourner a de si indigne condition, et je crois que la lettre de Sa Majesté, qu'il a receue avec de grandes marques de vénération et de [re]connaissance, lui sera encore un motif le rendre plus ferme; Je ne neglige rien pour le confirmer dans cette fermeté; mais je n'ay que des paroles a luy donner. M[onsien]r l'Abbe Richard sera porteur des réponses que le Prince fera a Sa Majesté et a V^{re} Eccel^{ce} de la quelle il prendra la qualité de Monseigneur.

A Hispahan le 11e May 1713.

Votre très humble et très obeis-
s/an/t serviteur. F. Pierre D'Issoudun
c/opucin/ Supérieur de la Mission de
P/erse/.

¹ Archives. Paris, "Perse", t. 3. F - 43 - 43v.

1713 წლის 15 მაისი. ბატონი რიშარი.

ლევანტის ვაჭრობა.
3751.

მოწყალეო ხელმწიფეო.

მას აქუთ, რაც მე ბატონი მქონდა მეცნობებინა თქვენი აღმატებულებისათვის, რომ შაჰმა დაუშვა, რათა წამულო მისი პასუხები მისი უქრისტიანესი უდიდებულებისადმი ნაცვლად ბატონი ავთოპოლელი ეპისკოპოსისა, რომელიც მოკვდა აქ 22 სექტემბერს. ამ პრინცმა (შაჰმა-ი.ტ.) შეცვალა თავისი გადაწყვეტილება და მიიღო გადაწყვეტილება თვითონ გაგზავნოს სპარსელი ელჩი, რათა წაიღოს მისი პასუხები. მან მხოლოდ ბრძანა, ჩემს შესახებ, მე მიმიყვანონ ერევანამდე, რომელიც არის სამეფოს საზღვარზე და სადაც მე უნდა ვნახო გასამგზავრებლად გამზადებული ელჩი. შაჰის თარჯიმანმა მაუწყა მე, რომ ეს სამეფო კარი აგზავნიდა ელჩს ვაჭრობის წინ წასაწყვად, და იმის გასაგებად, თუ ნამდვილად გკუთვინის მის უდიდებულებობას ის ორი წერილი, რომლებიც სპარსეთის შაჰს წარუდგინეს.

ბატონი ბაბილონის ეპისკოპოსი აცნობებს თქვენს აღმატებულებას იმას, რაც მან გააკეთა ბატონი ავთოპოლელის ეპისკოპოსის, მისი შემკვიდრის მამართ.

ღირსმა მამამ პიერმა წარუდგინა მისი უდიდებულების წერილი და თქვენი აღმატებულების წერილი საქართველოს მეფეს, რომელიც არის ისპანში უკვე რამდენიმე ხანია. მან თქვა, რომ მე მანდობს მის პასუხებს.

მე მგონია, რომ სპარსეთის შაჰის ელჩი ვაივლის ადგილზე.

მე მაშინვე ვაცნობებ თქვენს აღმატებულებას ყოველივე იმას, რაც შეეხება ამ პიროვნებას და რანაირად ექცეოდნენ ბატონ ავთოპოლელ ეპისკოპოსს, როგორც სამეფოს საზღვრებზე, სადაც იგი აღლიდნეს სამი თვე, ისევე ისუპანში. ჩვენ გვარწმუნებენ, რომ გამოჩნდნენ ინდოეთში მიმავალი შეიარაღებული ვეშები.

ეთამადოვლეთმა იკითხა რა ევროპის ახალი ამბების შესახებ, მე ვაპარგმინე სპარსულად ის ახალი ამბები, რომლებიც მივიღეი ფლანდრიაში მოკავშირეებზე მოაოვებული გამარჯვებების შესახებ, იმ ადგილების ადგილზე, სადაც მათ პქონდათ სურსათ-სანოვავე და განთქმულ ვალაშქრებაზე პირტუგალიელთა წინააღმდეგ.

მე გავაკეთე ვველაფერი, რაც მე შემეძლო ღირსი მამა პიერთან ერთად, რათა კარგად გვეთარგმნინებინა სახელები და ყოველივე ის ამბები, რაც მოხდა.

როგორც კი ეთამადოვლეთმა წაიკითხა ეს ახალი ამბები შაჰის კარის დიდებულების წინაშე, მან ვაუგზავნა ისინი შაჰს და ჩვენ აღვითქვეს, რომ ასა-

ლი ამბების მიხედვით შეცვალეს პასუხები.
ღაგშიები უღრმესი პატივისცემით.
მიწყაღეო ზელმწიფეც.

თქვენი აღმატებულების
უმღაბღესი და უმორჩი-
ლესი მსახური ფ. რიშარ,
მისიონერი.

იხუტანში.

1713 წლის ამ 15 მახს.

№ 4

15 May 1713. Le S^r. Richard¹
/Comm^{ce} de Levant.
3751.

Monseigneur

Depuis le temps que je me suis donné l'honneur de mander a votre Excellence que le Sophie m'avoit admis pour porter ses reponses a Sa Majesté très chrétiennes dans la place de M. L'Eveque d'Agatgople qui mourut icy le 22e septembre. ce prince a changé de résolution, et a prit celle d'envoyer luy même un ambassadeur persan pour porter ses reponses, il a seulement ordonne pour moy qu'on me fit conduire jusqu' Herivan qui est sur les frontières du Royaume, et ou je dois trouver l'ambassadeur prêt a partir. L'Interprete du Roy m'a fait dire que cette cour envoyoit un ambassadeur pour avancer le Commerce, et savoir si les deux lettres q[u'il] a présentées au Roy de Perse sont verit/able/ment de Sa Majesté.

M. L'Evêque de Babylone mande a Vo[tre] Excellence ce qu'il a fait par rapport a M. L'Eveque d'Agathople son successeur. Le Reverend père Pierre a presenté la Lettre de sa Majesté, et celle de Votre Excellence au prince de Géorgie qui est a Hispahan depuis quelque temps, il a d[it] qu'il me chargerait de ses reponses.

Je crois que l'Ambassadeur du Roy de Perse passera par Alep.

Je ne manquerai pas de marquer a Votre Excellence tout ce qui regarde cette personne et de quelle manière on a traité M. L'E[vêque] D'Agathople tant sur les frontières du Roy/aume/ ou on la fait attendre trois mois qu'a Isp/ahan/ on nous assurés que des vaisseaux armez e course ont paru dans les Indes.

L'Atamadolvet m'ayant demandé les nouvel[les] d'Europe, j'ai fait traduire en persien celles que nous avons reçues de la victoire remportée sur les Alliez en Flandre, de la prise des places ou ils avoient leurs provisions,

et des fameuses expéditions sur les portugois. J'ai fait mon possible avec le Reverend père Pierre de bien faire traduire les noms et les circonstances de tout ce qui s'est passé, l'Atamadolvet n'eut pas plus totlu ces nouvelles devant les Grands de la Cour, qu'il les envoya au Roy, et on nous a assuré que sur ces nouvelles on avoit changé les peponses

Je suis avec très profond respect

Monseigneur
de Votre Excellence

Le très humble et très obéissant
Serviteur J. Richard, mis/sionnaire/.

a Ispahan ce 15 may 1713.

¹ Archives. Paris, "Perse". t. 3, ff. 45-46.

№5

დართული 1713 წლის 28 მაისის

წერილისადმი.

კაპუჩინი მამა ბერნარ დე ბურაფის
წერილის პირი.

საფრანგეთის ელჩს ბატონ გრაფ დეზალორს.
თავრიზში, 1713 წლის თებერვლის 26.

ბატონო,

ნებას ვაძლევ ჩემს თავს მივწერო თქვენს აღმატებულებას, რათა ვაცნობოთ თქვენ ამ ქვეყნის ახალი ამბები, რომლებიც მღვთმარეობენ იმაში, რომ სომხებმა კვლავ მიიღეს მეთრე რაყამი სეფიანებისაგან, რომელიც ეწინააღმდეგება საფრანგეთის მიერ სპარსეთთან დადებული ხელშეკრულების 26-ე მუხლს და აუქმებს რაყამებს, რომლებიც მიიღეს ბატონმა მიშელმა ხუთი წლის წინ და ბატონმა აგათოპოლიელმა რვა თვის წინ.

ზემოხსენებული რაყამი აქ მოვიდა გუშინ და სომხები გამოიფნებენ მას ყაზერმის პირველ კვირას. არ არსებობს არავითარი საფუძველი დაუცვრო სპარსელების სიტყვას, რომელსაც ისინი ადვილად ტყუენ უფლის უმცირესი თანხისათვის, რომელსაც მათ აძლევენ.

ანგლისელებმა და პოლანდიელებმა ძინახეს ჩამღვილი საშუალება. რათა გონს მოიყვანონ იხინი და მიიღონ დაკმაყოფილება; გარდა ამისა, 17 შუერაცხვიფა და საჯარო დამცირება, რომლებიც მათ მიიღეს სპარსელებისაგან პირველნი ჩასხდნენ ზუთ სპარსულ სავაჭრო ხომალდში და წავიდნენ, რომ დასდევნებოდნენ ოთხ დანარჩენს, რომლებიც იმყოფებოდნენ 'ზღვამი' და განაცხადეს, რომ მათ უნდოდათ დაკმაყოფილებული ყოფილიყვნენ ორმოცი ათასი თუმანით, რომელიც მათ უსამართლოდ წაართვეს. პოლანდიელებმა, რომლებსაც მათ მიაყენეს 30 ათასი თუმანის ზარალი, ზარბაზნები დაუშინეს და დაანგრირეს ციხე-სიმაგრე ბენდერ-აბასი, მანამდე, სანამ ფრანგები გააკეთებდნენ ამასვე. იხინი განუწყვეტლივ შუერაცხვიფილი იქნებოდა სპარსელების მიერ, რომლებიც მხოლოდ ჯოხის ცემით თუ მიდიან. საუკეთესო საშუალება, რათა მათ აღვირი ამოსდო, იქნებოდა აღება მასკატისა, რომელიც ბატონობს მიუღს სპარსეთის ყურეში და რომელიც მეტად ხელსაფრულია ვაჭრობისათვის. ინგლისელებმაც კარგად იციან ამ ადგილის მნიშვნელობა, ალბათ მისწერეს ამის შესახებ დედოფალს.

ბატონმა ავთოპოლემა ამის გეგმა გაგზავნა 6-7 თვის წინათ საფრანგეთში. მე შევადგინე ამის ორი სხვა გეგმა, რომლებსაც თან დავურთავდი ამ წერილს, ამ მგზავრს რომ ვენდობოდე.

სპარსეთი არის უკანასკნელ სასოწარკვეთილებაში, სამართალი სრულიად არ არის, თითოეული ცხოვრობს რა თავისებურად და ჩადის რა ყოველივე ბოროტებას, რომელიც მას შეუძლია დაუსჯელად.

მირ-ვეისი უფრო და უფრო წინ მიიწევს, წინააღმდეგობის გარეშე, სველიანებს არ გააჩნიათ არც პატივი, არც ყული, რათა წინააღმდეგობა გაუწიონ ამას, ვინაიდან დიდებულები ყველანი უპირისპირდებიან ერთიმეორეს, ხოლო შაჰი განუსჯელად ფიქრობს მხოლოდ იმაზე, რომ შეინარჩუნოს თავისი ვაჭარები და გაასაღოს თავისი რაფაქები.

ჩვენი მონარქის მეორე წერილი ამ უფლისწულისათვის /შაჰისათვის, - იტ/ მოვიდა დაახლოებით ექვსი თვის წინათ; ის არ იქნა განხილული ისე, როგორც ის იმსახურებდა და როგორც ამას ყველაფერი გვინჩენებს, სპარსელები მასზე არ უპასუხებენ ისევე როგორც იმ წერილზე, რომელიც წარუდგინა ბატონმა ავთოპოლემა.

საქართველოს მეფე, რომელიც ღამაში სიტყვებით მოიტყუეს ისფაჰანში, დაბრუნებით, რომ მას დააბრუნებდნენ უკანვე თავის სამეფოში, ამჟამად სპარსელებს ჰყავთ იგი თავის ხელში და უკვე არ ფიქრობენ სიტყვაზე, რომელიც მას მისცეს. მე ვფიქრობ, რომ მას არ შეუძლია ჰქონდეს იმედი სხვა ბედისა, ვიდრე ბედისა თავის მამის, ძმის, ბიძების, რომლებიც სპარსელებმა თავიდან მოიშორეს საწამლავით ან ამოხოცვით.

დავითები და ა.შ.

/Join/t a la lettre du 28 May 1713¹.

Copie d'une lettre du Père Bernar de Bourge Capucin.

A M. le Comte Des Alleurs Ambassadeur de France.

A Tauris le 26 de fevrier 1713.

M/onsieur/,

Je prends la liberté d'écrire a V. Ex^{te} pour lui savoir les nouvelles de ce pais qui sont, que les Armeniens ont de nouveau obtenu un second Ragam du Sophi contraire au 26. articles du Traité que la France a fait avec la Perse et annullant les Ragams obtenus par M. Michel il y a 5 ans et par M. d'Agathople il ya 8 mois: le Susd. Ragam arriva hier ici, et les Armeniens le feront valoir la P^{te} semaine de caseme il n'y a aucun fond a faire sur la parole des persiennes laquelle ils rompent facilement pour le moindre argent qu'on leur donne. Les Anglais et les Hollandois ont trouvé le véritable remède pour les rendre a la raison et avoir satisfaction de plus 17 insultes et avanies qu'ils ont receuës des persienes: les premiers ont prit cinq V^{oix}. marchands persienes et sont allés a la poursuite de quatre autres qui étoient en mer et ont déclaré qu'ils vouloient estre satisfait des quarants mille Tomanes qu'on leur a pris injustement. Les Hollandois aux queles ils ont fait tort de trente mille Tomanes ont canoné et ruiné la forteresse de Bender Abassi jusqu' ce que les françois fassent de même, ils seront toujours insultés par les persienes qui ne marchent qu'a coup de bâton. Le meilleur remède pour les tenir en bride, seroit de prendre Mascate qui commande a tout le Golf persique et qui est fort commode pour le Commerce. Les Anglais qui connaissent bien l'importance de cette place en ont écrit a la Reine. M. d'Agathople en a anvoié il y a 6. a 7. mo[is] un plan en France, j'en ai encore fait deux autres que je joindrais a cette lettre si je croiois cette voyegeure. La Perse est dans la dernière désolation, point de justice, chacun vivant a sa manière et faisant tous les maux qu'ils peuv[ent] sans punition. Le Mirvies avances ses conquestes de plus [en] plus sans opposition. Le Sophi n'ayant ni jonneur ni argent pour s'y opposer. Les grands estant tous oposés les uns aux autres et le prince sans jugement ne songe qu'a conserver ses passions et faire un trafic de ses Ragames.

Une seconde lettre de nôtre Monarque pour ce prince ari[va] il y a environ six mois, n'a point été considérée comme elle méritoit et selon toutes les apparences les persienes n'y répondront pas non plus qu'a celle que M. d'Agathople a présenté. Le p[ri]nce de Géorgie aiant été attiré par de belles paroles a Hispahan avec promesse de le renvoier dans [sa] prin-

cipauté, les persiennes l'ayant maintenant entre leurs m[ains] ne songent plus a la parole qu'ils lui avoient donné, je crois qu'il n'a point d'autre sort a espérer que celui de son P/ere/, frere, oncles, desquels les persiennes se sont défaits partie par poison, partie les exposant a la boucherie.

Je suis etc. I/ssoudun/.

¹ Archives. Paris, "Perse", t. 3, ff. 36-36 v.

№6

თან რიშარის წერილი საფრანგეთის მინისტრს, სპარსეთიდან საქართველოს გავლით საფრანგეთში მისი გამგზავრებისა და მასთან ერთად ხელნახაბა ორბელიანისა და ბერი დავითის ევროპაში მგზავრობის შესახებ.

თურქეთი.¹

ბატონი რიშარი.² 1713 წლის 17 ნოემბერი.³ ბატონი რიშარი, მისიონერი, კონსტანტინოპოლი, 1713 წლის 17 ნოემბერი⁴. თქვენი უმაღლესობავ.⁵

ჩემს თავს პატივი დავუღ მთქვენი დიდებულებისათვის ერევნიდან — სპარსეთის საზღვარზე და შემეტყობინებინა თქვენთვის, რომ ამ ქალაქის გუბერნატორმა სეფიანთა სახელით მითხრა, რომ მან მიიღო ბრძანება მათგან, რომელიც აუქმებდა იმ ორ ბრძანებას, რომლებიც მიიღეს სომხებმა მისიონერების წინააღმდეგ და რომელიც ავადღებულებდა მას შეარველობა გაეწია მათთვის და საშუალება მიეცა ესარგებლათ თავიანთი პრივილეგიებით.

შეკეპნადარ ბაში⁶ ანუ თანამდებობის პირმა, რომელსაც დავადებულნი აქვს უღწების წარდგენა, მომიტანა რა 600 ეკიუ, რომელიც სპარსეთის შაჰმა ბრძანა ჩემთვის გადმოეცათ, ისეაპანიდან წასვლისას მითხრა თავის მხრივ, რომ თუ მე ასე დიდ ხანს დამაყოფნეს ეს ყფო მხოლოდ იმისათვის, რომ მეცათ დრო საფრანგეთის იმპერატორისათვის ზავის დახადებად, რის შემდეგაც მისი სიტყვით მას უნდა გაეგზავნა ფრანგული კომპანია⁷ სპარსეთში; რომ ეს ზავი⁸ დადებულ იქნა, როგორც მე ეს ვაცნობე ატამადოღჯეს, შევატყობინე რა მას კარგი ამბები, რომლებიც საფრანგეთის უღწმა კონსტანტინოპოლში ჩვენ გვაცნობა, რომლებიც ესებოდა ფლანდრიაში⁹ მოპოვებულ გამარჯვებებს და პორტუგალიელების წინააღმდეგ მშვენიერ გაღამქრებებს¹⁰; მან (შაჰმა — ი.ტ.) ვასცა განკარგულება, რათა პატივით მივეცილებინეთ მისი სამეფოს საზღვრებამდე; რომ პასუხებისათვის, რომლებიც მან კუთიღინება ჩემთვის დავკვლებისა, მან განკარგულება ვასცა, რომ ერევანში ჩასვლისას მე ისინი გადაეცა ამ მხარის ჩანისათვის ანუ გუბერნატორისათვის, სადაც მე ვინახავდი მის

სპარსელ ელჩს, გამზადებულს რომ გამგზავრებულიყო ჩემთან ერთად და სუხეები რომ წავლი იქიდან საფრანგეთში¹¹.

გარდა ამისა, ერეგნიდან გამგზავრებისას მე ვაჩნობე თქვენს დიდებულ ბას, რომ სპარსელმა ელჩმა, რომელთანაც მე მქონდა ხანგრძლივი საუბარი, ოსმალების შიშით ვერ გაბედა იმავე გზით გამგზავრებულიყო, რომელსაც მე ვაგვეცი და რომ მან მე მოხოვა ცუდად არ ჩამეთვალა, რომ მან აირჩია სხვა უცნობი გზა. გუბერნატორმაც იგივე ობოვნით მომხაროა, აღბათ იმის შიშით, რომ მე არ მიმეწერა სპარსეთის კარისათვის, რომელმაც მას უბრძანა, რომ იგი ჩემთან წამოსულიყო იმ გზით, რომელ გზითაც მე მოვიხურვებდი წასვლას.

ამ ელჩს ეს დავალება ისე ძნელად მოეჩვენა, რომ მან მე მიითხრა სადღემლოდ, აცრემლებული თვალებით, რომ მას აგზავნიან ხასიკვდილოდ და მიუხედავად ფოველივე იმისა, რაც მე შევძელი მეთქვა მისთვის მის დასამშვენებლად, მან არ შეწყვეტილა ათი ათასი კოთუს დაბირება ხანისათვის, თუ ის შესძლებდა მისი აქედან დასხნას. მისი შიში ფრანგების მხრიდან კი არ მომდინარეობს, რომლებიც მან იცის, რომ კეთილნი არიან უცხოელების მიმართ, არამედ მოგზაურობის ხანგრძლივობიდან, ოსმალების ეშმაკობიდან და იმიდან, თუ რას უზამდნენ მას სპარსეთში, თუ იგი საფრანგეთში წარისატებას ვერ მაღწევდა¹².

ერეგნიდან მე წაველი საქართველოში, თბილისში, სადაც ბრძანებლამს მს ვახტანგისა¹³, რომელიც ისფაჰანშია. მას შემდეგ, რაც 15 დღის¹⁴ განმავლობაში თავისთან დამტოვა, მან მომცა რამდენიმე მოხელე¹⁵, რათა მე მივეცი ბინე შავ ზღვამდე. გავიარე რა ვორში, მე ენახე სულხან-საბა, საქართველოს მეფის ბიძა, რომელმაც უკვე რამდენიმე წელიწადია წმ. ბასილის მონაზონის სამოსელი მიიღო, მას შემდეგ, რაც თავის ძმებს მისცა დიდი სამჯობილო, რომლის ბატონიც იგი იყო, რათა მას შესძლებოდა უფრო თავისუფლად ეღარებინა კათოლიკური სარწმუნოება.

ამ თავადმა, რომელმაც აღზარდა ვახტანგი და მისი ოჯახი და რომელსაც ისინი პატივს ცემენ და რომელიც მათ უყვართ, როგორც მათი მამა და როგორც მთელი საქართველოს მამა, მიიღო რა ისფაჰანიდან მისი პასუხები იმ წერილზე, რომელიც მისმა უდიდებულესობამ კეთილინება პატივი დაელო მისთვის მიეწერა, რათა ისინი ჩემთვის მოეცათ, გავლისას მე მომანდო და მას შემდეგ, რაც მან ვაკეთა ჩემთვის, ის რაც შთააგონა მას მისმა სიყვარულმა, რომელიც მას აქვს საფრანგეთისადმი, მან გამოძაცილა შავ ზღვამდე სამეგრელოს გავლით მრავალი მოხელეთა და მსახურით, ამ დროს მიიღო რა წერილი ვახტანგისაგან, მაცნობა მე სურვილი, რომელიც მას ყოველთვის ჰქონდა, ენახა მისი უდიდებულესობა და მიითხრა, რომ ვერ ნახავდა რა უკეთეს შემთხვევას. საჭირო იყო, რომ მე ანუ ჩემ თავზე ზრუნვა მის შესახებ, თუ მე იგი მივევარდა და თუ ვისურვებდი შეღარებინა ის სამსახური, რომელიც მან გაუწია მისიებს¹⁶.

იმათ ვინც მას თან ახლდა შეიტყვეს რა ეს ვანზრახვა, მაშინვე აცნობეს დედოფალს, რომელმაც 3-ზე მეტი შიკრიკი გამოუგზავნა მას და ბატონები იმ

მიწებისა, რომლებზეც ჩვენ უნდა ვაგვივლო. არ შეიძლებოდა აღმანი კოჭრ-
ლიყო უფრო გულანჯეხული, ვიდრე ეს თავადი იყო. დელოფლოს, ახალგაზრ-
და ბაქარის, ვანტანგის უფროსი შვილისა და რამდენიმე მოხელის წერილზე
ბით, რომლებიც მას აუწვებდნენ, რომ დელოფალი სიკვდილის საფრთხეშია¹
უამრავი ცრემლებისა და იმ მღვდისარეობის გამო, რომელშიც იგი ჩაავლო მისი
წახვლის სამწუხარო ამბავმა; დაამწვიდა რა ისინი მალე დაბრუნების იმედით,
ჩვენ განვაგრძეთ ჩვენი მგზავრობა.

სამეგრელოსა და რამდენიმე სხვა მხარის პატრიარქს¹⁷ ჩვენ მივავლილა
შავ ზღვამდე, მას შემდეგ, რაც რამდენჯერმე გამოსიტჯა სურვილი, რომელიც
მას პქონდა შეერთებოდა კათოლიკურ ეკლესიას, მან მოხოვა გამომგზავნა მი-
სთვის მისიონერები სამი მისიისათვის, რომლებსაც ის განაღვებდა სამეგრე-
ლოში, იბერეთში და აფხაზეთში — წარსართულ მხარეში; მისი განზრახვაა
სარწმუნოების გავრცელება ჩერქეზეთამდე და რამდენიმე სხვა მეზობელ ქველა
წარმართ მხარეში. უფალი საბა ყველა ჩვენი საუბრის მოწმე იყო და მოუწო-
და ამ პატრიარქს ვაგვზავნა მასთან ერთად მისი თანამოწმე სახელად დავითი
ბერი¹⁸, რათა თან ზღვებოდა მისიონერებს, რომლებსაც მე მას ვაუვზავნიდი;
ჩვენ ვიპოვეთ ადვილი გზა ჩვენი ურანვი ვაჭრებისათვის, რომლებიც მოისურ-
ვებენ კონსტანტინოპოლიდან შავი ზღვით საქართველოში და სპარსეთში ჩა-
სვლას, იმ რჩევების მიხედვით, რომლებიც მან ჩვენ მოგვცა.

ჩავედით რა კონსტანტინოპოლში, უფალი სულხან-საბა და ეს ბერი მი-
ვიყვანე ბატონ ღუზალირთან, რომელმაც მას უჩვენა ისეთი განსაკუთრებული
გულკეთილობა, რომ იგი განმტკიცდა იმ გრძობებში, რომლებიც მას შთაავო-
ნეს კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის ელჩის დიდებუნივანობის შესახებ¹⁹,
ყველაფერმა მოხიბლა იგი და განსაკუთრებით კი მისი აღფრთოვანება გამოიწ-
ვია, ისან, რომ მასთან ნახა ისეთი კარგი შესვედრის მოწეობა, მრავალ ჩვენ
საბრადლო ურანვ მონებთან, რომელთა განათავისუფლება მათ უფრო საუცხოოდ
ენჯენა მას, რომ ზემო ქართლში მათ აქვთ საუბედურო ჩვეულება ერთმანეთი
მაკვიდონ თურქებს, ბატონი ღუზალირი, რომელმაც კეთილი ინება და მოგვცა
ბინა თავის სასახლეში, ვაგვისტუმრებს პირველ დღესვე.

კონსტანტინოპოლში ვნახე რამდენიმე ურანვი ვაჭარი, რომლებსაც რი-
გორც მომიჩვენა, სურდათ ვაჭრობის დამყარება სპარსეთთან, მე მათ ვუთხარი,
რომ თუ ისინი იქ ჩაველენ ბრძანებით და კარვად გავევბიან რა ჩემს ჩანაწე-
რებს, რომლებსაც მე მათ მივცემ, ისინი იქ პპოვებენ დიდ სარგებლობას, რომ-
ლის შესახებ მე იმედი მაქვს მალე ვესაუბრო თქვენს დიდებულებას, რომ-
ლისთვისაც დავშოები უღრმესი პატივისცემით.

თქვენი უმაღლესობავ, თქვენი დიდებულების უმდაბლესი და უმორჩილესი
მსახური ფ. რიშარი, მისიონერი, კონსტანტინოპოლში, 1713 წლის ამ 17 ნოემ-
ბერს.

¹ მიწერილია სხვა ხელით

² რიშარი და არა „რიშარდი“. რიგორც ზოგიერთი ქართული ავტორი წერს.

³ მიწერილია სხვა ხელით.

⁴ მიწერილია სხვა ხელით საბუთის პირველი გვერდის პირველი მხარეზე ზემო.

⁵ ეს საბუთი შედგება ხელნაწერი 6 გვერდისაგან. იგი დაწერილია 4 რაზმის ხელით. ვიდეო გვერდს ზემოთ შუაში უკარი აქვს დახული. ერთ-ერთ გვერდზე ზემოთ მიწერილია სხვა ხელით: „1713 წლის 17 ნოემბერი...“

ამ საბუთის დაახლოებით რეგულირებადანი ვახუცეშვილი აქვს 2 თამარაშულს (ის 2 თამარაშული, დასახ. ნაშრ გვ. 312-3, 722-724). მაგრამ აქვე უნდა შეინიშნოს შემდეგი: 2 თამარაშულიანი, ჯერ - ერთი საბუთი არასრულია; მეორე, წყაროს მოთხოვნა არა უხვებია. შესაძლოა საბუთის ამ ნაწილის ფრანგული ტექსტი, რომელიც 2 თამარაშულის წინააღმდეგობით შედგება, შეიცავს მცირე ცვლილებებს; მეორე, ფრანგული ტექსტი დეკანოსიდან განსხვავდება; შესაძლოა 2 თამარაშულს შორის არა აქვს ტექსტის თავისუფალი თარგმანი და შეიცავს ზოგიერ შეცდომებსაც.

2 თამარაშულიანი ტექსტი იწყება შემდეგი სიტყვებით: „A Ministre Torcy.“ მაშინ რაღაცეა უნდა იქნას მინისტრი ტორსი არც თავში, არც ტექსტში და არც ბოლოში არაა ნახსენებ.

⁶ შესვენადან ბაშ (თურქ.) - მესტერზე თავი, უხუცესი.

⁷ სიტყვა „Compagnie“, ხედა აზრით, აქ უნდა ნიშნავდეს საეპიკორო კომპანიას და არა „საქულის“ (სამხედრო ნაწილს). საფრანგეთის ელიტი კონსტიტუციონალიზმის გრძელ დეკლარაციებში 1713 წლის 30 სექტემბერს ვაგზავნილ წერილში ფინ რაზმის წერდა მას, რათა უფრო ვიხილოთ XIV კარისათვის „დეკლარაციებით ფრანგული კომპანია სპარსეთში...“

⁸ ივლიანსებმა ესპანეთის მემკვიდრეობისათვის იმის (1701-1714) დამთავრება.

⁹ ამიტომან შეწყდა სომარია მიქცელება. დამთავრდა ამი ესპანეთის მემკვიდრეობისათვის წერილი ამ ცნობამ მაღალია სხვაგანადაც რაცა იქ იყო 4 რაზმის.

სხვაგანაში თვალყურის აღყენებდნენ ევროპის იმს და მოეძებნათ მოელოდნენ მის დამთავრებას, რათა დამთავრებით უშუალო ურთიერთობა საფრანგეთთან; „ჯერ კიდევ 1713 წლის ივნისს, - ნიჭანია 1713 წ. ივნისის ერთ-ერთ საბუთში, - სხვაგანაში ელოდებოდნენ საფრანგეთის ხელის ნაშთიდან სპარსეთში, რომელიც ნამოტიანს ცნობის იმის შესახებ, რომ ევროპის ხელმწიფეებთან ზავი დაიდებულა იქნება“.

¹⁰ ივლიანსებმა საფრანგეთის ჯარების გამარჯვება 1710 წელს ბრუკელს და უალეისონზე.

¹¹ როგორც ზემოთ იყო ნათქვამი, 1699 წელს სპარსეთის დიდმა ემირმა ფრანკ მისონტი მის ვალდების გადასაცა შაჰის სურვილი დამთავრებისა კონტრაქტი საფრანგეთის მეფესთან მაგრამ მას სხვა შეუძლოა იმის ესპანეთის მემკვიდრეობისათვის (1701-1714). 1704 წელს სპარსეთის მსჯელობა დაუბრუნდა ამ საკითხს ფრანგი ვაჭარი ფან ბიან დე კანსევილის საშუალებით, რომელიც სხვა სპარსეთში საეპიკორო ხასიათის მისაღობის შესავარდულებად. შაჰმა მას აცნობა, რომ „უცხოეთში ინტელისულებისა და პოლიანიცილების საშახურით... სურს ურთიერთობის დამყარება საფრანგეთთან და რომ „მან გადაწყვიტა ვაგზავნის ელიტი მეფესთან, რათა განხილვის ყველა საკითხი მსჯელობის შესახებ“.

ფან ბიან დე კანსევილი უნდა გაეყოლიდა სპარსეთის უფროს საფრანგეთში. მასვე უნდა შეეძინა საჩუქრები საფრანგეთის მეფესათვის 300 ათასი ეკოუს ღირებულების. გამოყოფილ იქნა 5 კაცი, რომელიც ელიტაში შევიდოდა. მათ შორის იყო ასტრამბადის პრეზიდენის ინტენდენტი მონა ანტონი. მაგრამ ინტელისულებმა და პოლიანიცილებმა ჩამოხდეს ეს გეგმა. ჯერ ერთი, მათ არაქნებოდა, რომ საფრანგეთის მეფე არ მოელოდა სეიონებს ტახტზე ასვლა; მეორე, მათ მოსიყვარეს არ მათ ასმეტი უარი ათქმულების ელიტაზე, რომელიც ვანაყსავდა, რომ მისი 60 წლის ასაკი საშუალებს არ აძლევს მას თავის თავზე აიღოს ასეთი ხანგრძლივი მოგზაურობა.

ამვე დროს პარიზში სულ უფრო იზრდებოდა ინტერესი აღმოსავლეთის მიმართ, ხელი ეჭირდა კი სპარსეთის მიმართ, საფრანგეთის ელისი ებ. ფაბრის მიერ დაწყებული საქმე დაავადებას მიშლას და 1708 წლის სექტემბერს ხელმოწერილ იქნა საფრანგეთ-სპარსეთის საეპიკორო ხელშეკრულება ამ დროს შაჰს მუხლიანს უფროა თვითონაც ვაგზავნა ელიტი დროს XIV-თან, მაგრამ მიშლას არ უნდა მას, რათა დასუსტებული საფრანგეთისათვის ხელშეკრულება ხარვეზი აეკლავინა მაგრამ მას მინდოდა თავის აზრზე იდგა ინტელისულების, პოლიანიცილების და სომხების ცდა, რომელიც სურს შექნარსებებთან საეპიკორო მოწინააღმდეგეობა სპარსეთში, აქვლებთან შაჰს ვაგზავნებთან 1708 წლის სექტემბრის ხელშეკრულება საფრანგეთთან, მარცხით დამთავრდა. ამ საქმეში დაღუპილია რელი მისი და აკოპოპოლის ესტკომისის, პაპილიანის ესტკომისის კუადრატორის დე ვალიესანის ესტკომისის ნახელიამ ამ პერიოდში რეწებიან სხვაგანაში ნავიდა მეორე ფრანგი - უცხოეთის მისის ერთ-ერთი

მისიონერი დამარცხდა ვან რაშირს. ამ დროსვე მივიდა ცნობა კონსტანტინოპოლიდან სურსენევის ვარების გამარჯვების შესახებ ქსანთის მუცხედრობისათვის იმმა შაის კარზე სწრაფად დასწავის მოქმედება საერანკოში ქრისტიანთა გავსების მიზნით. მაგრამ ეს იყო დაკავშირებული რაიონში მატრიალურ, ისე პოლიტიკურ ხიზნულებთან. პარსი იმპერიისაგან იმ ზეობის ტრანსპორტის თვალსაზრისით შეტად შირს იყო ამასთანავე, რეგამანის პორტი ხელს შეუშლიდა ხარისების ყოველგვარ კავშირს დასავლეთთან. თურქები წავიდნენ სპარსეთს ქრისტიანულადსავე კი, რათა შაის არ გაეყო რეგამანის იმპერიაზე და არ დაეკავშირებინა დასავლეთის სახელმწიფოებს ასევე არ შეძლებოდა შაის კარზე მსუვერდობაში არ მიეყო ინგლისისა და მოვლანის მტრული დამოკლებლება შაის ცილთან დაემყარებინა უშუალო ურთიერთობა დღე XIV-თან.

ისტორიკოსი, რათა წინადაწინ არ ვახსოვრებულიყო და ხელი არ შეეშლია მისი განზრახვების განხორციელებისათვის, შაში უარი თქვა თითონ შეერჩა სურსენევიმ ვასაგზავნად ექვნი.

როგორც ვ. რაშირის 1713 წლის 15 მაისს იხივასიდან ვაგზავნილ წერილსაგან ჩანს, თავდასრულიყო ვაიოლისწინებულო ყოფილა, რომ სპარსეთის შაის ასახულები დღე XIV-დის წაღვი ვაიოლი პოლის ესისკობისს. შემდეგ შაის კარზე ეს აზრი შეეცვლიათ და ეს დაეკლება მუცხათ ვან რაშირისათვის. პოლის, იხივასში ეს აზრიც შეეცვლიათ და ვაიოლიცეცხათ სპარსეთის ქრისტიანთა ვაგზავნი სურსენევიმ, რომელიც უნდა შეეცვლიათ ვან რაშირს ქრეგანში და მასთან ერთად ვაგზავნებოდა სურსენევიმ. ვ. რაშირმა კი შაის ასახულები და ხაჩუქების ჩიოგანა ქრეგანში და სპარსეთს ქრეგანის ხანს. შაის ვანკარელებით ქრეგანის ხანს უნდა შეერჩა ექვნი ვერსალის სახილემს ვასაგზავნად ქრეგანის ხანის არსეკანი შეერჩა სასამარლოს უფროს შირზი ხაღვაჯი.

ვან რაშირის სიტყვები იმის შესახებ, რომ მან ნახა ქრეგანში, „სპარსელი ექვნი, რომელიც მხად იყო სქითან ერთად ვასამგზავნებლად და წაღვი იქიდან ეს ასახულები სურსენევიმ, ეხება შირზი ხაღვაჯს. ხელი კონსტანტინოპოლიდან პარსეთში ვაგზავნილ ქროქანი წერილში (1713 წ. 18 ნოემბერი) ვ. რაშირს აღნიშნავს: „რაც შეეხება მას (სპარსეთის ქრისტიანთა) - იტ., ის არ ვაგზავნა ამ გზით, ვნაიდან ეს ვაგზავნად საშინაში...“

12 სპარსეთის ექვნი, რომელიცავე სურსენევიმ მიხრდა ვან რაშირს ქრეგანში, იყო სქობსენევილი შირზი ხაღვაჯი და არა შაშიმედ რეზა ბეგი. სწორედ შირზი ხაღვაჯი შაშიმას სურსენევიმ ელხად ვაგზავნების რისკმა და მან ქრეგანის ხანს შირზი 10 თასი ეყო და თავი ვანკარევილი ამ სპარსეთის მივილიების შესრულებისაკენ. ქროქანი წერილში (1714 წლის იანვარი) ვ. რაშირს მიუთითებს, რომ ამ ექვნიმ შესთავაზა ქრეგანის გუბერნატორს 10 თასი ეყო, თუ ის ვანკარევილია და მას ამ დავალებისაკენ, რაც მას მიიხრდა სასიოთაოდ, სულთანის სახელმწიფოზე ვაიოლის ვაიოლი. შირზი, ქრეგანის ხანს შირზი ახალი კანდიდატურა სურსენევიმ ვასაგზავნი ექვნი პოსტზე ეს იყო შაშიმედ რეზა ბეგი - ქრეგანის პრეზიდენტის ქაიხანთან, მესამე პიროვნება ქრეგანის სახანოში აქამდე მის მივილიებას შეადგენდა ვადასახლების აკრეფა გუბერნატორისათვის. იგი სარეგულბოდა აქამდე წლებით, მქონდა საქმიანობაში პირადი პრაქტიკა, მაგრამ მისი ცული სასათი ნაკლებად ვამბობდები იყო მისი ახალი თანამედრობისათვის. შაშიმედ რეზა ბეგმა ცხადია უარი არ თქვა ხანის შირზი შირზი ვასაგზავნად თანამედრობაზე და შაშიმედ შეუღლა ვასამგზავნებლად მხადებს.

რამდენიმე თვის შემდეგ ვაიოლი ქრეგანის ხანის მაქსიმევილი შირზი ხაღვაჯიან და შირზი 10 თასი ეყო მისი პოლისის ხაჩუ ხანი ვაიოლიცეხული და ხაჩოვად დახვილი იქნა. ანუ შირზი ხაღვაჯი ვაიოლი რა დაუხვილი.

13 1712 წლის ზაფხულში ვასტანევი სპარსეთში ვაგზავნა, რათა შაის კარზე წარმადგარიყო და ქროლის შედეგ დავტკიცებოთ. სპარსეთში ვაგზავნებისას ვასტანემ ქროლიმ, როგორც ქრეგანის აჯამევი, დარევი თავისი მის სქობსინი. ვან რაშირის აღბო სქობსინი ვლისხობდა თავის წერილში.

14 რაშირს თბილისში დარჩა 15 დღე და არა 16 დღე, როგორც მ. თამარაშვილიანა აღნიშნული (იხ. მ. თამარაშვილი, ისტორია კოალიციებისა ქროვილია შირის, გვ. 312):

15 ფრანკული სიტყვა „officier“, ნიშნავს: „პოსტულ-ს, მომხსურეს... თანამედრობის პირს, „ოფიცერს“. აქ კი შირზის „პოსტულეს“, და არა „ოფიცერს“. ამჟამად მ. თამარაშვილის თარგმანი ... შემდეგ რამდენიმე თვიანი მომცა... შეეღობა. პირველ შემთხვევაში უნდა იფას „პოსტულეს“ სწორედ მქონე შემთხვევაში კი - „პოსტულეს და მომხსურეს“, (იხ. მ. თამარაშვილი, ისტორია კოალიციებისა ქროვილია შირის, გვ. 312).

16 ვ. რაშირს, როგორც სქობსინი, დავალებული მქონდა შაის კარისაკენ თან წაეყვანა სურსენევილი სპარსეთის ექვნი რომელიც ქრეგანის ხანს უნდა დაეწინა. მაგრამ, როგორც დავიანბნი, ვ. რაშირს არ დაუცდა სპარსეთის ექვნი წამოხელას და თითონ ქრეგანიდან თბილისში ვაგზავნა.

17 აქ იგულისხმება კრივალ ბუკნის-იქ ღორბიქიანბი, რომელიც იყო დასავლეთ საქართველოს (იმერეთი, გურია, სამცხრელო, აფხაზეთი) კათალიკოსი 1696-1742 წწ.). ის ბ. დობინაძე ბუკნის საკათალიკოსოს ისტორია. სულხანწერი; მისევე მასალები დასავლეთ საქართველოს XVII-XVIII საუკუნეთა ისტორიის ქრონოლოგიისათვის. „მასალები საქართველოს და კავკასიის ისტორიისათვის...“ ნაწი. კვ. 31, 1954).

უნდა ვთქვათ, რომ კრივალ ღორბიქიანბი სურთოდ აქტიური როლი ასრულებს დასავლეთ საქართველოს ყველა პოლიტიკურ საქმეებში. მისი ვანძობაზე ხარმუხიების კვირვლება წესი ზეიამდე და მრავალ მუხბოდე პრეინციამ... წერს ფრანც მისიონარი ფ. რამზი. მან თავისი თანამშუქი დავითი გაფულა ს-ს. ორბელიანს ცერამში ახალი მისიონერების ჩამოსვენად. კრივალ ღორბიქიანბის, როგორც ფ. რამზი მიუთითებს „აფელი საეპიკოპოსო, შუქრელო ს-ს. ორბელიანსა და ფ. რამზიანს ერთად ფრანგი ვაჭრებისათვის, რომლებიც კონსტანტინოპოლიდან საქართველში გამოემუხბერებოდნენ.

მეორე აფილას ფ. რამზი შუბდე შუქრესას აძლევს კრივალ ღორბიქიანბის პორტრეტს: — იგი ვანძირი ადამიანი და აქვს საუკეთესო თვისებები...

კრივალ ღორბიქიანბი იყო არა მარტო „კათალიკოსი აფხაზეთის... როგორც და ღვინე წერს (იხ. Long, D. M. დასახ. ნაშრ. გვ. 119), არამედ მთელი დასავლეთ საქართველოს (იმერეთი, გურია, სამცხრელო, აფხაზეთი) კათალიკოსი იყო.

18 ვინ იყო დასავლეთ საქართველოს კათალიკოსი კრივალის თანამშუქი ბერი დავითი? როგორც საფრანგეთის არქივებში დაცული მასალებიდან ჩანს, იგი სულხან-საბას ახლდა საფრანგეთს და იტალიაში. მაგრამ მის მღერაწიებაზე ცალკე მასალებს ვერ შევხვდით. არც საქართველოში ეს პორტრეტი ცნობილი.

საქართველოს ამ პერიოდის ისტორიაში მოხსენიებულია რამდენიმე დავითი, მაგრამ ძველი ვიკატორია თქმა მიხსა, თუ რომელი დავითი გაეკეთა სულხან-საბას ცერამში.

ფან რამზის წერილებიდან ჩანს, რომ დავითი მტკად ახლო ყოფილი დასავლეთ საქართველოს კათალიკოსიან, „რომელსაც ის (კათალიკოსი. — ი.ტ.) ძალიან უნდობდა... — შინაშეს ფან რამზი.

ს-ს. ორბელიანი თავის დღეობებში (იხ. სულხან-საბას ორბელიანი, მოგზაურება ცერამში, სო. ღობინი ორბელიანის რედაქციით. წინასიტყვაობით, შინაშენით და ღვინეწერი. იბილი, 1940), სპეციალურად არ ეხება დავითის ეპიკოპოსს. მაგრამ, წერს ახლი, ეს ვაძრეველია, იმი, რომ სულხან-საბას დავითის შესახებ, ადრიათ დამრეწილებით ღობინაში ექრებოდა თავის დღეობებს პირველ ნაწილში, რომელიც სამწუხაროდ დღესევე ვერა აღმოჩენილია.

შესვდავად ამისა, სულხან-საბას დღეობებში წერს მინც ესევათი სოფიკო საველისხში აფილეს. საფრანგეთიდან იტალიაში მომავალი სულხან-საბა რომს რომ მიუახლოვდა, ქ. ნოვოტოკოვსკის მისმა მხლებლებმა ფ. რამზის და დობინისათვის იგი მარტო დატოვეს (იხ. სულხან-საბა ორბელიანი, მოგზაურება ცერამში, გვ. 16). მაშინ ვინ იყო სულხან-საბასთან თარეღინი? დავითი ხომ არ ასრულებდა ამ მრედელობას? ერთ აფილას სულხან-საბა მიუთითებს: „...უკან დავითი მიხვედა... (იქ გვ. გვ. 83). ვინ დავითზე აქ ღობინაში? სულხან-საბა წერს, „მაშინ ესის საქმეები დავითზე, მის ველი...“ ვნახეთ... „შუქრელო... და სხვა ეი. სულხან-საბა ღობინაში მრედელობითი. მაგრამ სხვათა წერს: „მოხილეთ...“ „ღობინაში...“ და ა.შ. (იქვე, გვ. 85). ან კიდევ: „ადრისა და დავითი...“ „ავთი მოხილეთ...“ მაგრამ, „დავითი...“ (იქვე, გვ. 83). სიცილიანს ფოფის დროს სულხან-საბა წერს: „ქ. შუქრელო...“ ვერც მთვე, ვერც შუქრელო შუქრელო... (იქვე, გვ. 105). ვის უკვლისხმობს სულხან-საბა მთვენი? ან მასთან ერთად, როცა მრედელობითზე ღობინაში ფ. რამზი ხომ გამოიხივდა. იგი ვეც საფრანგეთშია დამრეწილები. წერს ეი ვეცინა, რომ აქ დავითი უნდა იყოს საველისხში. კონსტანტინოპოლიდან გამოემუხბერებისას სულხან-საბა წერს: „ერთი ნაწილი წერს და პატარები, ყოველი (იქვე გვ. 149). ვინ წერს? სულხან-საბა და დავითი? და ბოლოს, საქართველოს საზღვრებთან მოხლოებულ სულხან-საბა წერს: „...მეწინას ერთად დავითი კანდელაკის შუბლიც დამჭირეს...“ (იქვე გვ. 151).

ამგვარად, წერს იმ დასკვნამდე მივდივართ, რომ დავითი სულხან-საბას ახლდა და მასთან ერთად დამრეწდა ცერამიდან საქართველოში.

19 1713 წლის 17 ნოემბერს კონსტანტინოპოლიდან პარიზში ვაგზავნილ წერილში ფ. რამზი წერს, რომ მან მოახსენა დეზალორის ს-ს. ორბელიანისა და დავითის ჩამოსვლის შესახებ; ს-ს. ორბელიანის მისიის შესახებ, დასავლეთ საქართველოს კათალიკოსის ბერი დავითისადმი მივცული ღობინაში უკვლეების შესახებ და მისი თარეღინი, რომ სულხან-საბას მამქანდა საქართველოს მეფის ვისტანტი VI საბასეზი წერილი საფრანგეთის მეფე ღვინე XIV-სადმი.

Turquie

Le S[eigneur] Richard 17. 9-bré 1713.

Le S[eigneur] Richard Missionn[aire]. A
Constantinople 17 nov. 1713.

Monseigneur¹,

Je me suis donné l'honneur d'écrire a votre Grandeur d'Herivan sur les frontières de la Perse, et de luy mander que le Gouverneur de cette ville m'avoit dit de la part du Sophi avoir reçu un Commandement de luy qui détruisoit les deux que les Armeniens avoient obtenu contre les Missionnaires, et qui l'obligeoit de les protéger et de leur faire jouir de leurs privilèges.

Le Mehemandar bachi, ou Introduteur des Ambassadeurs m'ayant apporté six cent écus que le Roy de Perse me fit pressenter en partant d'Ispahan m'avait dit de sa part que si on m'avait retenu si long temps, ce n'avait été que pour donner le temps a l'Empereur de France de faire la paix, après laquelle selon sa parole il devoit envoyer la compagnie françoise en Perse, que cette paix étant faite comme je l'avois marqué a l'Atamadolvet en luy faisant part des belles nouvelles que son Ambasad[eur] a Constantinople nous avait envoyees touchant les victoires remportées en Flandre, et les belle expéditions faites sur les Portugais, il avait ordonné qu'on me conduisit avec honneur jusqu'aux frontières de son royaume que pour les reponses dont il avait voulu me charger, il avait commandé qu'arrivant a Heriv[an] je les remis au Kan ou Gouverneur de cette place ou je trouverois son Ambassadeur persan pret a partir avec moy, et porter de la en France ces reponses.

J'ai marque de plus a votre Grandeur en partant d'Herivan que l'Ambassadeur persan avec qui j'ai eu une longue conférence avait ozé prendre la même route que moy par la creinte des Hosmanlus, et qu'il avait prié de ne pas trouver mauvais qu'il en prit une autre inconnue, le gouverneur me fit la même priere craignant aparemment que je n'en ecrivit a la cour de Perse qui luy avait ordonné de venir avec par moy par ou je voudrais passer.

Cette commission a paru si difficile a cet Ambassadeur qu'il m'a dit en confidence les iarmes aux yeux qu'on l'envoyait a la mort, et malgré tout ce que j'ai pu luy dire pour le rassurer, il n'a pas laissé de promettre dix mille écus au Kan s'il pouvait l'en délivrer, sa creinte ne vient pas de la part des françois qu'il sait estre bons aux étrangers, mais de la longueur du voyage, de la malice des Hosmanlus et de ce qu'on luy fera en Perse s'il ne reussit pas en France.

D'Herivan je me suis rendu en Géorgie a Tiflis ou commande le ^{trois} prince Vactank qui est a Ispahan après m'avoir retenu pendant quinze jours auprès de luy il m'a donne quelques officiers pour me conduire ^{jus-} que sur la mer noire; passant par Gori j'ai trouvé Solkan Saba l'oncle du prince de Géorgie qui depuis quelques années a pris l'habit de s[ain]t Basyle après avoir donné a ses freres une grande province dont il étoit Seigneur afin de pouvoir professer plus facilement la religion Catholique.

Ce prince qui a élevé Vactank et sa famille, et dont il est honoré, et aimé comme leur père, et celui de toute la Géorgie, aiant reçu d'Ispahan ses reponses a sa lettre dont Sa Majesté l'a bien voulu honorer pour me les remettre en passant m'en chargea et après avoir fait pour moy ce que l'amour qu'il a pour la France luy inspira il m'accompagnoit vers la mer noire par la Mingrélie avec plusieurs officiers, et serviteurs lorsque recevant une lettre de Vactank il me marqua le désir qu'il avoit toujours eu de voir Sa Majesté, et me dit que ne pouvant trouver une plus favorable occasion, il falloit que je me chargeasse de sa personne si je l'aimois et si je voulais reconnaître les services qu'il a rendu aux missions.

Ceux qui l'accompagnoient étant aperçu de son dessein en donnèrent aussitot avis a la princesse qui envoya plus de trente couriers auprès de luy, et des seigneurs sur les terres desquels il nous falloit pas[ser] on ne peut être plus attendu que le fut ce prince par les lettres de la princesse du jeune Baker fils ainé de Vactank, et celles de quelques officiers qui luy marquoient que la Reine étoit en danger de mort par la quantité de Larmes et l'état ou avoit mis la triste nouvelle de son départ; après les avoir consolé par l'espérance d'un prompt retour nous continuâmes notre voyage.

Le patriarche de la Mingrelie et de plusieurs autres provinces nous accompagna jusque sur la mer noire après m'avoir marqué plusieurs fois le désir qu'il avo[it] de se réunir a l'Eglise Catholique il me pria de luy envoyer des missionnaires pour trois missions qu'il placeroit dans la Mingrelie, les Hemeretes, et l'Abaza province idolâtres, son dessein est d'étendre la religion jusque dans la Circasie, et plusieurs autres provinc[es] voisines toutes idolâtres, le seigneur Saba a été témoin de tous nos entretiens, et a engagé ce patriarche a envoyer avec luy son second nommé David religieux pour accompagner les missionnaires que je luy enverrois, nous avons trouvé un chemin facile pour nos marchands françois qui voudront se rendre de Constantinople en Géorgie et en Perse par la mer noire suivant les lumières qu'il nous a donné.

Etant arrivé a Constantinople j'ai mené le Seigneur Solkan Saba, et ce religieux auprès de Monsieur des Alleurs qui luy a donné des marques d'une bonté si particulière qu'il a été confirmé dans les sentiments qu'on

ლუი ავით იმპირე დე ლა მანგიფიციენსე დე ლ'ამბასადეურ დე ფრანსე ა კონსტანტინოპოლ; თუთ ლ'ა ჩარმე, ეტ ცე კი ლ'ა ჯეტე ლე პლუს დანს ლ'ადმირაციონ ა ეტე დე ლუი ვოირაიფე უნ სი ბონ აკუეილ ა უნ გრანდ ნომბრე დე ნოს პაუვრეს ესკლავს ფრანკოის დონტ ლა დელივრანსე ლუი ა პარუ დ'აუტანტ პლუს ადმირაბლე კე დანს ლა ჰაუტე გეორგიე ილს ონტ ლა მალჰეურსე კოუტუმე დე სე ვანდრე ლე უნს ეტ ლე აუტრეს ტურეს, მ[ონსიურ] დეს ალეურს კი ა ბიენ ვოლუ ნოუს დონნერ უნ აპარტემანტ დანს სონ პალაის, ნოუს ფერა პარტირ აუ პრემიერ ჯორ.

ჯ'აი ტრუვე ა კონსტანტინოპოლე კელკეს მარჩანდს ფრანკოის კი მ'ონტ პარი დესირე ენტრე დანს ლე კომერსე დე ლა პერსე, ჯე ლეურ აი დიტ ს'ილს ე ვონტ ავეკ დე ბონს ორდრეს ეტ სუივანტ ლეს მემოირეს კე ჯე ლეურ დონნერაი, ილს ე ტრუვონტ დე გრანდს ავანტაჟეს, დონტ ჯ'ესპერე ბიენტოტ ენტრეენირ ვოტრე გრანდეურ ა კი ჯე სუის ავეკ უნ ტრეს პროფონდ რესპექტ

Monseigneur

de votre Grandeur

Constantinople ce 17 nov. 1713

Le très humble et très obéissant

Servit[eur] J. Richard, miss[ionnaire].

¹ Archives. Paris, "Perse", t. 3, ff. 78-80 v.

№7

1713 წლის 16 დეკემბერი.

საფრანგეთის ელჩის კონსტანტინოპოლში
გრაფი დეზალორის წერილი საფრანგეთის
მინისტრს: ჟან რიშაროს, ს.-ს. ორბელიანისა
და ბერი დავითის კონსტანტინოპოლში
ჩასვლისა და ევროპაში მათი მგზავრობის
შესახებ.

მიღებული 1714 წლის 28 თებერვალს. კონსტანტინოპოლი,
1713 წლის 16 დეკემბერი¹. ბატონი დეზალორი.

მოწვეული ხელმწიფე, აბატი რიშარი, უცხოეთის მისიების მღვდელი, რომელიც თან ახლდა უფალ ავთოპოლელ ეპისკოპოსს სპარსეთში. დაბრუნდა აქ დაახლოებით ერთი თვის წინ. იგი ჩაუდება საფრანგეთის ვეშს, რომელიც გავა ამ ნავსადგურიდან პირდაპირ საფრანგეთში². მას თან ახლავს საქართველოს მეფის ბიძა სულხან-საბად წოდებული, რომელიც ატარებს წმ. ბასილის ბერის სამოსელს და ერთი სხვა ბერი, რომელსაც სამცხრელის პატრიარქი ავ-

ზაენის საფრანგეთში, რათა გამოსახოს საშუალება — დააარსოს მისი ქართველთა და მის მეზობელ მხარეებში. ეს პატრიარქი და ამ ქვეყნის მკვებელი თითქოს ვეღვა განწყობილნი არიან, როგორც ამას ვერაუბნობს აბატი რიშარი, რომ გააღვიდონ და ხელი შეუწყონ მათ დაარსებას. გამოუყენონ რა ადგილებს, სადაც მისიონერები ადვილად შეძლებენ დამკვიდრდნ და მოიღონ რაიმე დახმარება, რომელიც, ამასთანავე, მათ შეიძლება დასჭირდეთ. მე ვაცნობე ვოველივე ეს პატრიარქი კარდინალ დე ლა ტრეშუაის¹ და წინა კონგრეგაციას, სპარსეთში მისიონერად მყოფი ერთი კაპუჩინის საშუალებით, რომელიც მიემგზავრება რომში, რათა აცნობოს ამ განზრახვის შესახებ. მე ვაცნობდით, რომ თუ მას მოუხმებენ, ჩემი აზრია, რომ თუ სურთ გამოიჭინონ ამ განზრახვებიდან რაიმე, რომლებიც თითქოს მას აქვს, ფართო მხია, რომელი უნდა დავისახოთ. მე ჩავთვალე ღრეოლად და ხელსაყრელად ამისათვის დანიშნულიყო მხოლოდ ერთი და იმავე ორღეჩისა და ერთი და იმავე ქოჩების ბერები, რათა თავიდან აცილებულ იქნას გათიშვა, რომელსაც ვხედავ სხვადასხვა ორღეჩების ბერებს შორის, რომლებიც ვაფანტული არიან ვეღვა ამ იმპერიებში. დავითები დიდი ერთგულებით და ღრმა პატივისცემით.

მიწყალოთ ხელმწიფეც ...
 ექვალორი ...

¹ ეს წერილი დაწერილია საფრანგეთის კონსტანტინოპოლში ვრავა ექვალორის მიერ წერილი შედგება ერთი გვერდისაგან. იგი ამ წერილში აცემინებს თავის მთავრობას სულან-საა ორმელიანის დასავლეთ ვერაში მისიის შესახებ. წერილი დაწერილია კონსტანტინოპოლიდან საფრანგეთის იმ გემის გასვლის წინაღობით, რომლითაც გაემგზავრა საფრანგეთში ს.ს. ორმელიანი ვ. 1713 წლის 16 დეკემბერს.

² სულან-საა ორმელიანმა, დავითსა და ვან რიშარმა კონსტანტინოპოლში დასვეს დასავლეთ მათ ერთ თვე, რის შემდეგაც ისინი გაემგზავრნენ საფრანგეთში. საფრანგეთის ვენი TAssonien („მობინება“), რომლითაც ისინი ვაემგზავრნენ, ვაჯილა კონსტანტინოპოლიდან 1713 წლის 17 დეკემბერს და მარსელში ჩავიდა 1714 წლის 22 ანგარს.

³ დე ლა ტრეშუაი — კარდინალი პაპი კლომენტი XI (1700-1721) დროს. იგი ორჯერ შევიდა სულან-საა ორმელიანს, როცა ეს უკანასკნელი რომში იმყოფებოდა. სულან-საას დღევანდელ ფიზიონომიურებას, როგორც კარდინალს დატრამირი (იხ. სულან-საა ორმელიანი, მემგზავრის ვ. რაბაში, გვ. 83) ჩემი აზრით, აქ მხოლოდ ვვარის დამახსენებას უნდა პქონდეს ადვილ.

№ 7

Reçue le 28e février 1714; a Constantinople le 16 Dec. 1713.

M. Desalleurs¹

Monsieur

L'abbé Richard prestre des Missions étrangères, qui avait accompagné M[onseigneur] l'Éveque d'Agatople en Perse, est de retour ici depuis environ un mois: il s'embarque sur un vaisseau françois qui passe de ce port en droiture en France, il est accompagné d'un Oncle du Prince de Géorgie

nommé, Solkan Saba portant l'habit de Religieux de S^t, Bazile et d'un autre Religieux que le Patriarche de Mingrelie envoie en France pour trouver des moiens d'establir des Missions dans la Géorgie et les Provinces voisines. Ce Patriarche et les Seigneurs de ces païs paraissent tous disposés, à ce qu'asseurs l'abbé Richard, a faci[liter] et contribuer a cet établissements, en assignant, des lieux ou les Missionnaires pourront se maintenir facilement avec quelques secours qu'ils pourront avoir d'ailleurs. J'ai donné part de tout ceci a M[onsieur] le Cardinal de la Tremoille et a la Sacrée Congreg[ation] par un Capucin Missionnaire en Perse, qui va a Rome y donner part de ce projet, je mande que s'il écouté; mon sentiment est, que si l'on souhaite retirer de ses apparentes dispositions l'ample Mission que l'on doit se promettre, je servis a propos et avantageux de n'y destiner que des Religieux d'un même ordre et d'une même Nation pour éviter les désunions que je vois entre les Religieux de differents ordres qui sont répandus dans tous ces Empires. Je suis avec un grand attachement et un profond respect.

Monsieur

Votre très humble et très obéissant serviteur

Des Alleurs.

¹ Archives. Paris, "Turquie", t. 52, ff. 257-257 v.

№8

1714 წლის 22 იანვარი. საფრანგეთის გემის — „მიძინება“
კაპიტან ჟოზეფ აბეის მოხსენებითი ბარათი.

ზემოხსენებული თვის 22¹.

კაპიტანი აბეი. კონსტანტინოპოლი. არქანტიერი².

1713-1714 წწ. ჩვენების რეესტრი.

ბატონმა ინტენდანტმა ნაპოლეონმა დაკითხა გემი „ლ'ასიმსიონის“³ მეთაური კაპიტანი ჟოზეფ აბეი, რომელიც წამოვიდა კონსტანტინოპოლიდან და, რომლის შესახებ 17 დეკემბრის⁴ შემდეგ არაფერი იყო ცნობილი, ვარკვეული ლოდინის შემდეგ მიადგა არქანტიერის და გავიდა იქიდან 25 ვახული თვეს და ნავარინიდან⁵, სადაც ის დარჩა ოთხი დღე, რათა აეღო ტვირთი, იქიდან მთავარი პორტლანდ⁶. ის ამბობს, რომ კონსტანტინოპოლში დატოვა კაპიტანი [?] და პატოს ნავი. იგი დატვირთულია სხვადასხვა საქონლით, სხვადასხვა პირებისათვის, ვარდა ამისა, ის ამბობს, რომ დატოვა კუნეციის ზომილი დატვირთული სარბლით, რომელიც მოდის მავრიტანიიდან და რომელ-

საკ არ გააჩნია არც ერთი ანძა კლიერის კუნძულებზე, ის მიდევნა სოფელ ნოზა, მასზე იმყოფება 17 მგზავრი, მათ შორის 5 მონა, საჭიროა ორი სანა- ტარი და ოთხი ბარვისმზიდველი, იაღქანი ბატონი როზისა.

საქართველო
საგარეო ურთიერთობების
სამსახური

¹ 1714 წლის 22 იანვარი. ჩვენ დავაინტერესა ამ თარიღმა, უნდა იყოს რაიმე თვის ნიშნავს თავის წერილებში, რამ სულხან-საბა და ჭ რაშაძე მარსელში ჩაიღწიეს 1714 წლის 23 იანვარს. მაგრამ აღმოჩნდა, რომ გუბი კონსტანტინოპოლიდან მარსელში ჩაიღწია 22 იანვარს არც ამ თარიღის წინ რამდენიმე დღით და არც მის რამდენიმე დღის შემდეგ. მარსელში კონსტანტინოპოლიდან გუბის ჩამოსვლა არაა აღრაცხული. სხვა აღრაცხვის გარეშე და გუბის კაპიტანის მოსხუტებით ბარათის გარეშე უცხოეთიდან გუბის მოსვლა არ ხდებოდა. ამიტომ, დასტურდება, რომ სულხან-საბა ორბელიანი მარსელში ჩაიღწია 1714 წლის 22 იანვარს და არა 23 იანვარს, როგორც დღემდე იყო მიღებული.

² არეანტიური ანუ კომლი, კიკლადების კუნძულიდან, მედბარეობს კუნძული ბელისის სოფლი-ლო-ადმოსავლეთით. ძველად განთქმული იყო ვერცხლის საბადოებით და სამკურნალო პოხეზი თხილი.

³ „ღესაძახნი“ („მიძინება“) – საყრანგეთის გუბის სახელწოდება. ამ გუბით იმგზავნი სულხან-საბა ორბელიანი კონსტანტინოპოლიდან მარსელამდე.

⁴ როგორც საბუთებიდან ირკვევა, ს.ს. ორბელიანი კონსტანტინოპოლიდან გასულა 1713 წლის 17 დემსებრს.

⁵ ნავარინი (ბელოსი, ნეიკასტრი) – ქალაქი და ნავსადგური საბერძნეთში პელაგონის ნახევარკუნძულის დასავლეთ სანაპიროზე (მესხეთს დეპარტამენტი).

⁶ სულხან-საბა ორბელიანის მარსურტი საყრანგეთიდან საქართველომდე (ცნობილია) ის სულხან-საბა ორბელიანი, მოგზაურობა ეფრათაში; ასევე, დავ. დინდუა, სულხან-საბა ორბელიანის ეფრათში მოგზაურობის გეოგრაფიული მნიშვნელობა. წიგნი: სულხან-საბა ორბელიანი 1658-1958. საბუნებისმეტყველო კრებული, თბილისი, 1959 წ. გვ. 77-106; ზარდალიშვილი, გ. გამომწვევი ქართველი მოგზაურები, თბილისი, 1958.) მაგრამ მისი მარსურტი საქართველოდან პარიზამდე, დღემდე ცნობილი არ იყო. ასეა კი ჩვენ საშუალება გვაქვს დავადგინოთ ეს მარსურტი: გარნი, დასავლეთ საქართველო, კონსტანტინოპოლი, არეანტიური, ნავარინი, მარსელი, პარიზი, ვერსალი.

№ 8.

200 E Santé, 22 dudit¹

Capitaine Abeille, Constantinople, Argentiere

Registre des dépositions des années

1713-1714.

Monsieur Napoléon (intendant a interrogé capitaine Joseph Abeille commandant le vaisseau l'Assomption venant Constantinople en manque depuis le 17 décembre hatante nette a touché l'Argentièrre en est party le 25 du mois passé et de la a Navarin ou il a resté 4 jours pour faire du lest et de la est venu en droiture dit avoir laissé a Constantinople le capitaine de Cuges et la barque de Patot il est chargé de diverses marchandises pour divers dit de plus avoir laissé un vaisseau vénitien chargé de bled venant de la morée demate de tout mat de relache aux isles chhyeres qui allaient a Livorne il a 17 passagers y compris 5 esclaves il faut 2 gardes aux infirmeries et 4 portefaix la voile a monsieur Roze.

¹ Archives. Marseille. Les registres de la Santé. 200 E Santé.

1714 წლის 29 იანვარი, სულხან-საბა მარსეელმა.

ქალაქ მარსეელის საგაჭრო პალატის ბიუროს საგანგებო ხელმოწერა¹, ჩვეულებრივი წესით ორი მოწვევის შემდეგ შედგა ქალაქის რატუმში დღეს 1714 წლის 29 იანვარს დილის 10 საათზე, რომელსაც ესწრებოდნენ ბატონები:

შარლ კუსტანი, ანტუან ვენსანი, პიერ ბო და ლუი ვილერმი, მერი და მუნიციპალიტეტის მოხელეები. ეან ვუვენი და ანდრე ზღანკი, დეპუტატები, ლუი დავიდი და რემონ ბუენიაიმი, საგაჭრო პალატის მრჩეველები.

რომელ ბიუროზუდაც იყო რა წაკითხული ოტომანის პორტაში მისი უდიდებულესობის ელჩის ბატონი ვრაფი დეხალიორის მიერ 1713 წლის 16 დეკემბერს კონსტანტინოპოლიდან გადღერებისა და ვაჭრობის ინდენდანტის ბატონი არნუსადმი² მოწერილი წერილი, საქართველოს მეფის ბიძის სულხან-საბას შესახებ, რომელიც ჩამოვიდა კონსტანტინოპოლიდან კაპიტანი აბეის გემით და ბატონი არნუს ბრძანების თანახმად იყო რა გამოტანილი განსახილველად: პალატა უნდა გახდეს თუ არა საქართველოს მეფის ამ ბიძის ამ ქალაქში გავლისა და მისი იქ შესახვის ხარჯების მონაწილე იმ ხნის განმავლობაში, რომელსაც ის დაჰყოფს ამ ქალაქში. ბიურომ ერთხმად გადაწყვიტა, რომ პალატა არ უნდა იყოს მონაწილე ამგვარი ხარჯებისა, იმ ფაქტის გამო, რომ მას არავითარი კავშირი არა აქვს ვაჭრობასთან³.

ხელმოწერილია: კუსტანი, ვუვენი.

¹ ეს საბუთი ამოღებულია მარსეელის ვაჭრობისა და მრეწველობის პალატის არქივიდან.

² დღემდე ჩვენმა არნუს (ანუ ღ'არნუ) თელიძენ ქ მარსეელის შერად იხ. მ. თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკობის ქართველთა შორის გვ. 314, შტამბა. აქედან აიღეს შუბლეში ეს აზრი სხვა ავტორებმა. სინამდვილეში პიერ არნუ იყო ვაღერებისა და ვაჭრობის ინდენდანტი, ხელი ქალაქის მერი იყო შარლ კუსტანი.

ნიკოლა არნეს შეიღობა პიერ არნუ (1651-1719) მაღლის რანგის წოდება მიიღო 1668 წ. იყო ტულონის დეპარტამენტის საზღვაო კომისარი (1670 წ.) ჰმანის საზღვაო გენერალ - კონტროლერი (1672 წ.) საფრანგეთის ვაღერებისა და პრეფისის ფორტიფიკაციების ინტენდანტი (1673 წ.), საზღვაო და ფორტიფიკაციების ინტენდანტი მამა მისის შუბლე (1675-1679 წ.წ.), შუბლე ვალიფიანეს პერონი (1680 წ.). შუბლეშივე ეყო საზღვაო უსტიციოს, პლიციოსა და ფინანსთა ინტენდანტის თანამდებობები რომეორში, და რომელში, პრეფში და სხვა ფორტიფიკაციების ინტენდანტი პიკარდიაში (1689 წ.). სამეფოს ვეღა კლასის გენერალური ინსტრუქტორი (1692 წ.). იყო სპეციალური მისიით ესპანეთში 1702 და 1703 წ.წ., ხელი 1710 წლიდან - ვაღერებისა და ვაჭრობის გენერალური ინტენდანტი მარსელში. გარდაიცვალა 1719 წელს.

³ მარსეელის ქალაქის არქივში ჩვენ გადავთვალიერეთ ქალაქის ხარჯების სრული და კარგად შემონახული სები, მაგრამ ვერსად ვერ ვიპოვეთ ს.ს. ორბელიანისაოფის ვაწეული ხარჯების აღრიცხვა. ენახეთ ქალაქის ცერემონიალის რეგისტრებში უცხოელების მიღებების სია, სადაც სხვათაშორის აღნიშნულია 1714 წლის 13 დეკემბერს სპარსეთის ელჩის მოსამულ რევა ბევის მიღება, მისი მარსელიდან პარონში გამგზავრების წინ, ამ სიბამც არაფერია ნათქვამი ს.ს. ორბელიანის შესახებ.

Bureau¹ de la Chambre de Commerce de cette ville de Marseille extraordinairement. dans l'hôtel de ville, après convocations faites à la manière accoutumée ce jourd'huy vingt neuf janvier dix heures du matin, mil sept cens quatorze, ou ont esté présentes,

Messieurs

Charles COUSTAN, Antoine VINCENS, Pierre BEAU et Louis CUILHERMY, Maire et ECHEVINS, Jean JOUVENE et André BLANC, députés, Louis DAVID et Reymond BOUVIGNAM. Conseillers de la Chambre de Commerce.

Auquel bureau ayant esté faite la lecture de la lettre écrite de Constantinople le seize décembre 1713 par M[onsieur] le Comte des Alleurs, Ambassadeur de Sa Majesté a la Porte Ottomane, a M[onsieur] Arnoul, Intendant des galères et du Commerce, au sujet de SALKHAN SABBAR, Oncle du prince de Géorgie, venu de Constantinople sur le Vaisseau du Capitaine Abeille et ayant esté mis en de libération suivant les ordres de M. Arnoul si la Chambre doit entrer dans la dépense du passage et entretien de cet oncle du prince de Géorgie pendant le séjour qu'il fera en cette ville, le Bureau aurait unanimement delibéré que la Chambre ne doit point entrer une pareille dépense pour un fait qui n'a nul rapport au Commerce.

Signé: COUSTAN. JOUVENE.

¹ Archives de la Chambre du Commerce et d'Industrie de Marseille, 1711 à 1719. B. 7, ff 110-110 v°.

№10

1714 წლის 1 თებერვალი. ჟან რიშარის წერილი სულხან-საბასა და დავითის მარსელში ჩასვლის შესახებ.

ბატონი რიშარი, მარსელში, 1714 წლის 1 თებერვალი¹.

№3815. ბატონი რიშარი, მისიონერი. მარსელში 1714

წლის 1 თებერვალი². ლევანტის ვაჭრობა³.

30

მოწყალეო ხელმწიფეევ,

ჩემი მოგზაურობით დაღლილობამ ისე დამასუსტა, რომ იძულებული ვიყო ვი გამომეყენებინა ერთი სანდო პირის ხელი, რათა მეცნობებია თქვენი დიდ

ბუნებისათვის, რომ მე ჩამოველი მარსელში ამ თვის 23-ს⁴ საქართველოს მეფის ბიძა წმინდა ბასილის ორდენის ბერის ბატონ სულხან-საბასთან ერთად, რომელსაც მოაქვს მისი უდიდებულესობისათვის პასუხები წერილზე, რომლითაც მან კეთილი იხება და პატივი დაადო მას და იმ წერილზე, რომელიც მას მისწერა თქვენმა დიდებულებამ.

ბატონმა დ'არნუმ კეთილი იხება და მიიღო იგი მთელი იმ პატივით, რომელიც ეკუთვნის მის ღირსებას და მის დამსახურებას, მიბაძა რა ამაში იმას, რაც გააკეთა ბატონმა ლეზალიონმა კონსტანტინოპოლში.

მე პატივი დავდე ჩემს თავს და შევატყობინე ერევნიდან თქვენს დიდებულებას, რომ ამ ქალაქის გუბერნატორმა მითხრა მე ხეყიანების სახელით, რომ იგი ვალდებულია თავის მხრივ მფარველობა გაუწიოს ყველა მისიონერს მტრების წინააღმდეგ და რათა შესარულებინოს ხელშეკრულება დადებული ბატონ მიშელთან და რაფაელები ანუ ბრძანებები ნაბოძები სპარსეთის შაჰის მიერ მისიების სასარგებლოდ.

არავითარი ცნობა არა მაქვს სპარსელი ელჩისაგან, რომელსაც ამ პრინციპა უბრძანა, ერევნიდან ჩემთან ერთად წამოსულიყო, რათა წამოეღო საფრანგეთში მისი პასუხები მისი უდიდებულესობის იმ ორ წერილზე, რომლებიც მე თვითონ ჩამოვიტანე ისფაჰანიდან საჩუქრებთან ერთად და რომლებიც მე ჩავაბარე გუბერნატორს მისგან (შაჰისაგან. — ი.ტ.) მიღებული ბრძანებების თანახმად. მე გავიგე, რომ ეს ელჩი დაპირებია ამ ჩანს ათითათხი ეკოუს იმ შემთხვევაში, თუ იგი გაანთავისუფლებდა მას ამ დავალებისაგან, რომელიც მას ძლიერ სახიფათოდ ეჩვენებოდა სულთანის სამეფლობელოებზე გავლის გამო. მან ეს ვერ შესძლო ჩემთვის დაემალა იმ ხანგრძლივ საუბრის დროს, რომელიც მე მასთან მქონდა და მან აღიარა ჩემთან, რომ იგი ცდილობდა, რათა მის ნაცვლად გაემგზავრებინა სხვა პიროვნება, რომლის შესახებაც მან ბევრი კარგი რამ მითხრა. ბატონმა ლეზალიონმა ამის შესახებ მისწერა ატამალოღვეს და ერევნის ჩანს, მეც ეს გავაკეთე იმავე გზით.

ვფიქრობ, რომ ბატონმა დ'არნუმ იმთავითვე აცნობა თქვენს დიდებულებას ბატონი სულხან-საბას ჩამოსვლის შესახებ⁵ სურვილი, რომელიც მას აქვს, რათა ნახოს მისი უდიდებულესობა უკარნახებს მას წადილს დიდ ხანს არ დააყოვნოს მარსელში. თუმცა კი ახლახან ჩატარებული მოგზაურობით გამოვლილი დაღლილობა, წლის დროის სიმკაცრე და მისი ხანშიშესულობა მაშინებს განსაკუთრებით ამ მარსევის პერიოდში, რომელიც დაიწყება მანამდე, სანამ მისი წამოსვლის შესახებ თქვენი დიდებულების ბრძანებები ჩამოვიღოდეს, მიუხედავად ამისა, მე მივეცევი იმ ბრძანებებს, რომელთა ჩემთვის მოცემას თქვენ კეთილანებებთ. ვღებულობ ჩემს მხრივ ყველა შესაძლებელ ზომას, რათა იგი გზაში ავად არ გახდეს.

როგორც მე ვფიქრობ ბატონი ლეზალიონი აცნობებს თქვენს დიდებულებას, რომ ერთი ბერი სამეგრელოდან თან ახლავს ამ ბატონის თანახმად ბრძანებისა, რომელიც ამ საკითხზე მას აქვს თავისი პატრიარქისაგან, მან უნდა წაიყვანოს აქედან დაბრუნებისას ამ მხარეში ფრანგი მისიონერები, რომლებსაც

იგი მისცემს სამ სახლს, ერთს სამკერულოში, მეორეს აბაშძიქვიანს¹ სამეს სამეს აფხაზებთან, რომლებიც წარმართები, მკრქლები, ასევე წარმართები შეხობლები არიან.

ორმოცი დღის განმავლობაში ჩვენ ვიყავით ამ პატრიარქთან² ში. იგი ვინიერი აღამინა და აქვს საუკეთესო თვისებები. სიყვარული, რომელიც მას ჩაესახა კათოლიკური სარწმუნოებისადმი და ჩემდამი მისმა უფოთაღმა განწყობილებამ უკარნახა მას რამდენჯერმე ვიხილა ჩემთვის მომყვანი მისთვის სახარების მუშაკნი. ვერ შევძელი რა წინააღმდეგობის განვა მს რამდენჯერმე განმიორებულ დაეინებით თხოვნისადმი, მე ვიკისრე ეს დავლეს როდესაც ვაეცხოვე ჩემი ვადაწყვეტილება, მან მომანდო ეს ბერი, რომელსაც ის ძალიან ერდობა, რათა შეისწავლოს ჩვენი ენა და ასწავლოს თავისი ენა ამ მისიონერებს, რომლებიც მას გამოაპყველიან.

მე იქ ვიპოვე შავი ზღვიდან საქართველოში გასასვლელი გურიელის³ გულით, რომლის მთავარი და მოსახლეობა ქრისტიანები არიან, ისე, რომ არ შევეხეთ ტრაპიზონს და არც წავიდეთ თურქეთის მიერ ხელში ჩაგებული საქართველოს ქალაქ კალსიკეში⁴. ეს გასასვლელი თავიდან აგვაცილებს დღ ხარჯებს, რომლებიც უნდა გაწეულ იქნას აბრეშუმის გადასატანად სპარსეთის პროვინცია გილიანიდან ბენდერ-აბასში და არზრუმის, ტრაპიზონის და სხვა ადგილების საბაგოებისათვის იმისა და მიხედვით, თუ რა გზას მოისურვებ, რომ დაადგენ. მე იქ ვნახე, თუ რა ადვილია ხელსაყრელი ვაჭრობის წარმოება აბრეშუმით და სანთლით, რომლებიც უზვად მოიპოვებიან ამ მხარეებში ზოგიერთმა, რომლებიც მე მახლდნენ, 50 პროცენტი მოიგეს კონსტანტინოპოლში აბრეშუმზე, რომელიც ცოტა ჩამოვიტანე ხაჩვენებლად.

მუნიციპალიტეტის ერთი მოხელე და ვაჭრობის წარმომადგენელი სამ დღის წინათ, გაისარჯნენ ბატონ დ'არნეს წინაშე, რათა ჩემთვის ვიხივია ჩანაწერები იმის შესახებ, თუ რა ვიცოდი მე სპარსეთის, საქართველოსა და ამ მხარეების ვაჭრობის შესახებ. ბატონმა დ'არნემ კვიილი ინება დამასწრო და უპასუხა ჩემს მაგივრად, რომ ეს ჩანაწერები თავდაპირველად უნდა ჩაბარდეს ხელში თქვენს დიდებულებას, რომელიც მას გაუზიარებდა მათ, თუ ამას იგი საჭიროდ ჩათვლიდა. თქვენი დიდებულების განკარგულებების მოლოდინში დავშთები უღრმესი პატივისცემით.

მოწყალეო ხელმწიფე, თქვენი დიდებულების უმდაბლესი და უმორჩილესი მსახური ფ. რიშარი, მისიონერი — მარსელში, 1714 წლის 1 თებერვალი.

¹ მიწერილია წერილის პირველ გვერდზე სხვა ხელით, მარცხნივ ზემოთ, ვერტიკალურად.
² მიწერილია სხვა ხელით, პირველ გვერდზე მარცხნივ ზემოთ ვერტიკალურად.
³ ამ საშუაის ერთი ნაწილი გამოქვეყნებული აქვს მ. თამარაშვილს (ის მისი ისტორია კოლონებისა ქართველთა შორის, გვ. 314-315; 724-725). მ. თამარაშვილიან ფრანგულ ტექსტში ვხვდებით უსუსტობანი.
⁴ იფულისხმება 1714 წლის 23 იანვარი, მაგრამ, როგორც აღვნიშნეთ, ეს თარიღი უსუსტო არ

არის ვეზი, რომელმაც ჩამოიტანა მარსელში სულხან-საბა, დავითი და ვან რამზანი, იქ ჩავიდა 22-
იანვარს.

⁵ დარწმუნებული ვარ, რომ 1714 წლის 1 თებერვლის წერილით, ასევე აქვს მარსელში სულხან-საბას მარსელში
ღამის 9 რამზანიან ურთოდ მარსელში ჩამოხვედის შესახებ.

⁶ იგულისხმება იმერეთი.

⁷ იგულისხმება რასხველი სუბიერების კათედრის ვრცელად.

⁸ იგულისხმება გურია.

⁹ იგულისხმება ახალციხე.

№ 10

3B15.

L/e/ S. Richard¹ Missionn. a Mar-
seille 1er février 1714. Seigneur Richard
missionnaire a Marseille le 1er février
1714.

30

Commerce du Levant.

Monseigneur,

Les fatigues de mon voyage m'ont tellement affaibli que j'ai été obligé de me servir de la main d'une personne de Confiance pour marquer a votre Grandeur, que je suis arrivé a Marseille le Vingt trois de ce mois avec le Seigneur Solkan Saba Religieux de l'ordre de Saint Basile, oncle du Prince de Géorgie qui porte a Sa Majesté les Reponses a la lettre dont Elle a bien voulu l'honorer, et a Celle que votre Grandeur luy a Ecrite.

Monsieur d'Amoux a eu bonté de le recevoit avec tout l'honneur due a sa qualité, et a son mérite, imitant en Cela ce avait fait M[onsieur] des Alleurs a Constantinople.

Je m'etois donné l'honneur de mander d'Erivan a votre Grandeur, que le Gouverneur de cette ville m'avoit dit de la part du Sophi Etre commis de sa part pour protéger tous les missionnaires contre les ennemis, et pour faire exécuter le traité fait avec M[onsieur] Michel, et les Ragams, ou Commandemens accordés par le Roy de Perse en faveur des Missions.

Je n'ay aucune nouvelle de l'Ambassadeur Persan a qui ce Prince avoit donné ordre de partir avec moy d'Erivan pour porter en France ses Reponses aux deux lettres de Sa Majesté que j'ai aportées moy même d'Ispahan avec les présents et que j'ai consignées au Gouverneur selon les ordres que j'en avois reçu: j'appris que cet Ambassadeur avait promis a ce Cam dix mille Ecus s'il l'exemptoit de cette commission qui luy paraissoit fort dan-

gereuse a cause du passage par les Etats du Grand Seigneur; il ne peut ^{me} le cacher dans une longue conférence que j'eus avec luy, et il m'avoua qu'il travailloit a faire partir en sa place une autre personne dont il m'a dit beaucoup de bien: Monsieur des Alleurs en a écrit a l'Atamadolvet, et au Cam d'Erivan, j'en ay fait autant par la même voye.

Je crois que Monsieur d'Arnou aura d'abord averti votre Grandeur, de l'arrivée du seigneur Solkan Saba; le désir qu'il a de voir sa Majesté luy fait désirer de ne pas tarder longtemps a Marseille; cependant les fatigues du voyage qu'il vient de faire, les rigueurs de la saison, et son age avancé me font craindre sur tout dans le temps de Careme qui sera commencé avant que les ordres de votre Grandeur soient venus pour son départ, je suivray pourtant ceux qu'il luy plaira de me donner en prenant de ma part toutes les précautions possibles pour qu'il ne tombe point malade dans le chemin.

Monsieur des Alleurs marque a ce que je crois a votre Grandeur, qu'un Religieux de Mingrelie accompagne ce seigneur, et qu'il doit selon les ordres qu'il en a de son Patriarche conduire en s'en retournant dans cette province des missionnaire françois auxquels il donnera trois maisons, l'une dans la Mingrelie, l'autre chez les Abassidgés, et la troisième chez Abassas qui sont idolatres voisins des Circassiens aussi idolatres.

Nous avons été pendant quarante jours auprès de ce Patriarche dans ces provinces, c'est une personne d'esprit qui a de très belles qualités; l'amour qu'il a conçu pour la Religion Catholique, et son affection pour moy l'ont engagé a me prier plusieurs fois de luy emmener des ouvriers Evangeliques; n'ayant peu résister a ses instances reiterées je me suis charge de cette commission: je ne luy eu pas plutot fait cannoitre ma détermination qu'il me chargea de ce Religieux en qui il a beaucoup de confiance pour apprendre notre langue, et enseigner la sienne aux missionnaires qui l'accompagneront.

J'ai trouvé la un passage faite de la mer Noire dans la Géorgie par le Guriel dont le Prince et les habitants sont cretiens sans toucher Trebisonde, ny aller a Kalsikais ville de Géorgie dont les Turcs se sont emparés; ce passage exemptera de grands frais qu'il faut faire pour transporter les soues du Guilan province de la Perse, a Bender Abbassi, et des douanes d'Erzerom, de Trebisonde, et d'autres lieux suivant la Route qu'on voudroit prendre; j'y ay veu la facilité de faire un commerce avantageux, de soye, de cire qui sont en abondance en ces Provinces, quelques uns qui m'accompagnoient ont gagné cinquante pour cent a Constantinople sur la soye dont l'ay apporté un peu pour montrer.

Un Echevin et le Deputé du Commerce se donnèrent la peine devant Monsieur d'Arnou il y a trois jours de me demander des mémoires sur ce que je sçavois par raport au commerce de la Perse, de la Géorgie, et de ces

Provinces; Monsieur d'Arnou eut la bonté de me prévenir en leur reportant pour moy que ces mémoires devoient estre d'abord remis entre les mains de votre Grandeur qui leur en faisoit part si Elle le jugeoit a propos. En attendant les ordres de votre Grandeur je suis avec un très-profond respect.

Monseigneur

de votre Grandeur

a Marseille, le 1er fevrier 1714.

les tres humble et tres
obeissant serviteur J. Ri-
chard, missionnaire.

¹ Archives. Paris, "Perse", t. 3. ff. 93-94

№11

1714 წლის 16 თებერვალი. კონსტანტინოპოლში
საფრანგეთის ელჩის მიერ სულხან-საბას მიღების

შესახებ.

პასუხი ბატონი დეზალორის 1714 წლის ივნისის¹ წერილზე.

31.

1714 წლის 19 თებერვალი.²

ამონაწერი ბატონი გრაფი დეზალორისადმი³ მიწერილი რამდენიმე წერილიდან. ბაბილონის ეპისკოპოსის ბატონი პილუ დე სენტ-ალონისაგან⁴. ისეთ-პანში. 1714 წლის 16 თებერვალი⁵.

მართლაც და, ბატონო არ ვიცი როგორ გადავუხადო მადლობა თქვენს აღმატებულებას, რადგანაც თქვენ აღმავსეთ ყოველ მხრივ იმდენად სიკეთით, რომ მე ამის გამო უკიდურეს უხერხულობაში ვვარდები. თქვენ⁶ კეთილად მიიღეთ ბატონი რიშარი და საუცხოოდ ბატონი სულხან-საბა ქართველი თავადი და ისინი დააბინავეთ თქვენს სასახლეში, თქვენ მე მიგზავნით მეგობრებს და ენაწელიან მოსაუბრეებს და ზრუნავთ ჩემს ინტერესებისათვის ჩემი სასწრაფო გაჭირვებისას, უზრუნველყოფით რა მისიონერებითაც კი ჩემს სიმართლეში. მე ხელებს აღვაპყრობ ზეცისაკენ და ვევედრები თქვენს ღვთაებრივ უღიღებულ-

სობას, რათა დაეხმაროს ჩემს უძღვრებას, ვინაიდან არ ძალმიძს სხვა რაიმე გაკეთება.

მე მივიღე მიმდინარე თვის 11-ში თქვენი ფრთად პატრივსაცემი წერილი¹ 20 სექტემბრისა და 26 ნოემბრის და ერთივე შიგ ჩართული აბსოლუტისათვის, რომელიც მას ვუშინ წარუდგინეს წერილობითი თხოვნასთან ერთად თავრიზში სომხების მიერ დევნილი კაპუცინი ნეტარი მამა პიერ დ'ისულენის მისიხათვის. მე უადრესად დაავადებული ვარ თქვენი აღმატებულების წინაშე იმ სიკეთისათვის, რომელიც თქვენ გამომხინეთ, ისურვეთ რა მოეყვას ჩემთვის რამდენიმე დამხმარე პირი, სხვათაგან კი მე ვერ შევძლებდი შესრულებას ჩვენი დიდი მონარქის ბრძანებებისა, რომელნიც მე მომიცა ბატონის გრაფმა დე პონსარტრენმა², რათა დაერჩენილიყავი აქ, რომ მეთთანამშრომლა მომავალ კონსულის ან რეზიდენტის მოვლაპარაკებაში, დავშოვებ და სხვ.

¹ მიწერილია სხვა ხელით ადამი ამ წერილის საფრანგულში ძილების თარღია.

² მიწერილია სხვა ხელით. ადამი ამ წერილის ისეთადინან გავაქნის თარღია.

³ გრაფი დეხალორი - საფრანგულის ელჩი კონსტანტინოპოლში.

⁴ ფრანსუა პიდუ დე სენტ-ოლარი, წვეულებრივი აზნაურის შვილი, დაბადა 1646 წელს ტურში და გარდაიცვალა პარიზში 1720 წლის 27 სექტემბერს. ის იყო ელჩად ვენის რესპუბლიკაში 1682-1684 წწ. და საქმეში რწმუნებული 1693 წელს, საფრანგო მისიით მაროკოს მეფესთან პასილის ეისკოდოსი დღე მარა პიდუ დე სენტ-ოლარი იყო მისი მსა.

⁵ დაწერილია იმავე ხელით, რომლითაც ივით ეს წერილი.

⁶ იგულისხმება საფრანგულის ელჩი კონსტანტინოპოლში გრაფი დეხალორი.

⁷ დ.ფ. გრაფი დე პონსარტრენი (1643-1727) - საფრანგულის მინისტრი და სახელმწიფო მდიონი.

N-11

Reponse a la lettre de M. des Alleurs¹ de Juin 1714

19 fev. 1714.

31

Extraits de plusieurs lettres ecrites a

M[onsieur] le Comte Des Alleurs.

De M[onsieur] Pidou de S[ain]t Olon Eveque de Babylone

a Hispaham le 16 fevrier

1714.

En verité M. je ne scay a quelles graces rendre a V[otre] E[xcellence], car elle me comble de toutes parts de tant de sortes de bienfaits que j'en

suis dans une extreme confusion, ell a reçu begninement le S[ei]gneur Richard et magnifiquem[ent] le Seig[neur] Salkan Saba P[ri]nce georgien/ et les a loges dans son palais, elle me regale d'amis et de gazettes et prend un soin de mes interets dans mon urgente necessité, me procurant même des missionnaires dans ma solitude; je lève les mains au ciel et supplie sa divine majesté de suppléer a mon impuissance n'étant pas capable de faire autre chose.

Je reçu le II. du courant vos tres honorables lettres du 20. 7bre et 26bre cet une ineluse pour l'atamadesslet qui luy fut presentée hier avec un placet pour la mission du R. P. Pierre d'Issoudun Capucin persecuté par les armeniens a Tauris.

Je suis infiniment obligé a V[otre] E[xcellence] de la bonté qu'elle a de me vouloir procuter quelques services; autrement je ne pourrais obeir aux ordres de notre grand Monarque que m'a intimé M[onsieur] le Comte de Pontchartrain de demeurer ici pour cooperer aux negociations d'un futur Consul ou resident. Je suis etc...

¹ Archives. Paris, "Perse", t. 3, f. 95.

N° 12

1714 წლის 19 თებერვალი. სპარსეთში მყოფი ვახტანგის მიერ საერანგეთიდან წერილების მიღების შესახებ

მამა ჟან ბატისტ დე მონსიროსაგან¹, კაპუჩინი ისტაპანში.
1714 წლის 19 თებერვალი².

მოწვეული ხელმწიფე.

წერილები, რომლებიც თქვენმა აღმატებულებამ გამოუგზავნა მის³ უმაღლესობას საქართველოს მეფეს, მას ჩაბარდა საკუთარ ხელში ამა თვის 14-ში და მას შემდეგ, რაც მას წაეკითხა წერილი, რომელიც წარსულ 28 ნოემბერს მას თქვენმა აღმატებულებამ მისწერა, მან მიბრძანა ამაზე პასუხი დამეწერა იმავე ენაზე. სიფრთხილედ, რომელიც მან მე დამავალა, რომ გამოეჩინა მის მიწერ-მოწერაში, არის იმის მიხედვით, რომ თვითონ არ სწერს თქვენს აღმატებულებას, რომ ის არ აწერს ხელს წერილს, რომელსაც წერს თავისი წერილის პასუხად, ამიტომაცაა, რომ მან განიზრახა რამდენიმე დღეში გავგზავნა თქვენს აღმატებულებასთან ფრანგი⁴ პატიოსანი ადამიანი, რომელიც ვაცნობებთ თქვენ თავის მოსაზრებებს ისე, რომ არ ჰქონდეს შიში, რომ მისი წერილები ვინმეს ხელში ჩაუვარდეს. მე მქონდა სიამოვნება და პატივი შემესრულებინა მისი უმაღლესობის განკარგულებანი, ვიცი რა მისი კეთილი სურვილები ვეროაგლეებისადმი, რაც მან ხშირად დაამტკიცა ჩვენი იტალიელი მამა კაპუჩინების მი-

მართ, რომლებიც საქართველოში იმყოფებოდნენ, რასაც იგი ვააკეთებს სპარსეთში ჩვენს მიმართ, თუ ეს მისთვის შესაძლებელი იქნება. ღვენიები და სხვა.

¹ მამარია და არა მურმარია, როგორც მ. თამარაშვილს აქვს (ის მისი, ისტორია საქართველოს შიგნით, გვ. 316).

² ამ წერილის შინაარსი საკუთარი სიტყვებით ვაძიებდეთ აქვს მ. თამარაშვილს (ის იქვე გვ. 316). მაგრამ მ. თამარაშვილის მიერ ვაძიებდეთ ახლი რამდენადმე განსხვავდება ტექსტის ნაწილი შინაარსისაგან. მაგალითად: „საქართველოში მყოფი კაპუცინებს რაც შესძლია ვაძიებდეთ არ ვაძიებ, ვეწვეო და მომავალშიც არ მოვადრებ დასმარებდეთ“. (ის მ. თამარაშვილი, იქვე ტექსტი არ არის).

³ ივლისისებრა საქართველოს მეფე ვახტანგ VI.

⁴ სიტყვა „ურანგო“ აქ ნახსარია ვერძიელის მნიშვნელობით. სინამდვილეში, ალბათ, რამდენიმე მაინც ვახტანგ VI წერილის წაღება. იგი იტალიელი ჯარები ურანგოვანი ვერძელი.

⁵ საბოლოო შედეგზე ერთი ვერძისაგან და ჩვენთვის მოვლიანად.

№12

Du Pere¹ Jean Bap[tis]te de Montmoreau Capucin
a Hispaham le 19. fevrier 1714.

M[onseigneur]

Les lettres que V[otre] E[xc]cellence a envoyée a S[on] A[lt]esse le P[rin]ce de Géorgie luy ont esté rendues en main propre le 14. de ce mois, et luy ayant foit la lecture de celle que V[otre] E[xc]cellence luy a Ecrit le 28 9re dernier il m'a ordonné d'y faire reponse dans la même langue. Les precautions qu'il m'a obligé de prendre dans sa correspondance sont cause qu'il n'écrit pas a Votre Excellence luy même, qu'il ne signe pas celle qu'il recevra pour reponse a la sienne, c'est pour cela qu'il est dans le dessein d'envoyer un honnest homme françois dans quelques jours auprès de V[otre] E[xc]cellence qui l'informerá de ses instructions sans crointe que ses lettres soient interceptées, je me suis fait un plaisir et honneur de satisfaire aux ordres de S[on] A[lt]esse etant connaisseur de sa bonne volonté pour les Européens qu'il a souvent mis a epreuve a l'égard de nos peres Capucins Italiens qui sont en Géorgie ce qu'il feroit an Perse a notre egard s'il luy etoit possible. Je suis etc.

¹ Archives du Ministère des Affaires Etrangères. Paris, "Perse", t. 3, f. 97

1714 წლის 19 თებერვალი. სპარსეთში მყოფი ვახტანგის მიერ საფრანგეთიდან წერილების მიღების შესახებ.

იმავე მამისაგან¹ საქართველოს

მეფისათვის. ბატონ გრაფ დეზალიორს² და ა. შ.

მოწვეული ხელმწიფე.

მისმა უმაღლესობამ საქართველოს მეფემ ამა თვის 14-ში მიიღო წერილები, რომლებიც თქვენმა აღმატებულებამ გამოუგზავნა მას. დაწერილი წარსული³ 28 ნოემბერს. ხელში ჩავაბარე მას და წაუკითხე რა ის წერილი, რომელიც თქვენმა აღმატებულებამ მას მისწერა. მისმა უმაღლესობამ მიბრძანა ამაზე მეპასუხა ჩვენს ენაზე, იმის შიშით, რომ იმ შემთხვევაში, თუ იგი მის ენაზე დაწერილი ხელში ჩაუვარდებოდა მის მტრებს მას არ შეეძლო რაიმე აღრევა მის საქმეებში, მისი უმაღლესობა ძლიერ გრძნობს იმ დიდ პატივისცემას, რომელიც თქვენმა აღმატებულებამ გამოიჩინა მის მიმართ. აგრეთვე იმასაც, რომ მეგობრულად მიიღეთ თავადი სულხან-საბა, მისი ბიძა, რომელიც მას აცნობებს დაწერილებით იმ კარგი მიღების შესახებ, რომელიც თქვენმა აღმატებულებამ მას მოუწყო. წერილი, რომელიც მეფემ მიიღო საფრანგეთის იმპერატორისაგან, იგი ჩაავლო უხერხულ მღვთმარობაში, ვინაიდან მას ვფიქრობ რომ მან მხოლოდ ცოტა რამ გააკეთა მისი უდიდებულესობის ქვეშევრდობისათვის, რომლებმაც მის ქვეყანაზე გაიარეს, მაგრამ თუ იგი⁴ იქ დაბრუნებას შესძლებს, როგორც მას ამის იმედი აქვს ის განახორციელებს ყოველივე იმას; მოიქცევა ისე, რომ რაც მისწერა მის უდიდებულესობას მისი უმაღლესობის შუქდლით ფოფინა და იმ წამლის შესახებ, რომელსაც თქვენი აღმატებულება მას აძლევს, იგი სავსებით ემორჩილება ღვთის ნება-სურვილს და სავსებით ენდობა თავის ბედისწერას; აგრეთვე მას გადაწვევითილი აქვს მიაქცევს რჩევას, რომელსაც თქვენი აღმატებულება მას აძლევს ასაღვაწრდა პრინციის შესახებ, რომელიც განუკურნებელი ვახდებოდა, თუ აიძულებდნენ მას ასე ადრე დაქორწინებულიყო.

თქვენი აღმატებულებისათვის ცნობილ იქნება იტალიურად დაწერილი იმ წერილის წაკითხვიდან⁵, რომელსაც თქვენ ნახავთ დაბეჭდილ პაქეტში, რამდენ საფრთხილეს იწენს მისი უმაღლესობა, რათა მის მტრებს არ მოუხდეთ წაკითხვა მისი ქცევის შესახებ, რათა არ მოუწონ მას ცული საქმე და ამის თავიდან ასაცილებლად მისი უმაღლესობა იმელოვნებს თქვენ გამოვიგზავნოთ აღდგომის შემდეგ ის პიროვნება, რომელმაც დაწერა იტალიურად ეს წერილი, რომელიც პირადად მოვახსენებთ თქვენ მის განხრახვებზე, იმის შიშის ვარეშე, რომ მის წერილებს ვინმე ჩაივლებს ხელში.

დედანთან სწორია: დეზალიორი⁶.

¹ ივლისისხმება მისა ვან ბატისტ დე მანმორა.

² ეს წერილი დაწერილია ისეპანში 1714 წლის 19 თებერვალს საფრანგეთის ელი კონსტანტინოპოლში დეზალიორისათვის.

³ 1714 წლის თებერვალი. აქ ივლისისხმება სულხან-საბა წერილი ვახტანგს რომ მისწერა კონსტანტინოპოლიდან, რომელსაც ასედა დეზალიორის წერილი.

⁴ ივლისისხმება ვახტანგ VI

№13.

Du¹ meme Pere pour le Prince de
Géorgie a Monsieur le comte des
Alleurs etc.

M[onseigneur]

Son altesse le P[rin]ce de Géorgie a reçu le 14. de ce mois les lettres que V[otre] E[xcellence] luy a envoyées Ecrites le 28. 9bre der[ni]er je les luy ay rendues en main propre. et luy ayant fait lecture de celle que V[otre] E[xcellence] luy a écrit S[on] A[ltesse] m'a ordonné dy faire reponse en notre langue de crainte qu'etant interceptée par ses ennemis ecrite en sa langue, elle ne causat quelque trouble dans ses affaires, S[on] A[ltesse] est fort sensible aux grandes honnestetés que V[otre] E[xcellence] luy marque, aussy bien que d'avoir reçu avec amitié le P[rin]ce Solkhan Saba son oncle, qui luy marque en detail le bon traitt[ent] que V[otre] E[xcellence] luy a fait, la lettre que le P[rin]ce a receue de l'Empereur de France, la met en confusion croyant n'avoir fait que bien peu de chose pour les Sujets de sa Majesté qui ont passé dans son Pays, mais que s'il peut y retourner comme il l'espere, il fera en sorte de mettre a execution tout ce qu'on a écrit a sa Majesté a l'égard de l'indisposition de S[on] A[ltesse] et du remede que V[otre] E[xcellence] luy donne il est tout resigné a la volonté de Dieu, et a toute confiance a sa providence, il est aussy en resolution de suivre le Conseil que Votre Excellence luy donne sur le mal du jeune Prince qui deviendroit incurable si on l'engageoit sitost dans le mariage.

Votre Excellence connaissait par la lecture de la lettre² ecrite par en italien³ qu'elle trouvers dans le paquet a cachet volant, combien de precaution Son Altesse prend pour que ses ennemis ne se prennent a lire de sa conduite pour luy faire de mauvaises affaires, et pour l'eviter elle espere luy envoyer après pasques la personne qui a écrit la lettre en italien, qui l'infomera de bouche de ses intentions sans croindre l'interception de ses lettres etc.

Pour copie
Des Alleurs.

¹ Archives. Paris, "Perse", t. 3, ff. 97-97 v

² Cette lettre est pour Prince Solkhan Saba qui est en France

³ Pour le P^{re} Solkhan Saba qui est en France

მიღებულია¹ 1714 წლის მე-9 ივნისს²სპარსეთი³

უსაყვარლესი ბატონო ბიძაე

ჯუზეპე ფრესკურატი ვრონელი⁴1714 წლის 20 თებერვალი⁵.სულხან-საბას⁶.

მე განვიცადე უდიდესი კმაყოფილება, მივიღე რა 14 თებერვალს თქვენი უძვირფასესი წერილი, ჩემდამი მოწერილი კონსტანტინოპოლიდან გახული წლის 28 ნოემბერს, და მასთან ერთად მისი აღმატებულების საფრანგეთის იმპერატორის ბატონი საგანგებო ელჩის უსაყვარლესი წერილი, რომელმაც მე მეტად ამადლევა არა მარტო უკეთილშობილესი დამოკიდებულების გამო თქვენი მოწვევებისადმი და იმ სათნო და გულისთადი რჩევის გამო, რომელსაც ის მე მამდევს, არამედ იმიტომაც, რომ ის კმაყოფილი ღარნა იმ მცირედი სამსახურით, რომელიც მე აღმოვიჩინე მოძღვარ ბატონ რამსარს, მოციქულეობრივ ბერს, რომლისთვისაც მე კვლავ შექმნილი მიქცა საბაბი მოფხვრებზე მე, თუ ისევ აღმოჩნდებოდა ჩემს სამშობლოში და თუ ჩემს იქ არ ვიყნის მიზეზით მე ვერ ვაკაკეთე მის მიმართ ის, რაც უნდა გამეკეთებინა, ეპირღები, რომ ვაკაკეთებ ამას მომავალში საფრანგეთის ყველა მოქალაქის მიმართ, მათი და პატივისცემის გამო, მათ მიერ რეკომენდირებული ყველა მათი მეგობრის მიმართ, ვიმელოვნებ, რომ ის იხილავს [ამას] მალე სპარსეთის სამეფოში საფრანგეთის სამეფო კომპანიის დაარსებასთან დაკავშირებით.

დიდად მეწყნა, როცა გავიგე, თუ როგორ მძიმედ გადაიტანეთ თქვენ მგზავრობა, მაგრამ ვიმელოვნებ მალე ვინუგეშებ, როცა შევტვობ საფრანგეთში თქვენი ნახელის შესახებ, სადაც მე ვიმელოვნებ თქვენ გეძნებათ პატივი იხილოთ უდიდესი და ყველაზე გულუხვი მონარქი ლედიამიწაზე და ყველაზე აყვავებული სამეფო ვრონაში, და სადაც ყველაზე განსაკუთრებული იქნება ის, რომ ნახავთ თქვენ ღირსეულ ხალხს, ისეთი შეფისა და ისეთი სამეფოსი ყველას თავდადებულს ჩვენი უფლის იესო ქრისტესადმი, სარწმუნოებისადმი და მისი ვაერცკელებისადმი; ყველა ეს ღირსება იმსახურებს იმას, რომ იხინი იხილოს მთელმა მსოფლიომ და მხოლოდ მე იძულებული ვარ ვერ ვიხილო, მაგრამ მე მანუგეშებს ის, რომ მე ცოცხალი ვარ და სანამ ცოცხალი ვარ, ცოცხალი იქნება ჩემი იმელიც, მე ვერ ვბედავ რაიმე დაეწერიო საკუთარი ხელით, ჩემი ძმის, არტილერიის გენერლის იესეს, შიშით, რომელიც როგორც ღმირი არამეგობარი და მეამბოხე თავს დამტრიალებს, რათა შიანმოქოს, ასე, რომ თქვენ შეგძლიათ ყველაფერი შეიტყოთ, როცა თქვენი ძველი მეგობარი ჯუზე-

პე ჩავა საფრანგეთში, რომელიც ვამელოვნებ გაეძეზავრება ამ მარხვის მძლე
 ლი კვირის შემდეგ, და თუმცა ჩემთვის ძნელია ის გაეშვა, რამდენადაც ის
 ერთადერთია, რომელიც ვიყვარებდი მოდის ჩემს სანუგეშებლად, მაგრამ არ შე
 მოძლია სხვანაირად მოვიქცე, რათა თავიდან ავიცილით საკუთარი ხელით წე
 რა. ამასთანავე, ვთხოვთ, თქვენ მომიხსენიოთ მე თქვენ წმიდა ლოცვებში, ასე
 ვე ჩააბაროთ ჩემი თავი ყველა მორწმუნის ზრუნვას, რომლებიც შევიძინებდი
 არიან განწმობილი თქვენდამი თქვენი ბედნიერი მოვზაურობის დროს და ვე
 დრები უხეზავს ინებოს მოვცეთ აღსრულება თქვენი ყველა წმიდა სურვილ
 ბისა და გამოთქვამ რა სურვილის, რათა ზეცამ აღვითქვას თქვენ ყოველზე
 უმაღლესი სიკეთე, ვაცხადებ რა რომ მე ყოველთვის ვიყავი და ვიქნები
 ჩემი უსაყვარლები ბატონი ბიძის უმორჩილესი ღისწული, მკევის
 მაგიერ თქვენი უძღაბლესი, უერთგულესი, დიდად დავა
 ლებუდი, უმწიკვლო მსახური ვუზუბე ფრესკურატი
 ვერონელი.

ისფაპანი, 1714 წლის 20 თებერვალი, ჩვენ
 ბატონ სულხან-საბას, საქართველოში წმიდა მჟანე ნათლის
 მკემლის მონასტრის წმიდა ბასილის ბერების აბატს.

¹ ეს სიტყვა გაურკვეველია. თითქოს უნდა იყოს „მიღებულია“, მაგრამ თუ ეს ასეა, მაშინ ვამო
 დის, რომ ეს წერილი პარიზში მოხლდა 1714 წლის 9 თვისს, მაშასადამე, ის აღესატს - სულ
 ხან-საბას არ მოუღია, ვინაიდან რეიგარც ვიცით, 1714 წლის 6 თვისს სულხან-საბა პარიზიდან და
 ბრუნებული უკვე მარხელში იყო და რომში მიუძღვარებოდა.

წყაროებიდან არ ჩანს ამ წერილის მატარებელმა ვუზუბე ფრესკურანტი როდის ჩაიტანა იგი პ
 რიზში და ვის ვადასცა; თუ ეს წერილი სულხან-საბამ მოიღო, მაშინ რეიგარც მოხდა ის საფრანგ
 თის საეარეო საქეთა სამინისტროს არქივში?

² მიწერილია სხვა ხელით ფრანგულად.

³ მიწერილია ფრანგულად სხვა ხელით.

⁴ ვუზუბე ფრესკურატი ვერონელი და არა „იოსებ ფრესკურატი ვერონელი“. იხ. მ. თამარაშვი
 ლი, დასახ. ნაშრ. გვ. 317.

⁵ მიწერილია ფრანგულად სხვა ხელით.

⁶ მიწერილია ფრანგულად სხვა ხელით.

ეს წერილი დაწერილია იტალიურ ენაზე, შედგება ორი გვერდისაგან და მოდიანად ქვეყნებს
 ეს წერილი პირველად გამოაქვეყნა მ. თამარაშვილმა (იხ. მ. თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკო
 ბისა..., გვ. 316-317, 725726). მ. თამარაშვილიდან ეს წერილი ზუსტი არაა.

Reçu le 9^e Juin 1714¹

32

Perse

Dilletiss[i]mo² Sig[nor] ZioGiusepe Frescurati Veronese
20^e feb[braio] 1714

A Solkan Saba

Restai al somo contento d'haver ricevuta la sua Cariss[im]a a di quator[d]i di Febraro, scritami da Costantinopoli li vintiotto di Novembre prossimo passato unita ad un'altra gentiliss[im]a del Ecc[ellentissim]o Sig[nor] Am[basciatto]re Ex[traordinari]o del Imperator di Francia, che mi ha reso tutto confuso, non solo per li tanti nobiliss[i]mi trattamenti fatti à V[ostra] S[ignoria] quanto p[er] li virtuosi e cordiali consigli che mia fece nella sua stimaliss[im]a, nonché haver compreso essere contento di così pocca acistenta fatta al Sig[nor] D[on] Ricardo M[onac]o Ap[ostolico], al quale havrei pottuto dare Veramente occasione di ricordarsi di me, se mi fossi io ritrovato in patria che se non feci quello dovevo con lui p[er] causa della mia assenza prometo lo farò in avvenire con tutti li nazionali di Francia, et alla loro concideracione, ancora alli loro amici da loro racomandati e cio si vedrà spero in breve, con l'occosione del stabilimento della Comp[a]g[ni]a Realle di Francia in questo Regno di Persia.

Mi spiaque assai d'haver inteso quanto hà sofferto nel viaggio, ma spero consolami in breve quando intenderò il sio arivo in Francia, dove spero havera quel onore di vesere il più Grande e più Generoso Monarca della terra et un Regno il più fiorito del Europa, e quello vedra di più particolare sara il vedere ancora Populi degni e di Tal Re, e di Tal Regno, tutti dediti alla Religione di G[esu] X[Christo] S[egnor] N[ostro] et alla sua propagacione, qualita tutte degne d'essere vedute do tutto il mondo, e solo a me tocca sin horra d'esserne privo, ma quello mi consola che sono ancora in vitta, e così sino viverò, viverò ancora la Speranza. Non ardisco scrivere niente di proprio pugno, p[er] la paura tengo del mio Fratello Giessé Generale delle Alteliera, il quale sempre come demonio inimico, e Ribelle mi circonda per di vorami, siche il tutto lo potrà sapersa quando il suo antico amico Giuseppe venirà in Francia, che spero partirà doppo

questa quadragesima, abenche cio mi rende difficile di lasiarlo partire mentre e il soloche giomalm[en]te viene consolarmi, ma non posso fere altrimenti à fine d'evitare di scrivere in propri carateri fratanto mi fatto mando sempre alle sue Sante Oracioni, e pregola racomandami ancora alli Religiosi tu[titi] con li qualli in contrerà amicia questo suo fortunato viaggio, et prego l'altis[sim]o si degni di concedergli il comprimento delli suoi santi desideri, et augurandogli dal Cielo il colmo d'ogni contento mi dichiaro qual sempre fui e sarò.

Del mio Dilletis[sim]o Sig[nor] Zio

Da Hispahan: Li 20 Fe-
braro 1714 Secolo
Nostro.

Humilliss[i]mo suo Nipote in loco
Principy. Suo Humilliss[i]mo
dev[otssi]mo oblig[atissimo] servitore
incontaminabile.

Giuseppe Frescurati Veronese.

Al Sig[nor] Solkan Saba Abbate delli monachi di S[anto] Basiglio nel
mon[astero] di S[anto] Giovanni Battista in Georgia.

¹ Archives. Paris, "Perse", t. 3, ff 98-98v.

² უნდა იყოს: Diletissimo

№15

1714 წლის 22 მარტი. ჟან რიშარის წერილი
ს.-ს. ორბელიანის სურვილის შესახებ შეხვედეს
საფრანგეთის მინისტრს და სახელმწიფო მდივანს.

ბატონი რიშარი. 1714 წლის 22 მარტი.

34.

ვაჭრობა ლევანტში¹.

მოწყალეო ხელმწიფეე, ბატონ სულხან-საბას, რომლის მისახელმებლადაც გუშინ თქვენი დიდებულების მხრივ მოვიდა ბატონი პოტიე სურდა, რომ დღეს მე მოვხუდივავი და თქვენითვის წარმოიმეცინა მისი პატეისცეცა და მომეტანა თქვენითვის მისი წერილი, მაგრამ ვიხივე რა მას უკეთ ჩაეთვალა, რომ ამის შესახებ მე შექონიდა თქვენი განკარგულებანი, მან თქვენ გამოუგზავნათ ბატონი დე მარე, რომლითაც ის ძლიერ კმაყოფილია.

თუ თქვენი დიდებულება ნებას დამრთავს, ხვალ დილით თქვენითან მოვალ როგორც იმისათვის, რათა შევასრულო ის, რასაც ეს ბატონი თხოულობს ჩემგან, ასევე იმისათვისაც, რათა უფრო დეტალურად მოგახსენიოთ, ვიდრე მე ეს

წერილობით შევძელი. იმის შესახებ, თუ რა მდგომარეობაშია საქმეები სპარსეთში იმ მხრივ, რაც შეეხება მისიებს და იმ მხრივ, რაც შეეხება სპარსელების განწყობილებას ვაჭრობის მიმართ.

მე ანგარიშს ჩავადარებ აგრეთვე თქვენს დიდებულებას იმ ხარჯებს შესახებ, რომელიც ჩვენ გავწიეთ, მე ვეცადე, რომ ეს ხარჯები ყოველივე რაც შეიძლება ზომიერი, რაც შეიძლება გავწეული ყოველივე სურსათ-ხანოვანის სიძვირის მხედველობაში მიღებით.

თქვენი ბრძანებების მოლოდინში დავშთები უღრმესი პატივისცემით მოწყალო ხელმწიფევ.

თქვენი დიდებულების უმაღლესი და უმორჩილესი მსახური ე. რიშარი. პარიზი, 1714 წლის ამ 22 მარტს.

¹ ეს წერილი შედგება 2 გვერდისაგან. იგი დაწერილია ე. რიშარის ხელით. ყოველ გვერდზე შუაში ზემოთ დასმულია ჯერო.

№15.

L[e] S[eigneur] Richard, le 22 mars 1714¹

Commerce du Levant.

34

Monseigneur,

Le seigneur Solkan Saba que monsieur de Potier vint hier saluer de la part de votre Grandeur desiroit que je passasse aujourd'hui luy presenter ses respects, et luy porter sa lettre, mais l'ayant prié de trouver bon que j'eusse pour cela ses ordres, il luy a envoyé Monsieur des Marias dont il est fort content.

Si votre Grandeur me le permet j'irai demain au matin auprez d'elle tant pour m'acquiter de ce que ce seigneur exige de moy, que pour luy marquer plus en detail que je n'ai pu faire par lettres d'ou en sont les affaires en Perse par raport aux missions, et a l'égard des dispositions des persans touchant le Commerce.

Je randrai aussi compte a votre Grandeur de la depense que nous avons faite, j'ai soin eu qu'elle fut la plus modique qu'il s'est pu faire en egard a la chereté des vivres.

Attendant ses ordres je suis avec un tres profond respect

Monseigneur

de votre Grandeur

a Paris ce 22 mars 1714.

Le tres humble et tres obeissant serviteur J. Richard.

¹ Archives. Paris, "Perse", t. 3, ff. 104-104v

სპარსეთში მყოფი ფრანგი მისიონერების და-
 ხასიათება და მოვლის არმიის წინააღმდეგ
 ქართველი გენერლის დამპყრობის შესახებ.

ბატონი მამა ფრანცისკანელი სენ-ლორანდიან. 1714 წლის
 23 მარტი, ბერი. სპარსეთი. ვაჭრობა ლევანტში.

35.

მოწვალეო ხელმწიფევი¹, მე უფრო დიდხანს დავაგვიანე, ვიდრე ეს მხურ-
 და, რათა მეცნობებინა თქვენი დიდებულებისათვის სპარსეთში ჩვენი მისიების
 ახლანდელი მდგომარეობისა და ფრანგი ბერების რაიფნობის შესახებ, რომ-
 ლებიც იქ იმყოფებიან; ეს დავავიანება იმით არის გამოწვეული, რომ მე არ და-
 ვკმაყოფილებულვარ იმით, რაც ფრანგმა ნეტარმა მამამ მარმ იცოლა, არამედ
 კიდევ მინდოდა გამეგო ეს ერთი ჩვენი ბერი მისიონერისაგან, რომელიც იყო
 სპარსეთში და რომელიც ცხოვრობს ჩვენი შარანტონის მონასტერში, ვინაიდან
 ამ ბერს ხშირად აქვს ურთიერთობა ჩვენს მისიონერებთან სპარსეთში, ათ
 თქვენო დიდებულებავ, რას მწერს იგი.

სპარსეთში ჩვენ გვყავს რვა ან ათი ევროპის სხვადასხვა ეროვნების მისი-
 ონერი, ზოგჯერ უფრო დიდი რაიფნობით და ზოგჯერ ნაკლები. არის ორი
 ფრანგი, ორივე პარიზის პროვინციიდან.

ამ ფრანგებიდან ერთს პქვია მამა ბასილი სენშარლიდან, 50 წლის ასაკი-
 სა, 20 წელიწადზე მეტი ხანია რაც სპარსეთის მისიებში არის; ღვთისმოსავი
 და ნიჭიერი კაცია. დაახლოებით სამი წელია, რაც იგი დანიშნულ იქნა საფ-
 რანგეთის კარის მიერ საფრანგეთის ვიცე კონსულად.

იმავე დროს კარმა დანიშნა ბატონი დე ვალიხინი ავთიპოლის ეპისკო-
 პოსი ბაბილონის კოადიუტორი, რომელიც დაახლოებით ოთხი წელია, რაც ვა-
 ემგზავრა საფრანგეთიდან და რომელიც გასულ წელს, ვარდაიცვალა ისუაპან-
 ში.

ამ პრელატის ისუაპანში ჩამოსვლის რამოდენიმე დღით ადრე, მამა ბასი-
 ლი იძულებული გახდა წასულიყო ამ ქალაქიდან, რათა თან ხლებოდა სპარ-
 სეთის შაჰის არმიის გენერალს, რომელსაც ბრძანება ჰქონდა მიღებული დაბ-
 რუნებინა ქალაქი ფანდაპარი, რომელიც მოვლილმა აიღო.

მამა ბასილი მიიწვიეს ამ მოგზაურობაში იმიტომ რომ არმიის ეს გენერა-
 ლი იყო ქართველი ქრისტიანი² და მისი პირადი მეგობარი.

მაგრამ რამდენადაც ეს გენერალი მოკლე იქნა სამხედრო მოქმედებისა,
 მისი არმია შემდეგ დაფანტულ იქნა მოვილის არმიის მიერ, ნაწილობრივ სამ-
 ხედრო ტყვედ ჩაგდებულ იქნა; მამა ბასილიც ამ შემთხვევაში აგრეთვე ტყვედ
 ჩავარდა და არ იქნა მოკლული, როგორც ეს ჩვენ თავდაპირველად გვაცნობეს.

სპარსეთის მისიონერები იწერებინან, რომ ყოველწინადად ცდილობენ მის გაქრ-
სვილვას და მამა ბასილის განთავისუფლებას.

ისპაჰანში არის მეორე ფრანგი მისიონერი მამა კოდომბანი, 53 წლის
ასაკისაა. უკვე 15 წელია, რაც სპარსეთში იმყოფება. ღვთისმოსავი ვაჭრი, მაგ-
რამ ნაკლებად მოხერხებული საქმეებში, კიდრე მამა ბასილი. აი თქვენი დივე-
ბულებაჲ, რისი ვაგებაც მე შევძელი სპარსეთში ჩვენი მისიების მდგომარეობის
შესახებ. ჩვენ განვაგრძობთ ღვთის ვედრებას თქვენი დამწუხრებული ოჯახისა-
თვის. მე კი ამას მეტად ვანსაკუთრებით ვაქეთებ იმ მოკრძალებული ერთგუ-
ლებით, რომელიც მე მაქვს თქვენი ოჯახისადმი და თქვენადმი, რომლის მი-
მართ უღრმესი პატივისცემით დავშობი.

მოწყალეო ხელმწიფეჲ, თქვენი უსიდაბლეხი და უმორჩილეხი მსახური იე-
სო ქრისტეში ძმა ფრანცისკანელი სენლორანიდან პარიზი, 1714 წლის ამ 23
მარტს.

¹ საუთი შედეგა 4 გვერდისაჲან ყოველ გვერდზე ზესით შუაში დასმულია ჯვარი. საუთი
ბეჭდება მთლიანად.

² იგულისხმება ქართლის მეფე ქაიხოსრო, რომელიც გიორგი XI-ის შემდეგ სპარსეთის ქარვას
სარდლობდა ვანდაპარს. ქაიხოსრო დაიღუპა ამ პრესლაში 1711 წელს.

№16

M[onseigneur] le Pere Franc[iscain] de S. Laurens
le 23 mars 1714. Religieux¹.

Commerce du Levant

Perse.

35

Monseigneur

J'ay tardé plus long temps que j'auerois désiré a informer Vostre Gran-
deur de l'Etat present de nos Missions de Perse et du nombre des Reli-
gi[eux] françois qui y sont; ce retardement vient de ce que je ne me suis
pas contente de la sçavoir du R[everend] Pere françois Marie mais que j'ay
encore voulu l'aprendre d'un de nos religieux missionnaires qui a esté en
Perse et qui demeure a nostre couvens de Charenton Comme ce religieux
a souvent des relations avec nos missionnaires de Perse, voicy Monsei-
gneur ce qu'il m'escrit.

Nous avons dans la Perse huit ou dix Missionnaires de diverses na-
tions d'Europe quelque fois plus grand nombre, et quelque fois moins. Il y
a deux françois, tous deux de la province de Paris.

L'un de ces françois ce nomme le Pere Basile d[e] s[ain]t Charles ^{avec} de 50 ans estant dans les missions [de] Perse depuis plus de vingt ans, homme de pie[té] et de capacité. Il y a environ trois ans qu'il fut nommé ^{par} par la Cour de France Vice Consul pour la nation françoise.

Dans le même temps la Cour avoit nomm[é] Monseig[neur] de Galisson esveque D'Agatopole coad. de Babilonne qui partit de France il y a e[nviron] quatre ans et qui mourut a Hispaham l'année demiere.

Quelques jours avant que ce prelat arriv[e] a Hispaham le pere Basile avoir esté obl[ige] de partir de cette ville pour accampagn[er] le General de l'Armée du Roy e Perse qui estoit commande pour reprendre la ville de Candahar que le Mogol voit prise.

Le Pere Basile fut engagé a ce voyage par ce que ce General d'armée estoit Géorgien Crethien et son amy particulier.

Mais comme ce General fut tué dans une action militaire, son armée fut ensuite dissipée par celle du Mogol, et en partie faite prisonniere de guerre Le Pere Basile en cet ocassio fut fait aussy prisonnier, et n'a pas esté tué comme on nous l'avoit mandé dabord, les Missionnaires de Perse escrivent qu'ils travaillent de leur mieux au rachast et a la delivrance du Pere Basile.

Il y a a Hispa[ha]m le Second missionnaire françois Le Pere Colom-ban agé de 53 ans depuis 15 ans en Pere home ce de pieté mais moins habile aux affaires que le Pere Basile. Voila Monseigneur ce que j'ay pu apprendre de l'Estat de Nos Missi[ons] de Perse, nous continuons a prier Dieu pour Votre famille affligée je le fait tres particulierement par le respect[ueux] attachement que j'ay pour Elle et pour Vous a qui je suis avec un tres profond respect.

Monseigneur

Votre tres humble et tre obe[issant] Serviteur en
J[esus] C[hrist] frere fran[ciscain] d[e] S[ain]t
Laurens

a Paris ce 23 mars 1714.

¹ Archives. Paris, "Perse", t.3, ff. 105-106 v

1714 წლის 23 მარტი. პარიზი, ს.-ს. ორბელიანის წერილი კარგაუ დე პონშარტრეს მისი პარიზში ჩასვლის შესახებ.

ბატონო,¹

ქ. ბრძენო და მეცნიერო: დიპლომატიკის დიდი მეფე დაიკვას, და შენ დღენი კეთილნი მოგვეს: მე სულხან-საბა ორბელიანი ამ წიგნს გწერ, და ამას ვაცნობებ, რომ თქვენის მალაღის მეფის ბრძანებითა, წყალობითა, და ნიჭითა, აქ დიდს ქალაქს ფარიზს მოვედით, და მეთხუ ვანტანგ² ქართველთ მეფის პასუხები დიდებულთანაცა, და თქუნიანაცა მოვიტანე; რადგანაც ვინდათ, თქუნიანთან მოვალ, და მადლსაც გარდევინდი, რომ ორნი პატიოსანი თქუნი მოსამსახურე მოგვეგებინათ, და აღერსები და მოკითხვა შემოგეთვალათ, და წამოგვიბღვენ, და დაგუასადგურეს:

ჩემთან უფალი მუსუ რიშარ მღვდელი არის, რომ ქართლიამ³ ამან მომიყუანა. რა ვანტანგ ეს შეისწავლა, დიად გაეწყო. ამისათვის ყოქუა თავის პასუხებში: რადგან ამან ვიხილა მური-თათრული კარგად იცის, ამის სიტყვას უკუა შევიტყობ, და ჩემსა ეს შეიტყობს, და ჩემი საქმე, და სანდომი რაც არის, ამან ყვალავა იცის, და, თუ უბრძანებთ, ყვალავას ეს მოგახსენებს, და გაგისინჯევებს:

ბატონი ითანინ⁴ დიდებული მარცილიას⁵ რომ არის, მისი დიად მადლიერი ვართ, რომ საქართველოს საქმეები მუსუ⁶ რიშართ დაგვაწერინა⁷, და გაასლლოთ: თუ აკლავ რამე, მზა ვართ, და ვავაკუებთ: ამ პატიოსნის დემარასი დიად მადრიელი ვართ, მრავალი გვამო ვზახვდა: აწე ვუძარტებს რომ თქუნი შემოგავედროთ. მარტს: 23⁸.

(ხვეულად სულხან საბა).

¹ სულხან-საბა ორბელიანის ეს წერილი არსებობს მხედველ ქართულ ენაზე მისი ფრანგულ თარგმანი დღემდე არაა აღმოჩენილი. ეს წერილი პირველად გამოაქვეყნა მ. ბროსე (მხ. M. Brosse, Documents originaux sur les relations diplomatiques la Géorgie avec la France... "Nouveau Journal Asiatique", Paris, 1832, t. IX, pp. 342-343). შემდგომში იგი გამოაქვეყნა მ. თამარაშვილმა (მხ. მისი, ისტორია კავშირებისა ქართველთა შორის, გვ. 317-318). მაგრამ, მ. თამარაშვილით წყარო მათითებულია არასწორად, არც წერილია ზესტი.

² უნდა იყოს ვანტანგ VI.

³ მ. ბროსეს აზრით აქ უნდა იყოს: „ქართლიამან“.

⁴ „თანინან“ - ინტენდანტი. ივლისისმება ვალერებისა და ვაჭარობის ინტენდანტი მარსელში პიერ დ'არნე.

⁵ „მარცილია“ - მარსელი.

⁶ „მუსუ“ - ეს გამოთქმა გავრცელებული იყო იმ პერიოდში აღმოსავლეთში: იგი ფრანგული სიტყვის - „Monsieur“-ს („ბატონო“) დამახინჯებული გამოთქმაა.

⁷ ივლისისმება 1714 წლის 25 აპრილის თარიღით მარსელში შედგენილი სამხსენრო ბარათი (მხ. აქვ. საბ. №28).

⁸ რამდენადაც ეს წერილი დაწერილია 23 მარტს შეიძლება ვთვლიდნენ, რომ სულხან-საბა პარიზში ჩავიდა დაახლოებით 20-22 მარტს (1714 წ.).

1714 წლის 25 მარტი, პარიზი, ს.-ს. ორბელიანის სამსახურით ბრათი წარდგენილი საფრანგეთის უდიდესი იმპერატორის სახელმწიფო მინისტრის ვრად ლე პონშარტრენისადმი მისი საიმპერატორო უდიდებულესობისადმი წარსადგენად.

1714 წლის 25 მარტი.

სულხან-საბა ორბელიანის იმპორანდუმი, რომელიც მან წარუდგინა საფრანგეთის უდიდესი იმპერატორის სახელმწიფო მინისტრს ბატონ ვრად ლე პონშარტრენს მისი საიმპერატორო უდიდებულესობისათვის გადასაცემად¹.

თუ ვახტანგი, საქართველოს მეფე, იღრმება ისეგაპანში, საქართველო მოღიანად გამაჰმადიანების აშკარა საფრთხეშია.

თუ ის დაბრუნდება თავის სამფლობელოებში, ქართველები არა მარტო შეინარჩუნებენ ქრისტიანულ სარწმუნოებას, არამედ ასევე შეუერთდებიან კათოლიკურს თავიანთი მეფის მავალითისამებრ, რომელიც განწყობილია ეს ვაკეთოს და რომელიც მიაწერს რა თავის უბედურებას ამ საქმეში მის მერ დაყოვნებას, გამოთქვა სურვილი მეტი აღარ დააყოვნოს, რაგორც კი ის დაბრუნდება თავის სამეფოში, ამ მეფის განზრახვა უფრო ვრცელია; მას სურს მსოფიერებს მისცეს ქმედითი საშუალებები, მიაღებინოს ეს სარწმუნოება ჩრქვხეთს, რომელიც ესაზღვრება საქართველოს და რომლის მთავრის ერთ-ერთი ასული მან ცოლად შეირთო.

იცის რა, ამრიგად, რომ საფრანგეთის უდიდეს იმპერატორს არავითარი სხვა მოტივი არა აქვს უწევს რა მფარველობას სარწმუნოებისათვის ღვინილ მთავრებს, გარდა იმისა, რომ მთელს მსოფლიოში გაავრცელოს ის სარწმუნოება, რომელსაც ის აღიარებს ამდენი ღვთისმოსაობით, აგრეთვე ის აძლევს თავისთავს უფლებას, მხოლოდ იმისათვის, რათა წარმოუღვინოს მას სარწმუნოებაში მოქცევა, მე შემიძლია ვთქვა საყოველთაო, რომლებიც კერპთაყვანისმცემლობის ჩაფლული არიან, მჭიდროდ დასახლებული დაახლოებით 24 პროვინციისა და მრავალი მეზობელი სამფლობელოებისა.

ეს დიდი მოგზაურობა მე წამოვიწვე მხოლოდ ამ ხალხების ხსნიისათვის და მოვედი, რათა დავეხმო გლეხიის უფროსი შვილის ფეხქვეშ ვიმელონებ რა, რომ ეს წერილი მისცემს სპარსელ დიდებულებს, ამასთანავე წაქეზებულთ დაბრუნებით, რომლებიც მათ მიეცემათ, შემთხვევას წინადადება მისცენ სეუიანებს, რომ ამისათვის აუცილებელია, ვახტანგი დაბრუნონ საქართველოში, რაგორც ვეღაჩე უფრო შესაფერისი, რათა იქ შეასრულებინოს მისი განკარგულებები.

ეს საშუალება სრულყოფილად დამალავს დანშარებას, რომელიც მინდობილი ეწება აჰამიანს, რომელსაც მისი საიმპერატორო უდიდებულესობა შარწყევს; ვინაიდან, ასეთია სპარსეთში დამკვიდრებული ჩვეულება, რომ იმისათვის,

რათა საქმეს წარმატება ექნეს, იწვევს მას წერილობითი დაპირებებით არაფერს არ იძლევიან სანამ საქმეს ნამდვილად ექნება ის წარმატება, რომელიც დღისასხეს; და მაშასადამე, დიდებული ვერაფერს მიიღებდნენ ვანტაჟის უკნებლივად და ჯანმრთელად თავის სამეფოში დაბრუნებამდე.

დაგვიჩვენია ვილაპარაკით ამ დახმარების ბუნების შესახებ: 300.000 ეკოუ აუცილებელია და საქმარისი. მაგრამ რომელ მხრიდან შეეძლება დაამხაროს საქართველოს მეფემ ეს წყალობა? ეს ქრისტიანი მეფე და უბედური მეფე, რომელსაც თავისი ხასარებელიდ მოეავს მაგალითად იმღერი სხვა მეფეები და მთავრები, რომლებსაც მისი უქრისტიანესმა უდიდებულესობამ აღმოიჩინა დახმარება მათ სხვადასხვანაირ შერისხულობაში და განაგრძობს მათთვის დახმარების აღმოჩენას იმღერი დიდებით. გარდა ამისა ეს არის მეფე, რომელსაც გულწრფელად სურს მიბადოს, თავისი ხალხის ხსენსათვის გულმოდგინებას. რომელსაც იგი აღფრთოვანებით ხედავს უავგუსტოს და მეტად დიდხულოვან მონარქში, რომელსაც იგი მიმართავს, რასაც იგი ვერ შესძლებს მისი მძლავრი მფარველობის გარეშე.

ამ წყალობის შემდეგ, რომელსაც მე ვხედავ ვიხივი ვანტაჟისათვის საფრანგეთის უძლეველმოსილეს² იმპერატორს, მე მრჩება კიდევ წარუფდგინო მას სამეგრელოს პატრიარქის³ უმადბლესი თხოვნა. ამ პრელატმა, რომელსაც მე ძალიან დიდი ხანია რაც ვიცნობ, როგორც სათნო ადამიანს, მეტად დაინებოთ მოხოვა, როცა მე ვავიარე მის სამეფლობელოში, ვიხივი რვა ან ათი მისიონერი მის უდიდებულესობას, რომელიც მიუღს ლევანტში აღმარებულთა, როგორც ვეღა მისიის მფარველი და მხარდამჭერი.

ამ პატრიარქის განზრახვაა შეუერთდეს პაპის წმიდა ტახტს და იმუშაოს ამ მისიონერებთან ერთად აბაზების მიქცევისათვის, და თავისი სიტყვების გულწრფელობის საწინდრად მან მე გამომსვლია ბერი სახელად დავითი, რომელსაც ის ხავსებით ენდობა და რომელსაც მას უნდა ჩაუყვანოს მისიონერები, რომლებსაც, მას იმედი აქვს, რომ მისი უდიდებულესობა კეთილს ინებებს და უბოძებს მას ...⁴.

... იგი კეთილს ინებებს წყალობის თვალი გადაავლოს ამდენად დასველიანებულ პროვინციებს, რომლებიდანაც 'ხოციერთი მას აღვიდალ შეუძლია მიიყვანოს ჭეშმარიტი ღმერთის შეცნობამდე და სხვები გაუერთიანოს ეკლესიისადმი მორჩილებას.

ხოლო ვეღლაზე ბუნებრივი, შეიძლება ითქვას ერთადერთი საშუალება, რომ ამას მივაღწიოთ ესაა უზრუნველყოფილ იქნას ვანტაჟის დაბრუნება თავის სამეფლობელოებში, ხოლო რამდენადაც ეს სპარსეთის დიდებულებია, რომლებიც მას ისუჰაპანში აკავებენ, არწმუნებენ რა სეფიანებს, რომლებზედაც მათ გავლენა აქვთ, რომ მათ ინტერესში შედის არ მიეცეს მას საშუალება რომ დაბრუნდეს, საჭიროა მხოლოდ მათი გულის მომხრობა, რაც შესაძლებელია მხოლოდ საწუქრების საშუალებით, რომელთა ვალების საშუალება ამ მეფეს ამჟამად არა აქვს, როგორც იმიტომ, რომ ის ძალიან ცოტა ხანია, რაც მეფობს, ისევე, იმიტომ რომ მას უკვე მოუხდა დიდი ხარჯების გაწევა.

შემდეგ, რამდენადც მისი უქრისტიანეხი უდიდებულებობა, ამიდგაუბრებელი თაყვის გულმოღვივების და ღვთისმოსაობის ერთადერთი მოქმედებით, კეთილდინებებს დაეხმაროს ამ მეფეს, ყველაზე უფრო ქმელით საშუალებას ამას მისცეს. წვეალ წარმოადგენს ის, რომ კეთილდინებოს, მას გაუგზავნოს პირიუწყება, რომელსაც უდიდებულებსი მონარქი ენდობა; აუცილებელი დახმარებით რათა ვახტანგს საშუალება მიეცეს სპარსეული ბატონების გული მოიგოს წერილით სპარსეთის შაჰისადმი რომლითაც მისი უდიდებულებობა სთხოვს მას უბრძანოს იმათ, ვინც ბრძანებლობს საქართველოში⁵, მიიღონ ზომები რათა ფრანგებსა, რომლებიც იქ გაატარებენ თავიანთ საქონელს სპარსეთში წასაღებალ, ეს გააკეთონ სრულიად უშიშრად.

¹ ამ საუთის მხლელ ფრანგული ტექსტი არსებობს, მისი ქართული ედიანი (თუ სწორად არ სურბოდა ასეთი) დღემდე არაა ნახდნი. შესაძლებელია, რომ მისი ქართული ტექსტი არც დაწერილი ქართულად, არამედ ვ. რამინს იგი შეადგინა სულთან-ხანას კარნისის შედგეალ ეს საუთი პირველად ფრანგულ ქრახ გამოაქვეყნა მ. ბროსემ 1832 წელს „ახალ საზიარ უფრანგულ“ (ტ. IX, გვ. 347-351 წ.). საბუთი შედგება 8 გვერდიანი, დაწერილია ვ. რამინსის ხელით. ფრულ გვერდზე ზე შუაში მითხრის დასმულია ჯვარი შუაში, ერთ ადგილას აქლია, აღმათ, ერთი გვერდი საუთს აქლია მდელიც.

1876 წელს ამ საუთის ქართული თარგმანი გამოაქვეყნა ალექსანდრე ჭურბაი (ის. „არგან“, 1876 წ. მისი, №44). მაგრამ აქცე საქმე ვეაქის ტექსტის თავისუფალ თარგმანთან. ხანტყვისა აღ. ჭურბაის ზოგიერთი კომენტარი, რომელიც თან ერთვის მის თარგმანს, იგი წერს: ვახტანგ სულთან-საბა, როცა უნდათ საქართველოს მეფის ტიტული გამოხატონ ხსობაზე გამოთქმის „ქართულითა მეფე“. (მას მიუღველიაბა აქცხ: „roi de Géorgie“), ხელსა, როცა საქმე ეხება ქვეყნის ბტრესებს, მაშინ იხიან ხსობაზე „საქართველოს“ („La Georgie“).

წინა აზრით აღ. ჭურბაი აქ ცდები: „roi de Géorgie“ არ ნიშნავს „ქართველთა მეფე“-ს, არამედ „საქართველოს მეფე“-ს. „ქართველთა მეფე“ იწმებოდა: „roi des Géorgiens“, ისტორიამის ცნობლია, რომ საფრანგეთში დღუ XIV-ს უწოდებდნენ „ფრანგთა მეფეს“ („roi des Français“), ვა. გველა ფრანგთა მეფე, ან ვიდრე ნახდელთან I-ს „ფრანგთა იმპერატორს“ („l'empereur des Français“, მონარქის მიმართ ასეთი სახელწოდებას მიმართავდნენ, როცა მოვიდალური და უფრო სწორი იწმებოდა ვეუთქა „საქართველოს მეფე“, „საფრანგეთის მეფე“ („roi de Géorgie“, „roi des France“).

შემდეგში ამ საუთის ფრანგული და ქართული ტექსტი გამოაქვეყნა მ. თამარაშვილმა (ის. ბტრანია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 321-322; 728-730). მაგრამ ფრანგულ ტექსტში დო შეცბულია 62 არა სიხუსტე და 9-ჯერ სიტყვა გამოტოვებულია; ქართული თარგმანი არსუსტია, წყარო სწორედ არაა მიითებული.

² სიტყვაში „Tres-generueux“, „generueux“-ს სემოი წამლილია სიტყვა „puissant“ („ძლევამოსილი“). და მის ნაცვლად დატოვებულია „generueux“ („უხეი“).

³ იგულისხმება დასავლეთი საქართველოს კათალიკოსის ერთეულ ღირთიუყინობი.

⁴ აქ აქლია ტექსტი, წიგნ ის ვერ ვიპოვეთ არსებში ტექსტის შემდეგი ნაწილი შუა წინადადებაში იწმებოდა.

⁵ ღვლანში ეს ადგილები საზგახსნულია ფანქროთ.

⁶ როგორც ხანს ეს საუთი დამოიყრებული არაა, არც სელის მიწერა აქცხ.

25 mars 1714¹.

Memoire de Salkan Saba d'Orbello, présenté a M. Le C. de Pont chartrain, ministre d'état du très grand empereur de France, pour remettre a sa majesté impériale.

Si Vactank, roi de Géorgie, reste Ispaham, la Géorgie est dans un danger évident de se faire toute mahométane.

S'il retourne dans ses États, non-seulement les Géorgiens conserveront la religion chrétienne, mais aussi se réuniront à la catholique, l'exemple de leur roi, qui est dans les dispositions de le faire, et qui attribuant son malheur au retardement qu'il y a apporté, a fait voeu de ne plus différer, sitôt qu'il sera rentré dans son royaume. Le dessein de ce prince est plus même vaste; il desire procurer aux missionnaires les moyens efficaces de convertir la Circassie, qui confine la Géorgie, et dont il a épousé une princesse.

Sachant donc que le très-grand empereur de France n'a point d'autres motifs, en protégeant les princes persécutés pour la religion, sinon d'étendre par tout le monde celle qu'il professe avec tant de piété, il ne prend aussi la liberté que de lui représenter la conversion, je puis dire universelle, de pres de vingt-quatre provinces bien peuplées et de plusieurs états voisins qui sont plongés dans l'idolâtrie.

C'est uniquement pour le salut de ces peuples que j'ai entrepris ce grand voyage, et que je suis venu me prosterner aux pieds du fils aîné de l'église, esperant que cette lettre fournira aux seigneurs persans, excités d'ailleurs par les promesses qui leur auront été faites, l'occasion d'intimer au Sôphi qu'il est nécessaire pour cela de renvoyer Vactank en Géorgie, comme le plus propre y faire exécuter ses ordres.

Ce moyen met parfaitement couvert les secours qui seront confiés à la personne que sa majesté imperiale aura choisie; parce que c'est un usage établi en Perse, que, pour faire réussir une affaire, on commence par des promesses par écrit, et que l'on ne donne rien que l'affaire n'ait eu effectivement le succès qu'on s'est proposé; et pour conséquent, les grands ne toucheraient rien avant le retour de Vactank sain et sauf dans son royaume.

Il reste à parler de la nature de ces secours: 300, 000 écus sont nécessaires et ils suffisent. Mais par quel endroit le roi de Géorgie peut-il mériter cette grâce? C'est un prince chrétien et un prince malheureux, qui cite en sa faveur tant d'autres rois et princes que sa majesté très-chrétienne a secourus et continue de secourir avec tant de gloire, dans leurs différentes disgrâces. C'est de plus un prince qui desire sincèrement imiter, pour le salut de son peuple, le zèle qu'il, admire dans le très-auguste et très-généreux monarque auquel il a recours; ce qu'il ne peut faire sans sa puissante protection.

Après cette grâce que j'ose demander pour Vactank au très-puissant empereur de France, j'ai encore à luy présenter la très-humble requête du patriarche de la Mingrelie. Ce prélat, que je connais depuis très-longtemps pour un homme de bien, m'a très-instamment prié, lorsque j'ai passé par sa province, de demander huit au dix missionnaires sa majesté, laquelle est

reconnue dans tout le Levant pour le protecteur et le soutien de toutes les missions.

Le dessein de ce patriarche est de se réunir au saint-siège, et de travailler avec ces missionnaires à la conversion des Abazas; et pour gage de la sincérité de sa parole, il m'a donné un religieux nommé David, en qui il a une entière confiance, et qui doit lui conduire les missionnaires qu'il espère que sa majesté aura la bonté de lui accorder... voudra bien jeter un regard favorable sur tant de provinces affligées, dont il peut facilement amener les uns à la connaissance du vrai Dieu, et réunir les autres à l'obéissance de l'église.

Or, le moyen le plus naturel, et l'on peut dire l'unique, pour y parvenir, est de procurer le retour de Vactank dans ses États; et comme ce sont les grands de Perse qui le retiennent à Ispahan, en inspirant au Sophi, qu'ils gouvernent, qu'il est de son intérêt de ne le pas laisser retourner, il ne s'agit que de les gagner, ce qui ne se peut que par des présens que ce prince n'est pas maintenant en état de faire, tant cause qu'il régné depuis fort peu de temps, que parce qu'il lui a déjà fallu faire de grandes dépenses.

Puis donc que sa majesté très chrétienne, poussée par les seuls mouvemens de son zèle et de sa piété, veut bien secourir ce prince, la manière la plus efficace pour y réussir est de vouloir bien lui envoyer une personne dont le très-grand monarque soit sûr, avec les secours nécessaires pour mettre Vactank en état de gagner les seigneurs persans, et avec une lettre au Sophi de Perse, par laquelle sa majesté le prie d'ordonner ceux qui commandent dans la Géorgie, de faire en sorte que les François qui y feront passer leurs marchandises pour la Perse, le fassent en toute sûreté.

¹ "Nouveau Journal Asiatique", Paris. 1832, t. IX, pp. 347-351.

1714 წლის 25 მარტი. ჟან რიშარის წერტილი¹ სულხან-საბას
მიერ პარიზის დათვალეულებისა და მეფესთან შესწავლის
სურვილის შესახებ.

ბატონი რიშარი. 1714 25 მარტი.
ვაჭრობა ღვევარტში.

36.

მოწვადული ხელმწიფე.

მქონდა რა პატივი მხოლოდ მოვალეობიანი თქვენს დიდებულებას ორი
დღის წინათ სრულიად არ მიიტყვამს თქვენთვის სამახსოვრო ბარათების შესა-
ხებ, რომლებიც მე ჩამოვიტანე სპარსეთიდან, რათა ჩამებარებინა თქვენთვის,
როგორც მისიების შესახებ, ისევე ვაჭრობის შესახებ, რაც უკვე დიდი ხანია
აღუთქვით სპარსელებს.

რამდენადაც მე დაკისრებული მქონდა სეფიანების ბრძანებით ბატონი ავა-
თოპოლის ეპისკოპოსის მიერ დაწვებული საქმეები, მე ჩემი თავი ჩავთვალე
ვალდებულად გამეგო ძალიან ზუსტად ვველაყერი ის, რაც განდიდა ამ ვაჭ-
რობას ხელსაყრელად და რა საშუალებები იყო საქმრო ამის მისაღწევად, და-
რწმუნებული იმაში, რომ უამისოდ საქმრო იყო, დაახლოებით 60 ან 80 მისი-
ონერს დაეტოვებინა თავიანთი მისიები, რომლებმაც თქვენი დიდებულების
მფარველობით ამდენი წარმატება იხილეს.

აი, თქვენო უგანათლებელესობავ, რის შესახებაც მე შეძილია მივართვა
თქვენს დიდებულებას სამახსოვრო ბარათები, რომლებიც არ შეიძლება მას არ
მოეწონოს, მე გვედრებით თქვენ ამიტომ უბრძანოთ რამდენიმე ხანდო პირს
დამეხმარონ მე მოვიყვანო ისინი კარგ მღვთმარეობაში; ბატონმა დაბრუნე გამო-
ვიგზავნათ თქვენ მეტად ვრცელი მემორანდუმი, რომელიც ეხება ბატონ სულ-
ხან-საბას², რომელიც განუწვევებელი ვთხოვთ თქვენ თქვენს მფარველობას
მისი უდიდებულების წინაშე და გვედრებათ თქვენ მიიღოთ წყალობა, რათა
მან შესძლოს აფოს ამ ხნის განმავლობაში, ვიდრე ის აქ დარჩება, საღვთო
სახლში. თქვენმა დიდებულებამ უწყის სურვილი, რომელიც მას აქვს იხილოს
მეფე. რამდენადაც თქვენ ჯერ კიდევ არ ვაეცით განკარგულება, რათა მას აწ-
ვენონ ის რაც შესანიშნავი რამ არის პარიზში, ამდენად ის ჯერ კიდევ არ
გამოსულა გარდა დღევანდელი დღისა, როცა ის ჩვენ წავიყვანეთ პირველ კ-
ლესიაში, რათა მოესმინა წირვა, და რამდენადაც მან გვკითხა ჩვენ, შეუძლია
თუ არა მას გაიხეიროს სადილობიდან ცოტა ხნის შემდეგ, ჩვენ ჩავუკვირეთ
დაქირავებულ ეტლში და ვაჩვენეთ მას სამეფო მოედანი და ეტლიდან ჩამოუს-
ვლელად ღუვრი, გზად გავლისას ის შევიდა სახარების სახლის ნეტარ მამე-
ბის იუზოუტთა ეკლესიაში, სადაც ის კარგად იქნა მიღებული ნეტარ მამა ღუ-

ტელეს მიერ, იგი შეიკვანა მასთან თუბუიტთა კომისიის დეკანტის მისთვის
გენერალურ პროკურორმა ნეტარმა მამამ ფლერით. მან გამოავლინა იმის
მადლიერება მისადმი იმ შეფარველობისათვის, რომელსაც ის აღმოუჩინა
უწევს მისიებს საქართველოში.

დავმოება უღრმესი პატივისცემით, მიწვევით
ხელმწიფვე, თქვენი დიდებულების, უმადლესი
და უმონჩილესი მსახური ე. რიშარი
პარიზში, 1714 წლის ამ 25 მარტს.

¹ წერილი შედგება 4 გვერდისაგან. ყველა გვერდზე შუამოხვედრის დასმულაა უარი. წერილი
წერილია ე. რიშარის ხელით.

² იგულისხმება მარსელში შედგენილი სამხსოვრო ბარათი 1714 წლის 25 აპრელის (ახ. თვე)
საბ. №28.

№19

Le S[ei]gneur] Richard le 25 mars 1714¹.

Commerce du Levant.

36

Monseigneur,

N'ayant eu que l'honneur de saluer votre Grandeur il y a deux jours, je ne luy parlai point des memoires que je suis venu de Perse pour luy donner tant par raport aux missions que pour ce qui regarde le commerce promis depuis long temps aux persans.

Aiant été chargé par l'ordre du Sophi des affaires conuancés par M[onseigneur] l'Eveque d'Agathople je me suis cru obligé de m'informer tres exactement de tout ce qui pouvoit rendre ce commerce avantageux, et quels estoient les moye[ens] pour y reussir, persuadé que sans luy il falloit que prez de soixante ou quatre-vingt, uissionnaires quitassent leurs missions qui ont vu par la protection de votre Grandeur tant de progrès.

Voicy Monseigneur, sur quoy je donn[er] a votre Grandeur des memoires qui ne luy deplairont pas, je la suplie pour cela d'ordo[nner] a quelque personne de confiance de m'aider a les mettre dans un bon etat; M[onsieur] d'Arnous luy en a envoyé de tres amples touchant le seigneur Solkan Saba, qui luy demande toujours sa protection auprez de sa Majesté, et la suplie d'en obtenir la faveur de pouvoir etre tout le temps qu'il a a rester icy, dans une maison religieuse. Votre Grandeur sçait le desir qu'il a de voir, le Roy, comme elle

n'a pas encore ordonné qu'on luy fit voir ce qu'il y a de remarquable a Paris, il n'est point encore sorti excepté aujourd'hui que nous l'avons conduit dans la premiere Eglise pour entendre la messe, et nous aiant demandé s'il pouvoit se promener peu eprez diner, nous avons pris un caroco de remise, et luy avons fait voir la place Royale et sans sortir du carice le Louvre, il est entré en chemin faisant dans l'Eglise des R[everen]ds peres Jesuites a la maison professe ou il a été bien reçu du Reverend pere le Tellier, il a été introduit auprez de luy par le reverend pere Fleuriau procureur general des missions du Levant de la Compagnie de Jes[uites] il luy a marqué sa reconnaissance pour la protection qu'il accorde et qu'il procure aux missions de la Géorgie.

Je suis avec un tres profond respect

Monseigneur
de votre Grandeur

a Paris, ce 25 mars 1714.

Le tres humble et tres
obeissant serviteur

J. Richard.

¹ Archives. Paris, "Perse", t. 3, ff. 107-108v.

№20

1714 წლის აპრილი. ვახტანგ VI წერილი საფრანგეთის მეფეს
ლუი XIV-ს.

1714 წლის 7 აპრილი¹.

42

უდიდესს, უმაღლესს, ფრიად მოღვაშლურ მეფეს, რომელიც თავისი იარაღის ძალით უმორჩილებს ყველა დანარჩენთ თავის ძლიერებას.

ყველაზე უმაღლესი ფრიად საკეთილ და მოთელი სამეფაროს მიერ თავგანსაცემი. მზეო, რომელმაც შენი შუქით გაანათე სხვა მთავრები, ვინაიდან მათ მამართ თქვენ ზართ ის, რაც მზე არის მნათობების მიმართ და რომელმაც არ შეიძლება მსგავსი მოეძებნოს: თქვენ აღვირით ვიციარავთ თქვენი მტრები ისე, რომ არავის შეუძლია წინააღმდეგობის გაწევა.

ჩვენ, ვახტანგ, საქართველოს მეფე, რომელიც მხურვალე ვაჟები მთხვევას, ვეძახურით თქვენს უდიდებულესობას, გეხელეობთ, რათა წინა-
გიდგინით ჩვენი უმდაბლესი პატრიარქებს და, რამდენადაც ამის დროსაა შესაძლებელი,
ჩვენ თავს ნებას ვაძლევთ, მოგწერით ყოველი შესაძლებელი პატრიარქების.

წერილი, რომლითაც თქვენმა უდიდებულესობამ ჩვენ პატრიარქს დაველო, ჩა-
გვბარდა 25 აპრილს². მან ისეთი სიხარული მოგვიტანა, რომლის გამოხატვა
არ შეგვიძლია წერილით; ეს სიხარული გაიჩვენა, როცა ჩვენ ვაფხუ-
თქვენი დიდი გამარჯვება³ და დიდება, რომლითაც შემოსილია თქვენი მეტად
მალალი ტახტი; ჩვენ არ დავგიფიქვინებთ, ამის გამო მადლი გვეთქვა უზრუნველ-
სათვის. ებისკოპოსმა ლე ვალიკზონმა, რომელმაც მოწყალებით მისწერა ჩვენს
შესახებ თქვენს უდიდებულესობას, ვერ იფრინო ჩვენს სამხედროებებში ყოვე-
ლივე ის, რისი ვაკეთებაც გვსურს და რასაც ვაკეთებთ ყოველთვის, როცა
ამის შემთხვევა გვქმნება, რათა დაუუმტკიცოთ თქვენს უდიდებულესობას ჩვენი
უმდაბლესი მადლობა; გვსურს, რომ თქვენ ასევე კარგად იყოთ დარწმუნებუ-
ლი; მოუხედავად იმისა, რომ ჩვენ ჩავგარდით ურწმუნოთა ხელში, რომლებმაც
მოატყვეს ჩვენი წინამორბედნი და რომ ვართ აქ დანაშაულებანი მოკლებულნი,
როგორც ისრაელნი უცხო ხალხში მათი ძმების ცოდვებისათვის, ჩემს შვილებს
და ძმებს, რომლებიც ჩემს მავიერად განაგებენ ჩემს სამხედროებებს, ვა-
კეთებენ ზუსტად და სიფარულით აღსავსე გულით ყოველივე იმას, რასაც
ჩვენ მათ ვუბრძანებთ თქვენი უდიდებულესობის სამსახურისათვის, როდესაც
თქვენ ამას გვაცნობებთ.

ვახტანგო

თარგმნილია ჩვენს მიერ. მეფის დროგამანი⁴ პალესტინაში, გალილეაში⁵,
სამარიასა⁶ და იუდეაში⁷.

ვერსალი, 1714 წლის 7 აპრილი.

(ხელის მოწერა) ჟან რევერანი⁸.

¹ მოწერილია სხვა ხელით.

² ივლისისმება 1713 წლის 25 აპრილი.

³ ივლისისმება საფრანგეთის ჯარების გამარჯვებები ესპანეთის მეციდრეობისათვის იმში, რომ-
ლის შესახებაც ზემოთ ვუჭარდა საუბარი.

⁴ დროგამანი, დროგამანი - თარგმანი ევროპის საელჩოებთან აღმოსავლეთში.

⁵ გალილე - რაიონი ჩრდილოეთ პალესტინაში ფრანგეთის ტახთან. იესო ქრისტეს ქალაქ-
ბის მთავარი ადგილი.

⁶ სამარი - პალესტინის ერთ-ერთი რაიონი გალილეასა და იუდეას შორის. მისი დედაქალაქი
სამარი სამარი იყო იზრაელის სამეფოს დედაქალაქი.

⁷ იუდეა - პალესტინის ნაწილი მკვდარი ზღვასა და ხმელთაშუა ზღვას შორის. იუდეას სამეფო
ამ სახელწოდებას ხშირად მთელი პალესტინის მიმართაც.

⁸ ვახტანგ VI-ის წერილი ფრანგულად გამოაქვეყნა მ. ბროსემ (იხ. "Nouveau journal Asiatique",
t. IX, pp. 340-341).

მაგრამ, მ. ბროსეს მიერ გამოქვეყნებული ტექსტი რამდენადაც ნაკლები იყო ზოგიერთი სიტყ-

შეკვლიდა ან გამოეყოფებოდა.

2. პრინს მირ გამოქვეყნებული ფრანგული ტექსტის ქართული თარგმანი 1876 წელს „დროებაში“ (იხ. „დროება“, 1876 წ. 5 მაისი, №44) გამოქვეყნება აღუქმანდრე ჟურნალის შერამ-გს-კან-მ-მ 086-30710333

ტანგის წერილის თავისუფალი თარგმანია.
1950 წელს ვახტანგის ამ წერილის სრული ტექსტი ფრანგულ ენაზე გამოაქვეყნა დ. ლენგმა (იხ. Lang, D.M. Georgian Relations with France, p. 120). შერამ დ. ლენგს ვახტანგის წერილის ტექსტი დაუბეჭდა თანამედროვე ფრანგული ენის სწავლის მიხედვით.

ამიტომ, ჩვენ ვადასწავლიტო ვახტანგის ამ წერილის გამოქვეყნება იმრავად, როგორც იგი იხანება საფრანგეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს არქივში, ჩვენ მიერ გაკეთებული ქართული თარგმანით.

№20.

7 avril 1714

42¹

Aut tres grand tres haut tres Belliqueux Roy qui par la force de ses armes soumet tous les autres a sa puissance.

Le plus Elevé, tres loüable et admiré de tout l'Univers. Soleil qui par ses lumieres éclairés les autres Princes, puisque vous estes sur eux ce qu'est le Soleil sue les Astres, et qui ne pouvez trouver aucun semblable; vous tenez en bride vos ennemis sans qu'aucun puisse vous resister.

Nous Vaktank Roy de Géorgie qui recherchans avec ardeur l'occasion de servir Votre Majesté venons luy presenter nos tres hubles respects et autant que nous Sommes dignes prenons la liberté de luy écrire avec toute la veneration possible.

La lettre dont Votre Majesté nous a honorez nous fut rendue le 25. d'avril, Nous en avons eu une si grande joye que nous ne pouvons exprimer par lettre; elle redoubla lorsque nous aprimes ses grandes victoires et la gloire qui environne son Thrône tres élevé; nous n'avons pas manqué d'en rendre graces au Tres haut l'Evesque de Galiczon qui a écrit favorablement de nous a V[otre] M[ajesté] n'a pas éprouvé dans nos Etats tout ce que nous desirons faire, et ferons toutes les fois que nous en aurons l'occasion pour marquer a V[otre] M[ajesté] nos tres humdles reconnaissances nous souhaitons qu'elle en soit bien persuadée; Et quoy que nous soyons tombés entres les mains des Infideles qui ont trompé nos predecesseurs, et que nous soyons icy sans secours Comme les Israelites chez un peuple Etranger pour les pechez de leurs peres mes Enfans et mes freres qui dans ma place gouverne mes Etats feront exactement et avec un coeur plein d'affection tout ce qui nous leur ordonnerons pour le service de Votre Majestélors qu'elle nous fera connoitre

Interpreté par nous Dragman du Roy en Palestine, Galilee, Samarie et Judée a Versailles le 7e Avril 1714.

Jean Reverend.

1 Archives, Paris, "Perse", t. 3, f. 121

№21

ლუი XIV-ის მიერ სულხან-საბას მიღების შესახებ.

ორშაბათი. 1714 წლის აპრილი. ღვთისმშობლის დღე.

მეუფემ მოიწვია სავანგებო საბჭო. შემდეგ მოისმინა ლოცვები. „ჟამის“ და „მისხენ უფალო“. საბჭოსა და ლოცვებს შუა მან ითათობრა ბატონ ლე პან-პარტრენთან.

ღილით მარკიზმა და ვილარმა მეფეს თავის კაბინეტში ვადაცა წერდითი ფიცით პროვინციის მმართველისა, რომლის პრეტენზიებზეც მეფემ იგი საზღვარს მიღწეა დასაბამად.

„ჟამის“ შემდეგ ზეო საყოველთაოი ქალიშვილი იქნეს ნათლობის (ქრემონიალი) მეურულეს კარდინალ ლე როანის ხელგებობის ხელსახლოის ხელის თანდასწრებით. ქალიშვილს სახელდეს ლუიზა ფრანსუაზა. ნათლია იყო მისი უსამღვლოეოსობა უფლისწული და ნაზარეტელი ქალიშვილი ვრათასული ორლეანელი.

რამდენიმე დღეა, რაც აქ ჩამოვიდა წმ. ბასილის მკრი. ს.ა.ქალიშვილი მეფის ბიძა, რომელიც ითხოვს (საქარანსკეთის) მეფის მმართველობას იქ მ ქვენი კათოლიკეებისათვის. ის აღარ არის მღვდელი, კინაიდან ის იყო აღმართონი ნებელი ორჯერ. ის არ ლაპარაკობს ევროპის არც ერთ ენაზე, საკრამ მსთან აქლავს ერთი ფრანგი მისიონერი (ენა — ი.ი.ტ.). მისი თარჯიმანია

ის. ტამაჯა. სახლი ცნება ლუი XIV-ის მიერ სულხან-საბას მიღების შესახებ. „მეფე“ უფისა და ლიტერატურის სერია 1974, №3

№21

Lundy 9 Avril 1714, Jour de la Notre Dame¹

Le Roy fint le Conseil de Depesches; entendit-Vespres et le Salut, et entre deux travailla avec M^r. de Pontchartrain.

Le matin le marquis de Villars presta entre les mains du Roy dans son Cabinet, le serment pour le Gouvernement de Provence dont le Roy lui a donné la Survivance.

Après vespres Mademoiselle du Mayne receut les Cérémonies du Baptesme en haut dans la Chapelle, et par les mains du Cardinal de Rohan assiste du Curé de Versailles, Elle fût nommée Louise Françoise, Monseigneur le Daufin estoit le parain, et Madame la Duchesse d'Orleans la marraine.

Il y a quelques jours qu'il est arrivé icy un Moine de S^t. Bazile oncle du Prince de Géorgie qui vient demander la protection du Roy pour les catholiques de ce païs l, il n'est point prestre par ce qu'il a esté marié deux fois, il ne parle aucune langue d'Europe mais il a un Missionnaire françois auprès de lui qui est son interprete.

1 Mémoires et documents. France. Mémoires de Dangeau, 1714. Archives du Ministère des Affaires Etrangères de la France, Paris, t. 124, p. 229.

№22.

1714 წლის 13 აპრილი. რომი. პაპი კლიმენტი XI წერილი საფრანგეთის მეფეს ლუი XIV-ს ვახტანგ VI-სადმი დახმარების აღმოჩენის შესახებ.

საქართველოდან ჩამოსული წმ. ბასილის ორდენის ბერის სულხან-საბა ორბელიანის შესახებ. 13 აპრილი¹.

1714 წლის აპრილი, საქართველოს მეფის სასარგებლოდ².

ქრისტეს მეოხებით უსაყვარლესო შვილო ჩვენი საფრანგეთის უქრისტიანესო მეუფე ლუილოვიკო.

პაპა კლიმენტი XI³.

ქრისტეს მეოხებით უსაყვარლესო შვილო ჩვენი დღევრძელობა და მოციქულებრივი კურთხევა. სრულიად უმაღლესობის თქვენისა ავტორიტეტით. იქ სადაც ამას საქმე გვავალებს კათოლიკური სარწმუნოებისათვის ღმრთისძიების მისაღებად და გავრცელებისათვის რომ ღრმად მზადყოფნას იჩენთ ამას მსოფლიო ქრისტიანული სახელმწიფო ხედავს, რომელსაც ამის საბუთი დიდი ხანია აქვს. ჩვენ, რომლებსაც უბრწყინვალესი და ძველი დაწესებულება თქვენი დამსახურებული ხოტბით სმირადაც შეგვიძკია, მის გამო იოტისოდენა ეჭვიც არ შეგვიძლია ვიქონიოთ რომ აღფრთოვანებით და მზადყოფიერებითა სულითა და უმტკიცესი საქმით მივიღებდით მფარველობასა შენსა; მეფესა ანუ მთავარსა საქართველოსა, რომელიც ამ ხანად სპარსთა მეფესთან მისდაუნებურ დაკავებულია. ხოლო იგი, როგორც შეგვიტყვია თუ კი დაუბრკოლებლივ თავის უფლებაში დაბრუნებას შესძლებდა, იმ კეთილგანწყობილებას, რომელსაც იგი

კათოლიკებისადმი წინაღ ავლინებდა კვლავაც მათდამი მიწვევლებასზე ხელს არ აიღებდა. ამის გამოიხიბით ფრთხილ უნდა ვიმელოვნებოთ, რომ მართლაც აღსანიშნავი რელიგია ესე ღვთის წყალობით დღითიდღე ჩვენა სახისარულია შრომა აყვავებოდა. როგორც უფრო დაწვრილებით შეიტყობ მოციქულსა, სარწმუნოებრივი შეიღისა, კაცისა სულხან-საბა ორბელიანისა ბერისაგან წმიდისა ბასილის მონასტრისა, ქართველთა იმავე მთავრის ნათესავთა, რომელიც ამ ჩვენ წერილებს შენ ვადმოუცემს და მით აღვზნება ღვთაებრივი სასიებით მისწრაფებული და აღტაცებული, ამ საქმეში შეუფისა შენისა მთავრელობას უმადლესად და გულმოდგინებით შესტირის. ამრიგად, მას ისე როგორც შევეუფრება წყალობით მოუსმენდე, აგრეთვე ხსენებული მთავრის გათავისუფლებაზე სათანადო თანამდებობის პირებს გადაულაპარაკებდე და თქვენი უდავლებულებობისაგან უგულითადესად ვითხოვთ, რომელი ფურადლებითაც დიდათა სასიებითა გაამხნევებდე შენითა ყოველმხრივად შესაფერს საქმეს ასკარად მხარს დეუჭერდით ამდენად თქვენგან მაღლიერების, ხილი ღვთისაგან, რომლისათვისაც განსაკუთრებით საამო საქმე კეთდება შენთვის მარადიული და სასყდული და მოკვდავთა შორის ხანგრძლივი ბედნიერების მილოღინი დამსახურებით ძლიერით იქონიით ქრისტეს მეთხებით უსაყვარლესი შეიღო ჩვენი, რომლისთვისაც ამასთანავე ჩვენ ქურუმობრივი სიყვარულის ნიშანი მოციქულბრივი კურთხევა უსაყვარლესად მიგვინიჭებია. იქნა რომსა წმინდისა უდიდესისა მართლისსა თანა მეთევზისა წლითა თვესა XIII. აპრილს.

ღირსეულად ჩვენი პაპობის მე-14 წელი.

ქელ. ბანელუხი.

სახარგებლოდ საქართველოს მეფისა, რომელიც დაკავებულია სპარსეთში. 1714 წლის 13 აპრილი.

... სულხან საბასაგან⁴.

¹ მიწერილია ფრანგულად სხვა ხელით.

² მიწერილია ფრანგულად სხვა ხელით.

³ ეს წერილი ჩვენ აღმოვაჩინეთ საფრანგეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს არქივის „რომის საქმეებში“. „სპარსეთის“ საქმეებში შემონახულ პაპის იგივე წერილისაგან განსხვავებით, ამ წერილს აქვს რამდენიმე მინაწერი ფრანგულად.

⁴ მიწერილია ფრანგულად სხვა ხელით.

№22

Sur le Religieux Solkan Saba Orbelo de l'ordre de Saint Basile Arrivé de Géorgie.

13 Avril.

13 Avril 1714 en faveur du Prince de Géorgie.

Charissimo in Christo filio Nostro Ludovico Francorum Regi Christianissimo

CLEMENS P(a)P(a) XI¹.

Charissimo in Christo fili Noster solutem, et Apostolicam Benedictionem. Omnem Majestatis tuae auctoritatem, ubicumque res postulat, ad catholicae fidei rationes tuendas, et amplificandas paratissimam esse universa christiana Respublica perspectum, atque exploratum iampridem habet. Nos, qui praeclarum hoc, et sane vetus Institutum tuum meritis laudibus saepissime commendavimus, vereri minime possumus, quin alacri, libentique animo praevalida ope, ac patrocínio tuo iuvandum suscipias Regem, seu Principem, Georgiae, qui modo apud Regem Persarum invitus detinetur. Is enim, secut accepimus, ubi suam in ditionem redire libere posset, benevolentiam, qua catholicos respicit, palam explicare, ac ipsos benigne fovere non praetermitteret, adeoque sperandum maxime foret, ut orthodoxa Religio illic, benedicente Domino, refloresceret, laetioribusque in dies proficeret incrementis, quemadmodum fusius intelliges ex Dilecto filio religioso Viro Solkan Saba Orbelo monacho Ordinis Sancti Basillii, eiusdem Georgie Principis consanguineo, qui has nostras literas Tibi reddet; et praestanti, quo flagrat Divini honoris zelo ductus, regium tuum ea in re praesidium humiliter, ac enixe implebit. Eum itaque, ut qua soles, benignitate audias, simulque liberam memorati Principis dimissionem opportunis officiis promoveas, ac urgeas, Majestate tua vehementer petimus. Quibus officiis rem certe praestabis eximia pietate tuo summopere dignam, ac admodum Nobis gratam Deo autem, cuius inprimis negotium agitur, aeternam Tibi ipsi retributionem, ac diuturnam inter mortales felicitatem praestolari merito poteris, Charissime in Christo fili Noster, cui interim Nos Pontificiae Charitatis pignus, Apostolicam Benedictionem amantissime impertimur. Datum Romae apud sanctam Mariam Maiorem sub Annulo Piscatoris die XIII. Aprilis MDCCXIV.

Pontificatus Nostri Anno Decimoquarto.

J. L. Banellus.

En faveur du Roy de Georgie restant en Perse. 13^e. Avril 1714 ... de Solkan Saba.

¹ Archives. Paris, "Rome", t. 541. ff. 142-142v

N:23

Argumentum¹

A Rege Christianissimo postulat, ut suis apud Regem Persarum officiis impetrare curet Regi Iberiae Asiaticae liberum reditum ad propriam Dationem, in qua propter ejus erga Catholicos benevolentiam sperandum

maxime foret, ut Orthodoxa Religio restoresceret, et laetiora in dies susci-
peret incrementa.

Charissimo in Christo Filio Nostro, Ludovico
Francorum Regi Christianissimo.
CLEMENS P. P. XI.

Charissime in Christo Fili Noster, salutem etc. Omnem Majestatis
Tuae auctoritatem, ubicumque res postulat, ad Catholicae Fidei rationes
tuendas, et amplisicandas paratissimam esse universa Christiana Respubli-
ca perspectum, atque exploratum jampridem habet. Nos qui praeclarum
hoc, et sane vetus institutum tuum meritis laudibus saepissime commen-
davimus, vereri minime possumus, quin alacri, libentique animo praevali-
da ope, ac patrocinio tuo juvandum suscipias Regem Iberiae Asiaticae, qui
modo apud Regem Pepsarum invitatus detinetur. Is enim, sicut accepimus,
ubisuam in Ditionem redire libere posset, benevolentiam, qua Catholicos
respicit, palam explicare, ac ipsos benigneovere non praetermitteret,
adeoque aperandum maxime foret, ut Orthodoxa Religio illic, benedicente
Domino, resoresceret, laetioribusque in dies proficeret incrementis, que-
mandmodum fusius intelliges ex Dilecto Filio Religioso Viro Solkan Saba
Orbelo Monacho Ordinis Sancti Basilii, ejusdem Regis Iberiae Asiaticae
Consanguineo, qui has nostras Literas Tibi reddet, et praestanti, quo fla-
grat, Divini honoris zelo ductus, Religium tuum ea in re praesidium humi-
liter, ac enixe implorabit, Eum itaque ut, qua soles, benignitate audias,
simulque liberam memorati Principis dimissionem opportunis officiis pro-
moveas, ac urgeas, Majestate Tua vehementer petimus. Quibus officiis
rem certe praestabis eximia pietate tua summopere dignam, ac admodum
Nobis gratam: Deo autem, cujus in primis negotium agitur, aeternam Tibi
ipsi retributionem, ac diuturnam inter mortales felicitatem praestolari me-
rito poteris, Charissime in Christo Fili Noster, cui interim Nos Pontificiae
charitatis pignus Apostolicam Benedictionem amantissime impertimur.

Datum Romae die 13 Aprilis 1714. Etc.²

¹ Clementis Udecimi Pontificis Maximi epistolae, et Brevia selectiora, Romae, MDCCXIV. Su-
periorum Permissu, et Privilegio, t. 11, p. 1954.

² რომის პაპის კლემენტ XI-ის მიერ 1714 წლის 13 აპრილს საფრანგეთის მეფე ლუი XIV-სა-
დმი მიწერილი (ასევე 1714 26 ფელისის წერილი, იხ. აქვე №52) ამ სახით გამოქვეყნდა 1729
წელს პაპის „სიტყვების“ კრებულში. ამ ორი წერილის ფაქტობრივი წყარო წამოვიღეთ ვნის ურბნუ-
ლი ბიბლიოთეკიდან 1965 წელს. აქ მათ ვაჭყვენებთ ქართული თარგმანის გარეშე, ვინაიდან მათი
შინაარსი ძირითადად იგივეა, რაც საფრანგეთის არქივიდან აღებული ხელნაწერი ტექსტებისა (იხ.
აქვე №22, 52, 53). პაპის „სიტყვების“ კრებულში გამოქვეყნებულ წერილებში გვეხვება ზოგიერთი
სხვაობა. მაგალითად, გამოქვეყნებულ წერილებში ნაკვლიად „საქართველოს მთავრობა“, ნათქვამად
„აზნის იბერიის მეფე“, არქივიდან აღებულ წერილებს ხელს აწერს: ი.ღ. ბანდუქსი; და, ბედლის

არც წერულს დასაწესებლად მოსხრებულა „აღსაღწევი“.
 გამოქვეყნებულ წერილს წინ ეყოფის: „არგუჭები: ექვსიტანეს მუცის ვიზი, რომ უგადგება
 შიშისპატივის სპარსეთის ხელმწიფეზე, რათა მან ახოს ექვსიტანის მუცე განათავისუფლოს და თავის
 სამშობლოში დაბრუნდეს. ამისთვის, რომ მუცე დადგინდეს თქვენი კათოლიკური საწმენოებისა-
 ლმ კეთილმოხურებაზე, ამისთვის საჭიროა, რომ მან მართლმადიდებელი სარწმუნოება აღადგი-
 ნოს“.

№24

Commerce du Levant

1714 წლის 14 აპრილი. ეს წერილითს თხოვნა დროებით
 ჩამოშორდეს სულხან საბას.

En suppliant votre Grandeur de me permettre de me séparer pour un
 petit temps de vous, afin d'aller voir ma famille, je
 prends la liberté de vous en faire un billet de M[onsieur] de
 Babylone Consul à Ispahan, espérant de votre bonté d'y avoir égard à ce
 que j'ai fait d'ailleurs pour les missions et le commerce en Perse [Vostre]
 Grandeur voudra bien me faire la grâce de me procurer quelques lettres de
 cette sorte et de me les adresser par le prochain courrier.

ბატონი რიშარი, 1714 წლის 14 აპრილი,
 ლევანტის ვაჭრობა²

44.

შეწყალეთ ხელმწიფე,
 ვევერები რა თქვენს დიდებულებას ნება დამართოს, რათა რამდენიმე
 ჩამოვშორდე ბატონ სულხან-საბას, რათა ვავემუზავრო ჩემი თუჯანის სა-
 ნახავად; მე ჩემს თავს ნებას ვაძლევ გამოვიგზავნოთ თქვენ ეს მართი მისი
 უსამღებლოების ბაბილონის ეპისკოპოსის კონსულისა ისუაბანში, იმედი მაქვს
 რა, თქვენი გულკეთილობისა იმის მიმართ, რაც მე ვაჯავიეთ ამასთანავე მისი-
 ბისათვის და ვაჭრობისათვის სპარსეთში, თქვენი დიდებულება კეთილს ჩემებს
 აღმოჩინოს, მე წყალობა მიბოძოს მე საზღაური ამ თანხისა და ამრიგად, მო-
 მცეს მე საშუალება ამით ვადავიხადო რამდენიმე ვალი და შევუმსუბუქო
 მდგომარეობა ჩემს საწყალ თუჯანს.

მე ვთხოვე ბატონ ლამის მთავრას ეს წერილი³ თქვენს დიდებულებას
 და თქვენ შევიძლიათ, თუ ამას საჭიროდ ჩათვლით მომცეთ მე განკარგულება.

ბატონი სულხან-საბა, რომელმაც მე მიმხნლო წარმოიქვიანა მისი პატი-
 ვისცემა თქვენი დიდებულებისათვის და რომელსაც სურს ვაქვზავროს, რაც
 შეიძლება უფრო ადრე რომში, მანქარებს მე, რათა რაც შეიძლება ადრე ვავემ-
 გზავრო ჩემს სამშობლოში. ბატონ რევერანს⁴ შეუძლია აჩუქოს მას, ჩემი
 ჩამოსვლის მოლოდინში, ის რაც ღირსშესანიშნავია პარიზში და მის რაიონში.

ვუკლი თქვენი დიდებულების განკარგულებებს და თქვენი წყალობის და-
 დებით პასუხს ჩემს თხოვნაზე, იმის შესახებ, რაც მე მოვახსენეთ და რაც
 სრულიად აუცილებელიცაა ჩემი გამგზავრებისათვის.

დავმთები უღრმესი პატივისცემით.

¹ მიწერილია სხვა ხელით.
² მიწერილია სხვა ხელით.
³ წერილი შედგება 3 ვეკრდისგან. იგი დაწერილია რიშარის ხელით. ვეკრდებზე, ზემოთ
 შუაში დასმულია ეკარი. საშუაო ქვედაში მთლიანად.
⁴ ეს უნდა იყოს ვან რევერანი, მუცის თარჯიმანი, რომელმაც იცოდა ქართული.

L[e] S[eigneur] Richard¹ le 14 avril 1714

44

Commerce du Levant

Monseigneur

En suppliant votre Grandeur de me permettre de me séparer pour un peu de temps du Seigneur Solkan Saba, afin d'aller voir ma famille, je prends la liberté de luy envoyer ce billet de M[onseigneur] l'Eveque de Babylone Consul a Ispaham, esperant de votre bonté qu'ayant egard a ce que j'ai fait d'ailleurs pour les missions et le commerce en Perse V[otre] Grandeur voudra bien me faire la grace de me procure le remboursement de cette somme et de me mettre par la en etat de payer quelques dettes, et de soulager ma pouvre famille.

J'ai prié M[onsieur] l'Ami de presenter cette lettre a votre Grandeur qui pourra si elle le trouve bon luy donner pour moy ses ordres.

Le Seigneur Solkan Saba qui m'a Char[gé] de presenter ses respects a votre Grandeur et qui souhaite partir le plus tot qu'il le pourra pour Rome me presse d'aller au plus tot dans ma patrie, M. Reverend luy pourra faire voir en attendant mon retour ce qu'il y a curieux a Paris et sa region.

J'attends les ordres de votre Grandeur, et de votre charité un reponse favorable a ma requete touchant ce que j'ai avancé et qui m'est absolument nécessaire meme pour mon voyage.

Je suis avec un tres profond respect.

Monseigneur de votre Grandeur

a Paris ce 14 avril 1714

Le tre humble et tres obeissant
serviteur

J. Richard mis[sionnaire].

¹ Archives de Ministère de Affaires Etrangères. Paris. "Perse", t. 3, ff. 124-125.

1714 წლის 17 აპრილი. საქართველოსა და მის მეზობელ მხარეებში კათოლიკური სარწმუნოების გავრცელების შესახებ.

1714 წლის აპრილი¹.

45.

მისი უსამღვდელოების, წმიდა კონგრეგაციის პრეფექტის საკრიპანტის წერილი გამოგზავნილი რომიდან ბატონ რიშარისადმი 1714 წლის 17 აპრილს².

ნეტარო მამაო, ამ წმ. კონგრეგაციამ გამოავლინა განსაკუთრებული სურვილი, გაავრცელოს, რისი აზრიც თქვენ მიეცით, კათოლიკური სარწმუნოება ქართლში და სამეგრელოში და სხვა მეზობელ მხარეებში. ამ მიზნით ის ელოდება აქ წმიდა ბასილის ბერის მამა სულხან-საბას ჩამოსვლას, რომელიც ამოყვება იქვე. სადაც თქვენ ხართ, იმ საქმეებისათვის, რომლებიც თქვენ იცით, წმიდა კონგრეგაციამ არც გაუშვა ხელიდან მისი რეკომენდირება... ამავე ბერი-სა პარიზში ბატონ ნუნციუსისადმი და გარდა ამისა, სვენი უწმინდესი უფალი-საგან ის წყალობა, რომელსაც ის ითხოვდა უკრისტიანესი მუყისაგან საქართველოს მეფის ან პრინცის სასარგებლოდ. ამ ფოსტითვე უგზავნიან მისი უწმინდესობის წერილს³ იმავე ნუნციუსს უფრო მეტი დამარწმუნებლობისათვის და იმისათვის, რათა ის გადაეცეს საქაროდ ხსენებულ ბერს, რომელსაც ექნება პატივი წარუდგინოს ის მის უდიდებულესობას, რაც მე მგონია, უნდა უპასუხებდეს მოკლედ თქვენს მოწყალებას, მე თქვენ ვისურვებთ სრულ ნეტარებას ზეცაში.

სიამოვნებით...

კარდინალი საკრიპანტი.

რომში, 1714 წლის 17 აპრილი.

უდ. რიშარი

¹ მიწერილია სხვა ხელით.

² წერილი შედგება 2 გვერდისაგან. ფოთელ გვერდზე, ზემოთ შევაშ დასმულია ევარი. წერილი დაწერილია ფ. რიშარის ხელით. წერილის ბოლოს, მარჯვნივ ქუქით მიწერილია: „ფ. რიშარი“. უნდა ვიგულისხმობთ რომ ფ. რიშარმა იგი თარგმნა ლათინურნიდან.

³ იგულისხმება პაპი კლემენტ XI წერილი დღეი XIV-დმი დაწერილი 1714 წლის 13 აპრილს.

avril 1714

Lettre de Monsieur Sacripanti prefect de
la Sacree Congregation ecrite de Rome a
Monsieur Richard le 17 avril 1714

R[everen]d Seigneur cette Sacrée Congregation a montré un desir particulier d'etendre comme vous l'avez insinué La religion catholique dans les provinces de la Géorgie, de la Mingrelie, et des autres voisines, a cet effet elle attend icy la venüe du pere Solkan Saba religieux de S[ain]t Basile qui est où vous etes pour les affaires que vous savez, la Sacrée Congrégation n'a point manqué de le recommander...le meme religieux a Monsieur le nonce a Paris et luy a obtenu outre cela de la S[ainte]té de notre Seigneur la grace qu'il demandoit auprès du Roy tres chretien, en faveur du Roy ou prince de Géorgie, on envoie par ce meme ordinaire au meme Nonce le breif de Sa Sainteté pour plus grande seureté et afin qu'il soit remis promptement au nomme religieux qui aura l'hon[neur] de le presenter a Sa Majesté, ce qu'il me paroît devoir repondre en obregé a Votre Seigneurie, je luy souhaite au Ciel une entiere felicité. A Rome 17avril 1714.

au plaisir de...
Cardinal Sacrip[anti]

J. D. Richard.

¹ Archives. Paris, "Perse", t. 3. ff. 126-126v.

№27.

1714 წლის აპრილი. პაპი კლიმენტი XI მიერ დღეი XIV-სადმი გაგზავნილ წერილზე: ვახტანგ VI-სადმი დახმარების აღმოჩენის და ს.-ს. ორბელიანის უფლებამოსილებაზე ვადასცეს პაპის წერილი საფრანგეთის მეფეს.

ბატონმა დე ტორსიმ გამოიმგზავნა პარიზში ასლი იმ წერილისა¹, რომელიც მე ვნახე და რომელსაც გაუუგზავნი პარიზიდან ბატონ დე სერულეს, სადაც სხვათაშორის ნათქვამია, რომ ქრისტიანულ რესპუბლიკას მუდმივად

დაცლილი ქონდა გულმოდგინება, რომელიც მის უკრისტიანეს უდიდებულესობას ფოველთვის ჰქონდა, რათა გავერცხვლებინათ სარწმუნოება; პაპი თხოვს მას კათოლი ინების აღმოუჩინოს თავისი მეფარველობა საქართველოს მეფეს, რომელიც დაკავებულია სპარსელებთან და რომელიც ფოველთვის მეფარველობას უწევდა მის მისიონერებს თავის სამფლობელოებში, გადაწვეტილი აქვს კიდევ უფრო მეტი ვააკეთოს ეს, რაც იმელს იძლევა კათოლიკური სარწმუნოების დიდი გავრცელებისა, როგორც ეს შეუძლია გაიგოს მისმა უდიდებულესობამ მისი ძვირფასი შვილის სულხან-საბასაგან, წმიდა ბასილის ორდენის ბერისაგან, რომელსაც იგი მას თხოვს, მოუსმინოს ჰუმანურად და წერილის ბოლოს² პაპი უსურვებს მეფეს ფოველგარ კათოლიცობას.

წერილის შუა ადგილას პაპი ლაპარაკობს რა სულხან-საბას შესახებ, აღნიშნავს, რომ ამ ბერს აქვს პატივი წარუდგინოს პაპის წერილი მეფეს.

¹ ეს საბუთი შედგება 2 გვერდისაგან. წერილს სათაური არა აქვს; უთარიღია და სელმუწერი უნდა იყოს დაწერილი, დაახლოებით 1714 წლის აპრილის ბოლოს ან მაისის დასაწყისში. საბუთი დაწერილია ფ. რიშარის ხელით. ყველ გვერდზე ზემოთ შუაში დასმულია ჯვარი.

² იგულისხმება პაპი კლემენტი XI წერილი სოფრანგეთის მეფე ლუი XIV-დმი. დაწერილი 1714 წლის 13 აპრილს (იხ. აქვე, საბ. №22), რომლის მოკლე შინაარსაც აქ იძლევა ავტორი (ვინ რიშარია).

№27

Monsieur de Torcy¹ m'a envoyé a Paris la copie de ce bref que j'avois vue et que j'enverrai de Paris a Monsieur de Serulets il contient entre autre que la Republique Chretienne ayant toujours exprement le zele que Sa Majesté tres chretienne a toujours eu pour étandre la religion, le pape la prie de vouloir bien accorder Sa protection au prince de Géorgie detenu chez les persans, et qui ayant toujours protegé les miss[ionnaires] dans Ses etats est dans la resolution de la faire encore davantage ce qui fait esperer un grand accroissement pour le religion Catholique comme Sa Majesté pourra le savoir de son cher fils Solkan Saba religieux de l'ordre de S[ain]t Basile qu'il la prie d'ecouter avec humanité etc. a la fin de la lettre le pape souhaite au Roy toute prosperité, au milieu de la lettre la pape parlant de Solkan Saba marque que ce religieux a l'honneur de luy presenter Sa lettre au Roy.

¹ Archives. Paris, "Perse", t. 3. ff. 127-127v.

1714 წლის 25 აპრილი. მქსორანდუმი.

47.

1714 წლის 25 აპრილი¹.

მემორანდუმი შესახებ იმისა, თუ რისი ვაკეთება შეიძლება რომის კათოლიკური სარწმუნოების, ასევე როგორც ვაჭრობის დასამყარებლად საქართველოში და იმ ხალხებთან, რომლებიც მათ მუხობდად არიან; ასევე როგორც მეუის ძალაუფლებისა და საფრანგეთის ვაჭრობის ვადღიერებისათვის ლეგაციის და აღმოსავლეთში, კერძოდ თურქეთთან და სპარსელებთან².

თუმცა, როგორც ჩანს, სულხან-საბამ მოეზაურობა საფრანგეთში წამოწეო მხოლოდ საკუთარი გულის წადილით, მის წინადადებებს და მის წასვებს, ასევე ის, რაც შეიძლება ჩამოყალიბდეს ამასთან დაკავშირებით, შევსებით, მაინც გვეგონია, დაეიძო ადგილი ერთ-ერთი უდიდესი პროექტისათვის, რომელიც შეიძლება შედგენილი იყო თანამედროვე ვითარებაში, რათა ვაჭრელებულიყო რომის კათოლიკური სარწმუნოება, გაეხსნა სრულიად ახალი გასაქანი მეუის დიდებისათვის თავისი ძალღონისა და ბუნებრივი მიდრეკილების მიხედვით, დახმარებოდა უბედურებაში ჩავარდნილ მთავრებს, გაეძლიერებინა მის ქვეშევრდომთა ვაჭრობა, ძირს დაეცა პოლანდიელების ვაჭრობა, რომლის მოთერებაც ამის გამო ბევრად შემცირდებოდა, გაეწია მათთვის კონკურენცია ინდოეთში, საიდანაც მათ გამოაქვთ მთელი მათი სიმდიდრე, მიწინააღმდეგობა იქ მორტუგალიელები, აქებულებინა იქ ინგლისელები უმწიფო და პატივსა გვეცემდნენ ჩვენ და ასევე იყოლიონ თურქები და სპარსელები ერთგვარ დამოკიდებულებაში, ყოველივე ეს იმ საშუალებებით, რომლებიც თითქოს საკმაოდ უბრალო და მეტად ბუნებრივია, რომელიც ნაწილობრივ თავისთავად მოადის, რომელიც არ მოითხოვს არაფერს ისეთს, რაც არ იქნებოდა მეუის ყურადღების ღირსი და რაც, ამასთანავე, არ იქნებოდა მის ძლიერებაზე გაცდლებით უფრო დაბლა მდგომი. გარდა ამისა, ნაყოფი, რომელიც შეიძლება აქედან ზეწოდებოდა, თითქოს, უკვე ნაწილობრივ მიმწოდებულა და მზადა მოსაკრეფად უკვე საქმედანვე, როგორც სარწმუნოების მიმართ, ასევე ვაჭრობის მიმართ და ისინი, რომლებიც შესძლებენ ამგვარი პროექტის წამოყენებას მამავალში მისი დაბეჭდვებით განდებოდა წლიდან წლამდე უფრო დარწმუნებული და უხვნი. მაგრამ კარგია ითქვას უპირველესად ყოვლისა, რომ მოავრონა დამალოს ძირითადი მისწრაფებანი, რომლებიც ეწეებათ ამის შესახებ, რათა არ იქნეს გამოწვეული ადგილებზე არავითარი ყურადღება ან ეჭვი იმ სახელმწიფოების მხრიდან, რომლებსაც ეს შეიძლება აინტერესებდეს შესვლაში.

სულხან-საბამს, როგორც ჩანს, გავლენა აქვს საქართველოში: ხალხში და სამეფოს ოჯახზე; ასევე ჩანს, რომ ვულთ მეტად განწყობილია რომის კათოლიკური სარწმუნოებისადმი იმ იმედით, რათა მასში გააერთიანოს თავისი

ქვეყნის ყველა ხალხი, რომლებიც სქისმატიკები არიან, ვახლა რა თვითონ 22
წლის წინათ რომელი კათოლიკე და შესვლომში ბერი, რათა ჰქონოდა სამკა-
ლება ემუშავა ამ მიზნისათვის უფრო თავისუფლად; და სწორედ ამან მიიყვანა
ის იქამდე, რომ მოხუცი საფრანგეთისავე ერთადერთი მიზნით, გამოეხიზა
მიხიონერები. სამეგრელოს პატრიარქი, რომელიც არის ასევე, თუმცა სულ
სხვადასხვა ხალხების, აფხაზების, იმერლების და გურულების პატრიარქი, მი-
ეშრო მას იმავე მიზნით, სურდა რა პირველ რიგში თვითონ განათლებულიყო
და მიეზიდა შემდგომში რომის ეკლესიისადმი ყველა ეს ქვეყანა. ისინი ამბობენ
აგრეთვე, რომ საქართველოს მეფეს ვახტანგს ისე არ სურდა არაფერი, რო-
გორც ის, რომ ჰქონოდა შესაძლებლობა მიეღო კათოლიციზმა და მიეცა ეს მა-
გალითი ყველა იმ ქვეშევრდომისათვის, რომლებიც მას კიდევ რჩება, რომ
ვარდა ამისა, ეს მეფე ენათესავება რა დედოფლის, თავისი მეუღლის მხრივ
სამ თიავარს, რომლებიც მართავენ ჩერქეზეთს და რომლებიც დედოფლის ძე-
ბი არიან; ასევე მეტად ადვილი იქნებოდა შესვლომში ყველა იმ ხალხის სარ-
წმუნოებაში მოქცევა, რომლებიც მათ ემორჩილებიან და რომლებსაც უკავიათ
ქვეყნის სივრცე იმდენადვე მნიშვნელოვანი, რამდენადაც ძველად შესაღწევო,
ვინაიდან მათ უკავიათ კავკასიის ქედის მიღელი უკანა მხარე, და შეიძლება
გონივრულად იფიქრო და იძულო იქონიო, რომ ამ ხალხებს მიმხრობა მით
უფრო ადვილი იქნებოდა, რომ ისინი პატიოსანი, წყნარი და ზრდილი არი-
ან, ძლიერ კარგი მიძღვნი უცხოელების მიმართ და რომ ამავე დროს ისინი
არცერთს სარწმუნოებასთან არა არიან დაკავშირებული. ერთი უწოდებენ რა
თავიანთ თავს ქრისტიანებს და მეორენი — მაჰმადიანებს იმის ვარეშე, რომ
არც ერთმა და არც მეორემ არ იცის რას წარმოადგენს ის სარწმუნოება, რო-
მელსაც მათი სიტყვებით ისინი მიეკუთვნებიან, ისე, რომ შესაძლებელი იქნე-
ბოდა აშნაირად თანდათანობით სარწმუნოებაში მოქცევა, როგორც ეს ყველაფ-
რიდან ჩანს, იმდენივე ხალხისა, რამდენიც შესაძლებელია იყოს საფრანგეთში.
ეს თითქოს მით უფრო ადვილიცაა და მით უფრო ნაკლებად უზუღუღებულსაყო-
ფი, რომ იმისათვის, რათა წამოიწყო ეს და, რათა მიადწიო ამაში წარმატებას,
საჭიროა მხოლოდ გავადეს საკმაოდ დიდი რაოდენობით და კარგად შერწყული
შემსრულებლები, რომლებსაც სხვა მისწრაფებები არ უნდა ჰქონდეთ ვარდა
იმისა, რათა კარგად შეასრულონ თავიანთი დავალება და რაცა იქნებოდა მხო-
ლოდ ეს მიზანი, საკლებით ცხადია, რომ აღარაფერაა იმაზე უფრო მეტი რამ,
რაც ვკადრება მეფის სიდიადეს, მისდამი თავდადებულებას და თავგანისცემას.

რაც შეეხება სხვა განზრახვებს, რომლებიც შეიძლება ვიქონიოთ საქარ-
თველოს მიმართ, მე მგონია, რომ სულხან-საბას მიზნად აქვს წამოაყენოს სხვა
წინადადება ვაჭრობის შესახებ, რომელიც აღბათ, მდგომარეობს იმაში, რომ
გატარებული იქნას საქართველოზე აბრეშუმი, რომელსაც დიდი რაოდენობით ვილია-
ნისა და შემახისი პროვინციებში და რომლებიც თითქმის მისი ერთადერთი
შწარმოებლები არიან სპარსეთში, და კერძოდ იმისათვის, რათა ვიქონდეს შე-
საძლებლობა ვიმსჯელოთ იმის შესახებ, რომ იყო თუ არა ეს წინადადება და-
საბუთებული, მე დავაგაღე მას შეეღვინა რუკა, რომელიც მე ამას წინათ

გამოვეზავე³. მართლაც ამ რუკიდან, ასევე სხვა ანხნა-განმარტებებიდან, რომლებიც მე ამის შესახებ მივიღე, ვავიგე რომ ვინაიდან ამ საშუალებით ვაქვით იგივე აბრეშუმი შავი ზღვით, შემკირდებოდა სამი მუთხულით ვაა, რომლითაც სომხები, რაც შეეხება მათ, იძულებული არიან იარონ ხმელეთით, რათა გაიტანონ თავიანთი აბრეშუმი ქარავენებით სპარსეთის ამ ორი პროვინციიდან სმირნამდე, სადაც ის თითქმის მილიანად იყიდება; იმიტომ რომ ეს ორი პროვინცია მდებარეობს არსებითად საქართველოს უკან და საჭიროა ნაწილობრივ შემოუარო მას, რათა გაიარო თურქეთის პირველ ქალაქში არზრუმში.

ვინაიდან, არ შეიძლება მაინც, ამასთან დაკავშირებით არ იკითხონ, თუ რატომ სომხები, რომლებიც მოხერხებული ადამიანები და მოგებისადმი სარწმუნო არიან, არ დადიან ამ გზით, როცა ის მართლაც ყველაზე მოკლეა და ნაკლებ ხარჯებს მოითხოვს. განმარტება, რომელსაც ამის შესახებ სულხან-საბა იძლევა, როცა მას ამ მოსაზრებას უყენებენ, ისაა, რომ ადამიანები არ იმყოფებიან მის მფარველობის ქვეშ, ვერ ბედავენ რისკი გასწიონ და ვიარონ ისეთ ჭვენაზე, როგორც საქართველოა, რომელსაც ისინი არ თვლიან საიმედოდ, და რომელიც ნამდვილად არ იქნებოდა საიმედო მათთვის; იმიტომ რომ ამ გზაზე მათ უნდა გაეკლათ ისეთი პროვინციები, რომლის მოსახლეობას თვლიან რამდენადმე არასანდოდ, როგორც, კერძოდ, სამეგრელოს მოსახლეობა და რომლებსაც შეუძლიათ ქურდობასაც კი მიმართონ, როცა მათ არაფერი არ აკავებთ, რომ, ვარდა ამისა, ქარავენებს ძალიან გაუჭირდებოდათ ემოწნათ იქ სურსათ-სანოვავე; და რომ იქ სრულიად არ არის ქარვასლები, როგორც თურქეთშია; რის შედეგადაც ისინი ამჯობნიებენ ამრიგად უკეთ გამოიყვანონ სამ ნახევარი თვე ამ გზის გასაველეად და კადახიან ვარდა ამისა 3 ან 4 ბაგი ან გზის გადასახალი, რომელსაც ისინი სხვათაგან დაზოგავენ, ვიდრე გასწიონ რისკი ვიარონ საქართველოზე; მაგრამ სულხან-საბა ამის შესახებ ამბობს, რომ ვახტანგი, რომელიც ამჟამად მეფობს, თვითონ წამოიწყებდა ამ ვაჭრობას და ჩაიტანდა აბრეშუმს კონსტანტინოპოლში, თუ იგი შესძლებდა თავის სამფლობელოებში დაბრუნებას, მაგრამ ამასთანავე, მას არ შეუძლია თავაპიანად უკან დაბრუნდეს ისეთაპიანად მისდამი შაჰის კარგი მოქცევის გამო; რომ სულხან-საბას სიტყვებით, ძნელი არ იქნებოდა, თუ [საფრანგეთის] მეფე კეთილინებებდა დაედასტურებინა, რომ ის დაინტერესებულია ამ [საქართველოს] მეფით, როგორც ღრმა პატივისცემის გამო, რომლითაც სპარსეთის შაჰი ვამსჭვალულია მისი უდიდებულესობისადმი, ასე იმიტომ რომ ადვილად შეიძლებოდა ვაგებინება მისთვის, რომ ის თვითონ იქნებოდა მეტად დაინტერესებული რომ ეს მომხდარიყო, რათა მეტი ან უფრო ხელსაყრელი ვახალები მიეცა ამ აბრეშუმისათვის. მე ჭეშმარიტად მჯერა, რომ სულხან-საბას მთავარი წაიღლი, როცა ის აყენებდა ამ წინადადებას, იყო ცხად დაენსნა თავისი მეფე ამ საშუალებით ისეთი დიდი დამოკიდებულებისაგან, რომ მას, საკუთრივ, არ შეუძლია განიხილოს თავის თავი, როგორც თავისი ქვეყნის ნამდვილი მეფე; მაგრამ ბოლოს, ეს ბატონი [სულხან-საბა], რომელიც უნდა იცნობდეს სპარსეთის კარს და რომელსაც, როგორც ჩანს, ეს წინადადება არ წამოუყენებია მ-

სი ვანტანგისათვის შეტყობინების ვარეშე, ფიქრობს როგორც ის, რომ ამგვარ სამსახურს [საფრანგეთის] მეფის მხრიდან შეუძლია მოახდინოს ეფექტი მის სასარგებლოდ. ჩანს, რომ მის უდიდებულესობას არა მარტო შეუძლია უბოძოს ეს წყალობა, თავისი სახელის გატეხვის ვარეშე, რამდენადაც ლაპარაკია ქრისტიანულ მეუღეზე, არამედ უფრო მეტიც, დასაშვებია, რომ ეს შეიძლება მოხდეს, იმიტომ რომ სულხან-საბაო და თვითონ ვანტანგმა უნდა გაითვალისწინონ, რომ თუ მეფის დახმარება არ მოუტანდა მას იმ ეფექტს, რომელზედაც ისინი იმედს ამყარებდნენ, მას შეეძლო ცუდი შედეგი მოეტანა მისთვის.

ამ განხრახვით მე მინდოდა გამეყო სპარსელისაგან, რომელიც აქ არის და რომელიც ოდესღაც თვითონ ეწეოდა ვაჭრობასა და აბრეშუმის გატანას იმავე პროვინციებიდან — გილიანიდან და შემახიიდან სმირნამდე და კონსტანტინოპოლამდე, ხომ არ ფიქრობდა ის, რომ ადვილია და ხელსაფრულია გატანა იქნას აბრეშუმი საქართველოზე გავლით, როგორც კი იქ შესაძლებელი იქნებოდა თავი გვევრძნო უშიშრად, რათა ლაიტვირთოს აბრეშუმი შავ ზღვაზე და მიიტანო ის ამრიგად კონსტანტინოპოლამდე; რომ არდასისა და შარბასის აბრეშუმები, რომლებიც წარმოადგენენ ორ სხვადასხვაგვარ აბრეშუმს, რომლებიც ყველაზე მეტი საღებია, ადვილზე მათ უჯღებათ სპარსული წონის მარკის წონაში გადაყვანისას, პირველი 50-დან 62 ეკიომდე ცენტნერისათვის, ხოლო მეორე 125-დან 175 ეკიომდე; რომ ამას უნდა დაემატოს 50 ეკიუ პირველისათვის და 44 ეკიუ მეორესათვის გადასახადებისა და ტრანსპორტისათვის გრძელი გზის გამო და რომ მათ მოუხდებოდათ 4 გზის გადასახადისა ან ბაჟის გადახდა, რაც სულ შეადგენდა დაახლოებით 106 ეკიუს პირველისათვის და 150 ეკიუს მეორესათვის; თუმცა კი ისინი ხელს არ აკლებდნენ მიეღოთ კიდევ მოგება 50 პროცენტზე მეტი პირველიდან და 100 პროცენტზე მეტი მეორედან; მლიერს ვაკჰონდა სუსტი, იმიტომ რომ ისინი მათ აყიდდნენ სმირნაში, სასულდობრ პირველს 135-დან 163-მდე და მეორეს 272-დან 408 ეკიუმდე ცენტნერს. რამდენადაც წლები არ არიან ერთნაირი, ისე რომ ასეთ საფუძველზე მაინც დარჩებოდა მოგება 50 პროცენტით მეტი საქართველოზე მათი გატარებისას; იმიტომ რომ ნაცვლად პირველისათვის 50 ეკიუს გადასახადისა ან გადაზიდვის ხარჯებისათვის და 44 ეკიუსა მეორისათვის, რაც უჯღეპოდ იქნებოდა; ჩვეულებრივი გზით სიარულისას ერთიც და მეორეც; შემახიიდან; რომელიც სპარსეთის ყველაზე უფრო დაშორებული პროვინციაა კონსტანტინოპოლამდე, დაჯღებოდა მხოლოდ 3 ან 4 ეკიუ ცენტნერი, რაც ადვილად წარმოსადგენია, რამდენადაც სრულიად არ იქნებოდა გადასახდელი არც ბაჟი, არც გზის გადასახადი ამ გზაზე, რომ გზაში იქნებოდნენ ხმელეთით მხოლოდ 26 დღე ნაცვლად 3,5 თვის მოგზაურობისა, რაც საჭიროა მეორე გზით და რომ საზღვაო ტრანსპორტი მეტად უმნიშვნელო რამეა.

ამან გამოიწვია ჩემში მით უფრო მეტი სურვილი გამეღრმავებინა ეს საკითხი, რათა გამერკვია ხომ არ შეეძლო რაიმეს წინ აღდგომოდა, სხვათაშორის, თვით ამ ვაჭრობას საქართველოზე გავლით, ყველა ამის შესახებ ამავე სპარსელმა მითხრა, რომ შეიძლებოდა მოსალოდნელი ყოფილიყო საშიშროება

იმ ადგილებიდან, სადაც ბაჟი და გზის გადასახადი დაწესებულია, ცხოვრობენ მხოლოდ იმ გადასახადებით, რომლებსაც იქ ახდენიან, შესაძლებელია მხედეს, რომ საბაჟები⁴ და იანიჩარები⁵, რომლებიც შეაღწევენ ამ ვარნიზანებს, ინიველებენ როცა დაინახავენ, რომ ჩვეულებრივი გზით გაივლის ნაკლები აბრეშუმი. მაგრამ, გარდა ამისა, რომ თურქეთში თითოეული თავისუფალი აწარმოოს თავისი ვაჭრობა, როგორც ეს მას მოეწონება და რომ სომხები არა მარტო შეძლებდნენ ყოველთვის არამედ უფრო მეტიც, იძულებული იქნებოდნენ ეწარმოებინათ თავიანთი ვაჭრობა ჩვეულებრივი გზით, კინაღამ მეტად მსუვენლოვანი იქნებოდა აკრძალაოთ მათთვის საქართველოზე გაველა, რათა შეჩარხნებულ იქნას მთელი მოგება და ამასთანავე, დატოვებულ იქნას იმავე დონეზე აბრეშუმი ყველა სხვა ხალხისათვის, იგივე სპარსული აღსატურებს, რომ მოაწესრიგებენ რა საფრანგეთის აბრეშუმის საკითხს კონსტანტინოპოლში, დიდ საბაჟო მოხელესთან და რამდენადაც ბატონმა ელჩმა მას ვააგებინა, რომ თვითონ [საფრანგეთის] მეფე მოატანიებდა ამ აბრეშუმს სპარსეთთან დადებული ხელშეკრულებით და რომ, თუ თურქები წინააღმდეგობას ვაუწყებენ ამას, მაშინ მას გაატარებენ ბენდერ-აბასის ვაჯლით, მათ არავითარი შიში არ უნდა ჰქონდეთ რაიმე დაბრკოლებების არამარტო იმიტომ, რომ დიდი საბაჟო მოხელე წარმოადგენს სულთანის ყველა საბაჟოების უფროსს და პატრონს, არამედ, რომ მას გააჩნია გარდა ამისა საკუთრივ თავის და კერძო ანგარიშზე კონსტანტინოპოლის საბაჟო და რომ ის დიდად გაზრდიდა თავის გადასახადებს ამ საშუალებით. გარდა იმისა, რომ მას თავისუფლად აგრძნობინეს, რომ ეს იქნებოდა საშუალება, რათა კვლავ მოატანინონ კონსტანტინოპოლში აბრეშუმი, რომელსაც სომხები პირდაპირ აგზავნიან პოლანდიაში და რომლებსაც მან დაჰკარგა ყველა უფლება, იმიტომ რომ ისინიც ვადააქეთ მათ მოსკოვით, ნაცვლად იმისა, რომ ოდესღაც ის მიდიოდა მარსელში, მანამ ვიდრე ბატონმა ლებრემ განდევნა იქიდან 30 თუ 40 სომეხი, რომლებიც იქ დაიფუძნდნენ ვაჭრობასთან დაკავშირებით.

გარდა ამისა, როგორც ჩანს, კიდევ შეიძლება გამოითქვას სხვა მოსაზრება ამ პროექტის შესახებ, რომელიც მღვთმარეობს იმაში, რომ შაკი ზღვა წარმოადგენდა აქამდე, როგორც კაზაკების ისევე ქარიშხლების მოძალების ადგილს და ნებადართულია იქ ვაჭრობის წარმოება მხოლოდ თურქეთის გემებით, რომელთა შესაჭვები, ნაკლებად დახელოვნებული არიან. ასე თუ ისე შეიძლება დაგვეკარგა ამრიგად შემოსავლის მნიშვნელოვანი ნაწილი, რომელიც შეიძლება მიგველო, თუ ამ გზით ვივლიდით. მაგრამ ზემოხსენებული სპარსული ამბობს, ამის შესახებ, რომ თურქებსა და მოსკოველებს შორის დადებული უკანასკნელი საზავო ხელშეკრულების დროიდან, რომლითაც მეფემ გადატყა სულთანს კაზაკების მიერ დაკავებული ყველა მხარე, უკვე მათ მხრიდან არაფერი საშიში არ არის ამ ზღვაზე, რომ გარდა ამისა, [საფრანგეთის] მეფეს შეეძლო მოეთხოვა, რათა ეს კერძო ვაჭრობა წარმოებდეს ფრანგული გემებით, რომლებიც დაიტვირთებოდნენ სამეგრელოში ან აბაზეთთან რამდენადაც ვერცხვებს მეტად მოჰქონდათ თავი, რომ მიაღწიეს რამდენიმე წლის წინათ თავი

სულელებას ეწარმოებინათ ვაჭრობა საერთოდ მიეღეს ამ ზღვაზე თავიანთი საქონლით ვეჭვებით. რომ ყოველ შემთხვევისათვის შეიძლება ამნაირად მალაპარაკების წარმოება საქართველოს მეფეებთან ან იმითან, ვინც აიღებდა თავისთავზე მის ნაცვლად აბრეშუმის ტრანსპორტისა და ვადატანის უზრუნველყოფას, რომ ისინი ვალდებულებას აიღებდნენ თავისი რისკით ეს აბრეშუმი ჩაეტანათ კონსტანტინოპოლამდე, რაც შეიძლება ვაჭრობულიყო საფრთხის გარეშე არა მარტო იმიტომ რომ ეს სპარსელი ამბობს, რომ ნაოსნობა ამ ზღვაზე არაა უფრო ძნელი, ვიდრე რომელიმე სხვა ზღვაზე, როცა იცნობ, მაგრამ, მით უმეტეს, იმიტომ რომ ამ გზის ვაჭლა შეიძლება მხოლოდ ზაფხულში და ვარდა ამისა, დაეტვირთათ თურქული გემები, რომლებიც ისარგებლებდნენ ფრანგული მესაჭეებით, რომლებიც მალე შეისწავლიდნენ ნაოსნობას ამ ზღვაზე, ისეთივე სიმტკიცით, როგორც ხმელთაშუა ზღვაზე.

მას შემდეგ, რაც ეს პროექტი დადგენილია, თითქოს არსებობს ყველა საფუძველი ვამელოვნოთ, რომ ამ პროექტს შეიძლება წარსატება ჰქონდეს და თუ მოვიპოვებთ საფრანგეთის მანუფაქტურის სასარგებლოდ გასაოცარ მოგებას, რომელიც შესაძლებელია ჰქონდეს, აღბათ, როგორც 50 პროცენტი მოგებაზე უფრო მეტი, ვიდრე ამჟამად, დაუტოვებთ რა დანარჩენს საქართველოს მეფეს, რათა მას შესაძლებლობა ჰქონდეს პასუხი აგოს აბრეშუმზე კონსტანტინოპოლამდე და ვარდა ამისა, აავოს კოლეჯი თავის სამუდამოებულგში, აღმოჩნდებოდა, რომ პოლანდიელთა ყველა ფაბრიკა ჩავარდებოდა ან ყოველ შემთხვევაში ბევრად შემცირდებოდა, რაც მისი შენელოვნად გაზრდიდა საფრანგეთის ფაბრიკებს და ისინი თვითონ იძულებული გახდებოდნენ მიეღოთ აბრეშუმი ფრანგებისაგან ტრანზიტით მარსელიდან პოლანდიაში, რაც მისცემდა ახალ მოგებას [საფრანგეთის] მეფის ქვეშევრდომებს, ამრიგად ყოველთვის გაზრდიდნენ აბრეშუმს უფრო ძვირს, ვიდრე საფრანგეთში მათ მიმართ და მამასაღამე, მუდამ მისცემდნენ უპირატესობას სამეფოს ყველა აბრეშუმის ფაბრიკას მათ ფაბრიკებთან შედარებით, რასაც შეიძლება კიდევ დამატებოდა ვაჭრობა ცვილით, მატყლით, ტყვიით და ენდროს ძირით, რომელიც იძლევა წითელ ფერს საღებავებში და რომელიც როგორც ამბობენ უზვად მოაპოვება და მეტად გავრცელებულია საქართველოს ბაზრებზე, სადაც საფრანგეთისათვის ასევე ხელსაყრელი იქნებოდა გაეხადებინა თავისი მაუღის ნაწილი სხვა საქონელთან ერთად, რომელიც შეიძლება აღმოჩნდეს მათთვის მისაღები შემდგომში. განსაკუთრებით იმ შემთხვევაში, თუ შევძლებთ ამ ხალხების საფრანგეთისადმი მიმზრობას როგორც ხარწმუნოებით და ხენჯეულებათა შესაბამისობით, რამდენადაც ორივე ხალხის ჰავა და ტემპერამენტი იგივეა, ასევე მათი მოგებით, რომელსაც ისინი შეიძლება ნახავდნენ ვაჭრობაში, რომელიც მათ ეწეობოდათ საფრანგეთთან და მეურველობა, რომელსაც ისინი მიიღებდნენ, როგორც ეს ნათქვამი იქნება ქვემოთ: განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც საქართველოს მეფე ცოტა უფრო გამდიდრდება ამ საშუალებით, ისევე როგორც მისი ხალხები.

ამაზე შეიძლება ეთქვას, რომ არც თურქები და არც სპარსელები შესაძლებელია არ მისცემდნენ მას დროს; რამდენადაც ამ [საქართველოს] მეფის

სამელობელოები შეჭრილია მათ სამელობელოებში, იგი ვერასოდეს ვერ
სძლებდა გამოსულ იგი მათი კლანტეხიდან; გარდა ამისა, იგი დაასრულდა
იმით, რომ თავის თავს დაიღუპავდა, როგორც ეს კი მისი უმცირესი შვილები
ბათ შვიდლებიდა ცნობილ გამხდარიყო, რომ მას ექსტრემალად განხილავდა გამხდარ
რიყო იმდენად უფრო ძლიერი და იმდენად უფრო დამოუკიდებელი, რამდენად
ის არ არის, მაგრამ ამის შესახებ შეიძლება თქვას, რომ თურცა საქართვე
ლოს) მეფე სეფიანების მეზარცეა, მაინც მისი მინა არ არის, რომ ახლანდელი
მეფის ბაბუა მხოლოდ თავისი და არა სხვა ძალებით ვახდა სამი პროვინციის
ბატონპატრონი, რომლებიც მის სამელობელოებს ესაზღვრებთან, თავისი შო
ლის არჩილის საშუალებით, სახელდობრ აბაშიძეებისა და სამეგრელოსი, თუ
ცა სულთანის ბატონობის ქვეშ და აბაზები დამოუკიდებელი ხალხია, რამე
ლიც თვით ოსმალებსაც კი ვერასოდეს ვერ შესძლებს დაეპროვინციალდონათ, რომ
მათ ამასთან დაკავშირებით არავითარ ზომებს არ მიმართეს; თითქმის მათ ეს
არც კი შეუძინვეათ და სპარსეთის შაჰმა მინახა საშუალება შეჭრებთან ამ
არჩილის დაერთობების მსგეველობა მხოლოდ იმით, რომ მისცა მის კიდევ ერთ
თი სხვა პროვინცია, როგორცაა კახეთი და მისი სიღვა გამაჰმადიანება, რაც
მან კიდევ მაღწია; ის რისი ნახვაც შეიძლებოდა იმ ახსნა-გამოსრტყებაში, რი
მელიც მე ჩავართვეხენე ამ მეფეების ვენედილოვის გვერდით, რომელიც მე
ამასწინათ გამოავაზავენ საქართველოს რუკასთან ერთად და რომ ერთადერთი
რელიგიური პრინციპი დათმო ამ არჩილს, რომელმაც მოინანია ის, რაც მან
ჩაიღწია და რომელიც ვერ კიდევ ცხოვრობს მისი კოფეში, რომ მის შუბლზე
სპარსეთის შაჰს სურდა რა ვაქლამურა მისი ძმის ვითარების, ახლანდელი მე
ფის ვახტანგის ბიძის წინააღმდეგ, ის თურთმეტი წელი ვანუწყებელიც იღა
საქართველოს საზღვრებთან 40 ათასიანი ჯარით, მაგრამ ვერ შესძლო ვერასოდ
ეს იქ შეჭრა და ბოლო მოეღო ამ მოავარს მხოლოდ იმით, რომ მხარი დაუ
ჭირა რა მეორე მოავარს მისი ოჯახიდან, მის წინააღმდეგ; რომ თვით ვახ
ტანგმა ახლანდელმა მეფემ ექვსი თვით აღრე, ვიდრე გაეშვხაერებოდა ისეა
პანში, ფეხზე დააყენა 30 ათასი კაცი, რომლითაც მან დაიმორჩილა ხალხები,
რომლებიც კავკასიის მიტეში ცხოვრობენ, რომლებმაც თავი აარიდეს მის მო
რჩილებას; რომ მას უკვე ამ დროიდან შეუძლია შეინახოს 50 ათასამდე კავ
ქეთით და ცხენოსანი, რაც მას თითქმის არაფერი არ დაუჯდება, იმიტომ რომ
ის მათ სრულიად არ აცმევს, ვერდება მხოლოდ მათ ქვებს და რომ თითქმის
ვევლა სახის ვადასახადი, რომელსაც ის იღებს თავისი ხალხისაგან მდვილმარ
თს ხორბალში, ქერში, ღვინოში და საქონლის საკვებში; სხვანაირად იგი
არაფერს აკეთებს, რომ მას გააჩნია პროვინციები კავკასიის მოქმისაქენ, ხადც
ის არასოდეს არ შეიძლება დაძლეულ იქნას; და რომ მას შეეძლოს ერთზე
დაიბრუნოს ის პროვინციები, რომლებიც მის წინააღმდეგ თურქებს და სპარსე
ლებს წაართვეს, მაშინ მისი დაბლობი ქვეყნა კვლავ აღმოჩნლებოდა თითქმის
მთლიანად გარშემორტყმული ზღვითა და მოებით; რომ მისთვის ადვილი იქნე
ბოდა მისი დაცვა ისე, რომ თურქებისა და სპარსელებისათვის შესაძლებელია
მწელი იქნებოდა სხვა დროს იქ შეჭრა; და რომ ბოლოს, ეს მეფეები არხებ-

ბერ ამ სახელმწიფოების მოუხელავად, დიდი კონსტანტინეს დროიდან ტიტულ-
ლების მიხედვით, რომელიც მათ ვერ კიდევ აქვთ მისვანი; არ გაანიათ არავი-
თარი სხვა ძალა გარდა საეკუთარისა; და უფულოდ, ხალხების, რომლებიც
უხარბაზნიდ არიან, თითქმის უიარაღი და ყოველგვარი წარმოსაღების ვარემუ-
სამხედრო დისციპლინაზე; გარსშესორტებული ხალხებით, რომლებზედაც მათ
არ გაანიათ არავითარი ძალაუფლება; თუქცა, ხინამღვლექმა, ამ პროვინციე-
ბის, როგორცაა აბაზები, აბამძებები, მცერულები და გურია, მთავრები ან ბა-
ტონები უყურებენ ყოველთვის საქართველოს მქვეს თავიანი მყოფრად.

თითქმის, ყოველივე ამისგან უქვევლია, უნდა გამოტანიდ იქნას დასცნა,
რომ თუ სარწმუნოებამ ერთხელ შექლია შექერა კავშირის კანქები, რომლე-
ბიც არსებობს და რომლებიც უნდა იყოს კიდევ უფრო მჭიდრო მათ შორის,
მათი საერთო ინტერესებისათვის, რაც არც ისე მხელი იქნებოდა გვექნის მათ-
თვის აღსარებისას, და რომ ამრიგად მოქცეული ზერქები შესულიყვნენ ამა-
რად ამ კავშირში, რათა ერთმეორეს დაეხმარონ, ვერავითარი ძალა მსოფლი-
ოში ვერ შესძლებდა მათ განადგურებას მათი მღვთმბრეობის უბრატესობის
გამო კავკასიის მიებში, რომლებიც მათ თანაბრად აკრავთ ერთი და მეორე
მხრიდან და შესაძლებელია ისინი თვითონ გახდნენ სამიში ორი ხალხისათვის,
რომლებსაც ისინი დღეულე ჰვავდათ როგორც ბორცილებში; იმატომ რომ ისინი
შესძლებდნენ ერთდროულად ფეხზე დაეყენებინათ ასი ათასზე მეტი კაცი,
ცხენისანი თუ ქვეითი, განსაკუთრებით, თუ ვაქრობით, რომელიც აგრეთვე შე-
იძლებოდა ნებადართულ ყოყილიყო ვერ თურქებისა და სპარსელების მიერ,
როგორც ეს ნათქვამი იყო ზემოთ, საქართველოს მქვე შესძლებდა გამწადრიყო
ცოტა უფრო მეტად მიიღარი იმ კავშირების საშუალებით, რომლებიც მის
ქვეშეწვლიობებს, ასევე მისი მკავშირეების ქვეშეწვლიობებს შექლით ჰქონი-
დათ საფრანკეთთან; მათ შეიძლებოდა ესწავლათ რაიმე ხელისულება ან ხელის-
ნობა, რომელიც მათ აკლიათ, როგორცაა კერძოდ დნობა და ხარბაზნების,
გვარჯილის წარმოება, დნობისა და ცეცხლმსროლიელ იარაღის დამზადება;
იციან რა მათ უკვე რკინის დნობა, რომელიც მათ უხვად აქვთ; ასევე გვარჯი-
ლაც, რომლის ნახვერად ვაწმენდა მათ იციან, რომ მათ შექლით ამასთანავე
ჰყოლიდათ რამდენიმე ინჟინერი; და რომ ამვე დროს მათ შექლით ესწავ-
ლიან სამხედრო დისციპლინა და ის, თუ რანაირად იბრძვიან და იცავენ აღე-
ლებს ევროპაში.

ყოველივე ეს, თავდაპირველად, კაცს მოეწვეება ბუნლოვან იდეად, უსა-
ფუძვლოდ და უსაგნიოდ ან მათ უფრო ისეთ რამედ, რომელიც ვაჭიანერებუ-
ლიცაა და მხელიც, რომ არ ვთქვათ სრულიად შეუძლებელი შესასრულებლად,
როგორც თვით ამ ხალხის მიმართ, რომლებიც თავისთავად არ ჩანან უნარიანი
მთილან რაიმე ვაბელული გაღაწვევტილება, ან ვაერთიანდნენ იმისათვის,
რომ მიიღონ ვაღაწვევტილება, რომელიც შეიძლება ყოყილიყო როგორც მათი
ინტერესების, ისე სპარსელებისა და თურქების საქმის შესაფერისი, რომლები-
დანაც ისინი ასე თუ ისე დამოკიდებული არიან; და რომ ბუნებრივია იფიქრო
ასევე, რომ მსგავსი პროექტი შეიძლებოდა მთლიოდ ტვართოდ დასწილიდა

საფრანგეთის იმის გარეშე, რომ მას შესძლებოდა ოფისზე გამოეტანა ^{რამდენ} სარგებლობა უზნიშვნელო ურთიერთობისა და კავშირების გამო, რომელსაც თითქოს ეს ხალხები შესძლებდნენ ოფისზე ჰქონოდათ მასთან, როგორც მათ დაშორების, ისევე იმიტომ რომ ძნელი წარმოსადგენია იქნათ რაიმე კავშირ ან მიწერ-მოწერა მათთან მათი მღებარეობის გამო. მაინც შეიძლება ვთქვათ, რომ არც ისე ძნელი იქნებოდა მოეცეს ამ ხალხებს ეს უპარატესობანი, ბუნებრივად ვფელა იმ დაბრკოლებისა, რომლებიც თვალში გვჩვენება. ვერ ერთი, მაშინ მითხრათ, უფლებად ძნელი არ იქნებოდა წარმოვიდგინათ ეს და შევანხმებოთ ამაში, როგორც კი ცნობილი გახდება, რომ ბევრი ამ ხალხებიდან როგორცაა ჩერქეზები, მეგრელები და გურიაში მცხოვრები ხალხები, მისდევნ დახარბის ჩვეულებას, თუმცა ქრისტიანები არიან; აქვიდან თავიანთ საკუთარ ბავშვებს და რამდენადაც მათ თვითონ უნდა იგრძნონ, რომ ეს ჩვეულება არანაკლებად უწინააღმდეგება ხალხისა და მათ საერთო ინტერესებს, ვიდრე სარწმუნოების, რომელსაც ისინი აღიარებენ; უკიდურეს შემთხვევაში, თუ მათ რჩება კიდევ გონება და გრძნობა, უნდა ვიფიქროთ, რომ იქ რომ აღმოჩნდეს ერთგულ შავალი კარგად შერწყული მისიონერი, გაფანტული ფელა ამ ქვეყანაში, რომლებიც იქ იმუშავენ არა მარტო აღიარებით, უფრო მეტად, შეთანხმებულად, და თვით იმათი თხოვნით, ვინც ამ ხალხებს განაგებს როგორც სასულიერო, ისევე საერო გზით. ძნელი არ იქნებოდა ამ მისიონერებისათვის აღსარებისას, გაგებინონ მათ მსგავსი მოქმედების მთელი საშინელება და აძულონ ისინი შეცვალონ თავიანთი ფოთაქცევა ამ მხრივ; უჩვენებენ რა მათ, რომ თურქებისათვის ბავშვების მივიღვით მათ თავს ატყულებათ უბედურება ვერასოდეს ვერ იხილონ კვლავ თავიანთი ბავშვები, დაღუპონ მათი სული, იმით, რომ უქვლან მათ გამაჰმადიანებას, როგორც ეს ემართება ფელას და ვარდა ამისა, ემსახურონ საზიზღარ ჩვეულებებს, რომ ისინი ამცირებენ თავიანთი საკუთარი ქვეყნის მოსახლეობას და ამით ისინი იღითიღვე, სულ უფრო და უფრო იხუსტებენ თავს. ამრიგად, ყოველდღე თვითონ აყენებენ რა თავიანთი თავს სულ უფრო საშიშროების წინაშე, თვითონ ვახდენენ მონები. ბუნებრივია, ისიც უნდა ვიფიქროთ, რომ არ იქნებოდა ძალიან ძნელი ერთიადროულად გვესარგებლა ფელა ამ მოსახრებებით, ვაძულოთ ისინი მხოლოდ შეცვალონ საგანი, ისინი მივიყნოთ იქამდე, რომ მისცენ თავიანთი ბავშვები 12 წლის შესრულების შემდეგ [საფრანგეთს] რომლებიც უფრო გათვითცნობიერებულნი იქნებიან და შეეძლებათ მხარი დაუჭიროონ თავისი ქვეყნის სარწმუნოებას; და დაეხმარონ თვითონ მათ იცხოვრონ, როცა ისინი დაბრუნდებიან თავის ქვეყანაში, რახლაც უკვე შეიძლება მსჯელობა; რომ ეს პროექტი არ იქნება უკუგაღებული ამ ხალხების მიერ; ვარდა ამისა, რომ ამ ქვეყანაში მამებისა და დედებისათვის განსაკუთრებული ძნელი არ არის განძორდნენ თავიანთი ბავშვებს; რომ როცა ეს აზრი გამოთქმულ იქნა, სულხან-საბასთან საუბარში, მან დაგვიდასტურა, რომ დაწყებული ამ ქვეყნის ფელაზე დიდი ბატონებიდან ფელა ვაგზავნიდა თავის შეიღებს საფრანგეთში დიდი სიამოვნებით და საკუთარი თათოსნობით, რათა მიიღონ განათლება და ჩამოყალიბდნენ ფრანგების მსგავსად და შექლონ შე

მდგომარეობაში გაანათლონ და ჩამოაყალიბონ ისინი, ვინც ღარნებოდა ქვეყანაში, როგორც კი ისინი იქ დაბრუნდებიდნენ; და სულხან-საბამ გარდა ამისა, დახმონა, რომ ისინი განიხილავენ ასეთ პროექტს, როგორც [საფრანგეთის] მეუღის ღვთისმოსაობის, მისი ბუნებრივი მიდრეკილების შედეგს, დათხოვს ეს სიკეთე ყველა ხალხში, თუ ეს სასარგებლო იქნება ხალხისათვის და როგორც ღვთის განსაკუთრებულ მთავრელობას თავის მეფეზე და თავის ქვეყანაზე.

რამდენადაც ასეთ საფუძველზე, თითქმის, გერაჯერი შეუძლია ხელს მის უღიღებულესობას ამ განზრახვაში დაეხარებინა და მხარი დაეჭირა ამ ხალხთა შორის ნამდვილი სარწმუნოებისათვის, მიუღო ყოველწლიურად თავადახანურული წრიდან გამოსული ყველაზე უფრო ღირსეული 15 ან 20 წლის ასაკის ახალგაზრდა, რომლებიც ჩამოვიდოდნენ საფრანგეთში თავისი სურვილით და თავიანთი მშობლების განკარგულებით, 16 წლის ასაკში განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც ისინი აღზრდილი იქნებიდნენ, როგორც ეს შეიძლება მიმხდარიყო მათი დაბალი ასაკის მიფილებით კოლეჯში, რომელიც დროთა განმავლობაში შეიძლებოდა დაარსებულ იყო საქართველოში; აქ შეიძლებოდა მათი ჩამოყალიბება პირველად ყველასი ერთად რომელიმე რაზმში, ისეთში, როგორც არის მარსელში ინტენდანტის გვარდიის რაზმი და ორი წლის შემდეგ განაწილებულ იქნან ისინი ორი-ორ ან სამ-სამ ფლოტში, ქვეითი ჯარში, არტილერიაში ან შესანგრე ნაწილში, სადაც მათ თანდათანობით დააწინაურებენ და სადაც ისინი იმსახურებდნენ ათი წლის განმავლობაში ყველა შემთხვევაში, რომელიც იქ გვექნება, რათა მათ არ დარჩეთ არაფერი შესწავლის გარეშე; და ამრიგად, ჩავაყენოთ ისინი ისეთ მდგომარეობაში, რომ თვითონ აღზარდონ სხვები, როცა ისინი შინ დაბრუნდებიან 12 წლის შემდეგ, რომელიც მათ დაჰყვეს საფრანგეთში; ამ დროის განმავლობაში იქ მუდმივად ყოველწლიურად ჩავიღოდნენ 15 ან 20 კაცი იმავე ასაკის იხე, რომ პირველი 12 წლის ბოლოს საქართველო დაიწყებდა ყოველწლიურად ჩავიღოს მიღებას ყველა ამ ახალგაზრდა წერვიდან, რომელსაც ის მოაშენინებდა საფრანგეთში, რაც თანმიმდევრობით მთავრდებოდა მას ოფიცერთა კორპუსს, რომელსაც უნარი ექნებოდა ყველაფერი წამოეწყო, რამდენადაც ეს ხალხი ბუნებრივად მამაცი და ყველაფერში ჰგავს ფრანგებს; რამდენადაც მათი ჰავა და ტემპერამენტი როგორც უკვე იყო ნათქვამი, ისეთივეა; და ეს არაფერად არ დააწყება საფრანგეთს, პირიქით, ეს იქნებოდა ადამიანური დახმარება რომელიც არ დაუცდებოდა მას იმაზე ძვირი, ვიდრე სხვა ოფიცრები.)

რამდენადაც იქნებოდა ასევე ადვილი და ხელსაყრელი გვესარგებლა ამავ დროს ხალხით და ვლესებით, რომლებიც შესძლებდნენ ჩამოსულიყვნენ ამ ქვეყნიდან, ვიფიქროთ, ახე რომ ვთქვათ, თუ დასაშვებია ვინმართ ეს ვამოთქმა, ან უკეთ რომ ვთქვათ, დავიქირავებდით იმნაირადვე, როგორც ქირაობენ ჯარისკაცებს ე.ი. ნებაყოფლობით ან ურთიერთ შეთანხმებით; და გარდა ამისა მამებისა და დედების თანხმობით; მაშინ როდესაც საფრანგეთში მათ თანხმობას არ მოითხოვენ 16 წლის ასაკის ბავშვებზე და თითქმის 20-დან 25 წლამდე კი, რომელთა შესახებ, ცხადია, რომ გარდა იმათი, ვისაც მეფე მოისურ-

კვლად შეგნარჩუნებინა, რომ ისინი განწესებულდნენ თავიანთი ან უკანონო
ფლოტში; კერძო პირები დიდი ხამოყნებით აიღებდნენ თავიანთ თავს, რათა
განაც მათ ეყოლებოდათ, თავიდან 50 ან 60 კეოსი და იმდენსაც მხოლოდ 12
წლის გასვლის შემდეგ, ე.ი. სულ 120 კეოსი მიღებდნენ ან თუ ვინმე 10
კეოსს ხელფასით წელიწადში, მოსამსახურე ან შევირდი, რომელიც მათ ემს-
ახურებოდა 12 წელიწადს ზედახელ, იმის გარეშე, რომ ვინმე შესძლებდა მათ-
თვის წართმევას; და იმის გარეშეც, რომ ახალგაზრდა აღამიანებს ნება მქონ-
დათ მათი დატოვებისა (განსაკუთრებით თუ კი მეუღე მოისურვებდა ნება დაე-
თით ერთხელ დაეღვინა ასეთი რამ); და რომელთა მხრიდან ისინი იქნებოდნენ
დარწმუნებული იმაში, რომ მათ ემსახურებოდნენ მიუღი ერთგულებით, სიყ-
ვეთით და ძალიან მცირე დროში მიუღი შესაძლებელი ხამოწყობით; რამდენ-
დაც ეს ხალხი წინარია, ჭკვიანია, დახელოვნებულია და ვარდა ამისა, შეწყ-
ლი მორჩილებას; ვარდა ამისა, მათ მუდმივად შესიხოვენ, როგორც იმდენებს
სულხან-საბა, მათი შშობლები წყრილებით, დააქსიფიცილიონ - თავიანთი პატ-
რონიები, იმ სამსახურით, რომელზედაც თვით მათი მამები და ძალები ვიდრე
ბულებას იღებდნენ საქართველოს მეფის მიძარბო, თუ ისინი არ შესწოლებდნენ
თავიანთ მოვალეობას, რომ არაფერი ვთქვათ ხახულებზე, რომელიც შეიძლება
და დადებული ყოფილიყო საფრანგეთში მეფის ხელისუფლების მიერ, თუცა
თავისთავად იფულისმშობა, იმათ წინააღმდეგ, ვაიქეოდა ან დააგლებოდა თა-
ვანთ პატრონებს; რომ ისინი სრულადად არ ჩათვლიდნენ, რაც შეეხება მათ,
არაჩვეულებრივად, როგორი სიმკაცრითაც არ უნდა ყოფილიყო ეს, იმდენ
რომ ისინი ასე იქცევიან თავის ქვეყანაშიც კი, კიდევ უფრო მეტი, როდესაც
ისინი არიან თურქებთან და რომ არაფერიც ვეცლა იმაში, რომელიც ყოფილ-
ფოს ქრისტიანობის ან სამეფოს კანონების საწინააღმდეგო, რომელსაც ყოველ-
თვის ვაგდა ყმები და მონები მე-7 საუკუნეებზე; ეს დადგინდება, პირიქით,
ხელს შეუწყობდა ქვეყანაში ნამდვილი ქრისტიანობის ხრდას და მხარდაჭე-
რას, სადაც ეს ახალგაზრდა აღამიანები, თუ ისინი იქ დარჩებოდნენ აღმინდ-
ბოდნენ ვარყენის საშინოების წინაშე და ეს თანამიმდევრობით მისცემდა სამე-
ფოს მოზარდი ხალხის ერთ ხახუობას, რომელიც ასევე გაუწიავისუფლებდა
ამდენს [ხალხს] ზენა-თესვას და მისცემდა საშუალებას, იმათ ვინც თავისთავ-
ზე აიღებდა ჰფოლოდა იაფი და კარგი მოსამსახურე, რახელაც შეიძლება თქვან
კიდევ, რომ უმჯობესია ხელოსნები, რომელთა პროფესია კარგი იქნებოდა და
გვერგრა საქართველოში და შეგვერჩია მათ შორის ისინი, ვინც ვეცლაზე ჩა-
ლებად შეხედებდა ჩაედინა რაიმე უსამართლობა ამ ახალგაზრდა აღამიანების
მიძარბო, თუცა საჭირო იქნებოდა ყოველთვის მოვეცვილით მათ სიმკაცრით,
რათა არ გავანებივროთ ისინი და არ ვადავაქციოთ ისინი სამეფოსათვის ვამო-
უსაღებრად ისევე, როგორც თავიანთი საკუთარი ქვეყნისათვის, როცა ისინი იქ
დაბრუნდებიან დავიკავდით რა ასევე, რათა ისინი არ იქნან დაშვებული ზოგ-
ერთ ფაბრიკაში, რომელიც უნდა იქნას განკუთვნილი საფრანგეთისათვის.

თუმცა კი სამეფოს ხელოსნები და კერძო პირები არ იქნებოდნენ ისინი
ვინც აქედან ვეცლაზე მეტ ხარგებლობას მიიღებდა, სხვადასხვა სამსახურით, სე-

დაც მუქვე შესძლებდა მათ განსწესებას დიდად გაააჟანგებდა ხელსაწყოებს/არც
ახე ამრთავდ, მუქვე შესძლებდა სკალითა ჯარისკაცები და მქობოთურები იმავე
ფასად, როგორც სამეფოშია და რომ მინც მას ღვთის წინაშე დამსახურებდა
ქრებოდა იმაში, რომ მან იმსახურა დღესვე სქისსიტაკი, ურწმუნო ან კერ
პოაგენისმცემელ ხელნთა ნამდვილი ეკლესიისათვის.

ამაზე შეიძლება ითქვას, რომ საქართველო და მისი მოკავშირეები ან მე-
ზობლები დიდ ხანს ვერ იგრძნობენ ამგვარ დაღვინდებებს და რომ, მაშასადა-
მე, ვერც საერანგეთი გამოიჩინას აქედან დიდ ხარვეზობას; ყოველ შემთხვე-
ვაში დიდ ხანს მინც, რაც შეეხება მის განზრახვას, რომელიც მას ეწება ვა-
ადლიერის ეს ხალხები ამ საშუალებით და, რომ მინც შეიძლება საშიშროება
იფოს იმისა, რომ სპარსელები და თურქები შეამწვევენ რა ამ განზრახვას არ
მიიღონ ყველა ღონისძიება, რომელიც მათთვის შესაძლებელი იქნება, რათა ხე-
ლი შეუშალონ იმას, რომ ის იღესმე იქნას მღვწეული, მაგრამ, საქართველოს
მეფისა და მისი მოკავშირეების მიმართ, საქმარისი უნდა იფოს ის, რომ ისინი
იქნებიან მეტად კმაყოფილი იმით, რომ მსგავსი ამბავი შეიძლება განზრციელ-
დეს მისგან ნაყოფის მიღების იმქედით ვიდრე დამთავრებისას, ხელი რაც შეე-
ხება საფრანგეთს 12 წლის ღლიდანის შემდეგ მონარქისათვის, რომელიც უნდა
გრძელებულიდეს მუდამ, უნდა ჩაითვალოს როგორც მეტად მოკლე ვადა, რაც
საქმე ენება დაღვინდებებს, რომელიც შეიძლება იფოს ისევე მინიჭებულობანი
რომ ეს ვადა აუცილებელიც კია, რომ დრო გქონდეს განაწყო და შეთანხმოს
სხვა საქმეები, რომლებსაც ხელი უნდა შეუწყოს ასევე მისიანს და ამის შესა-
ხებ საქმარია გქონდეს მით უფრო ნაკლები მოუთმენლობა, რომ მუდამ იმუშა-
ვებდნენ თუშვა კი ამ ხალხების რწმუნაში მოქცევისათვის, რომ ეს არაფერი
დაჯლებოდა და რომ საერანგეთი მის მილიანობაში ამ პროექტის შედეგებისა
და წარმატებების მილიანობაში წლიდან-წლიამდე გაიზანდა მისგან არხებულ და
კერძო მოვებას ერთგვარი გაწვევით, რომლისაც ის მოახდენდა და რომელიც
შესძლებდა მეფის ქვეშევრდომთა რიცხვის მხოლოდ გაზრდას.

რაც შეეხება თურქებსა და სპარსელებს, ასეთი პროექტის ნაყოფი რომლე-
ნდაც უფრო დამორბეული იქნება, მით უფრო ნაკლებად შეამწვევენ ისინი
ამას; რომ ამის საშიშროება შეიძლებოდა ყოფილიყო მხოლოდ 12 წლის ბო-
ლოს და რომ მაშინ ეს ხალხები უფრო მეტად, იღესმე შესძლებდნენ ყველა
ნიშნებით გაეძლიათ იმ ღონისძიებებისათვის, რომლებიც შეიძლებოდა მიეღოთ
მათ წინააღმდეგ, მაგრამ ვარდა ამისა, 400 ან 500 კაცი, რომლებიც შე-
სძლებდნენ ყოველწლიურად სხვადასხვა დროს, წლის სხვადასხვა დროში მო-
სულიდნენ სხვადასხვა ადგილებიდან და რომლებსითვისაც, შესაძლებელია თი-
თოეულისათვის თურქებში ისევე, როგორც სპარსეთში მიაქცეს და გამოიფი-
ნოს თავის თავი, როგორც მას სურს, რომელიცაც ეს ჩვეულება დაღვინდია
რა უკვე ძლიერ მკვიდრად გამოჩნდილია იხე მცირეყოფნად, რომ ისინი ვერ
შესძლებდნენ ეს შექმნიათ; ვარდა ამისა, სპარსელები არ წარმოადგენენ არც
შეწესებულს და არც წინდახედულ აღამიანებს და რომ თუ კიდევ ისინი ექვს
შეიტანდნენ, მათთვის იქნებოდა საქმალ ძნელი ხელი შეუშალოთ ამისათვის,

რომ თურქებს არა აქვთ არავითარი უფლება ჩათვლიან რომ ეს ცუდია, *ჩემი*
დინარაც ამ ხალხებიდან ყველა ვიღუღიობს და ვადის ვახაც უნდა და რომ
როცა ისინი ვერ გაივლიან ბოსფორზე, ისინი შესძლებენ გაიარონ *ქიზილბაშები*
ალეპოზე და ბენდერაბასზეც კი მაინც ეს ის არის რისი თქვაც შესძლებდა
მაშინაც კი, თუ აღმოჩნდებოდა ამხე რაიმე დაბრკოლება კონსტანტინოპოლში,
მაგრამ ეს იმდენად დიდი მისაღვამი ქალაქია, ხალაც ქრისტიანები ქვეყანის თა-
ვისუფად და ფართო ვაჭრობას, რომ თითქოს ამ მხრივ არაფერი არ უნდა
იყოს საშიში.

მე მაინც მინდა ვივარაუდო, რომ თურქები და სპარსელები ბოლოს და
ბოლოს ნახავენ რა რომ საქართველოში ბრუნდება განათლებული და იმში
გამოწრობილი მრავალი ადამიანი და წარმოიდგენენ რა მაშინ იმ ზანს, რომ-
ლის მიღება მათ შეეძლოთ და ასევე მიიქნს მამსილიანობის საერთოდ, ისინი
შესძლებდნენ ჩამდგარიყვენ ისეთ მღვთმარეობაში, რომ ხელი შეემალით და
განსაკუთრებით შეეცაით ქართველებისათვის; მათ ვახანადგურებლად ვაწით-
ანდებოდნენ რა ამისათვის ერთად როგორც საერთო საქმისათვის, მაგრამ
ვარდა ამისა, შეიძლება იმედი ვიქანიით იმ წარმატებისა, რომლისთვისაც შე-
იძლებოდა მიეღწია მისიონერთა შერჩეულ რაოდენობას 12 წლის განმავლობა-
ში, იმ ხელსაგრულ პირობებში, რომელიც არსებობს აქედანვე; და ლოცვა-კურ-
თხევა, რომელსაც ხეცა შესძლებდა ვამოვლენა ამ მისიებისათვის, რომ ქრ-
თველები და მათი მოკავშირეები აღმოჩნდებოდნენ მაშინ გაერთიანებული ყველა
ერთად ან ყოველ შემთხვევაში ნაწილობრივ ხარწმუნოებით და მათი საერთო
ინტერესების შეგნებით და რომ, მათ, ვარდა ამისა, ეყოლებოდათ ინფინტის,
ოლეცრები, დისცაბლინირებული ჯარისკაცები და ყველაფერი ის, რაც შეიძ-
ლებოდა მათ გამოსვლიდით.

მრჩება კიდევ შევთავაზო ახალი საშუალება, რათა თავიდან ავიღებულ
იქნას ასეთი მოვლენა იმით, რომ წინასწარვე ჩავაყენოთ სპარსელები და თურ-
ქები დამოკიდებულებაში, რომელიც შესძლებს მათ დაკავებას და ეს საშუალე-
ბა, რომელიც მე ამოვიღე დიდი მოხსენებითი ბარათიდან, რომელიც ვადასცა
ბატონ რიშარს ისეჰაპანში ფრანგული რახის ადამიანსა, ეს საშუალება არ იქ-
ნებოდა ნაკლებად სასარგებლო და ხელსაგრული, როგორც თავისთავად, ასევე
ძალით და უკუქმელებით, რომელსაც იგი მოახუნდა საქართველოზე, რომელიც
ურთიერთ უზრუნველყოფდა და შეაღებოდა ამ ახალ პროექტს, რომელიც
ხელს შეუწყობდა მეფის დიდებას და თითქოს აუცილებელიც კი არის ხალხის
პატივისათვის აზიაში, კერძოდ აღმოსავლეთში, ამისათვის საჭიროა ითქვას,
რომ აი უკვე 50 წელია, რაც ისმის ღაპარაკი მხოლოდ მეფის დაყრდნობის
შესახებ ევროპაში, მისი სიბრძნისა და კეთილგონიერების შესახებ, მისი ჯი-
ის უპირატესობაზე, მის დიდ ბუნებრივ ნიჭზე, რათა კარგად ვანიგოს თავისი
ქვეშევრდომები, მისი ავლადიდება, მისი სიღიაღე და ბილის დიდება, რომე-
ლიც ყველგან თან ახლავს მას და ვარს აკრავს მას. იქ ასევე იქნებენ ფრანგ
ერს სახელთ, როგორც ყველაზე უფრო მჭობარს და ყველაზე უფრო მასის,
რომელიც კი შეიძლება იყოს მსოფლიოში ისევე, როგორც ყველაზე გამჭრია-

სს; მაგრამ როცა ამ ყველა ერის განხილვის იწყებს, რომ უკვე აი 50 წელია, რაც ის რასაც უწოდებენ საფრანგეთის სამეფოს კომპანიას ინდოეთში, დაარსებულია, მას არასოდეს არ ვაუკეთებია ნაბიჯი წინ; და რომ ის ყოველთვის უფრო უკან იხევდა, ვიდრე წინ მიიწვედა; მაშინ როდესაც ევროპის სხვა ერები, როგორცია ინგლისელები და განსაკუთრებით პოლანდიელები, ყოველდღე აღწევენ იქ სულ უფრო მეტ წარმატებებს ისევე, როგორც აწარმოებენ ვაჭრობას და ღებულობენ უამრავ მოვებას, რომლებიც მათ ატყეებს ამ აღმოსავლეთის ხალხის თვალში და მათ საზიანოდ მხოველით ყველა დანარჩენ ხალხებზე მალდა. მათ უკვე არ აკიან, თუ როგორ შეთანხმონ ის, რაც მათ ეს-მით დაპარაკი ფრანგების უპირატესობის შესახებ ამ ხალხებზე, იმასთან რასაც ისინი ხელავენ, რასაც მოსდევს აგრეთვე ის, რომ უმრავლესობას ზღაპრად მიაჩნია ყველა ეს ნაამბობი, რომელსაც მათ უჩვენებია ამის შესახებ; განსაკუთრებით პოლანდიელები ძალიან მონდომებულნი არიან შესუსტდნ და უკუაგონ ყოველივე ის, რისი გაგებაც მათ შეუძლიათ სხვებისაგან და არა მათგან.

მაგრამ მეუფეს შეუძლია მხარი დაუჭიროს და გაშალოს, თუ ის მოისურვებს, საფრანგეთის დიდება ისევე აზიანდეს და კერძოდ აღმოსავლეთში, როგორც ეს მან გააკეთა ევროპაში ისეთივე ბრწყინვალეობით, და წარმატებით თავისი შეიარაღებული ძალებისათვის, ვანუზომდად მცირე ხარჯებით, ვანუზომდად უფრო დიდი უფრო მტკიცე ხელსაყრელობით და ნაკლები დროის განმავლობაში, ვიდრე ის შესძლებდა რაიმე გაეკეთებინა მთელი თავისი დიდებული მეფობის განმავლობაში და მთელი ეს ხელსაყრელობანი იქნებოდა მათ უფრო დიდი, რომ ის შესძლებდა ამით ან წინასწორიობაში მოეყვანა და დაესუსტებინა კიდევ ან ყოველ შემთხვევაში, ბევრად შეჩვენებინა პოლანდიელების ძლიერება ინდოეთში.

საკმაოდ საშუალო შეიარაღებას შეუძლია ჩააყრიოს იგი ამ მდგომარეობაში და თუ იგი კეთილ ინებებს განიხილოს, რომ 30 წლის განსვლობაში მას ჰყავდა ყველაზე უფრო ბრწყინვალე ფლოტი, რომელიც ოდესმე ყოფილა, ისე რომ ამისგან ამჟამად დარჩა მხოლოდ მოვინება იმისი რაც მან გააკეთა და რაც იყო ის, მისი უდიდებულესობა უკვეკვდალ საჭიროდ მიიჩნევს, რომ მისი ცოტაცოტად აღდგენაზე მუშაობისას, მნიშვნელოვანია რომ იგი მან შექმნას სხვა მოსაზრებების საფუძველზე და რომლისკენაც მისწრაფება იქნებოდა არანაკლები მტკიცე, ვიდრე ინგლისელებისა და პოლანდიელების მისწრაფებანი, რამდენადაც ფლოტი არ უნდა იყოს აგებული თვითონ თავისთვის, უფრო ნაკლებად იმისათვის, რომ დახარჯულ იქნას მრავალი მილიონი ისე, რომ ვერაფერი შეიქმნას გარდა ბევრი ბრჭყვიალეებისა, მოთქრელობისა და საუცხოობისა გემებზე და ოფიცრებზე, ან თუ გნებავთ თითქმის ბევრი ძალითა, მამაცობისა, ცოდნისა და უპირატესობისა, მაგრამ ყოველთვის უნაფიფოლ და უსარგებლოდ.

უფრო მტკიცე მისწრაფებებმა, როგორც ჩანს იგი უნდა ააღორძინონ: მეფე და გარკვეული პროექტი რამდენადაც ეს შეიძლება ითქვას მეუფის ძლიერე-

ბისა და ვაჭრობის გაფართოებისათვის ყველაზე უფრო შირველ ქვეყნისა
კი, მხილედ ეს აძლევს მას ვახაქანს; შერჩეული და შესაფერისი მოხვედრა
ამ ქვეყნისათვის და წამოწყებისათვის, რომლებზედაც დაბარდა აქ
სულს ჩაუდგავენ და წარმართავენ ამ პროექტებს და ვიდეოების და სხ
ფლობელობებში, რომლის მეშვეობით ცოტათუნია დახმარებით, რომელიც მის
უღიფებულებობა შესძლებს აღმოჩინოს დახმარებაში უფროც ადვილს, ის
შესძლებდა გამგებებელიო შესძღომში თავისთავად.

სწორედ ასეთ პრინციპებზე, რათა დაეუბრუნელ ხელს ხაკოსის, მე ვანბნა-
ხელი მაქვს შემოგთავაზოთ მხილედ ერთი ადგილის აღება აღმოსავლეთში,
რომელსაც ბოლო უნდა მოეღოს სამ დღეზე უფრო ნაკლებ დროში, თუ ვერ
ლა ის, რაც მე ამის შესახებ ვნახე იმავე მოხსენებით ბარათში, რომლის მე
სახებ მე ხუთთი ვამბობდი, ქვეყნისა აღმოსავლეთში ისევე როგორც აქ თანდა-
თული ხელი ამ ადგილისა და რომელიც ასევე ბატონი რომანს ვადაცა ისევე
აღამიანის, რომელსაც ის იცნობდა ადვილს თვითონ და ამ მხარის აღმოსა-
ვის ხურვილებით, რომლებიც როგორც ის ამტკიცებს, მსჯელობენ ასევე ამის
შესახებ, რათა ამასზე მიიღონ სასარბლოანი ზომები ამ წამოწყებისათვის და
რომ, რათა ამის შესახებ დაცულ იქნას დიდი ხაზგასტანება.

ეს ადვილი არ ეკუთვნის არც ინგლისელებს, არც პოლიანთელებს, არც
პორტუგალიელებს; ამრიგად, ძალიან შირბა ვართ იმისგან, რომ ხეი, რომ-
ლიც ახლახან დიდი ყველა იმ ხელსებით, იყოს დაბრკოლება ამ მხარის
განხორციელებისათვის, არამედ პირიქით, მას შეუძლია ძალიან დაეხმაროს,
რათა ეს მახანი მიღწეულ იქნას და რომელსაც ეს ადვილი სრულიად არ
ეკუთვნის მით უმეტეს არც ხელთანს და არც ხეუბანებს, მისი უღიფებუ-
ლობა შესძლებდა ვანხორციელებინა ეს დაპრობა იმის ვარაუბ, რომ ამ არ
სახელმწიფოს შესძლებოდა ეპოვნათ რაიმე საწინააღმდეგო ხაზგასტანა ან თავ
ვერძითო შეურაცხყოფილად, მის უღიფებულებობას აქვს ზოგიერთი საფუძვე-
ლიც კი თავს დაესხას მთავარს, რომელსაც ის ეკუთვნის, რომელსაც იგი
მისი ხომალდი თავს დაესხა „საოამაშოებს“⁶⁶, რომელიც ამჟამადია ძლიერ-
ში 20 წლის წინათ; და შეადგობდნენ მას, რომელსაც ისინი ახლო მიდრ-
ნენ ერთი მხრიდან და მეორე მხრიდან, თუ ფრანგებს, რომლებსაც აუშუს
გეჰმანზე ამ ორი ხომალდის ეკიპაჟის ნაწილი, რომ არ მოეკლათ ან არ ვერ
ეყრათ ზღვაში ყველა და შესძლებს არ ნაქმნათ ერთი ამ ორი ხომალდითა
საფრანგეთის აღმოსავლეთის მიცნებული შეურაცხყოფა, რომელიც სხვათაგან
არ იყო გამოსწორებული, თუმცა მას აქვთ ვაჯილა 20 წელი; ახე რომ მხ-
ლოდ ერთი ეს მისახერხება შესძლება ხაკოსისი იყოს, როგორც ჩანს იმის-
თვის რათა გააგებინო ამ მთავარს ისევე როგორც მიიღოს აღმოსავლეთის, რომ
არ შეიძლება შეურაცხყოფილ იქნას მეყის ალაში იმის ვარაუბ, რომ ეს ახრე
თუ გვიან არ იქნას მონაწიბებული.

ეს მთავარი არის მასკატის იმასი, ხაქმე ენება სწორედ ამ ქალაქს, რომ
ლიც მას აძლევს სახელს, მღებარეობს ხმარსეთის ყურის შესახვევლით, რაც
აძლევს მას იმდენ უპირატესობას, რომ თავისი ნახვადგურით და საქურველით.

რომელიც მან იქ დააგროვა მოუტანა ამ ქალაქს უხარისხიანი ხელმძღვანელები მისი
თლაც მას უჭირავს, ახე რომ ვიქვით, თავისი ხარისხიანების ქვეშ ირთი ნახვად
წერი, რომ სპარსეთის შაჰი ამით აღმოჩნდა დამოკიდებული ამ არაბინაგან
ისევე როგორც სხვა ყველანი ისინი, ვინც სპარსეთში აწარმოებს ვაჭრობას
ევროპიდან და ინდოეთიდან; როგორცაა ინგლისელები და ვანსაკუთრებით პო-
ლანდიელები. ვარდა ამისა, ამ ადგილის ბატონ-პატრონი არის აგრეთვე მარგა-
ლიტის მოძღვრების ბატონ-პატრონი, რომლის მოძღვრება მას შეუძლია ჩაიხარ-
თებას ყველა დანარჩენ ხალხს და ასევე ხელი შეუშალოს ქართველებთან ვაჭრო-
ბას სპარსეთში, რომელიც აღწევს 400 პროცენტამდე ინდოეთში, როცა ის
ქარვად წარმოებს და ცხადია, როცა ის მთლიანად არის მოტოვებული თავის-
თვის მათი ჩამორთმევით ინგლისელებისა და პოლანდიელებისაგან ან ყოველ-
შემოსხვევაში მისი მათთან ვაჭროვით; თუ სხვას არაფერს ვააკეთებს მქვე
ვარდა ამისა, რომ დაცავს სპარსეთის წერებს, რომლის შესახებელით მეფე-
ბრძობს ეს ადგილი და სადაც ვასახელდება მხოლოდ 70 დღე.

აი ამნაირად, მქვე აღიბედა ინგლისელებს და პოლანდიელებს ინდოეთში.
ის იქნებოდა შაჰის სრული ბატონ-პატრონი, რომლის მიველი აქვდა იღვება მო-
ლის მხოლოდ ამ ადგილებიდან და სწორედ ამგვარად დავაკავებო რა მას ჩაკ-
ტავს სამხრეთით ამ ადგილით და ჩრდილოეთით საქართველოთი, შეიძლება
და დავსმარებოდათ მეორეს იმას ვარემუ, რომ მან შესძლოს აკურსადლის მას,
ხელი შეუშალოს მაქვეს იმ კანონებს, რომლებიც მას მიუცქვს ისტომ რომ
უპირველესად, თუ ის მოსურნეება წაიხეწეთ რაიმე თავისი ხანძლიანობე-
ბის ერთ ან მეორე მხარეში, მას მანამათვე შეუტყვევონ მეორე მხრიდან; და
ვარდა ამისა, არ იქნებოდა არც ერთი სპარსელი, რომელიც შესძლებდა ვა-
მგზავრებოდათ მექსაში ზღვით; და მანამ ყველაფერის უფლება ექნებოდათ მისი
სახელით ფრანგებს და ქართველებს, რომლებთანაც ის მეტად ბევრჯერ
იქნებოდა ეტება და შექნარჩურებინა კავშირი; ხოლო ასევე მეფობრბობა მისარ-
კისა, რომელსაც უკანასკნელები წარმოადგენენ ამჟამად, ყველა მონაცემებით
ჩანს, რომ იქნებოდა აგრეთვე უპირველესად სრული თავისუფლება მისიონერ-
ბისათვის სპარსეთში, კათოლიკური სარწმუნოება აღიარებული იქნებოდა თავის-
სუფლად და შეიძლება ვიქიქროთ, ვარდა ამისა, რომ სომხები, რომლებიც შე-
ადგენენ ძალიან ბევრ ხალხს, უმრავლეს შემოსხვევაში მოიღებდნენ რომის სარ-
წმუნოებას რათა ისარგებლონ თავისუფლებით თავიანთ ვაჭრობაში მანამ, რო-
დესაც ამჟამად ისინი ფრანგებისა და რომელიც კათოლიკების ყველაზე უფრო
დიდი მტრები არიან, ყველა იმ სახელმწიფოებში, რომლებიც დამოკიდებული
არიან სუვერანებზე, რომლებთანაც მქვე ხანძელის ვარემუ ყველა ამ საშუალო-
ბათა შემწევობით დადებდა ისეთ ხელშეკრულებას და ისეთ პირობებში, რო-
გორც ის ამას იწებებდა.

თვით ხელთანიც კი აღმოჩნდებოდა ამ ნახვადურისაგან დამოკიდებული
ვანსაკუთრებით თუ კი ვახვადობდნენ აგრეთვე (როგორც ეს შეიძლება შე-
მდგომარეობაში მისივეს) კონძულ 'საიკობარას' ბატონ-პატრონიც, რომელიც კეთ-
უნის ასევე ერთ არაბს, ახე რომ ირთი დინისბიების შემწევობით ჩავივლებდით

ხელში წითელ ზღვაში შესასვლელს არა იმისათვის, რომ ეს ექვემდებარება სულთანს და არც იმისათვის, რომ რაიმე ზიანი მივაყენოთ მას, არამედ იმისათვის, რათა ვაძიოლოთ ის რათა ეძიოს მეტი ყურადღებით მეუფის მკურნალობა, ვიდრე რათა ხელი შეუწყოს და შეუთანხმდეს მას იმ მისნით, რომ ვატყობოდა ბულ იქნას, როგორც წინათ ვვლდაზე ძვირფასი საქონელი აღმოსავლელად წითელი ზღვის ვაკლით; რაზედაც მეუფე დათანხმდებოდა, რათა თურქებს თვითონ გაეტანათ ეს საქონელი მათი საკუთარი ხომადღებით, რათა ისინი არ იქნან შეწუხებული ამ ზღვაზე, სადაც ისინი სრულიად ვერ თმობენ სარწმუნოებრივი პრინციპის მეფის გამო; რომ სხვა ხალხები ვარდა მამსლანებისა და დიოდეს ამ ზღვაზე იმ პირობით, რომ თურქები ჩავიდოდნენ ზაქოტორას, აღენში ან მოკაში ის საქონლის წასაღებად, რომლებსაც იქ ჩაიტანდნენ ფრანგები, იმ ხელშეკრულების თანახმად, რომელიც დაიდებოდა მეუფესა და სულთანს შორის და შემდეგ მოატანინებდნენ მათ სუცედან ქარაქით ალექსანდრიაში, სადაც ისინი მღებულნი იქნებოდა ფრანგების მიერ, რათა იქ ლეკვირთათ და გაეგზავნათ თავიანთი ხომადღებით მარსელში. ეს ხელშეკრულება იქნებოდა იმდენად ხელსაყრელი მათთვის, რომ როგორც ჩანს, ისინი თვითონ დათანხმდებოდნენ ამ წინადადებაზე, თუცა თურქები ვახდნენ იმდენად ხელი, იმდენად ზარმაცო და იმდენად სუსტი თავიანთ მმართველობაში, როგორც ეს ჩანს ახლაც კი დამასკოსა და ბაღდადის პროვინციების ორი ფაშის აჯანყებდან, რომ მათ ძალაც კი არა აქვთ თვითონ იფექორ ასეთი ვაჭრობის წამოწყებაზეც კი, რომელიც მათ უწინ უნდა ხელთ ჰქონილიათ და რომელიც მათ ჩამოართვეს პოლანდიელებმა მას შემდეგ, რაც მათ წაართვეს პორტუგალიელებს თავიანთი ადგილები ინდოეთში; ვახდნენ იქ იმდენად ძლიერნი და ვერ მართებენ კეთილი იმედის კონცხისაკენ თავიანთი ვაჭრობისათვის, რამც გამოიწვია ის, რომ როცა მეუფის ელჩებმა კონსტანტინოპოლში მოიხილეს თვალუბი აქილიათ ამაზე, მათ ვერასოდეს ეს ვერ შესძლეს რაიმეხათვის მიეწვიათ, რადგანაც კაიროს ფაშა თვითონ განაგებს თავისი ქვეყნის უფლებებს; და რომ სულთანი ამჯობინებს მოუშვას ისინი თავიანთ ნებაზე, ვიდრე შეატანოს მასში რაიმე სიახლე. მაგრამ როდესაც ჩვენ ვგვეჩვენება საშუალება როგორც საქართველოთი ისე წითელი ზღვის მხარეში მოსოვებული ადგილებით გვეგრძობოდა თურქებისათვის, რომ თუ ისინი არ მოიხურვებდნენ მივლით წინადადება, რომელიც მათთვის იქნებოდა აგრეთვე ხელსაყრელი, მაშინ ისინი იქნებოდნენ რისკის წინაშე; რომ მათ შეაწუხებდნენ განსაკუთრებით ხომადღები, რომლებიც მეუფეს ვვალდებოდა ამ ზღვის შესასვლელთან. სულთანი უკვეკვლავ უფრო მეტი ყურადღებით მოეკიდებოდა ვიდრე წინათ ამას და ამ საშუალებით ეს იქნებოდა შესაძლებელი. ფრანგები, რომლებიც შემდგომში გაანაწილებდნენ ვეროაში აღმოსავლეთის მთავარ საქონელს, პოლანდიელების საზარალოდ, რომლებიც გაემგზავრებოდნენ რა მეტად უფრო გრძელი და უფრო ხარისკო ვით, ასევე დიდი ხარჯებით; ამრიგად დაკარგავდნენ მოგების დიდ ნაწილს, რომელსაც ისინი აქამდე პოულობდნენ ინდოეთიდან ვაჭრობისაგან კეთილი იმედის კონცხის ვაკლით, სადაც ძალიან ადვილი იქნებოდა მათი შეწუხება სხვადასხვა საშუალებებით, როგორც კი მეუფეს ეჩნებოდა ეს ადვილები ახაიაში. უფრო მეტიც, თუ შესაძლებელი იქნებოდა შემდგომში კონტულ ზაქოტორას შემოერთება, როგორც უკვე იყო ნათქვამი.

საჭირო იქნებოდა როგორც ჩანს ამჟამად ამ ადგილას დავეხმნით ღონისძიებათა დეტალები, რომლებიც მისაღები იქნებოდა როგორც იმისათვის, რომ წარმატება იქნას მიღწეული ამ საქმეში, ისევე იმისათვის, რომ უფრო მოვიტოლოთ იქ, რათა შემდგომში ამოღებულ იქნას იქიდან მოკლე ხარვეზობა, რათა მელსაც შეიძლება იქიდან მოველოდეთ, მაგრამ ამაზე შეიძლება ითქვას იმდენი, რომ ეს მოითხოვს მეორე ცალკე მემორანდუმს, რომლის დაწვრილებითი გადმოცემა იქნებოდა უსარგებლო, ვიდრე არ ვიქნებოდით დარწმუნებული იმაში, რომ ეს პროექტი საერთოდ მოწონებული იქნება, მაინც წინდაწინ შეიძლება მსჯელობა იმის შესახებ, რომ ეს დაყრდნობა არ იქნებოდა ძველი ვანსახორციელებლად და შესაძარწუნებლად, რამდენადაც პორტუგალიელებმა, რომელთა ღირებულება ზღვაზე ბევრად შორსაა ფრანგებისაგან და რომელთა ძლიერება ბევრად შორსაა, რომ გაუთიანასწორდეს მეფის ძლიერებას, მაინც შეიძლება ეს გაეკეთებინათ იმავე არაბებზე და ეს შეენარწუნებინათ ძალიან დიდი ხნის განმავლობაში. ასევე შეიძლება ვნახოთ სამახსოვრო ბარათში, რომელიც ჩაბარდა სპარსეთში ბატონ რიშარს, როგორც ეს ნათქვამი იყო ზემოთ, ის ხარვეზობა, რომელიც შეიძლება მიღებულ იქნას რაზედაც დაყრდნობილია ის, რაც მე ამის შესახებ ვთქვი, და შედეგები, რომლებიც მე მისგან გამოვიტანე შევეუროთ რა ეს პროექტი საქართველოს პროექტს. მაგრამ რამდენადაც სიფრთხილე მოითხოვს იმას, რომ ვიდრე უფრო მეტად დარწმუნდეთ იმაში, რაც ნათქვამია ამ სამახსოვრო ბარათში იმ ადგილზე, რომელზედაც ლაპარაკია მანამ, ვიდრე რაიმე წამოვიწყებდეთ ამ მიმართულებით; და ასევე ვიცოდეთ უფრო ზუსტად იმყოფება თუ არა ის იმავე მდგომარეობაში, ასევე რა რაოდენობის ადამიანებია საჭირო მის დასაცავად და რომ იქნებოდა ასევე მეტად დროული, რომ მოედინებინათ, ადგილის დათვალიერებაზე და განლაგებაზე დაყრდნობით პროექტი როგორც ხომალდების რიცხვისა და ხაზობის შესახებ, რომლებიც საჭირო იქნებოდა ამ წამოწყებისათვის, ასევე, რათა მოხერხდეს დესანტის გადმოსხმა და ამ ქალაქის ხელში ჩაგდება ზურგიდან, რომელზედაც ამბობენ, რომ ის არ არის დაცული, ისევე საადვილით, რომელიც არსებობს, რომ მოუჭრას ერთადერთი წყალი, რომელიც მას აქვს. უპირველესად ვაგონისა ვაგონია, საჭიროა შევარჩიოთ დაუყოვნებლივ რომელიმე საზღვაო ოფიცერი ასევე ვინიერი, ჭკვიანი და გამოცდილი, რომელიც შესაძლებლობისდაგვივარად ნამყოფი იქნებოდა უკვე ინდოეთში, ინჟინერთან ერთად, რომელიც ასევე იქნებოდა ვინიერი და უნარიანი, რათა ვაიგზავნონ ისინი ერთად ისეგაპანში ან შრიაზში, სადაც უნდა იმყოფებოდეს ის, ვინც გადასცა სამახსოვრო ბარათი; იმისათვის, რათა იმისა და მიხედვით, რასაც ის თვითონ სთავაზობს, მათ შეძლონ სამივე ერთად წავიდნენ რაიმე საგაჭრო ვარიეტების საბაბით ადგილზე და იქ გააფორმონ მათი პროექტი, მაშინ როდესაც საქართველოს მიმართ მოიძიებდნენ უნარიან ადამიანებს, რომელთა მიზანი იქნებოდა მხოლოდ ხარწმუნების სიკეთე, რომლებიც შესძლებდნენ ემოქმედათ შეთანხმებით და რომლებიც გამსჭვალული იქნებოდნენ სულისკვეთებით, რათა გვეთუებინათ თავდაპირვლად ის, რასაც მათ დაავალდებდნენ, იმ მისწრაფებებთან დაკავშირებით, რომლებიც გვეჩვენებოდა, რომ გაგვეურობებინა ეს ხალხები, და ამავე დროს არ იქნებოდა ნაკლებად, საჭირო, რომ ამოგვეჩინა რომელიმე ჭკვიანი და კეთილგონიერი პიროვნება, მისიონერი ან სხვა ვინმე, რომ წასუღიყო სპარსეთში და შეეჩავაზებინა ნაწილობ-

რაც ვაჭრობა აბრეშუქეულობით როგორც ფაბრიკებისათვის ან ანაბრეშუქეულობით
ზრახვებისათვის, რომლებიც შეიძლება პქინილა მკვლევარს ამ შემთხვევაში
თუ ამისათვის საქარო იქნებოდა დათანხმებულიყვნენ რაიმე ვალატანობის
პირობით, რომ ვალატანა განხორციელებულია საქართველოზე გადართობის
ნაღაც როგორც იგი აღნიშნული, ეს ვა იქნებოდა ვაცდლებით უფრო მიღწე-
დაკავშირებული ნაკლებ ხარვეტთან. ეთხვის სეკიანებს განკარგულებით,
რომლებიც მის მხრიდან საქარო იქნებთან ამისათვის, რათა დაეინახათ; ხმ
არ მიმართავენ ისინი თვითონ ვახტანგის ხაისახურის გამოყენებას და ხმ ან
დააბრუნებენ მას ამასთან დაკავშირებით თავის ქვეყანაში, რაც იქნებოდა ვა
ლაზე უკეთესი, თუ არა, შეიძლება იმ წამოგვეყენებინა როგორც სამუდამო
და, რომელსაც ჩათვლიან ველახე უფრო ხარწმუნოდ; თუ ის თვითონ ასევე
ამხელდება ამასთანავე, ისე რომ არ ენეყნებინა მანც, რომ ეს იგი შეინ-
ხება უკვე მოღწეული მეოცისა ამ მოავართან და დააღუეს ასევე ის იგი
გზებს, რომლებიც ჩათვლებთან ველახე უფრო მართებულიად, რათა მოღწე-
ლი იქნას ეს მიზანი; მას შემდეგ, რაც კიდევ უფრო დაეწინაურება მის
ნამდვილ გზობებში და მის კარგ განხრახვებში რომის კათოლიკური ხარ-
წმუნობის მიმართ, ისევე ვაჭრობის მიმართ, რომელიც ვათვლიან წინაშე
განხორციელებს მისი ხაშუალებით, მასთან ერთად შესაფერისი ხომბის მი-
ხედვით, რათა განხორციელებულ იქნას მისი წარმატება და უბრუნდებოდ
ლი იქნას იგი იმნარად, რომ მას პქინილეს ხაშუალება პახუნი ივის აბრეშ-
ქეულობისათვის კონსტანტინოპოლიამდე, საქარო იქნებოდა ასევე პორტამ
ელთან ერთად სხვა ხომბის მიღება, რათა ამ შემთხვევაში ეს აბრეშუქე-
ლობა ინახებოდეს მასთან ან ვიველშემთხვევაში ივის მისი მეოცდღურობის
ქვეშ, რათა ნააბარან ისინი ფრანგ ვაჭრებს რომელმაც უფრო ათუად ვარდ
ისინი ღირს ქვეყანაში, რათა მათთვის ძველი არ ივის ადღან ისინი უბრატე
ხად სხვების მიმართ, განსაკუთრებით მასში, რომელსაც ასევე მიღებული იქნ-
ბოდა სამართლიანი ღონისძიებანი, რათა ეს აბრეშუქეულობა კარგად ვიველ-
ფი შერჩეული ადგილზე, ისევე როგორც ფრანგი ვაჭრებისაგან აბრეშუქეულო-
ბის ფახად აღებული ყველი კონსტანტინოპოლიაში უნდა მოხმარებული იქნას
ჯერ-ერთი იმის ვალასახდელად, რომელიც ისინი დაღდა ქვეყანაში, მერედ
იმისა, რაზედაც შეკთანხდებოდა საქართველოს მექციხთან ვალატანის ხარვე-
ტისათვის, მესამედ იმისა, რომელიც დაღებოდა ახალგაზრდა ადამიანების ვაწე-
ვა, რომლებსაც ჩამოყვანიდნენ საქართველოდან, რაც გამოიხატებოდა მათ ვა
მაგინში, თუ კი მისი უდიდებულებობა კუთვლ ინებებდა ამის გამოაზრების
არა იმნარად, როგორც ეს უძლევათ შევიცართელებს და უცხილებს, არამედ
მხოლოდ რვა დენიეთი მეტი იღებში, ვიდრე ფრანგებს; რომლის ხაშუალებით
50 პროცენტი მოგება, რომელიც იქნებოდა ცენტრირიდან ვეღა აბრეშუქე-
ლობაზე, რომლებიც ჩამოტანილი იქნებოდა ვიველწდებოდ და იქნებოდა მე
ივის განკარგულებაში, ან იმისათვის რათა ვიველითებულ იქნას აბრეშუქე-
ლობის წარმოება საფრანგეთში; დაიბეჭდება რა მათ მიღიანად ან ნაწილად
რაც მოგებას; დაარსდება რა განსაკუთრებულ ფონდს, თუ ის ჩათვლიდა მის
საჭიროდ ფლოტისათვის, იმისათვის რაც დაღებოდა ვალატანა ამ ახალგა-
რდა ადამიანებისა, მათი ქვეყნიდან საფრანგეთში; დღე სიამოვნებით ვალატე-
ლი იქნებოდა საბედლოდ მიხედვების მიერ, რომლებიც ჩავიდადნენ მარხულ

ში რათა წამოეყვანათ ისინი, რათა განეკუთვნებინათ ისინი ამ ხელისშეწყობით-
თვის, რომლებიც მოახსრევენდნენ ჰოვლითაი ისინი და რომლებიც, განთავსდნენ
სა, გადიხდნენ იმავე დროს იმს, რომელიც დაჯდებოდა მათი მოწყვეტისთვის.

მარსელში, 1714 წლის 25 აპრილი⁸.

¹ ეს თარიღი მარსელში სხვა ხელთა, როგორც ჩანს, ეს არ უნდა იყოს ამ საბუთის შედგენის
თარიღი, არამედ იგი უნდა იყოს საბუთის ვერსილში მოღებულ თარიღი. ეს საბუთი შედგენილია მარ-
სელში მაშინ, როცა იქ იყვნენ სულთან-საბა და ვ. რამსი.

² ამ საბუთის მოკლარი შემდეგნი და მისი გამგზავნი ვერსილში იყო ვაჟრობისა და ვალერების
ანტიქნატი მარსელში პირ დანსუ „ატანმა დანსემ გამოეფიქრებინა იქნებ მეტად ურცული სა-
მსხვერპლი ბარათი ბატონ სულთან-საბას შესახებ“ - წერდა ვ. რამსი თავის მინისტრს 1714 წლის
26 მარტს. მაგრამ, როგორც ჩანს, ის რომელიმე დოკუმენტით ვაგვზავნა დანსეს მარსელში
„მე შეგული იგი გამგზავნა მხედრად 4 ანუ 5 დღის წინ.“ წერდა დანსე ვ. რამსის 1714 წლის
30 აპრილს პირ დანსეს ეს სიტყვები ანატოლების ხეჭის მოსახლებს იმის შესახებ, რომ ამ სა-
ბუთის პირველ ვერსილზე მარსელში თარიღი „25 აპრილი“ მის ვერსილში მოღებულ იქნა აღნიშნულ.

ამ სამსხვერპლი ბარათის შედგენაში აჭიკური მინაწილეობა მიუღია სულთან-საბა თანდელის ეს
თეოთან სამსხვერპლი ბარათის შინაარსიდან ჩანს, ვარა ამისა პირ დანსე აღნიშნულ სამსხვერპლი
ბარათში ანუ პრეფექტში „რომელიც მე შეეფიქრებ“ ვერსილითა რა მის (სულთან-საბას - ი.გ.)
იდეას, მსახურს, რომლებიც მე მან მომწირა მისი ქვეყნის შესახებ.“ ხელთ სულთან-საბა ვ. რამ-
სის მხრე მიუთითებს: „ატანმა თანდელს დაუბრუნა მარსელში რომ არის საქართველოს საქმეზე
შუახვანი თარიღი დოკუმენტისა და ვაგვზავნა“.

³ ეს რეკა გამოიყენა კასტის სურსის მოსახლენურ ქვეყნების რეკის შედგენის დროს 1723 წელს
ცნობილმა ფრანგმა ვოივოდემ ვაიამ დელდომ.

⁴ ფრანგულად spain, სპანიალად, sepanis - ჯარისკაცი, საფრანგეთის კოლონიურში ადგილობ-
რები მოსახლეობისათვის შემდგარი კავალერიის ნაწილები ჩნდებოდა და დასავლეთი აზიისათვის.

⁵ ამისათვის, თურქულად - yemeci ახალი ჯარები პრევილგეური ფეხისანი ნაწილები სულთან-
ის თურქეთში ანაბარები იყო რაღის ანტოლებდნენ, როგორც თარიღი თურქების ამხელეობისათვის
თავის ვაგვზავნა იქა 1826 წელს.

⁶ ეს სიტყვა ეფიანში წინწკლებს ვარემუ, რამაც გამოიყენა ვაგვზავნა, თურქი შინაარსის მო-
ხელთი დამარაი უნდა იყოს ვერსე, მაგრამ ხეჭ არ უყვით ამისი დარწმუნებელი ამიტომ ამხნა-
ვანარტებისათვის მიემართო ბარათის სახელით მესურების დირექტორის ვერსის კაპიტანის ვიშის მის-
ში მოაღივლეს, ფრეატის კაპიტანმა ვიშამ შევადგინებინა შემდეგი: „აღივლიდა საფრანგეთის მოვლი
რეკა მოხალეი ატანებდა სახელწოდების „საათამაშეი“, ხეჭ კარგიდ ვიშამ საბუთის ფაქტის მე-
5 რანგის მოხალეი, რომელიც 1687 წელს მათელეს იმპერიის კომანდის, ეს ვერსი, აღბანი, ბე-
რეკი იყო თბილისში 1687-1697 წ.წ. იმავე სახელწოდების სხვა მოხალეები, რომელთა შესახებ
ხეჭ მოგვებოდა „ხეივანი ცნობა, ვერ აღწევდნენ თბილისში“ (ის ტომარე, საქართველო-საფ-
რანგეთის ურთიერთობა... გვ. 202).

ამ კენჭის აქვს კარგი იდეა და ვერსე ამ შეტევა მოხერხებულა მოსახლელთა, ხადაც შეი-
ღებეს ღვების საბუთი და სამოთხის გატარება, მისი სურსი ვანაშლითა, შესანიშნავი სათვლითა და
არის რეკანი საქმელი დღის რაღებშით; არის ბერსი სანტური, საქმელი და აღიერ რომელიც აქ
უყვითა, ვარე სხვათა კენჭელის მქედანი თავითა თავის თვლიან ქრისტიანთად, მაგრამ მათში
თავის მოხალე სახელწოდება დანსა ქრისტიანობის და მათი ნაწილობრავ ვაგვზავნა არის, ეს
კენჭელი წინამ პირველადილებსა დაიბრუნეს, განსაკუთრებული წინააღიდეგობის ვარემუ ვაგვლით,
როცა თბილისში მოვიდნენ.

⁸ საბუთი ხელმოწერილია, მაგრამ როგორც არა ქრისთელ ადვინშიუ, ის შედგენილია დანსეს
მხრე.

25 avril 1714¹

Mémoire Sur ce qui se peut faire pour l'establisement de la Religion catholique Romaine, de meme que d'un Commerce en Géorgie et chez les peuples qui en sont voisins; comme aussy pour l'augmentation de la Puissance du Roy et du Commerce de France en Levant et en Orient, particulièrement avec les Turcs et les Persans.

Quoy que Salkan Sabas paroisse n'avoir entrepris son voyage en France que de son propres mouvement ses propositions et ses veies de meme que celles qu'on peut se former a son occasion pourroient cependant donner lieu ce semble a l'un des plus grands projets que l'on puisse faire dans la conjoncture presente pour etendre la Religion Catholique Romaine, ouvrir une carriere toute nouvelle a la gloire du Roy par raport a son zele et a son inclination naturelle a secourir les Princes malheureux, augmenter le Commerce de ses sujets, abattre celuy des Hollandois, dont on diminueroit de beaucoup la puissance, se mettre en concurrence avec eux dans les Indes dont ils tirent toutes leurs richesses, y tenir en respect les Portugois, s' faire craindre et considerer des Anglois, et tenir egalement les Turcs et les Persans dans une espece de dependance, le tout par des moyens qui paroissent assée Simples et tres naturels, qui s'offrent d'eux memes en partie qui n'exigent rien qui ne soit digne de l'attention du Roy, et qui ne soit cependant de beaucoup au desso[us] de sa puissance. De plus les fruits qu'on en peut esperer paroissent deja meurs en partie et pr[et] a cueillir des a present, tans par raport a la Religion qu'au commerce, et ceux qu'un sembla[ble] projet pourroit produire dans les suites en cultivant, deviendroient d'année en année toujours plus seurs et plus abondants; m[ais] il est bon de dire avant toutes choses, qu'il est important de cacher les principales veies que l'on auroit la dessus pour n'attirer sur les lieux aucune attention ny soupçon de la part des Puissances que cela pourroit interesser dans la suite.

Solkhan Sabas qui paroît avoir du credit sur l[es] peuples et sur la famille Royale en Géorgi[e] paroît aussy fort zelé pour la Religion Catholique Romaine dans la veüe d'y reunir tous les peuples de son pays qui so[nt] chismatiques s'estant fait luy meme catholiq[ue] Romain depuis 22 ans et ensuite Religi[eux] afin de pouvoir travailler a ce dessein avec plus de liberté, et cela meme l'a porté a venir jusqu'en France dans l'unique dessein de demander des missionnaires. Le Patriarche de la Mingrelie et

qui l'est aussy des Abazas, des Emeretes et du Gur[ians] quoy que peuples tous differents s'en joint a luy pour le meme dessein, voulant premiere-ment se faire instruire luy meme, et attirer ensuite a l'Eglise Romaine tous ces pays ils pretendent aussy que Vactank Roy de Géorgie ne souhaite rien tant que de la pouivoir embrasser et de donner cet exemple a tout ce qui luy reste encore de sujets. Que ce Roy deplus estant alie par la Reyne Sa femme avec les trois Princes qui gouvernent la Circassie et qui sont ses freres, il seroit tres facil de convertir pareillement dans la suite tous les peuples qui leur sont soumis et qui tiennent une etendue de paÿs aussy considerable que difficile a penetrer, en ce qu'ils occupent tous les derrieres du Mont Caucase et l'on peut raisonnablement croire et esperer qu'il seroit d'autant plus facile de ganer ces peuples, qu'ils sont honnets, doux et civils, fort acceüillants a l'egard des estrangers et que cependant ils ne sont attachez a aucune Religion, les uns se disant chretiens et les autres mahometans sans que n'y les uns n'y les autres sçachent ce que c'est que la Religion dont ils pretendrent estre, de sorte que l'on convertiroit ainsy successivement selon toutes les apparences autant de peuples qu'il y en peut avoir dans toute la France, cela meme paroît d'autant plus facile et d'autant moins a negliger, qu'il ne faut pour l'entreprendre et pour y reüssir que d'avoir des ouvriers en asses grand nombre et bien choisis, qui n'ayant d'autres veües que de bien s'acquitter de leur mission, et quand il n'y auroit que ce seul objet il est tres certain que rien n'est plus digne de la grandeur, du zele et de la pieté du Roy.

Quant aux autres veües que l'on peut avoi[r] par raport a la Géorgie, il m'a paru que Solkan Sabas estoit dans le dessein de faire une autre proposition Sur le Commerce qui seroit de faire passer par la Géorgie les soyes qui se prennent dans les provinces du Guillan et de Chamaké, et qui sont presque les Seules de la Perse qui les produisent, et ça esté particu-lierre[ment] pour pouvoir juger si cette proposition estoit fondé que je l'ay engagé a faire la Carte que j'ay cy devant envoyée, en effet par cette Carte j'ay connu de meme que par les autres eclaissemen [ts] que j'ay pris la dessus que comme on embarqu[e] par ce moyen ces memes Soyes sur la mer noire on abregeroit deds trois quarts le chemin que [les] Armeniens sont quant a Eux obligé de faire par terre pour porter leurs Soyes par Carava[nes] de ces deux Provinces de Perse jusqu'a Smirne ou Elles se vendent presque toutes, parce que ces deux Provinces sont proprement derriere la Géorgie, et qu'il faut la contoumer en parti[e] pour passer a Erzerum premiere ville de Turquie.

Comme on ne peut pas s'empecher Cependant de demander sur cela pourquoy les Armeniens qui sont gens industrieux et avides de gain ne prennent donc pas cette route puisqu'elle est en affer la plus courte et de

moins de depense[s] la raison que Solkan Sabas en donne quand on luy fait cette objection, c'est que ces gens estant sans [sa] protection n'osent pas s'ahazarder a passer par un paÿs comme la Géorgie qu'ils ne croient pas seur et qui ne le seroit pas en effet par Eux parce qu'ils auroient par cette route des Provinces a traverser dont les peuples passent pour estre un peu Sauvages, comme sont particulièrement ceux de la Mingrelie, et pour estre meme sujets a voler quand rien ne les retient, que des Caravanes auroient de plus beaucoup de peine a y trouver de quoy subsister, et qu'il n'y a point de Caravan seras comme en Turquie, ce qui fait qu'ils aiment mieux employer ainsy trois mois et demy a faire ce chemin et payer de plus 3. ou 4. doüanes ou peages qu'ils epargneroient autrement que de s'hasarder a passer par la Géorgie; mais Solkan Sabas dit la dessus que Vactank qui regne a present entreprendroit luy meme ce Commerce et de rendre les Soyés jusques a Constantinople s'il pouvoit retourner dans Ses Estats du lieu qu'il ne peut honetement se tirer d'Ispaham par les bons traitements que luy fait le Sophy ce que Solkan Sabas pretend qui ne seroit pas difficil Si le Roy vouloit bien temoigner qu'il s'interesse pour ce Prince, tant par la veneration que le Roy de Perse a pour Sa Majesté, que parce qu'il seroit facil de luy faire comprendre qu'il auroit un grand interet luy meme que cela fut pour donner un plus grand debit et plus avantageux a ces soy[es] je croy bien a la verité que la principale veüe de Solkan Sabas en faisant cette proposition est de tacher de tirer son Roy par ce moyen d'une dependance si grande qu'il ne peut pas proprement se regarder comme estant veritablement Roy de son paÿs, mais enfin ce Seigneur qui doit connoitre la Cour de Perse et qui ne fait pas aparemment cette proposition sans l'avoir communiquée a Vactank croit comme luy que de pareils offices de la part du Roy peuvent produire cet effet en sa faveur non seulement il semble que Sa Majest'e peut bien luy faire cette grace sans se commettre, sagissant d'un Prince chretien, mais que de plus il est probable que cela pour[ro]it reussir, parce que Solkan Sabas et Vactank luy meme doivent prévoir que si les offices du Roy ne faisoient pas pour luy l'effet qu'ils s'en promettent, ils en pourroient faire un mauvais pour luy.

Dans cette veüe, j'ay voulu sçavoir d'un Persan qui est icy, et qui luy meme a fait autre fois le Commerce et la conduite des soyés depuis ces memes Provinces du Guilan et de Chamaké jusques a Smirne et a Constantinople s'il croyoit qu'il fut praticable et avantageu[x] de les faire passer par la Géorgie des qu'on y pourroit trouver de la seureté pour les embarquer sur la mer noire et les porter ainsy jusques a Constantinople sur quoy il m'a dit que les Soyés ardasses et les charbassy qui sont les deux sortes de Soyés qui ont le plus de debit, leur coutoient sur les lieux le poids de Perse reduit au poids de marc, les premieres depuis 50. jusqu'a 62. ecus le

quintal, et les autres depuis 125. jusques a 175. qu'il falloit ajouter a cela 50. ecus pour les unes, et 44. ecus pour les autres de droits ou de voitures a cause de la longueur du chemin et qu'ils avoient a payer 4. peages ou doüanes, ce qui faisoit en tout environ 106. Ecus pour les unes et 150 Ecus pour les autres: que cependant ils ne laissoient pas de trouver encore plus de 50. pour cent sur les unes, et sur les autres plus de cent pour cent de benefice, le fort portant le faible, parce qu'ils les vendoient a Smirne, sçavoir les premieres depuis 135. jusques a 163. et les secondes depuis 272. jusqu'a 408. ecus le quintal; les années n'estant pas egales, de sorte que sur ce pied il y auroit encore 50. pour cent de profit de plus a les faire passer par la Géorgie, parce qu'aulieu de 50. Ecus de droits ou de frais de voiture sur les unes et de 44. Ecus sur les autres qu'il en coute par quintal en faisant la route ordinaire, les unes et les autres couteroient de Chamaké qui est la Province de Perse la plus cloignée jueques a Constantinople que 3. ou 4. Ecus par quintal ce qu'il est facile de concevoir en ce qu'il ne se payeroit point de doüane n'y de Peage par cette route qu'on ne seroit que 26. jours en chemin par terre ou lieu qu'il faut 3. mois 1/2 marche par l'autre et que le transport par mer est trop peu de chose.

Cela me donna d'autant plus d'envie d'aprofondir cette matiere pour examiner si rien ne pourroit s'opposer d'ailleurs a ce meme Commerce par la Géorgie, sur quoy tout ce que ce même Persan me dit qu'on pourroit craindre, c'estoit que les garnisons des places ou les doüanes et Peages sont establies ne subsistant que des droits qui s'y payent il se pourroit faire que les spahis et les Janissaires qui composent ces garnisons se plaindroient lorsqu'ils verroient qu'il passeroit moins de soyes par la route ordinaire, mais outre que chacun est libre en Turquie de faire son Commerce com[me] il luy plait, et que les armeniens non seulem[ent] pourroient toujours, mais seroient de plus obliger de faire le leur par la route ord[inaire] puisqu'il seroit tres important de leur inter[dire] le passage de la Géorgie pour s'en conserver tout l'avantage, et laisser cependant les soyes sur le meme pied pour toutes les autres nations Ce meme Persan convient que s'accommodant pour celles de France a Constantinople avec le grand doüanier, et M[onsieur] L'ambassadeur luy faisant comprendre que ce seroit le Roy luy meme qui feroit venir ces soyes par un traité fait avec la Perse, et que si les Turcs s'y oposoient on les feroit passer par Bender Abassy, n'y auront pas lieu de craindre qu'il y eut aucun obstacle, non seulement par[e] que le Grand doüanier est le chef et le maître de toutes les doüanes du Grand Seigneur, mais qu'il a de plus en son propre et pour son compte particulier, la doüane de Constantinople, et qu'il augmenteroit aussy de beaucoup ses droits par ce moyen, outre qu'on luy feroit facilement comprendre que c'en seroit un pour faire revenir par

Constantinople les soyes que les armeniens envoient en droiture en Hollande et dont il a perdu tous les droits parce qu'ils les font passer par la Moscovie, au lieu qu'elles venoient autre fois a Marseille, avant que m[onsieur] Leuret en eut fait chasser 30. ou 40. armeniens s'y estoient establis par raport au Commerce.

Il y avoit de plus ce semble encore une autre objection a faire a ce projet qui estoit que la mer Noire ayant esté jusqu'a present sujet aux courses des Cozaques de meme qu'aux orages, et n'estant pas permis d'y faire le Commerce que par des batimens Turcs dont les pilotes sont peu habiles, on pouvoit perdre ainsy d'une façon ou d'une autre une bonne partie du benefice qu'on auroit pû trouver en prenant cette route, mais ce meme Persan dit la dessus que depuis le d[emier] traité de paix fait entre les Turcs et les Moscovites par lequel le Czar a remis au Grand Seigneur tous les paÿs qu'occupent les Cozaques, il n'y au[r]oit plus rien a craindre de leur part sur cette mer. Que de plus le Roy pourroit demander la liberté de faire ce Commerce particulier par des batimens françois qui jroient charq[er] en Mingrelie ou chez les Abazas, puisq[ue] les venitiens s'estoient bien flattez d'obtenir il y a quelques années la liberté de faire le Commerce en general dans toute cette m[er] par leurs propres batimens, qu'en tout cas on pourroit traiter de maniere avec le R[oy] de Géorgie ou ceux qui se chargeroient sous luy de la voiture et transport des soyes qu'ils s'obligeroyent de les rendre a les risques jusques a Constantinople, ce qui se pourroit faire sans danger, non sculem[ent] parce que ce Persan dit que la navigation sur cette mer n'est pas plus difficile que sur une autre quand on la connoit, mais de plus parce qu'on pourroit ne faire ce trajet qu'en este, et mettre de plus sur les batimens Turcs dont on se serviroit des pilot[es] françois qui auroient bientost appris a naviguer sur cette mer aussy seurement que sur la Mediterranée.

Ce principe establi il y a ce semble tout lieux d'esperer que ce projet pourroit reüssir et que menageant bien en faveur des manufactures de France le prodigieux avantage que l'on pourroit avoir certainement de 50. pour cent de benefice de plus qu'a present, laissant tout le reste au Roy de Géorgie pour le mettre en estat de repondre des soyes jusques a Constantinople et de batir de plus un College dans ses Etats, il se trouveroit que toutes les fabriques des hollandois tomberoient ou diminueroient du moins de beaucoup, ce qui augmenteroit considerablement celles de France ou qu'ils seroient eux memes, obliger de prendre les soyes des François par transit de Marseille en Hollande, ce qui procureroit un nouveau benefice aux sujets du Roy rendroit toujours ainsy les soyes plus cheres qu'en France a leur egard et donneroit toujours par consequent une preference a toutes les fabriques de soye du Royaume sur les leur, a quoy se pourroit

joindre de plus le Commerce de la Cire, des Laines, du Plomb et de la racine de l'Endro qui fait le rouge dans les teintures et qui sont a ce qu'on pretend abondates et a tres grand marche dans la Géorgie ou la France auroit aussy l'avantage de debiter partie de ses draps avec les autres marchandises qui se trouveroient dans la suite leur convenir Surtout en cas que l'on pût attacher ces peuples a la France, tant par la religion et la conformité des m[oe]urs, le climat, et le tempera[men]t des deux nations estant les memes que par l'avantage qu'ils trouveroient dans le Commerce qu'ils auroient avec la France, et dans la protection qu'ils en tireroient comme il sera dit cy apres, surtout lorsque le Roy de Géorgie viendroit a s'enrichir un peu plus parce moyen de meme que ses peuples.

On pourroit dire a cela que n'y les Turcs n'y les Persans ne luy en donneroient peut estre pas le temps, que les Estats de ce Prince estant Enclavez dans les leurs il ne pourroit jamais sortir de leur mains, et qu'il acheveroit de plus de se perdre des que par la moindre de ses demarches on pourroit connoitre qu'il auroit dessein de se rendre plus puissant et plus independant qu'il mais on peut dire la dessus que le Roy quoy qu[e] Tributaire du Sophi n'en est pourttant pas Esclave, que le Grand pere de celuy d'apresent sans autres forces que les siennes se rendit mait[re] de trois provinces qui confinent ses Estats par son fils Archil sçavoir des Abacidgais et de la Mingrelie quoy que sous la domination du Grand Seigneur et des Abazas qui sont des peuples independans que les Turcs meme n'ont jamais pu soumettre qu'ils ne firent aucun mouvement la dessus comme s'ils ne s'en fussent pas meme aperçus et que le Roy de Perse ne trouva le moyen d'arrester le cours des conquetes, de cet Archil qu'en luy donnant encore une autre Province qui est le Kaquet et l'engagent a se faire mahometan comme il y reussit: ce qu'on peut voir par l'explication que j'ai fait mettre a coste de la Genealogie de ces Roys que j'ai envoyé cy devant avec la carte de la Géorgie, et que le seul principe de Religion fit quitter cet Archil qui se repentit de ce qu'il avoit fait et qui vit encore en Moscovie. Qu'après luy le Roy de Perse ayant voulu faire la guerre George son frere, oncle de Vactank Roy d'apresent il fut onze ans de suite sur la frontiere de Géorgie avec une armée de 40. mil hommes sans y pouvoir jamais penetrer et ne vint about de ce Prince qu'en soutenant un autre Prince de sa famille contre luy: Que Vactank meme Roy d'apresent six mois avant que d'aller Ispaham mit 30. mil hommes sur pied avec lesquels il soumit des peuples qui sont situez sur le mont Caucase qui s'estoient de son obeissance qu'il peut entretenir des a present jusques a 50. mil hommes de pied ou de cheval sans qu'il luy en coute presque rien parce qu'il ne les habille point qu'il en est quitte pour les nourrir, et que presque tous les droits qu'il tire de ses peuples consistant en bleds, en orge, en vin et en

fouillage dont il ne fait rien autrement, qu'il a des provinces vers le mont
Caucase ou il ne peut jamais estre forcé, et que s'il pouvoit une fois regar-
ner celles que les Turcs et les Persans ont envahies a ses ancetres son plat-
pays se trouveroit encore presque tout environné de la mer ou des monta-
gnes qu'il luy seroit facil de garder, en sorte que les Turcs et les Persans
auroient peuteestre bien de la peine a y penetrer une autre fois, et que ces
Roys subsistent enfin malgré ces Puissances depuis le grand Constantin
suivant des titres qu'ils en ont encore sans autr[e] forces cependant que
les leurs et sans argent avec des peuples qui sont sans canon, preque sans
armes et sans aucune idée de dicipline militaire environnez de peuples de
different[es] religions, et sur lesquels ils n'ont point de pouvoir quoy qu'a
la verite les Princes ou Seigneurs de ces Provinces comme des Abazas, des
Abacidgais, des Mingreliens et du Guria, regardent toujours le Roy de
Géorgie comme leur chef.

On doit sans doute interer de tout cala ce semble que si la Religion
pouvoit une fois serrer les liens de l'union qui est et qui devoit estre en-
core plus étroite entr'Eux pour leurs interets communs, ce qu'il ne seroit
pas bien difficil de leur faire connoitre dans les confessions, et que les Cir-
cassiens ainsy convertis entrassent ain[sy] dans cette union pour se se-
courir les uns les autres, nulle force au monde ne seroit capable de les
destruire par l'avantage de leur situation dans le mont Caucase qu'ils ont
egalement de part et d'autre, et peut estre deveindroient ils redoutables
Eux memes aux deux nations qui les ont tenus jusqu'a present comme
dans les fers, puisqu'ils pourroient mettre ensemble plus de Cent mil
hommes sur pied, cavalerie ou infanterie. Surtout si par un Commerce qui
pourroit estre egalement autorisé d'abord des Turcs et des Persans comme
il a esté dit cy dessus, le Roy de Géorgie pourroit se rendre un peu plus
opulant. Que par les liaisons que ses sujets de meme que ceux de ses allies
pourroient avoir avec la France il pussent se former dans quelques arts et
metires qui leurs manquent, comme sont particulierem[en]t la fonte et
fabrique des canons du salpêtre, des poudres et des armes a feu sachant
deja fondre le fer qu'ils ont eu en abondance de meme que le salpêtre
qu'ils sçavent purifier a demy, qu'ils pussent avoir avec cela quelques in-
genieurs, et qu'en meme temps ils pussent estre instruits dans la dicipline
militaire et dans la manier qu'on a de combattre et de deffendre les places
en Europe.

Tout cela paroitra d'abord une idée vague sans fondement et sans
objet, ou tout ou plus une chose egalement longue et difficile pour ne pas
dire absolument impossible dans son execution, tant par raport a ces me-
mes peuples qui par eux memes ne semblent pas capables de se determi-
ner a rien n'y de s'unir ensemble pour prendre une resolution qui peut

convenir a leurs interets communs qu'a cause ces Persans et des Turcs dont ils dependent d'une façon ou d'une autre, et qu'il est naturel de croire aussy qu'un projet semblable ne pourroit estre qu'a charge a la France sans qu'elle en peut jamais tirer aucune utilité par le peu de raport et de relation qu'il semble que ces Peuples puissent jamais avoir avec Elle, tant a cause de leu[r] éloignement que parce qu'il paroît difficile d'avoir aucune union n'y correspondance avec Eux de la maniere qu'ils sont situez: cependant on peut faire voir qu'il ne seroi[t] pas bien difficile de procurer ces avantages a [ces] Peuples malgré tous ces obstacles aparants. Premièrement par raport a Eux on n'aura pas de peine sans doute a le concevoir et d'en convenir des qu'on sçaura que plusieurs de ces peuples, comme les Circassient, les Mingreliens et ceux de Guria sont dans [un] usage dannable quoy que chretiens de vend[re] leurs propres enfans, et que comme ils doivent ressentir en Eux meme que cet usage n'est pas moins contraire a la nat[ion] et a leur interest commun, qu'a la Religion qu'ils proffesent pour peu qu'il leur reste encore de raison et de sentiment on doit croire que s'il y avoit une fois un nombre de missionnaires bien choisis repandus dans tous ces pays qui y travaillassent non seulement de l'aveu mais de plus de concert et a la sollicitation meme de ceux qui gouvernent ces peuples, tant ou spirituel qu'au temporel, il ne seroit pas difficile a ces missionnaires surtout dans les confessions de leur faire comprendre toute l'horreur d'un procedé semblable et de les obliger a changer de conduite a cet egard, leur faisant voir qu'en les vendant aux Turcs ils ont le malheur de ne revoir jamais plus leurs Enfans, de perdre leur ame en les exposant a se faire mahometans comme il arrive a tous et a servir de plus a des usages abominables, qu'ils depeuplent leur propre pays, et qu'ils s'affaiblissent par la tous les jours de plus en plus en se mettant ainsy chaque jour plus en danger de se faire eux memes des Esclaves. On doit aussy naturellement croire qu'il ne seroit pas bien difficile de se servir en meme temps de toutes ces raisons en leur fuisant seulement changer d'objet pour les porter a donner leurs Enfans au bout de douze ans, instruits, de plus et capables se soutenir retournes dans leur paÿs, sur quoy l'on peut juger deja que ce projet ne manqueroit pas de la part de ces peuples, outre que les peres et meres ont si peu de peine en ce pays la a se separer le leurs Enfans, que cette idée estant venue dans la conversation avec Solkan Sabas, il assura qu'a commender par les plus grands Seigneur du pays tous envoyeroient les leurs en France tres volontiers et de leur propre mouvement pour s'instruire et se former sur les franço[is] et pouvoir ensuite jnstruire et former ceux qui seroient restez dans le pays quand une fois ils y seroient retoumez et Solkan Sabas ajouta de plus qu'ils regarderoit un projet semblable comme un effet de la pieté du Roy de son

inclination naturelle a ce repandre en bien faits sur toutes les nations, des
que cela peut estre utile à la nation et comme une protection particuliere
de Dieu sur son Roy et sur son pays.

Comme sur ce pied rien ne pourroit empecher ce semble Sa Majesté
dans la veüe d'establir et de soutenir la veritabol[e] Religion parmy ces
peuples de recevoir chaque année 15. ou 20. jeunes gentils hommes des
plus qualifiez qui viendroien[t] en France d'eux meme et par ordre de
leu[rs] parens a l'age de 16. ans Surtout après qu['ils] auroient estré ele-
vez comme il se pourra fa[ire] dans la suite des leur bas age dans un col-
lege qui pourroit s'establir avec le temps dans la Géorgie ou pourroit icy
les former premierem[ent] tous ensemble dans quelque compagnie telle
qu'est a Marseille celle des gardes de letendant, et l[es] distribuer deux
ans apres de deux en 2. ou 3. a 3. dans la marine, dans l'infanterie,
l'arti[llerie] et le Genie, ou on les feroit monter par degrez, et ou ils servi-
roient pendant dix an[s] dans toutes les occasions qu'il y auroit pour ne
leur laisser rien ignorer et les mettre en estat ainsy d'en former d'autres
eux memes quand ils seroient de retour chez Eux au bout de douze ans
qu'ils auroient resté en France pendant lesquels il en seroit toujours venu
parcillement 15. ou 20. chaque année du meme age, ensorte qu'au bout
des 12. premieres années la Géorgie commenceroit a recueillir chaque an-
née des fruits de toutes ces jeunes plantes qu'elle croit fait cultiver en
France ce qui luy fourniroit successivement un corps d'officiers capable de
tout entreprendre, cette nation estant naturellement brave et semblable en
tout aux françois, leur climat, et leur temperament comme il a esté deja
dit estant les memes, et bien loin que cela fut a charge en rien a la France,
ce seroit au contraire un secours d'hommes qu'elle auroit qui ne luy Cou-
teroit pas plus que d'autres officiers.

Comme il seroit egalement facil et avantageux de se servir dans le
meme temps du peuple et des paysans qui pourroient venir de ce pays la
on en acheteroit pour ainsy dire, s'il est permis de se servir de cette ex-
pression ou pour mieux dire on loueroit de la meme maniere qu'on fait les
soldats c'est a dire volontoirement et de gré a gré et de plus du consente-
ment des Peres et des meres, au lieu qu'en France en ne demande pas leur
aveu, des enfans a l'age de 16. ans et meme de 20. a 25. ans dont il est
certain qu'autre ceux que le Roy voudroit garder pour les mettre d'abord
ou dans les troupes ou dans la marine des particuliers se chargeroient tres
volontiers, puisqu'ils auroie[nt] pour 50. ou 60. Ecus d'abord, et autant
seulement au bout de 12. ans, c'est a dire pour 120. en tout, ou si l'on veut
pour 10. Ecus par [an] de gages un domestique ou un apprentif qui l[eur]
serviroit 12. ans de suite, sans que personne les leur peut oster n'y qu'il fut
permis a ces jeunes gens de les quitter (Si le Roy surtout vouloit bien au-

thoriser une fois un établissement semblable) et dont ils seroient seuls d'estre servis avec toute la fidelité, l'assiduité, et dans fort peu de temps avec toute la dextérité possible, ces peuples estant doux, spirituels, industrieux et de plus acoutumez a la servitude, outre qu'ils seroient sollicités continuellement a ce que pretend Solkan Sabas par les lettres de leu[re] parens, de contenter leurs maitres par les peines auxquelles les peres et les meres s'engageroient eux memes en les donnant envers le Roy de Géorgie, s'ils ne faisoien[t] par leur devoir sans parler des chatimens qui pourroient estre imposez en France de l'autorité du Roy quoy que tacitement contre ceux qui desrteroient ou qui manqueroient a leurs maitres, ce qu'ils ne trouveroient quant a Eux nullem. Extraord. de quelque vigeur que cela put estre parcequ'ils sont sur ce pied chez eux memes, encore plus quand ils sont chez les Turcs, et bien loin qu'il y eut rien dans tout cela qui fut contraire au christianisme n'y aux loix du Royaume qui meme avoit toujours eu des Serfs et des Esclaves, jusques dans le 7e. siecle, cet établissement contribueroit au contraire a l'augmentation et au soutient du veritable christianisme dans un pays ou ces jeunes gens s'ils y restoient seroient en danger d'estre pervertis, procureroit successivement au Royaume un espece de peuple d'augmentation, qui en epargneroit autant au labourage, et fourniroit un moyen a ceux qui s'en chargeroient d'estre bien servis et a bon marché, sur quoy l'on observeroit meme de preferer les artisans dont il conviendro[it] d'establir la profession en Géorgie, et de choisir parmi Eux ceux qui seroient le moins capables de faire aucune injustice a ces jeunes gens, quoy qu'on deut toujours les traiter avec severité pour ne les pas gaster, et les rendre inutiles au Royaume, non plus qu'a leur propre pays quand ils y seroient retournez, observant aussy de les exclure de certains fabriques, qu'on doit reserver a la France.

Les artisans et les particuliers du Royaume ne seroient pas cependant ceux qui en profiteroient le plus, les differents services ou le Roy les pourroit mettre s'en prevaudroient beaucoup d'avantage, c'est ainsy que le Roy pourroit avoir des soldats et des matelots au meme prix que ceux du Royaume et qu'il auroit cependant devant Dieu le merite d'avoir servit pour la veritable Eglise des peuples jusqu'a present chismatiques, infideles ou jdolat[res].

On pourra dire a cela que la Géorgie et ses alliez ou voisins ne se ressentiroient de longtems de cette nature et que la France par consequent n'en profiteroit pas beaucoup non plus n'y de longtems du moins par rapport a la veüe qu'elle auro[it] de fortifier ces peuples par ce moyen et qu'il seroit cependant a craindre que les Persans et les Turcs s'apercevant de ce des[sein] ne fi[ni]ssent tous les efforts qui leur seroient possible pour empêcher qu'il ne put jam[ais] reüssir, mais par raport au Roy de Géorgie et

de ses alliés, il doit suffir de ce qu'il[s] seroient tres contents qu'une pareille chose pût s'introduire dans l'esperance d'en retirer les fruits au bout du terme, qu'a l'égard de la France douze ans a attendre pour une monarchie qui doit toujours durer doive[nt] estre considerez comme un terme fort court quand il s'agit d'un établissement qui pe[ut] estre aussy important, que ce terme est meme necessaire pour avoir le temps de disposer et de concilier les autres choses qui doivent concourir a ce meme dessein, et l'on doit avoir la dessus d'autant moins d'impatience que l'on travailleroient toujours, cependant a la conversion de ces peuples, qu'il n'en couteroit rien et que la France en attendant la suite et le succez de ce projet dans son entier en retireroit un benefice present et particulier d'année en année par une espece de recrue qu'elle feroit qui pourroit qu'augmenter le nombre des sujets du Roy.

Qu'a l'égard Turcs et des Persans plus les fruits d'un semblable projet seroient eloignez et moins ils s'en apercevraie[nt] que cela ne seroit tout au plus a craindre qu'au bout de 12, ans et qu'alors ces peuples seroient plus en Estat qu'ils n'ont jamais esté selon toutes les aparences de soutenir les efforts qu'on pourroit faire contr'Eux, mais que de plus 4. ou 500. hommes qui pourroient venir chaque année en differents temps par differents temps par differents endroits et dont il est libre a chacun en Turquie de meme qu'en Perse de disposer et de se servir comme il luy plait, cet usage estant deja fort estably paraitroit si peu qu'ils ne pourroient pas s'en apercevoir, outre que les Persans ne sont pas gens inquiets n'y prevoians, et que quand ils s'en douteroient il leur seroit assés difficil de l'empêcher: que les Turcs n'ont aucun droit de le trouver mauvais, en ce que vend et achete qui veut de ces nations, et que quand ils ne passeroient pas par le Bosphore ils pourroient passer par Smirne, par Alep et meme par Bender Abassy, c'est au moins ce qu'on pourroit dire s'il se trouvoit sur cela quelque obstacle a Constantinople, mais c'est ville d'un si grand abord ou les chretiens ont un commerce si libre et si estendu qu'il ne paroît pas qu'on doive rien apprehender de ce costé la.

Je veux cependant suposer que les Turcs et les Persans voyant a la fin revenir nombre de gen[s] instruits et aguerris dans la Géorgie, et conce[vant] alors le prejuidice qu'ils pourroient en recevoir de meme que tout le mahometisme en genera[l] pourroient se mettre en estat de l'empêcher et s'en prendre surtout aux Géorgiens pour les detruire en se joignant la dessus ensem[ble] comme pour une cause commune; mais ou[tre] qu'on peut esperer du progrez que pourroit faire un nombre choisy de missionnaires en 12, années sur des dispositions aussy favorables qu'elles sont des apresent, et des benedictions que le Ciel pourroit verser sur c[es] missions, que les Géorgiens et leurs alliez se trouveroient

alors unis tous ensemble ou du moins en partie par la Religion et la connoissance de leurs interets communs et qu'ils ouvroient de plus des ingénieurs, des officiers, des soldats disziplinez et tout ce qui pourroit leur convenir: il me reste encore a proposer un nouveau moyen pour prevenir un evenement semblable en mettant par avance les Persans et les Tures dans une dependance capable de les retenir; et ce moyen que j'ai tiré d'un grand memoire remis a M[onsieur] Richard a Ispaham par un homme de race françoise ne seroit pas moins utile et avantageux par luy meme que par le ressort et le contre coup qu'il auroit sur la Géorgie, qui reciproquement assureroit et cimenteroit ce nouveau projet qui commanderoit a la gloire du Roy, et paroît meme necessaire a l'honneur de la nation en Asie, particulierement dans l'Orient. Il faut dire pour cela qu'il y a 50. ans qu'on n'y entend parler que des conquestes du Roy dans l'Europe, de sa sagesse et de sa prudence, de la superiorité de son genie, de ses grands talents naturels pour bien gouverner ses sujets, de ses richesses, de sa magnificence et de la gloire enfin qui partout le suit et l'environne: on y connoit aussy par la renommée la nation françoise pour la plus belligueuse et la plus brave qu'il y ait dans le monde, de meme que pour la plus industrielle, mais quand toutes ces nations viennent a considerer, que depuis 50. ans que ce qu'on apelle la Royale compagnie de France aux Indes est estable. Elle n'a jamais fait un pas en avant et qu'elle a toujours plustost reculé qu'avancé pendant que les autres nations de l'Europe comme les anglois, et surtout les hollandois y font tous les jours de plus en plus des progresz etonnants de meme qu'un commerce et des profits immenses qui les mettent aux propres yeux de ces orientaux et a leurs depens au dessus de tous les autres peuples du monde ils ne savent plus comment accorder ce qu'ils entendent dire de la Superiorité des françois sur ces nations avec ce qu'ils voyent, ce qui fait aussy que la pluspart prennent pour des fables tous les recits qu'on leur en fait: les hollandois surtout prenent un tres grand soin d'afaiblir et de contrarier tout ce qu'il[s] peuvent en apprendre par d'autres que par E[ux].

Le Roy peut cependant soutenir s'il veut et porter aussy loin l'honneur de la France d[ans] l'Asie, et particulierement dans l'Orient qu'il a fait en Europe avec autant de gloire et [de] succez pour ses armes, avec une depense infiniment moindre des avantages infinime[nt] plus grands et plus solides et en moins de tem[ps] qu'aucune chose qu'il ait pu faire dans tout le Cours glorieux de son Regne, et tous ces avantages, seroient d'autant plus grands qu'il pourtoit par la balancer et meme abattre ou du moins moderer de beaucoup la puissan[ce] des hollandois dans les Indes.

Un armement asses mediocre le peut mett[re] en cet estat, et s'il veut bien considerer qu'il a eu pendant 30 ans la marine la plus florissante qui

fut jamais sans qu'il en reste a present tout au plus que le souvenir de ce qu'il a fait et de ce qu'elle a esté Sa Majesté trouvera sans doute qu'en travaillant a la retablir peu a peu, il est important qu'elle la forme sur d'autres idées et dont les veües soient pas moins solides que celles des anglo[is] et des hollandois, une marine ne devant pas estre faite pour Elle meme n'y pour sa propre reputation, encore moins pour depenser bien des millions sans rien produire que beaucoup d'eclat, de dorure et de magnificence dans les vaisseaux et dans les officiers, ou si l'on veut meme beaucoup de force, de courage, de sçavoir et de superiorité, mais toujours sans fruits et sans utilité.

Des veües plus solides doivent ce semble la faire renaître: des projets fixes et certains autant que cela se peut dire pour l'augment[ati]on de la puissance du Roy et du commerce jusques dans les pays les plus éloignes luy donner seuls du mouvement, des officiers choisis et propres aux sujets et aux entreprisses dont il seroit question, animer et conduire ce meme projets et toujours dans un grand secret: moyennant quoy pour peu d'aide que sa Majesté pût donner dans les commencemens au retablissement de la marine Elle pourroit se soutenir dans la suite par elle meme.

C'est sur de semblables principes que pour en revenir a mon sujet je pretends proposer la prise d'une seule place dans l'Orient dont on doit venir a bout en moins de trois jours, si tout ce que j'en ay veu dans le meme memoire dont j'ai deja parlé cy dessus se trouve veritable, de meme que la veüe qui est cy jointe de cette meme place, et quia pareillement esté remise par le meme homme a M[onsieur] Richard comme l'ayant connue par luy meme et par les sentiments de ceux du pays qu'il pretend qui en jugent de meme, que sur cela on prenne des mesures justes pour cette entreprise, et qu'il y ait sur tout la dessus un grand secret.

Cette place n'appartient n'y aux Anglois n'y aux Hollandois n'y aux Portugois, ainsy bien loin que la paix que l'on vient de faire avec toutes ces nations fut un obstacle a former ce dessein Elle peut au contraire servir beaucoup a le fai[re] reussir, et comme cette place n'appartient point non plus n'y au Grand Seigneur n'y les Turcs fiss[ent] eux memes par leurs propres vaisseaux pour ne les point inquieter sur cette mer ou ils ne souffrent point par unprincipe de Religion a cause de la meque que d'autres peuples que les Mohometans frequentant a condition que les Turcs viendroient prendre a Zocotora, a Adem ou a Moka les marchandises que les François y aporteroient suivant le traité qui seroit fait entre le Roy et le Grand Seigneur, et les feroient nsuite aporter de Suez par caravane a Alexandrie ou Elles seroient reprises par les françois pour y estre embarquées et au Sophy Sa Majesté pourroit faire cette conquête sans [que] ces deux puissances pussent y trouver a redi[re] n'y s'en offencer, Sa Majesté

a meme quel[que] sujet d'attaquer le prince a qui Elle appartient en ce que deux de ses vaisseaux attaqueroient les jeux qui estoient aux Indes il y a vingt ans et l'auroient pris l'ayant abordé l'un d'un coste et l'autre de l'autre. Si les françois ayant laisse entre sur le Pont partie des equipages de ces deux vaisseaux ne les eussent pas tous tues ou jetes a la mer et ensuite coulé un des deux vaisseaux a fonds; insulte faite au pavill[on] françois qui n'a point autrement esté réparée quoyque depuis 20 ans, ainsy cette raison seule peut suffire ce semble pour faire connoitre a ce Prince aussy bien qu'a tout l'Orient qu'on n'offence point le pavillon du Roy sans s'en repentir tost ou tard.

Ce Prince est L'iman de Mascat c'est cette ville meme dont il s'agit qui luy en donne le nom Située a l'entrée du sein Persique ce qui luy donne tant d'avantages que cette ville seule avec son port et les armements qu'il y a faite luy ont acquis des richess[es] immenses. En effet il tient pour ainsy [dire] sous sa coileuvire, les deux seuls porte que le Roy de Perse qui par la se trouve dans la dependance de cet arabe de meme que tous ceux qui font en Perse le Commerce d'Europe et des Indes, comme les Anglois et surtout les Hollandois, outre que le maitre de cette place est aussy le maitre de la peche des perles qu'il peut oster a toutes les autres nations, et empecher pareillement le Commerce des toiles en Perse qui vaut jusques a 400. pour cent dans les indes quand il est bien fait et bien entendu pour se le reserver tout entier en l'ostant aux Anglois et aux Hollandois ou le partageant du moins avec Eux sans faire autre chose que garder le passage du sein persique a l'entrée duquel cette place est situee et qui n'a que 70 lieux de trajet. C'est ainsy que le Roy domineroit les Anglois et les Hollandois dans les indes, qu'il seroit le maitre absolu du Roy de Perse dont toutes les richesses ne viennent que par ces endroits et c'est ainsy que le tenant au midy resserve par cette place et par la Géorgie au septentrion l'on soustiendroit l'autre sans qu'il pueut l'empecher de suivre les loix qu'on luy imposeroit, parceque d'abord qu'il voudroit entreprendre quelque chose a l'une ou a l'autre des extremites de ses Estats il se trouveroit aussitost attaque par l'autre et de plus il n'y auroit pas un seul persan qui pust aller par mer a la Meque et des Lors tout seroit permis de sa part aux françois et aux Géorgiens de qu'il se trouveroit trop heureux de rechercher et de menager l'alliance et l'amitié de tributaire que les derniers sont a present. Il y auroit aussy d'abord selon toutes les aparences une liberté entiere pour les Missionnaires en Perse, la Religion Catholique s'y proffesseroit librement et il est a croire de pl[us] que les armeniens qui font un tres grand peuple se convertiroient pour la plus part a la Religion Romaine pour avoir la libert[é] de leur commerce, au lieu qu'ils sont a pres[ent] les plus grands Ennemis des françois et [des] catholiques Romains dans tous les estats de

la dependance du Sophy avec qui le Roy feroit sans difficulté par tous ces moyens t[el] traité et a telles conditions qu'il luy plairoit.

Le Grand Seigneur luy meme se trouveroit dans la dependance de ce port, surtout si l'on se rendoit maitre aussy (comme il pourroit arriver dans la suite) de l'isle de Zocotora² qui appartient de meme a un Arabe, en ce qu'on tiendroit doublement par ce moyen l'entrée de la mer rouge, nom pour inquieter le Grand S[eigneur] n'y luy faire aucun mal. mais pour l'oblig[er] de rechercher avec plus d'attention l'amitié d[u] Roy, et particulièrement pour concourir et s'entendre avec luy dans la veüe de faire passer comme autrefois les marchandises de l'orient les plus precieuses par la mer r[ouge] ce que le Roy consentiroit que portées sur leurs vaisseaux a Marseille, ce Traité leur seroit si avantageux qu'ils devoient ce semble aller audevant d'une proposition semblable, cependant les Turcs sont devenus si lents, si paresseux et si faibles dans leur gouvernement comme il se voit meme actuellement par la revolte de deux Pachas des provinces de Damas et de Bagdad qu'ils n'ont pas la force de penser seulement a reprendre un semblable commerce dont ils estoient autrefois en possession et dont les Hollandois les ont privés depuis qu'ils ont depouillé les Portugois de leurs piaces dans les indes qu'ils s'y sont rendus si puissants et qu'ils ont pris la route du cap de Bonne Esperance pour leur commerce, ce qui a fait aussy que quand les Ambassadeurs du Roy a Constantinople les ont voulu, reveiller la dessus ils n'y ont jamais pu rien gagner parceque le Bacha du Caire traite des droits du Paÿs, et que le Grand S[eigneur] a plustost fait de les laisser faire que de rien innover la dessus, mais quand on seroit en estat tant par la Géorgie que par les establissement qu'on auroit du costé de la mer rouge de faire sentir aux Turcs que s'ils ne vouloient pas recevoir une proposition qui luy seroit aussy avantageuse ils seroient en risque de se voir jnquieter sur tout par les v[aisseaux] que le Roy auroit vers l'entrée de cette mer. Le G[rand] S[eigneur] y feroit sans doute plus d'attention que par le passé, et par ce moyen ce seroient peut estre les françois dans la suite qui distribueroient dans l'Europe les principales marchandises de l'Orient au prejudice des Hollandois qui prenant un chemin beau[cou]p plus long et de plus de risque aussy bien que de depense seroiet ainsy frustes d'une grande partie du benefice qu'ils ont trou[vé] jusqu'a present a faire par le Cap de Bonne Esperance le Commerce des Indes ou il ser[oit] de plus tres facil de les inquieter par plusi[eurs] moyens differents des que le Roy auroit ce[tte] place en Asie, encore plus si l'on y pouv[oit] joidre ensuite l'isle de Zocotora comme il a deja esté dit.

Il foudroit ce semble a present joindre en cet Endroit le detail des mesures qui seroient a prendre tant pour reiussir da[ns] ces Entreprises que

pour s'y mainteniret [en] tirer ensuite tout l'avantage qu'on en peut attendre, mais il y auroit la dessus tant de choses a dire que cela demande encore un autre memoire part[iculi]er dont il seroit inutile de donner le detail qu'on ne fut seur auparavant que ce projet en general sera goûté, on peut bien juger cependant par avance que cette conquete ne seroit pas difficile a faire et a conserver puisque les portugois, qui ne valent pas a beaucoup près les françois sur mer et dont la puissance n'egale pas a beaucoup près celle du Roy, ont bien sçeu la faire sur les memes Arabes et la garder depuis tres long temps. On peut voir aussy dans le memoire qui a esté remis en Perse a M[onsieur] Richard comme il a esté dit cy dessus les avantages qu'on en peut tirer sur quoy a esté fondé ce que j'en ay dit de meme que les consequences que j'en ay tiré joignant ce projet a celuy de la Géorgie mais parcequ'il est de la prudence de s'assurer encore plus de ce qui est dit dans ce meme memoire de la place dont s'agit avant d'en rien entreprendre la dessus, et de sçavoir plus précisément si Elle est encore dans le meme estat; comme aussy ce qu'elle peut avoir de gens pour sa defense, et qu'il seroit pareillement tres a propos que ce fut sur l'inspection et la disposition des lieux que des gens capables fomassent le projet tant pour le nombre et la qualité des v[aisse] aux qu'il faudroit pour cette Entreprise que p[our] reussir a faire la descente et a se rendre m[aitre] de cette ville par les derrieres qu'on pretend estre sans deffense, de meme que par la facilité qu'il y a de couper la seule Eau qu'elle ait. Ce qu'on croit devoir proposer avant toutes choses seroit de choisir incessamment quelque off[ici]er de marine egalement sage, intelligent, et experimenté qui eut meme esté deja s'il se pouvoit aux Indes avec un ingenieur qui fut de meme egalent sage et capable pour les envoyer ensemble a Ispaham ou Chiras ou se doit trouver celuy qui a donné le memoire afin que suivant ce qu'il propose luy meme ils puissent aller tous trois ensemble sous pretexte de quelque commerce jusques sur les lieux y former leur projet pend[ant] que par raport a la Géorgie on chercheroit des sujets capables qui n'eussent pour objet que le bien de la Religion qui pussent agir de concert et qui fussent d'un esprit a suivre avec discretion ce qui leur seroit prescrit par raport aux veües que l'on auroit d'unir ces peuples, et il ne seroit pas moins necessaire en meme temps de choisir quelque personne intelligente et d'un bon Esprit, missionnaires ou autres p[our] aller en Perse proposer le Commerce part[iel] des soyes comme pour des fabriques ou des veües nouvelles que le Roy pourroit avoir quand il faudroit meme pour cela s'assuj[er] a quelque droit a condition que le transpo[rt] s'en feroit par la Géorgie comme ayant esté remarqué que le Chemin en seroit beaucoup plus court et de moins de depense demander au Sophy les ordres qui seroient pour cela necessaires de sa part pour voir s'il ne viendroit peut estre point de luy meme de se servir de Vactank et de l[e] Renvoyer a cette occasion dans son pays ce qui seroit bien le meilleur si non pouv[oir] le proposer comme le moyen qu'on croiroit le plus seur s'il le

jugeoit ainsy luy meme a propos sans faire paroître cependant que ce fut un concert déjà formé du Roy avec ce Prince et prendre sur cela les voyes qui seroient jugées les plus convenables pour réussir dans ce dessein, apres qu'on ont se seroit meme plus assuré de ses veritables sentimens et de ses bonnes intentions par raport a la Religion C[hretienne] R[omaine] de meme qu'au Commerce qu'on propose de faire par son moyen en prenant avec luy les mesures convenables pour les faire reussir et s'en assurer de maniere qu'il fut en Estat de repondre des soyes jusqu'a Constan[tino]ple. Il y auroit pareillement a prendre avec l'Ambassadeur a la porte d'autres mesures pour qu'en ce cas soyes fussent déposées chez luy ou du moins sous son inspection pour les livrer aux marchands françois a quelque chose de meilleur marché qu'elles ne valent dans le pays pour qu'ils n'eussent point de peine a les prendre par preference a d'autres, surtout lorsqu'on auroit pris pareillement des mesures justes pour que ces soyes fussent bien choisies sur les lieux comme aussy pour que l'argent qu'on retireroit des marchands françois a Constan[tino]ple pour le prix de ces soyes fut employé a payer premierement ce qu'elles auroit couté dans le pays en 2e lieu ce dont on seroit convenu avec le Roy de Géorgie pour son droit de transport en 3e lieu ce qu'il en couteroit pour l'engagement des jeunes gens qu'on feroit venir de Géorgie ce qui ce retrouveroit sur leurs soldes s'il plasoit a Sa Majesté de les conser, non pas a la meme qui se donne aux suisses et aux étrangers, mais seulement a huit deniers de plus par jours qu'aux françois, moyenant quoy les 50. pour cent de benefice qu'il y auroit par q[uint]al sur toutes les soyes qui viendroient chaque année seroient a la disposition du Roy soit pour augmenter les fabri[cations] de soye en France en leur abandonn[at] le tout ou partie du benefice qu'il y auroit soit en se faisant un fonds part[iculier] s'il le jugeoit a propos pour la marine, en [ce]...ce qu'il en couleuroit pour le transport de ces jeunes gens depuis leurs pays jusqu'en France seroit payé de reste et tres volontiers par les officiers qui viendroient a Marseille les prendre, pour les reserver ou pour les artisans qui voudroient en avoir et qui payeroient de plus en meme temps ce que leur engagement auroit couté.

A Marseille le 25. Avril 1714.

¹ Archives. Paris, "Perse", t. 3, ff. 129-146v°

² Cette isle a une bonne rade et des bayes ou ances tres commodes ou l'on peut mouiller et hiverner, l'air en est sain la pesche excellente et le betail en quan[tité] il y a beaucoup de Cinnabre, d'encens et d'aloëz qui est meilleur qu'ailleurs, [les] naturels de l'isle se disent chretiens, mais il n'en ont presque plus que le nom, et sont en partie, sauvages, les portugois prirent autrefois cette isle sans beaucoup de resistance en passant pour aller aux Indes.

მე დავავიჯიანე¹ ბატონო რამდენიმე დღით, მესასუხა წერილზე, რომელიც თქვენ პატივი დამდეთ და მომწერეთ ასა თვის 14-ში, იმ ხმების გამო, რომელზეც გავრცელდა იმის შესახებ, რომ თქვენ დაბრუნდებით ბატონ სულხან-საბასთან ერთად, მაგრამ მე ვერ ვხედავ, რომ ეს დასტურდებოდეს, ისე კი გეტყვით თქვენ, დარწმუნებული იმასში, რომ ეს წერილი ნაგბარლებათ თქვენ პარიზში ან ფოველ შემოსევებში გამოგვზავნებათ თქვენ, რათა თქვენ დავიდასტუროთ, რომ მე ძალიან ნახაიმოვნები ვიყავი გამგეო კარგი მიღების შესახებ, რომელიც აღმოუჩინეს ხსენებულ ბატონ სულხან-საბას და ბრძანებაზე, რომელიც ვაცემულ იყო მეუვის მიერ, რათა ის გამგზავნონ მის ხარჯზე რომამდე ფოველივე ეს მე მამულებს მისი საქმის კეთილ წარმატებაზე, თუმცა კი მე ვიქნებოდი მეტად გულდაწვევილი, თუ ის წავიდოდა ვიდრე მიიღებდნენ დიდ მემორანდუმს ანუ პროექტს, რომელიც მე შევადგინე; განსაკუთრებით ვერდნობოდი რა მის იდეებს, ცნობებს, რომლებიც მე მან მომცა მისი ქვეყნის შესახებ და ზოგიერთ ნაწილში სამსახურო ბარათს, რომელიც თქვენ ვადმოგვცათ ისეთაჲში ურანგი ერის აღამიანის მიერ, მაგრამ იგი მე შევძელი ვამგზავნა მხოლოდ 4 თუ 5 დღის წინ, იმიტომ რომ მე მომიხდა ამ სამუშაოს შეწყვეტა 6 კვირაზე მეტი დროის განსვლიობაში შეიარაღების გამო, რომელზედაც ჩვენ მოგვიხდა მუშაობა. ეს მემორანდუმ² დადებს პატივს მას ისევე, როგორც თქვენ და შეიძლება მხოლოდ გამოიწვიოს გაორკეცებული ყურადღება მის ქვეყნისადმი და საქართველოს მეუვისადმი. ასე რომ მე ვიქნებოდი დიდად კმაყოფილი, თუ თქვენ ორივე იქნებოდით ვერ კიდევ პარიზში, როცა განიხილავენ, შეისწავლიან ამ მემორანდუმს იმისათვის, რათა, თუ საჭირო იქნება ზოგიერთი ახსნა-განმარტება ამისათვის, თქვენ შეგეძლებათ მათი მოცემა ერთსაც და მეორესაც, ჩემი აზრით, არაფერი არ შეიძლება იყოფილიყო უფრო ხელსაყრელი ხარწმუნოებისათვის, მიქლი ხაურანგეთისათვის და ვაჭრობისათვის საერთოდ და მისცემდა უამრავ მასალას იმით, ვინც საჭიროდ დაინახავდა მათ გამოყენებას. აი ფოველივე ის, რაც მე შემოიღია თქვენ ვითხრათ, ამრიგად, ვეღვაფერა ის, რაც თქვენ შეგიძლიათ გააკეთოთ ამ მხრივ ეს იქნებოდა ის, რომ დაუცადოთ საკითხებს, რომლებიც შეიძლება თქვენ მოგცენ ამ შემთხვევის გამო. მე ვიქნებოდი ორმაგად აღურთოვანებული, ისევე ვიხილოთ ამ მხარეში თქვენ, ერთიც და მეორეც ამ პროექტთან დაკავშირებით. სრულიად გვივი არ მესარება რა, რომ თქვენ დაბრუნდებით მასთან ერთად უფრო ნამდვილი ცნობების მილოდინში თქვენი იქ ვიყნისა და თქვენი გამოგზავნების შესახებ. მე დავარწმუნებდით თქვენ, რომ შეუძლებელია იყო უფრო დიდი პატივსცემით, არც უფრო სრულყოფილიად, ვიდრე მე ვარ ბატონო, თქვენი უმღაბლესი და უმბრნილესი მსახური.

ანრე.

მარსელში, 1714 წლის 30 აპრილი.

თუ ამჟამად თქვენ იმყოფებით ბატონ სულხან-საბახიან, მე ვთხოვთ თქვენ
გადასცეთ მას ჩემი საუკეთესო სურვილები და დააჩვენოთ ის, რამ მიქ
ვლითვის დიდად ვიზარებ ამას, რაც მას შეეხება.

¹ წერდა შედეგს სამი გუნდისაგან იგი დაწერილია ხელთ პირველი გუნდის ხელის მარ-
ცხნო მსწერილია "L'abbé Richard" („აბატი რიშარი“).

² ივლისისხმა 1714 წლის 25 აპრილის სამხსენებო ბარათი.

№29

30 avril 1714¹

48.

J'ay tardé Monsieur, de quelques jours repondre [a] la lettre que
vous m'avez fait l'honneur de m'ecrire le 14. de ce mois sur un bruit qui
s'etoit repondu que [v]ous vous en reveniez avec le Seig[neu]r Solkan
Sabas, [m]ais je ne vois pas que cela se confirme, ainsy je [v]ous diray
estant persuadé que cette lettre vous sera [r]enduë Paris, ou sera du
moins envoyée chez vous [p]our vous marquer que j'ay esté fort aise
d'apprendre [l]a bonne reception qui esté faite aud[it] Seig[neu]r
Soplkan [S]abas et de l'ordre qui esté donné par le Roy, pour [le] faite
conduire ses depens jusqu Rome, tout cela [m]e fait esperer un bon
succes pour son affaire, mais [je] serais cependant fort taché qu'il fût party
avant qu'on eut receu un grand memoire ou projet que j'ay formé particu-
lièrement sur ses idées, sur les connoiss[ances] qu'il m'a donné de son
pays et sur quelque parties d[u] memoire qui vous esté donné a Hyspa-
ham par [un] homme de race françoise, mais que je n'ay pû envoy[er] que
depuis 4. ou 5.jours, parceque j'ay esté plus de six semaines interrompu
dans ce travail, par l'armem[ent] que nous avons eü á faire. Ce memoire
luy fera un honneur aussy bien qu'a vous, et ne peut que faire faire... une
double attention sur son pays et sur le Roy de Géorgie, ainsy je serais fort
ay se que vous fussiez [tous] les deux encore Paris quand ce memoire
sera revu examiné, afin que si l'on a besoin pour cela de quelq[ues] expli-
cations, vous puissiez les donner l'un et l'autre, [rien] selon moy ne seroit
plus avantageaux pour la religion pour toute la l'abbé Richard la France et
le commerce [en] general, et founiroit une ample matiere ceux qu[i]
trouveroient employes, voila tout ce que je vous en puis dire, ainsy tout ce
que vous avez a faire la dessus ce sera d'attendre les questions que l'on
pourra vous faire en cette occasion, je serois doublement ravy de vous re-
voir l'un et l'autre en ces quartiers par raport ce projet, ne doutant point

que vous ne reveniez avec luy, en attendant d'avoir des nouvelles plus certaines de vôtre séjour et de votre départ, je vous assureray qu'on ne peut estre avec plus d'estime ny plus parfaitement que je suis Monsieur, votre tres humble et tres obeissant serviteur.

A Marseille le 30. avril

Arnoul

1714.

Si vous estes actuellement avec le Seigneur Solkan Sabas, je vous prie de luy faire bien mes compliments et de l'assurer que je prends toujours beaucoup de part á ce qui le regarde.

¹ Archives. Paris, "Perse", t. 3, ff. 149-150

№30.

მარლიში, 1714 წლის 30 აპრილი.

49.

ბატონი პინშარტრენი.

მაქვს პატივი ბატონო მოგართვათ თქვენ თარეშანი საქართველოს მეფის წერილისა [საფრანგეთის] მეუისაღში, ჩამოტანილი წმ. ბასილის ორდენის ბერის მიერ, რომელიც ამბობს, რომ იგი ამ მეფის სისხლით ნათესავია. მისი მისის მიზანია წაიფანოს თავისთან ერთად რაც შეიძლება მეტი რაოდენობის მისიონერები, იმისათვის რათა გაანათლოს თავისი ქვეყნის ხალხი კათოლიკური სარწმუნოების საფუძვლებით, რომელსაც ის შემოქმედებითად აღიარებს, რომ ყველა ფრანგი ვაჭარი, რომელიც მოისურვებდა საქართველოში ვაჭრობას ან მასზე დამოკიდებულ პროვინციებზე საქონლის გატანას, რომელსაც ისინი გაგზავნიან სპარსეთში, მათ მოეცევიან ყოველგვარ შეარყელებით და განსაკუთრებული წყალობით. ამისთანავე ითხოვს მისი უდიდებულესობის შეარყელობას სპარსეთის შაჰის წინაშე, რათა ეს უკანასკნელი დათანხმდეს, რათა მუჟე ვახტანგი, რომელიც მათ ჰყავთ ისფაჰანში დაკავებული, დაბრუნდეს თავის სამფლობელოებში. მეუფე გადაწყვიტა გაგზავნოს ეს ბერი რომში, იმისათვის, რათა იქ მიეღოთ გადაწყვეტილება იმის შესახებ, რაც შეეხება მისიებს. იგი ვაუდვება ამ მგზავრობას 8 ან 10 დღეში უცხოეთის მისიების ბერის ბატონი რიშარის თანხლებით. რამდენადაც საფრანგეთიდან გამგზავრებისას მას ძალიან უნდოდა გაგზავნა მისი უდიდებულესობის პასუხი, რომელიც შეიძლება ყოველივე ერთგვარი ნუგეში შერისხულობაში ჩავარდნილი მისი მეფობისთვის. შე გვევძრებით თქვენ ბატონო აიღოთ მეფის ბრძანება, რათა გაგზავ-

ნონ იხ. მისმა უდიდებულესობამ მე მიიხრა, რომ კარგად ჩათვლიდა. თუ მას კონსული სპარსეთში იმოქმედებდა ამ სამეფოს მინისტრებსზე იმ მიხნით, რომ გაედიდებინათ მეფე ვახტანგისათვის თავისუფლების მოპოება და რათა ეთხოვოს მას გასცეს ბრძანება მისი არ ყოფნის დროს სამეფოდებულების მმართველებზე მოექცნენ ფრანგ ვაჭრებს მთელი იმ პატავისცემით, რომლის დაირებასაც იგი იძლევა. ჩემს მხრიდან მე შევაგულიანებ მათ, რათა მათ შექმნან კომანიები ვაჭრობის წარმოებისათვის, რომელიც შეიძლება იფოს მხოლოდ მეტად ხელსაყრელი. მთელი ჭეშმარიტებით ვიმყოფები ბატონო თქვენი უმაღლესი და უმორჩილესი მსახური.

პონშარტრენი¹.

¹ წერილი შედგება 3 გვერდისაგან. იგი დაწერილია ავტორის ხელით. ეს წერილი პირველი კომუნიკაციაა და ლეზმა (იხ. Long, D.M. Georgian Relations With France... p.121) მარლი ანუ მარლიურეა, სადაც დაწერილია ეს წერილი, პარიზიდან დაშორებულია 22 კილომეტრით.

30

A Marly le 30. Avril

1714¹

M[onsieur] Pontchartrain

49.

J'ay l'honneur Monsieur, de vous remettre la traduction d'une lettre du prince de Géorgie au Roy, apportée par un religieux de l'ordre de S[ain]t Basile, qui se dit du sang de ce prince. Le motif de sa Mission est d'enner avec luy le plus grand nombre qu'il pourra de missionnaires, afin d'instruire les peuples de son pays, des principes de la religion Catholique qu'il professe avec edification, et d'assurer que tous les negociants françois qui voudront commercer en Géorgie, ou faire passer par les provinces, qui en dependent, les marchandisses qu'ils enverront en Perse, Seront traites avec toute sorts de faveurs et de distinctions; il demande d'ailleurs la protection de sa Maj[esté] pres du Sophy de Perse pour faire agréer au dernier que le prince Vactank qu'il retient a Ispahan, retourne dans ses Etats. Le Roy a juge devoir renvoyer ce religieux a Rome pour la decision de ce qui concerne les missions, il partira p[our] ce voyage dans 8. ou 10. jours sous la conduite du S[eigneu]r Richard prestre des missions estrangeres, et comme en partant de France il voudroit bi[en] envoyer une reponce de

Sa Ma[jesté] qui pust estre de quelque consolation a son prince dans sa disgrace, je vous supplie Monsieur, de prendr[e] l'ordre du Roy pour l'expedier. Sa Ma[jesté] m'a dit qu'Elle trouvera b[on] que son Consul en Perse agissé pr[es] des ministres de ce Royaume pour faciliter au prince Vactank sa liberté, et qu'il luy soit demandé de donner ses ordres aux regents de ses Estats en son absence, d'avoir tous les egards qu'il fait esperer pour les marchands françois. De ma part je les exciteray a former d'es compagnies pour l'entreprise d'un commerce qui ne peut estre que tres avantageux. Je suis tres véritablem[ent] Monsieur, votre tres humble et tres obéissant serviteur

Pontchartrain.

¹ Archives. Paris, "Perse", t.3, ff. 151-152.

№31.

ჟან რიშარის წერილი ს.-ს. ორბელიანისადმი დეკემბერი XIV
დაპირებების შესრულების შესახებ.

50.

1714 წლის აპრილი:

თქვენ უდიდებულებას შევეუბნებინე¹ კერძოდ მთავრობის, რომ მეუფე არა მარტო დაჰპირდა თვითონ ვაგზავნის და დატოვოს სამეგრელოში 12 მისიონერი, არამედ იმსახურებდაც, რომ უკეთ ცნობილ იქნეს ბატონ სულხან-საბახაოვის რომელმაც ისინი მას ხიხია, სურვილი, რომელიც მას ექნებოდა ეხმარებოდა მოსწავლეობა, მან აგრძნობინა მას უკანასკნელი აუღიჯნის დროს, რომ ის დაიცვინა ვიდრე მათ ვაგზავნიდეს, რათა მისმა უწმინდესობამ აცნობოს მას ვის ხივლის ის უფრო მიზანშეწონილია. ამ ბერმა წარუდგინა რა მას ეს თხოვნა, მისმა უდიდებულესობამ მას უთხრა, წარუდგინოს ყოველივე ეს პაპს და პროპაგანდა ფიდეის კონგრეგაციას. ერთმაც და მეორემაც ამის გამო დაუდასტურეს მას თავიანთი მადლიერება და მიუთითეს იეზუიტების ნეტარ მამებზე და წმიდა ღაზარეს ორდენის მისიონერებზე, როგორც ყველაზე უფრო შესაფერისებზე და ბილოს აცნობეს, რომ ისინი ამიერიდან აღარ ... წმიდა ღაზარეს ორდენიდან მისიონერებისათვის.

ამ მისიონერთა მთავარმა წინამძღვარმა გაიგო რა რომის განზრახვების შესახებ, დამარწმუნა მე, რომ თუ მისი უდიდებულესობა პაპთან შეთანხმებულა, რომელმაც იცის მისი ბატონების დირსება და რომლებსაც თვლი უჭირავთ მსახურთა საკმაო რაიონობაზე, შხად არიან გაემგზავრონ, რათა შეუერთდნენ ამ მთავარს (სულხან-საბახ. - ი.ტ.), რომელმაც მაცნობა მე, რომ სურს მოაწვიოს ისინი ამ ახალ მისიაში, ვიდრე გაემგზავრება.

საწყენი იქნებოდა, თუ ეს უცხოელი, რომელიც განუწყვეტლოვ ყველგან ამბობს, რომ მეუკმ მას ეს წყალობა აღმოუჩინა, უცბად აღმოჩნდება ამ წყალობას მოკლებული, საქმე რომ ეხებოდეს მხოლოდ თუნდაც უმნიშვნელი დახმარებას და მეტიად მცირე რამეს 12 მისიონერის მგზავრობისათვის. ანაგვის ეჭვი არ ეპარება თქვენი უმაღლესობა, რომ თუ თქვენი დიდებულება კვიოდ ინებებს როგორც იგი მე ამას დამხიროდა ხვალ წარუდგინო შენებს, რომ მისმა დიდმა ღვთისმოსაობამ მოუწოდა რა მას ებოძებინა ეს წყალობა ამ ღირსეული ბერისათვის, რომლისაგანაც ის თითქოს ასე კმაყოფილი დარჩა. მისმა გულგან თილობამ უნდა შეაგულაინოს, განახორციელოს ის, რაც მან დაპირდა; ის ამას გააკეთებს დიდი საამოვნებით და შემიძლია დავარწმუნო თქვენი დიდებულება, რომ ის მალე იგრძნობს დამშვილებას იმისაგან, რომ ხელს უწყობდით ხარწმუნობაში მოქცევას ისეთი კერპთაგვანისმცემელი ხალხისა, როგორც არაფერა აბაზია ხალხი, რომელიც ნამდვილად ღირსია, რომ გქონდეს თანაგრძნობა მასადმი.

თუ ასეთი წმიდა საქმე ... არ მოუხდებოდა, როგორც ამას ის აკეთებს, მე მივმართავდი რამდენიმე სხვა მითთვის, რომელიც გულის მოხვედრა თქვენ დიდებულებას.

¹ ეს წერილი შედგება 2 კერძისაგან; დაწერილია 4 რამზრის ხელით. ხეტი ასრით, იგი დამოკრებული არ უნდა იყოს, მაგრამ არაქვეშა ხეტი უკრ ვაძვეთი მისი გაგრძელება. სახუთი ბეღის ხელმოწერილია პირველ კერძზე. მარცხნივ ბეღის მარჯვნივია იმავე ხელით: "Solkon Saba".

№31.

50

Avril 1714¹

Votre Grandeur est suppliée de remarquer que le Roy non seulement a promis luy meme d'envoyer, et de maintenir douze missionnaires dans la Mingrelie, mais que pour faire connoitre mieux au Seigneur Solkan Saba qui les luy a demandé, le desir qu'il auroit de luy acoorder cette grace, il luy a marqué dans la derniere audience, qu'il attendroit avant de les envoyer, que Sa Sainteté luy marque ceux qu'elle croi[r]oit les plus propre.

Ce Religieux aiant comme Sa Majesté le luy avoir dit, represente tout cecy au pape, et la congregation de propaganda fide, l'un et l'autre luy en ont marqué leur reconnaissance, et indiqué les R[everen]ds peres Jesuites, et les M[issionnair]es de S[ain]t Lazare comme les plus propres, et enfin fait connoitre qu'ils... plus pour les M[issionnair]es de S[ain]t Lazare.

Le Superieur general de ces M[issionnair]es aiant su les intentions de Rome m'a assuré que si sa Majesté se conformant au pape qui connoit le

merite des messieurs de la mission, et ont les yeux sur un nombre suffisant d'ouvriers prêts a partir pour ce joinare a ce prince qui m'a mandé desirer de les etablir dans cette nouvelle mission avant de passer dans la Géorgie.

Il seroit facheux que cet Etranger qui n'a cessé de dire par tout que le Roy l[uy] a accordé cette grace l'en vit privé, ne s'ag[iss] que d'une modique subsistance, et de tres peu d[e] chose pour le voyage de douze missionnai[res] persone ne doute, Monseigneur que si votre Grandeur veut bien comme elle me l'a promis représenter demain au Roy que Sa Grande pieté l'aiant engagé a accorder cette faveur a ce venerable religieux dont il a paru [si] content, Sa bonté le doit porter a accentuer ce qu'il a promis, il le fera tres volontiers et je puis assurer votre Grandeur qu'elle au[ra] bien tot de la consolation d'avoir procuré la conversion d'un peuple Idolatre comme est celuy des habazas, qui est veritablement dign[e] qu'on ait de la compassion pour luy Si un... aussi soint n'agageoit pas autant qu'il le foit, j'emploirois quelques autres motifs pour toucher votre Grand[eur]...

¹ Archives. Paris, "Perse", t. 3, ff. 153-153v

№ 32

უან რიშარის თხოვნა ს.-ს. ორბელიანის შესახებ
ვანკარგულების ვაცემსზე.
ბატონ ვირის.
ლევანტის ვაჭრობა.

ხსენებული რიშარი. 1714 წლის 5 მაისი. თხოვს შესაბამისად ბერი სულხან-საბას უკან ვაგზავნას და მოწვევებით თხოვს დაუბრუნონ 800 პიასტრი, რომელიც მან მისცა ბატონ ბაბილონის ეპისკოპოსს საკონსულოს ხარჯებისათვის.

1714 წლის 5 მაისი¹.

51.

მოწვეული ხელმწიფე.

თუმცა თვითონ მე არა ვარ კარგად ვარკვეული, მაგრამ მაქვს პატივი ეს თქვენ გაუწვიათ და გთხოვთ კეთილი ინებობით მაცნობით დროა თუ არა მოვიდეთ თქვენთან იმ მიზნით, რათა მიღებულ იქნას ზომები ბატონი სულხან-საბას გამგზავრებისა და მოგზაურობის შესახებ. თუ თქვენი უმადლეობა ხოვლის, რომ მე ბევრი დავაგვიანე ჩემს მოგზაურობაში, კეთილი ინებეთ და უთხარიან მას, რომ მე ჩამოვიდილი უფრო აღრე, რომ შემძლებოდა ჩემგადაროევი ფოსტის ეტლში.

მე არ ვიცი, თუ მეჩნებოდა ბედნიერება, რომ ჩემს საქმეს პქინოდა წარმატება, რომელსაც მე მისგან მოველოდი. მე სრულიად ვეჭვი არ მეპარება, რომ

ჩემმა ბატონმა როგორც ამის შესახებ თქვენ მე ეს ვითხარით, არ მისცა ხაზ,
ჭოს ის წინადადება, რაც მე ჩემს თავს უფლება მივეცი და ვითხოვე ჩემ
ვევებით. გაბედვადი მე ვკითხვით თქვენ ახალი ამბები ამის შესახებ.

ვიმეფოები უღრმესი პატივისცემით ბატონო,

უძღაბდეუნი და უმონაბდეუნი
თქვენი მსახურნი ვ. რიშარი.

პარიზი, 1714 წლის ამ 5 მაისს.

¹ ეს წერილი შედგება 3 ეპიგრამიდან. იგი დაწერილია ვ. რიშარის ხელით; ხელის თავში უფრო
სიტყვა „მონაგაღლა ხელწოდება“ - მარჯვლელა სიტყვა ხელით.

N-32.

A Monsieur Guiry¹

Commerce du Levant.

Led[it] Richard, le 5 may 1714.

Demande des ord[re]s resp[ectivement] le renvoy du R[eligieu]x Solkan Saba et par grace le remboursement des 800 p[ia]stres q[u]i a donné a M[on]seigneur l'Ev[ê]que de Babilone po[ur] depenses du Consulat.

5 mai 1714.

51.

Monsieur

Je ne suis pas plus tôt avisé que je me donné l'honneur de vous le marquer, vous suppliant de vouoir bien me mander s'il sera a propos que j'aïlle vous trouver afin de prendre des mesures pour le depart, et le voyage du seigneur Solkan Saba si Monseigneur trouvoit que j'eusse trop tardé dans mon voyage aiez s'il vous plaît la bonté de luy dire que je serois venu plus tôt si j'avois pu prendre la poste,

Je ne scai si j'auroi eu le bonheur que mon affaire ait eu succes q[ue] j'en esperois; je ne doute point que mon seigneur n'ait comme vous me l'avez dit proposé au Conseil ce que je prenois la liberté de demander par mon plant, ozerois je vous en demander des nouvelles.

Je suis avec un tres profond respect
Monsieur votre tres humble et tres obeissant serviteur

A Paris ce 5 may
1714.

J. Richard.

¹ Archives. Paris, "Perse", t. 3, ff. 154-155.

№33

ბატონი რიშარი 1714 წლის 12 მაისი, რიშარი, მარლიში.
ლეკანტის ვაჭრობა.

№3815

52.

მოწვეული ხელმოწევაც.

მოვასხენებ რა უმდაბლეს მადლობას თქვენს დიდებულებას იმისათვის, რომ თქვენ კეთილ იმეზით გავეყრთხილებინეთ მე. მე ჩემს თავს უფლება მივეცი გავეძიოთ თქვენ ფულადური; მე პატივი მქონდა შექმტვიბინებინა თქვენთვის ეს ან წერილით ან ხეპირად.

შაჰმა ანუ უფრო კი ათამაღოვლეომა ჩამომიფანა მე ჰამადანიდან, მოუხელავად ჩემი სურვილისა, რათა გამეგრძელებინა ავთოპოლის ეპისკოპოსის მიერ დაწვებული საქმეები მისიებისათვის. ისფაჰანში ჩემი ჩამოსვლიდან რამდენიმე ხნის შემდეგ, სპარსეთის შაჰმა გახცა განკარგულება, რათა ჩემთვის მოეცათ 2500 ეკოუ, რომელიც მე გამოვიყენე იმისათვის, რათა გადამეხადა ვალეზი, რომელიც მე დამიტოვა განსვენებულმა პრელატსა.

რომ რამდენიმე თვის გასვლის შემდეგ, მე მივიღე კიდევ შაჰისაგან ხარუქრად 600 ეკოუ, რომელიც მე ასევე გამოვიყენე სხვადასხვა ხარჯებისათვის ... დაწვებული საქმეებისათვის.

რომ ათამაღოვლეომა რამდენჯერმე თქვა, ვადმოეცათ ჩემთვის, რომ მე წავიღებდი შაჰის პასუხებს, რომელიც დავალებული მქონდა განსვენებულს; მას შემდეგ, რაც სპარსეთის სასახლის კარზე ვაიგეს კარგი ამბავი, რომლებიც ბატონმა დეზხალორამ გვაცნობა ჩვენ იმის შესახებ, რაც ულანდრაში მოხდა ... აღვის დროს, ვადაწვევით გავგზავნათ ჩემთან ერთად ელჩი, რათა წავიღო ეს პასუხები.

რომ ათამაღოვლეომა შემთავალა კეთილხათ ჩემთვის, რა გზით შეეძლო წასვლა ამ ელჩს. ღირსმა მამამ პირ დ'ისუდენმა, თავრიზში მისიის წინამძღვარმა უპასუხა, რომ მან (ელჩმა - ი.ტ.) არ უნდა გამოიჩინოს ბრწევინვალეობა, მაგრამ მას შეეძლო გაველო აღებოზე, მოეწვენებინა თავი ისე, რომ თითქოს მიღიოდა მექაში.

რომ რამდენიმე დღის შემდეგ მეტეკსილარი ბაშიმ ანუ ელჩების წარმომადგენლებმა მინახულა რამდენიმე მოხელესთან ერთად. ღირსი მამები ეან კომოვი, მანუ ფეხშიშველი კარში, ჯუღაფის კარმების წინამძღვარი, ვან ბატისტი კაპინი, ისფაჰანის კაპუჩინების წინამძღვარი, მისიის წინამძღვარი თავრიზში აგრ და სხვადენი მოვიდნენ ჩემთან ამ დღეს. ისინი ვეღვანი მოწმე იყვნენ, რა მითხრა მე ამ მოხელემ სპარსეთის შაჰის სახელით, რომ მე წინამძღვარს ამირჩიეს. რათა წამელა პასუხება, მაგრამ, რომ ვეღვადურის აწონ-დაწონის შემდეგ, მან მომცა განკარგულება, რათა მისი ელჩი წამოსულიყო ჩემთან ერთად საფრანგეთში, მომცა რა კიდევ 600 ეკოუ ხანუქრად. მისიონერები კიდევ მოწმენი იყვნენ იმისა, რომ მე ვკითხე ამ მეტეკსილარს, თუ ამ ღუბანის ელჩის ელჩის წოდება, და იქნება იგი სპარსელი თუ ხომეხი და მან მე მისახუბა ირჯურ, რომ ის ნამდვილად იქნება ელჩი და რომ ის იქნება სპარსელი, პატარა ცეხული ადამიანი, რომელიც დამელოდება მე ერეგანში, სადაც ის მხად უნდა ყოფილიყო ჩემი იქ გავლისას.

ეს მისიონერები კიდევ იყვნენ მოწმენი იმისა, თუ რაფორ ნამბარეს მე რამდენიმე მოხელე, რომელთაც დავადებულნი პქინიდათ, რომ მოეკათ ჩემთვის გზაში ცხრა ეკოუ დღეში.

როცა გავემზავრეთ, ამ მოხელეებსა მე მითხრეს ის, რომ ჩვენ შემდეგში დავვიდასტურა ერთმა მოხელემ, რომელიც ნილობით ხარუბლობდა, რომ დაღუქულ ჩანთაში, რომელსაც ისინი გავზავნიან, მოთავსებული იყო პასუხები და ხანუქრები... (სოფთა ვერცხლისაგან), რომლებიც ამ მოხელის სიტყვის მიხედვით, რომელმაც ვკითხრა ჩვენ, რომ ნახა ისინი დიდი ... იბრაჰიმ დეს ხელში, შეაღწენდა 150 ათასზე მეტ ეკოუს, რომელიც ჩაიტანეს ერეგანში ჭლანთარმა (ელჩად დანიშნულმა. — ი.ტ.) მაშინვე მნახა მე და ღირსმა მამამ მან ... მა, იეზუიტების წინამძღვარმა შემახიის მისიიდან, რომელიც მე ჩამოვიყვანე ისფაჰანიდან ერეგანამდე. მისიინა, რომ მან მე მითხრა, რომ მომზადებული იყო იმისათვის, რათა წამოსულიყო ჩემთან ერთად საფრანგეთში, პასუხების წახალბად, მაგრამ რომ ის ცდილობდა თავიდან აეცილებინა ეს არასახიამოვნო დავადება.

რომ ერეგანის მმართველმა გამომიძახა მასთან და ბევრჯერ მითხრა მე ვუ მეკეთებინა ისე, რომ მათ ელჩს კარგად მოეპრობოდნენ საფრანგეთში. მისითა, რომ არსებობდა საშიშროება, რომ ელჩი გავემზავრება ისევე გზით, რა გზითაც წავალ მე და რომ საჭირო იყო, რომ ჩვენ, თითოეულს გავველოთ სიღუმელი და გზა და მე მეთქვა საფრანგეთში, რომ ის არ დაივიანებდა და რომ კარგიც კი იყო, რომ მე ასეთი განკარგულება გავეცი.

აი მოწმადეო ხელმწიფე, მოკლეც ის, რაც მე დაწვერე და ვუთხარი თქვენს დიდებულებას ან უფრო კი აი ის, რის შესახებაც ვეღვა მისიონერს შეეძლო შეეტყობინებინა.

კიდევ მეტი, აღუნიშნე თქვენს დიდებულებას, რომ ეს ელჩი მეტად გუზ ბეღავი იყო და აცრემლებულმა აღიარა ჩემს წინაშე, რომ მას აგზავნიდნენ შეიდი თვით და რომ ის ცდილობს გააკეთოს ისე, რათა მის მავთურად გავზავნიან სხვა, რომელიც იქნებოდა უფრო ახალგაზრდა და უფრო უნარიანი.

თქვენი დიდებულება ხელს, რომ მე არ აღვნიშნავ არაფერს ისეთს, რომელიც მე არ მქონდეს მოწყობილიან. თქვენ დაინახაუთ ასევე ჩემს კეთილსინდისიერებას, რამდენადაც მე ვარ კიდევ არ ვიცი ვინ გამოიწვიეს ლეგაციონში მე თავმჯდომე ვარ ვვლია იმისა, რასაც მე ვებღავედი მეცნიებებისა თქვენი დიდებულებისათვის. თუ ელჩი აგვიანებს ჩამოსვლას ან სრულიად არ ჩამოვა, მე არ შემძლია პასუხი ვაგო ამისათვის. მე შემძლია მხოლოდ ვთქვა, რომ მე ეს შეჩვენება როგორც შეუძლებელი. იმიტომ რომ ეს არ არის სიმართლის მსგავსი, რომ შაჰს ებრძანებინა მოეცათ ჩემთვის საჩუქრები, მე ვავეცილებდნეთ პატივით. თუმცა კი მე არასოდეს არ მცნობდნენ სპარსელები სხვანაირად თუ არა როგორც კერძო პირს და ახლენდნენ რა ისეთ დიდ შთაბეჭდილებას მის უდიდებულებსობაზე, რომ სრულიად არაფერს არ უპასუხებდნენ მას.

მეტად უმდაბლესად ვთხოვ თქვენს დიდებულებას შეაჯეროთ ფოველივე ის, რასაც მე აღვნიშნავ იმასთან, რაც თქვენ მიიღეთ ბატონი ლეზალიორისაგან და სხვებისაგან.

დავშთები უღრმესი პატივისცემით
მოწყალეთ ხელმწიფევე,
თქვენი დიდებულებისა

უმდაბლესი და უსიონილესი
მსახური ჟ. რიშარი.

მარლიში, 1714 წლის 12 მაისი.

№33.

Le S. Richard le 12 may 1714¹

№3815.

12 may 1714. Le S. Richard a Marly
Commerce de Levant.

52.

Monseigneur

On rendant mes tres humbles actions de Grace a Votre Grandeur d'avoir bien voulu m'avertir.

J'ai pris la liberte de luy repeter tout Je me suis donné l'honneur de luy marquer: ou par lettre de vive voix.

Le Sophy ou plustot l'Atamadolvet me fait venir d'Hamadan malgré moy, pour continuer les affaires commémcées par M. l'Eveque D'Agathople pour les missions, que quelque temps apres mon arrivée a Ispahan Le Roy

de Perse a ordonné qu'on me donnat deux mille cinq cens ecus que j'ai employé pour² payer les dettes que le defunct prelat me laissa que quelques mois s'étant passé je receu encore du Sophy en present six cent ecus que j'ai aussi employé en plusieurs frais fa... pour les affaires commancées que l'Atamadolvet m'ayant fait dire plus[ieurs] fois que je serois le porteur des reponses³ du Roy, qu'on avoit chargé des apres que la Cour de perse eut connu les bonnes nouvelles que M. des Alleurs nous menda touchant ce qui se passa en Flandre au siege de..... qu'on avoit pris celuy d'envoyer avec moy un Ambassadeur pour porter ces reponses.

Que l'Atamadolvet m'ayant fait demander par ou cet Ambassadeur pouveoit passer le Reverand pere Pierre d'Issoudun superieur de la mission de Tauris avoit repondu qu'il ne devoit pas faire d'eclat mais qu'il pouro[it] passer par Aler faignant d'aller a la Mecque que quelques jours pres a Mehemandar Bachi ou Introduceur des Ambassadeurs me vint trouver avec quelques officiers. Les Reverends pers Jean Joseph Marie Carme Dechause Superieur des Carmes de Julpha; Jean Batiste Capucin Superieur des Capucins d'Ispahan, Pierre d'Issoudun Superieur de la Mission de Tauris vinrent ce jour la avec moy, ils furent tous themoins come cet offivier me dit de la part du Roy de Perse que la verité j'avois été choisi pour porter les reponses, mais que toutes reflexions faites il avoit ordonné que son Ambassadeur vint avec moy en France en me donnant six autres cent ecus de present les missionnaires furent plus themoins que je demandas a cet Mehemandar si cet envoyé avoit la qualité d'Ambassadeur, et sil seroit persan, ou Armenient, et qu'il me repondit deux fois, qu'il seroit veritablement Ambassad[eur] et qu'il seroit persant-homme de considerat[ion] qui m'attendoit a Herivan, ou il devoit etre prêts a mon passage.

Ces missionnaires de plus furent temoins com[me] il me mit entre les mains de quelques officiers qui furent charges de me faire toucher sur la route neuf ecus par jour qu'étant party ces officiers me dirent ce qui nous fui confirmez par un offivier de confiance que dans un Sac cacheté qu'ils envereyt reponses, et les presents en preveres qui selon cet pfficier estoient les qui nous dit avoir vu entre les mains D'Ibraim Aga grand treto... montoient a plus de cent cinquante mille ecus qui estoient arrivé a Herivan le Calanter me vint trouver aussitot, et le Reverand pere chanp... Jesuite Superieur de la Mission de Chamaque que j'ai amené d'Ispahan jusqu'a Herivan temoins qu'ils me dit qu'il avoit été destine pour venir avec moy en France porter les repo[n]ses mais qu'il travailloit a faire exempter de cette facheuse commission. Que le Goubemeur d'Erivan m'avoit fait venir il me pria beaucoup de faire en sorte que leur Ambassadeur fut bien traite en France, que marquant qu'il y avoit du Danger que cet Ambassadeur prit la

meme route que moy et qu'il estoit necessaire que nous fassions chacun une route secreta, que je pourrois assurer en France qu'il ne tarderoit pas et qu'il estoit meme bon que je ce prescriste Voila Monseigneur en abrégé ce que j'ai escrit, et dit a Votre Grandeur, ou plustot voila ce que tous les missionnaires ont pu mander, de plus j'ai marque a Votre Grandeur que cet Ambassadeur estoit fort timide, et qu'il m'avoit avoué les larmes aux yeux qu'on l'envoyoit a la 7 mois, et qu'il travailloit a en faire envoyer un autre dans sa place qui fut plus jeune et plus capable. Votre Grandeur voit que je ne marque rien que je n'ay de temoignage, elle verra aussi ma bonne foi puisque je ne scai pas encore qu'on a mandé du Levant, je ne me rend garant que de tout je prend la li[berte] de marquer a votre Grandeur; si l'Ambas[sadeur] tarde a venir ou en vien point du tout je n'en puis repondre, je puis seulement dire que cela me paroît comme impossible, parce qu'il n'est pas vrai semblable que le Roy m'ait fait donner des presentes, reconduire avec honneur quoy[que] je n'aie jamais été reconnu des persans que com[me] un particulier en faisant une si grande impression a Sa Majesté de ne luy point repondre.

Je supplie Votre Grandeur tres humblement de confronter tout ce que je marque avec ce qu'elle q reçu de M. des Alleurs et d'autre. Je suis avec un tres profond respect.

Mon Seigneur

De Votre Grandeur tres Humble et tres
obeissant Serviteur

J. Richard.

a Marly ce 12 may 1714⁴

¹ მწერილია სხვა ხელით შემოიპარცხენა კუთხეში კერტიკულურად.

² "pour" განმარტებულია ორჯერ.

³ "lettres" წამლილია და ზედ მისწერილია "reponses". ფიქელი გვერდის ბოლოს მისწერილია "J. Richard".

⁴ Archives. Paris, "Perse", t. 3, ff. 156-158v

№34

1714 წლის მაისი. საქართველოსა და საფრანგეთს შორის შეთანხმების პროექტი, წარდგენილი ს.-ს. ორბელიანის სახელით ჟან რიშარის მიერ.

მოწყალეო ხელმწიფეევ,

ბატონ სულხან-საბას, ჩამოვიდა რა საფრანგეთში¹, რათა თხოვოს მეფეს მისი მფარველობა სრულიად არ ჰქონდა არავითარი განხრახვა რაიმე ხელშეკ-

რულების დაღებისა და არ მიუღია ზამები ქიხილა ამისათვის ვახტანგის, საქართველოს მეფის, თავისი დისშვილის ნადიმის სიგელი; და თუმცა ის დარწმუნებულია, რომ ყოველივე რასაც ის შესძლებდა გაეკეთებინა თავისი საზღვლით საამოვნებოთ იქნებოდა დადასტურებული ამ პრინციის მიერ, მას არ უნდა რაიმე ხელშეკრულება დაეღოს თვითონ.

აი მაინც, მეზღები, რომლებზედაც შეიძლება დაყრდნობა ვახტანგის მხრიდან:

პირველი, რომ ეს პრინცი მისცემს სათანადო სახელს საფრანგეთის კონსულს თავის დელაქლავა თბილისში.

მეორე, რომ თავისი ხარჯით შეინახავს კონსულს და მისი უფლებულებისათვის ყველა ქვეშევრდომს, რომლებიც ვაიკლიან საქართველოზე ან იქ შეწყრებიან.

მესამე, რომ ის უზრუნველყოფს ყოველივე საფრანგეთის საქონელს, რომლებსაც ფრანგები ჩამოიტანენ საფრანგეთიდან და რომელსაც ისინი გაატარებენ საქართველოზე სპარსეთში წასაღებად და საქონელს, რომელსაც ისინი ჩამოიტანენ სპარსეთიდან, საქართველოზე ვაიკლით, საფრანგეთში.

მეოთხე, რომ ის წააღებინებდა კიდევ თავის ხარჯზე ყველა საქონელს სპარსეთიდან შავ ზღვამდე და შავი ზღვიდან სპარსეთის საზღვრამდე.

მეხუთე, რომ ის მისცემდა ყველა საჭირო საწყობებს როგორც შავი ზღვის ახლოს, სამეგრელოში, ასევე თავის სამფლობელოში.

მექექვსე, რომ ის მისცემდა ფრანგ სოფლაგრებს საშუალებას ქვანთქობნათ ვაჭრობა თავის მეზობელ მურჯუბუბთან და ის მისცემდა საშუალებას ქვანთქობნათ ხელსაყრელი ვაჭრობა თავის ქვეშევრდომებთან და მეგრელებთან, აბრეშუმით, მატყლით, ცვილით და სხვა საქონელით.

გარდა ამისა, სულხან-საბა ირწმუნება, რომ თუ მონიხება რაიმე უფრო ხელსაყრელი ვაჭრობისათვის და საფრანგეთისათვის, რაც დამოკიდებული იქნებოდა საქართველოს მეფისგან, ის ამას გაეკეთებს.

ის მხოლოდ ევედრება ბატონ დე პონშარტრენს კვიდილი ძეგლის და მისწეროს ახლაც მეფის მხრიდან ამ პრინცი და აცნობოს მას, რომ მისი უფლებულებლობა განწყობილია შეუმსუბუქოს მას ყოველივე, რასაც იგი შესძლებს და რომ ამისათვის მან განკარგულება გასცა წაიყვანონ სულხან-საბა რომში, მისი უწმინდესობა პაპთან, რათა მასთან ერთად განიხილოს რაც უფრო უკეთ შეეძლება, ვინაიდან მან აღნიშნა, რომ მის საქმეში საკითხი ეხებოდა სარწმუნოების გავრცელებას.

ბატონი დე პონშარტრენის წერილი შეიძლება მიეცეს ფრანგ მისიონერს, რომელიც დაუფიქრებლივ უნდა გაეგზავნოს სპარსეთში.

გარდა ამისა, ის ევედრება ამ მისიონერს დაავადოს ბატონ რიშარს, მისიონერს, რომელსაც ვახტანგი და ის ენდობიან, აწარმოოს მოლაპარაკება ამ პრინცითან და მისცეს მას ამისათვის აუცილებელი უფლებამოსილებანი, იმისათვის, რომ მას შეეძლოს, რაც ის მოითხოვდა პაპთან, მისი უფლებულებების ბრძანების შესაბამისად, მას შესძლებოდა დაუფიქრებლივ გამგზავნულიყო სპარსეთში საქართველოს მეფესთან.

ბატონი რაშარი დაბრუნდა თავის სამშობლოდან, სადაც ის გაემგზავრა, რათა მოეგვარებინა თავისი ოჯახის საქმეები. ბატონი სულხან-ხაბა ელდიღები ბატონი დე პონშარტრენისაგან მხოლოდ მოწყალებულ პასუხს, რათა გაემგზავროს როს რაშში, სინხოვს რა მას მოწყალებას, კეთილ ინების და აცხიბოს ბატონ დ'არნუს რათა მან ისეთივე ეურადლებით მოექცეს მას, როგორც მას უკვე ჰქონდა, მისცეს მას ადვილი საშუალებები იტალიაში უმისრად ვასამგზავრებლად, სადაც, მას იტელი აქვს, რომ მისი უდიდებულესობა კეთილ ინებებს მისწეროს რათა წყალობის თვალთი შეხედონ.

ხელმოწერა: ე. რაშარი, მის[ინური].

¹ ეს საბუთი არა დაწერილი იმავე ხელთ, რომლითაც ხელმოწერია, მაგრამ როგორც სხვა საბუთებიდან ვიცით, იგი შესთხვეა, როცა ე. რაშარი სხვას კარხახობდა და აქრანობდა წერილს აქცი აღბათ, ეს საბუთი დაწერა სხვას და იგივენი მოაწერა ხელი. ეს საბუთი ფრანკულ ქაზზე პირველად მ. ბროსემ გამოაქვეყნა 1832 წელს (ის "Nouveau Journal Asiatique" t. IX, pp. 351-353).

მისი ქართული თარგმანი 1876 წელს აღჭყობიან გამოაქვეყნა „დროებას“ (ის „დროება“, 1876 წლის 5 მაისი №44), მაგრამ აქ ქართული თარგმანი შეუსყადა არ ებიხვევა ტექსტს.

№34.

Monseigneur¹,

Le seigneur Solkan Saba étant venu en France pour demander au roi sa protection, n'a point eu dessein de faire aucun traité, et ne s'était pas mis en peine d'avoir pour cela des lettres de créance de Vactank, roi de Géorgie, son neveu; et quoiqu'il soit assuré que tout ce qu'il pourroit faire en son nom seroit volontiers approuvé par ce prince, il ne veut pourtant rien conclure de lui meme.

Voici cependant les articles sur lesquels on peut fonder de la part de Vactank:

Le 1, que ce prince donnera une maison convenable au consul de France dans sa capitale Tiflis.

Le 2, qu'il entretiendra ses dépens le consul et tous les sujets de sa majesté qui auront passer par la Géorgie, ou y séjourner.

Le 3, qu'il garantira de tous dangers les marchandises que les François apporteront de France et qu'ils feront passer par la Géorgie dans la Perse, et celles qu'ils apporteront de la Perse, par la Géorgie, en France.

Le 4, qu'il fera meme porter ses dépens, toutes les marchandises, de Perse jusque sur la Mer Noire, et de la Mer Noire jusque sur les frontières de Perse.

Le 5, qu'il fournira tous les magasins nécessaire, tant proche la Mer Noire, dans la Mingrelie, que dans ses etats.

Le 6, qu'il procurera aux négocians françois les moyens de trafiquer avec les Circassiens, ses voisins, et qu'il leur procurera ceux de faire un commerce avantageux avec ses sujets et les Mingreliens, en soie, laine, cire et autres marchandises.

De plus, Solkan Saba assure que si on trouve quelque chose de plus avantageux pour le commerce et pour la France, qui dépende du roi de Géorgie, il le fera.

Il supplie seulement M[onsieur] de Pontchartrain de vouloir bien écrire présentement, de la part du roi, ce prince, et de lui marquer que sa majesté est dans la disposition de le soulager dans tout ce qu'elle pourra, et que, pour cela, elle fait conduire le seigneur Solkan Saba à Rome, auprès de souverain pontife, pour voir avec lui ce qui convient le mieux, parce qu'il a marqué qu'il s'agissait, dans son affaire, de la propagation de la foi.

On pourra donner la lettre de M[onsieur] de Pontchartrain un missionnaire français qui doit partir incessamment pour la Perse.

Il supplie de plus ce ministre de charger M[onseigneur] Richard, missionnaire, en qui Vactank et lui ont confiance, de traiter avec ce prince, et de lui donner pour cela les pouvoirs nécessaires, afin qu'après avoir consulté le pape, selon les ordres de sa majesté, il puisse se rendre incessamment en Perse, auprès du roi de Géorgie.

M[onseigneur] Richard étant de retour dans sa patrie, où il était allé pour régler les affaires de sa famille, le seigneur Solkan Saba n'attend de Monsieur de Pontchartrain qu'une réponse favorable, afin de partir pour Rome, lui demandant en grâce de vouloir bien mander M[onsieur] d'Arnoux d'avoir pour lui les memes égards qu'il a eus déjà, de lui procurer les moyens faciles de se rendre sûrement en Italie, où il espère que sa majesté voudra bien écrire en sa faveur.

Signé J. Richard, miss.

¹ "Nouveau Journal Asiatique". Paris, 1832, t. IX, pp. 351-353.

1714 წლის მისი. პარიზი. ს.-ს. ორბელიანის მისაღმებელი მემორი
 ლუი XIV-სადმი მისი მეორე აუდიენციის დროს.

ბატონ სულხან -საბას მისაღმება მეფისადმი.

1714 წლის მისი.

დიდი მეფის¹.

ჩვენ გვაქვს პატივი წარვუღებინოთ თქვენს უდიდებულესობას ესისტოღუე, რომელიც ჩვენმა წმიდა მამამ საბას კეთილი ინება ჩვენთვის გაისოვზაგნა, წყალობის თვალთ ვადაეხალა ვახტანგისათვის, საქართველოს მეფისათვის.

ეს უმცირესობები შემოსევს, რომელსაც მისი უწმინდესობა ჩვენ გვაძლევს მეორეჯერ წარვღვით თქვენი უდიდებულესობის ფეხთ წინ, იმ ნებადროვით, რომელსაც ის ჩვენ ამისათვის ვაძლევს.

ეს განმეორებული წყალობა საქართველოს, რათა დავვაჯავდებულოს ჩვენ მეუბნე ვახსოვდეს მხოლოდ განსაკუთრებული ხიზარულით ჩვენს მეურ წამოწყებული მოვზაურობა, მამხანაც, კი, თუ ვანგება ინებებს, რომ მას სრულიად არ პქინდეს სხვა წარმატება.

რა ბედნიერებაა ჩვენივეს შესაძლებლობა საჯაროდ ვანვაგზადოთ, რომ ჩვენ ვაქონდა უპირატესობა ჩვენი თვალთ გვეხილა ის, რასაც სხვებს შეუძლიათ აღტაცებით უყურონ მხოლოდ შირიდან და დავგვნახა ჩვენი თვალთ თქვენი უდიდებულესობის უავგუსტოეს პირიუენებაში არა მარტო სოლომონის სიბრძნე და ბრწყინვალეობა, არამედ აგრეთვე, დავითის რწმენა და ღვთისმისხობა.

ეს სწორედ ამ ღვთისმისხობითაა დიდი ხელმწიფე, რომ თქვენი უდიდებულესობა ვახსლება იმდენად დამორებული ქვეყანადაც კი, როგორაც ჩვენი ქვეყანაა, მეუფების მხარის დამჭერი და ხარწმუნოების მეგრეჯლი.

¹ ეს საბუთი ხელმოწერულია იგი დაწერილია არა ვან რომის ხელთ. მ. ბროსეს აზრით, შუადღეს ეს ხატევა სულხან-საბა ორბელიანის "ხეხარდ წარმოსახვა და თქვე მამხანე თარგმან თარგმანსა ფრანგულად ჩვენ ვიხარებთ მ. ბროსეს ამ აზრს.

1876 წელს "დროებაში" (ის. "დროება", №44, 1876 წლის 5 მისი) აღ. ჭერბიათ ვაძიამბეჭდა ამ საბუთის ქართული თარგმანი, ასილი სახითი "უწმინდობა" თავის დროსე მ. ბროსეს მეურ დამეჭული ტექსტის მიხედვით, მაგრამ აღ. ჭერბიათს ქართული თარგმანი უხესტი არაა.

შუბლიანში, მ. თამარაშვილმა გამოაქვეყნა თავის წიგნში სულხან -საბას ეს მისაღმებელი ხატევა (ის. ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შირის", გვ. 324-325; 731-732). მ. თამარაშვილიან ფრანგული ნაგულელია, ქართული თარგმანი ძალიან დამორებულია ფრანგულ ტექსტისაგან ხელი რაც მთავარა წყარო არა სწორია. მ. თამარაშვილს საბუთის წყაროდ მითითებული აქვს "ოფიცე გვ. 140 კი სიურანგუის სიგაროი საქეთა სიმინისტროს არქივი, „სიბრტეო", ტ. 3, გვ. 140. ჩვენ შუ ვამოწმებთ ეს აღვილი და იქ სულ სხვა მისაღმა აღმხნდა. სინამდვილეში ეს საბუთი მ. თამარაშვილმა აიღო მ. ბროსესაგან (ის. „, Nouveau Journal Asiatique", t. IX p. 354).

Compliment du Seigneur Solkan Saba au Roi¹.

Grand Roi,

Mai 1714.

Nous avons l'honneur de présenter votre majesté un bref que N[otre] S[aint] P[ere] le pape a bien voulu nous envoyer en faveur de Vactank, roi de Géorgie.

C'est une occasion précieuse que S[a] S[ainteté] nous fournit de venir une deuxième fois aux pieds de votre majesté, avec la permission qu'elle nous en donne.

Cette faveur réitérée suffit pour nous engager ne nous souvenir jamais qu'avec une extrême joie du voyage que nous avons entrepris, quand même la providence permettrait qu'il n'eût point eu d'autre succès.

Quel bonheur pour nous de pouvoir publier que nous avons eu l'avantage d'être les témoins oculaires de ce que les autres ne peuvent admirer que de loin, et d'avoir vu de nos yeux, en la personne auguste de votre majesté, non seulement la sagesse et la magnificence de Salomon, mais aussi la foi et la piété de David.

C'est particulièrement par cette piété, grand monarque, que votre majesté deviendra, jusque dans un pays aussi éloigné que le nôtre, l'appui des rois et le protecteur de la religion.

¹ "Nouveau Journal Asiatique", Paris. 1832, t. IX. p. 354.

№36

ბატონი რიშარი¹1714 წლის მისიხათვის²

მოწყდლო ხელმწიფევ.

თქვენ თხოვეთ ბატონ პეკს ... სპარსეთში მისიხების საქმეებთან, რომელთა შესახებ მე ვაცნობე წმიდა კონგრეგაციას. მე დავაღებული მაქვს საქმე რომელიც შეეხება უფალ ხელსაზან-საბა ორბელიანის საქართველოს მეფის ანუ პრინცის ვახტანგის შიდას იქუდის მხრივ, რომლის შესახებ მე ინფორმაციას მოვაწვდი მათ და ა.შ.

რომ ვარდა ამისა, დავაღებული მაქვს ყოთხოვი მისიხანერები სამეფროსა და მეხოხელი პროვინციებისათვის, რომელთა შესახებ მისმა უღიებულმა ხომამ თქვა, რომ იგი ვაგ'ხაგნის მათ, როგორც ეს მათ დანიშნავენ; ეს ისაა, რაც ბატონმა იმ პიონრემ თქვა ჩვენს წინაშე, რომ რამდენადაც მისმა უღიებულმა ხომამ ვაგ'ხაგნა ეს ბატონი მის უწმინდესობასთან მას შექლევ, რაც მოეპერა მას ასევე პატივისცემით, თქვენი აღმატებულება ყურადღებას მაქვს

პასუხს, რომელსაც მისი უწმინდესობა მისწერს მას; რომ რამდენადაც მისი უწმინდესობა განიხილავს იმას, რაც შეეხება საქართველოში და მის მეზობელ მხარეებში მღვდმარეობას; ეს შეიძლება მოხდეს იმითომ, რომ მისი უქრისტიანო ნების უდიდებულებობა გააკეთებდა ყველაფერს, რასაც მას მოეთითებდნენ [პაპის მხრიდან]. გარდა ამისა როგორც ეს ამ ბატონისა მას განუმარტა თვითონ ბატონი თხოვდა მის აღმატებულებას ებოძა ჩემთვის მათი შეარველობა, არამედ აგრეთვე დაელო ჩემთვის პატივი მათი კეთილგანწყობილების, ამ საქმეებისათვის და კერძოდ ჩემი საქმეებისათვის.

თხოვეთ გარდა ამისა, ბატონ პეკეს იმრიგად, რათა ეს წერილები არ იყვნენ ბუნდოვანი და ზოგადი, არამედ რომ ისინი პასუხობდნენ გულკეთილობას, რომელიც ჩემს ბატონს და ქალბატონს აქვთ ჩემს მიმართ.

აი ის, რაც მგონია შესაძლებელია დაიწეროს.

დავითები უღრმესი პატივისცემით.

მოწყვდილო ხელმწიფეც.

თქვენი უმდაბლესი და უმოძრავესი მხახური

ჟ. რიშარი.

¹ საბუთი შედგება რიხი ხელნაწერი გვერდისაგან. ყოველ გვერდზე ზემოთ ცენტრში დასმულია ჯვარი კალღრავის მხედვეთი იგი დაწერილია ფან რიშარის ხელით. წერილის დასაწყისში „ჟ. რიშარი“ მარჯვლელა სხვა ხელით.

² „1714“-ის წინ წამოღული „აქნისი“, ხოლო „1714“-ის შემდეგ წერია „მისი“. ეს უკანასკნელიც სხვა ხელითაა მარჯვლელა. ხვენი აზრით, თავისი მნიშვნლით წერადი უფრო ჰგავს ფნისში დაწერილს, ვიდრე მისსა დაწერილს. წერილის ზოგიერთი სიტყვა გაუგებარია.

N-36.

M. Richard¹

1714 vers mai.

Monsieur

Vous prirez Monsieur Pequet de... avec les affaires des missions de la Perse dont j'ai informé la Sacrée Congregation je suis charge de celle qui regarde le Seigneur Solkan Saba Orbeli oncle maternel de Vactank Roy ou Prince de Géorgie dont je les informerai etc. que je suis de plus charé de demander des missionnaires pour la Mingrelie et des provinces voisins que Sa Majesté a fait dire qu'elle enverroit dès que sa l'auroit c'est ce que M. de Pornou a dit devant, nous que Sa Majesté aiant envoyé ce Seigneur a sa sainteté aprez l'avoir traité aussi honorablement elle auroit égard a la réponse qu'elle luy écrira, - que sa Sainteté entrant dans ce qui regarde la

Condition de la Géorgie et des provinces voisins elle pourroit être puzee
que sa Majesté très chrétienne feroit tout ce qu'elle luy marqueroit la de
plus comme le leur étoit expliqué de plus elle même M. prioit leur E. de
m'accorder non seulement leur protection mais aussi de m'honorer de leur
bienveillance et pour ce affaires que pour les miennes en particulier, priez
de plus monsieur Pequet de en sorte que ces lettres ne soient pas Vaques
et generales, mais quelles repondent aux bontes que Monseigneur et Ma-
dame ont pour moy.

Voil ce me semble sur quoy on peut et il ecrite...

Je suis avec un très profond respect

Monseigneur

Votre tres humble et tres
obeissant serviteur

J. Richard.

¹ Archives. Paris, "Perse", t. 3, ff. 1640165v.

№37

1714 წლის 1 ივნისი. კარდინალ დე ლა ტრემუაის წერი-
ლი სულხან-საბაზე და სამეგრელოში მისიების ვაჟაზის
შესახებ.

კარდინალი დე ლა ტრემუაი, 1714 წლის 1 ივნისი¹.

ბატონი აბატი რიშარი, რომელსაც ექნება პატრივი ჩაბაროს ეს წერილი
თქვენს უსამღვდელოესობას ჩამოვიდა აზიიდან რამდენიმე თვის წინ და მს
შემდეგ, რაც მოახსენა ამ საქმეებზე, რომლებიც მას ჰქონდა დაკავებული
სპარსეთის მისიების მისრთ, ის ვაივლის რომში, რათა ანგარიშში ჩაბაროს
ამის შესახებ კონგრეგაციას და რათა შესთავაზოს საშუალებანი, რომლებსაც
ამ მისიების მოძღვარნი თვლიან შესაფერისად ხარწმუნოების ხაკეთილდღეოდ
და თავიანთი მოციქულებრივი საქმიანობის წარმატებისათვის. ასევე დროს მს
დაკავებული აქვს ხელი მოკიდოს იმ საქმესაც, რაც შეეხება საქართველოს
მეფის ბიძის სულხან-საბას პიროვნებას; ისევე როგორც იმ საქმეებსაც, რაც
შეეხება მისიებს სამეგრელოში და მეხობელ პროვინციებში; და თუნდაც მისი
მოგზაურობის განზრახულობა და მისი უფროსების მის შესახებ გამოთქმული
დადებითი შეფასება, საშუალებას არ გვაძლევს ექვი შეგვეპაროს იმაში, რომ
თქვენი უსამღვდელოესობა კეთილდინებებს გაუწიოს მას ყოველნაირი სამხაზუ-
რი, რომლებსაც თქვენზე დამოკიდებული იქნება. მე მაინც სრულიად განსაკუ-
რებულ ვადლებულად ვოვლი ჩემს თავს ვთხოვით თქვენ ამ სამხაზურის ვაჟ

3ა ვინაიდან ბატონი აბატი რიშარი დაბადებულია ჩემს საბლეს მიწა-წყალზე, მშველრები თქვენს უსამღვლელოუხობას, ვრწმუნობ, რომ მე დავმთავრებ პატივისცემით და სხვ.

¹ წერილი შედგება 2 გვერდისაგან იგი დაწერილი უნდა იყოს იეთიმ კარგინალი დე ლა ტრეპიასის მიერ საბუთი ხელმოწერულია აქ კათაქსიონ წერტილის მხარეზე ამ ნაწილს, რომელიც სულხან-საბას შეეხება.

№37.

Le Cardibal de la Tremoille¹

Le 1er. Juin 1714.

M. l'Abbe Richard qui cura l'honneur de remettre cette lettre a V. Em^{ce} est arrivé d'Asie depuis quelques mois, et apres avoir remply icy les commissions dont il estoit chargé par rapport aux Missions de Perse, il passe a Rome pour en rendre compte a la Congrég[at]ion et pour proposer les moyens que les Sup[er]ieurs de ces Missions jugent convenables pour le bien de la Religion, et pour le succes de leurs travaux apostoliques. Il est chargé en meme temps de ce qui a rapport a la personne de Solkan Saba Oncle du Prince de Géorgie, aussy bien que de ce qui regarde les missions de la Mingrelie, et des Provinces voysines, et quoyque le motif de son voyage, et les temoignages avantageux que ses Superieurs luy ont rendus, ne permettent pas de douter que V. Em^{ce}. ne veuille bien luy accord[er] tous les bons offices qui dependront d'El[le] je suis encore tres particulierement enga[gé] a les luy demander, M. l'Abbe Richard estant né dans ma Terre de Sablé. Je Supplie V. Em^{ce}. de croire que je suis avec respect etc.

¹ Archives. Paris, "Rome", t. 537, ff. 78-78v

№38

1714 წლის 1 ივნისი, რომში ვან რიშარის გამგზავრების შესახებ.

1714 წლის 1 ივნისი, ბატონ ...¹

უცხოური მისიების მღვდელი ბატონი აბატი რიშარი, რომელიც რამდენიმე ხნის წინათ ჩამოვიდა აქ, დაბრუნდა რა სპარსეთიდან, სადაც იგი ასრულებდა თავისი მღვდელმთავრობის ფუნქციებს, სრული მოწონებით გაივლის რომში, ბატონო, რათა შეასრულოს დავალებანი, რომლებიც მას დაკისრებული

აქვს მისი ზემდგომი პირების მხრივ სარწმუნოების საკუთილდღეოდ და წინს-
ტებისათვის აზიის ამ ნაწილში. ებედავ შევეცდრო თქვენს უსამღვდელოებო-
ბას კეთილინებოთ პატივი დასლით მას თქვენი მიჯარველობით. თუ კი ვინმე
კუთრებული მოსახრებანი შესძლებდნენ რაიმე დაემტკებნათ პატიანი აბატი
რიშარის მისიის განზრახვებისათვის, რათა მას ვაეწიოს თქვენი უსამღვდელო-
ესობის კეთილი სამსახური. მე ჩემს თავს ნებას მიეცემა შეიქცა, თქვენთვის,
რომ რამდენადაც ის დაიბადა ჩემს საბლეს მამა-წყალზე, მე ნამღვდილად ძალა-
ან დაინტერესებული ვარ იმაში, რაც მას ეხება. ვეცდრები ასევე თქვენს
უსამღვდელოესობას, ერწმუნოს, რომ დავმოები პატივისცემით და სხვ.

¹ წერილი შედგება ერთი გვერდისაგან. იგი ხელმოწერულია. კალიგრაფიის შესწავლით ზეგ
კარდინალ და ლა ტრეზუაის ხელს.

№38.

Le 1er Juin 1714. a M.¹

M. l'Abbe Richard Prestre des missions Etrangeres qui est arrivé icy depuis quelque temps revenant de perse ou il a exercé les fonctions de son Ministère avec une entiere approbation, passe a Rome monseigneur pour s'acquitter des Commissions dont il est chargé de la part de ses Superieurs pour le bien et pour l'avantage de la Religion dans cette partie de l'Asie. Jose supplier V. Em^{cc}. de vouloir bien l'honorer de sa protection, si les considerations particulieres pourroient ajouter quelque chose aux motifs de la mission de M. l'Abbé Richard pour luy procurer les bons officies de V. Em^{cc}, il prendrois la liberté de luy dire que comme il est né dans ma Terre de Sablé, je m'interesse tres veritablem[ent] a ce qui regarde. Je supplie aussy V. Em^{cc}. de croire que je suis avec respect etc.

¹ Archives. Paris, "Rome", t. 537, f. 79.

№39.

1714 წლის 1 ივნისი. გუაღტიერის წერილი ვან რიშარზე.

გუაღტიერი. 1714 წლის 1 ივნისი¹.

წერილი, რომელიც მე მაქვს პატივი მიეწერო თქვენს უსამღვდელოესო-
ბას, თქვენ ჩაგებარებლათ პატიანი აბატი რიშარის მიერ, რომელიც ჩამოვიდა
სპარსეთიდან რამდენიმე ხნის წინათ, მას შესძევ, რაც აქ იმუშავა წარმატე-
ბით მისიების საკუთილდღეოდ და სასარგებლოდ. რამდენადაც მას დაკისრებუ-
ლი აქვს მრავალი საქმე, რომლებიც ამასთან დაკავშირებულნი არიან ისევე

როგორც სხვა წამოწვევებთან, რომლებიც შეიძლება მეტად სასარგებლო იქნეს
სარწმუნოებისათვის, ის გაივლის რომში, რათა შესრულოს ისინი. მე ვევედ
რები თქვენს უსამღვდელოესობას კეთილი ინების დღის პატივი მას თავისი
მეარველობით მისი იქ ყოფნის დროს. მე დარწმუნებული ვარ თუ კი საჭირო
იქნებოდა რაიმეს დამატება, მისი მგზავრობის განზრახვის განსახილველად
თქვენ კეთილს ინებებდით ნაწვდომიდათ განსაკუთრებულ მოსახრებებს, რომ-
ლებიც მე მაქვს, რათა დავინტერესდე იმით, რაც მას ენება, რამდენადაც ბა-
ტონი აბატი რომარი დაიბადა ჩემს საბლეს მისწავალზე. მე ვევედრები
თქვენს უსამღვდელოესობას დარწმუნებული იყოს, რომ მე დაემსახე პატივის-
ცემით და სხვ.

¹ წერილი შედგება 2 გვერდისაგან. იგი ხელმოწერილია.

N:39.

Gualtieri¹

Le 1er Juin 1714.

La lettre que j'ai l'honneur d'écrire a V. Em^{or} luy sera rendue par M. l'Abbé Richard qui est venu de Perse depuis quelque temps apres y avoir treavaillé avec succes pour le bien et pour l'avantage des Missions. Comme il est chargé de plus[sieu]rs comm[iss]ions qui y ont rapport aussy bien qu'a d'autres etablissements qui peuvent estre d'une grande utilité pour la Religion, il passe a Rome pour s'en acquiter. Je supplie V[ot]re Em[inen] ce de vouloir bien l'honorer de Sa protection dans le sejour qu'il y fera, et je suis persuadé que s'il estoit necess[ai]re d'ajouter quelque chose a la consid[erati]on du motif de son voyage, Elle voudroit bien entrer dans les raisons part[iculi]ers que j'ai de m'interessier a ce qui le regarde, M. l'Abbé Richard estant né dans ma Terre de Sablé. Je supplie V[ot]re Ex-^{ce} d'estre persuadée que je suis avec respect etc.

¹ Archives. Paris, "Rome", t. 537, ff. 80-80v

N:40.

1714 წლის 2 ივნისი. ვან რომარის წერილი მონტეროიდან.

1714 წლის 2 ივნისი.

59

მოწვეული ხელმოწვევ¹

ვინაიდან ვერ შევძელი დამეცადა რომში წასაღებ სარეკომენდაციო წერი-
ლებისათვის, რომლებიც თქვენმა დიდებულებამ კეთილი ინება ვბრძანებინათ,

რომ ისინი მიუქნალებინათ ჩემთვის, გაბეჯდავ ჩემ თავს ნება მივიღე უმარტოოდ
ხად შევეკვდროთ თქვენ, კეთილი ინებთი გავუზავნათ ისანი პატონი ბატონი
ვალერების ინტენდანტს მარსელში.

თუ თქვენი დიდებულება კეთილინებებს, რომ ამის ნება დამსთოს, ჩემ
თავს პატივს დავუღებდი. შემტყობინებინა თქვენთვის ამის შესახებ, თუ რას
ვააკეთებენ რომში საქართველოს მეუფის სახარგებლოდ და მისიანერების შესა-
ხებ, რომლებიც ჭირლებათ სამეგრელოში.

რამდენადაც თქვენმა დიდებულებამ კეთილი ინება დაეწყო ჰქონოდა ჩემ
მიმართ ამდენი სიკეთე, ვიმელოვნებ, ის მოისურვებს გაავრცელოს იგი. ჩემს პა-
ტარა ღარიბი ოჯახი, ამჟამად არ საჭიროებს დანმარებას არსებობისათვის. მე
მას ვაბარებ მხოლოდ თქვენს მოწვევლებას შემდეგობისათვის.

დავშობები მეტად ღრმა პატივისცემით მოწვეული ხელმწიფე, თქვენი დი-
დებულების უმდაბლესი და უპიორნილესი მსახური.

ქ. რომში

მონტეროში², 1714 წლის
ამ 2 ივნისს.

¹ წერილი შედგება 2 გვერდისაგან. იგი დაწერილია მისიანური ენა რომში ხელთ ირემ
გვერდზე სენია შუამი დასმულია ჯვარი.

წერილის პირველ გვერდზე თარიღი: „1714 წლის 2 ივნისი“, მარჯვნივა სხვა ხელით.

² ქ მონტერო შედგარების პარისიდან 75 კილომეტრზე, სენი და მარსის დეპარტამენტში.

N:40.

2 Juin 1714.

59

Monseigneur¹

N'ayant pu attendre les lettres de recommandation pour Rome que
Votre Grandeur a bien voulu ordonner qu'on fit, j'oze prendre la liberte de
la suplier tres humblement d'avoir la bonte de les faire adresser a
M[onsieur] d'Arnoul intendant des galeres a Marseilles.

Si Votre Grandeur veut bien me le permettre je me donneroi
l'honneur de l'informer de ce qu'on fera a Rome en faveur du prince de
Géorg[ie] et par raport aux Missionnaires dont on a besoin dans la Min-
grelic.

Puisque Votre Grandeur a bien voulu comm[encer] a avoir pour moy
tant de bonte j'espere qu'el[le] voudra bien la continuer; ma pouvre petite
famille n'a pas presentement besoin de secours pour vivre, je la recom-

mande seulement a Votre charité pour la suite.
Je suis avec un tres profond respect,

Monseigneur
de Votre Grandeur, le tres
humble et tres obeissant
serviteur

J. Richard
a Montereau ce 2 Juin 1714.

¹ Archives. Paris, "Perse", t. 3, ff. 169-169v.

№41.

1714 წლის 6 ივნისი. მბრძული. ს.-ს. ორბელიანის წერილი
კრავ ექ პონშარტრენს დაწერილი მისივე ხელით.

1714 წლის ივნისი¹.
თავადი სულხან-საბა. 1714 წლის ივნისი².

63.

ქ. მადლითა და დიდის მუქისა ერთგული და საყვარელი, თანაგან შინა-
ხო, ბრძენი და ვინიერი ბატონი მუსუ პონშარტრან³, სულხან საბა ორბე-
ლიანი, მონაზონი წმიდის ბასილიისა ვიხაროდენ: ვიცით წვენს ამბავს იკა-
თხავთ, დიდის მუქის წყალობითა და თქვენის ბუნიერობით მარხილიას⁴
შვილობით კანს ხელის შეწყობით მოვედით: თქვენი დიდად მადლიერი, რომ
წვენზე და წუნის ტყუილზე და წუნის ქვეყანაზედ მრავალს გაისაჯუქით; აქ მუსუ
დარხოს⁵ დაგუხვდა რაც უწინ გარჯილიყო წუნზე ნამეტნავად კიდევ ვაისა-
ჯა: კატარდა გვიმოვა და რომს გავვისტუმრა: ღთუ დიდის მუქის წყალობა წე
დავილითი: 1714: ივნისი: 6:

[ხველად] სულხან-საბა⁶.

¹ მიწერილია სხვა ხელით, ფრანგულად.

² მიწერილია სხვა ხელით, ფრანგულად.

³ უნდა იყოს: პონშარტრენი.

⁴ მარხილია - მარხელი

⁵ უნდა იყოს: დარხი.

⁶ ამოღებულია Archives du Ministère des Affaires Étrangères, Paris, t.3, p.177.

სულხან-საბა ორბელიანის ამ წერილის ფაქტობრივ ობ. ო. გამოდგა, სულხან-საბა ორბელიანის
ჯიშის საფრანგეთში, „მაცნე“, 1965, 165.

წერილის დასაწყისში, შეაშა დახმულია ჯვარი.

1714 წლის 6 ივნისი, მარსელი, ს.-ს. ორბელიანის წერილი
 დე პონშარტრენს (საბას წერილის ფრანგული თარგმანის).

უძრძნესი, უკანათღებულესი, უთავაზიანესი და სრულყოფილი, საფრანგეთის დიდი იმპერატორის გვიანო, ბატონო დე პონშარტრენ, მქ სულთან-საბა ორბელი ვინიდა ბასილის ორბელის ბერი, მოგესალმებით თქვენ.

სრულდებითაც არ მეპარება ექვი იმაში, რომ თქვენი გულგონილობა თქვენ მოგასურვებინებთ ჩემი ამბების ვაგებას, მაქვს პატყუ, ვითხრაი თქვენ, რომ ჩვენ ჩამოვვდით სრულიად ჯანმრთელნი მარსელში, აღსავსე მადლიერებით ვველა ამ შრომისათვის, რაც თქვენ კეთილინებუი ავლეთ თქვენს თავზე რავორც ჩვენი მეყესა და ჩვენი სამშობლოსათვის, ასევე კერძოდ, ჩემთვის. ბატონი დ'არნუ, რომელმაც ბევრი იხრუნა ჩვენთვის ჩვენი ჩამოსვლისას, აღსავსე უფრო მეტს ხრუნავს. მან კეთილინება და მოამზადებინა კატარია ჩვენს წასასვლელად იტალიაში, და დამთხმა ნუ ინებოს, რომ თქვენი იმპერატორის წყალობა შემცირდეს თქვენს მამართ¹.

სულთან-საბა².

¹ საბუი შეგება სულანური ერთი ვერლისაკან კალიერეთის მისეკით იგი თარგმანი ეს იყოს გან რამის ბერი წერილის ზემოთ შუაში დასმული აქვს ვერა.

² „სულთან-საბა“ მილიანად წერა და ქვემოთ ხაზგასმული ორბელი ამ წერილის ფრანგული თარგმანის უფრობიანი ის ტბადეა, სულთან-საბა ორბელიანის ვინიდა საფრანგეთის, „საქმე“, 1913, N-5.

Tres sage¹, tres éclairé, tres aimable et accompli Vizir du Grand Empereur de France Monsieur de Pontchartrain, moy Solkan Saba Orbelo religieux de l'ordre de S[ain]t Basile vous salue.

Ne doutant nullement que votre bonté vous fasse souhaiter de mes nouvelles, j'aurois l'honneur de vous dire que nous sommes arrivés en bonne sante a Marseille, pleins de reconnaissance pour toutes les peines que vous vouliez bien vous donner tant pour notre Roy et notre patrie que pour moy en particulier.

M[onsieur] d'Arnoul qui s'etoit donné beaucoup de soin pour nous a notre arrivée, s'en donne encore davantage, il a eu la bonté de faire preparer un bateau pour notre passage en Italie, que Dieu ne permette pas que les faveurs de Votre Empereur se diminuent a Votre egard.

Solkan Saba.

¹ Archives. Paris, "Perse", L3, f. 178.

1714 წლის 8 ივნისი. მღვთმარობა სპარსეთისა და საქართველოში. საქართველოს
ისტორიის
ინსტიტუტი
მამა დ'ისიულენი, იეზუიტი. თავრიზში,
1714 წლის 8 ივნისი ...
ბერა მისიონერი სპარსეთში¹

60.

მოწვეული ხელმწიფე.

წერილით, რომლითაც თქვენსა აღმატებულებამ მე პატივი დამლო, 1713 წლის 8 ოქტომბრის თარიღით, მივიღე უკანასკნელ 24 მაისს, თქვენ მე მივალე ვაცნობით ის, რაც ხდება სპარსეთში, როგორც მისიების შესახებ, ასევე საქართველოს მეფის შესახებ. მე თქვენ მაცნობეთ, რომ მიიღეთ ჩემი წერილი დაწერილი ისპაჰანში 1713 წლის 4 მაისს. თუ თქვენ მიიღეთ წერილი, რომელიც მე შეინდა პატივი მიმწერა თქვენთვის გახული წლის 29 სექტემბერს თავრიზში ჩემი დაბრუნების შემდეგ, თქვენ გაიგებდით, თუ როგორ უღირსად ვგმობდნენ ჩვენ აქ, ვინაიდან ჩვენ ნება დავართეთ რაინდებს მისეულიყვნენ ჩვენთან, ჩვენს კვლესიაში იმ თავისუფლების მიხედვით, რომელიც ყოველთვის ჰქონდათ მისიონერებს სპარსეთში და უკვე ექვსი წელია დადასტურებულია მისი უდიდებულესობის დებსანის ბატონი მიშელის შუამდგომლობით. და თუმცა ხელისუფლების ამ წარმომადგენლებთან ერთად მე ჩემ დასაცავად მივიმარჯვე მის უდიდებულესობასთან და შაჰთან დადებული ხელშეკრულება, რომელიც მას წავუღე მე თვითონ. და მას წარუდგინა იმავე დროს ბატონი პილე დე სენტ-ილიანის მიერ, გარდა ამისა, მე ვინჯე კიდევ იმათ, ვინც ჩვენ თავს გვეხმის, განკარგულებები ხელახლა გაცემული იმავე შაჰის მიერ ბატონი ავათიანიელის მოთხოვნით, რომლის გარდაიცვალეების ცოტახნის შემდეგ, სომეხ-სქისმატიკების პატრიარქმა არაიერი არ დაიშურა ამ დაინტერესებულ და შაჰის კარის უპატიოსნო მიხედვების მიმართ და გაცემულ იქნა განკარგულებები, ყველანი საწინააღმდეგო, იმ განკარგულებებისა, რომლებიც ჩვენ გვქონდა და რომლებსაც ძალა აქვთ მხოლოდ თავრიზში, თუმცა ისინი საერთოა სპარსეთის ყველა აფვილებსათვის, სადაც არიან მისიონერები, როგორც ეს ჩანს ამ განკარგულებების ასლებიდან, რომლებიც მე ვაუვზაუნე მის აღმატებულებას ჩვენს ულს კონსტანტინოპოლში, რომელიც მე მიმწერა, რომ მან ისინი ვაუვზაუნა სამეფო კარს, და რომლებიც შემდეგ ბატონმა აბატმა რიშარმა წაიღო თვითონ. თქვენი აღმატებულების წერილები ათამაღიფლესადმი, რომელთა წყალობით ბატონმა პილე დე სენტ-ილიანმა წარუდგინა შუამდგომლობანი ამ მინისტრს, რათა წარმოედგინა ის ძალმიძრეობა, რომელსაც ჩაიღიდნენ თავრიზში ჩვენს მიმართ. ამ შუამდგომლობებმა ვერ შეხდეს დაერწმუნებინათ საფრანგეთისა და სარწმუნოების მტრების მიერ წინასწარ ვინწყობილი ეს პირები. და მოელო პასუხი, რომელიც მან ვასცა ბატონ პილეს არის (რომ, როცა თქვენი მეფე შეასრულებს თავის სიტყვას, ჩვენ შევასრულებთ

ჩვენსას). თქვენი აღმატებულება უფრო დარწმუნებული იქნება იმამ, ^{მისი} მე მას ვუბნები როცა მიიღებს წერილს, რომელსაც მე მას ვუგზავნი, და რომელიც მე მომწერა ფრანგულ კარბების ნეტარმა მამამ პროვინციადამა ^{მისი} კანში, რომელიც ბატონის პილემ ვახაია თავისი ვიცე-კონსულად, რომელიც წაუღო თქვენი აღმატებულების წერილები ათამდილეუს, მაგრამ, ვინაშა რა ვაკნულე მომადებრებული იმით, რომ მეტად გამიერტყლა სიტყვა ჩვენი დენის შესახებ, როდესაც თქვენი აღმატებულება დაკავებულია სახელმწიფოსთვის უფრო სერიოზული და სასარგებლო საქმეებით. ვტოვებ ვახზე ბევრ ვარსკვლავს, რომლებიც შეეხებთან ამ დენას, რომელსაც ჩვენ ვაკვნიპერ და რომელიც ვგარიტყვს დღემდე ჩვენ არა მარტო ჩვენ ფრანკციებს, არამედ კიდევ ვახსაბს თავისუფლებას, ვნახულობთ ქრისტიანებს, როგორც ამ მხარისას, ისევე იმით, რომლებიც ყოველდღე ჩამოიდან სხვადასხვა ადგილებიდან, და რომლებსაც თვით ჩვენი ინტერესები ვგაიძულებენ ვისაუბროთ, რომ ჩვენ არ ვაკვს შესაძლებლობა ხშირად მივიღოთ ჩვენი წერილები და არც ის, რასაც ჩვენ ვუგზავნიან ჩვენი არსებობის შესახარწუნებლად.

მე ვუტოვებ ბატონ პილეს და სხვა მიხიანერებს, რომლებსაც მშვენივრად იციან ის, რაც აქ ვაკეთონ, რათა აცნობის თქვენს აღმატებულებას სპარსეუბის ცული მოქმედების მიხეზი მიხიანერების ადგილსაჩყოფელში, რათა ვითხროთ თქვენ, რომ საქართველოს მეფე დაკავებულია აქ უფრო მკვიდრად, ვიდრე ადრევე სარწმუნოებაში მისი სიმტკიცის გამო, რამაც ცოტა ხნის შემდეგ გამოიწვია საქართველოში დიდი უწყესრიგობა, რომლის დამთავრებასაც ელოდებით.

ამ მეფეს, რომელსაც ჰქვია ვახტანგ მირზა, ჰყავს ძმა, რომელიც ამ ბერძნული რელიგიური წესსვეულების მქონე ერთი პატრიარქია. ამ პატრიარქს, რომელიც დაახლოებით 50 წლისაა, მოსწერა სპარსეთის შაჰს და მას თხოვა, რათა დანიშნონ იგი საქართველოს მმართველად, მათხოვონ მას ცოლად საქართველოს კახეთის მთავრის ქალიშვილი და რომ ის გამაჰმადიანდება; და პირდა რა აგრეთვე მონათა დიდი რაოდენობა რომელსაც ის ვაუგზავნის შაჰს-საქართველოს ჩვეულებრივი ხარკი; რომ ის ვაუგზავნის მას აგრეთვე ვახტანგის ცოლს და მეფე ვახტანგის ოჯახს, თავის ძმისშვილს, ზემოსხენებული მეფის შვილს, და საქართველოს ყველა სხვა თავადს და დიდებულს.

შაჰმა სიამოვნებით მიიღო ეს ახალი ამბავი და მაშინაივე ვაგზავნა შერეკები, რათა წაეღოთ საჩუქრები ამ პატრიარქისათვის, წერილებთან ერთად, რომლებშიც იგი მას აღუთქვამს დააკისყოფილოს ის მოლიანად, როგორც ეს იგი გამაჰმადიანდება. საქართველოს თავადებსა შუიტყვეს რა ის, რაც ხელბოდა, შუიპერეს პატრიარქი და იგი კარვად ჰყავთ დაცული მხარეში, რომელსაც ეწოდება ოსეთი, საიდანაც სპარსეთის შაჰს არ შეუძლია მისი გამოვლანა; და მათ ყველამ ერთად მოსწერეს შაჰს რომ სხვა არავან უნდათ რომ მართავდეს მათ ვარდა თავიანთი მეფე ვახტანგისა, მაგრამ არ ვაანით რა არავითარი მუარველობა, ძლიერ საშინაა, რომ იხინი მას [ვახტანგს] თავიდან არ მოიშორებენ, იმიტომ, რომ ეს ერთად ერთად ამ ოჯახიდან, რომელსაც უნარი შესწევს წამოიწვოს რაიმე საქმე, აი რატომსა, რომ სპარსელებს, ემანათ კვლავ

დაბრუნის ის თავის ქვეყანაში და უნდოდათ, რომ ის ჯერ გამაჰმადიანებულ-
ყო, რაც ყწინააღმდეგება იმ პირობებს, რომლებიც მათ აღუთქმეს, როცა ისინი
დაბრუნეს. მებრამ ეს კეთილშობილი მუქე მუდამ ძლიერ შორხაა ცხსხეუბა
რომ დააკმაყოფილოს ისინი ამ საკითხში, კერძოდ მას შემდეგ, რაც მან მადლი
მის უდიდებულესობის და თქვენი აღმატებულების წერილები, რომლებზედაც
იგი ცრემლებს ღვრიდა, როცა მე ვუკითხავდი მას მის თარგმანს, რომელიც
გააკეთეს მათგან მას შემდეგ, რაც ისინი მას წარუვლდნენ.

თუ ბატონმა კონსულმა სმირნაში მიიღო იგივე განკარგულებები, რომლებ-
საც თქვენი აღმატებულება მაცნობებს, რომ ასეთი განკარგულებები მიცემულია
ბატონ კონსულისადმი, ადგილში სპარსეთის ელჩის შესახებ, მე ვიმედოვნებ,
რომ ჩვენ მალე მივიღებთ შემსუბუქებას ჩვენს ღვეანაში, ვინაიდან მე მწერტი,
რომ ელჩმა გაირა სმირნაზე და არა ადგესოზე. თუ არა და უნდა ველოდოთ
ჩვენი გეგმებისა და ახალი კონსულის ჩამოსვლას, რომლებსაც ჩვენ ვვადრდები-
ან სპარსეთისათვის და რომლის შესახებ ჯერ კიდევ უკანასკნელი მიხის
თვის 20-ხათვის არაფერი იყო ცნობილი.

როგორც კი მე ვავიგე სპარსეთის ხსენებული ელჩის გამგზავრება, ეს მე
გაცნობე ბატონ ჩვენს ელჩს კონსტანტინოპოლში, შეკატეობინე რა მას მისი
გვარი, მისი წოდება და მხედვლების რაოდენობა, რომლებიც მას შეყვდა მას
ამალაში, როდესაც ის გაეგზავრა ერევნიდან. ბატონი აბატი რამზარი, რომე-
ლიც ამჟამად უკვე ჩამოსული უნდა იყოს თქვენს აღმატებულებასთან, კიდევ
უფრო უკეთესად გაცნობებთ მდგომარეობას, რომელშიც [არიან. -ი.ტ.] მისიხი,
რომლებსაც კიდევ უფრო ცუდად ეგრობიან, ვიდრე მაშინ, როცა ის იყო აქ-
მათი მდგომარეობა მალე შემსუბუქდება, თუ მათ ექნებათ თქვენი აღმატებულე-
ბის მეფარველობა, რომლის მისართ, ვაძლევ ჩემ თავს უფლებას, ვთქვა, რომ
ვარ უღრმესი პატივისცემით.

მოწყალეო ხელმწიფეც, თქვენი უმაღლესი და უმორჩილესი მსახური
ძმა პიერ დ'ისუენი მისიონერი სპარსეთში.

¹ წერილი შედგება 4 ვერსიიდან. ამ წერილის ერთი ადგილი, სადაც დაბარია საქროველო
ზე, ფრანგულ ენაზე გამოაქვეყნა დ. ლენგმა (იხ. D.M. Lang, Georgian Relations..., pp.123-124).

№43.

Le pere d'Issoudun

Jesuite

A Tauris le 8 Juin 1714¹

Relig[ieu]x Missionnaires en Perse

Monseigneur

Par la lettre dont V[ot]re Excel[le]nce m'honora le 24 May dernier
en date du 8 octobre 1713, Elle m'ordonna de luy faire scavoir: ce qui se
passe en Perse, tent au sujet des missions, que du Prince de Géorgie. Elle

me marque avoir receu ma lettre du 4 de MAY 1713 tecrire a Hispahan ^{depuis mon}
Elle a receu celle que je me suis donné l'honneur de luy ecrire depuis ^{avec}
retour a Tauris en date du 29 Septembre suivant. Elle apprendra ^{avec}
quelle indignité on nous traitez icy, parceque nous laissons venir chez
nous a nostre Eglise les Chevalers, selon les libertés qu'avoient toujours eu
les missionnaires de Perse, et depuis six ans confirmées a la requete du
S[ieu]r Michel Envoyé de Sa Majesté: Et quoy qu'avec ces autorités,
j'aportasse pour ma defense le traité fait avec Sa Majesté et le Sophy que je
luy ay porté moy meme et luy fut en meme temps présenté par M[onsieur]
Pidou de S[ain]t Olon; outre cela je montray encore a nos agresseurs les
ordres nouvellement donnez par le meme Sophy a requette de M[onsieur]
d'Agathople; le quel etant mort; peu de temps apres le Patriarche des Ar-
meniens Schismatiques, n'a rien epargné aupres des officiers de cette Cour
interessée, et sans honneur; et on tiré des ordres tous contraires aux
nostres, qui n'ont de vigueur qu'a Tauris, quoy qu'ils soient generaux pour
tous les endroits de la Perse ou il y a des missionnaires, com[me] il paroist
par les copies de ces ordres que j'ai envoyées a M[onse]i[gn]eur nostre
Ambassadeur a Constantinople, qui m'a escrit les avoir envoy[é] en Cour,
et que depuis M[onseigneur] l'Abbé Richard a portez luy meme: Les let-
tres de V[otre] Excel[lence] a l'Atamadovlet, sous l'ombre desquel[les]
M[onseigneur] Pidou de S[ain]t Olon a fait des requetes a ce ministre, pour
luy représenter la violence qu'on faisoit a Tauris, n'ont pu convaincre ces
esprits prevenus par les Ennemis de la France et de la Religion; et toute la
reponse qu'il a fait a M[onsieur] Pidou est (que lorsque Vostre Roy tiendra
sa parole, nous tiendrons la nostre) V[otre] Excel[lence] sera plus convin-
cüe de ce que je luy d[it] par une lettre que je luy adresse, et que m'a
ecrite le R[everend] P[ere] Provincial des Carmes Des chaus[sées] a His-
pahan, que M[onsieur] Pidou a f[ait] son Vice-consul, le quel a porté les
lettres de V[otre] Excel[lence] a l'Atamad[ov]let. MAis craignant de me
rendre importun par un trop l[ong] discours, au sujet de nostre persecu-
tion, pendant que V[otre] Excel[lence] occupé en des affaires plus se-
rieuses et plus utiles a l'etat, retancha beaucoup de circonstances au sujet
de cette persecu[ti]on qu'on nous fait, et qui jusqu'a present nous prive
non seulement de nos fonctions; mais encore nous oste la liberté de voir
les Chretiens, tant du pays que ceux qui arrivent tous les jours de divers
endroits, et avec lesquels nos interets memes nous ob[li]gent de conver-
ser; ce qui fait que nous ne pouvons souvent recevoir nos lettres, ny ce
qu'on nous envoie pour l'entretien de la vie.

Je laisse a M[onsieur] Pidou et aux autres mission[n]aires parfaite-
ment instruits de ce qu'on a fait icy, de faire sçavoir a V[otre] Excel[lence]
les raisons moi adres d'agir des Persiens a l'Endroit des missionnaires.

pour luy dire que le Prince de Géorgie, est retenu plus étroitement qu'il n'estoit, a cause de sa fermeté dans la religion, ce qui a cause depuis peu un grand desordre dans la Géorgie et dont on att[end] la fin.

Ce Prince nommé Vactank Mirza, a un frere qui est le Patriarche de cette nation du Rit grec. Ce patriarche âgé d'environ 50 ans a écrit au Roy de Perse, et luy demande de la faire gouverneur de la Géorgie, de luy donner en mariage la fille du Prince de Kaket en Géorgie, et qu'il se fera ture, promettant aussi un grand nombre d'esclaves, qu'il enverra au Roy; tribut ordinaire de la Géorgie; qu'il luy enverra aussi sa femme et toute la maison du Prince Vactank son neveu, fils du susdit prince, et tous les autres princes et grands de la Géorgie.

Le Roy a reçu cette nouvelle avec plaisir, et aussitôt a expédié des courriers pour porter des presents a ce Patriarche avec des lettres qui luy promettent de le satisfaire en tout, aussitôt qu'il se sera fait Turc. Les grands de la Géorgie instruits de ce qui se passoit, se saisit du Patriarche, et l'ont mis sous bonne garde dans un pays nommé Osset, d'ou le Roy de Perse ne peut le retirer; et les memes tous unis ont écrit au Roy qu'ils ne vouloient point: d'autre pour les gouverner que leur Prince Vactank. mais n'ayant aucune protection, il y a bien a craindre qu'ils ne se defassent de luy, parce qu'il est seul de cette famille capable de quelque entreprise, ce qui fait que les Persiens craignent de la renvoyer dans son pays, et qu'ils voudroient qu'il se fit Turc auparavant, ce qui est contraire aux conditions qu'ils ont faites lorsqu'ils ont esté subjugués: mais ce genereux prince est toujours fort éloigné de les satisfaire sur cet article, particulièrement depuis les lettres qu'il a reçues de sa Majesté, et de V[otre] Excel[le]nce lesquelles il bainoit de larmes, lorsque je luy lisois l'interpretation que l'on avoit faite, apres les luy avoir presentées.

Si M[onsieur] le Consul de Smime a reçu les memes ordres que V[otre] Excel[le]nce me marque avoir données a M[onsieu]r le Consul d'Alep au sujet de l'Ambassadeur Persan, j'espere que nous recevrons bientôt du secours dans nostre persecution, parce qu'on m'écrit que cet Ambassadeur a passé par Smime et non par Alep: si non il faudra attendre l'arrivée de nos vaisseaux et du nouveau Consul qu'on nous fait esperer pour la Perse, et dont n'avoir encore point de nouvelles Hispahan le 20 du mois de May dernier.

Des que j'ai sçu le depart dudit ambassad[eu]r Persan, j'en ay donné avis a M[onsieur] nostre Ambassad[eu]r a Constantinople luy disant son nom, sa qualité et le nombre de gens qu'il avoit a sa suite lors qu'il est parti d'Erivan. M[onsieu]r l'Abbé Richard qui doit a present estre arrivé auprès de V[otre] Excel[le]nce luy fera encore mieux cagnoitre l'etat ou ilave les missions, qui sont encore plus mal traitées que lorsqu'il y estoit;

Elles seront bientost soulagées si Elles ont la protection de V[ost]re
cel[en]ce de laquelle je prends la liberté de me dire d'un tres profond
respect.

Monseigneur.

Votre humble et tres obeiss[on]t serviteur
Fr[ere] Pierre d'Isoudun O.J. Missionnaire en Perse.

¹ Archives. Paris, "Perse", t. 3, ff. 170-171 v.

№44

1714 წლის ივნისი. ს.-ს. თბილისის საეპისკოპოსოსა და რომის
მოგზაურობის მისიებისა და მათი განხორციელების შესახებ.
... 1714 წლის ივნისი¹.

64.

ბატონმა სულხან-საბამ, ქართველმა თავადმა, წმ. პახილის თბილისის ბე-
მა, ჩამოვიდა რა საეპისკოპოსოში, თხოვა მეყვეს ორი წყალობა: პირველი, აღმო-
ჩინოს დახმარება საქართველოს მეფეს, მის დისშვილს თავისუფლად დაბრუნ-
დეს თავის სამეფლობელოებში; მეორე, კეთილი ინებოს გავზავნოს 12 მისიონე-
რი სამეგრელოში და აძნაზ ხალხთან, რომლებიც მუხობდები არიან.

მისმა უდიდებულესობამ ორი აუდიენციის დროს, რომლებიც მან მას მო-
სცა, უბოძა რა მას ერთი და მეორე წყალობა, უთხრა მან თვითონ რომ საქო-
რო იყო მზადყოფნით, რათა მან ყოველივე ამის შესახებ აცხადოს მის უწმინდეს-
სობას, და რომ ის სიამოვნებით გააკეთებს ყველაფერს, რასაც ის მას მოუთხო-
ვს.

ამ თავადმა, გაემგზავრა რა რომში, უდიდესი მადლიერების მოვლი გამო-
ვლინებით მოახსენა მის უწმინდესობას ის, რაც მეყვეს მას უთხრა, მან (პაპმა
— ი.ტ.) დაინახა ამაში ორი სრულიად განსხვავებული რამ, მან მძევა ისევე
როგორც წმიდა კონგრეგაციამ, რომ მართლაც, რამდენადაც, საქართველოს მე-
ფის ვახტანგის განთავისუფლება, მილიანად დამოკიდებულია შაჰისებთან, რომ-
ელთანაც ამჟამად ის იმყოფება, მისი უდიდებულესობას შეუძლია ვაჭრობის
საშუალებით ბევრი რამის გაკეთება მის სასარგებლოდ; და რომ სპარსეთის
ელჩის ჩამოსვლაც კი დიდად სასარგებლო იქნება; მაგრამ რაც შეეხება მისიას
და 12 მისიონერის რჩენას, ერთმაც და მეორემაც ჩასთავადა, რომ ამას არ
ჰქონდა არავითარი კავშირი, არც სპარსეთის ელჩთან, არც საქართველოს მე-
ფის განთავისუფლებასთან; 1. იმიტომ, რომ სამეგრელოს არავითარი კავშირი
არა აქვს ქართლთან, რომელსაც ჰყავს თავისი ცალკე მთავარი და რომელიც
დამოკიდებულია სულთანზე; 2. იმიტომ, რომ სამეგრელოს პატრიარქს, რო-
მელმაც თხოვა ეს მისიონერები თვითონ სურს მხარი დაუჭიროოს მათ, დაკუ-

შერეულია რა ამ მხარის მოთავითან და დიდუბუღუბთან; და, რომ ამითაჲს საჭიროა განხილულ იქნას ეს საქმე, როგორც სრულიად განსაკუთრებული რა განსხვავებული ყველა იმისაგან, რასაც შეიძლება მოველოდეთ შაჰის ჩამოსვლისაგან, რომელიც მეტად აუცილებელია, იმისდა მინდვით, რასაც ტყობინებს ბატონი დეჰალიონი კონსტანტინოპოლიდან.

შიშვნელოვანიცაა, როგორც მე ეს მიმითია ბატონმა დე პონშარტრენმა, რომ ამ დესპანმა არ იცოდეს ბატონი სულხან-საბას საფრანგეთში ჩამოსვლა და რომ მან არ შენიშნოს მისა შემდგარი რამდენიმე მისიონერისაგან, რომელიც მან თხოვა, რათა ისინი დაუყოვნებლივ გაემგზავრონ ისე, რომ ამ წიგნს პერს რომლის დიდი მინდობება გულის მიხვედა მეუფას დვითისძისაობას და რომელიც ელოდება მათ გზაზე, რათა მან შესძლოს შეუძღვეს მათ საცხოვრებელ ადგილებში.

ეს ღირსეული მოხუცი იდაად დამწუნდება, როცა შეიტყობს, რომ მას არამც თუ არ უგზავნიან მისიონერებს და როგორც ყოველიდან ჩანს მათ სრულიად არ ვაგზავნიან, თუ მათი ვაგზავნა აღმოჩნდა ელჩის ჩამოსვლაზე და მისი ელჩობის წარმატებაზე დამოკიდებული.

ვაცნობ რა ქართველობის ნიჭიერებას მე შესძლია დავარწმუნოთ, რომ იქნებოდა გაცილებით უფრო ხელსაწერელი სარწმუნოებისათვის, რომ მას (სულხან-საბას. — ი.ტ.) არაფერი აღუთქვათ, ზოგიერთი მოსახრების ვარაუდს, ისე, რომ არაფერი შევასრულოთ. ყოველ შემთხვევაში მას რომ არ ეთქვა და არ მიეწერა ვეღვან როგორი გულგუთილობით მიიღო ის მისმა უღიღუბლელობამ და აღუთქვა მას ის, რაც მან შესძლო ეთხოვა მისთვის. მე ვთქვა, რომ არაფერი შევასრულოთ, რადგანაც, თუ იმისათვის, რათა ვაგზავნილ იქნან მისიონერები, ელოდებიან სპარსეთის ელჩს, მათ სრულიად არ ვაგზავნიან ან ვაგზავნიან მეტად გვიან.

¹ წერილი შედგება 3 გვერდისაგან. სამივე გვერდზე ზუსტი შუამს დასმულია ევრაი კალენდარით მისხვედით იგი დაწერილი უნდა იყოს ვინ რომლის ხელით. მაგრამ წერილი ხელმოწერილია. ჩვენი აზრით, იგი დამთავრებული არ უნდა იყოს. თუცა ჩვენი ცდა, ვეპოვა არსებში მისი ვაგრებულება, უშედეგოდ დამთავრდა. ადვილი შესაძლებელია, რომ ამ წერილს დასაწყისიც აქვდეს. უნდა იქნას, რომ მას არ აწერია, თუ ვის მიმართა მისმა ავტორმა ამ წერილით, ხელი თარღი „1714 წლის ივნისი“, რომლის წინ სიტყვა გაურკვეველია, მიწერილია სხვა ხელით.

№44.

Jun 1714¹

64

Le Seigneur Solkan Saba prince géorgien Religieux de l'ordre de S[ain]t Bazile étant venu en France a demandé au Roy deux graces, la premiere de procurer au prince de Géorgie son neveu la liberté de retourner dans ses etats, la seconde de vouloir bien envoyer douze missionnaires

dans la Mingrelie et chez les peuples d'Habaza qui sont voisins.
Sa Majesté luy aiant accoedé l'une et l'autre grace dans les deux audiences qu'elle luy donna, luy dit: elle meme qu'il falloit seulement qu'il informa sa Sainteté de tout cela, et qu'il feroit tres volontiers ce qu'elle luy marquerait.

Ce prince etant donc allé a Rome a representé avec toutes les marques, d'une tres grande reconnaissance a la Sa Sainteté ce que le Roy luy avoit dit de faire, elle a vu en cecy deux choses tres differentes il a coneu aussi bien que la Sacrée Congregation qu'a la verité la delivrance de Vactank Roy de Géorgie dependant entierement du Sophi auprez duquel il se trouve presentement, Sa Majesté pourra par le moyen du Commerce faire beaucoup en sa faveur, et que meme l'arrivée de l'Ambassadeur persan sera d'une grande utilité; mais a l'égard de la mission, et de la subsistence des douze missionnaires l'un et l'autre ont cru que cela n'avoit aucun raport ny avec l'Ambassadeur persan ny avec la delivrance du prince de Géorgie, 1°. parce que la Mingrelie n'a aucune liaison avec la Géorgie aiant son prince particulier. et dependant du Grand Seigneur: 2°. parce que le patriarche de la Mingrelie qui a demandé ces Missionnair[es] veut les soutenir par luy meme etant allié avec le Prince, et les Grands de ce pais la et qu'ainsi il faut regarder cette affaire com[me] tres particuliere et differente de tout ce qu'on pe[ut] attendre de l'arrivée de l'Ambassadeur du Sophi qui est tres necessaire selon ce que mande M[onsieur] Des Alleurs de Constantinople.

Il est meme important comme me l'a marque M[onsieur] de Pontchartrain que cet Envoyé ne sache point la venue du Seigneur Solkan Saba en France, et qu'il ne s'aperçoive pas de la mission de plusieurs missionnaires qu'il a demandé ce que par consequent ils partent incessamment a fin que ce S[ain]t Religieux dont le zele a touché la piété du Roy et qui les attend en chemin pour [qu'il] les puisse introduire dans le lieu de leur vie.

Ce venerable veillard sera bien affligé quand il aprendra que non seulement on ne luy envoie point de missionnaires, mais que selon toutes les aparences on n'en envoie point. Si on fait dependre leur mission de l'arrivée d'un Ambassadeur et du succes de son Ambassade.

Connaissant le genie des Géorgiens je puis assurer qu'il queroit été bien plus avantageux pour la religion de ne luy rien promettre que sous de certains pretextes ne rien tenir; si du moins il n'avoit point dit, et escrit partout avec quelle bonte sa Majesté l'avoit receu et luy avoit accordé ce qu'il avoit pris la liberté luy demander, j'ai dit ne rien tenir car si pour envoyer des missionnaires on attend l'Ambassadeur Persan, on n'en envoie point ou on les envoie trop tard.

¹ Archives. Paris, "Perse", t. 3, ff. 179-180.

მოწვეულო-ხელმოწოდებ.³

მაქვს ბატონი მოეწერათ თქვენ, რათა ვაცნობოთ ხიზარული, რომელიც მე განვიცადე ჩამოველი რა მარხელში და ვავიფე რა ბატონი ღ'არნუსაგან, რომ სპარსეთის ელჩი ჩავიდა სმირნაში, თუ ის შექმნის ხიზარულს საფრანგეთში გამგზავრებისათვის, მაინც ვეველაფერი ის რაც მე ვთქვი, თითქოს არ იქნება მართალი, მაშასადამე, საკითხი აღარ დეგას, ვთქვათ რომ ჩვენ მოვუგატყუე სპარსეთში, და თქვენ ხელავთ, რომ თავრიზში მისიის უფროსი ნეტარი მამა პიერ დ'ისუდენი არ იყო მართალი, მეეწერა სპარსელების წინააღმდეგ და ჩემს საწინააღმდეგოდ ბატონ დეხალორისათვის, როგორც ეს მან ვააკეთა.

თუმცა მე თავს ვიქებდი იმით, რომ საკმაოდ გამართლებული ვიყავი: მე განუწვევტლივ ვიყავი გულნატკენი იმით, რომ ესხლავი ჩემს თავს იმის მდგომარეობის გარეშე, რომ შემსძლებოდა წარმომტყვინა მოხსენებითი ბარათობი და მომეხსენებინა თქვენი უგანაიღებულობისათვის ვიჯედივე ის, რასაც მე ვაკეთებ სპარსეთის ასლანდელ საქმეებთან დაკავშირებით.

თუმცა ხუთი წელი არ აღმოჩნდა საკმარისი, რათა გავველო სპარსელების ცბიერება, მაინც ცხადია, რომ შაჰს შეეძლო ემოქმედა კეთილსინდისიერად ისევე, როგორც ათამადიულეს. თუ ლესანი ეტებს საბაბს, რათა არ წავიდე სოფრანგეთში, მას უნდა მეეწეროს ეს დანაშაული. ელჩების მიძღვრა არა ერთხელ მითხრა, რომ შაჰის ლესანი, რომელსაც სხვათაშორის უნდა პქონდეს ელჩის წოდება, რამდენადაც სპარსელებმა არ იციან სხვა წოდება, საქმე ისაა, რომ ის კარგად დაპარაკობს თურქულად, ბატონი რევერანი საკმაოდ კარგად არ გრძნობს თავს. შესაძლებელია, რომ ეს სომენი⁴ დაპარაკობს იტალიურად, მაგრამ ის, რასაც ის ამბობს ... და მაშასადამე, არის ...⁵

მე ბატონი მქონდა მეცნობებინა თქვენთვის, რომ შაჰმა მე გამაცილეს რა პატივისცემით და მომართვა რა მრავალი საჩუქარი, უეჭველად მისი მიზანი იყო, რომ მადლიერების ნიშნად მე გამეწია რაიმე სამსახური საფრანგეთში მისი ელჩისათვის, რამდენიმე ხანს თუ დააკავებენ სომენს მარხელში, მე შემძღვია ვაგაკეთო რომში, ის რაც მე დავაღებული მაქვს ბატონი ხულხან-საბას მიმართ. მე შემიძლია, თუ თქვენი აღმატებულება მე ამას მიბრძანებს და ვბრუნდე საფრანგეთში, ჩამოვიტანო იქ ის, რასაც მისი უწმინდესობა ვალაწვეტს ვაბტანგინა და სპარსეთის მისიების შესახებ და ამრიგად არ ვიყო უსარგებლო როგორც ერთი, ისე მეორე საქმისათვის.

მე ვაძღვევ ჩემს თავს ნებას მოვმართოთ დანმარებისათვის მხოლოდ თქვენ, მე ვიქნებოდი მეტად თვით დარწმუნებული თუ მე ვავებულავდი მეცნობებინა ეს თქვენი აღმატებულებისათვის.

იმედი მაქვს თქვენი ვულკანიობისა, რომ თქვენ გამოითხოვთ ამ წინს-
ტრისაგან მხოლოდ რაიმეს ჩემს სახარვეზოდ. განსაკუთრებით შეხედეთ
თქვენ იპოვით შესაძლებლობა გაავებინოთ მას, რომ მე არა მაქვს ინტერესი
ვულწროელობა და კეთილხინდისიერება, ვიდრე სურვილი მივეძღუო და შეე-
ნარუნხო მისი მფარველობა. ბატონი ბილი, როგორც მე თქვენ ვითხარით, მე
მეონია მეტად პატიოსანი ადამიანია და შეხედებს გააკეთოს რაიმე, მხოლოდ
ის მომეჩვენა მე მეტად ერთგული ზოგიერთი კანონისადმი და მას სურს მ-
ლიან იმედი დაამყაროს იმაზე, რასაც ის ამტკიცებს, თუმცა ეს ვულკური
შეიცვალა მისი სპარსეთიდან წამოსვლის შემდეგ.

ვუქრობ, რომ შეიძლება იმისათვის რომ დავაფიქსირო ამ დროის განსე-
ლობაში სომეხი მარსელში და გაკეთდეს ისე, რომ მან ვაატაროს კანონები
ღაზარეთში, მივიღოთ თქვენც, რომ იმ სამი თვის განსვლიობაში, რაც წევნ
ვიყავით ერევანში ჩვენ არაფერი მიგვიღია. თუმცა ეს მე ვუქრობ, რომ მას
ჰქონდა შპის განკარგულებანი მიეცა ჩვენივეს 60 კაცი დღეში, მაგრამ ვუ-
ბერნატორმა დაიტოვა ეს ფული თავისთვის.

მე ვამთავრებ, გვედრებით რა თქვენ ერწმუნებით, რომ შეუძლებელია იყო
უფრო მეტი პატივისცემით და მადლიერებით, ვიდრე მე ვარ.

ბატონო, თქვენი უმდაბლესი და უმბორჩილესი მსახური

ჟ. რიშარი.

მარსელში, 1714 წლის
ამ 16 ივნისს.

¹ მიწერილია სხვა ხელით; თარიღი ქვევით ხაზგასმულია. რიცხვი „16“ ორჯერ წერია.

² მიწერილია სხვა ხელით.

³ წერილი შედგება ხუთი ხელნაწერი ვერდიისაგან. ყველა ვერდიეზე ზემოთ მუთამი დასმულია
ჯვარი. წერილი დაწერილია და ბილის ხელმოწერილია ჟან რიშარის მიერ. წერილი დაწერილია ჟან
რიშარის სულხან-საბასთან ერთად რომში გამგზავრების წინ. როგორც ამ წერილიდან ჩანს ჟ. რი-
შარს მარსელში გაუგია ახალი ამბავი სპარსეთის ელჩის სინჩნაში ჩასვლის შესახებ.

⁴ ფულისხმება სამეცნიერო ვაჭარი ავობ ფანი, რომელიც სპარსეთის ელჩზე აღრე ჩაყვია მარსელში.

⁵ აქ რამდენიმე სიტყვა გაურკვეველია.

N-45.

L. S. Richard le 16
le 16 Juin 1714.
Commerce du Levant

61

Monsieur¹,

Je me donne l'honneur de vous écrire pour vous marquer la joie que
j'ai eue arrivant a Marseille en apprenant de monsieur d'Arnoul que
l'Ambassadeur persan est arrivé Smirne, s'il fait des difficultéz de

s'embarquer pour France, tout ce que j'ai dit ne laisse pas d'être vrai, il n'est plus par conséquent question de dire qu'on nous a trompé en Perse, et vous voyez que le R[everend] pere Piere d'Issoudun Superieur de la mission de Tauris n'a pas eu raison d'ecrire com[me] il a fait contre les persans, et contre moy a M[onsieur] des Alleurs.

Quoyque je me sois flaté d'être assez justifié, je n'ai p[as] laissé d'être toujours affligé de m'avoir vu hors d'état de pouvoir donner les memoires, et d'informer Monseig[neur] de tout ce que je fais, par raport aux affaires presentes de Perse.

Quoy que cinq ans n'ayant pas paru assez pour con[naitre] la malice des persans, il est pourtant vrai que le So[phy] pouvoit agir de bone foy aussi bien l'Atamad[olvet] si l'Envoyé cherche des pretextes pour ne pas pas[ser] en France c'est a luy a qui on doit attribuer la faute. L'Introducteur des Ambassadeurs me dit plus d'une fois que l'Envoyé du Sophy, qui par parenteze doit avoir le titre d'Ambassadeur les persans n'en connoissant point d'autre, il s'agit il parle cependant bien Turc, M[onsieur] Reverand ne se porte pas assez bien, il se pourra faire que cet Armenien parle italien mais que ce qu'il dit est... et donc...

J'ai eu l'honneur de vous dire que le Sophy en me faisant conduire avec l'honneur et m'ayant fait plusieurs presents son intention a sans doute été qu'en France par reconnaissance je rendis quelque service a son Ambassadeur si en retenant quelque temps l'Armenien Marseille je puis a Rome faire ce dont je suis chargé par raport au Seigneur Solkan Saba, je pours si Monseigneur me l'ordone, retourner en France y apporter ce que sa Sainteté aura conclu a l'egard de Vactank et des missions de la Perse, et ainsi n'être pas inutile pour l'une et pour l'autre affaire.

C'est a vous seul que je prend la liberté de me secourir Je serois trop presomptueux si j'ozois faire connoitre cecy Monseigneur.

J'espere de votre bonté que vous ne vous informerez aupres de ce Ministre qu' mon avantage.

Je vous supplie surtout de trouver le moyen de luy faire connoitre que je n'ai pas moins de sincérité et de bonne foy que d'envie d'obtenir et de conserver sa protection. M[onsieur] Billau comme je vous ai dit me paroît un fort honnete homme, et en etat de faire quelque chose il m'a seulement paru trop attaché a de certains principes et veut trop comter sur ce qu'il avance quoyque pourtant tout ait changé depuis son depart de Perse.

Je pense qu'n peut pour reténir durant l'Arme[nien] a Marseille faire en sorte qu'il fasse la quarantaine au Lazaret, souvenez vous aussi s'il pendant les trois mois que nous fumés Herivan nous ne reçûmes rien; je crois pourtant qu'il avoit des ordres du Sophy de nous donner soixante ecus par jour, mais que le Gouvemeur les retint p[our] luy.

Je cesse en vous suppliant de croire qu'on ne peut être avec plus de respect et de reconnaissance que je suis,

Monsieur

Votre très humble et très obéissant serviteur

J. Richard.

à Marseille ce 16 Juin 1714.

¹ Archives. Paris, "Perse", t. 3, ff. 172-174.

№46.

62.

ბატონი რიშარი. 1714 წლის 19 ივნისი¹.

მოწყალეო ხელმწიფევ, ენახე რა დღეს ამონაწერი ბატონი დე ფონტენუ-უს მიერ ბატონ დ'არნუ-ესადმი მიწერილი წერილიდან და ვშიშობ რა იმას, რომ მე იგი არ გადმოგვცეო თქვენ დიდებულებას. მე ჩემს თავს ნებას ვაძლევ ვაგუ-კეთო ეს. სახი ვაგუესვა რა მხოლოდ თქვენი დიდებულებისათვის, რომ მე მაც-ნობებენ სპარსეთიდან, რომ ინგლისელებისა და პოლანდიელების საქმე იქ ძ-ლიან ცუდათ მიდის, რომ ყანდჰარის მეამბოხე მირ-ჯეისი სპარსელებისათვის სდება უფრო საშიში, ვიდრე ოღესმე.

დავშობე უღრმესი პატივისცემით, მოწყალეო ხელმწიფევ თქვენი დიდ-ბულების უძღაბლესი და უპირონიდესი მსახური.

ე. რიშარი.

მარსელში. 1714 წლის
ამ 19 ივნისს.

¹ წერილი შედგება ერთი გვერდისაგან. იგი დაწერილია ე. რიშარის ხელით. წერილის დასაწყის-ში დასმულია ჯერო წერილის თავში: „ე. რიშარი. 1714 წლის 19 ივნისი“ - მიწერილია სხვა ხე-ლით. ხელი ბელის კი თარიღი დაწერილია ე. რიშარის ხელით. ამ წერილის მახვილი ვაძლეს, რომ 1714 წლის 19 ივნისს ენ რიშარი იყო ჯერ კიდევ მარსელში.

№47.

M. Richard¹

Junin 1714.

Monseigneur

Trouvant aujourd'huy l'extraï de la lettre de M[onsieu]r de Fontenu a M[onsieu]r d'Arnoul, et apprehendant de ne l'avoir pas encore a votre Grandeur je prend la liberté de le faire, en luy marquent seulement qu'on

me mande de Perse que les affaires des Anglois et des Holandois y vont tres mal, et que Mirvis le rebelle se Candahar se rend plus formidable que jamais aux persans. Je suis avec un tres profond respect.

34705720
8867000000

Monseigneur
de votre Grandeur
le tres humble et tres obeissant serviteur
J. Richard.
A Marseille ce 19 Juin 1714.

1 Archives. Paris, "Perse". t. 3, f. 176.

№48.

1714 წლის 17 ივნისი. ნაწვეტი კარდინალ დე ლა ტრემუაის მიერ ლუი XIV-სადმი მიწერილი წერილიდან რომში სულხან-საბას ჩახვლის შესახებ.

ბატონი კარდინალი დე ლა ტრემუაი.
რომში, 1714 წლის 17 ივნისს.

ხელმწიფეო,

საქართველოს თავადი, რომელიც თქვენმა უდიდებულესობამ ნახა საფრანგეთში, აქ ჩამოვიდა. ის გაისარჯა და მოვიდა ჩემთან. მეც აგრეთვე ვიყავი მასთან, ჩემს მხრივ მე ყოველნაირად პატივი ვეცი მას როგორც მე შეეძლო. ის აღსავსეა ყველა იმ სიკეთის გამოვლინებით, რომლითაც თქვენი უდიდებულესობა მოექცა მას. პაპმა, რომელსაც მე ველაპარაკე ამის შესახებ, უკანასკნელ კონსისტორის დროს, ვინაიდან ის მაშინ ის-ის იყო უნდა ჩამოსულიყო, გასცა განკარგულება, ჩემს თანდასწრებით, ბატონ კარდინალ საკრიპანტის, როგორც პროპაგანდა ფიდეის კონგრეგაციის პრეფექტს, და ბატონ კარდინალ ალბანის იზრუნონ, რათა ის დააბინაონ მართებულ ადგილას და რომ მას მოეპყრონ პატივისცემით. ბატონმა კარდინალმა ალბანიმ გაგზავნა ეტლი და კარეტები მის ჩასასმელად იმ ადგილას, სადაც მს ვადმოვიდიოდა ხმელეთზე. რამდენადაც ის დაბინავებული იყო პარიზში მისიის მამებთან და რომ ის იწინდა სურვილს დარჩენილიყო აქაც ასევე მათთან, პაპმა ასევე დააბინავა ის მათთან. იქ მას კარგად უვლიან სახლოუზუცესის ბრძანებით, რომელმაც მისცა ქალაქში სასიარულოდ სასახლბს კარეტა. გუშინ ის მიღებულ იქნა პაპთან აუდიენციაზე. ბატონ რიშარს, მისიონერს, რომელიც ჩამოვიდა მასთან ერთად და რომელიც ემსახურებოდა მას

տառչումնը, Մյննոցն մտրքն տայսի մտնեյնքսու ձեռայնի, իստա Վանդի
նոս օրօն մոս շնմօնընեօտն, իստըլուզ մոս շտնեյնքն շնհանըլըլըլը
նշանըս ցուլքն լոնցրըլըլուս ան շնհակըլըլըլըլը լոնցրըլըլուս, լոնցրըլըլըլը
ամհաօցոս լանոմնայն մոս շնմօնընեօտն ևս շոլըլըլըլը, իստ ոյ ան լոնցրըլըլը
լըլըլը, իստա մոկըլն մոս շնհանըլըլըլըլը մալըլը լոնցրըլըլըլըլը տայն լոնցրըլըլը
ևս մալըլը լըլըլը տայն շոլըլըլըլըլը լոնցրըլըլըլը, իստըլուզ շնհո շնհոսն մոս շն
հաննայնը.

N-48.

Monsieu le Card[in]al de la Tremoille

a Rome le 17e Juillet 1714¹

SIRE

Le Prince Géorgien, que Votre Majesté a vû en France, est arrivé ici, il a pris la peine de venir chez moi; j'ai aussi été chez lui; et je lui ai fait de mon coté toutes les honnetetes, que j'ai pû; il est bien rempli de toutes les marques de bontez, avec lesquelles vôtre Majesté l'a traité; Le Pape, a qui j'en parlai dans le dernier Consistoire, parce qu'il étoit alors sur le point d'arriver, donna ordre en ma presence a M[onsieu]r le Cardinal Sacripante, comme Prefet de la Congregation de la Propaganda Fide, et a M[onsieu]r le Cardinal Albane, d'avoir soin, qu'il fut logé dans un lieu decent, et qu'il fut traité honorablement. M[onsieu]r le Cardinal Albane envoie un attelage au devant de lui, et des Caleches pour le prendre au lieu, ou il débarqua; Comme il avoit été logé a Paris chez les Peres de la Mission, et qu'il montroit envie d'y demenrer, encore ici, le Pape l'a fait aussi loger chez eux; il y est bien traité par ordre du Masjordome, qui lui fait donner un carrosse du Palais pour sortir; il fut admis hier a l'audience du Pape; Le S[eigneu]r Richard Missionnaire, qui est venu avec lui, et qui lui sert d'Interprete, met en ordre ses Memoires, pour les presenter a Sa Sainteté, qui les fera examiner par la Congregation de la Propaganda Fide, ou pour une Congregation particuliere, qu'Elle nommera pour cela, et je crois, qu'on n'y perdra point de temps, afin de le mettre en état de retourner bientôt dans son pays, et de se delivrer en meme temps des frais, qu'il faut faire pour l'entretien.

¹ Archives, Paris, "Rome", t. 538, ff. 99-100.

1714 წლის 17 ივლისი. ნაწილობრივ კარდინალ დე ლა შინსონის¹ რელიგიური რომნი სულხან-საბას ფოქიას შესახებ.

ბატონი დე ლა შინსონ, რომნი, 1714 წლის
მე-17 ივლისი

მოწოდებული ხელმოწოდება.

მე მქონდა პატივი მეცნობებინა თქვენი აღმატებულებებისთვის ჩემი უკანასკნელი წერილით, რომ საქართველოს მეფის ზომა, ჩამოვიდა ამ ქალაქში. პაპის განკარგულებით იგი დაბინავებულ იქნა მისიონში, და მე მარწმუნებენ, რომ მისმა უწმინდესობამ მას აღუთქვა მისი აუდიენციის დროს, რომ ის არ მისცემს მას არც ერთ იმ მისიონერს, რომლებსაც სურთ იყვნენ დამოუკიდებელი და არ ცნონ სხვა თურისდიქცია ვარდა თავისისა. ეს თავადი ხალარბაზოდ დღის კარდინალებთან.

№49.

Monseigneur¹

M[onsieur] de la Chaussé

a Rome le 17 Juillet

1714

J'ai eu l'honneur de maequer a V[otre] E[xcellence] par ma dernière, que le Prince Oncle du Roy de Géorgie étoit arrivé en cette ville; il a été logé a la Mission par ordre du Pape, et on m'assure, que Sa Sainteté lui a promis dans son audience, qu'elle ne luy donnera aucuns de ces Missionnaires qui veulent être independant et ne reconnoistre d'autre juridiction que la leur. Ce Prince visite les Cardinaux.

¹ Archives, Paris, "Rome", t. 538, ff. 110-110v.

1714 წლის 24 ივლისი. კარდინალ დე ლა შოის წერილი.

ბატონი დე ლა შოი. 1714 წლის
24 ივლისი.

მოწყალეო ხელმწიფევ.

მე მივიღე წერილთაჲს ერთად, რომლითაც თქვენს აღმატებულებამ მე დამლო პატივი გახუდა წლის 27-ს, ჩვეულებრივი დეპეშა, რომელიც მე მაშინვე ჩავაბარე მისამართის მიხედვით.

საქართველოს პრინცს ჰქონდა მეტად კეთილ განწყობილი აუდიენცია პაპთან, რომელმაც იგი გაგზავნა, რათა გამასპინძლებოდნენ მას საქმელებით. მან ინახულა რამდენიმე კარდინალი, რომელთა შორის არიან ბატონი დე ლა ტრე მუაი, საკრიპანტი, პაულინი, ალბანი და კასინი.

მაქვს პატივი ვიყო ღრმა ღრმა პატივისცემით
მოწყალეო ხელმწიფევ

რომში

1714 წლის ამ 24 ივლისს.

თქვენი აღმატებუ-
ლების უმაღლესი,
უმორჩილესი და დეფ-
ლებული მსახური დე
ლა შოი

N-50.

Monseigneur¹,

M. de la Chausse a Rome.

Le 24 juillet 1714.

J'ai reçu avec la lettre dont V. E. m'a honoré le 27e du mois dernier, la depeche accoutumée, que j'ai fait remettre aussitôt a son adresse...

Le P^oe de Géorgie a eu une audience tres gracieuse du Pa[e] qui l'a envoye regaler de comestibles, il a visité quelques Card[nals] entre les-

ques sont M². de la Tremoille, Sacripanti, Paulucci, Albani, et Cassini. J'ai l'honneur d'être un profond respect.

Monseigneur

Le tres humble, tres obeissant, et obligé
serviteur

De V. E.
a Rome ce 24
juillet 1714.

De la Chausse

Archives, Paris, "Rome", t. 538, ff. 176-177v.

№51.

1714 წლის 25 ივლისი. კარდინალ დე ლა ტრემუაის წერილი.
რომში, 1714 წლის ამ 25-ე ივლისს.
კარდინალი დე ლა ტრემუაი¹

მე მივიღე, ბატონო, ბატონი აბატი რიშარის საშუალებით წერილი, რომელიც თქვენ პატივი დამდეთ ჩემთვის მოგწერათ 2 ივლისს. მან (ჟან რიშარმა. — ი.ტ.) მე მომახსენა იმ დავალებების შესახებ, რომლებიც მან აიღო თავის თავზე, როგორც მისიების მიმართ, ისევე საქართველოს მეფის ბიძის სულხან-საბას პიროვნების მიმართ, რომელსაც აქ ის ახლავს. რამდენადაც მე მივიღე რამდენიმე დღის წინათ წერილი ბატონი დე პონშარტრენისაგან, რომელშიც ის მე მთავლებს უკანვე გავამგზავრო ის იმავე ფელუკით, რომელმაც იგი აქ ჩამოიყვანა, რათა ის დაუყოვნებლივ დაბრუნდეს მარსელში. მე შევეცადე აღვიღო კონგრეგაციაში, რომელიც შეიკრიბა ამისათვის გუშინ და მე ვაგზავნი უკანვე მას ამაღამ. მე მაქვს პატივი ბატონო, გაცნობოთ თქვენ ამ წერილში იმის შესახებ, რაც მოხდა ამ წერილამდე. იმიტომ რომ მე ამას ვაგაკეთებ უშუალოდ მეორე კონგრეგაციის შემდეგ, რომელიც უნდა შეკრიბონ ამავე საკითხზე. დავემყოფილდები მხოლოდ იმით, რომ ვითხრათ თქვენ, რომ ბატონი აბატი რიშარი სავსებით კარგად მოიქცა აქ და რომ მისი აქ ყოფნა აუცილებელი იყო, რათა ხელი შეეწყობინებინა მეფის კეთილ განზრახვებისათვის, რაზედაც იმუშავეს და მუშაობენ დროის დაუკარგავად. იმედი მაქვს, რომ იგი კეთილნიებებს დაგარწმუნოთ თქვენ აგრეთვე, რომ მე ვაგაკეთე ის, რაც შეეძლო, რათა მიგვეძღვნა მისთვის სამართლიანად ის, რაც ეკუთვნის მის ვულმოღვინებას და მის უნარიანობას. მე მოვისურვებდი, რომ მას შესძლებოდა დარჩენილიყო აქ ბოლომდე. მაგრამ საჭირო გახდა იმ განკარგულებების შესრუ-

ლება, რომლებიც მე გამომიგზავნეს ამის შესახებ, რათა ის გამემგზავრებინა.
ესარგებლობ ამ შემთხვევით, რათა დაგვარწმუნოთ თქვენ ბატონო, გულწრფელად
და ურღვევ ერთგულებაში, რომლითაც მე თქვენ პატივს გცემთ და ვაჩუქებთ
ნო თქვენთვის სავსებით თავდადებული.

კარდინალი დე ლა ტრემუაი².

¹ მიწერილია სხვა ხელით.

² წერილი შედგება 3 გვერდისაგან, იგი დაწერილია და ხელმოწერილი კარდინალი დე ლა ტრემუაის მიერ დედანის პირველ გვერდზე. ქვემოთ მიწერილია ავტორის მიერ „მარცხ დე ტრემუაი“ - პირველად, რომელსაც ეს წერილი მისწერა კარდინალმა დე ლა ტრემუაიმ.

№51.

A Rome ce 25me. Juillet 1714¹.

Le C[ardin]al de la Tremoille

J'ai reçu Monsieur, par M[onsieu]r l'abbé Richard, la lettre que vous m'avés fait l'honneur de m'écrire le 2me. Jul. Il m'a rendu compte des commissions, dont il s'estoit chargé, tant par rapport aux missions, que par rapport a la personne de Solkan Saba, oncle du prince de Géorgie, qu'il a accompagné ici. Comme j'ai reçu depuis quelques jours une lettre de Monsieur de Pontchartrain, par la quelle il me mande de le faire repartir, par la mesme felouque qui l'a emmené ici, pour se rendre a Marseille incessamment, j'ai taché de faire mettre en train les affaires dont il estoit chargé, dans une Congregation de le Propaganda fide qui se tint hier pour cela, et je le fais repartir cette nuit. Je ne medonne point l'honneur Monsieur, de vous rendre compte dans ce[tte] lettre de ce qui s'est passé jusqu'a cette le[tt]re parceque je le fairai en droiture, ens[uite] d'une seconde Congregation qu'on doit te[nir] sur le mesme sujet. Je me contenterai se[ule]ment de vous dire, que M[onsieu]r l'abbé Richa[rd] s'est parfaitement bien conduit ici, et qu[e] sa presence y estoit necessaire, pour y f[aire] seconder les bonnes intentions du Roy, a qu[oi] on a travaillé et on travaille sans perd[re] de temps. J'espere qu'il voudra bien Vou[s] asurer aussi, que j'ai fait ce que j'ai pu pour faire rendre la justice qui est deüe[a] son zele et a sa capacité. J'aurois bien souhaité qu'il eut pû y demeurer jusq[u'a] la fin; mais il a fallu executer les ordres [qui] m'ont esté envoyés, de le faire repartir. Je profite de cette occasion, pour vous assurer Monsieur, de l'attachement sincere et inviolable avec lequel je vous honnore et

vous assurer Monsieur, de l'attachement sincere et inviolable avec lequel
je vous suis monsieur, entierment devoüé.
Le Card. de la Tremoille.

1 Archives, Paris, "Rome", t. 538, ff. 132-133.

№52.

1714 წლის 26 ივლისი. რომი. პაპი კლიმენტი XI-ის წერილი საჟურანგეთის მეფეს ლუი XIV-ს ვახტანგ VI-სადმი დახმარების აღმოჩენის შესახებ.

1714 წ. 26 ივლისი.

65.

ქრისტეს მიერ უსაყვარლესო შვილო ჩვენო, საჟურანგეთის უქრისტიანესო მეფე, ხალაში და მოციქულებრივი კურთხევა.

რომ მართლმადიდებლური სარწმუნოების დასაცავად და ზრდისათვის, უდიდესი სამეფოს სიყვარულისათვის და აგრეთვე შესაფერ ღონისძიებად ყველა დანარჩენზე მეტად გული უდიდებულესობისა თქვენისა დაუცხრომელი ყოფილა, ეს გარემოება შექებულია. ხოლო ესოდენი ძლიერი ღატოლვა, რაც სადიდებლად ყოვლისა სულთა საცხონებლად შეუწყვეტლად რომ აღბრუნხარ, ეს ახლა ყველაზე ნათლად ბრწყინავს, ვიდრე ოდესმე, როგორც შეგვიტყვია მისია სპარსთა სამეფოში დაგიდგენია, მეტისმეტად წყალობ თქვენი ღირსების სავსებით შესაფერისად. უდიდესი დახმარებით ხელს უწყობ და აი ამჟამადაც ხელის შესაწყობად მზადა ხარ, უბედური ხალხისა, უდიდესისა უფლისა ჩვენისა იესე ქრისტეს სისხლით გამოსყიდული, აქამდე ვითარცა ურწმუნოების წყვდიადით საცოდავად მთაცვენილი და მწვალებლობის ცდომილებათა შინა მერყევი, გასამრავლებლად კათოლიკური ჭეშმარიტისა იქნებოდა შესაძლებელი. ხოლო ჩვენ, რომელნიც ღვთაებრივი პატივის გაზრდისა და სულის ცხონებაზე შეუწყვეტელისა ქრუმებრივსა ზრუნვის ბურჯად მიგვიჩნევია თავი, როდესაც ახლახან აქ ჭეშმარიტად უბრწყინვალესი განზრახვა შენი მოვისმინეთ, აღსავსენი ამ განზრახვითა, რჩევითა, ჩვენ სავსე ვართ სისხარულით, აგრეთვე უდიდესი დიდებულებისა თქვენი ავტორიტეტის იმედზე დაგვიდგენია, რათა იმათგან, რომელნიც ზემოაღნიშნულ მოციქულობას გვერდს უვლის, ან მისი კეთილდღეობის შერყევას ცდილობენ, თავხედობით აფერხებენ, იმათი ნამოქმედარი შედეგი დღესა განკითხვისა უფლისასა გაიზრდებოდა. სავედრებელი გვაქვს თქვენი სათნოებისაგან, რათა არავითარ შემთხვევაში ხელი არ აიღოთ კეთილ განზრახვისაგან მომავლის საქმეზე რაც ვირწმუნებია, რათა სულიერ ერისადმი კეთილგანწყობით იყო. მართლაც იმათთვის, ვითარცა ყველა ტომებისათვის, ვალდებული ვართ სიყვარულით მოვეპყროთ და იმ მეცადინეობაზე, რითაც ჭეშმარიტსა მას ბედნიერებას ვიზრახავთ, ხოლო ამის შესრულება არ ძალგვიძს, რადგან ამას თვით შენგან მოველით. შენს მიერ უაღ-

რესად, ნებითა და შემართებითა თანამდგომელ რომ იქნებით, ამასი გვეი არ
 პარება. თუ კი იმათგან, რომელნიც არიან მოუზავნილი მგვობარნი, მოწოდებნი
 ცი სულხან-საბა ორბელიანი, ბერი წმიდისა ბასილისა ორბელიანი, საქართველოში
 მეუფის ანუ მთავრის ნათესავი და იოანე რიკარდი, მღვდელი მისიის კრებულნი,
 ჩვენდა პირისპირ ახლასან წარმოდგენენ, აშკარად ნათლად დავადგინეთ, რომ
 სარწმუნო სარგებლობისათვის იმავე მოციქულობისა ამ საქმეს დიდად შეუძლია
 დაეხმაროს, რათა დასახულებული მეფისა თუ მთავრისა საქართველოსა, რომე-
 ლიც ამჟამად სპარსთა მეფის სასახლეში მისდარებებურად დაკავებულია, გაათავი-
 სუფლო და თავის ძალაუფლებაში კვლავ აღდგენილი რომ იქნება, შესაძლებლო-
 ბა მიეცემოდა, აგრეთვე არა ადვილი წამოწყებისათვის იმედი ექნებოდა, რათა
 იგივე საქართველოს მოსავალი, რომელიც მაჰმადიანურ ურწმუნოებაში ჩაგარ-
 დნას ელის, დღემდე უარს აცხადებს რაკი წინანდელ თავისუფლებისაგან მოწყვე-
 ტილი ყოფილა, იმავე მწვალებლობისაგან მოკვეთილი, რომელშიაც იშვა და პე-
 რესში აღიზარდა, აცხადებს, რომ კათოლიკურ სარწმუნოებაში გადასვლას ები-
 რება. რის გამოც ამ სახით სხვა ჩვენი იმავე ფორმის მოკლე წერილი აპრილის
 13 დღესა ახლასან გამოგზავნე მას შემდეგ, რაც ბარათები მივეცი. უდიდებულე-
 სობას შენსა ვაგუწვებდი და მბაბლად ვვედრებოდი ახლა, ისევ ისე, რამდენადაც
 დიდი მეტადინობაც ძალგვიძს, ვთხოვოთ და გემუდარებით, რათა ყოველგვარი
 იმ შესაძლებელი სახსრებითა და ღონისძიებითა და საშუალებებით, რომლებიც
 უკიდურესითა კეთილგონებით შენითა მოიქმედე, რასაც ვგულაზე საუკეთესოდ და
 სასარგებლოდ მიიჩნევდე საქართველოს მთავრის უსწრაფესი გაათავისუფლებისა
 და გაშვებისათვის. რაც უბრწვინვალესი სოტბებითა, სამკაულებითა შენს უდიდე-
 ბუდესობას გვირგვინს შემატებს და შეამკობს, თუ კი მოისურვებდი გულდაგულ-
 გარდა ამისა, ცხადია რამდენადაც, თვითონ ამ საბუთს და, იმდენად აგ-
 რეთვე სხვა მოციქულობას შეეხება, შენთვის აუცილებელი იქნება. საფრანგეთ-
 ში ახლასან წარდგინებული იოანე რიკარდი, რომელიც გულისხმიერებით მო-
 სმენის ღირსკვავ, შენგან ვითხოვ ნათლად აღსრულდეს ეს საქმე, რომელიც
 სათნოების და მსახურებას საქები გამჭირაბობით ღირსად უნდა იქნას შენგან
 მიჩნეული, რომელიც მეფობისა კეთილისმყოფელობის დასტურად საბუთს შე-
 გმატებდა. როგორც ზემოთ მოგახსენეთ ყოველად შემძლებელი სასოებით გემუ-
 დარებით, რათა კათოლიკური საქმის დასაცავად ხანგრძლივად და შეურყე-
 ვლად ყოფნის მარადიული ბედნიერებით აყვავებული ყოფილიყო შენი უდიდებუ-
 ლესობა, რომლის მოციქულებრივ კურთხევას უგულთაადესად მოვითხოვთ.

დაწერილია რომსა დღესა 26 ივლისსა, 1714.

ჩვენი პაპობის მეთოთხმეტე წელი¹

... პაპის წერილი მისიების სასარგებლოდ საქართველოში.
 1714 წ. 27 აგვისტო.

¹ ეს წერილი ქართულად თარგმნეს პროფ. პ. ბერაძემ და დოქ. ირ. შენგელიამ.

26 Juillet 1714.

Charissimo in xso {Christo} filio Nostro Francorum Regi Christianissimo
CLEMENS P(A) P(A) XI¹.

Charissimo in xso (Christo) fili Noster salutem, et Apostolicam Benedictionem. Quaecunque ad orthodoxae fidei tutelam; et incrementa pertinent, prae caeteris omnibus, cordi esse Majestati Tuae, assidua, eaque eximiae Regiae pietatis testimonia hactenus comprobarunt. Huiusmodi autem zelus, quo Dei gloriam, et Animarum Salutem indesinenter promotis, si unquam alias, nunc maximè elucet, quando, sicut accepimus, Missiones in Regno Persarum instituis benignè foves, patrocinis tueris, animiquae magnitudine Te plane dignâ opportunis etiam subsidiis iuvare, acinstruere paratus es, ut infelices illi populi, etsi pretiosissimo Domini Nostri Jesu Christi sanguine redempti odhuc tamen vel infidelitatis tenebris miserè caecutientes, vel in Scchismatis errore fluctuantes ad amplectendam catholicaem veritatem, adduci possint; Nos, qui Divini cultus amplificationem, Animarumque salutem praedipuum Pontificiae sollicitudinis munus esse arbitrarum, ubi recens hoc, et sanè praeclarum consilium tuum audivimus, repleti sumus consolatione, superabundavimus gaudio, atque ingentem in praevalida Majestatis Tuae autoritate fiduciam constituimus fore ut illorum, qui praedictas Missiones evertere, vel saltem perturbare nituntur, audacia coerceatur, earumque fructus uberius in dies, benedicente Domino, multiplicetur. Exploratum habemus nihil tua virtute, ullâ ex parte desideratum iri quod é re futurum éxistimaveris, ut spiritali illius Nationis bono consultum sit. Verum pro illâ, quam cunctis gentibus debemus charitate, et pro eo studio, quo veram illis felicitatem exoptamus, facere non possumus, quin idipsum Te magnopère postulemus, quod sponte, ac egregie Te praestitutum esse non ambigimus. Cum autem ex iis, quae Dilecti filiigiosi Viri Solkan Saba Orbelus Monachus Ordinis Sancti Basilii, Georgiae Regis, seu Principis Consanguineus, ac Ioannes Ricchardus Sacerdos Congregationis Missionis. Nobis coram nuperimè exposuerunt, persspicue deprehende rimus promovendae earundem missionum utilitati illud conducere maxime posse, ut memorato, Regi, seu Principi Georgiae, qui modo in aula Regis Persarum invitus detinetur, libera, suam in ditionem revertendi facultas tribuatur, quin etiam haud levem concipiendam esse spem, fore ut idem Georgiae Principis qui

mahomethica infici impietate constanter hucusque abnuit, ubi pristina¹ libertatem assecutus fuerit, ad ejurandum schisma in quo natus, educatus¹ que est, ac orthodoxam religionem profotendam inflectatur; propterea¹ quemadmodum aliis nostris in simili forma brevis, die 13 aprilis nuper elapsi, datis litteris, Majestatem tuam requisivimus, ac enixe rogavimus, ita nunc iterum quo maiori posumus studio requirimus, et rogamus, ut iis omnibus adhibitis officiis, ac mediis, quae pro eximia prudentiâ tuâ magis utilia fore intellexeris, liberam, atque celerem ejusdem Georgiae Principis dimissionem, quae praeclaris laudibus, omamanetisque tuis magnum certe cumulum adjiciet, strenue provehere, ac urgere velis.

Caeterum plane, tum de hoc ipso argumento, tum etiam de aliis earundem missionum necessitatibus tibi explicabit, Galliam repetens praedictus Joannes Ricchardus, quem ut clementer audire digneris a te petimus: plane confici fore ut qui pietatis meritum cum prudentiae laude conjungit, dignus a te habeatur, in quem regiae benignitatis documenta conferantur. Quod superest omnipotentem Dominum humiliter obsecramus, ut ad Catholicae rei praesidium diutissime incolumem, perpetuaque felicitate florentem conservet Majestatem tuam, cui Apostolicam benedictionem amantissime imperitumur. Datum Romae die 26 Julii 1714.

..... Bref du Pape en faveur des Missions
du 27 aout 1714. de Georgie.

¹ Archives, Paris, "Perse", t.3, ff. 181-182.

№53

1714 წლის 26 ივლისი. რომი, პაპი კლიმენტ XI-ის წერილი საფრანგეთის მეფეს ლუი XIV-ს ვასტანგ VI-სადმი დახმარების აღმოჩენის შესახებ.

ქართველ საბასა და სპარსეთში მისიების სასარგებლოდ. 1714.
სულხან-საბასა და სპარსეთში მისიების სასარგებლოდ.
1714 წლის 26 ივლისი.

ქრისტეს მიერ უსაფვარლესო შვილი ჩვენი, საფრანგეთის უქრისტიანესო მეფე, საღამო და მოციქულებრივი კურთხევა.

რომ მართლმადიდებლური სარწმუნოების დახაცავად და ზრდისათვის უდიდესი სამეფოს სიფვარულისათვის და აგრეთვე შესაფერ ღონისძიებად ვველა დანარჩენზე მეტად გული უდიდებულესობისა თქვენისა დაუცხრომელი ვოფილა, ეს ვარემოება შექებულია. ხოლო ესოდენ ძლიერი ღლთოლევა, რაც სადიდებლად ვოფლისა და სულთა საცხონებლად შეუწყვეტლად რომ აღძრულხარ, ეს ახლა ვე-

ლაზე ნათლად, ვიდრე ოლქსმე, როგორც შევეიცვია მისია სპარსთა სამეფოში დაგიღვინა, მეტისმეტად წყალობა თქვენი ღირსების საკებით შესაფერისად უდიდესი დახმარებით ხელს უწყობ და აი ამჟამადაც ხელის შესაწყობად მზადა ხარ უბედური ხალხის, უდიდესისა უფლისა ჩვენიისა იესე ქრისტესი მისხლით გამოსყიდული. აქამდე ვითარცა ურწმუნოების წყვლიადით საცოდავად მთაცქვინილი და მწვალებლობისა ცდომილებათა შინა მერყენი გასამრავლებად კათოლიკური ჭეშმარიტებისა იქნებოდა შესაძლებელი, ხოლო ჩვენ რომელნიც ღვთაებრივი პატივის გაზრდისა და სულის ცნობებაზე შეუწყვეტელსა ქურუმებრივსა ზრუნვის ბურჯად მიგვიჩნევია თავი, როდესაც ახლახან აქ ჭეშმარიტად უბრწვინვალესი განზრახვა შენი მოვისმინეთ აღსავსენი ამ განზრახვითა, ჩვენ სავსე ვართ სიხარულით, აგრეთვე უდიდესი ღიღებულებისა თქვენიისა ავტორიტეტის იმღზე დაგვიღვინა რათა იმათგან, რომელნიც შემოაღინშულ მოციქულობას გვერდს უვლის, ან მისი კეთილდღეობის შერყევას ცდილობენ, თავხედობით აფერხებენ, იმათი ნამოქმედარი შედეგი დღესა განკითხვისა უფლისასა გაიზრდებოდა. სავედრებელი ვგაქვს თქვენი სათნოებისაგან, რათა არავითარ შემთხვევაში არ აიღო კეთილ განზრახვისაგან მომავლის საქმეზე რაც ვირწმუნებია; რათა სულიერი იმ ერისადმი კეთილ განწყობით იყო. მართლაც მოვეპყართ და იმ მეტადინებობაზე, რითაც ჭეშმარიტისა მას ბედნიერებას ვიზრახავთ, ხოლო ამის შესრულება არ ძალგვიძს, რადგან ამას თვით შენგან მოველთ. შენს მიერ უადრესად, ნებთა და შემართებითა თანამდგომელ რომ იქნებით ამაში ეჭვი არ გვეპარება. თუ კი იმათგან, რომელნიც არიან მოგზავნილნი შეგობარნი, მორწმუნე კაცი სულხან-საბა ორბელიანი ბერი წმიდისა ბასილისა ორდენისა საქართველოს მეფის ანუ მთავრის ნათესავი და იოანე რიკარდი მღვდელი მისიის კრებულისა ჩვენდა პირისპირ ახლახან წარმოადგინენ, აშკარად ნათლად დავაღვინეთ, რომ სარწმუნო სარგებლობისათვის იმავე მოციქულობისა ამ საქმეს დიდად შეუძლია დაეხმაროს, რათა დასახლებული მეფისა თუ მთავრისა საქართველოსა, რომელიც ამჟამად სპარსთა მეფის სასახლეში მისდაუნებურად დაკავებულია, გაათავისუფლო და თავის ძალაუფლებაში კვლავ აღდგენილი რომ იქნება, შესაძლებლობა მიეცემა, აგრეთვე არა ადვილი წამოწყებისათვის იმედი იქნებოდა, რათა იგივე საქართველოს მომავალი, რომელიც მაჰმადიანურ ურწმუნოებაში ჩავარდნას ელის, დღემდე უარს აცხადებს, რაკი წინანდელ თავისუფლებისაგან მოწყვეტილი ვიყილა, იმავე მწვალებლობისაგან მოკვეთილი, რომელშიაც იშვა და ერესში აღიზარდა, აცხადებს, რომ კათოლიკურ სარწმუნოებაში გადასვლას ეპირება. რის გამოც ამ სახით სხვა ჩვენი იმავე ფორმის მოკლე წერილი აპრილის 13 დღესა ახლახან გამოგზავნე მას შემდეგ რაც ბარათები მივეცი. უდიდებულესობას შენსა ვაუწყებდი და მღაბლად ვევედრებოდი, ახალა, ისევე ისე რამდენადაც დიდი მეტადინებოდაც ძალგვიძს ვთხოვთ და გემუდარებით, რათა ვიველგვარი იმ შესაძლებელი სახსრებითა და ღონისძიებითა და საშუალებებით, რომლებიც უკიდურესითა და კეთილგონიერებითა შენითა მოიმოქმედე რასაც ვველაზე საუკეთესოდ და სასარგებლოდ მიიჩნევდე საქართველოს მთავრის უსწრაფესი გათავისუფლებისა და გაშვებისათვის თუ რაც უბრწვინვალესი ზოტბებითა, სამკაუ-

ლებითა შენს უდიდებულესობის გვირგვინს შემატებს და შეამკობს თუ ვინა
სურვებს გუელადგულ.

გარდა ამისა ცხადია, რამდენადაც თვითონ ამ საბუთს და იმდენადვე
ვე სხვა მოციქულობას შეესება, შენთვის აუცილებელი იქნება. საფრანგეთში
ანდრასან წარდგინებული იოანე რიკარდი¹, რომელიც ვულისსმიერებით მოსმე-
ნის ღირსჰყავ, შენგან ვითხოვ ნათლად აღსრულდეს ეს საქმე, რომელიც სათ-
ნოების და დამსახურებას საქები გამჭირანობით ღირსად უნდა იქნეს შენგან
მოწმეული, რომელიც შეულობისა კეთილისმყოფელობის დასტურად საბუთს შე-
გმატებდა. როგორც ზემოთ მოგახსენეთ ყოვლად შემძლებელი სასოებით გებუ-
დარებით, რათა კათოლიკური საქმის დახაცავად ხანგრძლივად და შეურყე-
ვლად ყოფნის მარადიული ბედნიერებით ავევაებული ყოფილიყო შენი უდიდებუ-
ლესობა, რომლის მოციქულებრივ კურთხევას უგულვითადესად მოვითხოვთ. და-
წერილია რომში, წმ. მარია მაჯორეს ახლო, მეოთხეის ბეჭდის ქვეშ 1714
წლის 26 ივლისს.

ჩვენი პაპობის მეთოთხმეტე წელი².

ილ. ბანელუსი.

¹ ტექსტში მოხსენიებული იოანე რიკარდი ვან რიშარია, რომელიც სულხან-საბა ორბელიანს ახ-
ლად მოუზაროვას.

² ეს წერილი ქართულად თარგმნეს პრაუ. პ. ბერძაძე და დოც. ირ. შენგელიამ.

№53.

Charissimo in Christo filio nostro
Francorum Regi Christianissimo
CLEMENS PaPa XI¹

En faveur du georgien Saba et des
missions Perse. 1714.

En faveur de Solkan Saba
pour les Missions de Perse.

26 juillet 1714.

Charissimo in Christo fili Noster salutem et apostolicam benedictio-
nem, Quaecumque ad orthodoxae fidei tutelam, et incrementa pertinent,
prae caeteris omnibus, cordi esse Majestati Tuae, assidua, eaque eximia
Regiae pietatis testimonia hactenus comprobantur.

Hujusmodi autem zelus, quo Dei gloriam, et animarum Salutem indesi-
nenter promovis, si unquam alias, nunc maxime elucet, quando sicut, acce-
pinus, missiones in regno Persarum institas, benigne faves, patrociniis tue-
ris, animique magnitudine Te plane digna, opportunis etiam subsidiis ju-
vare, ac instuere paratus es, ut infelices illi Populi, etsi pretiosissimo Do-
mini nostri Jesu Christi sanguine redempti, adhuc tamen vel infidelitatis te-
nebris misere caecutientes, vel in Schismatis errore fluctuantes, ad amplec-
tendam catholicam veritatem, adduci possint.

Nos qui Divini cultus, amplificantionem, animarumque Salutem, praecipuum Pontificiae Sollicitudinis munus esse arbitramur, ubi recens hoc et sané praeclarum consilium tuum audivimus, repleti sumus consolatione, superabundavimus quadio, atque ingentem in praevalida Majestatis tuae autoritate fiduciam constituimus, fore ut illorum, qui praedictas missiones evertere, vel saltem perturbare nituntur, audacia coerceatur, earumque fructus in dies, benedicente Domino multiplicetur. Exploratum habemus nihila tua virtute, ulla ex parte, desideratum iri quode re futurum existimaveris, ut spirituali illius Nationis bono consultum sit. Verum pro illa, quam cunctis genetibus debemus charitate, et pro eo studio, quo veram illis felicitatem exoptamus, facere non possumus quin idipsum a te magnopere postulemus, quod sponte, et egregie te praestitutum esse non ambigimus. Cum autem ex iis, quae Dilecti filii religiosi Viri Solkan Saba Orbelus Monachus ordinis Sancti Basilii, Georgiae Regis seu Principis Consanguineus, ac Joannes Riccardus Sacerdos Congregationis missioni, nobis coram nuper exposuerunt, praecipue deprehenderimus promovendae earumdem Missionum utilitati illud conducere maxime posse, ut memorato Regi, seu Principi Georgiae, qui modo in Aula Regis Persarum invitus detinetur, libera suam in Ditionem revertendi facultas tribuatur, quin etiam haud levem concipiendam esse spem, fore ut idem Georgiae Princeps, qui Maumethica infici impietate constanter hucusque abnuvit, ubi pristinam libertatem assecutus fuerit, ad eiurandum schisma, in quo natus, educatusque: est, ac orthodoxam Religionem profitendam inflectatur; propterea quemadmodum aliis nostris in simili forma Brevis, die XIII. Aprillis nuper elapsi, datis Literis, Majestatem tuam requisivimus, ac enixe rogavimus, ita nunc iterum quo maiori possumus studio reguirimus et rogamus ut iis omnibus adhibitis officiis, ac mediis, quane pro eximia prudentia tua magis utilia fore intellexeris, liberam, atque celerem ejusdem Georgiae Principis dimissionem, quae praeclaris laudibus, ornamentisque tuis magnum certe cumulum adjiciet strenue proeohere, ac urgere velis. Ceterum plura tum de hoc ipso argumento, tum etiam de aliis earumdem Missionum necessitatibus Tibi explicabit, Galiam repetens praedictus Joannes Riccardus, quem ut clementer audire digneris, a Te petimus; plane confici fore ut qui pietatis meritum cum prudentiae laude coniungit, dignus a Te habeatur, in quem regiae benignitatis documenta conterantur. Quod superest, omnipotentem Dominum humiliter obsecramus, ut ad Catholicae rei praesidium diutissime incolumem, perpetuaque felicitate florentem conservet Majestatem Tuam, cui Apostolicam Benedictionem amantissime impertimur. Datum Romae adud sanctam Mariam Maiorem sub Annulo Piscatoris die XXVI. Julii MDCCXIV. Pontificatus

Nostri Anno Decimaquarto.

J. L. Banellus.

¹ Archives, Paris, "Rome", t. 541, ff. 243-243v.

Argumentum¹

Christianissimi Regis zelum, et pietatem, qua Missiones in Regno Persarum institutas fovet, effuse laudat, et Majestate Sua rursus enixe flagitat, ut Regi Iberiae Asiaticae in Perside detenti liberam ad suas Ditiones redeundir facultatem omni opecurare velit.

Charissimo in Christo Filio Nostro, Ludovico Francorum Regi Christianissimo.

CLEMENS P. P. XI.

Charissimo in Cristo fili Noster, salutem etc. Quaecumque ad Orthodoxae Fidei tutelam, et incrementa pertinent, prae ceteris omnibus cordi esse Majestati Tuae assidua, eaque eximia Regiae pietatis testimonia hadenus comprobarunt. Hujusmodi autem zelus, quo Dei gloriam, et animarum salutem indefinenter promotes, si unquam alias, nunc maxime elucet, quando, sicut accepimus, Missiones in Regno Persarum institutas benigne foves, patrocinio tueris, animique magnitudine Te planedigna oportunitis etiam subsisiis juvare, ac instruere paratus es, ut infelices illi Populi, etsi pretiosissimo Domini Nostri Jesu Christi Sanguine redempti, adhuctamen vel in infidelitatis tenebris misere coecutientes, vel in Schismatis errore fluctuantes, ad amplectendam Catholicam veritatem adduci possint. Nos qui Divini cultus amplificationem, Animarumque salutem praecipuum Pontificiae sollicitudinis munus esse arbitramur, ubi recens hoc, et sane praeclarum consilium tuum audivimus, repleti sumus consolatione, superabundavimus gaudio, atque ingentem in praevalida da Majestatis Tuae autoritate fiduciam constituimus fore, ut illonum, qui praedictas Missiones evertere, vel saltem perturbare nituntur, audacia coerceatur, earumque fructus uberius in dies, benedicente Domino, multiplicetur. Exploratum habemus nihil a tua virtute ulla ex parte desideratum iri quod e re futurum existimaveris, ut spirituali illius Nationis bono consultum, sit, Verum pro illa, quam cunctis gentibus debemus, charitate, et pro eo studio, quo verum illis felicitatem exoptamus, facere non possumus, quin idipsum a Te magnopere postulemus, quod sponte, ac egregie Te praestitutum esse non ambigimus. Cum avtem ex iis, quae Dilecti Filii Religiosi Viri Solkan Saba Orbelus Monachus Ordinis Sancti Basilii, Iberiae Asiaticae Regis Consanguineus, ac Joannes Ricciardus Sacerdos Congregationis Missionis, Nobis coram nuperrime exposuerunt, perspicue deprehenderi-

mus promovendae earumdem Missionum utilitati illud conducere maxime
passe, ut memorato Regi, qui modo in Aula Regis Persarum invitus detine-
tur, liberea suam in Ditionem revertendi facultas tribuatur, quin etiam
haud levem concipiendam esse spem fore, ut idem Georgiae Princeps, qui
Maumenthica infici impietate constanter hucusque abnuat, ubi pristinam
libertatem assecutus fuerit, ad ejurandum Schisma, in quo natus, edu-
catusque est, ac Prthodoxam Religionem profitendam inflectatur; propte-
rea, quemadmodum aliis nostris in simili torma Brevis die 13, Aprilis nu-
per elapsi datis Literis Majestatem Tuam requisivimus, ac enixe rogavimus,
ita nunciterum, quo majori possumus, studio requirimus, et rogamus, utiis
omnibus adhibitis officiis, ac mediis, quae pro eximia prudentia tua magis
utilia fore intellexeris, liberam, atque celeram ejusdem Iberiae Asiaticae
Regis demissionem, quae praeclaris laudibus, ornamentisque tuis magnum
certe cumulum adjiciet, strenue proveliēre, ac urgere velis. Ceterum plura
de hoc ipso argumento, tum etiam de aliis earumdem Missionum necessi-
tatis Tibi explicabit Galliam repetens praedictus Joannes Ricciardus,
quem ut clementer audire digneris, a Te petimus, plane cofisi fore, ut qui
pietatis meritum cum prudentiae laude conjungit, dignus a Te habeatur,
in quem Regiae benignitatis documenta conferantr. Quod superest, Omni-
potentem Dominum humiliter obsecramus, ut de Catholicae rei praesidium
diutissime incolumem, perpetuaque felicitate florentem conservet Majesta-
tem Tuam, cui Apostolicam Benedictionem amantissime imperitimus. Da-
tum Romae adud Sanctam Mariam Majorem sub Annulo Piscatoris die 26.
Julii 1714. Pontificatus Nostri Anno XIV².

¹ Clemetis Udecimi Pontificis Maximi epistolae, et Brevia selectiora, Romae, MDCCXXIX, Su-
periorum Permissu, et Privilegio, t. 11, pp. 1986-1988.

² ეს წერილი იწვევს შემდეგი სიტყვებით: „არგუმენტი. ლეონისძევეარე და შემწარადებელი უცრის-
ტანესო მუფეო, თქვენ, რომელსაც სპარსეთის სამეფოში მისიონის დაარსებას სული შეუწყვეო, დი-
დად საქებას საქმელა ცნობილი. თქვენი უდიდებულესობა გულისწეროშით აღივსება, რომ სპარსეთში
დაბატონებული აზიის ძაწრის მუფე არ განათავისუფლიან და არ დააბრუნან თავის სამეფოში-
ლოში. ამისათვის ვგელა საშუალება უნდა გამოიყენოთ“.

ამ წერილის მიმართ სხვა შენიშვნები იხ. აქვე №23 სამუთისადმი შენიშვნებში. ასევე იხ. ი. ტა-
ბაღუა, საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა... გვ. 179-180, 226-227.

1710 წლის 13 აგვისტო. ჟან რიშარის წერილი რომში
საბას ყოფინის შესახებ.

1710 წლის 13 აგვისტო.

92.

მოწყალეო ხელმწიფევ,¹

მე პატივი მექნებოდა მომეწერა რომიდან თქვენი დიდებულებისათვის, რომ იძულებული არ ვყოფილიყავი, ბატონი დე პონშარტრენის ბრძანებით, წამოვსულიყავი იქიდან თითქმის მაშინვე, როგორც კი იქ ჩავედი, მან ბატონ კარ-ღინაღ დე ლა ტრიმუაის აცნობა, რომ მევეს ჩააბარა ანგარიში იმის შესახებ, რაც ბატონმა დ'არნუმ მას დაავალა ჩემს შესახებ: მისმა უდიდებულესობამ მას უბრძანა მე ჩავესვი გაღერების იმავე ფელუკაში, რომელმაც რომში ჩაიყვანა ბატონი სულხან-საბა. მან (დე პონშარტრენი. — ი.ტ.) თხოვა კარღინაღს მე მაშინვე გამოვემგზავრებინე, რათა მქონოდა შესაძლებლობა ვყოფილიყავი საფრანგეთში სპარსეთის ელჩის² ჩამოსვლისას, რომლის შესახებ მან იცოდა, რომ იგი ჩამსულიყო სმირნაში.

მას შემდეგ, რაც მე მოვახსენე მის უწმინდესობას და წმიდა კონგრეგაციას ყოველივე ის, რაც შეეხება საქართველოს მევეს და ახალ მისიებს და, რაც მივიღე მეორე ეპისტოლე მეფისათვის გადასაცემად, წმიდა კონგრეგაციის წერილი ბატონი დე პონშარტრენისათვის და, ბოლოს, მას შემდეგ, რაც მე ვველაუერი ვაჟაკეთე რომში, რაც იქ მქონდა გასაკეთებელი, წამოვედი იქიდან და 17 [დღის] ზღვის მოგზაურობის შემდეგ, ჩამოვედი მარსელში ამა თვის 10-ში. ჩამოსვლისას იქ ვნახე ჟაკობ უნი³, ეროვნებით სომეხი, სპარსეთის მეტად მდიდარი სოფლაგარი, რომელსაც მინდობილი ჰქონდა გადაეცა მეფისათვის შაჰის წერილები და საჩუქრები. აქ მან უნდა უცალოს ნამდვილ ელჩს, რომელმაც ნამეტანი ბრწინვადების შექმნის მონდომებისათვის ვერ შესძლო სმირნაში ჩამუღარიყო საფრანგეთში მიმავალ გემში. მაგრამ გადაწყვიტა გამგზავრებულიყო კონსტანტინოპოლში, საიდანაც უნდა ეცალა გამოეებნა [შემდგომი] მოგზაურობის საშუალებანი.

მე მივიღე წერილი, საიდანაც გავიგე, რომ ბატონი გრაფი დე პონშარტრენი განაწვენებული იყო იმ ცუდი შთაბეჭდილებით, რომელიც მან მიიღო ჩემზე წმიდა შაჰის მიერ მოფიქრებული მოსხენებების შედეგად. რომელმაც მისწერა ბატონ გრაფ დეზალიორს, და რომ აღმოშიინინონ ნდობა, რომელიც მათ ჰქონდათ ჩემს მიმართ, მოეწერათ რა სმირნაში ჩემს მიერ ხშირად გამოთქმული აზრები⁴.

აი წერილი, რომელიც ბატონმა კარღინაღმა დე ლა ტრემუაიმ დამავალა ჩავაბარო თქვენს დიდებულებას. მან მე დამავალა დაწერილებით შეპეტყობინებინა მისი დიდებულებისათვის ყოველივე ის, რაც გაკეთდება რომში უფალი

სულხან-საბასაივის. ამ წერილებმა, რომლებიც თქვენმა დიდებულებამ პატივადამლო ვადმოიტეა ჩემთვის მისი უსამღვლელოებისათვის და უფალ კარდინალის ოლტობურისა და გუალტიერისათვის გადასაცემად, დიდად წასწიხებენ ჩემი საქმეები. უფალმა კარდინალმა გუალპერომ⁵ გამოიჩინა ჩემს მისამართს სრულიად განსაკუთრებული სიკეთის ნიშნები, ერთსჯელ მასადღია რა თავისთან ერთად. იგი განუწყვეტლივ შელაპარაკებოდა თქვენი დიდებულების, ქალბატონისა და წვენი ახალგაზრდა ბატონ მარკის დე საბლეს შესახებ. მან მოთხრა, რომ სურს იხილოს მარკის დე საბლე, რაც შეუძლება მალე რომში. ვეიქრობ, რომ თქვენ მიიღებდით ფოსტით მის პასუხს, მე ვეიქრობ რომ თქვენი დიდებულება მართებულად ჩასთვლის, რომ მე თავს ვადო, პატივი, ვაცნობო მას ის, რაც მოხდება სპარსეთის ელჩის მიმართ და რომ თქვენ კეთილინებებით განაგრძოთ ჩემდამი იგივე სიკეთე, რომელმაც მივეყვანათ თქვენ იქამდე, რომ გეპოძებინათ ჩემთვის ის, რაც მე ნება მივეცი ჩემს თავს შეიხიოთ თქვენთვის.

არ ვიცი ვაგებდავ თუ არა წარმოგიდგინოთ ჩემი უმდაბლესი პატივისცემა ქალბატონ დე ტორსისადმი.

დავშოები უღრმესი პატივისცემით, მოწყალეო ხელმწიფე თქვენი დიდებულების უმდაბლესი და უმორჩილესი მსახური

გ. რიშარი

მარსელში, ამ 1710 წლის 13 აგვისტოს⁶.

¹ ივლისსმება საფრანგეთის სახელმწიფო მდივანი საკარეო საქმეებში კოლბერი ვანბატისტ მარკის დე ტორსი (1665-1746), რომელიც ამ თანამდებობაზე იყო (1696-1715 წწ).

² ივლისსმება სპარსეთის ელჩი მოამხელ რეზა ბეგი, რომელიც მიუხეზერებოდა საფრანგეთში. მაგრამ თურქეთში დააკავეს. იგი მარსელში ჩავიდა 1714 წლის ოქტომბერში, ხოლო პარიზში - 1715 წლის თებერვალში.

³ ფაკო ფანი - მოამხელ რეზა ბეგის ამალის ერთ-ერთი წერი. 1714 წლის 15 მარტს ვადო ერენიდან და სპარსეთის ელჩზე უფრო ადრე ჩავიდა მარსელში, სადაც მას უნდა დაეცადა მოამხელ რეზა ბეგისათვის. საფრანგეთ-სპარსეთის 1715 წლის ხელშეკრულების ხელმოწერისა და მოამხელ რეზა ბეგის საფრანგეთიდან სპარსეთში გამეზავრების შემდეგ, ფაკო ფანი დაინიშნა სპარსეთის კონსულად მარსელში.

⁴ წერილის ეს ადგილი მეტად ბუნღოვანია.
⁵ ერთი და იმავე პიროვნების გვარი სხვადასხვანაირად დაეწერია ავტორს. პირველად წერია: „გუალტიერი“, ხოლო მეორედ: „გუალპერი“.

⁶ ეს რიშარის ეს წერილი უნახავს პარიზში აკად. მ. ბროსეს, მაგრამ მას ეს წერილი არ გამოუჩვენებია. წერილის შედეგის თარიღი „1710 წლის 13 აგვისტო“ შეცდომითაა აღნიშნული წერილის ავტორის (ფან რიშარის) მიერ. სწორედ ამან აფიქრებინა აკად. მ. ბროსეს: შეახლება ს.-ს. ორბელიანმა, პარიზში ჩასვლამდე, ხუთი წელი იტალიაში გაატარაო მაგრამ ეს მხოლოდ შეცდომით დაწერილი თარიღის შედეგად წარმოსიბილი აზრი იყო (ამის შესახებ ის. ო. ტაბალუა, ს.-ს. ორბელიანის ვეროპში ფიფნახთან დაკავშირებული ერთი ხაბუთის შესახებ, „ქართული წყაროთმცოდნეობა“, თბ., 1965, გვ. 105-112).

13 Aoust 1710

92

Monseigneur¹

Je me serois donné l'honneur d'écrire a Votre Grandeur de Rome, si je n'avois pas été obligé d'en partir presqu'aussitot que j'y suis arrivé par l'ordre de M[onsieur] de Pontchartrain qui marquant a M[onsieur] de Cardinal de la Trimouille qu'ayant rendu compte au Roy de ce que M[onsieu]r d'Arnoul luy avoit mandé a mon sujet Sa Majesté luy avoit donné ordre de luy mander me faire embarquer sur la même falouque des Galeres qui avoit porté a Rome le Seigneur Solkan Saba, il le prioit de me faire partir de me faire partir sur le champs, afin que je pusse me trouver en France a l'arrivée d'un Ambassadeur persan qu'il savoit etre arri[vé] a Smirne.

Après avoir informé Sa Sainteté, et la Sacrée Congregation de ce qui regarde le Prince de Géprgie, et les nouvelles missi[ons] et avoir obtenu un second bref pour le Roy et une lettre de la Sacrée Congregation po[ur] M[onsieur] de Pontchartrain, et enfin avoir fait a Rome tout ce que j'y avois a fai[re] j'en suis parti, et après dix sept[jours] de navigation je suis arrivé a Marseille le 10 de ce mois, j'y ai trouvé en arrivant Jacob Jean Armenien de nation, tres riche negociant de la Perse chargé des lettres et des presens du Sophi pour le Roy, il doit attendre icy le veritable Ambassadeur qui pour avoir fait trop d'éclat n'a pu s'embarquer pour France Smirne mais qui a prit le party d'aller a Constantinople d'ou il doit chercher [les] moyens de partir.

J'ai reçu une lettre par laquelle j'apprend que M[onsieur] le Comte de Pontchartrain a été fâché des mauvaises impressions qu'il avoit prises contre moy sur les raports azardez du pere qui avoit écrit a M[onsieur] le Comte des Alleurs, et que pour me marquer la Confiance qu'on avoit écrit a Smime souvant mes avis.

Voicy une lettre dont M[onsieur] le Cardinal de la Trimouille m'avoit chargé pour remettre a Votre Grandeur, il m'a promis de luy marquer en detail tout ce qui se fera a Rome en faveur du Seigneur Solkan Saba. Les lettres dont Votre Grandeur m'avoit honoré pour son Eminence et pour M[onseigneu]rs les Cardinaux Oltobour et Gyalteri ont beaucoup avancé mes affaires, M[onsieur] le Cardinal Gualhevi m'a donné des marques d'une bonté toute particuliere m'ayant fait diner une foi avec luy il ne cessa de me parler de Votre Grandeur, de madame, et de notre Jeune Sei-

gneur le Marquis de Sablé, qu'il me dit desirer de voir bientôt a Rome, je
croi qu'elle aura reçu par la poste sa reponse, je croi que Votre Grandeur
trouvera bon que je me donne l'honneur de luy mander, ce qui se passera
a l'égard de l'Ambassadeur pers[an] et qu'elle voudre bien me continuer
cete même bonté qui l'a porté a m'accorder tout ce qui j'ai pris la lib[erté]
de luy demander.

Je ne scai si j'ozerois presenter mes tres humbles respects a Madame
de Torcy. Je suis avec un tres profond respect

Monseigneur

de Votre Grandeur

le tres humble et tres obeissant serviteur

J. Richard.

A Marseille

ce 13 Aoust 1710.

¹ Archives, Paris, "Perse", t. 2, ff. 199-200v.

№56.

1714 წლის 13 აგვისტო. ჟან რიშარის წერილი რომში სულ-
ხან-საბას ვოევის შესახებ.

13 აგვისტო. ბატონ რიშარი. მარსელში. ლე-
ვანტის ვაჭრობა.

№3816.

ბატონ რიშარი, 13 აგვისტო, 1714 წელი.

1714 წლის 13 აგვისტო.

74.

მოწვეული ხელმწიფე.

მე პატივი მქონდა მომეწერა წერილი თქვენი დიდებულებისათვის რომი-
დან და მეცნობებინა ყოველივე ის, რაც იქ მოხდა ბატონ სულხან-საბას მი-
მართ. მე ვაკეთებ ამას დღეს, რათა გაცნობოთ, რომ 17 დღის ზღვით მოგზაუ-
რობის შემდეგ, მე ჩამოვედი ამა თვის 10-ში მარსელში. ჩამოსვლისთანავე ვე-
საუბრე მარტო და ბატონ ღ'არნუს წინაშეც ვაკობ ჟანს, სომეს ვაჭარს, რო-
მელსაც მინდობილი მქონდა შაჰის წერილები და სანუქრები შეუცხადების.
ღ'არნემ მითხრა, რომ თქვენს დიდებულებას ძალიან დაწვრილებით აცნობა
ველაფერი ის, რაც ამ სომეხმა მე მითხრა, ის რასაც მე ვფიქრობდი მის შე-
სახებ, მისი მისიისა და სპარსეთის ელჩის მისიის შესახებ. ელჩისა, რომელიც

კონსტანტინოპოლშია. მათ შორის არსებული უთანხმოებისა და ბევრი¹ აქედით რამის შესახებ. მან მოიხრა კიდევ, რომ ვაცხოდათ თქვენ, თუ რამ აქ-
მულა იგი გამოეცვალა ბინა ამ უცხოელისათვის და მან რატიმ მოიწინა² შე-
რამდენიმე პიროვნება და, ბოლოს, რომ მან კარგად ვაცხოდათ თქვენ³ ვადაფი-
რი; ასე რომ, არა მგონია მქონდეს რაიმე სხვა განსაკუთრებული რომ ვაცხო-
დათ თქვენ მის შესახებ.

თი წერილი, რომელიც ბატონმა კარდინალმა დე ლა ტრემუაიმ მე დამავა-
ლა გადმომეცა თქვენი დიდებულებისათვის და კიდევ, ერთი წერილი სულხან-
საბასაგან. მე დაყოფნებლივ უნდა მივიღო მისი უწმინდესობის მეორე ბულა
მეფისათვის საქართველოს მეფის ვახტანგის სახარგებლოდ და წმიდა კონგრე-
გაციის პრეფექტის ბატონ კარდინალ საკრიბანტის წერილი თქვენი დიდებუ-
ლებისათვის იმავე საქათხზე.

მისმა უწმინდესობამ, კერძო აუდიენციის დროს, რომელიც მან კეთილი
ინება ებოძა ჩემთვის მოიხრა: რომ მას სურდა წარმედგინა მისი წერილი მისი
უდიდებულესობისათვის, მაგრამ რამდენადაც მე ვითვალისწინებ რომ ჩემთვის
შეუძლებელი იქნება გავემგზავრო აქედან ასე მალე, მე გამოვიგზავნით თქვენი
დიდებულებაც, ერთსაც და მეორე წერილსაც, თუ თქვენ ამას მართებულად ჩა-
თვლით, რომში მე ვფიქრობდი, რომ მას შემდეგ, რაც მივიღებდი ინსტრუქცი-
ას ეაკობ ფანისაგან ამ საელჩოს შესახებ, ზედმეტი არ იქნებოდა წამოვხუდი-
ვათ თქვენს დიდებულებასთან, რათა პირადად მომეხსენებინა უკეთ, ვიდრე
ამის გაკეთება წერილობით შეიძლებოდა, თუ რა ვაკვივ მე, განსაკუთრებით
კი რიცა ვაიგებენ დევანტიდან მიღებული რამდენიმე წერილიდან, რომ სპარ-
სეთის ელჩს არ შეუძლია ვაემგზავროს საფრანგეთში ან დაავიანებს ამ ვა-
მგზავრებას. მე ვიფიქრე კიდევ და ვუთხარი ბატონ დ'არნუს, რომ სანუქების
უშიშროებისათვის, შესაძლებელია ცუდი არ იქნებოდა, რომ თქვენს დიდებუ-
ლებას ებრძანა, რათა ეს სომეხი წასუღიყო პარიზში. იქ თქვენ თვითონ შე-
გუბლებოდით ვაგვეოთ მისი განზრახვები და სპარსეთის ელჩის განზრახვები.

დავითები უღრმესი პატივისცემით, მი-
წვალყო ხელმწიფეც, თქვენი დიდებულების
უმორჩილესი და უმდაბლესი მხანური ფ. რი-
შარი, მიხიონერი.

მარსელში, ამ 13 აგვისტოს 1714 წლისა¹

¹ ამ წერილმა კი თარიღი სწორადია დასმული. ამრავალ უდაო ფაქტია, რომ იმავე წერილი და-
წერილია ფრანგი მისიონერის ვან რიშარის ხელით. ამას მოწმობს ისიც, რომ იმავე წერილი დაწე-
რილია ერთი და იგივე ხელით. ზვენი აზრით, პირველ წერილზე ვან რიშარმა შეკვლით დასვა
1710 წელი, ხელი 4-ის ნაცვლად რაც უნდა ჩათვალოს კალმის შეკვლიად. მაგრამ მისი ვადისწო-
რება და ვადისწორებული თარიღით წერილის ვაგზაენა ვან რიშარმა, აღბათ, უხერხულად მიიწია.
მან სულახდა დაწერა მეორე წერილი, სადაც თარიღი დასმულია სწორად (1714 წლის 13 აგვის-
ტო).

13 aout le Seigneur Richard
 a Marseille.
 Commerce du Levant.

N^o3816.

Le Seigneur Richard le treize aout 1714.
 13 Aout 1714¹

74

Monseigneur

Je me suis donné l'honneur d'écrire a Votre Grandeur de Rome, et de luy randre compte de tout ce qui s'y est passé a l'égard du Seigneur Solkan Saba.

Je le fais aujourd'hui pour luy marquer qu'apres une navigation de dix sept jours je suis arrivé le 10 de ce mois a Marseille.

Des mon arrivé je me suis entretenu avec Jacop Jean marchand Armenien chargé des lettres, et des presens du Sophi pour le Roy, en partiaulier et devant M[onsieu]r d'Arnous qui m'a dit avoir mandé a votre Grandeur fort en detail tout ce que cet Armenien m'a dit, ce que je pensois de luy, de sa mission, de celle de l'Ambassadeur persan qui est a Constantinople, de la mesintelligence de l'un, et de l'autre, et plusieurs autres particul[iers] il m'a dit de plus qu'il luy avoit margué ce qui l'a déterminé a faire changer de logement a cet étranger, et pour quoy il avoit mis quel[ques] personnes aupres de luy, et qu'enfin il l'avoit bien informé de tout, en sorte que je ne crois rien avoir de particulier a luy mander la dessus.

Voicy une lettre dont M[onsieur] de Cardinal de la Trimaille m'a chargé pour la remettre a vot[re] Grandeur, et une du Seigneur Solkan Saba. Je dois recevoir incessamment un second bref de Sa Sainteté pour le Roy en faveur de Vactank Roy de Géorgie, et une lettre pour Votre Grandeur de M[onsieur] le Cardinal Sacripanti prefet de la Sacrée Congregation sur le meme sujet.

Sa Sainteté dans une audience particuliere qu'elle a bien voulu m'accorder m'a dit qu'elle souhaitoit que je presentois son bref a Sa Majesté, mais comme je prevois qu'il ne me sera pas possible de partir si tot d'icy j'enverrai l'une et l'autre lettre a Votre Grandeur si elle le trouve bon. J'avois cru a Rome qu'apres avoir pris les instructions de Jacop Jean touchant cette Ambassade il n'auroit pas été inutile que je fusse allé aupres de Votre Grandeur pour l'informé de vive voix mieux qu'on ne peut faire par lettre de ce que j'avois appris, surtout si on aprenoit par quelques lettres

venues du Levant que l'Ambassadeur persan ne peut s'embarquer pour France ou retardera a le faire. J'ai de plus pensé, et dit a M[onsieur] d'Arnous que pour la sureté des presens, il ne seroit peut etre pas mauvais que Votre Grandeur ordonnat que cet Armenien allat a Paris, la elle pourroit par elle meme connaitre ses desseins, et ceux de l'Ambassadeur persan.

Je suis avec un tres profond respect,

Monseigneur

de Votre Grandeur le tres humble et tres obeissant serviteur

J. Richard. Mis[sionnaire].

a Marseille ce 13 Aout 1714.

¹ Archives, Paris, "Perse", t. 13, ff. 199-200.

№57.

ნაწვეტი 1714 წლის 17 აგვისტოს რომიდან ბატონ აბატ რიშარისადმი მიწერილი წერილიდან.

მისმა უწმინდესობამ ინება მიესმო თავადი (სულხან-საბა ორბელიანი. — ი.ტ.) გასულ შაბათს, ამა თვის II-ში, რათა გაემართა მისთვის გამოსამშვიდობებელი აუდიენცია. ამ აუდიენციის დროს პაპმა მას აჩუქა აქატის კრიალოსანი ღამსაზი ოქროს მედალითა და ბროლის ჯვრით, რომელიც იყო ნამდვილი ჯვრის ნაწილი, მან აღუთქვა სულხან-საბას გაუმზავნოს მას აგნუს ღვინო გაკსებული ჭურჭელი, რომელიმე წმიდანის ნაწილთან ერთად. პაპს სურს, რომ სულხან-საბა გაემზავროს აქედან ყველა სახის კმაყოფილებით და მან უბრძანა კარდინალს მისცეს სულხან-საბას ყოველივე ის, რაც მისთვის საჭირო იქნებოდა მისი მოგზაურობისათვის, მაგრამ მე არ ვიცი სადამდე.

და ბოლოს, გამზავრება დადგენილ იქნა ამ თვის ბიუროსათვის. ჩვენ გაუმზავრებით ლიგურში სმელეთით, ვინაიდან სულხან-საბას სურს გაიაროს ლორეტის ღვთისმშობლის ტაძარის და ლიგურის ღვთისმშობლის ტაძრის გავლით. ჩვენ მოვნახავთ რაიმე საშუალებას მალტისაკენ (წასასვლელად), სადაც ჩვენ დაველოდებით ახალ ამბებს თქვენგან; ასე, რომ მოიქცეთ იმრიგად, რათა რომელიმე ხომალდს, რომელიც გაივლის მალტაზე, ჰქონოდა განკარგულება, რათა წაგვიყვანოს ჩვენ კონსტანტინოპოლში. ბატონი სულხანი მე მთავლებს მოგწერით თქვენ მისი სახელით, რათა თქვენ გთხოვით არაფერი არ დაიშუროთ იმისათვის, რათა წინ წასწიოთ მისი საქმეები და დაურთოთ ბრძანებები, რათა თქვენ დაუყოვნებლივ გაემზავროთ სპარსეთში, რისგანაც დამოკიდებულია ამის წარმატება. გარდა ამისა, მე თქვენ გთხოვთ გააკეთოთ ისე, რათა სამეგრელოსათვის გამიზნული მისიონერები დაუყოვნებლივ გაემზავნონ იმისათვის, რათა სულხან-საბამ ჩაიყვანოს ისინი იქ.

Extrait d'une lettre de Rome a M. l'abbé Richard
de 17 aout 1714¹

Sa Sainteté a fait appeller le Prince samedy d'c^r II de ce mois pour luy donner l'audiance de congé, dans cette audiance il luy fit present d'un chapelet d'agate avec une belle medaille d'or et une croix de cristal dans laquelle il y avoit un morceau de la vraie croix, il luy promit luy envoyer un bassin remply d'agnus dei avec une relique de quelque saint. Elle veut qu'il parte d'icy avec toute sorte de satisfaction et Elle a ordonné au Cardinal de luy donner tout ce qui luy seroit necessaire pour son voyage, mais je ne scais pas jusqu'au.

Enfin le départ a esté déterminé pour la fin de ce mois, et nous nous en irons a Ligourne par terre parce qu'il veut passer N^e Dame de Lorette et de Ligourne, nous chercherons quelque commodité pour Malthe ou nous attendrons de vos nouvelles, ainsy faites en sorte que quelque vaisseau passant par Malthe puisse avoir les ordres de nous transporter a Constantinople, le Seigneur Solkan me charge de vous écrire de sa part pour vous prier de ne rien épargner afin d'avancer ses affaires et de joindre des ordres pour vous rendre en Perse incessamment dont en depend le succes. Je vous prie de plus de bien faire en sorte que les missionnaires destinez pour la Mingrelie passent incessamment afin que luy meme il les y introduisent.

¹ Archives, Paris, "Perse", t. 3, ff. 201-201 v; I. Tabagoua, Une mission diplomatique géorgienne auprès de Louis XIV, "Bedi Kartlisa revue de Kartvelologie", Paris, 1973, vol. XXXI, p. 146.

№58.

1714 წლის 27 აგვისტო. ჟან რიშარი საქართველოს შესახებ.
ბატონი რიშარი¹. 1714 წლის 27 აგვისტოს
ლევანტის ვაჭრობა².

აბატი რიშარი³.

78.

1714 წლის 27 აგვისტო⁴.

მოწვეული ხელმოწერა⁵.

წერილში, რომელიც მე თავს ვიდე მიმეწერა თქვენი დიდებულებისათვის ამა თვის 12-ს, მე თქვენ გაცნობებდით, რომ მოკლე ხანში უნდა მიმეღო მისი უწმინდესობის წერილი მისი უდიდებულესობისათვის და ბატონი კარდინალი

საკრიპანტის წერილი თქვენი დიდებულებისათვის. ორივე ეს წერილით
გაღმომცა არნუმ. ამავე დროს მე მივიღე პაქეტი ბატონი კარდინალი და
ტრეპუაისაგან, რომელიც მატყობინებს, რომ მან ვაუგზავნა თქვენს დიდებულებას
ბას წმ. კონგრეგაციის გადაწვევები, როგორც სამკურნელო სათვის ანაღი
მისიების შესახებ, ისევე, საქართველოს მეფის ვანტანვის განთავსულების
შესახებ და იმაზე, რაც შეეხება სომეხთა პატრიარქს სპარსეთში.

მე ვნახე წერილის პირიდან, რომელიც მე ვამომგზავნეს გადაწვევით
ბების ასლთან ერთად, მისი უსამღვდელოებისის წერილი, და რამდენიმე კრ-
ძო პირის წერილები, რომ რომში დიდი ქებით იხსენიებენ ბატონ სულხან-სა-
ბას საქმეებს.

მე გავიგე ვეღა ამ წერილებიდან ის რაც მე თვითონ ვიცი, რომში,
რომ მისი უწმინდესობა და წმ. კონგრეგაცია დიდი მადლიერებით ხაჯაროდ
აცხადებენ იმას, რაც მეფის გულმოდგინებას და ღვთისმოსაობას ყოველთვის
გაუკეთებინებია და ამჟამად აკეთებინებს ჩვენი წმიდა სარწმუნოებისათვის და
რომ ერთიც და მეორეც ინფორმირებულია, როგორც მისიონერებისაგან მიღ-
ებული მოხსენებითი ბარათებით, ისე მოხსენებითი ბარათებით, რომლებიც ჩემს
მოვალეობამ და ჩემსა მადლიერებამ მიკარნახეს მე წარმედგინა. ხავსებით და-
რწმუნებულნი არიან, რომ თქვენი დიდებულება შესანიშნავად მისდევს ამ დიდ
სათნოებას და რომ მისი უდიდებულებისის ნება-სურვილის მიხედვით თქვენ
არაფერს არ დაიშურებთ, არა მარტო უკვე დაფუძნებული მისიების [მღვთა-
რეობის] შემსუბუქებისათვის, არამედ ასევე ქვეყნარტი სარწმუნოების ვეღვან
გავრცელებისათვის.

ბატონი დ'არნუ ატყობინებს თქვენ დიდებულებას, თუ როგორ მოვიქცი
მე, რათა გამეგო სომეხ აგობისაგან დაახლოებით რაში მღვთმარეობს სარწმუნო-
ბი და სეფიანებისა და ათამადოვლეს წერილების შინაარსი, რომლებიც მას მი-
ნდობილი პქონდა, ისევე, როგორც ხასიათი, რომელსაც იხინი მიაწერენ სპარ-
სელ ბატონს. დ'არნუ ატყობინებს თქვენს დიდებულებას ავრეთვე, თუ რა ვი-
ფიქროთ ჩვენ ამჟამად იმ მიღებასთან დაკავშირებით, რომელიც შეიძლება
გაეპართათ ამ უცხოელისათვის და იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა მოექცნენ
სომეხს იმ შემთხვევაში, თუ სპარსელი არ ჩამოვა.

აი მისი უწმინდესობის პაპის ეპისტოლე და კარდინალი საკრიპანტის წე-
რილი. მე გავგებზავრები აქედან მხოლოდ მაშინ, როცა თქვენი დიდებულება მე
ამას მიბრძანებს. მე უმდაბლესად ვამართლებ იმას, რაც თქვენ კეთილნებუ-
და შეტყუით მეფის წინაშე, რეკომენდაცია, რომელიც მისი უწმინდესობამ მას
მისცა ჩემს შესახებ, გავბედავ მოვანსენო თქვენს დიდებულებას, რომ ჩემს მა-
მას და დედას, რომლებსაც არ გააჩნიათ ჩემს გარდა სხვა შვილი, საშუალება
არა აქვთ თვითონ თავი ირჩინონ, არიან რა საკმაოდ ხანში შესულნი, ვარ მე
რა საკმაოდ ბედნიერი, რომ თქვენი დიდებულება კმაყოფილია იმით, რაც მე
სპარსეთში ვაგაკეთე, და რომ თქვენ მე მთვლით უნარის მქონედ რამეხსათვის.
მე ჩემს თავს ნებას ვაძლევ მივანდო ჩემი თავი თქვენს კეთილობას, დავარ-
წმუნოთ თქვენ იმაში რომ, თუმცა მე ვარ უცხოეთის მისიების სემინარიდან,

მე მოუხედავად ამისა, სრულიად თავისუფალი ვარ, განსაკუთრებით, როდესაც
საქმე შეეხება თქვენი განკარგულებების შესრულებას. ნეტარ მამა ლეტელინს
შეუძლია დაუდასტუროს თქვენს დიდებულებას, თუ რანაირად მოვიქცეთ
რომში კომპანიების მიმართ, რომლის ახსტენტმა ნეტარმა მამამ დობატიონმა
მე მითხრა, თუ რა შევატყობინათ თქვენ. ნეტარმა მამამ ფლორიმ იცის თუ რა
ვავაკეთე მე იეზუიტი ნეტარი მამებისათვის ხპარსეთში.

დავსიოები უღრმესი პატივისცემით და მუდამ ვიქნები თავმდაბალი
მადლიერებით.

მოწყალეო ხელმწიფე, თქვენი დიდებულების უმაღლესი და
უმორჩილები მსახური ფ. რიშარი, მისიონერი. მარსელში, ამ 27 აგვისტოს
1714 წლისა.

¹ მიწერილია სხვა ხელით პირველ კვერდზე ზემოთ მარცხენა მხარეზე.

² მიწერილია სხვა ხელით.

³ მიწერილია სხვა ხელით.

⁴ მიწერილია იმავე ხელით.

⁵ წერილი შედგება 4 კვერდისაგან. იგი დაწერილია და ხელმოწერილია ფ. რიშარის მიერ ლეა-
ნის ითხივე კვერდზე ზემოთ შუაში დასმულია ჯვარი.

№58.

L[e] S[eigneur] Richard le 27 aout 1714.
Commerce du Levant
L'Abbé Richard

78

27 aout 1714¹

Monseigneur

Dans la lettre que je me suis donné d'écrire a Votre Grandeur le 12 de ce mois, je luy marquois qu'en peu je devois recevoir un bref pour Sa Majesté, et une lettre de M[onsieur] le Cardinal Sacripanti pour Votre Grandeur, ces deux lettres m'ont étéés remises par M[onsieur] d'Arnoux; j'ai reçu dans le meme temps un paquet de M[onsieur] le Cardinal de la Trimoille qui me marque avoir envoyé a Votre Grandeur les resolutions de la Sacrée Congregation tant par raport aux nouvelles missions pour la Mingrelie qu'a l'égard de la delivrance de Vactank Roy de Géorgie et de ce qui regarde le patriarche des Armeniens en Perse.

J'ai vu par la copie du bref qu'on m'a envoyé par un duplicata des resolutions, la lettre de Son Eminence, et celles de quelques particuliers qu'a Rome on a fort a louer les affaires du Seigneur Solkan Saba.

J'ai appris par toutes ces lettres ce que j'avois connu par moy meme a Rome, que Sa Sainteté et la Sacrée Congregation publient avec beaucoup de reconnaissance ce que le zele, et la pieté du Roy luy ont, toujours, et luy font presentement entreprendre pour Notre Sainte Religion, et que l'une et l'autre informées tant par les memoires recus des missionnaires que par ceux que mon devoir, et ma reconnaiss[ance] m'ont obligé de donner, sont pleinement convaincus que Votre Grandeur imite parfaitement ces grandes vertus et que suiva[nt] les intentions de Sa Majesté, elle n'épargne rien non seulement pour soulager les missions deja etabliés, mais aussi pour etandre partout la veritable religion.

M[onsieu]r d'Arnous marque a Votre Grandeur de quelle maniere je me suis comporté pour savoir de l'Armenien Agob en quoy consistent a peu prez les presens, et la teneur des lettres du Sophu, et de l'Atemadoulet qui luy ont été confiez, ainsi que le caractere qu'elles attribuent au Seigneur persan il luy mande aussi ce que nous avons pensé pour le present par raport a la reception qui pouvoit estre faite a cet Etranger, et la maniere dont on doit traiter avec l'Armenien en cas que le persan ne vienne pas.

Voicy la bref de Sa sainteté, et la lettre du Cardinal Sacripanti, je ne partirois d'icy que lorsque Votre Grandeur me l'ordonnera Je la justifie tres humblement de vouloir bien apuier auprez du Roy la recommandation que Sa Sainteté luy a faire de moy, j'oze marquer a Votre Grandeur que mon pere et ma mere n'ayant que moy d'enfant sont hors d'état de pouvoir se soutenir par eux memes etant dans age assez avancé, si je suis assez heureux que Votre Grandeur soit Contente de ce que j'ai fait en Perse, et qu'elle me croie capable de quelque chose je prend la liberté de me recommander a sa bonté en l'assurant que quoyque je sois du seminaire des missions etrangers je suis cependant parfaitement libre, sur tout quand il s'agira d'exécuter ses ordres, le R[everen]d pere le Tellier peut marquer a Votre Grandeur de quelle maniere je me suis comporté a Rome a l'égard de la Compagnie dont l'Assistant le R[everen]d pere D'Obanton m'a dit de luy avoir mandé, le R[everen]d pere Fleuris scait ce que j'ai fait pour les R[everen]ds peres Jesuites en Perse.

Je suis avec un tres profond respect et serai toujours avec une humble reconnaissance

Monseigneur
de Votre Grandeur Le tres humble et tres
obeissant serviteur

J. Richard Mis[sionnaire].
a Marseille ce 27 aoust 1714.

¹ Archives, Paris, "Perse", t. 3, ff. 217-218v.

1714 წლის 5 სექტემბერი. ჟან რიშარის წერილი სულხან-საბას
გადაწყვეტილებაზე არ დაბრუნდეს იტალიიდან საფრანგეთში.

ლევანტის ვაჭრობა¹.
ბატონი რიშარი². 1714 წლის 5 სექტემ-
ბერი³.

79.

მოწყალეო ხელმწიფე⁴

მაქვს პატივი მივწერო თქვენს დიდებულებას, რათა თქვენ გამოგიგზავნოთ ამონაწერი იტალიური წერილიდან, რომელიც მე მივიღე რომიდან. მისგან თქვენ გაიგებთ, რომ ბატონი სულხან-საბა საფრანგეთში კი არ დაბრუნდება, არამედ მას სურს იტალიიდან გაემგზავროს საქართველოში, მან მე დამავალა შევევედრო თქვენს დიდებულებას, გასცეს განკარგულებანი, რათა რომელიმე გემმა წაიყვანოს ის კონსტანტინოპოლში მალტიიდან, სადაც ის ჩავა.

რამდენადაც ის იქნება ამ კუნძულზე მხოლოდ სექტემბრის ბოლოს და დარჩება იქ რამდენიმე ხანს, მე შექნება საშუალება მოვახსენო თქვენს დიდებულებას უფრო მეტი, ვიდრე მე არ მომიხსენებია და მივიღო თქვენგან განკარგულებები, თუ თქვენ კეთილინებებთ მომცეთ ასეთი სპარსეთისათვის ამ მეფის საქმეებთან დაკავშირებით. მისიონერები, რომლებსაც მისი უდიდებულესობა კეთილინებებს ვაგზავნოს სამეგრელოში, შესძლებენ აგრეთვე მოვიდნენ და შეუერთდნენ მას, რათა მან თვითონ ჩაიყვანოს ისინი სამეგრელოში, რომელზედაც ჩვენ უნდა გავიართოთ.

ბატონმა არნუმ აცნობა თქვენს დიდებულებას, რომ სპარსეთის ელჩი აფოჯნებდა კონსტანტინოპოლში.

ველოდები მთელი მორჩილებით თქვენი დიდებულების განკარგულებებს. დავთუბი რა უღრმესი პატივისცემით და უმდაბლესი მადლიერებით, მოწყალეო ხელმწიფე, თქვენი დიდებულების უმდაბლესი და უმორჩილესი მსახური ფ. რიშარი მისიონერი.

მარსელში, 1714 წლის 5 სექტემბერი

¹ მიწერილია სხვა ხელით.

² მიწერილია სხვა ხელით.

³ მიწერილია სხვა ხელით.

⁴ წერილი შედგება 2 გვერდისაგან. იგი დაწერილია არა ფ. რიშარის ხელით, ხოლო ხელს აწერს თვითონ ფ. რიშარი.

Com[merce] du Levant
Le S[eigneur] Richard
5 7bre. 1714

79

Monseigneur¹

Je me donne l'honneur d'écrire a Votre Grandeur pour luy envoyer l'Extrait d'une lettre italienne que j'ai reçu de Rome, Elle connoitra par la que le Seigneur Solkan Saba ne retournera pas en France, mais que d'Italie il souhaite se rendre en Géorgie, il me charge de supplier Votre Grandeur de donner des ordres afin que quelque V[aisse]au le transporte a Constantinople de Malthe ou il va descendre.

Comme il ne sera dans cette isle qu'a la fin de septembre et qu'il y restera quelque temps je pourray avoir celui d'informer plus que je n'ay fait votre Grandeur et d'en prend[re]es ordres si Elle veut bien m'endonner pour la Perse par raport aux aff[aires] de ce prince. Les missionnaires que sa Majesté veut bien envoyer en Mingrelie pourront aussy le venir joindre afin qu'il les conduise luy meme en Mingrelie a ou il nous foudra passer.

M[onsieur] Arnoul a mandé a Votre Grand[eur] que l'ambassadeur persan estoit retenu a Constantinople.

J'attends avec toute la resignation l[es] ordres de Votre Grandeur estant avec un tres profond respect et une humble reconnaissance.

Monseigneur
de Votre Grandeur le tres humble et
tres obeissant serviteur

J. Richard Mis[sionnaire].
a Marseille le
5 Septembre 1714.

¹ Archives, Paris, "Perse", t. 3, ff. 219-219^v.

№60

სულხან-საბა ორბელიანი ფლორენციაში.

დიდად განათლებული ფრანჩესკო სეტიმანის მიერ შეკრებილი „ფლორენციანული მემუარები“.

13 სექტემბერს მიღებულია ცნობა, რომ: „ვახუშტის საღამოს რომიდან ფლორენციაში ჩამოვიდა სულხან-საბა ორბელიანი, ბასილიელი ბერი, საქარ-

თველოს თავადთაგანი, რომლის ქვეყანა მღებარეობს მცირე აზიაში, სპარსეთის საზღვარზე, შავ ზღვასთან ანუ პონტო ექსპინისთან. აღნიშნულ დიდას სან-ლუიჯის სასტუმროდან პატრმა გენერალმა ვალომბროზანიმ წაიყვანა იგი სან-ტრინიტას მონასტერში, სადაც (ფლორენციის) დიდი ღუკას სარჯზე მას ბრწყინვალედ გაუმასპინძლდნენ. იგი რომაელი კათოლიკეა; მან თავისი მცლარი სარწმუნოება უარყო; ორჯერ ცოლი ჰყოლია, უკანასკნელი კათოლიკედ გარდაცვლილა; იგი 62 წლისაა, ბენედიქტელი ბერებისამებრ არის ჩაცმული; მას თან ახლავს რამდენიმე ბასილიელი ბერი¹.

20 სექტემბერს იგივე სეტიმანი დახმენს, რომ: „ზემონსენებული ბასილიელი ბერი სულხან-საბა ორბელიანი გაემგზავრა ლივორნოში, რათა დაბრუნდეს აზიაში თავის მისიონერებთან ერთად; მეტად კმაყოფილი ქალაქ ფლორენციაში ყოფნით და დიდი ღუკასაგან მიღებული თავაზიანობით...“¹

¹ 1968 წელს ფლორენციაში მოკლე ხნით ყოფნის დროს სულხან-საბა ორბელიანის ბიბლიოთეკაში უნახე ეს საბუთი, მაგრამ მასში მისი ფოტოკოპირის გადაღება ვერ მოხერხდა. შემდგომში, უნგრელმა ისტორიკოსმა ლაიოშ ტარდომ ფლორენციის ბიბლიოთეკაში მუშაობის დროს გადაიღო ამ საბუთის პირი და გადმომცა, რისთვისაც მას მადლობას ვუხდენი.

ამ საბუთიდან დაკავშირებით იხ. სულხან-საბა ორბელიანი, მოგზაურობა ყვრასში, ს. იორდანიშვილის რედაქციით, წინასიტყვაობით, შენიშვნებით და ლექსიკონით, თბ., 1940, გვ. 96-111.

№60.

"Memorie fiorentine", raelte dall'erudito Francesco Settmani¹.

Il 13 settembre agliannota, che: "Essendo nella sera precedente giunto di Roma in Firenze Solkam Saba Orbelo, monaco Basiliano de principi della Georgia, provincia dell'Asia Minore sulle frontiere della Persia e sopra il Mar Nero o Ponto Eusino, in dette mattina fu levato dall'Albergo di San Luigi dal Padre Generale de Vallombrosani nel monastero di S. Trinita, ove a spese del granduca fu trattato splendidamente. Egli era cattolico romano, avendo abiurata la sua erronea fede; aveva avute due mogli, delle quali l'ultima era morta cattolica. Era in età 62 e vestiva da monaco benedettino, ed aveva seco alcuni missionari monaci Basiliani".

Il 20 settembre, lo stesso Settmani aggiunge che: "Parti par Livorno il sopradetto Solkam Saba Orbelo, monaco Basiliano, par ritomarsene nell'Asia co'suoi missionari, molto soddisfatto delle cortesie ricevute nelle città di Firenze e dal Granduca;...

¹ Archives di Stato, Firenze, Bibl., Manoscritti, 142, vol. XY, per gli anni 1713-1723, cc. 116^v, 117^r

1714 წლის 17 სექტემბერი. რაიმონდ გალანის წერილი ჟან რიშარზე.

ღრმად პატივცემული ბატონო... უსაფვარლესო¹.
მამა რიშარისა და სპარსეთის მისიების შესახებ².

ანერიის ეპისკოპოსის,
პატრიარქის მოადგილის
მამა რაიმონდ გალანისა-
გან.

პერა, 1714 წლის 17 სექტემბერი³.

არ შემძლია არ გამოვთქვა თქვენო მალაღლირსებაჲ მთელი ის სისარუ-
ლი, რომელსაც მე განვიციდი ჩემს გულში იმ წარმატების გამო, რომელსაც
მიაღწია თავის მოციქულებრივ სამსახურში ფრიად პატივცემულმა ბატონმა
ჟან რიშარმა. თუ პირველად მე წილად მხვდა ხელი შემეწყო მისთვის, მეკურ-
თხა რა იგი მღვდლად ღრმად პატივცემული უფალი ავათაოპოლეელი ეპისკოპო-
სის სარეკომენდაციო წერილების საფუძველზე, ახლა კი მე განვიციდი გამო-
უთქმელ კმაყოფილებას, ვისმენ რა მის საფოველთაო ქებას იმ დიდი წარმატე-
ბისათვის, რომელსაც ის აღწევს ყველგან, სადაც ადამიანებს აქვთ ბუნდირება
ისმინონ მისი ქადაგება და რჩევა-ღარიგება, და უმთავრესად, იმ დიდი სიკეთი-
სათვის, რომელსაც უწევს ყველა მისიას სპარსეთში და იქ მყოფ ყველა კათო-
ლიკეს, და მათ უნდა აღიარონ რამდენად დიდად არიან დავალებულნი მისი
განსაკუთრებული გულმოღვინეობისადმი, რომლის შემწეობით მან მიაღწია შა-
ჰისაგან ასახლი განკარგულებების გაცემას მისიონერებისა და კათოლიკების
საცავად და კათოლიკური სარწმუნოების საბოლოო დამარცხებისაკენ მიმართუ-
ლი განკარგულებების გასაუქმებლად, რომლებსაც ვერაგობით, ფულის
საშუალებით მიაღწიეს სქიზმატიკებმა⁴. მე ბევრი უნდა დამეწერა მისი დიდი
გულმოღვინეობისა და კაცთმოფვარეობის საქებრად, მაგრამ მე ამის შესახებ გა-
ჭრუბლები, რათა შეურაცხყოფა არ მივაყენო მის დიდ თავმდაბლობას და კიდევ
უფრო იმიტომ, რომ სათნო ადამიანი, როგორც კეთილი ყველასათვის, არ სა-
ჭიროებს ცალკეული პირის ქებას. მე მრჩება მხოლოდ გავინარო თქვენ მა-
ლაღლირსებასთან ერთად იმით, რომ თქვენი უკეთილშობილესი სემინარიიდან
და თქვენი უწმინდესი დისციპლინის შემწეობით გამოდიან ამდენად ღირსეული
ადამიანები, ჩვენი წმიდა სარწმუნოების საკეთილდღეოდ და დასამშვიდებლად.
ისე, როგორც ლოცვის დროს, გთხოვთ თქვენ, იმ დიდი ნაყოფის გათვალისწი-
ნებით, რომელიც უნდა მოიტანოს მისმა გულმოღვინეობამ, არ დააკავთ ის
დიღხანს იმ ქვეყანაში, არამედ რამდენადაც შესაძლებელია მალე გაგზავნით
უკანვე.

ამ ჩემ უერთგულეს წერილს გადასცემს თქვენს მალაღლირსებას დიდად
პატივცემული ბატონი დომენიკო დელა როკა, ბერი, რომელიც აღჭურვილია

მთელი იმ მონაცემებით, რომლებიც შეპყრის პქონდეს კარგ მღვდელმსახურს ამიტომ ხსენებულმა ბატონმა რიშარმა იგი აირჩია თავის თანამოსმედ. ვიძულოვნებ, რომ კუროთხელი ღმერთი გამოავლენს ღიდ სიკეთეს ანლო აღმოსავლეთის ამ ქვეყნებში მისიონერების საშუალებით, მე გამოვხატავ მათდამი მთელს ჩემს თავდადებულობას და ხსენებული ბატონი ღომენიკო შეგატყობინებთ თქვენ ჩემს გულწრფელ და სრული თავდადებულობის შესახებ, ამასთანავე, გარწმუნებთ თქვენ, რომ ყველა შემთხვევაში მე არ გავუშვებ მომენტს ღავენმარო მათ სულიერად და მთელი ჩემი ძალებით. ამავე ღროს, გულწრფელად ვთავაზობთ თქვენ ზემოხსნებულ მღვდელმსახურს ბატონ ღომენიკოს, რომელიც ასევე გაემართება იქით წმიღა და უღდრესად გულმოწყალების საქმისათვის და ამაში ისევე შემიღლია სამსახური გავიწიოთ თქვენ, ისარგებლეთ ჩემი სამსახურით სრულიად თავისუფლად. მე კი განსაკუთრებით შევეცდები, რათა თავი გამოვიჩინო ყველა შემთხვევაში, რასაც მე ვაღასტურებ გულითადად გეხვევით რა თქვენ.

თქვენი მაღალკეთილშობილობის უერთგულესი და უგულწრფელესი ბატონის მსახური.

პერა კონსტანტინოპოლიდან
1713 წლის 17 სექტემბერი.

ძმა რაიმონდო გაღანი ანეირის
არქიეპისკოპოსი და ვიცე-პატრიარქი.

- ¹ წერილი შეღწერიღა 1713 წლის 17 სექტემბერს კონსტანტინოპოღმა იტალიურ ენაზე.
² ვერ ღავაღინეთ, თუ ვის სახელზე ეს წერილი გავზავინღი. ამასთანავე, ვერ ამოვიკითხო წერიღის სათაურის შესამე სიტყვა. წერიღის შინაარსიღან ჩანს, რომ აღრესატი უნღა ღოს ეინჰე მღღლი ჩინის სასულიერო პირი, რომელზეღაც დამოკიდებული ყოიღიღა ღან რიშარის მღღე ღარწმუნება ისევე აღმოსავლეთში.
³ მიწერიღიღა ღრანგულად სხვა ხელით.
⁴ წერილი ავტორი ღან რიშარს მიაწერს ყვეღა იმ დამსახურებას, რაც ღრანგმა მისიონერებმა გააკეთეს ირანში. ცნობიღია, რომ აქ აღნიშნული განკარგულებების გაუქმებაში და ახალი განკარგულებების მიღებაში მთავარი როღი შეასრულა აგათანოპოღელმა ეპისკოპოსმა.

№61.

R[everendissimo] Sig[nor]e.....Ca[ri[s]simo]¹

Sur la Pere Richard et les
Missions de Perse

Le P[ere] Raimond
Gallani archiveque d'Aneyra Vice-
Patriarche
a Pera le 17 7bre 1714.

Non posso trattenermi di non rapresentar à V[ost]ra Sig[nor]ia
R[everendissim]a l'interno giubilo, che risento nel mio cuore p[er]
l'ottima riuscita, che ha fatto il R[everen]do Don Gio[vanni] Ricard nel

suo Apostolico Ministero. Si coma hebbi propitia la sorte d'imporre la prima volta le mani sopra di lui consecrandolo sacerdote in virtù delle lettere testimoniali del.....

Ill[ustressimo] Monsig[nore] Vescovo d'Agatopoli, così hora pruovo indicibile il contento, sentando li applausi, che universalment[e] li vengon fatti p[er] il frutto grande riportato in tutte le parti, che hanno havuto la fortuna di sentire le sue predicationi, et esortationi, e sopra tutto li beneficij grandi fatti à tutte le missioni di Persia, et à tutt li cattolici esistenti in quel Regno, che devono, confessarsi molto obligati al di lui singular celo, col quale ha procurato appresso quel Re ottener nuovi decreti à favor di Missionary, e catolici, et annullare quelli, che la perfidia de scismatici a forza di denari haveva estorti p[er] l'ultima rovina della religione cattolica. Molto haverei ca scrivere in commendatione del di lui gran zelo, e charità; ma lo passo sotto si entio p[er] non offender la di lui gran modestia, e tanto pin p[er] che Public: Virtus non indiget privata laude. Solo mi resta rallegrarni con V[ostre] Sig[nori] a R[everendissim]a che dal loro nobiliss[imo] Seminario, e di otto la di lei sentiss[im]a disciplina escono soggetti così qualificati à beneficio, e decoro dell: nostra S[ant]a Religione: pregandola di votamente, che a riguardo del Frutto grande, che dal di lui zelo s'attende, non lo trattenga lungo tempo in coteste part, mà lo rispedisca con ogni possibil celerità.

Questa divotiss[im]a mia sarà presentata à V[ostre] Sig[nori] a R[everendissim]a dal R[everen]do Don Domenico della Rocca sacerdote dottato di tutte quelle qualità, che si convengono ad un buon ecclesiastico, e p[er]cio è stato dal soprad[étt]o D[on] Gio[vanni] scielto p[er] suo compagno. Per il bene grande, che spero concederà Jddio benedetto in queste parti di Levante p[er] mezzo de loro Missionary, lo ho concepito tutta la divotione verso li medemi, e d[étt]o D[on] Domenico farà à V[ostre] Sig[nori] a R[everendissim]a una divota oblatione di tutto me stesso, assicurandola, che in tutte le loro accorenze non mancarò assisterli con tutte il spirito e com tutte le mie forze. In tanto divotament[e] la prego haver p[er] raccomandato il prefato R[everen]do Don Domenico, che anche si porta costà p[er] una opera santa, e molto pia, et in quello posso io riservirla, mi commandi con tutta libertà, mentre haverò particolar ambitione dimostrarli in tutti l'incontri, quale con abbracciarla carament[e] mi raffermo.

Péra di Consta[ntino]poli
li 17 X^{bre} 1713².

D[ella] V[ostre] Sig[nori] a
R[everendissim]a Devet[issimo] e

¹ Archives, Paris, "Turquie", t. 53, f 169.² აქ აღბათ შეცდომით წერია „ოქტომბერი“.

№62.

1714 წლის 21 ოქტომბერი. ჟან რიშარის წერილი სამეგრელოში მისიონერების გაგზავნის შესახებ.

ლევანტის ვაჭრობა¹.

ბატონი რიშარი². 1714 წლის 21 ოქტომბერი³.

83.

მოწყალეო სულმწიფე⁴,

ვიშუამდგომლე რა, რათა მივიღო განკარგულება გამგზავრების შესახებ, რომელიც თქვენმა დიდებულებამ კეთილინება ნება ებოძა ჩემთვის და ვიცოდი რა, რომ თქვენ ჩააბარეთ მისი უწმინდესობის წერილი მეუფისათვის და საქმე, რომელიც ესება სამეგრელოსათვის განკუთვნილ 12 მისიონერს, ბატონ მარკიზ დე ტორსის, მე შევევედრე კეთილინებოს მოელაპარაკოს ამის შესახებ მის უდიდებულესობას, ვინაიდან მან კეთილინება ეს გაეკეთებინა. მან მითხრა, რომ თქვენმა დიდებულებამ აღნიშნა, გამოგვეთქვა სურვილი, რომ უკეთესი იქნებოდა დაველოდოთ სპარსეთის ელჩის ჩამოსვლას.

სრულიად არ შეპარება მე ეჭვი, თქვენო უგანათლებულესობავე, რომ თქვენი დიდებულება, რომელმაც გამოიჩინა იმდენი ნიშანი განსაკუთრებული სიკეთისა, ბატონი სულხან-საბასაძემ არ იყოს განწყობილი, უზრუნველიძგოს იგი ფოველი-ვე ნუგეშით, რომელიც დამოკიდებული იქნება თქვენგან, როგორც თქვენ მას ეს იმდენჯერ აღუთქვით, მე ვუთქობ, რომ თქვენ კეთილინებებთ დამართოთ მე ნება წარმოგიდგინოთ თქვენ მისი მხრივ, რომ დიდძალს გააკეთებენ მისთვის, თუ თქვენ კეთილინებებთ გააკეთონ ისე როგორც მისმა უდიდებულესობამ, ეს მას აღუთქვა. იმრეგად, რომ მისიონერები, რომლებიც მან თხოვა დაუყოვნებლივ შეუერთდნენ მას, რათა ქართლში ჩახვლამდე ისინი მან შეიყვანოს თავიანთ მისიის ადგილზე. მოაწყოს ისინი იქ, განამტკიცოს და დასტოვოს ისინი მხოლოდ მაშინ, როცა დანახავს, რომ ისინი შესძლებენ თვითონ მოუარონ თავიანთ თავს, როგორც ენების მხრივ, ისე საჭირო ცოდნა-განათლებების მხრივ.

თითქოს სრულიად არაა აუცილებელი ამისათვის დაველოდოთ სპარსეთის ელჩის ჩამოსვლას, რაც ძლიერ გაურკვეველია, რადგან ამ საქმეს, როგორც მას იცნობს მისი უწმინდესობა და წმიდა კონგრეგაცია, არა აქვს არავითარი კავშირი საქართველოს მეუფის გამოხსნასთან, რომელიც იმყოფება შაჰთან.

რამდენადაც სამეგრელოს ყავს საკუთარი მთავარი, რომელიც დამოკრდე-
ბულია სულთანზე და რამდენადაც, პატრიარქს, რომელიც [ღებულობს] ამ მი-
სიონერებს და დაკავშირებულია ამ მხარის ყველა დიდებულთან, სურს თვი-
თონ შუუწყოს მათ ხელი, აღუთქვა რა მათ მისცეს საცხოვრებელი ბინა, ასევე
მნიშვნელოვანია რათა შაჰის ელჩმა და იმათ, ვინც მის ამალაშია, არაფერი არ
იცოდნენ ამ ბერის საურანგეთში ჩამოსვლის შესახებ. ასევე, მაშასადამე, სა-
მეგრელოში მისიონერების მისიის შესახებ.

მივიღე რა ბოლოს განკარგულება ჩემი გამგზავრების შესახებ, მე მივიღებ
ზომებს იმის შესახებ, რათა მე იგი ამინაზღაურონ; და მოვიქცევი ისე, რომ
დაუყოვნებლივ გავგზავნავო რათა ვიყო მარსელში ამ ღესპანის ჩამოსვლისას,
თუ ის მოდის ან იმისათვის, რათა მზად ვიყო იქ შევასრულო მისი უდიდებუ-
ლესობის ან თქვენი დიდებულების განკარგულებები. დავშთები რა უღრმესი
პატივისცემით და თავმდაბალი მაღლიერებით.

მოწყალეო ხელმწიფე, თქვენი დიდებულების უმდაბლესი და უმორჩილე-
სი მსახური ფ. რიშარი, მის(სიონერი).

1714 წლის ამ 21 ოქტომბერს.

¹ მიწერილია სხვა ხელით.

² მიწერილია სხვა ხელით.

³ მიწერილია სხვა ხელით.

⁴ წერილი შედგება 3 გვერდისაგან იგი დაწერილია ფ. რიშარის ხელით. სამივე გვერდზე ზემოთ
შუამი დასმულია ვეარი.

№62.

Commerce du Levant

21 8bre 1714

Le S[eigneur] Richard

83.

Monseigneur¹

En sollicitant pour avoir l'ordonnance de voyage que votre Grandeur a bien voulu m'accorder et sachant qu'elle avoit remis le bref de sa Sainteté pour le Roy, et l'Affaire qui regarde les douze missionnaires destinez pour la Mingrelie a M[onsieur] le Marquis de Torcy. Je l'ai supplié de vouloir bien en parler a sa Majesté, aiant eu la bonte de le faire il m'a dit que votre Grandeur avoit marqué que pour le mieux auroit été a souhaiter qu'on attendit la venue de l'Ambassadeur Persan.

Ne doutant nullement, Monseigneur, que votre Grandeur qui a donné tant de marques d'une bonté si particuliere au Seigneur Solkan Saba ne

soit disposé a luy procurer toute la consolation qui dependra d'elle comme elle le luy a promis tant de fois, je croi qu'elle voudra bien me permettre de luy représenter de sa part que l'on fera une tres grande pour luy si elle veut bien faire en sorte que comme sa Majesté le luy a promis les missionnaires qu'il luy a demandé le joignent incessamment, afin qu'avant de passer en Géorgie il les introduise dans le lieu de leur Mission, les y etablissent, affermisse et ne les quitte que lorsqu'il vaira qu'ils seront en etat de se soutenir par eux memes tant pour les langues que pour les connaissances necessaires.

Il ne paroît point du tout necessaire d'attendre pour cela l'arrivée de l'Ambassadeur persan qui est fort incertaine, parceque cette affaire comme le coneu sa santeté et la Congregation n'a aucune relation avec la delivrance du prince de Géorgie qui est auprez du Sophi.

La Mingrelie aiant un prince particulier et dependant du Grand Seigneur, et que le patriarche qui depend ces missionnaires et qui est alié avec tous les grands de ce pais la les veut soutenir par luy meme, aiant promis de leur donner des habitations, il est meme important que l'Ambassadeur du Sophi et ceux de sa suite ne sacht rien de la venue en France de ce Religieux ny par consequent de la mission des missionnaires pour la Mingrelie.

Aiant enfin obtenu mon ordonnance de voyage je vais travailler a m'en faire paier et faire en sorte de partir incessamment ou pour me trouver a Marseille a l'arrivée de cet Envoyé s'il vient, eu pour m'y tenir pret a executer les ordres de Sa Majesté et ceux de votre Grandeur etant avec un tres profond respect et une humble reconnaissance

Monseigneur

de Votre Grandeur le tres humble et tres obeissant
serviteur.

J. Richard mis[sionnaire].

Ce 21 8bre 1714.

¹ Archives, Paris, "Perse", t,3, ff. 225-226.

1714 წლის 29 ოქტომბერი. ჟან რიშარის წერილი ვან-ტანგ VI-ის შესახებ.

1714 წლის 29 ოქტომბერი¹.
ლევანტის ვაჭრობა². ბატონი რიშარი³.

84.

მოწვალეო ხელმწიფე⁴

მე, ეს-ეს არის, მკვიდე თქვენი დიდებულებისათვის თავრიზში მისიების წინამძღვარის მამა პიერ დ'ისუდენის წერილი, რომელიც მე მაგებინებს მრავალ დაწვრილებით ცნობას, რომელიც შეესება საქართველოს მეფე ვანტანგს, რომლებსაც იგი, როგორც ჩანს ატყობინებს თქვენს დიდებულებას. სხვათა შორის, ის მე მაცნობებს, რომ მათ თვალეები დათხარეს საქართველოს პატრიარქს, იმისათვის, რომ მან მოისურვა გამზღარიყო მაჰმადიანი და ამით ხელთველო საქართველო⁵, და, რომ ვეღლა დიდებული განწყობილია თავი დაიცვას შაჰისაგან. ის მწერს იმ ღვენის შესახებ, რომელსაც განგრძობენ მისიის მიმართ; ვანდაპარის აჯანყებული მირვეისის ახალ წარმატებებზე, და ინგლისელების განზრახვაზე დატოვონ სპარსეთი.

მე ვაძლევ ჩემს თავს უფლებას გავუვზავნო თქვენს დიდებულებას ეს წერილი. გაგებდავ მოგახსენოთ თქვენ, რომ ნეტარი მამა ლე ტელიე აღსავსეა გულკეთილობით ჩემს მიმართ და თითქოს, მე მგონია რომ განწყობილია გამოიწინოს ფოველივე შესაძლებელი თავაზიანობა იმის მიმართაც; თქვენმა დიდებულებამ კეთილინება მისთვის აღენიშნა ჩემს სასარგებლოდ.

მე არაფერს არ მოველი ამ დანიშენიდან. მე ვევედრები თქვენს დიდებულებას ჩაუფიქრდეს იმას, რომ მისი უდიდებულებების წერილმა და თქვენი დიდებულების წერილმა ვერ შესძლეს გამოძვარიყვნენ იმისათვის, რომ განემტკიცებინათ თავის რწმენაში კეთილი მეფე ვანტანგი, რომლის სიამამაც, როგორც მე ვუიქრობ, სიამოვნებას მოჰგვრის საფრანგეთის მეფეს. წერილი მისი მხრიდან შაჰისადმი მნიშვნელოვნად წასწევდა მის საქმეებს. დაფიქრება, რომელიც შეეშთვა სპარსეთის ელჩს ჩვენ ცოტათი ხელს გვიშლის. მე ვუშამდგომლობ ამინაზლაურით ჩემი ფული მარსელში ჩემ გასამგზავრებლად, სადაც ეს ღესპანი თითქოს არ დააფიქრებს ჩამოსვლას, თუ ის ნამდვილად ჩამოდის.

დავშთები უღრმესი პატივისცემით. მოწვალეო ხელმწიფე, თქვენი დიდებულების უმდაბლესი და უმორჩილესი მსახური ე. რიშარი.

პარიზში, 1714 წლის ამ 29 ოქტომბერს.

¹ მწერილია სხვა ხელით.

² მიწერილია სხვა ხელით.

³ მიწერილია სხვა ხელით.

⁴ წერილი შედგება 2 გვერდისაგან. იგი დაწერილია ე. რიშარის ხელით. ყველ ვერსზე ხელთ
შეაშნ დახმულია ჯეპარო.

⁵ იგულისხმება საქართველოს პატრიარქი ვახტანგის ძმა დომენტო, რომელიც ვახტანგის სარ-
სკომს ეოჟნის დროს, შეეცადა ხელს ეწყო ქართლის ტახტი. იხ. აქვე სპ. №43.

№63.

29 8bre 1714.

Com[merce] du Levant
Le S[eigneur] Richard

Monseigneur¹

Je viens de recevoir cette lettre pour Votre Grandeur du pere Piere d'Issoudun Superieur de la Mission de Tauris qui me marque plusieurs aparement Votre Grandeur, il me mande entre autre chose qu'ils ont arraché les yeux au patriarche de Géorgie pour avoir voulu se faire Mahometan, et s'emparer par la de la Géorgie, et que tous les grands se disposent a se deffendre contre le Sophi, il me parle de la persecution qu'on continue de faire a la Mission, des nouveaux progres de Mirvis le Rebelle de Candahar, et du dessein qu'ont les Anglois de quitter la Perse.

Je prend la liberté d'envoyer a Votre Grandeur ces let[tres] j'oze luy dire que le R[everen]d pere le Tellier ait beaucoup de bonté pour moy, et me paroisse disposé a avoir, tout l'egard possible a ce que votre Grandeur a bien voulu luy marquer en ma faveur.

Je n'espere rien de cette nomination.

Je supplie Votre Grandeur de faire reflection que la lettre de Sa Majesté et celle de Votre Grandeur n'ont pas pu servi a affermir dans sa foy le bon prince Vactank, dont le courage fera a ce que croi plaisir au Roy, une lettre de sa part au Sophi avancerait bien ses affaires, et le contretemps arrivé a l'Ambassadeur persan nous derange un p[eu]. Je sollicite le paiement de mon ordonnance pour partir pour Marseille ou cet Envoyé ne doit pas tarder a venir s'il vient veritablement.

Je suis avec un tres profond respect Monseigneur

de Votre Grandeur le tres humble et tres obeissant serviteur.

a Paris ce 29 8bre. 1714.

J. Richard.

¹ Archives, Paris, "Perse", t. 3, ff. 227-227v .

სულხან-საბასთან ერთად საქართველოში
მისიონერების წასვლის შესახებ¹

1715 წლის 26 თებერვალი.
ბატონი რიშარი მისიონერი.

203.

1715 წლის 4 მარტი, საბჭო... 10
სენ-ლაზარიდან, 1000

ბატონმა სულხან-საბამ² იტალიიდან საქართველოში გამგზავრებისას სამართლიანად მიუთითა მისთვის მიელოცათ იმის შესრულება, რასაც საფრანგეთის მეფის სახელით პაპი³ დააბრდა — გაგზავნიონ და ხარუჯებით უზრუნველფონ სამეგრელოში 8 ან 10 მისიონერი საფრანგეთიდან, თანახმად („პროპაგანდას“⁴ წარმომადგენელთა მიერ ამ საკითხზე მსჯელობის შედეგად შედგენილ) მისი უწმინდესობის ორი წერილისა, რომლებიც მისი უდიდებულესობისაღმსი იყო მიმართული.

ათასი ეკოუ წელიწადში საქმარისია ამ მისიონერებისა და პარიზის სენ-ლაზარის სახლის წინამძღვრის შესანახავად, იმდენი პიროვნება გამოიყოს, რამდენიც ამ მისიებს გზის გასაკვლევად ეყოფა. ქართველ ბერს⁵ განზრახული აქვს მათ კონსტანტინოპოლში დაელოდოს და ისინი თვითონ წაიყვანოს თავის ქვეყანაში⁶.

¹ მრავალი წერტილებით აქ და სხვაგან აღნიშნულია ის ადგილები, რომლებიც ვერ ამოვიკითხე ან წერილის ავტორის შიშით გამოტოვებული.

² ტექსტში წერია: „სულხან-საბა საბა“.

³ იეულისხმეა პაპი კლიმენტი XI (1700-1721).

⁴ იეულისხმეა კონგრეგაცია „პროპაგანდა ფიდელ“, იგი დაარსა პაპმა გრეგორ XV-მ 1622 წელს კათოლიკური სარწმუნოების გასავრცელებლად არა ქრისტიანულ ქვეყნებში.

⁵ იეულისხმეა სულხან-საბა ორბელიანი.

⁶ წერილი შედგება ერთი გვერდისაგან. მისი ავტორია ჟან რიშარი.

№64.

Le 26 fevrier 1715¹.

203.

Conseil du 4 mars

1715.

...les 10 de St.

Lazar, 1000.

Le S. Richard missionnaire.

Le Seigneur Solkan Sabas Sabba en partane d'Italie pour retourner en Géorgie luy a recommande justement de feliciter l'exécution de la pro-

messe que luy a esté faite au pape de la part du Roy d'envoyer et entretenir en Mingrelie 8 ou 10 missionnaires de France en conformite de deux brefs de sa sainteté adressede a Sa Majesté sur le resultat des assemblees tenues a ce sujet par Mrs de la Propagande; mil ecus par an sufront pour l'entretien de ces missionnaires, et le superieur de la maison de St. Lazare a Paris il peut dire fournir le nombre de leur sujets qu'on voudra luy prescrire pour aller defricher ces missions, le Religieux Géorgien projette de les attendre a Constantinople afin de les conduire luy meme en son pays.

¹ Archives. Paris, "Perse", t. 4, f. 446.

№65.

სამეგრელოში მისიონერების გაგზავნისა და
იან რიშარის შესახებ

1715 წლის 5 მარტი¹.

5.

მოწყაღეო ხელმწიფეკ!

სამეგრელოსათვის განკუთვნილმა მისიონერებმა კონსტანტინოპოლზე ვა-
ვლა ვერ გაბედეს. ბატონ დეხალოარის წერილებიდან ჩანს, რომ ბატონ სულ-
ხან-საბას თურქები დაემუქრნენ². ამასზე ვაცნობე: ეს საშინაოება არც ისე დი-
და, რომ მთელი ეს მისიონი³ გაუქმდეს. მას შემდეგ, რაც მისიონერმა მთა-
ვარმა წინამძღვარმა ბატონმა ბონემ გრაფ დე პონშარტრენს⁴ წერილი მისწე-
რა, ბატონმა ბონემ გრაფი დე პონშარტრენის შემდეგი სიტყვები გადმოიკა:
მის უდიდებულესობას⁵ უკეთესად მიაჩნია, რომ სამ მორჩილ ძმასთან ერთად
ახლავე გავეგზავრო, რათა შემდგომში ისინი დანიშნულ ადგილზე მივიყვანო.

ჩვენ ვვლამ ერთად ხელი უნდა შეუწყოთ იმ მითითებების ზუსტად შე-
სრულებას, რომლებსაც კონსტანტინოპოლიდან სამეგრელოში ჩვენი გადა-
სვლის შესახებ ბატონი დეხალოარი მოგვცემს.

ამასთან დაკავშირებით თავს უფლება მივეცი შემოგთავაზოთ ჩემი სამსა-
ხური ისევე, როგორც ამას თქვენი უმაღლესობის მიმართ ფოველთვის ვაკეთებ-
დი. ამ შემთხვევაში, როდესაც არჩევანი უნდა გავაკეთო ჩემს სიცოცხლეში
დარჩენილი ძლებებისადმი, გთხოვთ, კეთილ იხუროთ, მხარი დამჭიროთ.

აი მოკლედ ის, რაც ჩემს თავს უფლება მივეცი შეთხოვა, რათა შევძლო
ნაყოფიერად ვიმუშაო ხუთ ან ექვს მისიონერთან, რომლებიც შემდგომში ჩემ-
თან ერთად გაემგზავრებიან. მათთან ერთად, ვიმელოვნებ, დავეხმარო იმ განსა-
კუთრებულ მისიონს, რომლის შესახებაც ანგარიშს წარმოვიადგენ.

ერთი წერილი⁶ თითქმის მსგავსი იმ წერილისა, რომელიც მისმა უდიდე-
ბულესობამ ვახტანგ მეფეს მისწერა⁷. სხვა წერილები სპარსეთის შაჰის კა-

რისათვის. ერთი, განსაკუთრებით, სარეკომენდაციო წერილი ბატონი დეზაფორის სახელზე; ჩემთვის საქართველოსა და მის მეზობელ მხარეებში კონსულის თანამდებობის დამადასტურებელი საბუთი, განსაზღვრული ხელფასით¹; აგრეთვე ლეგელი დახმარება, რათა შევძლო ტვირთი შევუმსუბუქო ჩემს დედ-მამას, რომელთა შესახებ თქვენმა დიდებულებამ კეთილ ინება მოელოაპარაკა შევეს და ღირსეულ მამა ლე ტელიეს⁸. რამდენადაც ახლოვდება შავ ზღვაზე ნაოსნობის სეზონი, კარგი იქნებოდა, თუ ახლავე გავემგზავრებოდი.

სხვა არაფერზე ვფიქრობ. ვეღაფერს ვანდობ თქვენს მოწვადებას. თანახმა ვარ იმაზე, რასაც თქვენ უკეთესად ჩათვლით ჩემთვის. თქვენმა უმაღლესობამ კეთილ ინება ჩემთვის ნება დაერთო სპარსეთში გამგზავრებაზე, მაგრამ ჯერ კიდევ არ მიმიღია ოფიციალური განკარგულება ამის შესახებ.

დავიწყე სპარსეთის ელჩთან⁹ საუბარი ჩემი გამგზავრების შესახებ. ოღონდაც ბატონებმა გოფერომ¹⁰ და პალერომ¹¹ შეაგნებინონ მას, რომ ჩემი გამგზავრება მხოლოდ ხელსაყრელი შეიძლება იყოს მისთვის და იმათთვისაც, ვინც მას სპარსეთში გაჰყვება, მაშინ ის წინააღმდეგობას აღარ გასწევს. დარწმუნებული ვარ, რომ ერთიც და მეორეც¹² გააკეთებენ ამას მაშინვე, როგორც კი ისინი გაიგებენ, რომ ეს სიამოვნებას მოჰგვრის თქვენს დიდებულებას.

ჩემს თავს უფლებას მივცემ ახლავე ავიღო ნებართვა ქალბატონ მარკის ლე ტორისისაგან და მას ვუჩვენო, თუ როგორი მადლიერების გრძნობით შევევედრები უფალს მარადის მის კარგად ყოფნას, აგრეთვე თქვენი დიდებულებისა და თქვენი სახელოვანი ოჯახის კარგად ყოფნას.

ვიმყოფები უღრმესი პატივისცემით.

მოწვადელი ხელმწიფე.

თქვენი დიდებულების
უმაღლესი და უმორჩილესი მსახური
ჟან რიშარი

პარიზი, 1715 წლის 5 მარტი¹³.

¹ მიწერილია სხვა ხელით.

² 1715 წლის 7 აპრილს სულხან-საბა კონსტანტინოპოლიდან ვრავ ლე პანმარტერეს სწავდა: „ამის წინათაც მოეწერეთ ჩუენი ამაჲი, და ჩუენ დიდის მუჲის წყალობითა, და თქუენის საქმითა მლოლოდამ (მალტა - ი.ტ.) წამოყვით. ზღაჲში აჲი დარები დავვიდგა: ზიორის (სიონა - ი.ტ.) მოვლით: მე ხომალდიდამ არ გავსულეარ, მაგრამ, იმ ხომალდში თათრები ოცდამთი შემოვიდნენ მგზავრად: ჩემი სახელი შეიტყუეს. უნდოდათ კონსტანტინეპოლეს ერთი რომ ნხუნნი ეწათ: კი: იანვარს კონსტანტინეპოლეს მიველით: ჩუენი მოხვლა რა ელჩის შეტყუა, წინ ნავი მოეგებინა, ხომალდიდამ მოვიყვანეს, თუ ის ნავი არ მოგვსვლიდა, არ უციც თათრები რას იქმდენ: ეს რომ ნახეს თათრებმა, ვუხირს მოახსენეს. მაგრამ, ელჩის საქმით, მოერით“. (იხ. ი. ტ აბაღუა, სულხან-საბა ორბელიანის მიღწეაწიუბის ისტორიიდან, გვ. 153).

³ იგულისხმება საქართველოში გასაგზავნი მიხიანეების გვუფო.

⁴ კრავი დე პინსარტრენი - საფრანგეთის მთავრობის მთავარი. იხ. ი. ტაბაღუა, საქართველო/საფრანგეთის ურთიერთობა, გვ. 171.

⁵ მეფე ლუი XIV.

⁶ აქ ჟან რიშარი ჩამოთვლის წერილებს და საბუთებს, რაც მიხვის აუცილებელია საქართველო-სა და სპარსეთში გასამგზავრებლად.

⁷ არ ვიციტ რომელ წერილზეა აქ ლაპარაკი: იმაზე, რომლის პასუხი სულხან-საბა ჩუჭანა პინსარტრენის (იხ. ი. ტაბაღუა, დახს. ნაშრ, გვ. 177), თუ იმ წერილზე, რომლის მიწერას ვახტანგისადმი, მის გასამხსენებლად, სულხან-საბა პარიზიდან წასვლის წინ მეფე ლუი XIV-ს თხოვდა. ზენ არ ვიციტ შესრულა თუ არა მეფემ სულხან-საბას თხოვნა და გაუგზავნა წერილი ვახტანგ VI-ს, იმ დროს სპარსეთში მყოფს.

⁸ სხვა საბუთებიდან ჩანს, რომ ჟან რიშარს ავადმყოფი მშობლები ჰყავდა და იგი არაერთი გზით თხოვდა მათთვის მატერიალურ დახმარებას. მით უფრო, თუ მას კვლავ მოუხდებოდა უცხოეთში წასვლა.

⁹ იგულისხმება მოამბედ რეზა ბევი.

¹⁰ ვოლფრას შესახებ იხ. ი. ტაბაღუა, დახს. ნაშრ, გვ. 236.

¹¹ იხ. ი. ტაბაღუა, იქვე, გვ. 142-143.

¹² ვოლფრაც და პაფორიც.

¹³ ჟან რიშარის ეს წერილი შედგება 4 გვერდისაგან. ყოველ გვერდზე ზუსტი შეჯამება გვარია და-სმული.

N°65.

5 mars 1715¹

5

Monseigneur

Les Missionnaires destinés pour la Mingrelie n'ayant ozé passer a Constantinople, sur les lettres par lesquelles M. des Alleurs mande que Turcs ont menacé le Seigneur Sopkhan Saba, j'ai representé que le danger n'étoit pas assez grand pour suspendre toute cette mission, M. Bonnet, leur Superieur General en aiant écrit a M. le Comte de Pontchartrain il m'a dit que ce Ministre luy avoit repondu que Sa Majesté trouvoit bon que trois avec un frere prissent les devants pour vu que je les conduisis dans le lieu de leur mission et que tous ensemble nous eussions soin de suivre ponctuellement les instructions que nous donneroit touchant notre passage de Constantinople en Mingrelie M. des Alleurs.

Sur cela j'ai pris la liberté de me recommander comme j'ai toujours fait a votre Grandeur afin que dans cette occasion, ou je dois prendre un party pour le reste de mes jours elle vueille m'assister.

Voicy en abregé ce que je prend la liberté de demander pour me mettre en état de travailler avec fruit avec cinq ou six missionnaires qui dans la suite doivent suivre avec moy, et avec qui j'espere soutenir une mission particuliere dont je rendrai compte, une lettre a peu prez semblable a celle que Sa Majesté a écrite au prince Vactaank, d'autres lettres pour la Cour

de Perse, une en particulier de recommandation pour M. des Alleurs, Une patente de Consul dans la Géorgie, et les provinces voisines avec quelque apointment. Les Secours necessaires pour me mettre en état de soulager mes pere et mere, dont votre Grandeur a bien voulu parler au Roy, et au Rd. pere le Tellier, quelque chose pour faire mon voyage. Comme la saison s'avance par raport a la Mer Noire, il serait bon que je partis incessamment.

Je ne pense rien autre chose, je me remet de tout a ce que Votre Charité vous inspirera de meilleur pour moy.

Je n'ai pas encore reçu l'ordonnance de voyage que Votre Grandeur a bien voulu m'accorder.

J'ai commencé a parler a M. l'Ambassadeur de Perse sur mon voyage; pourveu que M. Godereau, et Padery luy fassant entendre avec moy, que mon depart ne peut qu'être avantageux pour luy et ceux qui doivent le suivre en Perse il ne s'y oposera pas; je suis seur que l'un et l'autre le feront avec plaisir des qu'ils sauront que cela en fera a Votre Grandeur.

Je prendrais la liberté d'aller prendre les ordres de madame la Marquise de Torcy et luy marquer avec quels sentiments de reconnaissance je ne cesse et ne cesseraie jamais de prier Dieu pour sa conservation, celle de Votre Grandeur et de toute votre Illustre famille.

je suis avec un tres profond respect,

Monseigneur,

de Votre Grandeur

le tres humble et tres obeissant
serviteur J. Richard.

A Paris ce 5 mars 1715.

¹ Archives. Paris, "Perse", t. 4, ff. 10-11v.

№66.

ჟან რიშარის სურვილი ვახტანგის საქმის
მოსაგვარებლად გაემგზავროს სპარსეთში¹.

1715 წლის ... მარტი.

აღმოსავლეთის ვაჭრობა.

10.

ბატონი აბატი რიშარი პარიზში.

მოწვეალო ხელმწიფე!

შეუძლებელია აღამიანი ჩემზე უფრო მგრძობიარე იყოს იმ სასიამოვნო ახალი ამბავის მიმართ, რაც თქვენმა დიდებულებამ კეთილ ინება ჩემთვის გცნობებინა: მის უდიდებულესობას² სურს წმ. ტახტს³ მეტოქეობა ვაუწიოს სამეგრელოში მისიონის დაარსებაში. ამ მისიონის შესახებ თავის დროზე, ჩემს

თავს უფლება მიეცეოთ თქვენთვის მომეწერა. არ შემიძლია არ მოვასხენით, თუ როგორი სიხარულისა და აღიარების გრძობით შევედრე უფალს, რათა მან დააფასოს თქვენი ზრუნვა, რომელიც კეთილ ინებუთ გამოგვჩინათ საქმისათვის, რომელმაც იძლეოთ დილება უნდა შესძინოს ქვეყანას.

ამით თქვენ ცხადყოფით, რომ არ ღავვიწყებიათ ის, რაც კეთილ ინებუთ სულხან-საბასათვის გეთქვით; რომ ნამდვილად გულთან ახლო მიგაქვთ ყოველივე ის, რაც მას და მის დისწულს — საქართველოს მეფეს⁴ შეეხება, როგორც ეს სულხან-საბას ვერსაღში უთხარით. ამ წმიდა ბერს⁵ მკურნეტიველურად არა ერთხელ უთქვამს ჩემთვის, შეუძლია თქვენი დიდი სულგრძელობის იმედი ყოველთვის ჰქონდეს.

თქვენი დიდებულება, საქმის დასავიკრავინებლად საჭიროა მხოლოდ ის, რომ კეთილ ინებოთ გასცეთ განკარგულება, რათა ამ საბაბით სპარსეთის შაჰის კარზე გავემგზავრო. შაჰის კარმა აქ გამოგზავნა, რათა მომეხსენებინა იმის შესახებ, რაც შაჰის ულობას ეხება. (თუ ახლავე გავემგზავრებოდი შაჰის კარზე), შეუძლო მომეშაღებინა ვახტანგის განთავისუფლება, ან სულ ცოტა: ამისათვის ნიადაგი მომეშაღებინა, ვიდრე სპარსეთის ყურეში ჩვენი გემები ჩავლენ.

ყოველთვის მივყვები არა მოწოდებას, არამედ განკარგულებას, რომელსაც თქვენი დიდებულება მძღვეს, გავაგებინო ჩვენს ელჩს, თუ რამდენად სასარგებლოა ეს მისთვის და სასიამოვნო გახდება მეუფის ქვეშევრდომებისათვის.

ბატონ დე სენტ-ოლონს⁶ შეუძლია მეფეს აცნობოს ის, რაც გავაკეთე სპარსეთში მასთან ყოფნის დროს და რომ სულაც არა ვარ ისეთი, როგორც ჩემზე ფიქრობენ. მეფემ უეჭველად იცის, თუ როგორ ინივლეს ჩემზე⁷ ბატონ დე ტორსისთან. მექნებოდა პატივი მომეხსენებინა მეუფისათვის, რომ დაარწმუნა ბატონ დე სენტ-ოლონმა⁸ და რომ მან ყველაფერი დაივიწყა და რომ მისცა შესანიშნავი მადლიერების ნიშნები ასევე ბატონ მორელმა და ბოლოს მე მან მომცა უფლებამოსილება ეს მეცნობებია მარკიზ დე ტორსისათვის.

თუმცა ბატონმა დე სენტ-ოლონმა ამ საქმეში გამოიყენა სულ სხვა ვინმე; ვიდრე მე. მაინც, არ ვიცი რა გზით, მაგრამ დე სენტ-ოლონმა გაიგო, რომ ... მე მართალი ვიყავი. ხოლო ის, ვისაც მან სთხოვა, აღმოჩნდა გულგრილი. ვიცოდი, რომ ვერაფერს გახდებოდა... გადავწყვიტე მისთვის მიმეყენებინა სიამოვნება. მან ამისათვის მადლობა მითხრა და დამარწმუნა, რომ ამის შესახებ აღნიშნებდა თქვენს დიდებულებას. ეს ჩემთვის იქნებოდა მით უფრო სასიამოვნო, რომ მეშინოდა ავი ენით და ცილისწამებით შთაგონებულმა ბევრმა სიტყვამ მოაღწია თქვენამდე. ეს შიში გრძელდებოდა მანამდე, ვიდრე არ გავიგე თქვენი პასუხიდან, რომ თქვენ ჩემს მიმართ მუდამ კეთილად ხართ განწყობილი.

ულრმესი პატივისცემით თქვენი მორჩილი.

მოწყალეო ხელმწიფე,

თქვენი დიდებულების

უმაღაბლესი და უმორჩილესი მსახური

ჟან რიშარი

პარიზი, 1715 წლის 8 მარტი⁹.

¹ მიწერილია სხვა ხელით ტექსტში წერია: „დეკანტი ვაჭარა“. დეკანტი ქრისტეანა სწავლა შუა ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე მდებარე ქვეყნებს. მაგრამ წინამდებარე კრებულში მოიხსენიება საბუღებში „დეკანტი“. უფრო მეტ რაიონს მოიცავს — ირანს, ინდოეთს...

34735320
286-207033

² დღე XIV.

³ იგულისხმება ვატიკანი.

⁴ იგულისხმება ვახტანგ VI.

⁵ სულხან-საბა.

⁶ საბილახის ეპისკოპოსი დე სენტ-ოლერი დღე მარი პილე — ფრანგ მიხიარება წინამძღოლი სპარსეთში. ბოლო წლებში მძიმე ავადმყოფობის (დამბლა დაცეზული) შემდეგ 81 წლის ასაკში ვარდაიცვალა ისეაპანში 1717 წლის 19 ნოემბერს.

⁷ ვაჭვებარია, თუ ვის გულისხმობს აქ ვან რიშარი. ერთი რამ ვიცით: 1713 წლის მაისში ვან რიშარი სპარსეთიდან პარიზში ვაჭვებარია სპარსეთის შამ სულთანის პუცების დავალებით. შამს კარზე ასეთი საპატიო დავალების შესასრულებლად ფრანგი მიხიარებებიდან ვან რიშარის არჩევამ, როგორც ჩვეულებრივად ხდება, შური აღიზა ვან რიშარის კალევა-მიხიარებებს (პეტრ დისუდენი და სხვ.) შურის. ვან რიშარი პარიზში არც კი იყო ჩასული (იგი სულხან-საბასთან ერთად 40 დღე იყო დასავლეთ საქართველოში, შემდეგ კონსტანტინოპოლში, მარსელში. 1714 წლის მარტში ჩავიდნენ ისინი პარიზში), როცა შამს საწინააღმდეგო წერილები სპარსეთიდან ვერსაღში უკვე მივიდა ის ნენ საბილახის საქართველოში, შემდეგ კონსტანტინოპოლში, გვ. 259, 269, 272.

⁸ ტ ა ბ ა დ უ ა . საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა, გვ. 259, 269, 272.

⁹ იგულისხმება ისევ ის პარიზება, ვინც ვან რიშარის წინააღმდეგ მოქმედებდა.
⁹ ვან რიშარის ეს წერილი ვრთვი დე პინშარტრენისადმი უნდა იყოს მიწერილი. იგი შედგება სამი გვერდისაგან და ვრთულ გვერდზე შემოთ შუაში ვეპარია დასმული.

№66.

... mars 1715.

M. l'Abbé Richard a Paris¹.

Commerce de Levant.

10.

Monseigneur

On ne peut être plus sensible que je l'ai été à la bonne nouvelle que Votre Grandeur a bien voulu me mander que sa Majesté voulant concourir avec le St. Siege pour l'établissement d'une mission dans la Mingrelie pour qui j'avois pris la liberté de luy écrire, je ne puis luy marquer avec quels sentiments de joie et de reconnaissance j'ai prie le Seigneur qu'il veuille le recompenser pour les soins qu'elle a bien voulu se donner afin de faire une oeuvre qui luy doit procurer tant de gloire, elle fait connaître par la qu'elle n'oublie pas ce qu'elle a eu la bonté de promettre au Seigneur Solkan Saba, et qu'elle a véritablement aussi fort à coeur tout ce qui le regarde et son neveu le prince de Géorgie qu'elle luy marqua à Versailles, ce St. Religieux m'a toujours bien dit qu'il avoit tout à esperer de son grand coeur, il ne s'agit plus, Monseigneur, pour couronner l'oeuvre, que de vouloir bien me donner des ordres afin que sous prétexte d'aller donner avis à la cour de Perse, qui m'a envoyée icy, de ce qui regarde l'Ambassade du Sophi, je puisse travailler à la délivrance de Vactank, ou du moins dis-

poser de voies jusqu'à l'arrivée de nos vaisaux dans le sein persique.

Je continue toujours a suivre non l'exortation mais l'ordre que Votre Grandeur me donne de faire entendre a notre Ambassadeur combien il est de son interest qu'il se rende agreable aux sujets du Roy, M. de St. Olon pourra luy marquer ce que j'ai fait auprez de luy a son occasion, et combien je suis peu tel qu'on pensait, elle sçait sans doute de quelle maniere il s'est plaint a M. Torcy. J'aurais l'honneur de luy dire qu'il a assuré M. de St. Olon qu'il a tout oublié, et qu'il luy a donné des marques d'une parfaite reconnaissance aussi bien qu'a M. Morel et enfin qu'il m'a chargé de le mander a M. le Marquis de Torcy.

Quoy que M. de St. Olon ait employé tout autre que moy pour cette affaire, il a su cependant je ne mais pas comment que malgré tout ce qu'on a peut dire, ou faire contre moy qu'a son egard j'ai été tres sensible ou ceux qu'il avait prié ont paru asses indifferents, et que j'ai su ne me meler de rien que lorsqu'il s'est agit de luy faire plaisir il m'en a remercié, et m'a assuré qu'il en informeroit Votre Grandeur ce qui m'a d'autant plus sensible que je croignais que plusieurs discours que la médisance et la calomnie suraient inspiré ne fussant venus jusqu'a elle, cette creinte a duré jusqu'a ce que j'ai vu par la reponse qu'elle a toujours pour moy la meme bonté.

Je suis avec un tres profond respect et humble reconnaissance.

Monseigneur,

de Votre Grandeur,

le tres humble et tres obeissant
serviteur

J. Richard.

A Paris, ce 8 mars 1715.

¹ Archives. Paris, "Perse", t. 4, ff. 19-20.

№67.

სპარსეთში საფრანგეთის კონსულად ჟან რიშარის
წასვლის სურვილი.¹

1715 წლის 8 მარტი.

II.

მოწვეალებო ხელმწიფეკ!

გუშინ სიამოვნების ვრძნობით ვავიგე, რომ ბოლოს და ბოლოს მისმა უდიდებულესობამ¹, სურს რა მეტოქეობა ვაუწიოს წმ. ტახტს სამეგრელოში

მისიონის დაარსებაში, გამოყოფილი უნდა იქონიეს ერთი უნივერსალური წმ. ლაზარეს კონგრეგაციიდან ათი მისიონერის უზრუნველსაყოფად.

უმაღლესმა წინამძღვარმა ბატონმა ბონემ თავის მხრივ უკვე ვასცა განკარგულება, რათა შეკრიბონ ეს მისიონერები გრაფი და პინმარტრენის მთიანეთის თანახმად, ბონემ მათ მისცა წერილობითი და ზეპირი ინსტრუქცია იმ ცნობების შესახებ, რომლებიც მათ უნდა გამოეზავნონ საფრანგეთში, როგორც კი აღვილზე ქვეყანას გაეცნობიან. საფრანგეთის უნდა იცოდეს იმ მოგებათა შესახებ, რომლებიც მოსალოდნელია საქართველოს ტერიტორიის გავლით სპარსეთთან ვაჭრობისაგან.

თქვენი დიდებულება ვერ წარმოიდგენს, თუ როგორი აღიარებით ვუვლრები უფალს, რათა მან სამაგიერო მოგიზღოთ იმ ზრუნვისათვის, რომელიც ქოთელ ინებოთ გამოეკინათ, რათა წარმატებით განხორციელებულიყო წამოწყება, რომელმაც იმდენი დიდება უნდა მოგიტანოთ თქვენ.

უკვე ხელს აღარაფერი მიშლის, რომ გავეზავნოთ და ჩემს ოჯახს გამოვქმედილობ¹. ვისურვებდი უფრო მეტი საშუალება მქონოდა, რათა შეემსებებუქებინა მათი მღვთმარება. მეუფემ კეთილი ინება ეთქვა ბატონ და პინმარტრენისათვის, რათა ის მოელაპარაკოს ღირსეულ მამს და ტელიეს იმ დახმარების შესახებ, რომელსაც ვითხოვდი. მეუფემ ამის შესახებ გრაფ და პინმარტრენს წერილი მისწერა, ეჭვიც არ მეპარება, რომ თქვენი დიდებულება მასთან რეკომენდაციას გამოიწვევს, როგორც ეს თქვენ დამიპრდით. თუმცა ვერ არაფერი შემინიშნა მის (და ტელიეს - იტ.) მხრიდან და ვფიქრობ, რომ როგორც საზღაური ყოველივე იმისა, რაც შექმნილი გამეკეთებინა მისიებისათვის და ... სათვის⁴. ნუგეშად ისლა დამრჩენია, რომ გავაკეთო ეს, რაც უნდა გამეკეთებინა, თუმცა ამ დროს უსიამოვნებაც შემხვდა.

გუშინ ბატონმა ბარონმა და ბერტონიმ დაბეჯითებით მომიწოდეს და ღვთისმოსავი განზრახვა შთამაგონა: მარხვა ჩემს სემინარიაში გავატარო და დასძინა: თქვენმა დიდებულებამ მას აცნობა, რომ თქვენ ამ აზრისა ბრძანდებით.

მას ვუპასუხე: ეს განზრახული მქონდა ვერ კიდევ მარხვის დაწყებამდე და ამხე მეტად სერიოზულად ვფიქრობდი, მაგრამ გულს მომხვდა ის, რომ მან ეს კეთილგანწყობით მითხრა. სიამოვნებით დაუტოვებდი ვინმეს ჩემს ოჯახს, რომელსაც ღუმელი არ გააჩნია, რათა საფუძველი არ მიმეცა იმისათვის, რასაც მეუბნებიან: უღამაზოა, როცა ვრძელსამოსიანი მღვდელი ცხოვრობს სახლში, სადაც ქალები დადიანო. ბარონმა და ბერტონიმ დაამთავრა თავისი ქალაგება, დამარწმუნა რა იმაში, რომ ის შელაპარაკება, როგორც მგლობარი და არ მთავაზობს სახლიდან სულ წასვლას.

თუმცა ისე არაფერი მაწუხებს, როგორც ჩემთან და ჩემ თანამომხმებთან ცხოვრება. მე აქ უცხო მიწაზე ვგრძნობ თავს. ვადიდებ უფალს, რომ აქამდე ვერ შექმნილი ელჩის მოვშორებოდი, ვინაიდან მომეცა შემისხვევა რაიმე კეთილი საქმე გამეკეთებინა. ბატონმა და სენტ-ოლონმა გაიგო, თუ როგორ მივიყვანე ელჩი⁵ მასთან შერიგებაამდე. ბატონი და სენტ-ოლონი მიხვდა, რომ არასოდეს არ ვერეოდი ელჩის სხვა საქმეებში გარდა იმისა, რომ შთამეგონებინა მისთვის კეთილი გრძნობები და შესიამოვნებინა ყველახათვის.

ამ საღამოს გავიგე, რომ ვიღაცით უნდა შესცვალონ ეს ბატონი⁶. მას შემდეგ, რაც ელჩმა დამავალა, ვაცნობი თქვენს დიდებულებას, რომ იგი ნაწვენი არაა, მას ვეწვლია და ვიწვევდი. იგი ღებულობს იმას, რასაც ვაპირებდით მხოლოდ იმისათვის, რომ იგი მეტად ახიამონონ. ვიქნებოდი პირველი, ვინც მას გაამტყუნებდა.

ვბედავ კიდევ შევევედრო თქვენს დიდებულებას მიაქციოს ყურადღება იმას, რომ ბატონმა ბარონმა დე ბერტიომ საჭიროდ არ ჩახთვალა მივეწვიე. როცა მან დაიბარა ბატონები გოდერო და პადერი, რათა შემოადინონ უნდა ელჩს მოლაპარაკებოდა. მან შეიძლება იცოდა იმის შესახებ, რაც ვაფიქსირებ. რათა ბატონ დე ხენტოლინის გამო ამ სპარსელზე შური მეტია. მას⁷ აღბით არ დავიწვინია: სწორედ მე ვაფიქსირებ იმას, რომ ელჩის მიმართ დიდი შეგობრობა უნდა გამოიჩინოს.

თქვენი დიდებულება შესაძლებელია განცვიფრებულია, რადგან ამ საქმისათვის მოწვეულია სხვა პიროვნება, მე კი დიდ ინტერესს ვიქონი ამ საქმეში. შემიძლია დაგარწმუნოთ, რომ უკმაყოფილების ფეხსა მიზეზი და ყოველივე ის, რაც ითქვა და გაკეთდა ჩემს საწინააღმდეგოდ, არის საბაბი, რომლის მიმართ წინააღმდეგობის გაწევა არ ძალმიძს. ვიქნებოდი უნუგეშო, თუ კი იქამდე მივლენ, რომ გაგზავნონ პიროვნება, რომელმაც უნდა ისარგებლოს სხვისი შრომის ნაყოფით⁸, რამდენადაც ჩემს მაგალითზე ვიცი, როგორი ტანჯვა შეიძლება მას მიაყენოს ამან.

სასურველი იქნებოდა, თუ ამ საქმეში ბატონი გოდერო ნაკლებად გულგრილი იქნებოდა, ვინაიდან ვეწვლია სხვა შემთხვევაში შეუძლებელია უკეთ მოიქცე. ვლითაც დმხრის იმისათვის, რომ მან ინება იგი ელჩთან დარჩეს. ამან საშუალება მომცა წავიღე ჯერ ჩემთან, ხელი შემდეგ დაუყოვნებლივ გავგზავნო სპარსეთში, სადაც შემიძლია ჩავიტანო ამბავი შაჰის ელჩის შესახებ.

ვევედრები თქვენს დიდებულებას უკვე აღარ აჩვენოთ მოხსენებითი ბარათი⁹, რომელიც თქვენ გამოგიგზავნეთ. ჩემს თავს უფლებას ვაძლევ მოგახსენოთ, რომ ის, რაც გაცნობეთ მასკატის¹⁰ შესახებ ზუსტია. ამ საკითხზე მეტს ვერაფერს ვაიგებთ. იგივე ითქმის ფაკობ დე ლეტუალის, ცუდი ფრანგულით დაწერილი, მოხსენებითი ბარათის მიმართაც. მეტი არაფერი შეთქმის ყოველივე იმის შესახებ, რისი გაცხადებაც შეიძლება, თუ არა ის საიდუმლოება და დიდი სიფრთხილე, რისი დაცვაც მეტად აუცილებელია ელჩის¹¹ მიმართ.

ვიცავ იმას, რაც პატივი მქონდა შეთქვა თქვენი დიდებულებისათვის ბატონი მიშელის¹² მიერ დადებული ხელშეკრულების¹³ შეცვლის შესახებ.

ვრჩები უღრმესი პატივისცემით.

მოწყალეო ხელმწიფეც.

თქვენი დიდებულების

უმღაბლესი და უმორჩილესი მსახური
ფან რიშარი

პარიზი, 1715 წლის 8 მარტი¹⁴.

1 იველისხმება ლუა XIV.

2 იხ. ი. ტაბაღუა. საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა, გვ. 293-295.

3 ფან რომარის ოჯახი ქ. საბლუში (265 კმ-ზე პარიზის სამხრეთ-დასავლეთით) ცხოვრობდა.

4 ტექსტში აქ მრავალწერტილია.

5 იველისხმება სპარსეთის ელჩი მოამხელ რეზა ბევი.

6 სპარსეთის ელჩის მოამხელ რეზა ბევის მეტად აუტანელი ხასიათის გამო მასთან ხშირად პტინ-დათ უმთავრეილება ფრანგ თანმხლებ პირებს და თარჯიმნებს. აქ აღბათ, იველისხმება ერთ-ერთ ამ პირთაგანი, ვინც ფრანგების მხრიდან სპარსეთის ელჩს ახლდა.

7 აღბათ დე ბერტოი.

8 დიპლომატიკა სპარსეთის ელჩად, თუ კონსულად გასაგზავნ პიროვნებაზე, მაგრამ ამ წერილიდან არ ჩანს ამ პიროვნების ვჯარი.

9 აღბათ მის უდიდებულესობას.

10 მსკატეი - ომანის სულთანატის მოავარი ქალაქი.

11 იველისხმება მოამხელ რეზა ბევი.

12 ლუი მიშელმა საფრანგეთის სამეფოს სახელით 1708 წლის სექტემბერში ხელი მოაწერა ის-ფაჰანში საფრანგეთ-ორანის ხელშეკრულებას.

13 იველისხმება 1708 წლის სექტემბრის საფრანგეთ-ორანის ხელშეკრულება. იხ. ი. ტაბაღუა, „საბუთები“ გვ. 59-93.

14 წერილი შედგება ექვსი გვერდისაგან, დაწერილია ფან რომარის ხელით, ყოველ გვერდზე ზე-მით შუაში დასმულია ვჯარი. ეს წერილი მარჯვს დე ტარსისხალში უნდა იყოს მიწერილი.

№67.

8 mars 1715¹.

11.

Monsieur

J'apris hier avec un plaisir bien sensible qu'enfin Sa Majesté voulant concourir avec le St. Siege a l'établissement de la mission dans la Mingrèlie avait destiné un fond de mille ecus chaque année pour la subsistance de dix missionnaires de la Congregation de St. Lazare.

Monsieur Bonnet le Superieur General a deja donné ses ordres pour les rassembler afin que comme le luy mande M. de Pontchartrain il instruisse les chefs de cette mission par écrit, et de vive voix des éclaircissements qu'il fudra qu'ils luy donnent aussitot qu'ils auront pris connaissance du pais pour savoir les avantages qu'on peut esperer en faisant le Commerce de Perse par ces provinces.

Votre Grandeur ne peut croire avec quelle reconnaissance je prie Dieu qu'il la recompense des soins qu'elle a bien voulu prendre pour faire reussir une occasion qui luy doit procurer tant de gloire.

Je n'ai plus rien qui m'empêche d'aller dire adieu a ma famille, j'aurois souhaité etre plus en état de la soulager. Le Roy avoit eu la bonté de dire a M. de Pontchartrain de parler au Reveren pere le Tellier touchant le secours que je demandois et il luy en avoit écrit, je ne doute pas

meme que Votre Grandeur ne m'ait recommandé a luy comme elle me l'a promis, cependant je n'ai encore rien vu de sa part, et je crois que pour toute recompance de ce que je puis avoir fait pour les missions et pour j'aurais uniquement la consolation d'avoir fait ce que j'ai du faire qui ne laissera pas d'être melée d'amertume.

M. le Baron de Berteuil me fit hier une grande exaltation pour m'inspirer le pieux dessein d'aller faire mon Careme dans mon seminaire, et me dit que Votre Grandeur luy avoit marqué qu'elle estoit de ce sentiment.

Je luy ai repondu, que j'avois eu ce dessein avant meme que le Careme commençat que j'y pensois tres serieusement, mais que touché par ce qu'il avoit la charité de me dire je laisserois volontiers ma chambre qui etait sans cheminée a tout autre pour empecher de parler ceux qu'il me disoit trouver mauvais de voir un pretre avec une grande Robe dans une maison ou les dames venaient, il finit sa predication en m'assurant que c'estoit en ami qu'il me parloit, et qu'il ne me disoit pas de sortir.

Quoyque je n'aie rien tant a coeur que de vivre chez moy, et avec mes confreres, et que je me trouve icy dans une terre estrangere je benis Dieu de ce que jusqu'a present je n'ai pu me separer de l'Ambassadeur parce que j'ai trouvé l'occasion de faire quelque bien, Monsieur de St. Olon a su de quelle maniere je l'ai engagé a se reconcilier avec luy, et a connu par la que je ne me suis jamais melé d'autre chose que de luy inspirer de bons sentiments, et de faire plaisir a tout le monde.

J'apprend ce soir qu'on veut mettre quelqu'un dans la place de ce Mr., si aprez que l'Ambassadeur m'a chargé de mander a Votre Grandeur qu'il avoit tout oublié, il recevoit ce qu'on ne fait que pour luy faire plus de plaisir; je serois le premier a l'accuser.

J'oze meme supplier Votre Grandeur de differe un peu, Mr. le Baron de Berteuil n'a pas jugé a propos de m'appeller quand il a fait venir Mr. Godeureau et Mr. Padery pour parler la dessus a l'Ambassadeur; il savoit peut être ce que j'avois fait pour me vanger auprez de ce persan par raport a Mr. de St. Olon, parce'il n'a pas sans doute oublié que ce fut moy qui luy fit entendre a cet envoyé qu'il devoit luy montrer beaucoup d'amitié.

Votre Grandeur sera peut être surprise de ce que je m'interesse si fort dans une affaire qui ne me regarde point, et dans laquelle on a prié tout autre que moy; je puis l'assurer que tous les sujets de mecontentemens et tout ce qu'on a dit ou fait contre moy sont pour moy des motifs auxquels je ne puis resister, et je serois inconsolable si on en venoit jusqu'a renvoyer une personne qui doit jouir du fruit de ses travaux connaissant par moy meme la peine que cela luy peut faire.

Il auroit été a souhaiter que Mr. Godereau eut été en cela un peu moins indifferent, car pour tout autre chose on ne peut mieux se comporter

ter et je benis Dieu de ce qu'il l'a envoyé afin que restant auprez de l'Ambassadeur, il me procure la liberté de me retirer et de partir meme incessamment pour la Perse, ou je pouvois porter les nouvelles de ce qui regarde l'Ambassadeur du Sophi.

J'ai suplié Votre Grandeur de ne point montrer le memoire que je luy ai envoyé, je prend la liberté de luy marquer que ce que je luy ai envoyé touchant Mascat est tout ce qu'elle peut avoir de plus exact; aussi bien que les memoires de Jacob de Létoile quoy qu'en mauvais françois, au reste je n'ai rien a dire sur tout ce qu'on peut entreprendre si non qui le secret, et une grande reserve auprez de l'Ambassadeur sont tres necessaires, respectant ce que j'ai eu l'honneur de dire a Votre Grandeur touchant la reformation du traité fait par Mr. Michel.

Je suis avec un tres profond respect.

Monseigneur,

de Votre Grandeur,

Le tres humble et tres obeissant
serviteur

J. Richard.

A Paris, ce 8 mars 1715.

¹ Archives. Paris, "Perse", t, 4, ff. 21-23 v.

№68

სპარსეთში ჟან რიშარის გამგზავრებისა და კონსტანტინოპოლში
მეფე სულხან-საბას შესახებ

1715 წლის 2 აპრილი¹.

ბატონი აბატი რიშარი.

1715 წლის 2 აპრილი.

28.

მთავალეო ხელმწიფე!

გუშინწინ სპარსეთიდან 1714 წლის 11 სექტემბერით დათარიღებული ორი წერილი მივიღე. ეს წერილები ადასტურებენ ყოველივე იმას, რაც მქონდა პატივი თქვენი დიდებულებისათვის მომეხსენებინა: ინგლისელებზე და ქრისტიანულ სარწმუნოებაში მეფე ვახტანგის მტკიცედ დგომაზე.

ეს წერილები გვაცნობენ ახალს მხოლოდ იმას, რომ ინგლისელებს სრულიად არ უნდათ დაბრუნდნენ ისფაჰანში. მათ გადაწყვიტეს დატოვონ სპარსეთი შეთანხმების რა წინადადებაც უნდა შესთავაზონ მათ.

ყანდაპარში აჯანყებული მირ ვეისი² სულ უფრო და უფრო ძლიერდება. შაჰის სასახლარი ანუ გენერალისიმუსი³ ფულისა და ჯარების უქონლობის გამო მეშვიდედან არ ვადის. მასკატელები დაესხნენ ბენდერ კონგოს და გაძარცვეს. და ბოლოს: ენშაიძინის სომეხთა პატრიარქსა წინანდელზე უფრო მინდომებით, წერილების საშუალებით დაავალა არზრუმის წარჩინებულებს ეკვმით იეზუიტი ღირსეული მამა მონიე მას შემდეგ, რაც მას ბორკილები დაადეს. ამ ბორკილებიდან მას ჯერ კიდევ თავი ვერ დაუღწევია.

ენშაიძინის პატრიარქი კვლავ განაგრძობს თავიანთის მისიონერების დევნას. ამ მისიონერთა უფროსი მატეობინებს, რომ ჯერ კიდევ არ გაახსენვინეს მათ თავიანთი ეკლესია და, რომ კათოლიკე მთრწილი ძმები იქ ხიარების გარეშე კვლებიან.

პატონ სულხან-საბასაგან მეც მივიღე წერილი. იგი აღიდებს უფალს იმხათვის, რომ იმ დროს არ იმყოფებოდა საქართველოში, როდესაც იქ პატრიარქს⁴ თვალები დათხარეს. სულხან-საბა მატეობინებს, რომ დღეგანდელ ვითარებაში საფრანგეთის მეფის⁵ სახელით სპარსეთის შაჰის კარზე თქმული ერთი სიტყვა, ბევრს გააკეთებდა (ვანტანვის სახარებელი).

სულხან-საბა მაქარებს შევეცდრო თქვენს დიდებულებას დაპირებულ მისიონერებთან ერთად აქედან გამგზავნიონ⁶. მაგრამ მოწყალება და ოჯახისადმი სიყვარული ჩემგან მოითხოვს ჩემ საწვალ ოჯახთან რამდენადღე უფრო ხანგრძლივ ყოფნას. მე კი საშუალება არ გამაჩნია დანგრევა აღმოვიჩინო ჩემს ოჯახს, თუ ღირსეული მამა, ლე ტელიე, არ მოისურვებს ჩემი სამსახურის შესახებ მოახსენოს მის უდიდებულესობას⁷. თქვენმა დიდებულებამ კეთილ ინება ამის შესახებ ლე ტელიესათვის მიუთითებინა. ამის შედეგად შეიძლებოდა მიძელო საერთო თანხის შივშელოვანი ნაწილი და ჩემი ღელ-მამისათვის მღვთმარება შეემსუბუქებინა.

ჩემი სუსტი ჯანმრთელობის მიუხედავად, რომელიც უმჯობესდება მშობლიურ მხარეში ყოფნის დროს, ცოტა ხანს მაინც დავრჩები საბლეში.

თარჯიმანი, რომელმაც სპარსეთის ელჩს⁸ უთხრა ამ ელჩის წასვლამდე სპარსეთში ჩემი გამგზავრების შესახებ, მატეობინებს: ელჩი გადაჭრით წინააღმდეგია. მაგრამ მგონია, რომ ამ ელჩის ნათქვამი უნდა მივიღო, როვიარც ქაინაური.

ჩემი აზრით, მაინც არ შემძლია გავემგზავრო სპარსეთში, ვიდრე ჩვენს სამეფო კარზე არ მიიღებენ გადაწყვეტილებას სპარსეთში საფრანგეთის საელჩოს გაგზავნის შესახებ. თუ თქვენი დიდებულება საწინააღმდეგო აზრს არ გამოთქვამდა.

ვიმყოფები უღრმესი პატივისცემით.

მოწყალეო სულმწივევ,

თქვენი დიდებულების

უმორჩილესი და უმდაბლესი მსახური

ჟან რიშარი

უკანასკნელი წერილი სპარსეთიდან დათარიღებულია 1714 წლის 11 სექტემბრით.

საბლე, 1715 წლის 2 აპრილი⁹.

¹ მიწერილია სხვა ხელით.

² შირ ვეისი - ერთერთი ავღანელი ტომის (დიღლზი) ბელაი შირ ვეისს 1709 წელს შექმნილი ორჯად მიყლა ვანდასრის გუბერნატორი ვირგი (ქართლის მეფე ვირგი XI, სპარსულ და ქართულ ლიტერატურაში გურგინ ხანად წოდებული) და ეპოცხალდა ვანდასრის მმართველად (მეფედ). შირ ვეისი გარდაიცვალა 1715 წელს (იხ. ი. ტაბაღუა, დასის ნაშრ., გვ. 42-54).

³ ვეისის წყაროებიდან სპარსეთის უარების მოკარსარდელად - გერჯელისმუსად მოხსენიებულია: ვირგი XI, კიხოსრო და ვასტანე VI.

⁴ იგულისხმება კათალიკოსი დომენტი, თუმცა, რამდენადაც ცნობილია, დომენტისათვის თვალუბი არ დაუთხოვიათ.

⁵ იგულისხმება ღუი XIV.

⁶ გან რიშარს მისიონერები უნდა ჩაეყვანა კონსტანტინოპოლში და იქ უნდა შეერთებოდა სულხან-საბას. იქიდან ისინი ერთად გაემგზავრებოდნენ საქართველოში.

⁷ მეფე ღუი XIV-ს.

⁸ შაჰამედ რეზა ბეგს.

⁹ გან რიშარის ეს წერილი მარკოზ დე ტრახისხადში უნდა იყოს მიწერილი. წერილი, რომელიც შედგება 4 კურდისაგან, დაწერილია რიშარის ხელით. ყოველ კურდზე ზემოთ შუაში ჯვარია დასმული.

№68.

2 Avril 1715¹

M. l'Abbé Richard.

28.

Monseigneur

Je reçois avant hier deux lettres de Perse du 11 7bre 1714, qui confirment tout ce que j'ai eu l'honneur de dire Votre Grandeur, touchant les Anglois et le prince Vactank toujours ferme dans la religion, elles marquent de plus que les Anglois ne veulent point retourner a Isphahan, mais qu'ils sont dans la resolution de quitter la Perse, quelque proposition d'accomodement qu'on leur fasse, que Mirvis le rebelle de Candahar se fortifie de plus en plus, que le spasslar ou generalissime du Sophi ne luy passe point Mechet faute d'argent, et de troupes, que les Mascatins sont venus piller Bender Congo, et qu'enfin le patriarche d'esmiadzin des Arméniens plus anomé que jamais avoit par ses lettres engagé les grands d'Erzerom a faire battre le pere Monier Jesuite apres l'avoir mis dans les chenes dont il n'est pas encore sorti, et qu'il continuoit meme a persecuter les missionnaires de Tauris dont le superieur me mande qu'on n'avoit point encore fait ouvrir leur eglise et que les freres Catholiques y mouroient sans avoir reçu les Sacrements.

J'ai aussi reçu une lettre du Seigneur Solkan Saba qui benit Dieu de ne s'etre pas trouvé en Géorgie dans le temps qu'on a crevé les yeux au patriarche, il me mande que dans ces conjonctures un mot dit a propos de la part du Roy a la Cour de Perse auroit fait beaucoup, il me presse de

suplier Votre Grandeur de m'envoyer avec les missionnaires promis quoy que la pieté et l'inclination paroissent exiger de moy un peu plus long sejour auprez ma pauvre famille que je me vois hors d'état de pouvoir secourir si le Rd. pere le Tellier ne veut bien représenter mes services a Sa Majesté comme Votre Grandeur a su la bonté de le luy marquer par sa permission aiant pris en bonne part les secours que je demande pour soulager mes pere et mere, cependant malgré mon peu de santé qui se retablie dans l'air natal je ne resterai que le moins que je pourrai a Sablé.

L'interprete qui a dit a M. l'Ambassadeur de Perse que je pourois bien prendre les devants me mande qu'il s'y oppose fort mais je croi qu'il faut regarder comme compliment tout ce qu'il pourra dire. Je ne pourrai cependant a ce que je crois partir pour la Perse qu'on n'ait pris un party a la Cour par raport a l'Ambassade, a moins que Votre Grandeur a la volonté de la quelle j'ai été bien heureux de me soumettre en tout ne trouve mieux le contraire.

Je suis avec un tres profond respect

Monseigneur

de Votre Grandeur

le tres humble et tres obeissant
serviteur J. Richard.

Le derniere lettre de Perse
est datee le 11 Septembre 1714.

a Sablé ce 2 Avril 1715.

¹ Archives. Paris, "Perse", t. 4, ff. 48-49v.

№69.

სპარსეთში დე ბეზის გაგზავნისა და სულხან-საბას
შესახებ

1715 წლის 2 აპრილი¹.

30.

ჩემო ძვირფასო ბატონო აბატო!

6 მარტს მქონდა პატივი თქვენთვის მეორე წერილი მომეწერა. ამ წერილში ვწერდით: როდესაც ცხადი გახდა ბატონ დე ბეზის უნარი (პიროვნება, რომელსაც შეუძლია მართოს იქ საქმეები) და სპარსეთში მისი გაგზავნის აუცილებლობა, გადაწყდა გრაფ დე პონშარტრენს და მარკიზ დე ტორსის შესთავაზონ ხსენებული ბატონ დე ბეზის კანდიდატურა.

მაგრამ ხანგრძლივი ფიქრის შემდეგ აღმოჩნდა, რომ საქმე შეიძლება გა-
ჭინაურდეს. ამიტომ საქმის დასაქარების მიზნით ვარსიეთი, თვითონ ბატონი დე
ბუზი წერილებთან ერთად თქვენთან გავვზავნით.

ბატონმა სულხან-საბამ აქ¹ დაბრუნების შემდეგ, ყურადღებით შეისწავლა
ეს საქმე და ხსენებული ბატონ დე ბუზის უნარი, ამასთან დაკავშირებით იგი²
გწერთ წერილს, რათა თქვენმა მოწვევებამ და თქვენმა შევობრებმა მთელი
თავიანთი ძალა იხმარონ. რათა ხელი შეუწონ ამ საქმის წარმატებას. თქვენთ
მოწვევებაც, ჩემი წერილი, შეგძლიათ გამოიყენოთ მინისტრებთან მიმართვი-
სას. მასში ისინი დაინახავენ ბატონ დე ბუზის კანდიდატურის უპირატესობას.

ამასთან დაკავშირებით გეტყვით მხოლოდ ერთს: თუ თქვენი მოწვევება
ხელს შეუწობს ამ საქმის წარმატებას, ამით ის დაავადლებულებს არა მარ-
ტო მის ბრწევნადაც ბატონ სულხან-საბამს და მე, არამედ ასევე მთელს
ხალხს, ვინაიდან ხსენებული ბატონი³ მისი იშვიათი ღირსების გამო, სარგებ-
ლობს საფოფელთათ სიფარულითა და პატივისცემით. ამრიგად, თქვენი ბრწევ-
ნადაც, გაუწევთ რა რეკომენდაციას ხსენებულ ბატონ დე ბუზის, გაუწევთ
სამსახურს ყველას, კერძოდ მე, რახედაც მსურვალედ ვთხოვთ და მთელიდნე-
ლად ველოდები ამ საქმის დასასრულს.

თუ სასახლეში⁴ მიღებულია რაიმე გადაწყვეტილება, რომელიც ეხება სა-
ქართველოს მეფეს, ღვთის გულისათვის, შეგვატყობინეთ ამის შესახებ, რათა
დავამშვიდო ბატონ სულხან-საბამ.

გადაწყდა, რომ მისიონერები ძალე უნდა ჩამოვიდნენ. აქაურ ბატონს⁵ არ
შეუძლია დიდხანს დარჩეს. მისი პირადი საქმეები და საქართველოს დიდი საქ-
მეები (ხელმძღვანელობასთან და საბჭოში მისი ფიფინის საქმიონება) დაუნებით
მოითხოვენ სასწრაფოდ მის დაბრუნებას. მას რომ თავისთავზე არ აეღო ვალ-
დებულება და აღვიღზე მისიონერების მოწვიბისათვის ესელმძღვანელა, იგი
უკვე ვაეშზავრებოდა.

ვთხოვთ პატივი დამლოთ თქვენი საპასუხო წერილით და მომისხენით
თქვენს ღოცვებში.

მსურვალედ გეხვევით და ვრჩები...

თქვენი ბრწევნადაც,

უერთგულესი და უმორჩილესი მსახური
დომენიკო დელა როკა.

პერა⁷, 1715 წლის 2 აპრილი⁸.

¹ მიწერილია სხვა ხელით.

² თვლისსმება კონსტანტინოპოლი.

³ ადამი, სულხან-საბამ.

⁴ სულხან-საბამ.

⁵ თვლისსმება ვერსალის სასახლე.

⁶ სულხან-საბამს.

⁷ პერა (თურქულად: ბეილიყ) - კონსტანტინოპოლის ერთ-ერთი უბანი.

⁸ იტალიურ ენაზე დაწერილი ეს წერილი შეიცავს ორ ვერსიას. შესაძლებელია, რომ ეს წერილი
ამატ ვან რიშარისადმი იყოს მიწერილი. წერილი დაწერილია შეტად გაკრული ხელით, სიტყვები
შესიკლებულია.

R[everen]do Mio signor Carissimo¹

2 avril 1715.

30.

Mi son dato l'honire di scriverli un'altra Mia in data di 6 marzo nella quale li motovava, qualnostro Sua Eccellenza sia havendo ponderato l'habilita di Monsieur de Bezy, e la necessit d'inviare in Persia una persona capace per reggere quelli affari s'era determinato di scrivere Monseigneur di Pontchartrain e Torsi per proponerli il sud[detto] sig[nor] de Bezy; Adesso havendo fatto più matura riflessione, vedendo che le cose andarebbero più alla lunga, per abbreviarle s'e determinato di mandarlo in persona assieme con le lettere s[anto] sig[nor] Solkan Saba dato suo ritorno in qua, ha ponderato con attenzione il merito, e la validat di questo Sig[nor] de Bezy, a tale effeto vi scriva una lettera accio V. S. impiega le sue forze, e li suoi amici a fine di farlo riuscire, e questa lettera V. S. se ne puo prevalere appresso i Ministri, e con quella vedranno la sua approbazione: Sopra di cio non le dice altro, che se V. S. cooperar acciò quest'affare riesca, non solo obliher Signore per la sue rare qualit e generalmente amato, e stimato da tutti, e cosi V. S. rendendo servizio al sud[etto] sig[nor] de Bezy vender servizio tutti et Me in particolare che caldamente gliene prego, e con ansia aspetto la riuscita di quest'affare.

Se nella corte s'è determinato qualche cosa toccante l'affare del Re o principe di Georgia, per Amor di Dio ne dia aviso consolare il sig[nor] Solkan Saba, come anche sie determinato li Missionarij che vanghinopresto, perche questo sig[nore] non può restare lungo tempo qui tanto più che i suoi fatti et i grandi della Georgia li fanno istanze di ritornare per l'urgenti necissit chi hanno della condotta, e consiglio di questo signore, se non si fusse impegnato di condurre, a stabilire li Missionarij, serebbe di gi partito, la prego d'honorarmi di suoi caratteri, e di ricordarsi me nelle sue crazioni, mentre con affetuoso abbr[accio] resto dicendomi.

D. V. S.²

D[ilettissimo] et ob[bligatissimo] servi[tore]
 Dom[eni]co della Rocca.

Para a 2 Avrille 1715.

¹ Archives. Paris, "Perse", t. 4, ff. 52-52v.² Della Vostra Signoria.

1715 წლის 21 მაისი¹.ბატონი აბატი რიშარი².აღმოსავლეთის ვაჭრობა³.

53.

მოწყალეო ხელმწიფევე!

ეს-ეს არის მივიღე წერილი ბატონ ღვინტიკოსავან, რომელიც ბატონ სულხან-საბასთან იმყოფებოდა⁴. ის მატყობინებს იმ მოუთმენლობაზე, რომელსაც ეს ბერი⁵ განიცდის. სულხან-საბას სურს მალე იხილოს სამეგრელოსათვის განკუთვნილი მისიონერები. ღვინტიკო მაცნობებს, რომ სულხან-საბას უნდა საქართველოში წინდაწინ გაგზავნოს ბერი სახელად დავით მეგრელი⁶, რომელიც მას ყოველთვის თან ახლდა. დავით მეგრელი ერთგულებას იჩენს კათოლიკური სარწმუნოებისადმი. იგი მზადაა სამეგრელოში ვეღლაფერი წინდაწინ მოაგვაროს. რაც შეეხება პირადად სულხან-საბას, იგი კონსტანტინოპოლიდან გაემგზავრება მხოლოდ მაშინ, როცა თან წაიყვანს მისიონერებს.

თქვენი დიდებულება აღბათ ამჩნევს, რომ კონსტანტინოპოლიდან საქართველოში მისიონერების გადასვლისათვის საშიშროება არც ისე დიდია. ვარდა ამისა, ღვინტიკო მაცნობებს, რომ სომეხთა პატრიარქი — ალექსანდრე, რომელმაც სპარსეთში ჩვენ იძენი ზიანი მოგვაყენა, ვარდაიცვალა. ეს ამბავი ადრე ავობეჟანმაც⁷ მითხრა და აი ახლა ეს ცნობა დასტურდება.

ბატონმა დე უივრემ გადმიმცა, რომ თქვენი დიდებულება უნდობა იმას, რასაც ბატონ მარკიზ დე ტორსი ჩემთვის გააკეთებს ან იგი თქვენ ვთხოვთ ჩემთვის გააკეთოს. ჩემს თავს უფლება მივცვი მარკიზ დე ტორსისათვის გადამეცა სამახსოვრო ბარათი დაახლოებით მსგავსი იმისა, რომელიც წარუდგინე თქვენს დიდებულებას, რამდენადაც იგი დამპირდა თქვენ მოგელაპარაკით.

ვიმლოვნებ, რომ მალე ვიქნები საკმაოდ ბედნიერი მეტად აღარ დავაგვიანო ცხრა მისიონერის გამგზავრება, თუ სურთ ისინი ერთად გაგზავნონ, ანდა გავგზავნო ოთხი, პირველი პროექტის მიხედვით. ამის შესახებ რამდენიმე კაცი მელაპარაკა. მე კი უნდა გავგებგზავრო მხოლოდ მას შემდეგ, როდესაც ელჩის⁸ საქმეებს დამთავრებულად მივიჩნევ.

გავბედავ მოგახსენო თქვენს დიდებულებას, რომ ვერ დავიჯერებ: მისმა უდიდებულესობამ⁹ სპარსეთის შაჰთან კაცი გაგზავნა ხელშეკრულების დასადებად, ამ ხელშეკრულების დადების შემდეგ მისმა უდიდებულესობამ დაამტკიცა ეს ხელშეკრულება როგორც სარწმუნოების, ისე ვაჭრობის საკეთილდღეოდ და ყოველივე ამის შემდეგ მის უდიდებულესობას არ მოეთხოვა ამ ხელშეკრულების შესრულება. მით უფრო, რაც მან აღუთქვა ამ ხელშეკრულებით შეეზობოდა უფალსა და მეუღის დიდებას.

გარდა ამისა, შემძლია დავარწმუნოთ, რომ საფრანგეთ-სპარსეთის ხელშეკრულების განხორციელებას მოჰყვება დიდი მოგება. სპარსეთში ყველა მისიონერმა იცის და კიდევ უფრო მეტს გაივებს ამ მოგების წყალობით. თუ როგორი მონდობით მუშაობს თქვენი დიდებულება ამ შემთხვევაში მათი მდგომარეობის შესამსუბუქებლად. მათთან ერთად შევევედრები უფალს დიდხანს ვაგრეულობდეთ თქვენი იგი მისიების მხარდასაჭერად.

მინდა მოგახსენოთ, თუ როგორი უმდაბლესი და უღრმესი პატივისცემის გრძნობით ვიმყოფები თქვენდამი ჩემი ცხოვრების დარჩენილ დღეებში.

მიწყაფეთ ხელმწიფევ,
თქვენი დიდებულების
უმდაბლესი და უმორჩილესი მსახური
ჟან რიშარი მისიონერი.

პარიზი, 1715 წლის 21 მაისი¹⁰.

¹ მიწერილია სხვა ხელით.

² მიწერილია სხვა ხელით.

³ მიწერილია სხვა ხელით.

⁴ ე.ი. კონსტანტინოპოლში.

⁵ სულხან-საბა.

⁶ დასავლეთ საქართველოს კათალიკოსის გრიგოლმა, ვინ რომართან ერთად ვერაში მამყალ სულხან-საბას (ვინ რომაში და სულხან-საბამ 1713 წლის აგვისტო-სექტემბერში 40 დღე გაატარეს ამ კათალიკოსთან) თან გააყვლა თავიხი თანამშემწე ბუჩა დავითი, რომელიც ფრანგულ წყაროებში მოიხსენიება, როგორც „დავით მეგრელი“. იგი სულხან-საბას ახლდა მიუღი მისი მიწმართობის დროს. (იხ. ი. ტაბაღუა, დასახ. ნაშრ., გვ. 153 და შემდეგ.).

⁷ აგოშეანი - სამეხი მდიდარი ვაჭარი, რომელიც ახლდა მამყალ რეზა ბევის ელჩობას, ვროსანს სპარსეთის კონსულად იჯდა მარსელში. (იხ. ი. ტაბაღუა, იქვე, გვ. 230 და შემდეგ.).

⁸ სპარსეთის ელჩის.

⁹ შუიქ დღეი XIV-ში.

¹⁰ ჟან რომარის ეს წერილი, რომელიც ვრავი დე პონმარტრეჩისადმი უნდა იყოს მიწერილი, შედგება სამი გვერდისაგან და ყოველ გვერდზე ზემოთ შუაში ჯვარია დასმული.

№70.

Le 21 May 1715.
M. l'Abbé Richard¹.

Commerce de Levant.

53.

Monseigneur

Je viens de recevoir une lettre de Mr. Dominico qui est auprez du Seigneur Solkan Saba, il me mande p'imatience ou est de religieux de voir les missionnaires destineez pour la Mingrelie, il me marque qu'il veut en-

voyer devant un religieux nommé David Mingrelien qui l'³⁰⁷¹⁵ toujours accompagné, et qui montre du zele pour la religion catholique, afin de disposer toutes choses dans la Mingrelie, et que pour luy il ne partira point de Constantuniople que pour accompagner ces missionnaires ainsi Votre Grandeur voit que le danger n'est plus si grand pour leur passage, il me dit de plus que le patriarche des Armeniens nommé Alexandre celuy qui nous a fait tant de mal en Perse, est mort, cette nouvelle m'avoit été ditte par Agobjean, voicy qu'elle se confirme Mr. de Givry m'ayant dit Votre Grandeur vouloit bien avoir la bonté de s'en remettre a ce que M. le Marquis de Torcy feroit, ou la priroit de faire pour moy, j'ai pris la liberté de luy donner un memoire a peu prez semblable a celuy que j'avois présenté a Votre Grandeur, comme il m'a promis deluy en parler j'espere que je serai bientot assez heureux pour n'apporter aucun retardement au depart des neuf missionnaires si on veut les laisser partir tous ensemble ou des quatre suivant le premier projet sur ce que quelques personnes me disent que je ne dois point partir que je ne vois les affaires de l'Ambassadeur finies, j'oze représenter a Votre Grandeur que je ne puis me persuader que Sa Majesté ayant anvoyé faire un traité avec le Roy de Perse qu'elle a ratifié autant pour le bien de la religion que pour celuy du commerce, elle ne le fasse pas exécuter, comme elle la promis, il y vat trop de la gloire de Dieu, et de la sienne je puis de plus assurer qu'on y trouvera beaucoup d'avantage, tous les missionnaires de la Perse savent, et sauront encore davantage avec quel zele Votre Grandeur trevail; le dans cette occasion a leur soulagement, je m'uns avec eux pour demander a Dieu qu'il la conserve longtemps pour demander a Dieu qu'il la conserve longtemps pour le soutien de ses missions, en luy marquant le reste de mes jours avec quels sentiments d'une humble reconnaissance et d'un tres profond respect je suis.

Monseigneur

de Votre Grandeur

le tres humble et tres obeissant serviteur

J. Richard Mis[sionnaire].

a Paris ce 21 may 1715.

¹ Archives. Paris, "Perse", t. 4, ff. 91-92.

კონსტანტინოპოლში სულხან-საბას ფოენის
შესახებ

8 აპრილის წერილის გაგრძელება¹.

1715 წლის 24 მაისი².

მე-2 მოხსენებითი ბარათი³.

მის უმაღლესობას მინისტრსა და სახელმწიფო
მდივანს მარკიზ დე ტორსის⁴

ბატონი ბიზი⁵

მოწვალეო ხელმწიფევი!

გაბარებული რა თქვენს დიდებულებას ამა თვის 19-ში ოტომანის პორტაში მეფის ელჩის ბატონ გრაფ ლუხლორის დეპუტებს, მქონდა პატივი თქვენთვის წარმოემდგინა მოხსენებითი ბარათი, რომელშიაღაც გაცნობებით იმის შესახებ, რაც თურქების შეიარაღების ზოგიერთ გარემოებაზე გავიგე და მალტელ და ჯნეციელ ბატონებს მოვახსენე. ამ მოხსენებით ბარათს დაურთე წმ. მიწიდან ერთ-ერთი მღვდლის მიერ დიდი ბატონის⁶ სახელზე გაგზავნილი წერილის ასლი და ასლი მეორე წერილისა, რომელიც უჩვენებს, თუ როგორ მკაცრად ეპყრობიან ჯნეციის ელჩს დარღვევის საპრობილეში.

მოწვალეო ხელმწიფევი, ამჟამად წარმოვიდგინო ინსტრუქციას, რომელიც მისცა ბატონმა ელჩმა⁷ ბატონ ბრიუს – თარჯიმანს, რომელიც დიდ ვეზირს ჯართან ერთად უნდა გაჰყოლოდა. თუცა თურქებთან იმპერატორის⁸ განხუჭილება აშკარა იყო, თუ ვიმსჯელებთ იმ ბუნდოვანი პასუხის მიხედვით, რომელიც ამ საკითხის შესახებ დიდ ვეზირს გერმანიის რეზიდენტმა მისცა. მაგრამ ამ რეზიდენტმა დიდ ვეზირს შესთავაზა თავისი ბატონის სამსახური, რათა ჯნეციის რესპუბლიკასთან პორტას უთანხმოება მოლაპარაკების გზით მოგვარებულიყო.

რაც შეეხება თურქების განზრახვას, ისინი ვარაუდობენ, რომ იმპერატორს არ აინტერესებს ეს რესპუბლიკა. ამიტომ თურქები შეუტყვევენ მორეეს და ამავე დროს, მათ ეფილებათ ფილიპოპოლისთან ახლოს მეთვალყურე არმია, რომელიც ვასწევს უნგრეთისაკენ, რათა ჩაეკეტოს საზღვრები. ბატონმა ელჩმა ამის თაობაზე თარჯიმანს არაფერი მნიშვნელოვანი არ აცნობა. იგი ამ ვითარებაში ელოდება და ითხოვს თქვენი დიდებულების განკარგულებას.

მოწვალეო ხელმწიფევი, აქვე ვურთავ ასევე სამახსოვრო ბარათს საქართველოს მეფის ბიძა სულხან-საბას შესახებ. იგი ისევ კონსტანტინოპოლშია, ხოლო ელჩი⁹ ვაღდებულია სულხან-საბა, 12 მისიონერი და სხვები უზრუნველჰყოს არსებობის საშუალებებით. სულხან-საბამ, როგორც მოგახსენებთ,

საფრანგეთსა და იტალიაში ყოფნის დროს თავისთან მიიწვია რამოლენიმე მისიონერი, რათა ისინი დაეფუძნებინა ქართლსა და მის მეზობელ მხარეებში. პროექტი¹⁰, რომლის განსახორციელებლად არც ისე ცოტა დაბრკალება არ სებობს, მან დროებით გადადო. ამჟამად მას ეშინია გაემგზავროს თავის ქვეყანაში. ეს გარემოება აკავებს კონსტანტინოპოლში იტალიელ კაპუჩინ მისიონერებს, რომლებიც იქ უკვე ჩამოვიდნენ.

მოწვეული ხელმწიფევი, აქ¹¹ ვნახე ბატონი რიშარი¹², რომელიც შრავალ მისიონერთან ერთად გასამგზავრებლად ემზადება. მისი უდიდებულესობის¹³ მოწვევლება საშუალებას არ აძლევს ამ მისიონერებს თავიანთი არსებობისათვის რაიმე დანშარება თხოვონ ბატონ ელჩს¹⁴. მაგრამ ვეველა იმ ღონისძიებასთან ერთად, რომელთა მიღებასაც ისინი ფიქრობენ შეიძლება დავასკვნათ: სანამ სულხან-საბა საქართველოში არ გაემგზავრება და იქ არ შეუდგება ამ მისიონერების დაფუძნებას, ბატონი რიშარი თავისი თანამგზავრებით ისევე, როგორც იტალიელი კაპუჩინები, დიდ სიმძლეებს წააწყდება. თუმცა კაპუჩინ-მისიონერებს თბილისში დაწესებულება უკვე გააჩნიათ.

ბატონ რიშარს ხომ შეეძლო თავისი გამგზავრება გადაეღო კონსტანტინოპოლელ ელჩისაგან¹⁵ პირველი წერილების მიღებაზე¹⁶, რომელიც უკვე აღადგინებებს თქვენს დიდებულებას ამ საქმეების განხორციელების მდგომარეობას.

ბატონმა ელჩმა¹⁷ ბატონ გრაფ დე პონშარტრენისაგან გაიგო, რომ თქვენი დიდებულება იძულებული იყო სპარსეთის ელჩისადმი მიცემული დაპირების თანახმად თავისთავზე აეღო მისი ხარჯების ანაზღაურება¹⁸. აი რატომა ელჩმა ჩემს მიერ ჩამოტანილ პაკეტებს შეუერთა მოხსენებითი ბარათი, რომელიც უჩვენებს რამდენი ხარჯები მოჰყვა პირველ ანგარიშს, რომელიც მიიღო თქვენმა დიდებულებამ 20636,5(?) თანხის აღნიშვნით.

ბატონი ელჩი გვეუბრებათ, მოწვეული ხელმწიფევი, რათა მან მალე შესძლოს ამ თანხის მიღება, მისი 1714 წლის საგანგებო ხარჯების დასაფარავად. ეს უკანასკნელი ხარჯები ფოჯღვარი მოგების გარეშე (თუმცა ისარგებლა ვეველა შესაძლებელი ეკონომიით) შეადგენს 9467,17 (?) თანხას. ასევე შემდგომი თანხაც, რომელიც შედგენილია კონსტანტინოპოლის გუბერნატორ ჩერკეს მეკმელ ფაშასთან ერთად გასული თვის პირველი დღეების მიხედვით. ეს თანხა გაცვლის გარეშე 2881,10-ს (?) შეადგენს. იგი ასევე პაკეტებს თან ერთვის.

მოწვეული ხელმწიფევი, ასევე შემოიღია წარმოვიდგინოთ, თუ თქვენ იუბეთ და ამის ნებას დამრთავთ, კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის ელჩის მდგომარეობა. როდესაც იქიდან გამოვემგზავრე, ელჩი იღებდა 39300 ეკიუდან 15 პროცენტს. იგი დავარწმუნე ახალი სესხისათვის მიემართა. მას ამით უნდა დაეფარა ხარჯები თარჯიმნისა, რომელიც დიდ ვეზირს ღაშქრობაში უნდა გაჰყვას. ელჩმა თარჯიმანს უნდა მისცეს 2000 ეკიუ.

ელჩს ასევე უნდა დაეფარა სულხან-საბას შენახვის, საელჩოს სახლის შენახვისა და მისი უდიდებულესობის სამსახურის მიმდინარე ხარჯები. ვინაიდან კონსტანტინოპოლში უფრო მეტად, ვიდრე რომელიმე სხვა სამეფო კარზე, საფრანგეთის ელჩს არ შეუძლია არ იცხოვროს მდიდრულად...

მიღებამ, რომელიც შაჰის ელჩის კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის საელჩოში მოუწვევს (ამასთანავე, თურქეთის საპრობლემოდან მისი განთავისუფლება, თურქეთის ტერიტორიიდან სხვებთან ერთად მისი გამოფენა¹⁰, რაზედაც უკვე ვილაპარაკეთ), იმ ზედმეტი ხარჯების გარეშე, რისი თავიდან აცილება ბატონ ელჩს შეეძლო. შეადგინა ათასი (?) თანხა, მათ შორის არის პროცენტები, რომლებიც ელჩმა უნდა გადაიხადოს. ამჟამად ვაღვან პროცენტების პროცენტებს. იძულებული ვარ ფოველ ექვს თვეში სესხის თამასუქი განვახლო, რაც აყენებს ელჩის მნიშვნელოვან ხარჯებს, რომლის ატანა მას არ შეუძლია.

ყველა ზემოაღნიშნულმა მიზეზმა ბატონ ელჩს ნება მისცა თქვენს დიდებულებასთან გამოვეზავნე. თქვენი სიკეთით, მადლიერებითა და მოწვალებით მუდამ აღსავსე ბატონი ელჩი ისევ მიმართავს თქვენს დახმარებას. მხოლოდ ამ გზით მიეცემა მას საშუალება შეასრულოს თავისი მოვალეობა. მე კი უნდა ჩაკუტანო მას მისი უდიდებულესობის ვანკარგულებებთან ერთად აუცილებელი თანხა, რათა შესაძლებელი გახლეს, სახელის ვატყევის გარეშე თურქეთიდან საფრანგეთში მისი დაბრუნება.

რამდენადაც მისი უდიდებულესობა ინფორმირებულია ელჩის²⁰ ავადმყოფობის შესახებ, მან კეთილი ირება მისი შემცველი დაენიშნა²¹. თუ ის შემცველი მადე არ ჩამოვა, ელჩის განუწვევტელი შეუძლიოდ ყოფნა მძიმე მდგომარეობაში ჩააყენებს თვითონ მას და მის საქმეებს.

მოწვალეო ხელმწიფე, ამ მოსხენებით ბრათთან ერთად ბატონმა ელჩმა მიბრძანა თქვენთვის ასევე წერილობით მომეხსენებინა სიმძევი კათოლიკეების განუწვევტელი ღვენის შესახებ. ამ ღვენამ მათ უბედურება მიაყენა, ხოლო შერდინის ეპისკოპოსი ბატონი მელქიორი ტანჯვამდე მიიყვანა. ამას ვაკეთებ იმისათვის, რათა თქვენი დიდებულება, თუ მოიხურეებს, საქმის კურსში იყოს.

თქვენ შეგიძლიათ ასევე წარმოიდგინოთ, თუ რა მდგომარეობაში ჩავარდა ქალბატონი გრაფინია დეზალიორი. ის გაოცებული იყო ჩემი ჩამოსვლით. არ შეეძლო მისთვის რაიმე დამეძალა იმ მდგომარეობის შესახებ, რომელშიც იმყოფება ბატონი ელჩი, რომელიც შექმნილი ვითარების გამო იძულებულია ადგილზე იყოს. იგი თავის საელჩოში (ოტომანის პორტაში) სხვადასხვა ამბების შემდეგ მძიმე მატერიალურ მდგომარეობაში ჩავარდა. ეს ყველაფერი სინამდვილეა, თუმცა ძნელია ამაში დაარწმუნო სხვა ვინმე, გარდა თქვენისა, მოწვალეო ხელმწიფე, რომელიც ფოველთვის ბატონი ელჩის ფოველ ძნელ მდგომარეობას კეთილგანწყობით ხვედებოდა²².

¹ მიწვალეა სხვა ხელით. ამ წერილის დასაწყისი ვერ ვიხეუო.

² მიწვალეა იმავე ხელით.

³ ზარელი მოსხენებით ბრათი ვერ ვიხეუო.

⁴ მარცხ ლე ტორის შესახებ ის. ი. ტაბაღუა, დახას. ნაშრ., გვ. 16 და შემდ.

⁵ ლე ბიზი (ბენი) კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის საელჩოს მდივანი.

⁶ დიდი ბატონი - თურქეთის ხელაწი.

⁷ გრაფი დეზალიორი.

- ⁸ გერმანიის იმპერატორი.
- ⁹ გრაფი ლესალორი.
- ¹⁰ იველისსმება პროექტი, რომელიც ითვალისწინებდა კათოლიკე მისიონერების მიწოდებას ქართლში, სამეგრელოსა და საქართველოს სხვა მხარეებში.
- ¹¹ წერილის ავტორი - დე შიზი აილა უნდა იყოს პარიზში და აღმათ, აქ შესვლა ის ვან რიშარს წინა საბუთიდან ვიცი, რომ გათვალისწინებული იყო დე შიზის ვაგზაუნა პარიზში.
- ¹² აქ მარცხნივ ველზე მწიქრილია: „რიშარი“.
- ¹³ შუქი დღე XIV.
- ¹⁴ გრაფი ლესალორი.
- ¹⁵ გრაფი ლესალორი.
- ¹⁶ წერილის სხვადასხვა ადგილებიდან ჩანს, რომ წერილის ავტორი პარიზშია და არა კონსტანტინოპოლში.
- ¹⁷ გრაფი ლესალორი. აქ მარცხენა ველზე მწიქრილია: „ატონი ვოლფო შტონა ამ აზრისა“.
- ¹⁸ იველისსმება აღმათ, ის ხარჯები, რაც კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის საელჩომ გასწია საფრანგეთისაგან მოხვალთ ხმარების ელჩის მოძამელ რეზა ბეგის თურქეთის ტერატორიაზე ყოფნის დროს.
- ¹⁹ სპარსეთის ელჩის მოძამელ რეზა ბეგის შესახებ იხ. ი. ტ ა ბ ა დ უ ა , დასახ. ნაშრ., გვ. 269-274 და შუბლ.
- ²⁰ გრაფი ლესალორის.
- ²¹ გრაფი ლესალორის შეცვლულად დაინიშნა მარკიზ დე შონაკი.
- ²² წერილი შედგება 5 გვერდისაგან. იგი ხელმოწერილია. როდესაც ამ საბუთის ავტორი კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის საჭიხის ხარჯებს განიხილავს, იგი ცოცრებს ასახელებს, მაგრამ ჩვენ ვერ ვაგარკვეთ, თუ იველის რა ერთეულზე დასაზრკო. ამიტომ ცოცრების შეზღვევ ფრწხილებში კითხვის ნიშანი ჩავსვით

N-71.

A la suite de la lettre du 8^e Avril¹.
Le 24 de May 1715.

2^e memoire.

A monseigneur le Marquis de Torey
Ministre et Secretaire d'Etat

Le Sr. Bizey

Monseigneur

En remettent le 19 de ce mois Votre Grandeur les depeches de Mr. le Cte. des Alleurs Ambassadeur du Roy la porte Ottomane j'eus l'honneur de lui presenter un Memoire de ce que j'avois appris depuis et fait pour tenir informé Mrs de Malthe et les Venitiens de certaines circonstances qui regardoient l'armement des Turcs, j'y joignit la copie d'une lettre d'un religieux de Terre Sainte au Gd. Seigneur, et d'une autre qui fait voir avec quelle dureté l'Amb. de Venise est traité dans sa prison des Dardanelles.

A present Monseigneur j'ai a venus presenter l'instruction que M. l'Ambassadeur a donné au Sr. Brue Drogman qui a dû suivre le Gd. Vesir a l'armée; quoique la rupture de l'Empereur avec les Turcs fut aparent soit

sur la reponse ambigüe que le Residens d'Allemagne a donné a ce sujet au Gd. Vesir, en offrant les bons offices de son maître pour soutenir par negociations les differens de la porte avec la Republique de Venise; soit par les dispositions des Turcs lesquels aprehenent que l'Empereur ne s'interesse pour cette Republique et en attaquant la Morée ils doivent avoir vers Philipopolis une armée d'observation pour marcher vers la Hongrie et estre en estat de couvrir leur frontier. M. l'Amb^{te}. n'a rien marqué a ce Drogman de particulier sur ce point et il demande et attend dans cette conjoncture les ordres de Votre Grandeur.

Je joins aussi ici Monseigneur un memoire qui regarde Solkan Saba Oncle du P^{ce} de Georgie qui est encore a Constantinople ou M. l'Ambassadeur est obligé de pourvoir a sa subsistance lui, 12 missionnaires et autres, il s'est dis-je engagé dans son voyage de France et d'Italie a l'establissement de plusieurs Missions dans la Georgie et dans les provinces voisines, projet qui ne manquera pas d'obstacles dans l'execution, il eloigne et crain aujourd'hui de passer dans son païs, ce qui retient a Constantinople les Missionnaires Capucins Italiens qui y sont deja arrives. Cependant Monseigneur j'ai vü ici le Sr. Richard qui se dispose a partir avec plusieurs Missionnaires, il est vrai que les graces de sa Majesté les mettant en estat de ne demander pour leur subsistance aucun secours a M. l'Amb. mais avec toutes les mesures qu'ils pensent prendra, on peut croire que tant que Solkan Saba ne passera point en Géorgie pour disposer l'establissement de ces nouvelles Missions, que le Sr. Richard avec ses compagnons trouveront de grandes difficultes, de même que les Capucins Italiens, bien que ces derniers aient deja un etablissement a Tiflis, le Sr. Richard ne pourrait-il point differer son depart pour Constantinople jusqu'aux premieres lettres de M. l'Amb. qui rendra compte indubitablement a Votre Grandeur de l'estat du Service ces affaires.

M. l'Amb. a appris de M. le Cte de Pontchartrain que Votre Grandeur aient egard aux avances ou il a été contrain d'entrer pour l'Amb. de Perse, d'avoir pourvoir a son remboursement, c'est pourquoi il en a join aux paquets que j'ai aportez, le memoire qui montre, avec quelques depenses qui ont suivies la p^{re} notte que Votre Grandeur a reçue, a la somme de 20636,5. Il vous suplie Monseigneur qu'il puisse bientôt retirer ce fond, celui de ses frais extraord. de l'année 1714, lesquelles montant sans intérêt quoique faites avec toute l'economie possible a la somme de 9467.17.6 et celui du presen fait suivant l'usage les p^{re}miere jours du mois passé a Tcherkes Mehemed Pacha Gouverneur de Constantinople qui monte sans le change a 2881.10 et qui est aussi joint aux paquets.

Je puis Monseigneur vous presenter si vous voulez bien me le permettre l'estat des engagements de M. l'Amb. a Constantinople lorsque j'en suis

parti, il faisoit l'interêt a 15 p. c. de 39300 ecus je l'ai laisse dans la necessité de faire un nouvel emprunt, tant pour survenir aux frais de la campagne du Drogman qui doit suivre le G. Vesir et ou lui a compté 2000 ecus pour la subsistance de Solkan Saba, pour les depenses courantes qui regardent le Service de Sa Majesté, et pour le maintien de sa maison puisqu'a Constantinople plus que dans toute autre Cour, un Amb. de France ne peut se dispenser de vivre avec grandeur de même Monseigneur qu'il savoit clairement qu'avec l'aisance faite que Roy de Suede afin qu'il pût sortir de Turquie, et a M. de Fieville pour pouvoir suivre ce prince; celle faite a l'Amb. du Sophi pour le tirer des prisons et des terres turques, avec les autres dont j'ai parlé ci-dessus que M. l'Amb. a sans avoir pû l'eviter, des engagements a Constantinople pour 200000 cempriés les interêts qu'il a a paier et je fais actuellement l'interêt des interêt estant contrain de renouveler et de six mois en six mois les billets d'emprunts, ce qui lui cause des pertes tres considerables qu'il ne peut supporter.

Ce sont Monseigneur, toute les raisons ci-dessus qui ont permis M. l'Amb. a me faire passer pres de Votre Grandeur, et toujours plein de reconnaissance de toutes ses bontes et pour toutes les graces qu'elle lui a procuré, il y recouvre de nouveau pour avoir les moiens de satisfaire a ses engagements et que je lui puisse porer, avec les ordres de Sa Majesté, les fonds necessaires pour sortir de Turquie avec honneur et aussitôt qu'il se pourra, puisque Sa Majesté instruite de ses infirmités, a bien voulu lui nommer un successeur: ces infirmités continuelles augmentent même et s'il ne vient promptement elles ne peuvent manquer de l'accabler avec le chargin du facheux estat de ses affaires. Suivant le contenu de ce memoire M. l'Amb. m'a donné ordre par escrit de vous parler naturellement Monseigneur, de même que sur la percecussion presente des armeniens Catholiques, ce qui a causé leur malheur et conduit aux galeres M. Melchior Eveque de Merdin lui einquiesme ce que je ferai, si Votre Grandeur souhaite d'en estre instruite. Elle peut juger aussi de l'estat ou j'ai mis Mad-e, la Comtesse des Alleurs, elle a été surprise de mon arrivée et je n'ai dû lui rien cacher sur la situation ou se trouve M. l'Ambassadeur qui s'est vu et se voit encore par la conjoncture destenus et les differentes affaires qui sont survenues, forcé de se ruiner dans son Ambassade a la Porte Ottomane, ce qui est aussi veritable, qu'il paroît difficile de le persuader a tout autre qu'a vous Monseigneur qui estes toujours entré avec bonté dans les peines de M. l'Ambassadeur. I.

¹ Archives. Paris. "Turquie", t. 55, ff. 68-70.

8 აპრილის წერილის გაგრძელება¹.1715 წლის 29 მაისი².

მე-3 მოხსენებითი ბარათი.
 მოხსენებითი ბარათი, რომელიც ბატონ მარკიზ დე ტორსის უნდა მოხსენდეს.

სულხან-საბას შესახებ.

სულხან-საბამ მას შემდეგ, რაც რამდენიმე თვის განმავლობაში საფრანგეთის სასახლეში³ იცხოვრა, მიზოფა მთელი თავისი ამალით გადავიდეს და მარხვა კაპუცინებთან ვაატაროს, რათა იქ უფრო განმარტოებულად იყოს. იქაც უზრუნველვყოფ მას ყოველივე აუცილებელით.

სულხან-საბა მიხიონერების ჩამოსვლამდე აყოფნებს საქართველოში გამგზავრებას. იგი ამ მიხიონერებს საფრანგეთიდან ელოდება. მას თავიდან ვურჩიე: გაემგზავროს თავის ქვეყანაში მცირე ამალით და მოაწეოს ისინი იქ მანუა, როგორც კი ჩავლენ. მაგრამ შეინია, რომ არის სამი მიზეზი, რომელიც მას ხელს უშლის მიიღოს საქართველოში გამგზავრების გადაწყვეტილება:

პირველი — დაბრება, რომელიც მან მისცა საფრანგეთსა და რომში, დაელოდოს მიხიონერებს კონსტანტინოპოლში, რათა თვითონ გაჰყვეს მათ საქართველოში.

მეორე მიზეზი — ეს ის სიძნელეა, რომელსაც სულხან-საბა განიცდის: დაბრუნდეს ქართლში, ასევე იმ მხარეებში, რომლებიც ევროპაში მიმავალმა სულხან-საბამ გაიარა⁴. მაშინ ის დაბრუნდა, რომ ამ ადგილებში ჩაიყვანდა აღამიანებს, რომლებსაც ეცოდინებოდათ მედიცინა და თავიანთ სამიხიონერო მოვალეობასაც შეასრულებდნენ.

მესამე მიზეზი — ეს სიძნელე იმაში მდებარეობს, რომ მას არ ხერხს დაბრუნდეს მანამ, სანამ ის დარწმუნებით არ გაიგებს იმ ამბებს, რაც მოხდება დისშვილის — ვახტანგ მეფის შუკვლით. სპარსეთის შაჰმა მას ქართლის სამთავროს ტახტი წაართვა და მის ერთ-ერთ გამაჰმადიანებულ ძმას გადასცა.

ამ სამ მიზეზს შეიძლება დამატებოდა სხვაც, რომელიც გათვალისწინებულია მის სიტყვებში — შიში, რომელსაც ის განიცდის მმართველი მეფის წინაშე⁵. ეს მეფე იცნობს სულხან-საბას, როგორც ტახტწართმეული ქრისტიანი მეფის⁶ მომხრეს.

სულხან-საბას განზრახვები იყო და არის კარგი და ღვთისმოსავი. მაგრამ არ ვიცი: საჭიროა თუ არა გაიგზავნონ მიხიონერები საქართველოში? თუ არ გაიგზავნონ ეს მიხიონერები საქართველოში, ვიდრე არ დარწმუნდებიან ვახტანგ მეფის ტახტზე აღდგენაში ან მისი ძმის — ტახტზე მყოფი მეფის თანხმობაში მიხიონერების ჩასვლაზე.

სულხან-საბა ძლიერ ჭკვიანია და თავის ქვეყნის საქმეებში შეტად გამოცდილი. მას სხვებზე უკეთ შეუძლია გაითვალისწინოს: რა რისკს გავწვდნენ, თუ შევიდოდნენ, საქართველოში მანამ, ვიდრე იქ გათვალისწინებული მისიონერების დასაარსებლად გონივრულ ღონისძიებებს მიიღებდნენ.

რამდენადაც ის იბუღებული იყო საქართველოდან წამოსულიყო არახელსაყრელი ვითარების დროს, ახლა მას შეუძლია თვითონ მიხვდეს, რომ ის ძალიან შორს წავიდა: თხოვა ევროპიდან მისიონერების გამოგზავნა უფრო ადრე, ვიდრე ეს საჭირო გახდებოდა.

ამასთანავე, ფიქრობენ: თუ სპარსეთის შაჰი თბილისის ტახტზე მჯდომ მეფეს⁷ მისცემს საქართველოში მისიონერების მოღვაწეობაზე სასურველ მითითებებს, მაშინ შესაძლებელია ამ მისიონერების წარმატებითი მუშაობა. მაგრამ (ასეთი მითითებების არ არსებობის შემთხვევაში) თუ ვახტანგ მეფის ტახტზე აღდგენის შესახებ სპარსეთის შაჰთან მოლაპარაკება დიდხანს გაგრძელდა, ამ დროის განმავლობაში საშიშაა, რომ მისიონერები ვერ გაძლებენ საქართველოში. ისინი ვერ შეძლებენ გაშვალონ მუშაობა იმ ადგილებში, სადაც გათვალისწინებული იყო მათი ვაგზავნა.

სულხან-საბა ახალი წამოწყებისათვის გამოსადეგ ადგილად სოფლის დიუბაკას პროვინციას, რომელიც საქართველოს ფარგლებს გარეთ უნდა იყოს. ეს არის კერპათაფანისმცემელთა მხარე, მაგრამ რამდენადაც იქ არიან ქრისტიანები, ფიქრობენ, რომ ეს წამოწყება უფრო ადვილად განსახორციელებელია, ამჟღავნისო დასმარების საბაბით იქ ვაგზავნილი მისიონერები გასწევდნენ სამისიონერო მუშაობას. ეს მხარე დამაკავშირებელი რგოლი იქნებოდა. იქიდან მისიონერები გადავიდოდნენ სამეგრელოსა და სხვა მეზობელ მხარეებში, სადაც სჭირდებათ მკურნალები. ეს მხარეები დაფინებით მოითხოვენ მისიონერების გამოგზავნას. სულხან-საბამ გადაწყვიტა ამ მხარეში ფრანგი მისიონერების გაგზავნა. სულხან-საბა ელოდება ამ მისიონერებს და ფიქრობს მათთან ერთად გამგზავრებას, თუ ამას შესძლებს.

უკვე ვხაზუა ათი კაპუჩინი იმ რიცხვიდან, რომლებიც განკუთვნილია საქართველოსათვის და, რომლებიც პაპმა დაუყოვნებლივ გამოგზავნა სულხან-საბას განზრახვების შესასრულებლად. საჭიროდ არ ჩასთვალეს ვველა მათგანის ერთად ვაგზავნა, რათა რაიმე უბედურება არ შეხვედროდათ. ვერ ვაგზავნეს მხოლოდ ნაწილი: ოთხი მათგანი უკვე კონსტანტინოპოლშია ან სმირნაში. დანარჩენს ელოდებიან. ისინი უნდა ჩამოვიდნენ იტალიიდან და ახალი განკარგულებები უნდა ჩამოიტანონ რომიდან. ერთად მისიონერები არ გამოგზავნეს იმეტომ, რომ არ იციან რა ხდება ამ ქვეყანაში⁸ ან რა შეიძლება მოხდეს. მიიღებენ ვველა შესაძლებელ ზომებს, რომელთა მიღებაც კი შეიძლება, ამ მისიონერების უშიშრად გასამგზავრებლად⁹.

⁷ მიწერილია სხვა ხელით.

⁸ მიწერილია იმავე ხელით.

⁹ საფრანგეთის საელჩოს რეზიდენცია კონსტანტინოპოლში.

⁴ აღბათ, იველისსმება იმერეთი, სამეგრელო და ვურაა, რომელია ტერიტორიაზე ვაიანებს ვერო
პაში მოსაქედს სულხან-საბაი და ჟან რომანო 1713 წლის ავგუსტოსექტემბერში.

⁵ იველისსმება ქართლის მეფე იესე (ალი ევლი-ხანი).

⁶ ეახტანგ VI-ის.

⁷ იესეს.

⁸ საქართველოში.

⁹ წერაღი შედგება 3 გვერდისაგან. იგი ხელმოწერილია, ბოლოს, ისევე როგორც წინა წერაღის,
დასმული აქვს ერთი ასო „ა“, რაც შეიძლება ვადაწერის ვაგანს პარველი ასო იყოს.

№72.

A la suit du 8e avril¹

1715 29 May.

3e memoire.

Memoire qu'il faut communiquer a Monsieur

le MARquis de Torcy.

Sur Solkan Saba.

Solkan Saba apres avoir demeuré pendant quelques mois dans le palais de France, m'a demandé d'aller avec toute sa suite passer le Carême chez les Capucins, pour y être plus retire, ou je pourvois a tout ce qui lui est necessaire, il differe toujours son depart pour Géorgie, jusqu'a l'arrivée des missionnaires qu'il attend de France; je pense qu'il y a trois raisons qui l'empchent de prendre le parti que je lui avoit d'abord proposé, de passer en son païs avec peu de monde pour etablir les missionnaires a mesure qu'ils arriveroient.

La p-re est la promesse qu'il a faite en France et a Rome d'attendre a Constantinople les missionnaires pour les conduire lui-même en Géorgie.

La 2e est la peine qu'il se fait de retourner dans son païs ou il avoit fait esperer aussi bien que dans les païs ou il passé d'y conduire des personnes qui sceussent la medecine, pretexte sous lequel ils auroient exercé leurs fonctions de missionnaires.

La Troisieme est la difficulté qu'il a de repasser sans être auparavant bien informé de l'effet qu'y aura produit le changement du P^{oc} Vactank, son neveu a qui le Roy de Perse a été la Principauté de Géorgie pour la donner a un frere du Vactank qui est Mahometan.

On pourroit joindre a ces trois raisons qui sont de lui une autre qu'on entrevoit dans ses discours, qui est la crainte qu'il a du P^{oc} regnant, qui le connoit pour partisan du P^{oc} Chretien déposé. Les veues de Solkan Saba etoient et sont bonnes et pieuses; mais je ne sais s'il faut faire passer des

Missionnaires de France ni les faire passer en Géorgie qu'on ne soit assuré ou du retablissement de Vaktank eu de l'agrement du P^{cc} son frere regnant. Solkan saba qui a beaucoup d'esprit et est tres pratique dans son païs, peut mieux prévoir qu'un autre ou l'on s'exposeroit si on entroit dans la Géorgie avant que d'avoir pris des mesures sages pour y faire les etablissements projetez. Comme il a été pressé de partir de Géorgie a contretems il peut voir a present qu'il... s'est trop avancé en demandant de fair venir des Missionnaires plutôt q'il les faudroit; on croit cependant que si le Roy de Perse donnoit au P^{cc} regnant des ordres favorables pour les Missionnaires de Géorgie, leur etablissement pouroit se faire avec succes; si on traite avec le Roy de Perse pourle retablissement du P^{cc} Vaktank l'affaire tirera en longueur et pendant ce tems on doit craindre que les Missionnaires ne souffrent en Géorgie et ne puissent s'etablir dans leurs nouveaux endroits ou on a cru en pouvoir mettre. La province Dubaka paroît a Solkan saba un endroit propre pour les nouveaux etablissements qu'on veut faire hors de la Géorgie, c'est un païs idolatre, mais comme il n'y a point de chretiens on croit cet etablissement plus aisé sous pretexte de la medecine qu'exerceroit ceux qu'on a desseïn y etablir, ce païs servira d'entrepot et d'ou les Missionnaires peuront s'etendre dans la Mingrelie et dans d'autres païs circonvoisins qui ont besoin de medecins et qui demandent avec de grandes instances. Solkan Saba a destiné les Missionnaires françois pour ce païs la; et les attend, a ce qu'il dit pour passer avec eux s'il lui est possible.

Il est déjà arrivé dix des Capucins destinez pour la Géorgie que le Pape a fait incessamment partir sur les vues de Solkan Saba on n'a pas jugé a propos de les faire tous passer, de peur qu'il ne leur arrivat quelque accident, mais seulement d'en laisser partir quelques uns, ou en retiron quatre a Constantinople ou a Smirne en attendant les autres qui doivent venir d'Italie et de nouveaux ordres de Rome, on n'a pas non plus jugé qu'il fut bon de les anvoier tous sans savoir ce qui se passe dans ce païs la et sans avoir quelque certitude de ce qui s'y peut faire, et on prendra toutes les meilleurs mesures que l'on pourra pour les y faire passer sûrement.

I.

¹ Archives. Paris. "Turqie", t. 55, ff. 71-72.

სპარსეთში კონსულად წასვლის შემთხვევაში
 ეან რიშარისათვის აუცილებელ საბუთებზე

1715 წლის 4 ივნისი¹.

ბატონი აბატი რიშარი. 1715 წლის 4 ივნისი².

ბატონი აბატი რიშარი. 1715 წლის 4 ივნისი³.

ვაჭრობა აღმოსავლეთში⁴.

62.

მთწვალეთ ხელმწიფეჲ!

ბატონ ღე ვივრისაგან ვაკვივ, რომ თქვენი დიდებულება მხარს დაუჭერს იმას, რის გაკეთებაც ჩემთვის ძალიან უნდოდა ბატონ მარკოზ ღე ტორსის. ჩემს თავს უფლება მივეცი თქვენს დიდებულებას წარვედგინო მოხსენებითი ბარათი, სადაც ვთხოვთ: ჩემი გამგზავრებისათვის დანსარებას და სარეკომენდაციო წერილებს. ასევე თქვენს დიდებულებას ვაბარებ ჩემს საბრალეო ოჯახს, რომელიც თქვენს სამარკოზოში – საბღეში იმყოფება. და ბოლოს, თქვენს დიდებულებას ვთხოვ ჩემთვის ვიცე-კონსულის მოწმობას.

თქვენ გამოიჩინეთ გულკეთილობა ჩემთვის გვოქვით: 1) წერილების წაღება სპარსეთში უსარგებლო იქნებოდა; 2) თქვენ გააკეთებთ იმას, რაც კი ჩემთვის სასარგებლო იქნება; 3) კონსულისათვის საჭირო წერილების საკითხი გეხებათ თქვენ; 4) როგორც ამაში, ისე სხვა საკითხებში მხარს დამიჭერთ და ბოლოს, 5) თქვენს დიდებულებას სურს გააგრძელოს ჩემდამი მფარველობის გაწევა და იგივე გულმოსწვალება, რომელიც მას ჩემდამი გააჩნია.

ბატონ ღე ვივრის შევევედრე თქვენი დიდებულებისათვის მოეხსენებინა: თქვენი დანსარება დამჭირდება მით უფრო, რომ როგორც ვაკვივ, ჩვენი მისიონერები სპარსეთში არ იმყოფებიან ისეთ მდგომარეობაში, რომ მხარი დამიჭირონ. მათ ამის უნარი არ შესწევთ.

წმ. კონგრეგაციამ სპარსეთში ბაბილონის ეპისკოპოსის კოადიუტორად⁵ დანიშნა ღირსეული მამა კაპუჩინი ტომოთე ღე ლა ფლეში. მას აღბათ, ჰამადინის მისიაში ეყოლება კაპუჩინები. ვუპირობდი, რომ ნებას არ დამართავდნენ ისევე დავბრუნებუდივავი სპარსეთში მხოლოდ ჩვენი დამმლადაცემული პრელატის⁶ დასამშვიდებლად, საერთოდ კი მისიებისა და სარწმუნოების საკუთილდულოდ. ზოგი უფრო იმ აზრისაა, რომ ჩინეთში ვაკვივზავრო, სადაც მისიონერებს შორის დავა უნდა დამთავრდეს იმ წესდების მიხედვით. რომელიც ესესაა გამოქვეყნდა. ამ წესდებაში მისი უსამღვდელოესობა მთლიანად ვმობს ჩინურ ცერემონიალს. რაც შემეხება მე, ჩინეთში წასვლისაკენ უფრო მაქვს მიდრეკილება, ვიდრე სხვა მხარეში.

თუ ღირსეული მამა ღე ტელიე, რომელმაც მიიღო თქვენი დიდებულების ძლიერი რეკომენდაცია, კეთილ იხებებს, რომ დამპირდა, რამეთუ დამესმაროს, მაშინ კონსულის ტიტულით საქართველოში შემიძლია არა მარტო ჩვენი მისი-

ანერების დახმარების გარეშე ვიპოვო. არამედ დავუხმარო კიდევ სხვა მისიონერებს კეთილი საქმეების განხორციელებაში.

ვევლამ, ვინც სპარსეთში იმყოფება იცის და ვაცნობე კიდევ, რომ მზად ვარ შესაძლებლობისამებრ ვევლას სამსახური აღმოუჩინო. ვიმედოვნებ, რომ ღირსეული მამა ტიმოთე, რომელსაც პირადად რომში გავუცანი, კეთილგანწყობილი იქნება ჩემს მიმართ და დაიჯერებს იმას, რასაც მას ჩემზე ეტყვიან იტალიელი და ფრანგი ღირსეული მამა კაპუჩინები, რომლებიც საქართველოსა და სპარსეთში იმყოფებიან. ბედნიერი ვარ ვინილო ჩემი ბუდი თქვენი დიდებულების ხელში. ამიტომ უნდა ვადილო უფალი და ვავაირკვეო ჩემი ღოგვები თქვენი დიდებულების სასარგებლოდ.

ბატონი სულხან-საბა, რომელსაც ჩემთან წერილობითი კავშირი აქვს, ვერ კიდევ მოუთმენლად ელოდება სამეგრელოსათვის განკუთვნილ მისიონერებს კონსტანტინოპოლში. ვავიგე ბატონ გრაფი ლეხალორის მდივნის ბატონ დე ბიზისაგან, რომ საშიშროება⁷ კონსტანტინოპოლში არც ისე დიდია.

ვიმეორებ უღრმესი პატივისცემით და უმდაბლესი აღიარებით.

მოწვეული ხელმწიფევ.

თქვენი დიდებულების

უმდაბლესი და უმორჩილესი მსახური
ფან რიშარი მისიონერი.

1715 წლის 4 ივნისი⁸.

¹ მიწერილია სხვა ხელით.

² მიწერილია იმავე ხელით.

³ მიწერილია მარცხენა ველზე კურტიკალურად სხვა ხელით.

⁴ მიწერილია სხვა ხელით.

⁵ კოდიცონი - შემწე

⁶ იგულისხმება დე სენტოლინი.

⁷ იგულისხმება კონსტანტინოპოლიდან საქართველოში მისიონერების ვადახელის სამშროება.

⁸ წერილი შედგება 4 გვერდისაგან. იგი დაწერილია ფან რიშარის ხელით და ყოველ გვერდზე ზემოთ შუაში დასმული აქვს ჯვარი.

№73.

Le 4 juin 1715¹,

M. l'abbé Richard.

M. l'abbé Richard, le 4 juin 1715.

Commerce de Levant.

62.

Monseigneur

Aiant su de Mr. de Givry que Votre Grandeur s'en remettoit a ce que voudroit bien faire pour moy M. le Marquis de Torcy, j'ai pris la liberté de luy presenter un memoire dans lequel je luy demande quelque secoure

pour faire mon voyage, et des lettres de recommandation, je lui recom-
mande ma pauvre famille qui est dans son marquisat de Sablé, et luy parle
des patentes de vice - Consul; il a eu la bonté de me dire que des lettres
pour la Perse etaient inutiles qu'il feroit ce qu'il pouroit pour me procurer
les secours, et qu'a legard des lettres de Consul cela regardoit Votre Grand-
deur qu'il priroit pour moy afin que pour cela, et pour toutes autres cho-
ses elle voulut bien me continuer l'honneur de sa protection, et la meme
charité quelle scait quelle a pour moy.

J'ai supplié Mr. de Givry de représenter a Votre Grandeur que j'aurois
dautant plus de besoin de son assistance, que je ne savais pas si nos mes-
sieurs seraient ny en état ny dans la resolution de me soutenir en Perse
parceque la Sacrée Congregation aiant nommé pour coadjuteur de
l'Eveque de Babylone le Rd Pere Thimothée de la Fleche capucin, il estoit
vrai semblable qu'il auroit dans la mission d'Hamadas des capucins avec
luy, et que je croiois qu'il ne my laissent retourner que pour la consola-
tion de notre prelat qui est devenu paralitique, et pour le bien des mis-
sions en general et du service, tel y en a etant bien plus portez a
m'envoyer dans la Chine ou la dispute entre les missionnaires doit finir
par la derniere constitution qui vient d'etre publié dans la quelle Sa Sainte-
té condamne absolument les ceremonies chinoises, et ou mon inclination
m'engageroit d'aller plus tot que dans tout autre endroit.

Si le Rd Pere Le Tellier aiant eu de Votre Grandeur une aussi fort re-
commandation veut bien comme il me la promis me procurer quelque chose
je pouroi avec le titre de Consul en Géorgie non seulement me soutenir sans
le secours de nos Mrs mais aussi aider les autres missionnaires a faire de
bien, tous ceux qui sont en Perse savent et l'ont mem mandé combien je suis
porté a rendre service autant que je puis a tout le monde, et je souhaite que
le Rd Pere Thimothée dont j'ai connu par moy meme a Rome le merite ait
assez de bonté pour moy de croire ceque luy diront de moy les Rds Peres
capucins tant italiens que français qui sont en Géorgie et en Perse puisque je
suis assez heureux de voir mon sort entre les mains de Votre Grandeur j'en
dois benir Dieu et redoubler mes prieres pour sa conservation. Le Seigneur
Solkan Saba qui m'ecrit attend toujours avec impatience des missionnaires
pour la Mingrelie j'ai su de Mr de Bizi secretaire de Mr le Comte des Alleurs
que le danger n'est pas fort grand a Constantinople.

Je suis avec un tres profond respect, et une humble reconnaissance

Monseigneur

de Votre Grandeur

le tres humble et obeissant serviteur

J. TRichard.

Ce 4 juns 1715.

¹ Archives. Paris, "Perse", t. 4, ff. 105-106v.

საქართველოში კონსულად ჟან რიშარის
გამგზავრების შესახებ¹

აი მოკლედ ის, რასაც აღვნიშნავ სამახსოვრო ბარათში, რომელიც თქვენმა დიდებულებამ ბატონ დე ჟივრის გადაუგზავნა: 1) წერილი მეფე ვახტანგისადმი დაახლოებით ისეთივე შინაარსისა, როგორც იყო ის წერილი, რომელიც მან მისი უდიდებულესობისაგან უკვე მიიღო²; 2) სხვა წერილები სპარსეთის კარისადმი, რომლებშიც აღნიშნული იქნება: ხელშეკრულების შესრულების სურვილზე; დევნილი მისიების აღდგენაზე; სომეხთა პატრიარქზე და მათი ჯულფელ ეპისკოპოსზე; ფრანგი სოვლადურებისადმი მეფრველობის აუცილებლობაზე იმ ადგილებში, სადაც ისინი ჰყოფნას მოისურვებენ და ბოლოს, შპს ან ეთემად აღლოულეს ეთხოვოს გასცეს განკარგულება თბილისის ხანი ბატონ ვახტანგისადმი (რომელიც სპარსეთიდან მიღებული წერილების თანახმად, ყოველთვის კეთილგანწყობილი იყო ფრანგების მიმართ) და გამიწიონ მის წინაშე რეკომენდაცია, როგორც კონსულს, მოუხედავად იმისა, სად და რა ვითარებაშიც არ უნდა იმყოფებოდეს იგი იმ დროს. ამჟამად კი ის იხედაპნში იმყოფება.

(გარდა ამისა, სამახსოვრო ბარათში რიშარი ითხოვს, რომ მას მისცენ): ქართლში და მის მეზობელ მხარეებში კონსულის რწმუნების სიგელი გარკვეული ხელფასით; სარეკომენდაციო წერილი ბატონ დეზალორისადმი, რომელიც დიდი ხანია კეთილგანწყობილია ჩემს მიმართ. (შემდეგ რიშარი წერს): ამასთანავე, ჩემს სამახსოვრო ბარათში მივეუბნებ რვაასი გიუს³ საჭიროებაზე, რომლის შესახებ ხშირად ვლაპარაკობდი.

სამახსოვრო ბარათს ვამთავრებ იმის თქმით, რომ რამდენადაც საქართველოში უკვე მიცნობენ, როგორც აღამიანს, რომელიც სპარსეთის შაჰის კარზე პატივისცემით სარგებლობს, მქნება საშუალება დავენმარო ჩვენს სოვლადურებს; ამავე დროს, ვიმუშავებ 5 ან 6 მისიონერთან, რომლებსაც უფრო გვიან შეუძლიათ მონაწილეობა მიიღონ საქართველოს ჩრდილოეთით მცხოვრებ კერძოაყვანისმცემელთა მოქცევის საქმეში⁴.

¹ როგორც ამ საბუთიდან ჩანს, ვახტანგ VI-ს უკვე მიუღია წერილი საფრანგეთის მეფე ლუი XIV-საგან. ეს აღბათ, ის წერილია, რომლის ვაგზავნას სულხან-საბა ითხოვდა საფრანგეთის სამეფო კარისაგან პარიზიდან წასვლის წინ - 1714 წლის მაისში. (იხ. ა. ტაბაღუა, დიასხ. ნაშრ., გვ. 215).

² იველისხმება საფრანგეთ-სპარსეთის 1708 წლის ხელშეკრულება.

³ გიუს - ძველი ფრანგული ოქროსა და ვერცხლის მონეტა. იგი უდრავდა 3-6 ლივრს.

⁴ წერილი შედგება 2 გვერდისაგან. დაწერილია ჟან რიშარის ხელით. წერილს არც თავი აქვს და არც ბოლო იგი უთარიღია და ხელმოწერა. წერილის ორივე გვერდზე შემოთ შუაში ევარია დასმულია.

Voicy en abregé ceque j'ai marqué dans le memoire que Votre Grandeur a renvoié a Mr de Givry.

Une lettre pour le prince Vactank a peu pres semblable a celle qu'il a deja reçue de Sa Majesté,

d'autres lettres por la Cour de Perse par les quelles on mande les dis-
position, ou on est dexecuter le traité, on demande le retablissement des
missions percecutees; on parle du patriarche des Armeniens; et de leur
Archeveque de Julpha, et on represente le besoins qu'ont les negotians
françois d'etre protegez en Géorgie par ou ils desirent passer, et enfin on
prie le Sophi ou l'Atemadolvét de donner la dessus ses ordres au Seigneur
Vactank Kan de Tiflis qui selon les lettres venus de Perse a toujours eu de
la bonté pour les françois en me recommandant a luy comme Consul; sans
toucher l'état ou il se trouve, et faire connaitre quon scait qu'il est a Ispa-
han,

des patentes de Consul dans la Géorgie et les provinces voisines avec
quelque apointement des instructions et des ordres sur ce que j'aurai a
faire une lettre de recommandation pour M. des Alleurs qui a beaucoup
de bonté pour moy depuis longtemps.

Je represente de puis dans ce memoire le besoin que j'ai des huit
cent ecus dont j'ai parlé souvent; je finis en disant que comme je suis
connu en Géorgie comme une persone pour qui a la Cour de Perse on a
quelque consideration je serai en etat de soutenir nos negotians dans le
meme temps que je travaillerai avec cinq ou six missionnaires qui dans la
suite pourront sunir moy a la conversion des Idolatres qui sont au septen-
trion de ce pais¹.

¹ Archives. Paris, "Perse", t. 4, ff. 81-81v.

№75

საქართველოში მისიონერების შესახებ¹

მიღებულია 6 აგვისტოს. №128.

კონსტანტინოპოლი, 1715 წლის 7 ივლისი.

ბატონი დე შალორი

ხელმწიფევე!

რომანის ნეპოლიდან² წამოსული დეხერტირები ამბობენ, რომ ამ ად-
ვილს³ არ გააჩნია მისი გარნიზონისათვის აუცილებელი აღამიანების რიცხვის

ნახევარიც კი. თუ ეს მართალია, მაშინ ვენეციელები უშვებენ დიდ შეცდომას, რამდენადაც ეს ადვილი ერთადერთია, რომელსაც შეუძლია უზრუნველყოს წარმატება ან ჩაშალოს თურქების განზრახვა. მხოლოდ ამ ადვილზეა დამოკიდებული მავრიტანიის დაკარგვა ან შენარჩუნება¹.

გასული თვის 25-ში დიდი ვეზირი გაემგზავრა სალინიკიდან, რათა მიუახლოვდეს კორინთის ყელს, რომელიც წარმოადგენს მავრიტანიაში შესასვლელს. დიდი ვეზირის ამ გამგზავრებამდე, სალინიკში მისთან თავისი საზღვაო ნაწილებით ჩავიდა კაპიტან ფაშა. ამ შეხვედრის შემდეგ მალე ცხადი გახდა თურქეთის ვეგემბი.

ვერ კიდევ არ ჩანს, რომ იმპერატორი⁵ შეწყუბებული იყო ამ საქმეებით⁶. ამბობენ, რომ იგი ელოდება წინადადებებს, რომლებსაც მას თურქეთის ლესანი წარუდგენს და მხოლოდ ამის შემდეგ მიიღებს გადაწყვეტილებებს.

სპარსეთიდან არავითარი ახალი ცნობა არ მიიღია, რაც ძალიან მამუხებს⁷. აი უკვე ექვსი თვის განმავლობაში სამჯერ გავგზავნე წერილი ამ ქვეყანაში, ხოლო შეკრიცი, აღბათ, სამი თვის წინ იქნება იქიდან წამოსული.

გამოვინახე საშუალება, რათა რვა დღის წინ საქართველოში ხუთი კაპუჩინი მისიონერი გამეგზავნა⁸. ვიმედოვნებ, რომ ამ ავანგარდს მიჰყვება მებრძოლი კორპუსი⁹, რომლის მეთაური იქნება ხელჩან-ხაბა. ეს უკანასკნელი კი საქართველოში წასასვლელად მხოლოდ მისიონერების ჩამოსვლას ელოდება. მისიონერები კი, როგორც ამბობენ, საფრანგეთიდან და იტალიიდან უკვე უნდა ჩამოვიდნენ.

ვიმყოფები უღრმესი პატივისცემით.

ხელმწიფევ,

თქვენი უდიდებულესობის

უმაღალები უპორჩილები და უერთგულესი

მსახური და ქვეშევრდომი

დე ზ ა ლ ო რ ი¹⁰

¹ მიწერილია სხვა ხელით.

² აქ მარცხენა ველზე მიწერილია: „რომანიის ნებალი“.

³ ხუბტად არ ჩანს, თუ რა ადვილზეა დაბარატი.

⁴ აქ მარცხენა ველზე მიწერილია: „მოვეცხ თურქს ლაშქარიდან“.

⁵ ვერმანიის იმპერატორი.

⁶ აქ მარცხენა ველზე მიწერილია: „იმპერატორის დაინტერესება ამის შიშით“.

⁷ აქ მარცხენა ველზე მიწერილია: „სპარსეთი“.

⁸ აქ მარცხენა ველზე მიწერილია: „კაპუჩინები საქართველოში“.

⁹ აქ მარცხენა ველზე მიწერილია: „ხელჩან-ხაბა“.

¹⁰ წერილი შედგება 3 გვერდისაგან. მას ხელს აწერს საფრანგეთის ელჩი კონსტანტინოპოლში ვრავი დეზალოტრი.

Receue le 6. aoust¹

№128.

A Constantinople. le 7 Juin 1715.

M. Desalleurs

Sire

Les deserteurs sortis de Naples de Romanie² disent que cette place n'a pas la moitié du monde qu'il luy est necessaire pour sa garnison, si cela est vray les Venitiens font une grande faute puisque la situation de cette place est seule capable d'arriver et de faire achoûter les desseins des Turcs et que c'est d'elle que depend uniquement la perte ou la conservation de la Morée³. Le grand Vesir partit de Salonique le 25 du mois dernier pour s'approcher de listme de Corinte qui est l'entrée de la Morée apres s'être abouché a Salonique avec le Capitan pacha qui y etoit arrivé avec une partie de l'armée navalle; on sera bientôt éclaircy sur les mesures qu'ils ont prises pour l'execution de leurs desseins, on ne voit point encore que l'Empereur se remüe pour ces affaires cy, on dit qu'il veut attendre les propositions que l'Envoyé Turc doit luy faire⁴ apres quoy il prendre sa resolution.

Je ne reçois aucune nouvelle du côté de Perse ce qui me donne beaucoup d'inquietude ayant escrit trois fois en ces païs⁵ depuis six mois et il y a un expres qui devoit être de retour depuis trois mois.

J'ay trouvé une occasion pour faire partir depuis huit jours cinq Capucins⁶ Missionnaires pour la Géorgie, j'espere que cette avant garde sera suivie du corps de bataille qui sera commandé par Solkan Saba⁷ qui n'attend pour cet effet que l'arrivés des Missionnaires qu'on dit devoir venir de France et d'Italie.

Je suis avec un tres profond respect.

Sir

De Vôtre Majesté

Le tres humble tres obeissant et tres
fidele serviterur et sujet

Des Alleurs.

¹ Archives. Paris. "Turquie", t. 55, ff. 87-88.

² აქ მარცხნივ ველზე მოწერილია: "Napli de Romanie".

³ აქ მარცხნივ ველზე მოწერილია: "Ouver turc de la Campagne"

- ⁴ აქ მარცხნივ ველზე მიწერილია: "Indifference de l'Empereur a cet egard"
- ⁵ აქ მარცხნივ ველზე მიწერილია: "Perse"
- ⁶ აქ მარცხნივ ველზე მიწერილია: "Capucins en Géorgie"
- ⁷ აქ მარცხნივ ველზე მიწერილია: "Solkan Saba"

№76.

სულხან-საბა კონსტანტინოპოლში. სპარსეთის ელჩის ხარჯები¹

1715 წლის 6 ივლისი. ბატონი
 აბატი რიშარი.
 აღმოსავლეთის ვაჭრობა².

74.

მთწყვალეო ხელმწიფევი!

ვუშინ ბატონი გრაფ ღებალორისავან მივილე მიმდინარე წლის 16 მაისს წერალი. სადაც ის წერს, რომ ბატონი სულხან-საბა ჯერ კიდევ მასთან იმყოფება³. სამეგრელოსათვის ვანკუთხილი მისიონერების ჩამოსვლამდე სულხან-საბას კონსტანტინოპოლიდან გამგზავრება ჯერ გადაუწყვეტია.

გრაფი ღებალორი მარწმუნებს, რომ კონსტანტინოპოლიდან საქართველოში უწოდებელი მისიონერების გადასვლის საშიშროება არც ისე დიდია. ამიტომ სასურველად მიიჩნია, რომ ამ მისიონერებს⁴ არ გადაღონ გამგზავრება, ვინაიდან ეს ქროილი ბერი⁵ სასურველია მალე ჩავიდეს საქართველოში. მხოლოდ და მხოლოდ ამ მისიონერების იქ ჩამოუსვლელადობის გამო, უკვე ხუთ თვეზე მეტია, რაც სულხან-საბა კონსტანტინოპოლში იმყოფება.

გარდა ამისა, გრაფი ღებალორი სპარსეთის ელჩზე⁶ მწერს, წერილიდან ჩანს, რომ იგი ამ ელჩის აქ ყოენასთან დაკავშირებული ყველა საქმის კურსშია.

აი უკვე დაახლოებით 40 დღეა, რაც სპარსეთის ელჩთან არ მივხუღვარ ზოგჯერათი ქალის მისდამი დამოუკიდებლობის გამო, რომელთა შესახებ თქვენი დიდებულება ინფორმირებულია. მაგრამ რადგან ვითქვამთ, რომ ჩემთვის მას რაღაცის თქმა სურდა და ელჩი რომ არ დაექვებულიყო, იგი ორჯერ თუ სამჯერ ვინახუდე. ჩვენი საუბრის დროს არ შემეძლო მისთვის დამეგალა, რომ ის ვალდებულია სხვანაირად იქცეოდეს ველოს მიმართ და კერძოდ, ჩემს მიმართ. მგონია, მან მიიღო ჩემი რჩევა. ამის შემდეგ მაცნობეს: ახლახან სპარსეთიდან ჩამოსული სომეხი ვაჭრის მიერ ელჩი კარგადაა ინფორმირებული იმის შესახებ, თუ როგორ ვითარდება ამგები ისუფაჰანში. ასევე ვადმომცეს, რომ ელჩი განუწყვეტლივ კითხულობს, თუ რატომ არ მივედივარ მასთან უფრო სწორად.

თქვენს დიდებულებას ანგარიში ჩავაბარე 24 ათასის(?) შესახებ, რომელიც ამ ელჩისთვის მარსელში ვიშოვე. ელჩს ვანიშნე, რომ იძულებული ვიყავი თვითონ მიმეცა გარანტია ამ თანხაზე, რომელიც მას ვახლული თვის 10-მა პარიზში უნდა დაებრუნებინა.

მთხდა ისე, რომ ამ უცხოელის მიმართ სრულიად განსაკუთრებული გრძნობით ვანწყობილიმა მეუქმ⁷ თავისთავზე აიღო ზემოსხენებული თანხის დაბრუნება. ელჩს აცნობეს, რომ მისმა უდიდებულესობამ ბრძანა გადაინადოს ეს თანხა. ამის გამო ვაჭრებმა მიიძულეს შეხესხა იმდენივე თანხა და აღნიშნულ დროს მათთვის დაებრუნებინა.

მეუღლები, რომლებმაც ასეთი მნიშვნელოვანი თანხა ავანსად მოიძვეს, იმედოვნებენ, რომ 15 დღის განმავლობაში მას გამოვიტან სამეფო ხაზინიდან, რამდენადაც ეს თანხა თავდაპირველად ჩაწერილი იყო ხარჯებისათვის მიღებულ განკარგულებათა ანგარიშში. მაგრამ გუშინწინ მითხრეს, რომ დიდი მოწვევებით, მხოლოდ 16 ათასს მივაღებ ნოემბრის თვეში, ხოლო დანარჩენს — დეკემბერში. ვაგებდავ დავარწმუნო თქვენი დიდებულება, რომ რაც უფრო ვუიქრობ მეფის ამ მოწვევებაზე, მით უფრო გაიციტებული ვრჩები: არაფერი არ აიძულებდა მეუქს თავისთავზე აეღო ეს ვალი.

ელჩი, რომლის ხელწერილი მქონდა, ფოველთვის მარწმუნებდა, რომ ის ვერ შესძლებდა მარტამდე ჩემთვის ვაღმოსაცემი ფული ეშოვა. ამ თანხის ვაღასახლელად ის მზად იყო თავისი ტანისაბოხი დაეჯირავებინა, რატომ არ მისცეს მას საშუალება ეს ვაგკეთებინა? ხოლო, თუ მოისურვებს მასთვის მოწვევების აღმოჩენა, მაშინ ამის გამო რატომ უნდა ვიტანჯო? ისიც ვავიგე, რომ სასულიერო პირი რომ არ ვყოფილიყავი, უკვე დამსაპატიმრებდნენ.

ბატონ ლე მარკ⁸ იმდენად კეთილია, რომ ფოველთვის ამასთან დაკავშირებით ამბობს: ალბათ ძალიან დანტერესებული ვარ სპარსეთის ამ ელჩობით. ღმერთია მოწმე: მივლი სამსახურებისათვის, რომელიც ვაწვე... მისგან არ მიმიღია ერთი ღიარდის⁹ საჩუქარიც. პირიქით, მას მიეცემა ძალზე რიფიანი ბეწვი, რომელიც სპარსეთში 36 პიასტრი მიღირდა. ამასთანავე, საჭიროდ ვთვლი ვაღიარო, რომ კარგად ვარ დაჯილდოებული, რამდენადაც ამ ამბების შემწეობით მომეცა ბელნიერება თქვენი მფარველობისათვის მიმღწია და მიმეღო მოწვევლება, რომელიც თქვენს მიმართ არახიდეს დამიმსახურებია.

ამიტომაც ვაგებულე მეთხოვა თქვენთვის საქართველოში კონსულობის შესახებ. ბატონ მარკის ლე ტორსის ვთხოვე, იმდენად სიკეთეს თუ გამოიჩენდა, როგორც ადრე დამპირდა, მოგლაპარაკებოდათ თქვენ ამის შესახებ. მგონია, მომავალში სიამოვნებით ვააკეთებს ამას.

ამასთანავე, ვავიგე: თქვენი დიდებულება ფოველთვის განწყობილია ვაუკეთოს სიკეთე იმას, ვინც დასახმარებლად მიმართავს მას და ვსურთ იცოლით: მაქვს თუ არა საკმარისი მზარდაჭერა. ამასთან დაკავშირებით ვეველრებით ნება დამართოთ მივეუთოთა შემდეგ საბუთებზე: მისი უწმინდესობის¹⁰ წერილი, რომელიც პირადად თქვენს დიდებულებას ჩავაბარე; კარდინალ საკრიპანტის წერილი; ის, რაც ბატონმა მარკისმა ლე ტორსამ კეთილ ანება ეთქვა მეფისა-

თვის ჩემს სასარგებლოდ; მისი უდიდებულესობის ყურადღება იმის მიმართ, რაც ხუთი წლის განმავლობაში¹¹ ვაკაკეთე მისიებისა და მისი სამსახურისათვის და შეჯის ვადაწვევტილება ჩემს შესახებაც, რაც თქვენმა დიდებულებამ შეატყობინა ღირსეულ მამა ღე ტელიეს.

ყოველივე ამან დღევანდელ კეთილვითარებაში უნდა მომცეს საშუალება, იმედი ვიქონიო მთვლო საარსებო სახსრები და მღვთმარება შევემსუბუქო დედამამას.

იმ შემთხვევაში, თუ ამ მხრიდან არაფრის იმედი არ იქნება, ბუნებრივია, რომ ბატონი ვაჭრები, რომლებმაც იციან ან შეუძლიათ გაიფიონ, რასაც ვაკეთებელი სპარსეთში, კეთილინებებენ დამენმარონ. ბოლოს და ბოლოს ვველა მისიონერი იმდენად კეთილია, რომ იტყვის: ჟან რიშარის გარეშე ამ ვაჭრებს სპარსეთში არ მოასვენებდნენ.

ინგლისელების, პოლანდიელებისა და სომხების ცრუ ცნობებით საფრანგეთის წინააღმდეგ ვანწობილნი სპარსელები უკვე აღარ ფიქრობენ, რომ შეიძლება განხორციელდეს ჩვენთან დიდებული ხელშეკრულება¹². ამიტომ ნაკლებად ფიქრობენ საფრანგეთში ელნის ვაგზავენახე. თუმცა არაპირდაპირი გზით მოვაწოდე მათ აზრი იმის შესახებ, თუ რა შეუძლია კერძო პირს, შაჰის სტუმრის სახით ვაკაკეთოს ყოველივე იმის მიმართ, რასაც ჩვენ სპარსეთში ფოფნის დროს ვგებულობდით ევროპიდან და, განსაკუთრებით, ბატონ ელნი ღეზალირისაგან.

მოუხედავად ამისა, ჩემი აზრით, შეიძლია ხელი შევეწყო სპარსეთში მისიებისა და ვაჭრობის აღდგენას, რაც ღვთის შეწევნით სარგებლობას მოვფიტანს. ჩემზე რომ ფოფილიყო დამოკიდებული სპარსეთის შაჰის კარზე ამ ელნობისათვის პიროვნების არჩევა, შევარჩევი იხეთს, რომელიც სასურველი იქნებოდა საფრანგეთისათვის და ვველა კმაყოფილი იქნებოდა. მაგრამ ძნელია ისურვო ის, რომლისადმი ხელი არ მიგმწვდება. ღმერთმა უწყის, რომ ცილისწამების მოუხედავად, თუ მასთან რაიმეს აკეთებენ, არაფერი დავიშურე, რათა ეს კაცი¹³ უფრო დამოფილი გამეხადა.

ვთხოვ თქვენს დიდებულებას საშუალება მომცეს, რათა ამ დროის განმავლობაში კარგი საქმე ვაკაკეთო. დავჯერდნობი რა ნდობას, რომელსაც თქვენი ხიკეთის მიმართ გამოცდილება შთამაფინებს. კონფიდენციალურად მოველაპარაკე ღირსეულ მამებს ფლერიის და მელქიორს, რომლებიც ენის (მოსწავლე) ბავშვებზე ზრუნავენ. გამოვიყენებ ჩემს ერთგულებას სავაჭრო კომპანიების მიმართ. ვთხოვ თქვენს დიდებულებას, რათა ეს ორი პიროვნება ჩემთან ერთად (იფენენ) საქართველოში, სადაც უკვე მიცნობენ, თუ მექნება კონსულის ტიტული, შევტლებ მათ იქ მოწყობას. ხოლო ჩემს შემდეგ მათ საქართველოში ექნებათ შესაძლებლობა ბევრი კეთილი საქმე ვაკაკეთონ როგორც ქართველების, ისე სომხებისათვის.

ღირსეულმა მამამ ფლერიომ დააფასა ჩემი ეს განზრახვა და შემომთავაზა ღირსეული მამა რიკარი, რომელიც კონსტანტინოპოლში იმყოფება. ამის შესახებ ველაპარაკე ბატონ ღე ფივრის, რომელმაც არაფერი არ მიბახუნა. უმორ-

ჩილესად გვევდრებით (ამ თხოვნისათვის ბოდიშს მოვიხდით, თუცა ასე მღვდელ-რეობაში აღვიღად აღმოჩნდები, როცა საქმე გაქვს ისეთ კეთილ ადამიანთან, რომელიც ვოველთვის მზადაა მოწყალეა აღმოვიჩინოს) უთხრაო ამის შესახებ პირადად ბატონ დე ჟივრის.

მოწყალეო ხელმწიფე, უხერხულობას ვგრძნობ ასეთი გრძელი წერილი-სათვის. მოვასხენებ თქვენს დიდებულებას, რომ არავის არ შეუძლია იყოს თქვენდამი უფრო ღრმა პატივისცემითა და უფრო მორწილი აღიარებით, ვიდრე მე ვიმყოფები.

მოწყალეო ხელმწიფე,

თქვენი დიდებულების

უმლაბლესი და უმორწილესი მსახური

ჟან რიშარი მისიონერი

პარიზი, 1715 წლის 6 ივლისი¹⁴

¹ მოწერილია სხვა ხელით.

² მოწერილია სხვა ხელით.

³ ე.ი. კონსტანტინებოლში.

⁴ ე.ი. ფრანგმა მისიონერებმა არ გადაიდონ საფრანგეთიდან კონსტანტინებოლში გაემგზავრება, სადაც მათ სულხან-საბა ელიაძეობდა.

⁵ სულხან-საბა.

⁶ იეულისხმება მოასმედ რეზა ბეგი

⁷ დღი XIV-ში.

⁸ დე მარე (დესარე) — ქანდაკების უფროსი. (იხ. ი. ტაბაღუა, დახს. ნაშრ., გვ. 172.).

⁹ ღიადღი — ძველი ფრანგული ხაღუნძის მონეტა.

¹⁰ იეულისხმება რომის პაპი კლიმენტი XI

¹¹ სპარსეთში ჟან რიშარის მოღვაწეობის წლები.

¹² იეულისხმება 1708 წლის საფრანგეთ-სპარსეთის ხელშეკრულება.

¹³ ელი მოასმედ რეზა ბეგი.

¹⁴ წერილი შედგება 5 გვერდისაგან. იგი დაწერილია ჟან რიშარის ხელით და ყოველ გვერდზე ზემოთ შუაში ჯერია დასმული. ამ წერილში არის ცდა ჟან რიშარის მხრიდან: თავი გაიმართლოს საფრანგეთში გასამგზავრებლად სპარსეთის ელის მოასმედ რეზა ბეგის ყრფნაში დატოვების გამო. (იხ. ი. ტაბაღუა, დახს. ნაშრ., გვ. 258-259).

№76.

Le 6 juillet 1715.

M. l'abbé Richard a Paris.

Commerce de Levant.

74.

Monseigneur¹

Je reçu hier une lettre de Mr le Comte des Alleurs du 16 mai dernier, par la quelle il me mande que la Seigneur Solkan Saba est toujours auprez de luy, et qu'il ne peut se determiner a partir de Constantinople avant les missionnaires destinez pour la Mingrelie.

Cette attente fait voir que le danger n'est pas si grand qu'on pensoit pour le passage de ces missionnaires, et il auroit été a souhaiter qu'ils n'eussent pas differé si longtems a partir, parceque ce bon religieux quoy que desiré dans la Géorgie, est depuis plus de cinq mois a Constantinople uniquement a cause de vous.

Il me parle de plus dans sa lettre de l'Ambassadeur de Perse dont, il dit savoir toutes les histoires, il y a prez de quarante jours que je ne le suis allé voir, a cause de certaines femmes dont sans doute Votre Grandeur aura été informée, mais m'ayant fait dire qu'il souhetait me dire quelque chose, pour ne luy donner aucun soubçon je l'ai vu deux ou trois fois, et dans nos conversations je n'ai pu luy cacher qu'il auroit du se comporter autrement a l'égard de tout le monde, et a mon egard en particulier; il a paru prendre en bonne part tout ce que je luy ai dit, et on m'a dit depuis qu'informé par ce negotiant Armenien arrivé depuis peu, de quelle maniere les choses se sont passées a Ispahan, il navait cessé depuis de demander pourquoy je lavois quitté.

J'ai rendu compte a Votre Grandeur des 24 000 que je fis trouver a Marseille a cet Ambassadeur, je luy ai marqué que pour cela javois été obligé de me rendre garant de cette somme qu'il devoit rendre a Paris le 10 dernier il est arrivé que le Roy par une bonté toute particuliere pour cet Etranger, a voulu se charger de faire rendre cet argent, on luy a fait dire que Sa Majesté avoit fait payer cette somme, et sur cella les marchands m'ont obligé demprunter de quoy les rembourser autens marqué, les amis qui m'ont avancé une somme aussi considerable esperoient qu'en quinze jours je la tireroient du tresor roial, ayant été mise d'abord sur letat de distribution mais on me dit avant hier que par une grande grâce je recevrais 16 000 dans le mois de novembre et le reste dans celui de decembre; J'ose assurer Votre Grandeur que plus je pense a cette pretendue grace, plus je suis surpris de tonnement; rien nobligoit le Roy de se charger de cette dette, et l'Ambassadeur dont javois le billet massuroit tous les jours que sil ne trouvoit pas a emprunter de quoy me paier dans le mois de mars, il étoit disposé a engager plus tot ses habits, ainsi pour quoy ne laiton pas laissé faire, et si on a voulu luy faire une grâce, pourquoy faut il que j'en soufre, en verité j'ai su que si je netois pas Ecclesiastique, on mauroit deja mis en prison, M. des Marais a la bonté de dire avec tout cella, qu'il faut que j'aie un grand interest dans cette Ambassade, Dieu m'est temoins que pour tous les services que j'ai rendu a ce je n'ai pas reçu de luy un liard de present au contraire je luy ai donné une fourrure fort propre qui m'avoit couté en Perse trente six piastres il faut pourtant avouer que je suis bien recompensé puisque par le j'ai eu le bonheur de me procurer la protection de Votre Grandeur, et obtenir d'elle des graces que ne n'ai

jamais méritées, a legard de celle que je pris la liberté de luy demander pour le Consulat de Géorgie j'ai demandé a Mr le Marquis de Torcy comme me lavoit promis il a eu la bonté de luy en parler il ma répondu qu'il m'avoit encore pu le faire mais qu'il le feroit volontiers; j'ai au que Votre Grandeur toujours tres disposée a faire du bien a ceux qui ont recours a elle, desiroit voir si j'aurois de quoy me soutenir; sur tout cella je la supplie de me permettre de luy représenter que le Bref de sa Sainteté que j'ai remis entre les mains de Votre Grandeur et une lettre du Cardinal Sacripanti, cequ'elle a bien voulu dire au Roy en ma faveur aussi bien que M. le Marquis de Torcy, et cequ'elle a mandé par la permission au Rd Pere le Tellier qui m'a dit luy meme en avoir parlé au Roy, tout cella dans d'aussi favorables circonstances, doit faire esperer que Sa Majesté aiant egard a ceque j'ai fait depuis cinq ans pour le bien des missions, et son service, voudra bien me donner dequoy subsister, et soulager mes pere et mere, de plus quand meme je n'aurois rien a esperer de ce coté la, il paroît naturel que le Mrs du commerce qui savent, ou pourront savoir ceque j'ai fait en Perse, aient la bonté de m'assister, puisquen fin tous les missionnaires ont eu celle de mander que sans moy mon seulement les persans ne les auroient pas laissé en repos, mais que prevenus contre la France par les faux raports des Anglois, Holandois et des Armeniens, ils ne pensoient plus qu'on peut executer le traité fait avec eux, bien loin de songer a envoyer un Ambassadeur en France, quoyque je ne leur aie donné qu'indirectement cette pensée en leur faisant connoître autant qu'un particulier sans caracter le peut faire comme hote du Roy tout cequi nous estoit mandé de L'Europe, et surtout par M. des Alléurs; je puis cependant ce me semble me flater d'avoir aidé et au retablissement des missions, et a l'establissement d'un commerce qui sera Dieu aiant avantageux; Si j'avois été la maitre de choisir a la Cour de Perse une personne pour cette Ambassadeur telle qu'on lauroit souhaitée en France, on auroit été content, mais il faut vouloir cequ'on ne peut empêcher, Dieu sçait, que malgré la calomnie je n'ai rien empargné pour rendre cette homme cy plus traitable, ainsi ni on fait quelque chose avec luy Votre Grandeur ne veut elle pas bien me procurer de quoy faire du bien, j'ai en attendant et par une confiance que l'experience me donne de vos bontes, parlé en confidence au Rd Pere Flerio... et au Rd Pere Melchior qui a soin des Enfants de langue et dit que pour marque de l'attachement que j'ai pour la Compagnie, je supplivoit votre Grandeur de permettre que, ce dernier avec un autre visiteur avec moy en Géorgie ou étant connu et avec le titre de Consul, je pourai leur procurer un etablissement ou aprez moy ils auront occasion de faire beaucoup de bien tout auprez des Armeniens que des Géorgiens, le Rd pere Flerio a goûté ce dessein, et ma propose le Rd pere Ricard qui est a Constantino-

ple, j'ai parlé de cela a Mr de Givry qui ne ma rien repondu. Je supplie tres humblement de me pardonner ma presumption on y tombe facilement quand on a affaire a un si bon Seigneur et de me faire la grace de non parler que Mr de Givry.

Je rougis, Monseigneur, de confusion, et je finis trop tard en marquant a Votre Grandeur que persone ne peut etre avec un plus profond respect, et une plus humble reconnaissance.

Monseigneur

de Votre Grandeur

le tres humble et tres obeissant

serviteur J. Richard, missionnaire.

a Paris ce 6 juillet 1715.

¹ Archives. Paris. "Perse", t. 4, ff. 124-127.

№77.

ვასტანვისა და სულხან-საბას შესახებ¹

1715 წლის 18 აგვისტო.
ბატონი აბატი რიშარი².
აღმოსავლეთის ვაჭრობა³.

145.

მოწყალეო ხელმწიფე!

უკანასკნელი წერილებიდან, რომლებიც სპარსეთიდან მივიღე, გვიგე, რომ საქართველოს მეფე — ვასტანგი, ჯერ ისევ დაკავებულია ისფაჰანში და მას უკვე აღარ შეუძლია სახლიდან გამოსვლა; გამაჰმადიანებული ალი ყული-ხანი კი — ქართლში მეფობს, ხოლო ვასტანვის საწყალი ოჯახი იძულებული გაშდარა ვაკასიის მთებში შეხიზნულიყო. გავბედავ მოვასწინო თქვენს დიდებულებას, თუ სწორია, როგორც ამბობენ, მისმა უდიდებულესობამ⁴ სპარსეთის შაჰის კარზე ელჩი დანიშნა. ვასტანვისათვის შეუძლებელი არ იქნება შაჰისაგან განთავისუფლება, თუ ამ ელჩს ნაბრძანები ექნება, ამის შესახებ საფრანგეთის მეფის თხოვნა შაჰს გადასცეს.

მე აქ ვიმყოფები იმ საქმეების გამო, რომლებიც შეეხება ამ კეთილ ბერს — სულხან-საბას, მის ბიძას — ვასტანგს და მისიონერების საქმეებს. ამიტომ ჩემს თავს ვაღიბებულად ვთვლი, მოვავლიო თქვენს დიდებულებას, თუ რამდენჯერ და როგორი გულკეთილობით დაპირდით ამ თავადს (სულხან-საბას. — ი.ტ.) მოელი გულით, შეეცადით მეფესთან საუბრის დროს იმოქმედოთ მისი და მისი დისშვილის სასარგებლოდ. სულხან-საბას ღვთისმოსაობა იმდენად მოეწონა მის უდიდებულესობას, რომ სამჯერ თუ ოთხჯერ გვითხრა, რომ მის დასახმარებლად საამოვნებით გააკეთებს ყველაფერს, რაც მასზე იქნება დამოკიდებული. რამდენადაც

სპარსეთის შაჰის წინაშე მხოლოდ შთაგონების გზა დარჩა, უმდაბლესად გვევ-
დრებით, რათა მისმა უდიდებულესობამ კეთილინებოს ამ მიზნით თავის ელჩს გა-
სცეს ბრძანებები და მითითებები. აღარ გავუმეორებ თქვენს დიდებულებას, თუ
როგორ პატივს დაღებდა ეს სამუდამოდ მის უდიდებულესობას და თქვენს გან-
თქმულ სახელს, ჩემთვის საკმარისია შევჩინოო ის დიდი პატივი, რომელსაც
ამით თქვენი დიდებულება დაღებდა ქრისტიანულ ხარწმუნოებას. შემქმლო ამ
წამოწვევისათვის გამოსადეგი ვყოფილიყავი, რამდენაღაც მეცე ვახტანგი დიდი
ნდობითაა განწვიბილი ჩემს მიმართ, ის არ დამძლავს იმას, რაც შეეხება პირა-
დად მას და ვველაზე უფრო ეფექტურ საშუალებებს მის გადასარჩენად, რამდენა-
ღაც თქვენი მოწველების სამხეავროს წინაშე ვიმყოფები, თქვენი დიდებულება
კეთილინებებს ნება დამართოს შევევადრო საწვალი ბატონ ყოზუყ ხადის შესა-
ხებ, რომელიც ნამდვილად თანაგრძნობის ღირსია. მან შესანიშნავად იცის თურ-
ქული, სპარსული და სომხური. მგონია, რომ კარგი გააკეთე წამოვიყვანე ის
ჩემთან ერთად რომიდან მარსელში. მარსელიდან იგი პარიზში ჩამოვიყვანე. შე-
მიძლია დავარწმუნო თქვენი დიდებულება მის კეთილსინდისიერებაში და დაუზა-
რებლობაში, როდესაც მივმართავი მის სამხაზურს, რათა რაიმე ეთარგმნა, ის
ამას ვოველთვის აკეთებდა, ასე, რომ თვით ელჩსაც⁵ კი რამდენჯერმე მითხრა
მის შესახებ, როგორც მეტად ნიჭიერ ახალგაზრდა ადამიანზე.

მაგრამ მარსელიდან მოყოლებული ზოგიერთი შეეცადა მისთვის ბრალი დაე-
ლო: თითქოს იგი ზედმისწვნით იმეორებს იმას, რასაც მას უბრძანებენ. ზოგმა იგი
მიიღო ბატონ არნეს⁶ ჯამუშად, ბოლოს, მას შემდეგ, რაც პარიზში ორჯერ თუ
სამჯერ მას ცუდად მოექცნენ, ელჩსაც დაჯილდოების მაგივრად, იგი გააგლი.

ვხედავდი, რომ ის იძულებულია იმათიხეროს, დაუქირავე მას პარიზში
ოთახი და ვზრუნავ იმისათვის, რათა მას აუცილებელი მარც პქონდეს. იმის
მოლოდინში, რომ თქვენი დიდებულება იმდენად კეთილი იქნება, რათა დაეხმა-
როს მას, იგი მზადაა თვითონ მოახსენოს თქვენს დიდებულებას, თუ რა მდგო-
მარეობაშიც იმყოფება. რაც შემეხება მე, ელჩის ვაგრძნობინე, რომ მისი ადამიან-
ების საშუალებით არაერთი გზით გადმოცემულ თხოვნას — მასთან ერთად
მოსკოვის გავლით გავეზზავრო სპარსეთში, ვერ შევასრულებ. მას ვუთხარი,
რომ იძულებული ვარ კიდევ რამდენიმე ხანი პარიზში დავრჩე, რათა ვითხოვო
27 ათასი თანხის დაბრუნება. ამ ფულის სესხებაში მას მარსელში დავეხმარე.
მაგრამ ის ამისათვის სრულებითაც არაა მადღიერი. იმის გამო, რომ რამდენი-
მე პიროვნება კარგად გააზრების ვარეშე განიხილავდა იმ სამხაზურს, რომელ-
საც ამ ელჩის წინაშე ვეწვიდი. პარიზში მისი ჩამოსვლის შემდეგ მის საქმე-
ებში არ ჩავრეუვლვარ: დრო და დრო ვხვდებოდი მას, რითაც კმაყოფილი ვარ.
ვიმყოფები უღრმესი პატივისცემით.

მოწვეალიო სელმწიფეც.

თქვენი დიდებულების

უმდაბლესი და უბორჩილესი მხაზური

ჟან რიშარი

პარიზი, 1715 წლის 18 აგვისტო⁷.

- ¹ მიწერილია სხვა ხელით.
- ² მიწერილია სხვა ხელით.
- ³ მიწერილია იმავე ხელით.
- ⁴ შეუქმნა ლუი XIV-მ.
- ⁵ მოსამუღ რეზა ბეგმა.
- ⁶ არნუს (დ არნუ) შესახებ იხ. ა ტაბაღუა, დასახ. ნაშრ., გვ. 19 და შემდ.
- ⁷ წერილი შედგება 4 გვერდისაგან, იგი დაწერილია ფან რიშარის ხელით. ფიველ ვერსლეზე ზემოთ შუაში უკვარია დასმული.

№77.

18 aout 1715.

M. l'Abbé Richard.
Commerce de Levant.

145.

Monseigneur¹

Aprenant par les dernieres lettres que j'ai reçues de la Perse que le pauvre Prince de Géorgie nommé Vactank etoit toujours retenu a Ispahan, et qu'il ne pouvoit plus sortir de son palais, qu'Alicoulikan Mahometant reignoit dans la place, et qu'enfin sa pauvre famille etoit obligée de se tenir cachée vers le mont Caucase joze prendre la liberté de represebter a Votre Grandeur que sil est vrai comme on le dit, que Sa Majesté ait nommé un Ambassadeur pour la Cour de Perse il ne luy sera point impossible d'obtenir du Sophi la delivrance pourveu quon luy ordonné de la solliciter.

Comme je suis icy autant pour cequi regarde le bon religieux Solkan Saba son oncle que pour les affaires des missions, je me crois oblige de faire ressouvenir Votre Grandeur combien de fois, et avec quelle bonté elle a promis a ce prince quelle s'emploiroit de tout son coeur auprez du Roy en sa faveur et de son neveu, dont la religion a telement edifié Sa Majesté quelle nous dit trois ou quatre fois quelle feroit volontiers tout cequi dependra d'elle pour le secourir; puisqu'il ne reste plus que la voie d'insinuation auprez du Roy de Perse je suplie tres humblement quelle deigne donner pour celle ses ordres, et ses instructions a son Ambassadeur je ne repeterai point a Votre Grandeur l'honneur que celle fera dans tous les siecles a Sa Majesté, et a votre illustre nom, il me suffit de luy marquer celuy que cella fera a la religion chretienne, je pourai netre pas inutile pour cette entreprise, parceque le Prince Vactank aiant beaucoup de confiance en moy, il ne me cachera pas cequi le regarde, et les moyens les plus efficaces de le secourir, puisque j'en suis au tribunal de votre charité

V. Grandeur voudra bien me permettre, de l'implorer pour le pauvre Mr Joseph Saïd vraiment digne de compassion, comme il scait parfaitement bien les langues Turque, Persan et Armenienne, j'ai cru rendre service, en lamenant avec moy de Rome a Marseille en le faisant venir de Marseille a Paris, et je puis assurer Votre Grandeur qu'on ne peut parler plus sincerement qu'il la fait toutes les fois, qu'on s'est servi de luy pour faire interpreter quelque chose, en sorte que l'Ambassadeur même m'en a parlé plusieurs fois comme d'un jeune homme fort capable, cependant des Marseille quelques uns ont commencé a luy faire un crime d'estre trop exact a repeter cequ'on luy ordonnoit, on la fait passer pour un espion de Mr Arnous, et enfin apres l'avoir exposé deux ou trois fois a estre maltraité a Paris on a persuadé l'Ambassadeur de la chasser avant son depart au lieu de le recompenser.

Le voiant réduit a la mendicité je luy ai fait prendre une chambre a Paris, et j'ai soin de luy procurer le necessaire; en attendant que V. G. ait la bonté de l'assister, il ma dit qu'il luy expliqueroit luy meme l'estat ou il se trouve.

Pour cequi me regarde j'ai fait entendre a l'Ambassadeur qui ma prié plusieurs fois et ses gens d'aller avec luy par la Moscovie, que je ne le pouvois pas, luy disant que jetois obligé de rester encore quelque temps a Paris pour solliciter le remboursement des 24.000 que je luy ai fait preter a Marseille, et dont il nest guere reconnoissant;

Comme quelques personnes sans y penser ont prit de travers les services que je leur ai rendu auprez de cet Ambassadeur, je ne me suis melé de rien depuis qu'il est a Paris, et je ne luy ai parlé que par intervalle, enquoy je me scai bon gré.

Je suis avec un tres profond respect

Monseigneur

de Votre Grandeur

le tres humble et tres obeissant

serviteur

J. Richard.

A Paris ce 18 aoust 1715.

¹ Archives. Paris. "Perse", t. 4, ff. 270-271v.

1715 წლის 20 აგვისტო¹.

150.

ს ა მ ა ხ ს ო ვ რ ო ბ ა რ ა თ ი

მისიონერი ბატონი რიშარი გაცნობებით, რომ მისი მოგზაურობისათვის სპარსეთიდან საფრანგეთში და ამ ქვეყანაში დაბრუნებისათვის, მას ჯერ კიდევ არაფერი მიუღია. თუმცა ვოველივე ეს მან გააკეთა არა მარტო მისიების საკუთილდღეოდ, არამედ მეფის სამსახურისათვისაც.

ბატონმა ლე პონშარტრენმა ბრძანა ეცნობებინათ მისთვის, მისი რწმუნებულის — ბატონ ლე ვიერის საშუალებით, რომ ლე პონშარტრენი საამოვნებით მხარს დაუჭერს ვოველივე იმას, რასაც ბატონი მარკიზ ლე ტორსი კეთილინებებს მისთვის გააკეთოს. რიშარი დიდად ბედნიერია იმით, რომ თავის ბედს ხელაღვს იმის ხელში, ვინც მას მიუღი თავისი დახმარება აღუთქვა.

იგივე რიშარი უმორჩილესად ევედრება მის დიდებულებას, უზრუნველყოს იგი:

1. გარდა გამგზავრების ბრძანებულებებისა, მგზავრობის ხარჯებით პარიზიდან მარსელამდე, რაც ვინახება აღნიშნული, რათა განახორციელოს სპარსეთში მოგზაურობა²;

2. წერილები³, რათა გაფრთხილებულ იქნეს სპარსეთის შაჰის კარი ვაჭრობის მიმართ საფრანგეთის მეფის განწყობის შესახებ. დაახლოებით მსგავსი იმ ნიშნისა, რომელსაც ის აძლევს... სხვა წერილები საქართველოს მეფე ვახტანგისათვის და სარეკომენდაციო წერილები ბატონ გრაფი დეხალორისათვის.

3. საქართველოში⁴ კონსულის თანახმობისათვის საბუთები, რაიმე ხელფასით, რომელიც იმისათვის⁵ მეტად საჭირო იქნება, რათა იქ კეთილი საქმეები აკეთოს: მისიებისათვის და ფრანგი ვაჭრებისათვის, რომლებიც იქ გაივლიან;

4. გარდა ამისა, ის ევედრება მის ბრწყინვალეობას, იყოს იმდენად კეთილი, რომ თავის მფარველობის ქვეშ აიყვანოს ჩემი დედ-მამა. მათ რეკომენდაცია გაუწიოს ბათის⁶ წინაშე საბლეში, რათა ამ ბათისა გაუაღვიდოს მათ საის⁷ გადახდა⁸.

¹ მიწერილია სხვა ხელით.

² აქ მარცხენა ველზე მინაწერიდან მხედრად „3000“ წავიკითხეთ.

³ აქ მარცხენა ველზე მინაწერიდან იკითხება მხედრად „რიშარი“.

⁴ აქ მარცხენა ველზე მინაწერიდან იკითხება მხედრად: „ბატონი გრაფი ლე პონშარტრენი“. ვიღაც მინაწერი გაკეთებულია სხვა ხელით.

⁵ ვან რიშარისათვის.

⁶ ბათი — სასამართლოს აღმასრულებელი საფრანგეთში.

⁷ საი — გადასახადის ერთ-ერთი სახე შუასაუკუნეების საფრანგეთში.

⁸ წერილი შედგება ორი ხელნაწერი გვერდისაგან იგი დაწერილია ვან რიშარის ხელით. ორვე გვერდზე ზემო შუაში ევარია დასმული. წერილის ბევრი ადგილი გაუყვანია.

... 20 aout 1715.

150.

Memoire¹

Le Sr Richard missionnaire represente que pour son voyage de Perse en France, et pour son retour dans ce pais la il na encore rien reçu quoyquil ai fait le tout non seulement pour le bien des missions mais aussi pour le service du Roy,

M. de Pontchartrain luy aiant fait dire par Mr de Givry son commis quil,se remettoit volontiers, a tout ceque M. le Marquis de Torcy voudroit bien faire pour luy, il est assez heureux de voir son sort entre les mains de celui qui luy a promis toute son assistasnce

Le meme Richard supplie donc tres humblement Sa Grandeur de luy procurer

1°. ... 3000 ... outre l'ordonnance de voyage de Paris a Marseille qui est encore au visant de quoy faire son voyage en Perse

2°. ... Richard... des lettres pour prevenir la cour de Perse sur les dispositions, ou on est par raport au commerce a peu prez semblables au modelle quil en donne, d'autres lettres pour le prince de Géorgie Vactank, et une de recommandation pour Mr le comte des Alleurs

3°. ... de M le comte de Pontchartrain... des patentes de Consul avec quelque apointement dans la Géorgie qui luy seront tres^o necessaires pour y faire du bien tant pour les missions, que pour les negotians françois qui auront a y passer parcequil y est connu

4° il supplie de plus Mgr davoit la bonté de prendre souis sa protection ses pere et mere et de les recommander a son badif de Sablé afin qu'on les menage dans l'imposition des tailles.

¹ Archives, Paris, "Perse", L. 4, ff. 277-277v .

გრაფი ლეხალორის მიერ საერანგეთის მეფისადმი
მიწერილი წერილის ნაწყვეტი¹

მიღებულია 16 ივლისს. №145².
კონსტანტინოპოლი, 1716 წლის 29 მაისი.
ღ ე ზ ა ლ ო რ ი

ხ ე ლ მ წ ი ფ ე ე !

ამა თვის 23-ში³ თავადი სულხან-საბა თავისი ამალით ბოლოს და ბოლოს აქედან გაემგზავრა. იგი გაემგზავრა მას შემდეგ, რაც აქ თქვესმეტი თვე⁴ ელოდებოდა მისიონერებს. ამ მისიონერების შესახებ აბატმა რიშარმა სულხან-საბას აცნობა: რიშარი მათ ჩამოიყვანს ჯერ კონსტანტინოპოლში, ხოლო შემდეგ სამისიონერო მოღვაწეობისათვის მათ ჩაიყვანს ქართლსა და სამეგრელოში, სადაც ისინი თავაღმა სულხან-საბამ უნდა მოაწყოს.

სულხან-საბას სპარსეთის შაჰის პირველი მინისტრისათვის⁵ წერილი მიჰქვია, რაც მან მიხვია. სულხან-საბა დამპირდა მამასუხოს მადე, რამდენადაც ეს მისთვის შესაძლებელი იქნება. ამასთანავე, მან თავის თავზე აიღო საქმეებს გაუძღვეს...

ვიმყოფები უღრმესი პატივისცემით.

ხელმწიფე.

თქვენი უდიდებულესობის
უმდაბლესი, უმორჩილესი და თავდადებული
მსახური და ქვეშევრდომი

ღეხალორი.

¹ ამ ვრცელი წერილიდან აიღეთ მხოლოდ ის ნაწილი, სადაც დაბარკია სულხან-საბაზე წერილის დაწინაწი ნაწილი ძირითადი თურქული-ქერეთის ურთიერთობას ესება.

² მიწერილია სხვა ხელით.

³ 1716 წლის 23 მაისი.

⁴ კროპიდან აღბრუნებული სულხან-საბა კონსტანტინოპოლში 1715 წლის იანვარში ჩავიდა. იქონი სულხან-საბა თავის დღიურებში წერს: „წვიმეტი თვე კონსტანტინეპოლს დავეცე და მაისის ცამეტს (1716 წ. ი.ტ.) წამოვედი“. სულხან-საბა ორბელიანი, თსზ, ტ. I, გვ. 234; ი. ტაბაღა, სულხან-საბა ორბელიანის მოღვაწეობის ისტორიიდან, „ქართული წყაროთმცოდნეობა“, ტ. II, თბილისი, 1968, გვ. 153-165).

⁵ როგორც ამ საბუთიდან ირკვევა, კონსტანტინეპოლიდან მოსიკელ სულხან-საბას სპარსეთის პირველი მინისტრისათვის (უიუსად აღიღოუქვასათვის) საერანგეთის ულის გრაფი ლეხალორის სარეკომენდაციო წერილი მიქნია. მაგრამ ვერც ეს წერილი და ვერც მისი ასლი ვერ ვამოყვო. სულხან-საბასთან კი ეს წერილი, ალბათ, დაიკარგა მაშინ, როცა იგი ვანისთან თურქებსა გაძარცვეს.

Receu le 16 juillet
N°145.

A Constantinople le 29 may 1716¹
Des Alleurs

Sir

... ff. 150^v = 151: Le prince Solkan Saba est infin parti d'icy avec sa suite le 23 de mois apres y avoir attendu pendant seize mois les Missionnaires que l'abbé Richard avoit mandé qu'il devoit conduire a Constantinople pour les missions de la Géorgie et de la Mingrelie ce P=er devoit les établir, je luy ay donné une lettre pour le P=er Ministre du Roy de Perse qu'il m'a demandé, et m'a promis de m'en faire avoir reponse la plutôt qu'il se pourra, il s'est chargé aussy de faire tenir les effets...

¹ Archives. Paris. "Perse", t. 56, ff. 147-151.

აღმოსავლეთის ქვეყნებს ყოველთვის მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავათ საფრანგეთის საგარეო პოლიტიკაში. საფრანგეთის დიდი ბურჟუაზიული რევოლუციის პერიოდში რევოლუციური მთავრობა თვალყურს ადევნებდა იმას, თუ რა ხდებოდა ახლო და შუა აღმოსავლეთში, კერძოდ, თურქეთში, ირანში და კავკასიაში¹. ეგვიპტეში ლაშქრობის დროს ნაპოლეონი უკავშირდებოდა ახლო და შუა აღმოსავლეთში მოქმედ ანტითურქულ და ანტიინგლისურ ძალებს.

ნაპოლეონმა იცოდა, რომ მამლუქები იბადებიან ქრისტიანებად და მათ 7-8 წლის ასაკისას ყიდულობენ საქართველოში კონსტანტინეპოლელი ვაჭრები, მიჰყავთ კაიროში და იქ ყიდვიან ბეებზე; რომ მამლუქები „თეირკანიანია და არიან ღამაზი მამაკაცები“ და, რომ ისინი ეგვიპტეში ნელ-ნელა აღწევენ მაღალ თანამდებობებს². საერთოდ, ქართველი მამლუქები ვანთქმული იყვნენ, როგორც მუომრები³. ნაპოლეონი შემდგომში აღურთოვანებით იგონებდა ცხენოსან ქართველ მამლუქთა მამაცურ ბრძოლებს ეგვიპტეში. ნაპოლეონმა ეგვიპტიდან საფრანგეთში წაიყვანა ერთ-ერთი მამლუქი — რუსტამი, წარმოშობით თბილისიდან⁴.

ქართველები დიდი ინტერესით ადევნებდნენ თვალყურს ნაპოლეონის ლაშქრობას ეგვიპტეში და მის ბრძოლებს თურქეთის წინააღმდეგ. ისინი იძუდნ ამყარებდნენ ამ რეგიონში ნაპოლეონის ჯარების გამარჯვებაზე. ნაპოლეონის ჯარების მხრიდან თურქეთის დამარცხებაში, ქართველები ხელაყდნენ თურქების მიერ მიტაცებული ძველი ქართული მიწების დაბრუნების გარანტიას. ამიტომ ცხადია, ნაპოლეონი საქართველოში პაპულარობით სარგებლობდა. საქართველოში იცოდნენ არამართო მისი სამხედრო ნიჭის შესახებ, არამედ მისი სხვა, ზოგიერთ პირად თვისებებზე ჰქონდათ წარმოდგენა: არაჩვეულებრივი შრომი-სუნარიანობა, სმა-ჭამაში მეტად ზომიერი და სხვ.

აი რას წერს თბილისიდან, 1799 წლის 3 სექტემბერს, ნაპოლეონის შესახებ, ცნობილი ქართველი მწიგნობარი პეტრე ლარაძე, იმ პერიოდში თელავში მყოფ ბაგრატ ბატონიშვილს (ვიორგი XII-ის შვილს): „და თუ ინებებთ ფრანკუსთ ამბავს, მინებარტ, რომელიც ფელდმარშალი არის, რომლის სიგარტეს მოგახსენებენ სამს ჩარექს და ოცდაათსს საათში ორს საათს ძილს მიყულებით, და დღე-ღამე სასმლისა და საჭმლის მიღებას ოდეს სამის სტილისას, ამან აღუქსანდრია ზომ აღრე აილო, ეგვიპტე, იერუსალიმი და მექა და მადინაცა, ანღა ორი ათასი ჯარი მოჰმატებია, ბატონ ვეზირ აზამიც გარჯილა და ვვონებ თქვენის ბედნიერებით ორს თვეზედ კონსტანტინოპოლი აიღონ და ათაბაგობა თქვენთვის მომილოცავს ჩემის კაის ყობით“⁵. თუმცა, ამ წერილის შედგენის დროს ნაპოლეონი უკვე აღარ იყო ეგვიპტეში.

ეგვიპტეში ლაშქრობის დროს ნაპოლეონმა, 1799 წელს საქართველოს მეფე გიორგი XII-თან გაგზავნა კაცი წერილით. მაგრამ მან საქართველომდე ვერ მიაღწია. იგი შეიპყრო ახალციხის ფაშამ და სიკვდილით დასაჯა. ამ მი-

სიხა და ნაპოლეონის წერილის შესახებ ცოტა რამ არის ცნობილი. ცნობილია მხოლოდ დავით ბატონიშვილის წერილი სომხეთის არქივისკოპოლის იუსტინე არღუნელის სახელზე, დაწერილი 1799 წლის 15 აპრილს⁶.

ამ წერილში ვკითხულობთ: „ფრანგმა გენერალმა ბონაპარტემ მამსა-ჩემს ხელმწიფეს, გამოუგზავნა შიკრიკი, რომელიც მიდიოდა თურქეთის სამეფლობელოების გავლით. მან მხოლოდ ახალციხეს მიადგინა, სადაც ფაშამ გაიგო რამის შესახებ და მის განზრახვაზე, ის ჩამოახრჩო და ვეღვა წერილი დაწვა...“

ამრიგად, ნაპოლეონის ეს ცდა დაემყარებინა საქართველოსთან კავშირი, ჩაიშალა, მაგრამ მიუხედავად ამისა, არც ნაპოლეონს შეუწყვეტია ფიქრი საქართველოსთან კავშირის დამყარებაზე და არც საქართველოში დავისწყობათ საფრანგეთი.

18 ბრიუმერის (1799 წლის 9 ნოემბერი) შეხვედ, როცა ნაპოლეონი გახდა საფრანგეთი პირველი კონსული (ქვეყნის ფაქტობრივი მმართველი), დავით ბატონიშვილს საფრანგეთში გამგზავრების სურვილი ჰქონია: „ყოველთვის აქებს ბონაპარტს, რომ მან მეტად დიდებულად მოახდინა რევოლუცია“⁷. მას უნდოდა „ენახა ვეროა და განსაკუთრებით საფრანგეთი, დაპარაკში მეტად შეინიშნება მისი აღფრთოვანება ბონაპარტესადმი“⁸.

ცნობილია, რომ ინლიეთში ლაშქრობის ვეგმაზე ნაპოლეონს უარი არ უთქვამს და მამასადამე, საქართველოს არ დაუკარგავს თავისი შინაშენილობა ნაპოლეონის ვეგმებში. მაგრამ საფრანგეთთან ნორმალური ურთიერთობის დამყარებას ხელს უშლიდა ის, რომ საქართველოში არ იყო მყარი შინაპოლიტიკური მდგომარეობა.

1801 იანვარში რუსეთმა მოახდინა ქართ-კახეთის სამეფოს ანექსია. გათვალისწინებული იყო სამეფოს ოჯახის წევრების პეტერბურგში გაგზავნა. 9 მარტს პეტერბურგში გაგზავნეს იოანე, ბავრატე და მიხეილ ბატონიშვილი. 15 მარტს — მირიან ბატონიშვილი. სხვებმა არ ისურვეს რუსეთში წასვლა: ალექსანდრე ბატონიშვილი ირანში წავიდა, იულიონი და ფარნაოხი — იმერეთში, სოლომონ II-სთან წავიდნენ.

რუსეთი თვალყურს ადევნებდა ფრანგების მოქმედებას თურქეთსა და ხპარსეთში, ასევე საქართველოში. რუსეთს არ მოსწონდა საქართველოში კათოლიკე მისიონერების ყოფნა. იგი მათში საფრანგეთის აგენტებს ხედავდა.

1804 წლის ოქტომბერში, რუსეთის ერთი პოლიტიკოსი შავი ზღვიდან გადმოხდა ვულევიში (მდ. ხობის შესართავთან). აქ რუსებმა ააგეს პატარა სიმაგრე და ვულევს „რეალტ-კალე“ უწოდეს. უფრო გვიან, საფრანგეთის კონსულმა თბილისში გამამ თავის მთავრობას წარუდგინა მოხსენებითი ბარათი: „სამეგრელოს მხარის, ფაზისზე ნაოსნობისა და რეალტ-კალედან თბილისამდე სახმელეთო გზის შესახებ“.

1804 წელს დაიწყო რუსეთ-ირანის ომი. ნაპოლეონმა მიიღო ირანის შაჰის წერილი, სადაც იგი ნაპოლეონს სთავაზობს კავშირს რუსეთის წინააღმდეგ. ნაპოლეონმა თავისი წარმომადგენელი — „ამადე ჟობერი გაგზავნა თეირანში, რათა დარწმუნებულიყო, რომ ეს წერილი ნამდვილად ეკუთვნოდა სპარსეთის მმართველს...“⁹

ა. ყობერი პარიზიდან კონსტანტინეპოლში ჩავიდა. 1805 წლის მაისში ტრაპიზონში ჩავიდა, ხოლო იქიდან კი ირანში გაემგზავრა. იმავე წლის აგვისტოში ირანში ჩავიდა ნაპოლეონის მეორე ექისარი ფრანგი გენერალ-რამდენიმე იგი შეხვდა შაჰ ბაბახანს. მათ შაჰს გადასცეს ნაპოლეონის თხოვნა: ნება დართო საფრანგეთის ჯარებისათვის განლაგებულ იქნენ ირანის სამხრეთის სანაპიროებზე, თუ შაჰი ამ წინადადებას მიიღებდა, ნაპოლეონი პირდებოდა ირანს საქართველოს დაბრუნებას და იქიდან რუსების განდევნას. მაგრამ შაჰმა ეს წინადადება არ მიიღო. 1806 წელს ა. ყობერი კონსტანტინეპოლის გავლით, პარიზში დაბრუნდა. ის ირანის ჯარს მალაღ შეუვსებებს აძლევდა, მაგრამ მოუთითებდა, რომ შეემლო იარაღი საფრანგეთიდან მიეღო¹⁰.

ნაპოლეონის ემისრები პირდებოდნენ შაჰს, რომ ნაპოლეონი მალე გაგზავნიდა თავის წარმომადგენელს თბილისში, რომელიც მოავგარებდა ზეის საკითხს რუსეთსა და ირანს შორის, ირანის სასარგებლოდ.

1806 წელს სოხუმში რამდენჯერმე იყო ტრაპიზონში საფრანგეთის ვიცე-კონსულის შვილი - აღრიან დიუბრე. იგი ცდილობდა საფრანგეთის გავლენის ქვეშ მოექცია აფხაზეთის მთავარი ქვლეშ-ბეი. დიუბრეს შეუღვენია ტრაპიზონსა და სოხუმს შორის მღებარე ნავსადგურების აღწერა. ამბობდნენ, რომ ტრაპიზონის ფაშა (ტაირ-ფაშა) ფრანგების მხარეზე იყო.

საფრანგეთის საგარეო საქმეთა მინისტრი ტალეირანი, 1807 წლის 20 იანვარს, თავის ელჩს კონსტანტინოპოლში სწერდა „აფხაზეთის მთავრის კეთილგანწყობის შენარჩუნების და საერთო მტრის წინააღმდეგ დად დივერსიებში მისი ჩაბმის შესახებ“¹¹.

ამავე ყობერისა და გენერალ რომიეს მისიებს ირანში მიჰვეა 1807 წელს, გენერალ გარდანის სამხედრო მისია. (პირველ ხანებში ნაპოლეონს განზრახული ჰქონდა, ეს მისია დაეკავებინა თავისი მისიათვის - ლუსიანესათვის, მაგრამ მერე შესცვალა ეს აზრი)¹². გენერალ გარდანის მისიაში იყო ა. ყობერიც, რომელიც კარგად იცნობდა აღმოსავლეთს და იცოდა აღმოსავლური ენები.

გენერალ გარდანის მისიის ერთ-ერთი მიზანი იყო ირანის არმიის გარდაქმნა ვეროპის ფაილაზე და რუსეთის და ინგლისის წინააღმდეგ მოქმედება¹³. განსაკუთრებით აქტიურად მუშაობდნენ გენერალ გარდანის წევრები: ა. ყობერი, ტრეზელი და ლეგარი.

1807 წლის 4 მაისს ფინკენშტიინში საფრანგეთსა და ირანს შორის დადებული შეთანხმებით, ნაპოლეონი სპარსეთის შაჰს აღუთქვამდა აღმოსავლეთ საქართველოს დაბრუნებას და რუსეთის განდევნას კავკასიიდან. მაგრამ რუსეთსა და საფრანგეთს შორის დადებულმა ტილზიტის ხაგმა, დროებით შეაჩერა ამ დაპირების განზორციელებისაკენ მიმართული მოქმედება¹⁴.

1808 წლის ზაფხულში, ფეოლოსიაში ნეაპოლის სამეფოს კონსულის ფელიქს ლაგორიოს ინიციატივით, საქართველოში გაემგზავნა ექსპედიცია, რომელიც აღწერა იმერეთსა და სამცხრელოში განლაგებული სამხედრო ძალები. ექსპედიციის ანგარიში დაიბეჭდა 1809 წელს პარიზში ფურნალ „მოგზაურობათა მატეიანეში“.

1809 წლის მაის-ივნისში საქართველოს შესახებ ვრცელი ცნობები შეიკრიბა გენერალ ვარდანიის აღიარებულმა კამილ ტრეზელმა¹⁵.

კამილ ტრეზელის „ცნობები საქართველოს შესახებ“, რომლის ტექსტის სრული მიკროფილმი, 1962 წელს მე წამოვიღე საფრანგეთის არქივებიდან, შედგება ხელნაწერი 75 გვერდისაგან, თარგმნილია, კომენტარებულია და მზადაა გამოსაცემად.

ამ პერიოდში ნაპოლეონი დიდი წარმატებით სარგებლობდა ევროპაში. ნაპოლეონის წარმატებებით წაქეზებულმა თურქეთმა იმაი გამოუცხადა რუსეთს. თურქეთი უკმაყოფილო იყო დასავლეთ საქართველოში რუსეთის პოზიციების განმტკიცებით. ამით იხარგებლეს დასავლეთ საქართველოს ანტირუსულმა ძალებმა და დაიწვეს კონტაქტების ძებნა-დამყარება რუსეთის წინააღმდეგ მოქმედ ძალებთან.

რუსეთის და საქართველოს სამხედრო ძალების ერთობლივი მოქმედებით, თურქები განდევნეს ფოთიდან 1809 წელს, ახალციხიდან — 1811 წელს. რუსეთის პოზიცია კიდევ უფრო განმტკიცდა დასავლეთ საქართველოში. იმერეთის მეფის სოლომონ II-ისათვის ცხადი ხდებოდა, რომ დღეს თუ არა ხვალ, რუსეთი დაიპყრობდა იმერეთის სამეფოს.

„სოლომონმა 1808 წელს ურთიერთობა დაამყარა ოტომანის პორტასთან. ამერიდან მან დატოვა თავისი სატახტო ქალაქი და უშუალოდ შეუერთდა თავის ჯარის ნაწილებს, ამ ძალებით მან არა ერთი უხიამოვნება მიაცხადა რუსეთის ნაწილებს, კერძოდ, თურქეთის წინააღმდეგ მოქმედი ფოთის რაიონში. ამით უკმაყოფილო პეტერბურგის სამეფო კარმა, დაავალა გენერალ-გუბერნატორ ტოლმაზოვს, დაემორჩილებინა იმერეთის მეფე.

გენერალმა ტოლმაზოვმა, როცა ამოწურა ვველა საშუალება და დაინახა, რომ სოლომონი განუბნავდა აჭიანურებად მოლაპარაკებას, დროის მოგების მიზნით, რათა მიეღო მხარდაჭერა თურქეთიდან, მან მიმართა სხვა გზას: 1810 წლის ბოლოს სოლომონ მეფე ფოველიზრევ გარსემპორტეზული აღმოჩნდა¹⁶.

რუსებმა მოტყუებით შესძლეს სოლომონ მეფის დაკავება და იგი თბილისში ჩაიფინეს. იმავე წლის 11 მაისს, სოლომონი გაიქცა თბილისიდან და თავი შეაფარა ახალციხეს, რომელიც იმ დროს თურქების ხელში იყო.

ამ დროს რუსეთის წინააღმდეგ მოქმედებდნენ საქართველოს სამეფოს უფლისწულები: თეიმურაზ ბაგრატიონი ირანიდან მოქმედებდა, ხალაც ის წავიდა 1803 წლის 25 თებერვალს და შეუერთდა თავის ბიძას ალექსანდრე ბატონიშვილს. ისინი დამხმარე ძალებს ეძებდნენ ირანში, თურქეთში, ინგლისსა და საფრანგეთში.

1972 წლის აგვისტო-დეკემბერში საფრანგეთის არქივებსა და წიგნსაცავებში მუშაობის დროს, ვიპოვე რამდენიმე წერილი, გაგზავნილი ნაპოლეონის სახელზე სოლომონ II-ის, თეიმურაზისა და ალექსანდრეს მიერ¹⁷.

ირანში მყოფმა თეიმურაზ ბატონიშვილმა 1809 წლის 30 მარტს, თავრიზიდან წერილი მისწერა ნაპოლეონ I-ს. წერილი ქართულად იყო დაწერილი, მას თან ახლავს ფრანგული თარგმანი¹⁸. ქართველი უფლისწული მიმართავს

რა „უთვითმპყრობელეს მონარქს“, „ყოვლად მოწველუ ხელმწიფეს“ — ნაპოლეონს, წერილში აღწერს თავის მღვდომარეობას. მიუთითებს ქართველი ხალხის ბრძოლაზე უცხოელი დამპყრობლების წინააღმდეგ, რომ ახლა რუსები შეიპყრდნენ საქართველოში, რომ მისი ძმები და ახლობლები რუსეთში არიან. იმეფის ოჯახისა ჩვენი და ძმანი ჩემნი და ნათესავნი ყოველნი წარისხნენ რაიოსა შინა სადაცა არღარა აქვსთ იმედი რომ კიდევ თავიანთი მშობლები და სასურველი ქვეყანა იხილონ¹⁹.

შემდეგ თეიმურაზი სწერს ნაპოლეონს: „შენგანა გვაქვს იმედი ძველისა შენის საფარველის ჩრდილი მოგვაყინე და ჩვენ ერთის გზით შეგვეწვიო“²⁰.

„სამელობელო ჩვენი მოგვეცით ჩვენ და ნუბა ჩვენი იყოს ხელისა შინა შენისა ყოვლად უდიდებულესობისათა ვისაცა გვიბრძანებენ ჩვენ ვქმსასურებით მას“.

„და შეწვენიცა თქვენისა სანაცვლოდ მსახურებისა თქვენისათვის სისხლითა ჩვენითა. შენის ყოვლად უდიდებულესობის მქებელნი ვიქნებით უკუნისამდე“²¹.

თეიმურაზი ბატონიშვილი იმედს გამოსთქვამდა, რომ იმპერატორი ნაპოლეონი მას პასუხს გამოუვხავნიდა. ამასთანავე, თეიმურაზი მზადყოფნას გამოხატავდა, რომ თუ ნაპოლეონი სასურველად ჩათვლიდა მის ნახვას, ის გაემგზავრებოდა საფრანგეთში: „თუ მიბრძანებთ წარმავალცა თავვანისცემად ყოვლად უდიდებულესობისა“.

ეს თეიმურაზ ბატონიშვილის მეორე წერილი ყოფილა, რომელიც მას ნაპოლეონისათვის გაუვხავნია. წერილის ბოლოს ნათქვამია: „ამით ეს მეორე არზი არის ჩემი და მოველი პასუხს“.

წერილს ხელს აწერს თეიმურაზი: „უკანასკნელი მონა ყოვლად უდიდებულესობისა, საქართველოს მეფის ვიორგის მეათეამეტის ძე თეიმურაზი“²².

თეიმურაზის წერილს თან ახლავს ფრანგული თარგმანი, რომელიც გაკეთებულია პარიზში 1809 წლის 25 ივლისს, ჟობერის მიერ²³. ფრანგული თარგმანის ხელისმოწერაში ნათქვამია: „საქართველოს უფლისწული თეიმურაზიძირზა, ერეკლე ხანის შვილი“²⁴. აქაც და შემდეგშიც, ვიორგის ნაცვლად ერეკლეს დასახელება, ალბათ, მთარგმნელის შეცდომაა.

1809 წლის 1 ოქტომბერს, ნაპოლეონს წერილით მიმართა მეორე უფლისწულმა — ალექსანდრემ. მას ასევე ჰქონია სურვილი „ხლებოდა დიდ იმპერატორს, ზეცამდე ამადლებული კარის დიდებულებს; ეს მის თვალებს იმედით გააშუქებდა და თავის მონურ თხოვნას და გასაჭირს, პირადად მოახსენებდა უზენაესის ბრძენ მსახურებს. სამწუხაროდ, საამისოდ ფეხი ჩემი მოკლეა, ხოლო მანძილი ძალიან დიდი. ამიტომ ვერ ვახერხებ შაჰინშაჰის ტახტის ფეხის მოსალოცად მოვიდე. ამჟამად, როცა გენერალი გარდანი ხანი, ელჩი, ირანის მაღალადგილოვანი დიადი შაჰინშაჰის სასახლიდან ბრუნდება, ამ უმცირესმა მონამ ვაბედა დაეწერა მოხსენება თავისი გასაჭირის შესახებ... თუმცა საქართველო და ამ უმცირესი მსახურის დინასტია ირანის ქვეშევრდომლად ითვლება, რადგან ვეღვანი ხატის თავვანისმცემლები ვართ და ერთმანეთის მზარდამ-

ჭურნი და მოფარულნი, გვინდა ერთად ვივით და ერთმანეთი გავიტანოთ...
ვთხოვთ, რომ გამოსცეთ ბრძანება ერთგული სახელმწიფოს მიმართ, რათა ეს
ჩამქრალი კერა ღიალი იმპერატორის წყალობით კვლავ ავიზგიზღეს, თქვენი
ვარსკვლავისებური თვალების მოწყალებე მხერა ამ ერთგულებს მიეპყროს და
ჩვენს სამკვიდროს დაგვასახლოთ და დავგაიფუძნოთ...²⁵

1809 წლის 3 ოქტომბერს ერთ-ერთი საბუთი²⁶ მოხსენიებულია წერი-
ლები, რომლებიც მიჰქონდა გენერალ გარდანს სპარსეთიდან პარიზში და რომ-
ლებიც უთარგმნია თობერს. აქ სხვა წერილებს შორის მოხსენიებულია: „სა-
ქართველოს მეფის ერეკლეს ერთ-ერთი შვილის ალექსანდრე ხანის წერილი“.
შემდეგ მოდის წერილის მოკლე შინაარსი: „ის მოახსენებს, რომ საქართველო-
ში რუსების შესვლის შემდეგ, ჩაიფიანეს რა მეფე ერეკლეს ოჯახი პეტერ-
ბურგში. ის კი წავიდა სპარსეთში, თხოვს იმპერატორს დახმარებას ტახტის
აღსადგენად“.

1810 წლის 24 ივნისს პარიზში მიიღეს კიდევ ერთი წერილი, რომელსაც
ხელს აწერს ვინმე „უფლისწული პაგრატიონი“²⁷. ამ წერილში ეს უფლისწუ-
ლი რეკომენდაციას უწევს ვინმე მაიარ იპარის შვილს. იგი „მოხოვს რეკომენდა-
ცია გავუწიოთ მას თქვენი აღმატებულების წინაშე და მიირღება თქვენ გადმო-
ცემთ ნაპოლეონის ყველა კორესპონდენცია ხანთან ანუ სპარსეთის შაჰთან...“

იმერეთის მეფე სოლომონ II-ს რამდენჯერმე მიუწერია წერილი ნაპოლე-
ონისათვის. პეტერბურგში იცოდნენ, რომ სოლომონი დიდ ინტერესს იჩენდა
საფრანგეთისა და კერძოდ ნაპოლეონისადმი. ვერ კიდევ 1802 წლის 25 ი-
ლისს, ქუთაისში ერთ-ერთი საუბრის დროს ა. სოკოლოვისათვის სოლომონს
უკითხია: რა გზებით მიაღწენ ფრანგები ეგვიპტეს? შემდეგ კი სოლომონმა
დახმარა: რუსეთსა და ინგლისს მხარი რომ არ დაეჭირათ თურქეთისათვის,
მას აძლენა ხანს ბოლოს მოუღებდა ნაპოლეონი.

ახლა კი, როდესაც მარცხით დამთავრდა 1810 წლის მაის-ივნისის აჯან-
ყება იმერეთში და სოლომონმა უკვე ტახტი დაკარგა, იგი აშკარად ეძებს
კავშირს ნაპოლეონთან²⁸.

1810 წლის 20 ოქტომბერს სოლომონ II-ს წერილი გაუგზავნია ნაპოლე-
ონისათვის. ჩვენ გვაქვს ამ წერილის ქართული დეკანი და მისი ფრანგული
თარგმანი.

მიმართავს რა ნაპოლეონს: „უაგვეუსტოესო კეისარო, უდიდებულესო ხელ-
მწიფევე“, სოლომონი აღნიშნავს, რომ მას მანამდეც მიუწერია წერილი ნაპო-
ლეონისათვის. გარდა ამისა, წერილში ნათქვამია: „მრავალ გზის წარმოვგზავ-
ნეთ არზი დამჭირნეობისა ჩვენი, უდიდებულესობისა თქვენი, აღნი და ერთსა-
ცა პასუხსა ვერ ღირს ვიქენით“²⁹.

სოლომონი აცნობებდა ნაპოლეონს, რომ ტახტი უკვე წაართვეს და
ითხოვდა დახმარებას: „აზრი ვედრებისა ჩემისა ესე არს ვოვლად უმოწყალებსო
ხელმწიფევე, ათას ორასსა ამას წელისწადსა შინა შთამომავლობითა ჩემითა
მეფე ქრისტიანე ვმეუობდი იმერეთსა შინა თავისუფლად, ვიდრე შავზღვამდე;
არავინ იყო მბრძოლი ჩვენი, და იყო მშვიდობასა შინა ქვეყანა ესე: ... მკურნა-

ლი გამოსხნისა ჩვენისა არა არს ქვეყანასა ზედა; ვარნა ხელი თვითმწყობი
ლი თქვენი; და ცათა შინა ღმერთი; თვითმწყობელი, დიდთა ხელმწიფეთათ,
და სიცოცხლელი მოკვდავთათ; ნუ უსარგებლო ჩვენდა ჰყოფი, ცად აღწერილთა
სა ძლიერებასა თქვენსა, ნურცა დაითმენო; თქვენდა შევედრებულისა შეუიძინა
ჩემისა, უსამართლოდ წარტაცებასა...³⁰

შემდეგ სოლომონი სთავაზობდა საფრანგეთის იმპერატორს მის მფარვე-
ლობაში შესვლას: „მიიღეთ მეყოფა ჩვენი, მფარველობასა ქვეშე თქვენსა, ყოვე-
ლით სამეულობელითურთ ჩემით, და განთავისუფლებასა ჩვენსა ყოველთაგან
უღლოთა რუსთასა, ძალითა ანუ მშვიდობითა რომლითაცა გუნებოსთ: ვითხო-
ვით მონებრ და უმღაბდესად; რათა არღარა ჰყოფინს: უაგუვსტოესმა კეისრო-
ბამან, თქვენმან...“³¹

როგორც ამ წერილიდან ირკვევა, სოლომონს კონსტანტინეპოლში გაუგ-
ზაწვია იმერეთის პირველი თავადი, სარდალი ქაიხოსრო წერეთელი³².

სოლომონის წერილი დაწერილია ორ გვერდზე და მთავრდება სიტყვებით:
„უმღაბდესად მონად, მეფე სრულიად იმერეთისა. ოქტომბერს: კა წელთა ჩემი“.
წერილს ბოლოში დასმული აქვს მეფის ბეჭედი, რომელზედაც კვითხულობთ:
„მეფე იმერთა სოლომონ“.

როგორც აღვნიშნეთ, სოლომონის წერილის ქართულ ტექსტს ახლავს
ფრანგული თარგმანი, რომელიც შედგება სამი გვერდისაგან. ქართულისაგან
განსხვავებით, ფრანგულ ტექსტში არააყურია ნათქვამი თავად ქაიხოსრო წე-
რეთლის გაგზავნაზე კონსტანტინეპოლში. გარდა ამისა, წერილის შედგენის
აღვივალ დასახელებულია ახალციხე, ხოლო ბილოს მიწერილია: „სოლომონ
მეფე საქართველოსი“³³.

უფრო გვიან, 1811 წლის 16 აპრილს, პორტაში საფრანგეთის საქმეებში
რწმუნებული ფეი ლაბურ-მობურგი ატყობინებდა პარიზში ჰერცოგ დე კალორს:
„ღვწებმა, რომლებიც მეფე სოლომონმა საქართველოდან გამოგზავნა კონსტან-
ტინეპოლში, როგორც მე უკვე მქონდა ბედნიერება მეცნობებინა თქვენი აღმა-
ტებულებისათვის, გადმომცეს წერილი, რომლითაც მათი ბატონი მიმართავს
მის (ნაპოლეონის. — ი.ტ.) უდიდებულესობას“³⁴.

ფეი ლაბურ-მობურგს ეს წერილი გადაუგზავნია პარიზში: „მე ვურთავ აქ-
— წერს იგი ჰერცოგ კალორს, — ამ წერილს თარგმანით, რომელიც მე გავაკე-
თებინე, ვთხოვ თქვენს აღმატებულებას მაცნობოს თუ რა უნდა ვუპასუხო მე-
ფე სოლომონს“³⁵.

1811 წლის იანვარში სოლომონმა კვლავ მიწერა წერილი ნაპოლეონს. ამ-
ჯერად სოლომონ მეფეს ფრანგ დიპლომატებთან ურთიერთობა ორ ადგილას
ჰქონია: კონსტანტინეპოლსა და ტრაპიზონში. 1811 წლის 5 მარტს ზემოსხენე-
ბული ფეი ლაბურ-მობურგი ატყობინებდა პარიზს, რომ იმერეთის მეფის ლე-
ლვატია კარგად მიიღეს თურქეთის დედაქალაქში, სადაც სოლომონს დაპირ-
დნენ დახმარებას 20-25 ათასიანი არმიით ტანტის დასაბრუნებლად³⁶.

სოლომონ II-ის ეს წერილი ერთადერთია, რომელიც ცნობილია ქართულ
და უცხოურ ისტორიოგრაფიაში. სოლომონის ეს წერილი ქართულად ყოფილა

დაწერილი. იგი თურქულად უთარგმნია კონსტანტინეპოლში მცხოვრებ ერთ ქართველ ხუცესს, ხოლო თურქულიდან ფრანგულად 1811 წლის 28 ივნისს აღმოსავლეთის საქმეებში საფრანგეთის საელჩოს მრჩეველს რეზიდენტს „თქვენი აღმატებულება, - წერს კონსტანტინეპოლში საფრანგეთის საელჩოს თანამშრომელი უტრე თავის მინისტრს, - იხილავს აქ დართულს ამ წერილს თარგმანითურთ, რომელიც ბატონმა რიუფენმა გააკეთა თურქული ვერსიის მიხედვით, შესრულებული ერთი ქართველი მღვდლის მიერ“.

სოლომონის ამ წერილის ინგლისური თარგმანი 1957 წელს გამოაქვეყნა ინგლისელმა მეცნიერმა დავით მ. ლენგმა³⁷, ხოლო ფრანგული ტექსტი საქართველოში გამოაქვეყნდა 1967 წელს, მაგრამ იგი არაა ზუსტი³⁸.

1811 წლის 25 ივლისს პორტაში საფრანგეთის საელჩოს თანამშრომელი უტრე პარიზს ატყობინებდა ასაღ ამბებს საქართველოსა და კერძოდ სოლომონ მეფის შესახებ³⁹. ეს ასალი ამბავი, წერდა ის, „მე გადმომიცეს ტრაპიზონში ერთ-ერთი ქართველი ბატონის საშუალებით, რომელიც დაკავშირებულია სოლომონ მეფესთან“⁴⁰.

უტრე აღნიშნავს, რომ ქართველი უფლისწულები პირდაპირი შთამომავალი არიან მეფე დავითისა, რომელსაც წმ. დავითს უწოდებენ. შემდეგ, უტრე სწერს თავის მინისტრს, რომ სოლომონ მეფე, რომელმაც მას გამოუგზავნა წერილი საფრანგეთის იმპერატორისათვის გადასაცემად, ასევე ატარებს სოლომონ ხანის სახელსაც. ესება რა სოლომონის ვინაობას და საქართველოში შექმნილ ვითარებას, უტრე უშვებს ზოგიერთ უზუსტობას: ის სოლომონ მეფის ძმებად ასახელებს ერეკლე ხანს და ვახტანგ ხანს; რუსეთში ვახტანგის გამგზავრების თარიღად ასახელებს 1734 წელს (ნაცვლად 1724 წლისა) და სხვ.

შემდეგ, უტრე იხილავს იმერეთ-თურქეთის ურთიერთობას, სოლომონის დამოკიდებულებას რუსეთთან და აღნიშნავს, რომ იმერეთში რუსების მოსვლის შემდეგ, სოლომონ II ახალციხიდან ერევანში წავიდა, რათა იქიდან უშუალოდ დაკავშირებოდა ირანის შაჰს უთა-ალი ხანს და ეთხოვა მისთვის დახმარება. მართალია, მან სამხედრო დახმარება ვერ მიიღო შაჰისაგან, მაგრამ მისთვის შაჰის განკარგულებით მოუციათ განსასულერული თანხა და რჩევა: დაბრუნებულიყო ახალციხეში და იქიდან დაკავშირებოდა პორტას, რათა მიეღწია მისი სამხედრო დახმარებისათვის⁴¹.

ერევნიდან წამოსვლის წინ სოლომონს ვინმე სომეხის ხელით წერილი გაუგზავნია პარიზში ნაპოლეონის სახელზე, ამ წერილის შესახებ ჩვენ არაფერი ვიცით.

ზემოსხენებული უტრე წერს: „ქართველი ბატონი, სახელად როსტომ ნიჟარაძე, რომელმაც გადმოიცა ზემოსხენებული დეტალები, ჩამოვიდა ტრაპიზონში მისი ბატონის მეფე სოლომონის სახელით...“⁴²

როცა როსტომ ნიჟარაძეს გაუგია, რომ უტრე იმყოფებოდა ტრაპიზონში, მას გადაუწვევტია იქ ჩასვლა და სოლომონის წერილი დაწერილი ნაპოლეონის სახელზე გადაუციათ უტრესათვის. გარდა ამისა, იგი ესაუბრა პირადად უტრეს. ამ მიზნით ჩამოვიდა ტრაპიზონში ნიჟარაძე - დასძენს უტრეს⁴³.

როსტომ ნივარაძეს უკითხია უტრესათვის: „მართალია, თუ არა, რომ საფრანგეთმა ომი გამოუცხადა რუსეთს? მე ის დავარწმუნე, წერს უტრე, რომ ეს იყო ახალი სიძრუე, რომელსაც ინგლისელები ავრცელებენ აღმოსავლეთში ში“⁴⁴.

შემდეგ, სოლომონის სახელით თხოვნით მიუმართავს როსტომ ნივარაძეს უტრესათვის, რათა მას მიეღწია იმისათვის, რომ „მიეღო პასუხი წერილისა, რომელიც მე შევალეოდა ვადაძეცა იმპერატორისათვის და მან (რ. ნივარაძემ. — ი.ტ.) დახმნა, რომ თუ ფრანგების დიდ იმპერატორს ვითარება არ მისცემს საშუალებას, ძალის საშუალებით დაუბრუნოს იმერეთის სამეფო თავის კანონიერ მეფეს, ამ უკანასკნელს იმედი ექნება, რომ მისი უდიდებულესობა მოახურვებდა დაეყოლიებინა რუსეთის იმპერატორი დაებრუნებინა მისთვის (სოლომონისათვის. — ი.ტ.) ნებაყოფლობით მის წინაპართა საიმპერიოდრო“⁴⁵.

„მეფე სოლომონი ძლიერ ითხოვს მფარველობას დიდი ნაპოლეონისაგან, რომლის წინაშე იგი უკვე წარსდგებოდა, რომ არ ჰქონოდა შიში დაპატიმრებისა თურქების მხრიდან“⁴⁶.

და ბოლოს, „თუ ის (სოლომონი. — ი.ტ.) დაკარგავს ყველა იმედს, რომ დაბრუნდეს თავის სამთავროში, მეფეს ვანზრახული აქვს გადაღახოს ყველა სიძნელე, რათა დაემხვეს მისი უდიდებულესობის იმპერატორისა და მეფის ფეხთ წინაშე და დაარწმუნოს მის მიერ თავდადებულებაში და მას სთხოვოს ნათვალის იგი, როგორც მისი ერთ-ერთი ქვეშევრდომი“⁴⁷.

უტრესთან საუბარი როსტომ ნივარაძეს დაუმთავრებია თხოვნით: „ორი მოხელე ანუ თავადი, რომლებიც ამჟამად იმყოფებიან დიდ ბატონთან (თურქეთის სულთანთან. — ი.ტ.) კონსტანტინეპოლში და რომელთა სახელებია კაიკა როზვეტელი და დავით ავიორშვილი, მზად არიან გაემგზავრონ საფრანგეთში, რათა ჰქონდეთ ბედნიერება განუყოფონ მის უდიდებულესობას მინისტრის თანდასწრებით ყოველივე ის, რაც მან (როსტომ ნივარაძემ. — ი.ტ.) მე მოთხრა“⁴⁸.

„მექნება ბედნიერება, — წერს უტრე თავის მინისტრს, — მივართვა თქვენს ადმატებულებას პირველსავე შიკრიკის საშუალებით წერილი, რომლის ორიგინალი დაწერილია ქართულად და ასევე მისი თარგმანი“⁴⁹.

1811 წლის 28 აგვისტოს რიცხვით დათარიღებულ წერილში, რომლის სათაურია: „ცნობა შესახებ მეფე სოლომონისა და წერილისა, რომლითაც ის მიმართავს მის უდიდებულესობას“, ნათქვამია რომ „მეფე სოლომონი იყო ხელმწიფე იმერეთისა და ფაზისის ყველა მუზობელი მხარის“, რომ იგი ტახტიდან გადააყენეს რუსებმა, რომლებმაც ფეხი მოიკიდეს საქართველოში 1783 წლიდან.

მეფე სოლომონმა, წერს საბუთის ავტორი, „რამდენჯერმე მიმართა წერილით მის უდიდებულესობას (ნაპოლეონს. — ი.ტ.), რათა მიეღოს მისი მფარველობა და მიღწიოს იმერეთის განთავისუფლებას რუსებისაგან“⁵⁰. წერილის ავტორის მიხედვით, სოლომონის სამეფლობელოების მოსახლეობა მილიონს შეაღვენდა.

იმვე წლის 1 ოქტომბერს მინისტრის სახელზე გაგზავნილ წერილში უტრე კვლავ უბრუნდება სოლომონ მეუის ამბებს და წერს, რომ შან 1811 წლის 25 ივლისს მისწერა მას (საფრანგეთის მინისტრს, - ი.ტ.) „წერილში რომელსაც თან ერთვის სოლომონ მეუის წერილი ქართულად ფრანგულ თარგმანიან ერთად, რომელიც რაუფენს გაუკეთებია“⁵¹.

1812 წლის 24 ოქტომბერს ზურაბ წერეთელი ერთ-ერთ წერილში ატყობინებს ვრ. წერეთელს, რომ „სოლომონ მეუე ისევ არზრუმს არის“, ქაიხოსრო კი - ახალციხეშია. შემდეგ, წერილში ლაპარაკია ნაპოლეონის მღვამარობაზე რუსეთში, მის დამარცხებაზე და რომ „ღვთის მადლით ფრანგციცების საქმე წამსდარი არის“⁵².

სოლომონის ორი წარმომადგენელი, რომელთა შესახებ ზეისთ გვქონდა საუბარი და რომლებიც კონსტანტინეპოლში იყვნენ, დაბრუნდნენ სოლომონ მეუესთან ერზრუმში. „მე არ მიფიქრია, - სწერს უტრე თავის მინისტრს, - დამქმარებინა მათთან კავშირი მათი აქ ყოფნის დროს, რადგანაც არ ვიყავი უფლებამოსილი თქვენი აღმატებულებისაგან, მეშინილა რა, რომ ეს ნაბიჯი არ იქნებოდა მოწინებული მის მიერ“⁵³.

ამე უშედეგიად დამთავრდა სოლომონ II-ის ცდები უცხოელების დახმარებით დაბრუნებინა დაკარგული ტახტი.

ერზრუმიდან სოლომონი გაემგზავრა ტრაპიზონში, „რომელიც ყოველთვის იყო ქართული ქალაქი“⁵⁴. „კოლხეთა ეს მზარე“, როგორც მას უწოდებდა ქენოზონტე (IV საუკ. ძვ. წელთაღრიცხვით), აირჩია სოლომონმა, ვინაიდან ტრაპიზონიდან ვალი ოსმან ფაშა ჰეზიდერ ოღლუ „თანაუკრძობდა ქართველ ლტოლვილებს“⁵⁵. გარდა ამისა, „ტრაპიზონის ვალის (გუბერნატორი) - აჭარელი ოსმან ფაშა ჰეზიდერ ოღლუს აღმინისტრაციაში ბევრი ცნობილი ქართველი იყო“⁵⁶. აქ იყვნენ დახებისა და აჭარელების გაელენიანი წრეები.

ტრაპიზონში ცხოვრების პერიოდში სხვა პირებთან ერთად სოლომონს ახლდნენ იმერეთის ქართული ოჯახებიდან გამოსული პირები. მათ შორის გამოირჩეოდა იბეროპულოს ოჯახი⁵⁷.

საქართველოდან წახვლის შემდეგ 5 წელია იცოცხლა სოლომონ II-მ. იგი ავად გახდა და 41 წლის ასაკში გარდაიცვალა 1815 წლის 7(19) თებერვალს ტრაპიზონში, სადაც იგი დაასაფლავეს⁵⁸.

სოლომონის გარდაცვალების შემდეგ მისი თანმხლები პირები დაბრუნდნენ საქართველოში. ისინი „შეიწყარეს რუსთა და მიხცეს თავისათვის სახლისა შინა მშვიდობით ცხოვრება“⁵⁹.

სოლომონ II-ის საფლავი ტრაპიზონში აღწერილი აქვს ბევრ ავტორს (პ. იოსელიანი, გ. სიმბულიძის, პ. ჩუბინსკი, მ.-ფ. ბროსე, ა. ბრაიერი, კ. ხალია და სხვ.)⁶⁰. ჩვენ ამ აღწერას აქ არ განვიმეორებთ. მიჯუთითებთ მხოლოდ სოლომონის საფლავისა და საქართველოს გერბის სურათებს, რომლებიც მთავსებულია გ. ვეშაპელის წიგნში⁶¹.

სოლომონის საფლავზე ყოფილა შემდეგი წარწერა ქართულ ენაზე: „საფლავს ამას შინა მღებარე იმერთა მეუე მეორე სოლომონ ვითხოვ ყოველთა შე-

ნლობა⁶², საულავეზე ყოფილა სხვა წარწერაც. მაგალითად, ბერძნულ წერაში ნათქვამი იყო, ემბლემა ხოლომონისა, ქვემო იბერიის მეფისა, რა...
ლიც აქ ვანისვერებს⁶³.

ვანისხილავს რა ხოლომონის საულავის დღევანდელ მდგომარეობას, ა. ბრაიერი ვერძნობა პროფ. კ. სალიას სტატიის: „ქართველი მეფის ხოლომონ II-ის საულავის დანგრევა თურქეთში“⁶⁴, წერს: ხოლომონის საულავი უკვე დანგრეულიყო 1935 წლისათვის, ხოლო წმ. ვითრების ეკლესია გადაკეთებული თურქეთის არმიის საწვობად⁶⁵.

¹ Jacques Godochot, Les Révolutions (1770-1799). Paris, 1970, p.227.

² Revue des études arméniennes, t. II, p.444, Paris, 1922.

³ Ibid., p.416.

⁴ Souvenirs de Roustam mamelik de Napoléon I-er. Paris, 1845.

⁵ შ. ხანიძე, საინტერესო ქართული ცნობა ნაპოლენ ბონაპარტეს შესახებ „დროშა“, 1958, №9.

⁶ А.А. Цагарели, Грамоты и другие исторические документы XVII столетия относящиеся к Грузии, т. II, вып. II, с 1798 по 1801, СПб, 1902 сс. 203-204.

⁷ Акты собранные Кавказской Археографической Комиссией /АСКАК/, Тифлис, 1866, I, с. 329.

⁸ АСКАК, Тифлис, 1868, т.II,с. 68.

⁹ Archives. Paris. Personel Letellier. V. Letelier à S.E.Mr le Comte Molé..., Le 10 septembre 1838.

¹⁰ АСКАК, т.III, сс. 418, 427..

¹¹ შ. კურუმშიძე, საფრანგეთ-საქართველოს ურთიერთობის საწესებთან. ნ. ბარათაშვილის ხას. ვორის პლენსიტუტის შპ. X, 1965, გვ. 137.

¹² D.M. Lang, The Last Years of the Georgian Monarchy, 1658-1832. New York, 1957, pp.260-261.

¹³ Archives. Paris. "Perse", t. IX, f.150v°

¹⁴ Ibid., p.261.

¹⁵ კამილ ტრუბელი (1780-1860) - ინჟინერ-გეოგრაფი, გენერალი, საფრანგეთის სამხედრო მინისტრი 1847 წ., გუბერნატორი ალჟირი 1848 წ.

¹⁶ Archives. Paris. "Perse", t.X, f.304.

¹⁷ იმ. ტამაღუა, საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის ისტორიიდან (XVII-XVIII ს. მიწურული - XIX ს. დასაწყისი), თბილისი, 1974.

¹⁸ Archives. Paris. "Perse", t.XI, f.220.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Ibid.

²¹ Ibid.

²² Ibid.

²³ Ibid., f. 222v°

²⁴ Ibid.

²⁵ წერილი დაწერილია სპარსულად. მისი თარგმანი ქართულად. ჩემი თხოვნით, ვაკეთებს ჯ. ვერნაშვილმა და ა. ჭეიშვილმა, რისთვისაც მათ დიდ მადლობას მოვასხმენ.

²⁶ Archives. Paris. "Perse", t.XII, f.235.

²⁷ Archives. Paris. "Perse", t.XIII, 1810, fos. 259-259v° ჩვენ დღემდე ვერ დავაბეინეთ, თუ ვინ არის ეს ბავარტორნი.

²⁸ D. M. Lang, Op. cit., p. 263.

²⁹ Archives. Paris. "Perse", t.XIII, 1810, f° 322.

³⁰ Ibid.

³¹ Ibid., f° 322-322v°

³² Ibid., f° 322 v°.

³³ Ibid., f° 321.

³⁴ Ibid., f° 291. იხ. ასევე Marianne Seydoux, La France et l'Imérétie sous Napoléon Ier Cahiers du Monde Russe et Soviétique. Paris, 1967, vol. VIII, pp.616-627.

³⁵ Ibid.

³⁶ D. M. Lang, Op.cit., p.263.

³⁷ D. M. Lang, Op.cit., p.263-265.

³⁸ იხ. ქრისტევი და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მკვლევარისა შუაგული, ქართლოლოგიურ და ისტორიულ და ახსნითი ო. ფრანკის მიერ გამოაცემულ მოამზადეს ვ. ფრანკამ და შ. ხანაძემ იბ., 1967, გვ. 477. რედაქცი ზემოთ აღნიშნულ, აქ მოთავსებული სოლომონის წერილის ფრანგული ტექსტი არაზუსტია: დასასწისში აკლია სიტყვები: "6 janvier 1811. 22"; შემდეგ ქრისტევი გამოცემულ ტექსტში წერია: "veu", უნდა იყოს: "voeu", წერია: "voit", უნდა იყოს: "vous", წერია: "suffisant", უნდა იყოს: "suffisoit", წერია: "seront-il", უნდა იყოს: "seroit-il", წერია: "forts", უნდა იყოს: "torts", წერია: "place", უნდა იყოს: "please". წერია: "Constantinople" უნდა იყოს: "Les Constantinople" და სხვ.

სოლომონის ამ წერილის ფოტობირი წენ ავიღო საფრანგეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს არქივიდან. ამ წერილის ფრანგული ტექსტის ქართული თარგმანი პირველად ქვემოთ.

³⁹ Archives. Paris. "Russie", 1613-1886, t. XIII, f°s 292-294v^o

⁴⁰ Ibid., f° 292.

⁴¹ Ibid., f° 293; D.M. Lang, Op. cit., p.263. 1811 წელს, ახალციხეში ვიწის ერის სოლომონს დამამუდებელი შინაარსის ფრანგი მოვლია თურქეთის სულთანისგან იხ. ნ. შენგულაია, ს. ჯიქია, ოსმალეთთან სოლომონ შერის ურთიერთობის ერთი ეპიზოდი „მცნე“, 1963, №3.

⁴² Archives. Paris. "Perse", t.XIII, f° 293.

⁴³ Ibid., f° 293v^o

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Ibid., f° 294.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Ibid. დაზუსტებას მოიძიებუ ჰერმანის უნივერსიტეტის პროფესორის ა. ბრაიერის აზრი იმის შესახებ, რომ თითქოს ახალციხიდან „სოლომონ II გაიქცა კონსტანტინოპოლში მატრია რა თავისი შვილზე და სამეფო“. („— Solomon II fled to Constantinople, abandoning his wife and kingdom“). იხ. Anthony Bryer, The Tomb of Solomon II Bagration, king of Imereti (Georgia), "Bedi Kartlisa revue de karvelologie", Paris, 1968, vol. XXV, p.214.

⁴⁸ Ibid., "Perse", t. XIII, f°s 294-294v^o

⁴⁹ Ibid., f° 294v^o 1811 წლის 10 ივნისს კონსტანტინოპოლიდან ვიწრეთში გამოვიდნ ქახოსისო წერილები და დავით აღმაშენელი. ეს პირიქნებები სომ არ არიან უტრეს წერილში მოხსენებული „კაცია რისეველი“ და „დავით ავიორაშვილი“?

⁵⁰ Archives. Paris. "Perse", t.X, f^o295.

⁵¹ Ibid., f° 296.

⁵² იხ. იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური სამუშაოები (1784-1810). ტექსტი შერჩევითა და საძიებლოითურთ გამოხატულად მოამზადა შ. ბურჯანაძემ, წიგნი I, იბ., 1953, გვ. 137, საშუაო №115.

⁵³ Archives. Paris. "Perse", t.X, f° 296.

⁵⁴ G.Véchapéli La Géorgie Turque: Lasistan, Trébizonde et Contrée du Tchorkh, Berne, 1919, p.40.

⁵⁵ Anthony Bryer, Op. cit., p.215.

⁵⁶ G. Véchapéli, Op.cit., p., p.40.

⁵⁷ A. Bryer, Op.cit., p.215; G. Véchapéli, Op.cit., p.40.

⁵⁸ სოლომონის მეფეუ მარაბი - კაცია II დადიანის ქალიშვილი, ვარდაცხელი ჰეტრემურში 1841 წლის 18 მარტს.

⁵⁹ იხ. ნიკო დადიანი, ქართველი ცხოვრება. ტექსტი გამოცეა წინასიტყვაობა, გამოცემულია, კონსტანტინე, საძიებლები და ლექსიკონი დავითის შოთა ბურჯანაძემ. იბ., 1962, გვ. 205.

⁶⁰ იხ. П. Иоселини, письмо из Тр пеаунт , "З к вк зский вестник" 1849, №22,стр.93-

94. (გა ანა 1620, ბიბლიოთეკის მონაცემები აქვს ა. ბრაიერის. იხ. A. Bryer, Op.cit., p.215); Mélanges Asiatiques, V.1864-1868, pp.736-741; G. Véchapéli, Op. cit.; H.F.B. Lynch, *Arménie*, London, 1891; Beirut, 1965, I, 30.

⁶¹ G. Véchapéli Op. cit. pp.38-39.
⁶² П. Носелини, Укз. соч. стр.94.
⁶³ А. Брауер, Op.cit., p.216.
⁶⁴ "Bedi Karthisa" vol.8, 1950; A. Bryer, Op.cit., p.217.
⁶⁵ A. Bryer, Op.cit., p.217.

Chapitre III. La politique oriental de Napoléon I et la Géorgie

De même, que le problème du Proche-Orient ne fut point oublié pendant la Révolution française. Le gouvernement révolutionnaire suivit de près les événements du Proche-Orient, notamment ce qui se passait en Turquie, en Perse, au Caucase¹.

Ainsi donc, avant même que Napoléon Bonaparte ait fait attention à la Géorgie, on connaissait assez bien la Géorgie en France.

Dès sa campagne d'Egypte, Napoléon établit des contacts avec les éléments anti-turcs et anti-anglais du Proche et du Moyen-Orient. Napoléon promettait alors de l'aide à un sultan qui luttait contre l'Angleterre dans le midi des Indes. Il projetait d'établir une alliance avec le chah de Perse².

Comme on sait, à partir du XVI-e siècle, ce furent surtout les Mameluks géorgiens qui dirigeaient l'Egypte³. Du fait même, à partir de 1775 deux Mameluks géorgiens exerçaient le pouvoir en Egypte – Mourad-beg et Ibrahim-beg (de son nom Chindjikachvili). C'est précisément leurs armées qui engagement les premières la bataille avec l'armée napoléonienne dans Guiza, banlieue du Caire (le 21 juillet 1798), près des Pyramides⁴.

A la bataille de Guiza que dirigeait, du côté égyptien, Mourad-beg, participèrent, à part les 12.000 Mameluks, d'autres guerriers (des Arabes, des Bédouins, des cheïks etc., en tout 50.000 hommes), mais "il ne fallait craindre que le régiment des Mameluks", disait Napoléon⁵. Quant à Mourad-beg, Napoléon le définissait ainsi: "La nature l'a doué de grandeur, de courage exemplaire et de perspicacité. Il embrassa par la pensée le champ de bataille avec un art qui aurait fait honneur au capitaine le plus accompli"⁶.

Napoléon savait que les Mameluks naissent chrétiens et qu'à l'âge de 7 à 8 ans les marchands de Constantinople les achètent en Géorgie, les emmènent au Caire et les vendent aux beys; que les Mameluks "sont blancs et des hommes beaux et qu'en Egypte ils atteignent petit à petit aux situa-

tions élevées⁷. En 1798 le nombre total des Mameluks en Egypte était de 50.000. Ils pouvaient fournir à l'armée 12 mille cavaliers.

Napoléon parlait avec enthousiasme de la cavalerie des Mameluks qui se battait avec bravoure en Egypte. Il emmena avec lui en France un meluk Géorgien originaire de Tbilissi (Tiflis) - Roustam.

Les Géorgiens suivaient avec grand intérêt la campagne égyptienne de Napoléon et sa lutte contre les Turcs. Ils fondaient de grands espoirs sur une victoire de Napoléon dans cette région. Dans une défaite que l'armée napoléonienne infligerait à la Turquie les Géorgiens voyaient une garantie de restitution à leur pays des anciennes terres géorgiennes annexées par les Turcs.

On connaissait bien Napoléon en Géorgie, non seulement son talent militaire, mais également ses autres qualités personnelles; une capacité extraordinaire de travail et beaucoup de retenue pour la nourriture. Mentionnons à ce point de vue un document très intéressant découvert en Géorgie. Voici ce qu'écrivait le 3 septembre 1799, dans sa lettre expédiée de Tbilissi, à propos de Napoléon le lettré géorgien de renom Pétré Laradzé s'adressant à Bagrat Batonichvili (le prince Bagrat), fils du roi Ghiorghhi XII (1798-1800) résidant alors à Télavi (Géorgie orientale): "Et si vous avoir les nouvelles des Français, Bonaparte, qui est général en chef, haut de trois tchareks⁸, et qui ne dort pas deux heures sur quatre, et qui ne prend que trois stilles de nourriture par jour et qui s'est emparé très tôt d'Alexandrie, de même que de l'Egypte, de Jerusalem, de la Mecque et de Médine, a reçu à présent un renfort de 2.000 hommes, le seigneur vézir Azamith a dû avoir des ennuis et pense que, pour votre bonheur, ils prendront Constantinople dans deux mois et je vous félicite de devenir atabag et moi - votre bon serviteur⁹".

D'autres auteurs mentionnent également la popularité de Napoléon en Géorgie¹⁰. Des septembre 1799 on apprit en Géorgie la prise d'Alexandrie par l'armée de Napoléon (le 2 juillet 1798), la conquête de presque toute l'Egypte, la campagne de Syrie. Mais le 23 août 1799 Napoléon partit, d'une manière inattendue et en secret, en France. Ceci était ignoré en Géorgie et c'est pourquoi l'auteur de la lettre ci-dessus mentionnée écrit que dans deux mois les Français allaient prendre Constantinople et estime que la libération de la province de Samtskhé-Saathabago, ce rêve chéri des Géorgiens, deviendrait réalité.

En 1799, pendant sa campagne égyptienne, Napoléon a envoyé son représentant au roi de Géorgie Ghiorghhi XII. Mais l'envoyé ne parvint pas jusqu'en Géorgie. Il fut intercepté par le pacha d'Akhhaltsikhé et puni de mort. Nous ne connaissons que peu de choses au sujet de cette mission et de la lettre de Napoléon. Nous n'avons connaissance que d'une lettre de

David Batonichvili adressée à l'archevêque de l'Arménie Joseph Argouni, lettre écrite le 15 avril 1799¹¹.

Nous lisons dans cette lettre: "Le général français Bonaparte a dépêché à mon père et mon souverain un envoyé spécial qui traversait le territoire turc. Arrivé à Akhaltsikhé et aussitôt que le pacha le reconnut et apprit ses intentions, on le pendit et on brûla toutes ses lettres... On dit ici qu'ils se sont emparés en Egypte de plusieurs villes et qu'ils ont l'intention de pousser plus avant leurs conquêtes..."

C'est ainsi que la tentative de Napoléon d'établir des contacts avec la Géorgie n'a point abouti. Malgré cela, ni Napoléon n'a cessé de penser à l'établissement de contacts avec la Géorgie, ni la Géorgie n'a oublié la France et Napoléon.

Après le 18 brumaire (le 9 novembre 1799), lorsque Napoléon devint premier consul de France (et, de fait, son souverain), David Batonichvili avait l'intention de se rendre en France. "Il loue toujours Bonaparte d'avoir magnifiquement bien fait la révolution"¹². Il voulait "voir l'Europe et surtout la France. A l'entendre parler, on aperçoit facilement son enthousiasme pour Bonaparte"¹³.

Comme on sait, Napoléon n'a pas renoncé à son projet de campagne aux Indes et, par conséquent, la Géorgie n'avait pas perdu son importance dans les plans napoléoniens.

Les agents de Napoléon avaient des contacts avec les Géorgiens qui se trouvaient en Perse et, de son côté, l'ambassadeur de France à Saint-Petersbourg de Caulaincourt, rencontrait les Géorgiens qui résidaient dans cette ville.

Le traité signé avec la Turquie en 25 juin 1802, a ouvert la mer Noire au commerce française. Le gouvernement français nomma les consuls et les vice-consuls sur les points qui lui parurent les plus importants du littoral de cette mer. Un consulat général fut établi à Sinope et deux vice-consuls à Héraclée et à Trébizonde. Ce fut M. Fourcade qui fut nommé à Sinope. Il avait alors dans les consulats quatre agents de ce nom et de la même famille¹⁴.

La France obtint le droit d'introduire ses navires dans la mer Noire. Dès lors les relations avec les pays ayant accès à la mer Noire acquièrent encore plus d'importance. Le secrétaire de l'ambassade de France à Constantinople appréciait hautement le droit des navires français d'entrer en mer Noire et indiquait que la France établirait des contacts avec des centres tels que Tiflis (Tbilissi).

M. Fourcade n'y arriva que longtemps après sa nomination et n'y reçut qu'un assez médiocre accueil. Il s'occupa beaucoup de recherches géographiques et archéologiques et n'eut, sous d'autres rapports, avec le

departement des affaires etrangères, qu'une correspondance rare et de grande importance. Au mois de décembre 1807, il fut cruellement maltraité et grièvement blessé, dans la rue de Sinope, par des marins musulmans. Pour rétablir sa santé, M. Fourcade se fit transporter à Soukhoumi, où les Russes le reçurent avec beaucoup d'empressement et de cordialité¹⁵.

Le même période le pacha de Trébizonde Taylor Mahmoud "est arrivé à Soukhoumi... Kelech Bey, homme très puissant chez les Abkhaza, écrivait de là à l'Empereur Napoléon. Cette correspondance passa par les mains de M. Dupré commissaire de relation Commerciale de Sa Majesté à Trébizonde".

Dans les "Instructions" qui furent remises en octobre 1802 au général Brune, l'ambassadeur de la République Française à Constantinople, par le ministre des relations extérieures, figurait cette phrase: "Le Gouvernement désire que l'ambassadeur se procure des renseignements très exacts sur les différents pachaliks et en fasse par au cabinet. Il doit même pousser ses démarches jusqu'à la Perse"¹⁶.

En 1801, les armées de la Russie tsariste occupa la Géorgie orientale. Ainsi le royaume de la Géorgie orientale (Karthlo-Kakhéthie) été supprimé. Une partie des représentants de la famille du roi de Géorgie orientale par les dirigeants russes était envoyée à Pétersbourg; la seconde partie (les princes Julon et Pharnaos) s'éloignèrent en Imérethie (la Géorgie occidentale), qui encore n'était pas occupé par les Russes, et troisième partie (les princes Alexandre, Théimouraz et Lévan) - en Perse, où ils étaient reçus par le chah volontiers.

Les princes géorgiens s'éloignés en Perse cherchaient une aide non seulement de la part de la Perse, mais aussi de la part de Turquie, de France et d'Angleterre. Le consul française à Riga communiqua à Paris que le prince géorgien Alexandre espérait que grâce à l'aide de Perse il retournera à Tbilissi et recevra le trône¹⁷.

Les Russes suivaient de près l'action des Français en Turquie, en Géorgie et en Perse. L'ambassadeur de Russie à Constantinople A. I. Italinsky tenait au courant des voyages effectués par des Français en Orient les milieux gouvernementaux de Pétersbourg et de Tiflis.

Dans une lettre, adressée au général Tsitsianov (Tsitsichvili) le 26 septembre 1802, il était dit que si le colonel français Sébastiani arrivait à Tiflis de bien le recevoir et d'essayer par tous les moyens de savoir ce qui l'intéressait dans cette région¹⁸.

En novembre 1803, Tsitsianov écrivait à Italinsky: "... il existe depuis longtemps en Géorgie une société de missionnaires de religion catholique qui est en correspondance systématique avec les missionnaires français qui y résident. Les missionnaires sont remplacés au bout de quelques années.

Deux de ces missionnaires sont arrivés ici depuis peu, mais à cause de la saison avancée ils ne pourront se rendre en Géorgie avant le printemps prochain. L'un d'eux rencontrait très souvent l'ambassadeur de France qui se trouve ici et il est possible qu'il ait reçu des instructions en vue d'oeuvrer dans cette région au profit des projets français¹⁹.

Le consul de Russie à Sinop, Konouchenko, écrivait à ce propos à Italsky le 20 mai 1805: "Votre soupçon concernant la présence d'agents français en Géorgie et en Perse est pleinement justifié"²⁰. Il y est dit que la Porte a ses hommes en Géorgie qui agissent au profit de la France; par ailleurs, les missionnaires catholiques résidant en Perse et en Géorgie font connaître à la France tout ce qui se passe dans cette région: "Le commissaire de la France à Trébizonde Dupré, est au courant de toutes choses, car la caravane vient tous les jours d'Erzérourm et des bateaux arrivent d'Anapa, du Phase (Pothi), de Soukhoumi et de Batoumi. Et l'on amène continuellement de là-bas des prisonniers géorgiens à vendre"²¹.

Napoléon supposait que la Perse pourrait devenir une alliée éventuelle contre la Russie en retenant des troupes au Sud Caucase et aussi contre l'Angleterre en la menaçant d'une attaque dans l'Inde. Mais il n'existait pas de rapport officiel entre les gouvernements de la France et de la Perse.

Sur l'invitation du ministre des relations extérieures Talleyrand, Jean-François Rousseau, qui, de Bagdad avait entretenu des relations en Perse, fait des ouvertures à ses amis d'Ispahan. Il avait une correspondance active d'avec Mirza-Morteza Cheikh el Islam d'Ispahan. Il lui parlait souvent de l'utilité dont une alliance avec la France²².

Le 20 octobre 1804 J.-F. Rousseau écrivait au ministre Talleyrand: "j'ai fait entrevoir à plusieurs personnes qui sont à la tête des affaires et particulièrement à mon intime ami Le Cheikh ul Islam d'Ispahan, nommé Mirza Morteza, premier magistrat du royaume, l'intention où était Sa Majesté l'Empereur d'entrer en correspondance avec Feth Ali chah. Par ses réponses, il me dit qu'il était charmé de cette apparence de liaison qui allait se former entre les deux souverains, m'assurent que rien ne flattait tant le roi de Perse que de recevoir quelques marques d'amitié de la part de l'illustre chef de l'Empire Français, dont le nom connu de grand Bonaparte retentit depuis longtemps dans ses Etat"²³.

Avoir une alliance avec la France, avoir l'amitié avec l'empereur Napoléon, avec la personnalité connue de tout le monde – c'est était trésor pour Feth Ali chah. Il pourrait profiter les forces de Napoléon contre la Russie.

D'autant plus que les forces de la Russie progressaient sans arrêt vers le sud. Les Russes ont conquis la Crimée et sur le littoral de la mer Noire, ils se sont avancés jusqu'à la Géorgie et à l'embouchure du fleuve Rioni (ancien Phasis) près de Poti, ils ont construit la forteresse. Les Russes

étaient déjà les maîtres à Baku, dans l'embouchure du fleuve Cize (Mtkvari); en 1801 les Russes occupèrent la Géorgie orientale (le royaume Karthle-Kakhéthie).

Dans cette situation le chah de Perse a décidé d'installer une relation direct avec la France. Le chah Feth Ali, écrivait J.-F. Rousseau à son ministre, "servait d'abord d'Ahmed khan, gouverneur de Tauris, qui s'adressa à M. de Corancez notre consul à Alep, pour lui faire connaître, que sa cour désirerait entrer en relations avec la notre et que le gouvernement Français devrait envoyer l'un agent en Perse"²⁴

Après cela Feth Ali chah se déterminà à envoyer à l'ambassadeur de la France à Constantinople un lettre adressée au gouvernement Français. Cette lettre, du 12 décembre 1804, a reçu l'ambassadeur de France à Constantinople le général Brune. Voici une partie de la traduction de cette lettre, avec tout son galimatias Oriental: "D'après ces données la plume de l'amitié vous notifie par cet écrit, qu'à la saison du printemps, notre armée conquérante et nos sublimes étendards, seront encore mis en mouvement vers la territoires des Russes. Que le héros fondateur des principes de la souveraineté, des fine ansse une infanterie considérable et une nombreuse cavalerie au même objet, qu'il les fasse entrer sur les terres des Russes, par le côté qui offre le passage le plus facile aux Français"²⁵.

De son côté Napoléon s'était décidé à l'envoyer deux personnes à Téhéran: l'adjudant-commandant général Alexandre Romieu et l'orientaliste Pierre-Amédée Emilien-Probe Jaubert (1779-1847). A. Romieu était bien aise de faire visiter la Perse par un militaire plus à même qu'une personne civile, de lui donner des renseignements exacts sur l'état de l'armée Persanne. Ils sont arrivés à Constantinople séparément en avril et en mai 1805 et à la fois installèrent les contacts avec M. Ruffin.

A. Romieu arriva à Téhéran le 24 septembre 1805, et y avait obtenu le 1er et le 4 octobre audiences du chah Feth Ali, auquel il remet un message de Napoléon²⁶ et des présents de Napoléon. A. Romieu écrivait à S. E. ministre du relations extérieurs de la France M. Talleyrand: "Je suis arrivé dans cette ville le 24 du mois dernier"²⁷.

Dans le message l'Empereur Napoléon I écrivait à Fhet Ali chah: "Un des mes serviteurs (Jaubert) a dû te porter les premiers témoignages de mon amitié. Celui que je t'envoie aujourd'hui est particulièrement chargé de s'informer de tout ce qui intéresse ta gloire, ta puissance,tes besoins, tes intérêts, tes dangers. C'est un homme de courage et de jugement. Il verra ce qui manque à tes peuples pour que leur intrépidité naturelle soit secondée par le secours de ces arts mal connus en Orient et dont l'état des nations du nord et de l'occident rend la connaissance indispensable à tous les peuples du monde"²⁸.

Mais A. Romieu, dont la santé avait beaucoup souffert en route, ¹⁷ de jours après, tomba gravément malade et mourut à la suite d'un long vomissement le 12 octobre 1805. "Le bruit public est qu'il a été empoisonné" ²⁹ H. Deherain écrit: "Bien des gens dirent et crurent que les Anglais l'avaient fait empoisonner; mais le contraire fut démontré: une maladie causée par la fatigue et le climat fut la seule et naturelle cause de sa mort" ³⁰.

Dans une lettre du 12 janvier 1806, envoyée d'Alep par consul Alessandro Luigi Corancez est dit: "A. Romieu fut atteint d'une fièvre qui l'a enlevé après 6 jours. Il est mort le 12 du même mois.

M. Georges Outrey qui accompagnait M. Romieu en Perse, comme son interprète, me donne cette fatale nouvelle, en date du 13 octobre" ³¹.

Le 27 janvier du même année Rousseau écrivait d'Alep: "A Bagdad et à Alep, le bruit court que M. Romieu a été empoisonné" ³².

Dans la lettre de Napoléon que P.-A. Jaubert portait pour Feth Ali chah, l'Empereur des Français écrivait: "Je désire apprendre de toi-même, ce que tu as fait pour assurer la grandeur et la durée de ton empire... Je t'envoie un de mes secrétaires, qui remplit auprès de moi une place importante et tout de confiance. Je charge de t'exprimer mes sentiments et de me rapporter ce que tu lui diras..." ³³.

Avant son départ P.-A. Jaubert a reçu une instruction: "Vous cherchez à recueillir sur l'état de la Perse et principalement de l'armée, les renseignements les plus positifs et les plus étendus. Vous étudiez le caractère du prince (du chah. - I. T), les personnes qui l'entourent et les ministres qui ont sa confiance. Vous demanderez, si vous le jugez utile, à faire un voyage dans l'intérieur du Pays, avec les sûretés nécessaires. Vous pourrez prolonger votre séjour jusqu'à quatre ou cinq mois, et quand vous croirez avoir tout observé, vous demanderez au roi de Perse de pouvoir laisser auprès de lui..." ³⁴.

Au mois de mai 1805, P.-A. Jaubert est parti de Constantinople et le 16-e jour de son départ d'ici, sans accident arriva à Erzeroum, pour continuer ensuite sa route pour Téhéran, mais "passa à Bayazid, à peine sortis de cette ville, ils furent (avec lui étaient trois personnes: - I. T.) arrêtés par une centaine de Kurdes, dépouillés et conduits à la montagne" ³⁵.

Le 6 juin 1806, l'interprète G. Outrey communiqua d'Alep à Paris, "que M. Jaubert est arrêté par le Pacha de Bayazid, et que le Prince Abbas Mirza avait envoyé le demander à ce pacha qui la refusé" ³⁶. Les Kurdes le gardaient pendant plusieurs mois dans une très dure et très fâcheuse captivité" ³⁷. Seulement dans sept mois, au mai de moi 1806, il a reçu la permission de continuer sa route. Au mois du juin, il arriva à Téhéran. Le 12 juin 1806, il écrivait à M. Ruffin: "J'ai l'honneur de vous informer de mon

arrivée à Téhéran le 6 de ce mois". P.-A. Jaubert remis à Feth Ali chah la lettre de Napoléon. Le chah avait un long entretien avec P.-A. Jaubert sur les affaires de France, de Napoléon même etc.

P.-A. Jaubert quitta Téhéran assez satisfait des résultats de sa mission, après avoir décidé le chah à envoyer à son tour un agent en France - Mirza Mohamed Riza khan: "pour recevoir les Faveurs de la présence lumineuse de Sa Majesté le grand Empereur de France, pour lui exposer la vérité du profond attachement qui anime notre coeur pour son auguste personne" - écrivait le gran vizir de la Perse Mirza Chefy à Talleyrand.³⁸

Le 10 octobre 1806, l'ambassadeur de France à Constantinople Horaci Sebastiani communiqua à Paris: "M. Jaubert en au moment d'arriver ici, il a écrit d'Erzerum... L'ambassadeur Persan se mettre en route dans une quinzaine de jours. Le Grand Vizir du roi de Perse m'écrit pour que je me charge d'envoyer cet ambassadeur à Paris"³⁹.

L'ambassadeur de la Perse Mirza Mohamed Riza khan, accrédité par le chah auprès de Napoléon, arriva à Constantinople le 21 septembre 1806, où ambassadeur Horaci Sébastiani et le conseiller Pierre Ruffin parlaient avec lui à propos des avantages que l'alliance avec la France procura à la Perse. En décembre l'ambassadeur H. Sébastiani le dirigé sur la Pologne, où se trouvait alors Napoléon I. Il était accompagné par l'interprète Georges Outrey. Le 16 décembre 1806, l'ambassadeur Horaci Sébastiani écrivait à Talleyrand: "M. Outrey porteur de cette lettre et qui accompagne l'ambassadeur du roi de Perse auprès Sa Majesté, est un jeune homme recommandable"⁴⁰.

En décembre 1806 P.-A. Jaubert se rendit à Constantinople. Il déclara que la Perse possède une bonne armée, mais manque de navires armés de canons qu'il pourrait recevoir de France⁴¹. Il assurait le chah que la France enverrait bientôt ses représentants à Tiflis (Tbilissi) qui régleraient la question du traité de paix entre la Russie et la Perse, au profit de celui-ci.

En 1806 le vice-consul de France Adrien Dupré se rendit à Soukhoumi, où il s'efforça d'étendre l'influence française sur le prince de l'Abkhasie Kelech-bey. A. Dupré établit une description des ports maritimes situés entre Trébizonde et Soukhoumi. On disait que le pacha de Trébizonde, Tayar pacha, était du côté des Français.

Le 20 janvier 1807, le ministre des affaires extérieures de France Talleyrand écrivait à Horaci Sébastiani, son ambassadeur à Constantinople, "de garder la bonne disposition du prince d'Abkhasie et de l'entraîner dans une grande diversion dirigée contre l'ennemi commun"⁴².

Les relations de Napoléon à l'égard de la Turquie et de la Perse, est exprimées dans une lettre du maréchal Bertié, écrite de nom de Napoléon: "Ces deux grands empires sont de coeur attachés à la France, parce que la

France seule peut les soutenir contre les entreprises ambitieuses des Russes. Les Anglais hésitent et paraissent vouloir rester en paix avec la Porte. Cette dernière puissance s'est servie pour cela de la menace de transporter 40.000 hommes jusqu'aux ports d'Ispahan, et relations sont telles avec la Perse, que nous nous porterions sur l'Ispahan; ce qui était chimérique devient assez simple dans ce moment, où l'Empereur reçoit fréquemment des lettres des sultans, non des lettres d'emphase et trompeuses, mais dans le véritable style de crainte contre la puissance des Russes et portant une grande confiance dans la protection de l'Empire Français...⁴³.

L'ambassadeur de Perse le 28 février 1807 arriva à Varsovie, où Talleyrand s'efforça de lui rendre le séjour agréable⁴⁴. Entre l'ambassadeur et Talleyrand les négociations se poursuivaient en mars et avril⁴⁵.

Le 3 avril 1807 Napoléon envoya une lettre suivante à Feth Ali chah,
Napoléon, Empereur des Français, Roi d'Italie
à Fethali-Chah, Empereur des Persans,

S a l u t :

Je reçois la lettre qu'a apportée à Constantinople ton serviteur Jou-souf-Aga. J'ai ordonné à mon Ambassadeur de l'envoyer celle-ci par un de ses officiers.

Beaucoup de troupes du Don qui étaient opposées à toi sont venues en Pologne. J'en ai fait prisonnières un grand nombre.

Le Sultan Selim desire vivre en paix avec Toi.

Resserez vos biens; les petites mesintelligences doivent disparaître devant les véritable ennemis.

J'ai écrit à Constantinople qu'on fasse venir ici l'officier que l'...as envoyé, afin que je puisse causer avec lui en détail sur toi et sur ton armée.

Arrête toutes les communications les Anglais avec les Indes; intercepter leurs courriers. Ils sont amis de Russes et nos ennemis. Apprends-m... bientôt que tu as obtenu dans cette campagne de nouveaux succès et que tu as fait du mal à l'ennemi comme je te souhaité les bénédictions du ciel un règne long et glorieux et un fin heureuse.

Ecrit en mon camp Impérial d'Ostrèrode.

Le 3 Avril de l'an 1807.

N a p o l é o n

Le ministre de Sa Majesté l'Empereur et Roi,
Talleyrand⁴⁶.

Le 27 avril Napoléon a reçu solennellement l'ambassadeur de Perse à son quartier général, établi au château de Finckenstein en Prusse orien-

tale. Napoléon entretenait avec lui par l'intermédiaire de P.-A. Jaubert de la littérature et des monuments de la Perse.

On sait que, des le début, le but de Napoléon était la conclusion d'une triple alliance de la France, de la Perse et de la Turquie contre la Russie. Mais les tergiversations de Vahid Emir Effendi (l'ambassadeur de la Turquie, auprès de Napoléon, qui en même temps est arrivé Varsovie), le décidèrent séparer les négociations et traité d'abord avec Mohamed Mirza Riza khan, qui se montrait en toute circonstance beaucoup mieux disposé et beaucoup plus empressé de conclure que l'ambassadeur Ottoman⁴⁷.

Le 4 mai 1807, le Traité franco-persan de Finckenstein était signé⁴⁸. Par ce Traité la France garantissait la Perse l'intégrité de son territoire; la France lui reconnaît la propriété de la Géorgie, elle lui promet de s'efforcer d'obtenir de la Russie lors des futures négociations l'évacuation de ce pays.

Voici le contenu exact d'Article 4 du Traité de Finckenstein: "Il s'engage faire tous ses efforts pour contraindre la Russie l'évacuation de la Géorgie et du territoire Persan, et pour l'obtenir par le traité de paix intervenir. Cette évacuation sera consamment l'objet de sa politique et toute sa sollecitude"⁴⁹.

Le chah de son coté, s'engageait déclarer immédiatement la guerre l'Angleterre et a expulser les agents diplomatiques anglais du territoire Persan etc.

Voici le contenu exact d'Article 8 du Traité de Finckenstein: "De son côté S. M. l'Empereur de Perse d'engage interrompre avec l'Angleterre toutes communications politique et commerciales, déclarer immédiatement la guerre cet Puissance, et agir d'un manière hostile sans déliré. En conséquence, il rappellera di Bombay le Ministre Persan que y avait envoyé. Les consuls, facteurs un autres Agents de Compagnie Anglaisé qui résident en Perse et dans les ports Golf Persique, devront quitter aussitôt résidences. Sa Majesté l'Empereur de Perse sera saisir toutes les marchands Anglaises et interdira toute communication l'Angleterre dans ces Etats, sois par terre, sois par mer. Leurs ministre-ambassadeur ou agent qui se présenterent de la part de cette Puissance, pendant la guerre, sera refusé"⁵⁰.

Avant la signature de traité de Finckenstein, le 12 avril 1807, un décret impérial constituait d'une mission (légation) de Perse la tête du général de Gardane. Voici le décret de Napoléon: "En notre Camp Empérial de Finckenstein, le 12 avril 1807. Napoléon, Empereur des Français, Roi d'Italie, nous avons décrété et décrets ce qui suie:

Article I-er: Le Général de Brigade Gardane, Officier de notre maison impériale, Gouverneur de nos Pages, est nommé Ministre Plenipotantiaires près l'Empereur de Perse"⁵¹.

Le 20 avril 1807, Napoléon I a écrit une lettre suivante au chah de Perse:

Napoléon, par le grâce de Dieu et les
constitutions, Empereur des Français, Roi d'Italie,
A Pethali Schah, Empereur des Persans,
S a l u t :

Très-haut, très-excellent et très-puissant Prince, le désir que nous avons de resserrer les liens d'amitié heureusement formés entre notre Empire et celui de Votre Majesté, nous a déterminé accréditer auprès d'elle, en qualité de ministre plénipotentiaire, le général de division Gardanne, officier de notre Maison Impériale et Gouverneur de nos Pages. Ses ayeux avaient dej contribué au rapprochement des deux Empires; il marchera sur leurs traces, et il s'est rendu digne de notre choix par son dévouement notre personne et par ses services militaires. Nous avons choisi dans notre armée les officiers qui l'accompagnent: ils ont pris part nos victoires contre les Russes, et ils seconderont avec le même zèle les opérations de Votre Majesté contre nos ennemis communs.

Persuadé que le choix d'un Ministre si distingué sara agréable Votre Majesté, nous la prions d'ajouter une foi entière tout ce qu'il dira de notre part Votre Majesté, particulièrement lorsqu'il lui renouvellera les assurances de notre constante amitié et de l'intérêt que nous prenons la prospérité de Votre Majesté, celle de ses Etats, au maintien de solide alliance entre les deux Empires.

Nous souhaitons Votre Majesté les bénédictions du ciel, un règne long et glorieux, une fin heureuse.

Donné en notre camp Impérial de Finckenstein, le 20 avril de l'an 1807, de notre règne le troisième.

Napoléon⁵².

Avant son départ général Gardane a reçu de Napoléon les "Instructions"⁵³. "... La Perse doit regarder les Russes comme ses ennemis naturels: ils lui ont enlevé la Géorgie; ils menacent ses plus belles provinces; ils n'ont pas encore reconnu la dynastie actuelle, et depuis son avènement ils ont toujours été en guerre avec elle. Le général Gardane rappellera tous ces griefs; il entretiendra l'inimitié des Persans contre la Russie; il les excitera de nouveau efforts, des levées plus nombreuses. Il leur donnera, pour la suite de leurs opérations militaires, tous les conseils que lui suggérera son expérience, et il cherchera, dans cette vue, se lier avec le prince Abbas-Mirz. qui commande l'armée et qui parait en avoir toute la confiance.

Il faut que la Perse opère sur les frontières de la Russie une puissante diversion, et qu'elle profite du moment où les Russes ont affaibli leur armée du Caucase et en ont envoyé en Europe une partie, pour rentrer dans

les provinces qu'ils lui ont enlevées par leurs armes ou par leurs intrigues.

La Géorgie, qu'ils se sont fait céder par dernier prince de ce pays, leur est mal assurée; les habitants paraissent regretter encore leurs anciens maîtres. La chaîne de montagnes qui couvre l'entrée de la Perse et des provinces ottomanes est d'ailleurs située au nord de la Géorgie. Il est important que la Russie ne demeure pas maîtresse de tous les passages.

... La Perse est considérée par la France sous deux points de vue: comme ennemie naturelle de la Russie, et comme moyen de passage pour une expédition aux Indes.

... Les deux principaux objets qu'on se propose seront ainsi remplis, puisque la Perse deviendra plus redoutable aux Russes, et que les moyens de passage, ainsi que tout ce qui regarde le pays, nous seront parfaitement connus.

Le général Gardane ne doit pas perdre de vue que notre objet important est d'établir une triple alliance entre la France, la Porte et la Perse, de nous frayer un chemin aux Indes, et nous procurer des auxiliaires contre la Russie...

M. le général Gardane examinera qu'elles ressources la Perse pourrait offrir notre commerce, quels produits de nos manufactures y réussiraient, et ce que nous pourrions en retirer en échange. Il est autorisé négocié ensuite un traité de commerce sur les bases de ceux de 1708 et 1715...⁵⁴.

Dans les Instruction donnée M. Gardane nous lisons aussi: "Faire connaître le pays statistiquement et militairement, dans son ensemble et dans ses détails; faire autant que possible, la reconnaissance géographique et topographique du pays". Parmi les membres de la mission "se trouvait le lieutenant Trézel, du corps des ingénieurs géographes, que nous avons vu lieutenant général et ministre de la guerre sous le règne de Louis Philippe"⁵⁵.

Le général Gardane est parti de la France avec Mirza Mohamed et une suite nombreuse d'officiers militaires, destinés instruire l'armée Pesane et l'originiser l'Européenne. La mission de Gardane arriva Constantinople en août 1807 et le 4 décembre la même année - Téhéran. Leur entrée Téhéran était brillante. Le général été reçu par le gran vizir Mirza Chefy et après - par le chah Feth Ali même. Chah ratifia le Traité de Finckenstein. Un Traité de commerce, entre la France et la Perse, a été conclu.

Le 24 décembre 1807, le général Gardane Communiqua de Téhéran Paris: "Je suis arrivé ici le 4 décembre. Nous avons été très bien accueillis la Cour de Téhéran. J'ai ratifié le Traité dont j'étais porteur. J'ai fait un Traité de Commerce qui confirme ceux de 1708 et 1715..."

... Dans une des mes présentations l'Empereur, il m'a représenté son vif désir de l'entreprise de l'Inde; mais qu'il ne pourrait s'en occuper tant que la Russie occuperait la Géorgie; qu'il espérait beaucoup dans la protection de Sa Majesté pour la recouvrer. Nous sommes convenus que l'Article 8 du Traité ne serait exécutoire que quand l'Article 4 aurait été exécuté, ni faire aucun mouvement sans avoir la Paix avec la Russie...⁵⁶

Sans doute, Feth Ali chah espérait sur l'appui de Napoléon, qui encore le 17 janvier 1807 lui écrivait: "Je t'ai offert mon amitié et je t'ai envoyé de l'occident de l'Europe deux de mes fidèles serviteurs. J'ai su tes dispositions envers moi, tes courageux efforts et tes succès contre les Russes. Apprends aussi mes avantages et qu'ils t'inspirent une nouvelle confiance. Attaque avec vigueur les ennemis, que mes victoires te livrent affaiblis et découragés. Reprends sur eux la Géorgie et toutes les provinces qui furent ton empire et referme contre eux les Portes Caspiennes, qui en gardèrent si longtemps l'entrée... C'est au milieu de mes victoires que je te renouvelle les assurances de mon affection"⁵⁷.

Le rapprochement entre la France et la Perse, commencée par A. Romieu et P.- A. Jaubert, était continuée par les membres de la mission du général Gardane. Le capitaine Verdier Tauris instruisit la française un corps de troupes persanes. Le lieutenant Fabrier créa un arsenal Is-pahan etc.

Le 8 août 1807 le chah écrivait Napoléon: "... Le gouvernement Russe avait expédié a plusieurs reprises des personnes chargées de traiter de la paix avec nous et d'en arrêter les conditions; mais nous les avons renvoyés a cette reponse: "Que l'affaire de la paix ne pouvait-être enta... que quand les Russes autaient entièrement quitté le territoire Persan, et qu'ils se seraient assurés de l'approbation de notre frère chéri, en lui faisant aussi des propositions capables de satisfaire, et conformes ces que nous devons attendre"⁵⁸.

"... nous avons l'intention de les aller attaquer et de libérer de joug les provinces de la Géorgie et les autres lieux qu'ils occupent encore"⁵⁹.

Les difficultés commencèrent entre la France et la Perse dans l'été de 1808. Feth Ali chah était persuadé que par son intervention il obtiendrait des Russes la rétrocession de la Géorgie. Le chah déclarait que son frère Napoléon "était chargé de tous ses intérêts et il s'en remettait tout ce que Sa Majesté aurait fait"⁶⁰.

Encore le 27 janvier 1808 Feth Ali chah écrivait Napoléon: "... chaque jour nous attendons l'arrivée de lettres et de couriers venant de l'Empire où règne Votre Haute Majesté.

Nous espérons en Dieu, et nous prions le Seigneur Tout-Puissans de consolider chaque jour les fondemens de ses deux Trônes Sublimes"⁶¹.

Le 28 août 1808 le général Gardane écrivait au ministre Paris: "Sa Hautesse (le chah. - I. T.) montre une grande impatience de n'avoir pas encore reçu de nouvelles assurances de Sa Majesté sur l'évacuation de la Géorgie par les Russes et Elle laisse entrevoir les inquiétudes qu'Elle en conçoit"⁶².

Mais les événements se développaient très vite. Le commandement les armées Russes aux Caucase Goudowitch, le 2 septembre 1808 présenta un ultimatum au gouvernement de la Perse: il sommait le gouvernement de la Perse de faire la paix et de reconnaître le fleuve Araxe comme frontière entre la Russie et la Perse; de renoncer définitivement la Géorgie, d'abandonner Erevan et Etchmiadzin. Le général Gardane tenta de s'interposer, mais sans résultat.

En même temps au sud de la Perse agissaient activement les Anglais. Le brigadier général Malcolm, qui en 1800 a rampli une mission Téhéran, en mai 1808 arriva dans la golfe Persique, chargé d'un message de lord Minto⁶³ pour Feth Ali chah. Lechah, voulant prouver Gardane sa loyauté de figèle allié, a refusé de recevoir Malcolm. Mais les Anglais ne se retirent pas. Le 14 octobre 1808 deux vaisseaux d'Angleterre: "Nereïd" et "Sapplier" ont joté l'ancre devant le port de mer de la Perse - de Bender-Bouchir. Le représentant d'Angleterre sir Harold Jons, bien instruit des affaires de l'Orient (ancien consul général Bagdad) a descendu terre de la Perse.

Le 23 novembre 1808 Feth Ali chah, pendant un long entretien avec le général Gardane, se plaignit de se voir oublié de Napoléon: "Nous avons écrit plusieurs fois nous-mêmes Sa Mâjesté; tout est resté sans réponse. L'abandon où Elle nous laisse nous étonne de plus en plus... La Perse est dans une situation désespérée; attaqués au nord par une puissance qu'elle redoute, sur le point de l'être au midi par les Anglais, qui d'une main offrent la guerre et de l'autre une amitié funeste, abandonnés de la France, sa protectrice et son alliée, elle ne sait où chercher un appui. Les Anglais sont déj dans le golfe Persique avec des forces considérables. Ils menacent, mais ils offrent des trésors, des troupes et des armes, si la cour de Perse permet leur ambassadeur de se rendre près da Sa Hautesse"⁶⁴.

Le général Gardane essaya de prétendre contre l'évidence que "Sa Majesté n'avait point du tout abandonné la Perse et qu'il n'était pas possible qu'avant peu on n'en reçut les preuves les plus convaincantes"⁶⁵.

Le général Gardane attendait les indications de Paris. Mais Paris gardait le silence. D'autre part, sir Harford Jones était monté de Bender-Bouchir Ispahan. Il demandait être reçu Téhéran. Le 29 janvier 1809 Feth Ali chah, décida de le recevoir.

Le 13 février 1809 Gardane quitta Téhéran avec tout le personnel de la mission, l'exception des deux interprètes, qui ont quitté la Perse plus tard.

Le 14 février 1809 Feth Ali chan envoya une vaste lettre^{oo} ^{Napole} Léon. Il écrit: "... Nous acceptâmes avec joie les conditions de l'alliance ^{que} nous proposait Votre Majesté, et qui étaient tracées dans le traité qu'elle nous envoyait. Comme Elle s'y engageait obtenir que la Russie évacuerait le territoire de Perse, notre arme affectueuse sentit sa confiance en Votre Majesté prendre de nouvelles forces, en voyant de si précieux témoignages de Votre amitié fraternelle et de l'intérêt, que Vous preniez notre Empire...

L'une des bases fondamentales du traité d'union est la restitution des provinces persanes, qui sont encore occupées par les Russes. Votre Majesté Impériale et Royale s'y était formellement engagée, et Elle avait même donné sa promesse impériale de mettre nos ennemis leurs d'Etat de nous nuire. Dans les audience que nous avons accordées S. E. le Général Gardane khan, tous ses discours ce sujet nous inspirèrent la plus haute confiance et nous traitâmes en e...mis les ennemis de l'Empire français lorsque nous eûmes connaissance des lettres de Votre Majesté, et que son ministre nous fit des représentations conformes aux traités. L'Anglais Malcolm, qui venait des Indes avec une suite nombreuse fut chassé avec dedain et mépris: ce fut le signal de mesintelligences de la guerre entre les Anglais et Persans, et Malcolm dut renoncer l'espérance de continuer sa mission.

En sa qualité de Ministre de Votre Majesté, le Général Gardane échangea avec nos ministres un engagement par lequel on se donnait mutuellement l'assurance que la Perse ne commettrait pas d'hostilité contre les Russes, et que les derniers n'entreraient pas non plus sur le théâtre de la guerre...

Mais Gudowitch, Général en chef de l'armée Russes, avait de ces dispositions pacifiques, jugea que l'instant était favorable pour exécuter ses noirs et méchants projets, et ne cacha plus ses intentions perfides. Il avait tranquillement préparé toutes ses batteries et ébranlant tout coup ses troupes, il entra sur les terres persanes, dans le dessein de s'emparer des Cantons d'Erewan, et de Nakhtchiwan, partie considérable de la province de l'Azerbaidjan.

Ce fut en vain que S. E. le Général Gardane-khan fut écrit au Général Gudowitch les représentations les plus forte et les plus sages, et qu'il envoya au Camp ennemi personnes de capacité pour engager les Russes cesser des actes hostiles si peu attendus, et si peu légitimes. Ces représentations et ces démarches n'eurent aucun succès...

... nous n'avons aucun des desseins de Votre Majesté; nous sommes néanmoins persuadés que nous recevrons bientôt de ses nouvelles et qu'Elle nous donnera enfin des preuves de sa bonne foi dans l'exécution des traités qui nous lient... Nous espérons de l'affection fraternelle de Votre Majesté...

Nous espérons toujours que les bases fondamentales de notre union seront préservées de toute altération et de toute atteinte.

Au reste, nous attendons avec impatience des nouvelles de Votre Majesté..."

Ainsi, "la mission, _ écrit H. Deherain, _ comprenait des hommes de valeur; le démontra. Mais elle manquait d'un vrai chef. Le choix de cet officier, qui ignorait complètement l'Orient, avait été malheureux. Gardane ne ne sentit jamais sa place. Dès son arrivée Téhéran on le voit découragé"⁶⁷. Mais d'autres part, Napoléon n'exécuta pas sa promesse Feth Ali chah: "enlever" la Russie la Géorgie et "transmettre" la Perse.

Selon les clauses du traité de Finckenstein, signé le 4 mai 1807, Napoléon promettait au chah Feth Ali de lui restituer la Géorgie Orientale et de chasser les Russes du Caucase. Mais le traité de Tilsit signé entre la Russie et la France au mois de juillet 1807, suspendit l'action menée en vue réaliser ces projets⁶⁸.

En été 1808, sur l'initiative de Felix Lagoriot, consul de l'Empire Fédodossia, on envoya une expédition en Géorgie qui décrivit les forces de la Russie disposées en Imérethie et en Mengrelie. Le compte-rendu de l'expédition parut en 1809, Paris, dans la "Revue des voyages".

Lieutenant. ingénieur, cartographe, aide de camp du général Gardane Camille Trézel (1780-1860) ressembla en mai-juin 1809 des données détaillées au sujet de la Géorgie⁶⁹. Il a composé une "Notice sur la Géorgie et situations des Russes en Géorgie", que nous avons trouvée dans les archives de France; il comprend deux parties: "Notice sur la Géorgie" et "Situation des Russes en Géorgie".

L'auteur de la "notice" commence ainsi son récit: "On désigne ordinairement sous le nom de Géorgie toute cette partie du Caucase que les anciens divisaient en trois contrées nommées Colchide, Ibérie et Albanie". Puis l'auteur décrit différentes provinces de la Géorgie. Il est évident que l'auteur de la "Notice a voyagé en Géorgie.

L'auteur donne une description géographique de la Géorgie, traite de la situation des peuples qui habitent le Caucase et plus particulièrement la Géorgie, des rapports entre ces différents peuples; l'auteur parle de l'ancienne histoire de la Géorgie, des moeurs du pays, de l'annexion des terres géorgiennes par la Perse et par la Turquie, des frontières de la Géorgie, de leur importance militaire, des villes, des villages (des distances qui les séparent), des rivières, des ponts et des moyens de traverser ces rivières, des conditions climatiques du pays, etc.

"La Géorgie, - écrit C. Trézel, - est aujourd'hui partagée entre les Turcs, les Persans et les Russes; mais ils n'en possèdent que les villes; tout le restes est indépendant ou ennemi".

A propos des richesses du pays, Camille Trézel écrit: "Si la vallée de Kura (Mtkvari) était bien utilisée on y recueillerait une étonnante variété de production précieuse: le ris, le lin, le chanvre, le coton, la soie, le houblon, la garance, la vigne et presque toutes les espèces de fruits y viennent très bien".

Nous apprenons également que le pays est riche en forêts, et les forêts – en gibier; l'élevage y est développé, on y trouve des richesses de sous-sol: du cuivre, du plomb, de l'or, de l'argent, etc.

Nous trouvons une description générale de l'état des routes et plus particulièrement des voies principales, y compris celle qui unit Tiflis Erévan. Puis C. Trézel parle de la situation de l'armée russe en Géorgie; mentionne sa capacité militaire, parle du personnel, de l'état d'esprit des soldats.

La "Notice" est suivie d'une liste des villes et des villages de Géorgie, avec la mention du nombre de leurs habitants et des distances qui les séparent.

En mai-juin 1810, après la défaite de l'insurrection en Imérethie, le roi d'Imérethie Solomon II (1789-1810), s'enfuit Akhaltsikhé et s'efforçait de reprendre son trône avec l'aide de l'étranger. Son attention était fixée sur la France⁷⁰. Les Russes savaient que le roi Solomon avait déjà manifesté de l'intérêt l'égard de Napoléon. Au cours d'une conversation Koutaïssi (capitale de l'Imérethie), le 25 juillet 1802, écrit A. Sokolov, le roi Solomon me demanda par quelles voies les Français s'étaient rendus en Egypte et ajouta que la Russie et l'Angleterre n'avaient pas soutenu la Turquie, Napoléon en serait venu bout depuis longtemps⁷¹.

Le roi Solomon envoya en Turquie le général Kaïkhosro Tséréтели, porteur de lettres pour l'ambassade de France Constantinople. Le 5 mars 1811 le Chargé d'affaires de France en Turquie Latour-Maubourg faisait savoir son gouvernement que la délégation du roi d'Imérethie trouva un bon accueil dans la capitale de la Turquie⁷².

Il paraît que la lettre de Solomon II adressée Napoléon I et apportée Constantinople par le général K. Tséréтели⁷³ était écrite en géorgien. Le doyen d'âge Géorgien qui s'y trouvait avait traduit cette lettre en turc, Ruffin son tour, chargé d'affaires de Sa Majesté l'Empereur des Français et Roi d'Italie Constantinople, l'avait traduite du turc en français.

La lettre de Solomon fut écrite le 6 janvier 1811 et traduite en turc Constantinople le 28 juin de la même année. La traduction française de cette lettre est conservée dans les archives du Ministère des Affaires Etrangères Paris⁷⁴. Sa traduction intégrale en langue anglaise fut publiée en 1957 par D. M. Lang⁷⁵.

Dans sa lettre adressée Napoléon, le roi d'Imérethie Solomon II se plaignait de ce que "l'Empereur de Moscou" lui avait illégalement enlevé

son royaume et demandait l'aide de Napoléon afin de pouvoir revenir dans son pays. Voici la texte intégral de cette lettre:

"Traduction de la version turque d'une dépêche adressée en idiome géorgien Sa Majesté l'Empereur par le Prince Solomon, qui signe Roi d'Imérethie.

Suscription:

A Sa Majesté Impériale, le très sublime, très grand, très puissant Monarque l'Empereur de la grande Rome, le César des Français, Napoléon, le Grand dominateur de tout l'occident, l'Empereur très miséricordieux.

Très auguste, très miséricordieux Empereur, après Dieu Roi des Rois. Depuis que le veu unanime de la République Vous appella la noble couronne Impériale de France, nous nous empressâmes de Vous soumettre quelques humbles requêtes.

Nous y représentions Votre Majesté, comme au Chef Suprême de la Chrétienté, que l'Empereur de Moscou nous avaient injustement et contre la Loi, destiné de notre royaumé; que cet Empereur n'y avait aucune espèce de droit; que quant nous, n'ayant eu ni la force de nous opposer, les armes la main. Penvahissement de nos états, ni les moyens de nous les faire légalement restituer par l'usurpateur, cette double impuissance suffisant pour excuser notre inaction; et qu'il n'appartenait qu' Votre Majesté Impériale de connaître de l'acte de spoliation impitoyable envers nous par le susdit Empereur de Moscou; puisque avec le Secours de Dieu, Votre Majesté Impériale a réuni naturellement et d'après les Loix himaines le pouvoir, la force et l'autorité de tous les Souverains de la terre dans les seules mains, le Divin Créateur Vous ayant uniquement mis au monde pour y établir l'ordre par la puissance et la justice dont il Vous a donné lui même, Vous êtes donc l'ordinnateur Suprême de tous ces Souveraine. Seroit-il possible que notre recours Votre autorité légitime ne fut pas admis et accueille? Car tous tant que nous sommes de potentatas sous le soleil nous ne reconnaissons que Votre Majesté Impériale pour l'arbitre universal qui redresse topus les torts, règle les satisfactions exiger et portège le faible contre le fort.

Ces sous ces rapports, mon très auguste, très puissant Empereur et incomparable ordinnateur, que je me prosterne humblement devant Votre Majesté Impériale. Puisse-t-elle de jour en jour, d'heure en heure, croître en dignités et en bonheur! Qu'elle ajoute Ses glorieux titres celui d'Empereur de l'Asie! Mais qu'elle daigne m'affranchir, avec un million d'âmes Chrétiennes du joug de l'impitoyable Empereur de Moscou; soit par Sa haute médiation, soit par la force de son bras tout-puissant, et qu'elle me place sous l'ombre tutélaire de sa protection!

Agrées l'hommage de mes prières continuelles et du profond respect avec lequel je suis, très clément, très généreux Empereur,

de Votre Majesté Impériale.
Le peuvre serviteur,
Le Roi d'Iméretie et de ses contrées.

Ecrit le 6 Janvier 1811.

La Légende du Sceau est:

Le Roi d'Imérette Solomon.

Traduit, sur la version Turque, par moi soussigné, Conseiller
d'ambassade, Ex-Chargé d'affaires de Sa Majesté L'Empereur des Français,
Roi d'Italie, etc., près la Porte Ottomane Péra Constantinople le 28 Juin
1811.

Signé, Ruffin⁷⁶.

On pense qu'en 1812 les dirigéants des insurrections de Kakhéthie et
des montagnards suraient eu des liens avec la France et on relie ces insur-
rections a la campagne russe de Napoléon.

¹ Jacques Godechot, *Les Révolutions (1770-1799)*, Paris, 1970, p. 227.

² E. V. Tarlé, *Oeuvres*, t. VII, Moscou, 1959, p. 72; A. Z. Manfred, *La recherche d'une union avec la Russie (1800-1801)*, "Histoire de l'URSS", 1971, № 4, pp. 38-59 (en russe).

³ K. Salia, *La Géorgie et les Croisades*, "Bedi Kartlisa", vol. XXVII, pp. 190-192, Paris, 1971; Ch. Kourghelachvili, "Drocha", 1959, № 8.

⁴ Napoléon, *Oeuvres choisies*, Moscou, 1956, p. 443 (en russe).

⁵ Ibid.

⁶ Ibid., p. 444.

⁷ Ibid., p. 416.

⁸ "Tcharek" est inconnue, tandis qu'un "etile" équivalent 1/20 de litre.

⁹ Ch. Khanthadzé, *Une donnée géorgienne intéressante concernant Napoléon Bonaparte*, "Drocha", 1958, № 9 (en géorgien).

¹⁰ Ioané Batonichvili, *Kalmassoba*, Tbilissi, 1936; Platon Iosséliani, *La Vie de Ghiorgi XII*, Tbilissi, 1895 (en géorgien).

¹¹ A. A. Tsagaréli, *Chartes et autres documents historiques du XVIII-e siècle ayant trait la Géorgie*, t. II, bande II, de 1796 1801, Saint-Petersbourg, 1902, pp. 203-204.

¹² *Actes réunis par la Commission Archéographique du Caucase*, Tbilissi, 1866, t. 1, p. 329 (en russe).

¹³ Ibid., t. II, p. 68.

¹⁴ Archives de Ministère des Affaires Etrangères, Paris, "Perse", t. II, ff. 95-95^v (archives, Paris, "Perse", t. ...).

¹⁵ Ibid., f. 95^v.

¹⁶ H. Deherain, *L'Oeuvre scientifique française en Syrie et Perse*, Paris, 1931, p. 558.

¹⁷ Archives, Paris, "Perse", t. X, f. 300; Marianne Saydoux, *La France et l'Iméretie sous Napoléon I-er*, "Cahiers du Monde Russe et Soviétique", Paris, 1967, V-VIII, pp. 616-627; I. Tabagoua, *Pour servir l'histoire des rapports franco-géorgiens l'issue du XVIII-e et au début du XIX-e siècles*, Tbilissi, 1974, pp. 44-47.

¹⁸ Actes..., t. II, p. 9.

¹⁹ M. Ephrémidzé, *Les agents de Napoléon en Géorgie*, "Liakhvi", 1963, p. 137 (en géorgien).

²⁰ Actes..., t. II, p. 886.

²¹ Ibid.

²² Archives, Paris, "Perse", t. IX, f. 162^v.

²³ H. Deherain, *Op. cit.*, p. 559.

- 24 Archives, Paris, "Perse", t. IX, f. 163.
 25 Archives, Paris, "Perse", t. IX, f. 165v°.
 26 Ibid., ff. 54-61v°.
 27 Ibid., f. 54.
 28 H. Deherain, Op. cit., p. 560.
 29 Archives, Paris, "Perse", t. IX, f. 33.
 30 Ibid., f. 169v°; P.A. Jaubert, Voyage en Arménie et en Perse, Paris, 1860, p. 298.
 31 Archives, Paris, "Perse", t. IX, ff. 13-14v°.
 32 Ibid., f. 18.
 33 Archives, Paris, "Perse", t. IX, ff. 166v°- 167.
 34 Archives, Paris, "Perse", t. IX, f. 168.
 35 Ibid., f. 35.
 36 Ibid., f. 70v°.
 37 Archives, Paris, "Perse", t. IX, f. 178v°; P.-A. Jaubert; Op. cit., Notice, pp. X-XI.
 38 H. Deherain, Op. cit., p. 561.
 39 Archives, Paris, "Perse", t. IX, f. 88.
 40 Archives, Paris, "Perse", t. IX, f. 94.
 41 Actes..., t. III, pp.418,427.
 42 M. Ephrémidzé, Op. cit.
 43 Correspondance de Napoléon I. Publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III, Paris, 1860, t. XIV, pp. 323-324.
 44 P.-A. Jaubert, Op. cit., Notice, p. XII. Grand Visir Mirza Chefy le 20 novembre 1806 a écrit une lettre Talleyrand. "Lettre de Mirza Chefy visir du Roi de Perse Talleyrand, le 20 novembre 1806", voir: Archives, Paris, "Perse", t. IX, ff. 90-91.
 45 Archives Nationales (Paris), AE III, f. 5a.
 46 Archives, Paris, "Perse", t. II, ff. 139-139v°.
 47 Ibid., ff. 170-171. "Projet de traité entre S. M. l'Empereur des Français, Roi d'Italie, et S. M. l'Empereur de Perse. Avril 1809", voir: Archives, "Perse", ff. 161-163v°.
 48 Le texte du Traité franco-persan, fait et signé au Camp Impérial de Finckenstein, le 4 mai de l'an 1807", voir: Archives, Paris, "Perse", ff. 166-167v°
 49 Ibid., f. 166.
 50 Archives, Paris, "Perse", t. IX, f. 166v°
 51 Ibid., ff. 144-144v°. La liste des membres de la Mission, voir: Archives, Paris, "Perse", t. IX, ff. 150-151; H. Deherain, Op. cit., p. 562.
 52 Archives, Paris, "Perse", t. IX, ff. 147-147v°.
 53 Correspondance..., t. XV, pp. 261-266. Voir aussi: "Instructions pour M. le Général Gardane, au Camp Impérial de Finckenstein, le 10 mai 1807", Archives, Paris, "Perse", t. IX, ff. 170-174.
 54 Les textes des traités du commerce de 1708 et de 1715 voir: I. Tabagoua, Documents sur l'histoire des relations franco-géorgienne (1707-1714), Tbilissi, 1975, pp. 81-93, pp. 81-93; M. Herberte, Une ambassade Persans sous Louis XIV, Paris, 1907, pp. 333-350, 370-377.
 55 Archives, Paris, "Perse", t. IX, f. 176. Camille Trézel (1780-1860), ministre de la guerre de France (1847-1848), était en Géorgie en 1809 et fait une description du pays (voir ci-dessous).
 56 Archives, Paris, "Perse", t. IX, ff. 288-290.
 57 H. Deherain, Op. cit., p. 563.
 58 Archives, Paris, "Perse", t. IX, f. 219v°. Traduction de la lettre adressé par Feth Ali chah, S.M. Impériale et Royale Napoléon, faite Sultanie, le 8 août 1807, voir: Ibid., ff. 216-220; la seconde lettre du même chah Napoléon, du septembre 1807, voir: Ibid., ff. 251-253; la lettre du Général Russe Comte Gudowitch adressé Abbas Mirza, le 8 octobre 1807, voir: Ibid., ff. 255-258v°.
 59 Archives, Paris, "Perse", t. IX, f. 218v°.
 60 H. Deherain, Op. cit., p. 584.

- 61 Archives, Paris, "Perse", t. IX, f. 355.
- 62 H. Déherain, Op. cit., p. 584.
- 63 Minto, Sir Gilbert Elliot (1751-1814), l'homme politique anglais, en 1806-1813, gouverneur en Inde.
- 64 H. Deherain, Op. cit., p. 566.
- 65 Ibid.
- 66 Archives, Paris, "Perse", t. XI, ff. 83-86.
- 67 H. Deherain, Op. cit., p. 568.
- 68 D. M. Lang, The Last Years of the Georgian Monarchy, 1658-1832, New York, 1957, p. 261.
- 69 I. Tabagoua, Pour servir l'histoire des rapports franco-géorgiens l'issus du XVIII-e au début du XIX-e s..., pp. 19-26 (en géorgien).
- 70 D. M. Lang, Op. cit., p. 262.
- 71 A.E. Sokolov, Mon voyage en Iméretie, Moscou, 1874, p. 47 (en géorgien).
- 72 D. M. Lang, Op. cit., p. 263.
- 73 De cette mission du général K. Tséréteï faisaient partie le gentilhomme Rostom Nijaradzé et le Père Nicolas Rutiliano.
- 74 Archives, Paris, "Perse", t. X, ff. 287-290.
- 75 D. M. Lang, Op. cit., pp. 263-265. Voir aussi: I. Tabagoua, Pour servir l'histoire des rapports franco-géorgiens..., pp. 68-70 (en géorgien).
- 76 Archives, Paris, "Perse", t. XIII, ff. 287-290.

საქართველოს უფლისწულის წერილობითი თხოვნა იმპერატორისადმი თავის უფლებებში აღდგენის შესახებ

1809 წლის 30 მარტი.

მისი უდიდებულესობას იმპერატორისა და მეფისადმი¹ საქართველოს უფლისწულის² მიერ მიწერილი წერილის თარგმანი

ხელმწიფევ.

თქვენ საიმპერატორო და სამეფო უდიდებულესობისათვის ცნობილია, რომ მას შემდეგ, რაც დაიღვარა ჩვენი სისხლი საქართველოს დასაცავად და ვიფავით მრავალი წლის განმავლობაში ამ მნიშვნელოვანი მხარის პატრონი, ჩვენ იგი უსამართლოდ ჩამოგვერთვა.

ჩემი ძმები, ჩემი მეგობრები ტყვედ³ წაიყვანეს რუსეთში; მათ არა აქვთ იმის იმედი, რომ ოდესმე ისინი კვლავ იხილავენ თავიანთ ნაყოფიერ სამშობლოს. რაც შემეხება მე, თავი შევაფარე სპარსეთის ტერიტორიას და, ვიცი რა თქვენი უდიდებულესობა არის მუარველი უფლისწულებისა, რომლებიც მას მიმართავენ, გაგებულე დავდეგი მისი მუარველობის ჩრდილქვეშ და ვითხოვო მისი დახმარება. მე იმას ვევედრები თქვენს დიდებულებას (გვირგვინების განწაწილებელს), რომ კეთილინებოს და ჩაერიოს [ჩემს საქმეში], რათა შევბლო ჩემს ძველ სამულობელოებში დაბრუნება. მაღლიერი ვიქნებოდი ამ უმაღლესი სიკეთისა, [საპასუხოდ] ჩემს სამულობელოებს იმპერატორ ნაპოლეონის კუთვნილებად ჩავთვლიდი, ჩემი ცხოვრებისა და ჩემი შვილების ცხოვრების თქვენი სამსახურისადმი შეწირვით.

ამას გარდა, უნდა ვაცნობო თქვენს უდიდებულესობას, რომ თუ მას სურს მომცეს განკარგულება, მე ძალიან განწვობილი ვარ წარვსდგე მისი ტახტის ფეხებთან და მას წარვუდგინო ფიცი ჩემი უმაღლესი პატივისცემისა. მე მას ვევედრები კეთილინებოს და მაცნობოს მისი უმაღლესი სურვილები.

ხელმოწერილია: თეიმურაზ მირზა პერაკლიუს ნანის⁴ შვილი,

საქართველოს უფლისწულ.

თავროზი, 1809 წლის 30 მარტი.

თარგმნილია ქვემოხელისმომწერის მიერ.

ხსენებული საგარეო საქმეთა სახელმწიფო საბჭო.

პარიზი, 1809 წლის 25 ივნისი.

ამედ. ჟობერი⁵.

ამ წერილის სპარსული ტექსტი იხ. ი. ტაბაღუა, საქართველო-საქართველოს
თის ურთიერთობის ისტორიიდან /XVII ს. მიწურული - XIX ს. დამსწრის/
თბილისი, 1974, გვ. 48.

საქართველო
საგარეო ურთიერთობების
სამსახური

¹ ივლისისმება იმპერატორი ნაპოლეონ I.

² ივლისისმება თეიმურაზ ბატონიშვილი.

³ სიტყვა „ტყვე“ არ არის თეიმურაზ ბატონიშვილის ქართულ ქაზე მისივე ხელით დაწერილ
წერილში.

⁴ აქ წერილის მთარგმნელს შეცდომა აქვს დაშვებული: თეიმურაზი „სერაქლიუს ხანის“ (ერეკლე
II-ის) შვილი კი არ იყო, არამედ გიორგი XII-ისა, ვაი ერეკლე II-ის შვილიშვილი. შესაძლებელია
მთარგმნელმა შეცდომით „შვილიშვილის“ ნაცვლად „შვილი“ დაწერა. ეს დასაშვებია. მაგრამ, იქნებ
მას, რამდენადაც ერეკლე ერეკლეს უფრო ცნობილი იყო, მისი სახელის დაკავშირება უნდა იყო-
მურაზთან. ა. ფაბერი კაცად იცნობდა თეიმურაზს.

თეიმურაზ ბატონიშვილი კი მისივე ხელით ქართულ ქაზე შედგენილ წერილში გარკვეულ
წერს: „საქართველოს მეფის ვიარაგის მუათემეტის ძე თეიმურაზი“.

⁵ ეს ჩვენს მიერ ზემოთ მოხსენიებული ამავე ფაბერია, რომელმაც იცოდა ქართული.

Archives. Paris. "Perse", LXI, ff. 221v^o - 222v^o.

№ 2

Lettre du Prince de Géorgie l'Empereur,
demandant sa réhabilitation.

30 mars 1809

30 mars 1809

136.

Traduction d'une lettre écrite par le Prince de Géorgie

Sa Majesté l'Empereur et Roi.

Sire.

Votre Majesté Impériale et Royale est informée qu'après avoir versé
notre sang pour la défense de la Géorgie, et avoir été pendant plusieurs
années maître de cette importante province, nous en avons été
injustement dépouillée.

Mes frères mes amis ont été conduits captifs en Russie sans espoir de
revoir jamais leur fertile patrie. Pour moi je me suis réfugié sur le territoire
persan, et sachant que Votre Majesté est la protectrice des Princes qui
recourent elle, j'ai été me mettre sous l'ombre de sa protection et
implorer son assistance. Je la supplie Votre Majesté (distributrice des
couronnes) de daigner intervenir pour me faire rentrer dans mes anciens
domaines Je reconnaitrai cette éminente faveur en considérant mes états

comme appartenant l'Empereur Napoléon, et en consacrant mes jours et ceux de mes enfants vous servir.

Je dois en outre faire connaître Votre Majesté que si elle veut m'en donner l'ordre, je suis très disposé me rendre aux pieds de son Trône et lui offrir l'hommage de mon humble respect. Je la supplie de daigner me faire connaître ses volontés suprêmes.

Signé: Tahmuraz Mirza fils d'Heraclius khan
Prince de Géorgie.

Tauris, le 30 mars 1809.

Traduit par le soussigné.

Audit. au Conseil d'Etat Et.

Paris, le 25 juillet 1809.

P. Amed. Jaubert¹.

¹ Archives, Paris, "Perse", t. Xi. ff. 221v - 222v.

ამ წერილის სპარსული ტექსტი იხ. ი. ტაბაღვა, საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის ისტორიიდან (XVIII ს. მიწურული - XIX ს. დასაწყისი), თბილისი, 1974, გვ. 48.

№3

უმცირესი მონის — საქართველოს ვალის ძის
აღექსანდრეს¹ მოხსენება

ვგვიბტის მბრძანებელთა მეპყვიდრის, აღექსანდრიის მელობელის, ზეცის დამამშვენებელი ქვეყნების მფარველი ხელმწიფის, გამარჯვებათა მძიბეული დიდებული და მძლეთამძლე, საწუთროს, განგების დამმორჩილებელი, სამყაროს ვარსკვლავთა ამაღიანი სულთანთა სულთნის, ღვთის ჩრდილიანი ქვეყნიერების მფარველი მაღალადგილოვანი შაჰინ-შაჰის ანუ დიდი იმპერატორის ტახტის საფეხურთან მდგომთ მოვასხენებ, რომ ამას წინათ, ირანის არეულობისა და შუიითის შედეგად ამ უმცროსი მონის ძმამ² ... დიდი რუსეთის სახელმწიფოს სთხოვა დახმარება იმ იმედით, რომ იმ სახელმწიფოს მესვეურნი საწუთროს სიმწარეს სიტკბოდ შეუცვლიდნენ. გაჭირვებაში დაეხმარებოდნენ და იმ სახელმწიფოს დიდებულების შეწვევითა და ხელშეწყობით საქართველოსა და ბაგრატიონთა დინასტიას წინანდელზე მეტი შვება და კეთილდღეობა ექნებოდა.

როდესაც იმ ქვეყნის მოხელეებს ვხა გაეხსნათ საქართველოს საქმეების ხელში ჩასაგდებად, ელისა და რაიათის³ უმთავრესი საქმეების სადავეები მოზიდეს, თანდათან ვველაფერს დაუფლუნენ. [შემდეგ აღექსანდრე აღწერს თავის საგვარეულოს წევრთა მდგომარეობას და აღნიშნავს, რომ ზოგი მათგანი პეტერბურგში გაგზავნეს].

კრიკლონის მივივით არის ასხმული დიდი იმპერატორის სამართლიანი მოწყალე მბრძანებლობის ზინარზე, არა სამს, რომ ამ უძვირესი მონის გავრე-
ულობა და 1500 წლიანი სახელმწიფო, რომელსაც არავითარი ბრალი ვერ
ნაშაული არ მიუძღვის, დაიღუპოს, რადგან სამართლიანი და ყველა დამსჯე-
ლისა და სუსტის შემწე და დამხმარე ხართ, გთხოვთ, რომ გამოსცეთ ბრძანე-
ბა ერთგული სახელმწიფოს მიმართ, რათა ეს ჩამქრალი კერა დიდი იმპერა-
ტორის წყალობით კვლავ ავიზიზღეს, თქვენი ვარსკვლავისებური თვალების
მოწყალე მხერა ამ ერთგულებს მიეყრას და ჩვენს სამკვიდროს დაგვასახლოთ
და დაგვაფუძნოთ.

შორეული ქვეყნის სულეიმანი, გვიჭირს, გვიჭირს, თუ მოწყალებას იღებ,
ღრო არის, ღრო!¹⁰

1 ალექსანდრე იყო ურცლეუ II-ის შვილი.

2 იგულისხმება მეფე გიორგი XII, ურცლეუ II-ის შვილი.

3 ელი - მომთაბარე ტომი სპარსეთში, რათათი - გლეხობა

4 იგულისხმება თეიმურაზ და ლევან ბატონიშვილები.

5 იგულისხმება თეიმურ ალექსანდრე ბატონიშვილი.

6 იგულისხმება: ხელმწიფენი.

7 იგულისხმება: იმპერატორის.

8 იგულისხმება: ნაპოლეონი.

9 იგულისხმება გენერალი ვარდანი, რომელიც სპეციალური მისიით გაგზავნა ნაპოლეონმა ირანში

1807 წელს.

¹⁰ უფლისწულ ალექსანდრეს ამ წერილის თარღი არა აქვს დასმული. მაგრამ, ვერ ერთი, თეიმურაზი წერილის ტექსტიდან ჩანს, რომ მის აქტორს ის გაუტანება გენერალი ვარდანისათვის, რომელიც 1809 წლის ზაფხულში დაბრუნდა ირანიდან საფრანგეთში; ხელი მკარგ ალექსანდრე ბატონიშვილის საარსულად დაწერილი წერილის წინა გვერდზე ფრანგულად მიწერილია: „საქართველოს უფლისწულის ალექსანდრეს წერილი იმპერატორს. იგი აბარებს თავის პედს მის უძლიერეს მთავრად“. 1809 წლის 1 ოქტომბერი". იხ. Archives. Paris. "Perse", t. XII, 1809, f. 232.

სპარსული ტექსტი იხ. ი. ტაბაღა, დასახ. ნაშრომი, გვ. 54-56.

№4

1810 წლის 24 ივნისი.

გრაფი კამენტცტისაღმი¹ უფლისწულ ბაგრატიონის² მიერ
მიწერილი წერილის თარგმანი

ბატონო გრაფო,

ამ წერილის მიმტანი, მათორ იპარის შვილი, იმყოფება საფრანგეთის სამსახურში. მას სურს დარჩეს ჩვენთან და მიიღოს ჩვენი სამსახური. ამ მიზნით ის მოითხოვს რეკომენდაციას გაუწვიო მას თქვენი აღმატებულების წინაშე, და მპირდება თქვენ გადმოგცეთ ნაპოლეონის ყველა კორესპონდენცია ხანთან ანუ სპარსეთის შაჰთან, რომელიც მეტად საინტერესო უნდა იყოს.

[ვიმელოვნებ] თქვენ ისურვებთ, სამაგიეროდ მას აღმოუჩინოთ თქვენი ძვე-
ერი მფარველობა.

მაქვს პატივი და ა.შ.

ხელმოწერილია: უფლისწული ბაგრატონი.

პოსტსკრიპტუმი, აქ არაფერია ახალი, რაც თქვენი აღმატებულებისათვის
გადასაცემად იმსახურებდეს ყურადღებას. ღმერთი მფარველობდეს თქვენს ძა-
ლებს, რათა ისინი იფინენ ბედნიერი. ეს არის სურვილი თქვენი ძველი მეგობ-
რისა.

ვენა, 1810 წლის 12/24 ივნისი.

თარგმნილია ჩვენს მიერ, მისი უდიდებულესობის კონსული
ბუქარესტში.

ღეღუ.

მე ვადასტურებ, რომ მისმა აღმატებულებამ სპარსეთის ელჩმა ოსკარ-ხან-
მა ვენაში, საფრანგეთის ელჩის სასტუმროში დატოვა სამი ჩეკი.

ვენა, 1810 25 ივნისი, დე ლა ბლანში...³

¹ გვარის ბოლო ნაწილი გაურკვეველია, ვერ იკითხება.

² ჩვენ ვერ დავადგინეთ, თუ რომელი ბაგრატონია ეს პირი.

³ ეს ადგილი ვერ ამოვიკითხეთ.

Archives "Paris". "Perse", t. XIII, ff.259-259v°

N° 5.

24 juin 1810¹.

156

Traduction d'une lettre² écrite par
le prince de Bagration au Comte
Kamentzthé

Monsieur le Comte,

Le porteur de cette lettre, fils du major Yhari, se trouve au service de
France; il desire rester avec nous et precede le notre. Il me prie cet effet
de le recommander Votre Excellence et me promet de vous remettre
toute la correspondance de napoléon avec le Han ou le Chah de perse,
qui parait être très interessante.

Vous voudrez bien, en revanche lui accorder votre puissante protecti-
on.

J'ai l'honneur etc.

Signé P. Bagration.

P. S. Il n'y a rien de nouveau ici qui mérite d'être transmise
Excellence. Que Dieu protège vos arme, afin qu'elles soyant heureux.
C'est le voeu de votre ancien ami.
Vienne le 12/24 juin 1810.

Votre
34105000
0047410000

Traduit par nous. Consul de
Sa Majesté Bucharest
Ledout...

Je certifie que Son Excellence Oskar-Khan Ambassadeur de Perse a
laissé Vienne trois foutgons l'hotel de l'Ambassadeur de France.

Vienne le 25 juin 1810.
de la Blanche...

¹ შიწკრიგლია ხზვა ხელათ.

² Archives. Paris. "Perse", t. XIII, 1810, f. 259-259v.

N° 6.

20 Octobre 1810¹

204.

Traduction d'une lettre adressée Sa Majesté l'Impereur des
Français Roi d'Italie par le Roi de Géorgie.

Sire,

Comme le soleil en apparaissant sur l'horison éclaire et échauffe la terre, de même Votre Majesté en montant sur la Trône a commandé le respect et l'admiration. Les rayons de sa bienveillance dut allumé le feu de l'espoir dans le coeur des Nations les plus éloignées; Elles ont vu dans Votre Majesté un appui dans leurs nécessités, et un soutien dans leurs malheurs. Mon coeur a été pénétré des mêmes sentiments; Et l'avènement de Votre Majesté au Trône Impériale de France, je me suis empressé de Lui adresser mes hommages et mes voeux, et de réclamer Sa Haute et puissante protection. Mais je suis encore dans la cruelle incertitude si cet hommage lui est parvenu, si mes lettres ont été mises aux pieds de son Trône.

Sire, la Providence Vous a mis sur la terre pour soulager, secourir, et protéger l'humanité; les peuples les plus éloignés ont le même droit que ceux qui ont le bonheur d'être Vos voisins, d'éprouver les effets de Votre grandeur et de Votre puissance.

Ma famille règne depuis douze cents ans sur les peuples que je commande et mon Royaume s'étendait naguère jusque sur les bords de la

Mer Noire. J'en jouirais encore paisiblement, si l'avidité de la Russie, de cette Puissance barbare, ne lui eût fait concevoir le projet de troubler ma tranquillité, et de susciter des guerres étrangères pour s'emparer plus facilement de mes Etats, et attenter même mon existence. Ces guerres font répandre beaucoup de sang; mais nous les soutiendrons plutôt que de nous soumettre la Russie. Si je n'ai pas l'espoir de vaincre et d'abattre mon ennemi, ce ne sera pas en vain que j'aurai compté sur l'assistance du plus puissant des monarques qui est porte par sa justice et par sa grandeur d'âme relever les faibles et secours les opprimés.

C'est entre les mains de Votre Majesté que je remets mon sort, c'est des sa magnanimité que je réclame la protection, l'aide et l'assistance dont il convient sa grandeur et sa gloire de me faire éprouver les effets. Tout a secondé Vos entreprises. Sire, et nul obstacle n'arrêtera jamais la marche de Vos opérations. C'est de Dieu même que Vous avez reçu le pouvoir que Vous exercez, et l'univers étonné admire l'énergie de Votre caractère. Si Votre appuy me manque je serai la victime de l'ambition de la Russe. Les moyens ne manqueront pas Votre Majesté pour me delivrer de son joug. Je me prêterai tout ce que Votre Majesté exigera de son joug. Je me prêterai tout ce que Votre Majesté exigera de moi et je suivrai ses ordres avec le plus parfait dévouement.

J'ose espérer que Votre Majesté daignera prendre ma demande en considération, et ne rejettera pas les veoux d'un peuple qui se met sous l'égide de Votre bras puissant, et n'attend le maintien de son existence et de sa liberté que de Votre Majesté qui seul peut le soustraire la yannie de son oppresseur.

Je supplie Votre Majesté de m'honorer d'une réponse et de me consoler en daignant agréer mes voeux et réaliser mes espérances.

De Votre Majesté

Ahiska, le 20 Octobre 1810.

Solomon Roi de Géorgie²

¹ მიწერილი სხვა ხელით.

² Archives, Paris, "Perse", t. XIII, ff. 320-321.

მისი უდიდებულესობის ფრანგთა იმპერატორისა და იტალიის მეფისადმი¹ საქართველოს მეფის² მიერ გაგზავნილი წერილის თარგმანი

ხელმწიფევ.

როგორც მზე ჰორიზონტზე გამოჩენისთანავე ანათებს და აბობებს დედამიწას, ასევე თქვენმა უდიდებულესობამ ტახტზე ასვლისთანავე გამოიწვია პატივისცემა და აღტაცება. მისმა კეთილმოსურნეობის სხივებმა აანთო იმედის ცეცხლი ყველაზე უფრო შორეული ერების გულშიც კი. მათ დაინახეს თქვენს უდიდებულესობაში თავიანთი გაჭირვების დასაფრენი და შეშწე თავიანთ უბედურებაში. ჩემი გული აღიჭურვება იგივე გრძნობებით და საფრანგეთის საიმპერიო ტახტზე თქვენი უდიდებულესობის ასვლისთანავე ვისწრაფე მისთვის მიმემართა ჩემი პატივითა და კეთილსურვილებით და დაბეჯითებით მეთხოვა მისი უმაღლესი და უძლიერესი მფარველობა. მაგრამ, ვარ კვლავ მწარე გაურკვეველობაში, მიაღწია თუ არა ჩემსს პატივმა თქვენამდე და ჩემსა წერილებმა მის ტახტამდე.

ხელმწიფევ, განგებამ მოგავლინათ თქვენ ამ ქვეყნად, რათა გაუადვილოთ, დაეხმაროთ და მფარველობა გაუწიოთ კაცობრიობას. ყველაზე უფრო შორეულ ხალხებს იგივე უფლება აქვთ, რაც მათ, რომლებსაც აქვთ ბედნიერება იფენენ თქვენი მეზობლები, იგრძნონ თქვენი სიდიადისა და თქვენი ძლიერების ზემოქმედება.

ჩემი ოჯახი 1200 წელია მეფობს ხალხებზე, რომლებსაც მე ვხელმძღვანელობ, ჩემი სამეფო უწინ გადაჭიმული იყო შავ ზღვამდე. მე ვერ კიდევ შემძლო აქ მშვიდობიანად საიმოვნება, რუსეთის, ამ ბარბაროსული³ სახელმწიფოს, სისარბეს რომ მასში არ გაეღვიძებინა პროექტი ჩემი სიმშვიდის დარღვევისა და გამოეწვია უცხო ომები, რათა უფრო იოლად დაუფლებოდა ჩემს სამეფლობელოებს, დამუქრებოდა ჩემს არსებობასაც კი. ეს ომები დიდ სისხლისღვრას მოითხრვენ, მაგრამ ჩვენ უმაღ ამ სისხლისღვრას ვარჩევთ, ვიდრე დავემოწინაოთ რუსეთს⁴. მე რომ იმედი არ მქონდეს გაიმარჯვო და დავამარცხო ჩემი მტერი⁵, ამაოდ არ დავამყარებდი იმედს ყველაზე მონარქისაგან, რომელსაც ანახიათებს თავისი მართლმსაჯულობით და სულის სიძლიერით სუსტის წამოყენება და დაჩაგრულისადმი დახმარება.

თქვენს უდიდებულესობას ვანლობ ჩემს ბედს. მის სიდიადეს ვთხოვ მისივე შესაყერის მფარველობას, დახმარებას და მხარდაჭერას. ყველაფერმა ხელი შეუწყო თქვენს წამოწყებებს, ხელმწიფევ, და ვერავითარი წინააღმდეგობა ვერ

შეაჩერებს თქვენს წინსვლას. თვითონ ღმერთისაგან გაქვთ მომადლებული მსოფლად და უფლება, რომელსაც თქვენ ახორციელებთ და გაკვირვებულ მსოფლიონ ტაცებაში მოკვავს თქვენი ხასიათის სიძლიერეს. თუ თქვენი მხარედებუნა-მაკლდება, შე შევიწხები მსხვერპლი რუსეთის ამბიციისა, საშუალებები არ დააკლდება თქვენს უდიდებულესობას, რათა დამიხსნას მისი უფლისაგან. გავაკეთებ ყველაფერს, რასაც თქვენი უდიდებულესობა მოითხოვს ჩემგან და შევასრულებ მის ბრძანებებს უერთგულესად.

ვებრავ ვიმედოვნო, რომ თქვენი უდიდებულესობა მიიღებს მხედველობაში ჩემს თხოვნას, არ უკუაგდებს სურვილებს ჩაღბისა, რომელსაც სურს თქვენი მძლავრი მკლავის მფარველობის ქვეშ ყოფნა, ელოდება შეინარჩუნოს თავისი არსებობა და თავისუფლება, მხოლოდ თქვენი უდიდებულესობის წყალობით დააღწიოს თავი მწაგვრელ ტირანიას.

შე ვევედრები თქვენს უდიდებულესობას პატივი დამდოს და პასუხით მარუგეშოს, რომ მან ჩემი თხოვნა შეიწყნარა და ჩემი იმელები განხორციელდება.

თქვენი უდიდებულესობისა,
სოლომონი მეფე საქართველოსი⁶.

აპისკა⁷, 1810 წლის 20 თქტომბერი.

¹ იგულისხმება ნაპოლეონ I.

² იგულისხმება იმერეთის მეფე სოლომონ II.

³ სიტყვა „პარპაროსული“ არ არის სოლომონის მიერ ქართულად შედგენილ წერილში.

⁴ „ჩვენ უნდა ამ სისხლისღვრას ვარჩევთ, ვიდრე დავებრძინოთ რუსეთს“. არ არის სოლომონის წერილში.

⁵ არც ეს წინადადებაა სოლომონის წერილში.

⁶ სოლომონის მიერ ქართულად შედგენილ წერილში კი წერია: „მეფე სოლომონი იმერეთისა“.

⁷ ანაღვიზის სახელწოდების თურქული ვარიანტი.
Archives. Paris. "Perse", t.XIII, t.XIII, ff.320-321.

№8

1811 წლის 6 იანვარი¹.

№22²

მისი უდიდებულესობა იმპერატორისადმი³ მეფე სოლომონის მიერ ქართულ ენაზე გაგზავნილი წერილის თურქული ვერსიის თარგმანი, რომელსაც აქვს ხელისმოსწერა: იმერეთის მეფე.

მიმართვა,⁴

მისი საიმპერატორო უდიდებულესობას, უმაღლესობას, უდიდესს, უძლიერეს მონარქს, დიდი რომის იმპერატორს, ფრანგთა კეისარს, ნაპოლეონს, მთელი დასავლეთის დიდ მბრძანებელს — უგულმოსწყალებს იმპერატორს.

უავგუსტოესო, უგულმოსწყალებსო იმპერატორო, ღმერთის შემდეგ მეფეთა-მეფეო.

მას შემდეგ, რაც რუსუბლიკის ერთსულეობაში სურვილია მოვიწოდოთ
თქვენ საფრანგეთის საიმპერატორო კეთილშობილური გვირგვინისაკენ. ჩვენ
ვინაშა ვარმოვადგენით თქვენ რამდენიმე უმორჩილესი თხოვნა.

ჩვენ ამ თხოვნაში ვარმოვადგენით თქვენს უდიდებულესობას, ქრისტიანობის უმაღლეს მეთაურს, რომ მოსკოვის იმპერატორმა ჩვენ უსამარ-
თლოდ და უკანონოდ ჩამოგვართვა ჩვენი სამეფო ხელისუფლება; რომ ამ იმპე-
რატორს არ ჰქონდა ამისათვის არავითარი უფლება, რომ რაც შეეკვებება ჩვენ,
არ ვაგვანდა რა არც ძალა წინააღმდეგობის გასაწვეად იარაღით ხელში ჩვენი
სამეფოებელოების დამყრობისადმი, არც საშუალებები კანონიერად დაგვებრუ-
ნებინა ისინი უზურპატორისაგან, ეს ორმაგი უძლეურობა საქმარისა ჩვენი
უმოქმედობის გასამართლებლად; და, რომ მხოლოდ საჭიროა თქვენს საიმპე-
რატორო უდიდებულესობამ იცოდეს უფლების ჩამართმევის იმ შეუბრალებელი
აქტის შესახებ, რაც ჩაიდინა ჩვენს მიმართ მოსკოვის შემოსხრებულმა იმპე-
რატორმა, რამდენადაც ღვთის წყალობით თქვენს საიმპერატორო უდიდებულე-
სობამ ბუნებრივად და საკაცობრიო კანონების თანახმად გააერთიანა თავის
ხელში მიწის ყველა მპრძანებელთა ხელისუფლება, ძალა და ავტორიტეტი,
შემქმნელმა ღვთაებამ მხოლოდ იმისათვის მოგავლინათ ქვეყანაზე და აღკვერ-
ვათ ყველა სიკეთით, რომ დაამყროთ წესრიგი ძლიერებითა და სამართლიანო-
ბით, ამიტომაც თქვენ ბრძანდებით უმაღლესი გამრიგებელი ყველა მპრძანებლი-
სა. შესაძლებელია ჩვენი მიმართვა თქვენი კანონიერი ხელისუფლებისადმი არ
იქნას დაშვებული და მიღებული? ვინაიდან, ვიდრე ჩვენ ყველა ვართ მზის
ქვეშ მპრძანებულნი — ვალიარებთ მხოლოდ თქვენს საიმპერატორო უდიდებუ-
ლესობას, იგი მოაწესრიგებს ჩვენ სასურველ მოთხოვნებს და მუარველობას
გაუწვევს სუსტს ძლიერის წინააღმდეგ.

სწორედ ამასთან დაკავშირებითაა, ჩემო უავეუსტიესო, უძლიერესო იმპე-
რატორო და შეუდარებელი მპრძანებელი, მე უმორჩილესად ვქმნობი თქვენი
საიმპერატორო უდიდებულესობის წინაშე, ღე, ღლითიღლე, საათობით იზრდებო-
დღეს მისი ღიღება და ბუღნიერება! რათა მან მიუმატოს თავის ღიღებულ ტი-
ტულებს აზიის იმპერატორის ტიტული! მაგრამ, ღე, მან ინებოს განმთავი-
სუფლოს მილიონ ქრისტიან სულთან ერთად მოსკოვის იმპერატორის შეუბრა-
ლებელი უღლისაგან; ან მისი მალალი შეამავლობით, ან მისი ფოვლისშემძლე
მარჯვენის ძალით და მან მომთავსოს მუარველობაში მისი მეთაურობით არსე-
ბულ ჩრდილქვეშ!

მიიღეთ ჩემი დადასტურება ჩემი მუღმივი ლოცვისა და ღრმა პატივისცე-
მისა, რომლითაც მე ვიმყოფები.

უმაწყაღესო, მეტად უხვო იმპერატორო,
თქვენი საიმპერატორო უდიდებულესობის
საბრალო მსახური.

იმერეთის და მისი მზარეთა მეფე,
დაწერილია 1811 წლის 6 იანვარს.

ბეჭდის ღეგნდა: იმერეთის მეფე სოლომონი.

თარგმნილია თურქული ვერსიიდან, ჩემს მიერ ქვემოთხელისმოქმედების სა-
ელნოს მრჩეველი, ოტომანის პორტასთან პერაში, მისი უდიდებულესობის
ფრანგთა იმპერატორის, იტალიისა მეფისა და ა.შ. და ა.შ. ფიცილი საქმედებში
რწმუნებული.

კონსტანტინეპოლი, 1811 წლის 28 ივნისი.

ხელმოწერილია: როუენი³

¹ მიწერილია სხვა ხელით.

² მიწერილია სხვა ხელით.

³ იგულისხმება ნაპოლეონ I.

⁴ ჩვენ არ ვიცით ამ წერილის ფრანგული თარგმანი რამდენად ემთხვევა ხელმოწერის მიერ ქრ-
თულად შედგენილ წერილს. მით უფრო, რომ ეს წერილი ვერ ქართულიდან თურქულად თარგმ-
ხელი შემდეგ - ფრანგულად.

⁵ Archives. Paris. "Perse", t.XIII, ff.287-290.

N. 9.

6 janvier 1811¹

22

Traduction de la version turque d'une dépêche adressée en idiome
géorgien Sa Majesté l'Empereur par le Prince Salomon,
qui se signe Roi d'Imirette.

Suscription.

A Sa Majesté Impériale, le très sublime, très grand, très puissant Mo-
narque l'Empereur de la grande Rome, le César des Français, Napoléon, le
Grand dominateur de tout l'occident _ Empereur très miséricordieux.

Très auguste, très miséricordieux Empereur, après Dieu Roi des Rois.

Depuis que le voeu unanime de la République vous appella la noble
couronne Impériale de France, nous nous empressâmes de vous soumettre
quelques humbles requêtes.

Nous y représentions Votre Majesté, comme au Chef Suprême de la
Chrétienté, que l'Empereur de Moscou nous avoit injustement et contre la
Loi, destitué de notre royauté; que cet Empereur n'y avoit aucune espèce
de droit; que quant nous, n'ayant eu ni la force de nous opposer, les ar-
mes la main, l'envahissement de nos états, ni les moyens de nous les
faire légalement restituer par l'usurpateur, cette double impuissance suffi-
soit pour excuser notre inaction; et qu'il n'appartenoit qu' Votre Majesté
Impériale de connaître de l'acte de spoliation impitoyable commis envers
nous par le susdit Empereur de Moscou; puisque avec le Secours de Dieu.

Votre Majesté Impériale a réuni naturellement et d'après les Loix humaines le pouvoir, la force et l'autorité de tous les Souverains de la terre dans les seules mains, le Divin Créateur Vous ayant uniquement mis au monde pour y établir l'ordre par la puissance et la justice dont il Vous a donné lui même. Vous êtes donc l'ordonnateur Suprême de tous ces Souverains. Seroit-il possible que notre recours votre autorité légitime ne fut pas admis et accueillie? Car tous tant que nous sommes de potentats sous le soleil – nous ne reconnaissons que Votre Majesté Impériale pour l'arbitre universel qui redresse tous les torts, règle les satisfactions exiger et protège le faible contre le fort.

C'est sous ces rapports, men très auguste, très Puissant Empereur et incomparable ordonnateur, que je me prosterne humblement devant Votre Majesté Impériale. Puisse-t-elle de jour en jour, d'heure en heure, croître en dignités et en bonheur! Qu'elle ajoute Ses glorieux titres celui d'Empereur de l'Asie! Mais qu'elle daigne m'affranchir, avec un million d'âmes Chrétiennes du joug de l'impitoyable Empereur de Moscou; soit par Sa haute médiation, soit par la force de son bras tout-puissant et qu'elle me place sous l'ombre tutélaire de sa protection!

Agréez l'hommage de mes prières continuelles et du profond respect avec lequel je suis.

très clément, très généreux Empereur,
de Votre Majesté Impériale
Le pauvre serviteur,
Le Roi d'Imirette et
de ses contrées.

Ecrit le 6 Janvier 1811.

La Légende du Sceau est;
Le Roi d'Imirette Salomon.

Traduit, sur la version Turque, par moi soussigné, Conseiller d'ambassade, Ex-Chargé d'affaires de Sa Majesté l'Empereur des Français, Roi d'Italie, etc., près la Porte Ottomane Pera les Constantinople le 28 Juin 1811.

Signé: Ruffin².

¹ მიწერილი სხვა ხელით.

² Archives. Paris. "Perse", t. XIII, ff. 287-290.

1821 წელს თბილისში გაიხსნა საფრანგეთის სამეფოს საკონსულატი. სულაღ დანიშნა ჟაკ ფრანსუა გამბა (1763-1833). მას ოფიციალურად ეწოდებოდა საფრანგეთის „მეფის კონსული თბილისში“¹. საფრანგეთიდან წამოსვლამდე გამბამ ვრცელი მოსახერხებელი ბარათი წარუდგინა პარიზში თავის საგარეო საქმეთა მინისტრს ვიკონტ დე მონმორანსის იმის შესახებ, თუ როგორ ჰქონდა მას წარმოდგენილი თავისი მუშაობა საქართველოში, კერძოდ, აღმოსავლეთის ქვეყნებში საფრანგეთის ვაჭრობის გაფართოებასთან დაკავშირებით. გათვალისწინებული იყო საფრანგეთის საქონლის – შაქრის, ფაფის, ღვინოს (ბორდოს და შამპანურის), ღვინის, სამრეწველო საქონლისა და სხვ. გატანა აღმოსავლეთის ქვეყნებში შავი ზღვისა და საქართველოს გავლით².

1821 წლის სექტემბერში კონსული გამბა უკვე პეტერბურგშია, ხოლო 1822 წლის 3 თებერვალს პეტერბურგიდან იგი თავის მინისტრს დე მონმორანსის ატყობინებდა, რომ პეტერბურგში საფრანგეთის საელჩოს თანამშრომლებმა მას ურჩიეს გაეშვაზავროს არა პირდაპირ თბილისში, არამედ – ოლესაში, ხოლო იქიდან გემით – სამეგრელოში. მონახულოს ეს მხარე და შემდეგ ჩავიდეს საქართველოს დედაქალაქ თბილისში³. ეს გაბმას საშუალებას მოსცემდა შეესწავლა სავაჭრო ვაზა შავი ზღვის საქართველოს სანაპიროებიდან, სამეგრელოსა და იმერეთის გავლით თბილისამდე. კონსული გამბა ასევე მოიქცა: იგი პეტერბურგიდან ოლესაში ჩავიდა, ოლესიდან გემით გაეშვაზავრა და 1822 წლის 7 ივნისს სოხუმში ჩავიდა.

მომავლისათვის სავაჭრო საქმეების შესწავლის მიზნით კონსული გამბა რვა დღე დარჩა სოხუმში. სოხუმიდან იგი რედუტ-კალეში (დღეს ყულევი) ჩავიდა, სადაც ცუდი ამინდის გამო, იგი 15 დღე დარჩა, ორი კვირის შემდეგ გამბა პარიზს ატყობინებდა: „რედუტ-კალეიდან ვაგეშვაზავრეთ და იმერეთის დედაქალაქ ქუთაისში ჩავდივით. აქ ვერხვალ-გუბერნატორი ადვილზე არ იყო. ამბობენ, რომ 4 თვეა, რაც ქუთაისში არ არისო. ვაღაპვწვიტე დავრწმუნოიფოვი ქუთაისში ერთი თვე და ცხენზე შემჯღარს დამითვალიერებინა ეს „ძველი მიმეფო“. ჩემს მოგზაურობაში მახლდინენ: ქალაქის თავი, ინჟინერი და რამდენიმე ადვილობრივი დიდებული. ვაგეცანიით ამ მხარის ხენჩვეულებებს“.

კონსული გამბა ამ მოგზაურობის დროს ათვალიერებდა გზებს და დანტერესებული იყო სავაჭრო საკითხებით. იგი დაახლოებით სამი კვირა დარჩა ქუთაისში. „სამი კვირის შემდეგ, – წერდა იგი, – თბილისში ჩავედი. აქ ვერხვალ გუბერნატორის ნახვა მინდოდა, რათა მისთვის მომეხსენებინა ჩემი მოსახერხებელი სამეგრელოს მხარის შესახებ; რედუტ-კალესა და თბილისს შორის კომუნიკაციების დადგენის შესახებ“⁴.

1822 წლის 22 აგვისტოს კონსულ გამბა თბილისიდან პირველ ვრცელ წერილს უგზავნის თავის მინისტრს დე მონმორანსის⁵. წერილში ნაქამია, რომ იგი მშვილობიანად ჩავიდა საქართველოს დედაქალაქ თბილისში. სურდა

მასწავლებელი მეფის ნაცვალს ერმოდოვს, მაგრამ იგი ადვილზე არ იყო. ამ წერილში გამბა თავისი მინისტრის ყურადღებას მიაქცევს ამ მხარეში ინტელექტულების აქტიურობას, მათ სავაჭრო რეკონსტრუქციებს; მოუთხოვს ქვეყნის ეკონომიკური-საფინანსოების სავაჭრო ურთიერთობის გაუმჯობესების შესახებ და რეკონსტრუქციას - ქუთაისი - თბილისის სავაჭრო გზის გაძლიერებაზე. აქვე ნათქვამია, რომ მას ასეთივე შინაარსის წერილი მზადა აქვს ერმოდოვისათვის წარსადგენად. პარიზში გაგზავნილი შექმნილია წერილიდან ვეუბულობით, რომ გამბა პირადად შეხვედრია ერმოდოვს და მოუხსენებია თავისი აზრი საქართველოს გავლით, აღმოსავლეთის ქვეყნებთან საფინანსოების ვაჭრობის გაუმჯობესებაზე⁶.

გამბას აზრით, საფინანსოების საქონლით დატვირთული ვაჭრები იდეალური პირობები რეკონსტრუქციას მიაღებდნენ. აქედან ეს საქონელი სამეგრელოსა და იმერეთის გავლით უნდა ჩაეტანათ თბილისში. ამისათვის, მისი აზრით, საქონლი იყო საქართველოს ტერიტორიაზე გზების სათანადოდ შეკეთება და ხიდების აგება. ფეხლა ეს სამუშაო, წერდა გამბა, „თუ კარგად იმუშავებენ, უნდა დამთავრდეს 1823 წლის შემოღობვისმდე... ფეხლა სავაჭრო საქონელი, დაახლოებით 130-დან 140-მდე საზღვაო ტვირთი, ყოთებში ჩაღებულად, რომელიც საფინანსოებიდან სამეგრელოში ჩავა, რეკონსტრუქციადან ქუთაისზე და შირაქანზე გავლით 12 დღეში თბილისში უნდა ჩავიდეს“.

გამბას აზრით, აღმოსავლეთის ქვეყნებთან საფინანსოების ვაჭრობისათვის საქართველოზე გავლით გზა უფრო ხანგრძლივი იყო, ვიდრე კონსტანტინოპოლ-არზრუმზე გავლით. საბუთებიდან ჩანს, რომ გამბას ამ ცნობებს დადებითი გამოხმაურება გამოუწვევია საფინანსოების სავაჭრო წრეებში⁷. გამბა თბილისიდან კვლავ გაემგზავრა დასავლეთ საქართველოში და ახლა უფრო დეტალურად დაათვალიერა საფინანსოების სავაჭრო საქონლის გასავლელად გათვალისწინებული გზები, ხიდები და პუნქტები.

თბილისში დაბრუნებული გამბა წერდა: „ფინანსები, რომლებიც სამეგრელოში ჩამოვლენ, იქ ადვილად შეძლებენ გადმოტვირთონ საქონელი...“⁸ პარიზში გაგზავნილი წერილის თან ერთიდა საქართველოს რუკა⁹, სადაც წითელი ვარსკვლავებითაა აღნიშნული: სოსუმ-კალეს ციხესიმაგრე, ანაკლის ციხესიმაგრე (მდ. ინგურის შესართავთან), რეკონსტრუქციას ციხესიმაგრე (მდ. ხობისწყლის შესართავთან მარცხენა ნაპირზე), რიონ ვიას ციხესიმაგრე (მდ. რიონის მარჯვენა ნაპირზე), ფოთში თურქების ციხესიმაგრე (მდ. რიონის მარცხენა ნაპირზე). ასევე აღნიშნულია პატარა კუნძული მდ. რიონის შესართავთან და ბათუმი.

რუკაზე აღნიშნულია ზუგდიდი (დადიანის რეზიდენცია), თზურგეთი (გურიის რეზიდენცია). ასევე, სონი, ბაღდადი და მდინარეები. იმავე რუკაზე აღნიშნულია რეკონსტრუქციადან თბილისიამდე ადვილები, სადაც სავაჭრო გზას უნდა გაეწვლი (ხორვა, ხანარბელი, აბაშა, მარანი, გუბისწყალი, ქუთაისი, ჩოღაბური, ფორილა, საკორეთი, პავარელი (?), მონთი, სურამი, ავარები, ჭალა, მუხრანი, მცხეთა). ამ პუნქტებს შორის მანძილი ვერსებითაა მითითებული.

გამბას აზრით, თბილისამდე მშვიდობიანად მისული საფრანგეთის საკონსულოში შექმნილი მთავრობის და სპარსეთის ყურადღება, ხოლო იქნებამ საქონელს ვხა გაეხსნებოდა აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებისაკენ მხრივ, ეს საქონელი მოხვდებოდა მახანდრანში, ვილიანში და მთავრად კასპიის ზღვამდე, ხოლო იქიდან კი მდ. ვოლგით, რუსეთის ჩრდილოეთ ქალაქამდე, ყველა ამ ადგილებისათვის, წერდა, გამბა, სავაჭრო ცენტრი იქნება თბილისში, სადაც განუწყვეტლევ მოვა საფრანგეთის საქონელი რელუტ-კალედან¹⁰.

საფრანგეთიდან საქონელი წამოვიდოდა ვერმანიაზე და სამხრეთ რუსეთზე ვავლით, ხოლო იდეხიდან - პირუდაბირ რელუტ-კალედან. ამასთან დაკავშირებით, საფრანგეთის სპეციალური შეთანხმებები უნდა დავლო ვერმანიასთან და რუსეთთან. ამ საკითხს ეძღვნება გამბას ერთი ვრცელი წერილი¹¹.

რელუტ-კალედან შეიქმნა საბაჟო და კარანტინი, ხოლო თბილისში - საბაჟო. გამბამ მთავრობა ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორის ბრძანებას რელუტ-კალედან ქუთაისში საქონლის ჩატანისა და მისი თბილისში გაგზავნის შესახებ. ამავე გზით საფრანგეთისაკენ უნდა წასულიყო აღმოსავლეთის ქვეყნების საქონელი: ქაშმირის შალეული, შირაზის თამბაქო და სხვ.¹²

1824 წლის 4 თებერვალს პარიზში გაგზავნილ წერილში გამბა ჩამოთვლის სავაჭრო სომადლების რაოდენობას (მათი სახელწოდებისა და ტვირთის აღნიშვნით), რომლებიც 1823 წ. იანვრიდან 1824 წ. იანვრამდე ტრაპიზონიდან, კონსტანტინოპოლიდან, იდეხიდან, სევასტოპოლიდან, ქერსიდან, ტავანროგიდან და სოხუმ-კალედან რელუტ-კალედან ჩავიდნენ¹³. ცნობაში საქონლის რაოდენობა მოცემულია წონისა და ზომის აღნიშვნის ვარეშე, მაგალითად, მარსელიდან რელუტ-კალედან მოვიდა ვეხი: ტონაჟი 120, კეიბაჟი - 12; რა მოაქვს: შაქარი - 80 ათასი, ღვინო - 8 ათასი, მთელი - 6 ათასი, ფურადი ტილო - 12 ათასი, ვალანტურის საყრები - 5 ათასი და სხვ. ყველა ფრანგული წარმოებისაა. მათი საერთო ღირებულება შეადგენს დაახლოებით 140 ათას ფრანკს.

ერთხანს გამბა პარიზში დაბრუნდა. საქართველოში მის მოვალეობას ხელონი ასრულებდა. ამ დროს საფრანგეთიდან საქართველოში ჩამოვიდა ვინმე ბეზუმე, რომელსაც საქართველოში ხე-ტყის მდგომარეობა აინტერესებდა. მან იმოგზაურა იმერეთსა და სამეგრელოში, დაათვალიერა იქური ტყეები.

გამბამ პარიზში სავაჭრო საქმეთა სამინისტროს წარუდგინა საფრანგეთ-საქართველოს სავაჭრო კომპანიის შექმნის პროექტი¹⁴. აქ ლაპარაკია სამეგრელოსა და აფხაზეთის ნავსადგურების (რელუტ-კალე, სოხუმ-კალე) გამოყენებაზე სავაჭრო მიზნით. აქვეა „საქართველოში სავაჭრო კომპანიის დაარსების“ უკვე შემუშავებული პროექტი¹⁵.

გარდა თბილისისა საფრანგეთის კონსულები მუშაობდნენ თეირანში, თავრიზში, არზრუმში; ვიცე-კონსულები - ბაქოში, ქუთაისში, რელუტ-კალეში; საკონსულოს აგენტი - ასტრახანში. აქედან ველაზე მნიშვნელოვანი იყო თბილისის საკონსულო, რომელსაც გარდა ვაჭრობისა, სხვა საქმეებიც ვადა

ბილა. მავალითად, მას უნდა ეზრუნა ფრანგული ენის შესწავლისა და გაგრძელების ცენტრის შექმნაზე თბილისში. 1828 წელს თბილისში 64 ფრანგი ცხოვრობდა¹⁶.

1827 წელს რეღუტ-კალეს შესახებ გამბა პარიზს ატყობინებდა: „რეღუტ-კალეს საბაჟო შემოსავალი, წინა წელთან შედარებით, 120 ათასი ვერცხლით ანუ 480 ათასი ფრანკით გაიზარდა. თუ ასე გაგრძელდა, იგი დიდ მოგებას მისცემს არა მარტო საფრანგეთს, არამედ რუსეთსაც“¹⁷. აქვე ლაპარაკია რეღუტ-კალეს ნავსადგურის გაფართოებაზე და რეღუტ-კალედან თბილისამდე გზების შეკეთებაზე და ხიდების აგებაზე.

1826 წელს პარიზიდან თბილისის საკონსულოში ჩამოვიდა ახალი თანამშრომელი - ვიქტორ ლეტელიე, ქართული ენის მკვლევ¹⁸. გამბა ითხოვდა თავის მინისტრისაგან, მიეცათ ვ. ლეტელიესათვის ღირსეული ხელფასი „იმ საქმისათვის, რომლითაც იგი ძირითადად დაკავებულია, რათა შეძლოს ქართული ენის ღრმად შესწავლა და კავკასიის სხვა ენების გაცნობა“¹⁹. თბილისის საკონსულოში იყო მეორე ფრენგი - მორენი, რომელსაც დავალებული ჰქონდა საქართველოს ფაუნის შესწავლა და იშვიათი მცენარეების საფრანგეთში გატანა, მას საფუძველი უნდა ჩაეყარა სამხრეთ საფრანგეთში აბრეშუმის განვითარებისათვის²⁰. ამავე საბუთებში ლაპარაკია საქართველოში შაქრის (თბილისში), თამბაქოს (სამეგრელოსა და იმერეთში), აბრეშუმის (თიბის საქართველოში) და ასევე ბამბის, ბრინჯის, შაფრანის ვაშლის, ხაზვის, ჭიაფურის (ხაღებავის) წარმოების გაფართოებაზე²¹.

1833 წელს გამბა კონსულის პოსტზე შეცვალა დე კასტიონმა, ხოლო 1847 წელს ეს უკანასკნელი შეცვალა ლოქსერომ. კონსული ლოქსერი გამბას მსგავსად თბილისში ჩამოვიდა ოდესა, სუსემ-კალე, რეღუტ-კალე, ქუთაისის გავლით²². პარიზში ვაგზავნილ მის წერილებში აღწერილია რეღუტ-კალე, მარანი, ქუთაისი, ვორი, თბილისი, სხვა წერილებში მოხსენიებულია მისი მოგზაურობა აფხაზეთში, კერძოდ, გაგრასა და ბიჭვინთაში²³.

კონსულ ლოქსერი უფრო ვრცლად აღწერს რეღუტ-კალეს, რომელიც მისი სიტყვებით, უცხოეთიდან ამ მხარეში მოსული და თბილისისკენ მიმავალი სავაჭრო საქონლის მთავარი ცენტრია. იგი წერს: „ზოგიერთს უკვირს ამ ადგილის შერჩევის სამართლიანობა. მართლაც რეღუტ-კალეში მისაღვლოში ძნელია, რეიდი ღიაა, ნაპირი დაბალია ისე რომ, პატარა წყალწყვიის გაშებიც კი იბულებულნი არიან ღუზა გაშლილ ზღვაში ჩაუშვან. პლაჟი წყნარი ამინდის დროსაც კი საშიშია. მოსახლეობა ცოტაა. პატარა სახლებია. პატარა ციხე-სიმაგრე“. რეღუტ-კალედან ქუთაისამდე „გზა მიდის მდ. ხობისწყლით, იგი არხით გადაღის მდ. რიონზე, შემდეგ გზა გადის მარანზე და მიდის ქუთაისამდე. ზამთარში აქ წყლის დონე მაღალია, მაგრამ ზაფხულში (ივნის-აგვისტო) - მეტად დაბალია“²⁴.

1862 წლის ცნობებში ნათქვამია, რომ საქართველოში ცხოვრობს 158 ფრანგი²⁵. 1864 წლის დეკემბრიდან საკონსულოს მასალებში უკვე მოხსენიებულია ფოთის საბაჟო²⁶. 1865 წელს საქართველოზე გავლით ვეროპაში ვაი-

ტანეს: ჰამბა, ჰამბის ნელდუელი, შუარი, ხელდუელი, აბრეშუმის ნელდუელი, აბრეშუმის ნაწარმი, თამბაქო, მატყლის ქსოვილი, ნელი და დამუშავებული ლითონი, ჩაი, ხელი, ძუა, ნელი და დამუშავებული ტყეა, ხალხაგებამა, ცვლეული, დაკლული საქონელი და სხვ. სულ 24.470.332 ფრ. დირხების²⁷. ხოლო 1866 წელს 27 მილ. ფრანკის დირხებულების იგივე საქონელი²⁸.

1867 წლის 21 სექტემბრის წერილში კონსული აცხადებდა საქონის ფოთში ვიცე-კონსულის დანიშვნის შესახებ. ვინაიდან პროექტი უკვე შეუდგენია ინგლისის კომისიას. ამასთან დაკავშირებით ინგლისელების აქტიურობა გაზარდა ამ მხარეში²⁹. კონსული მოუთითებდა, რომ ინგლისელები უკვე ამრებდნენ ფოთში ვიცე-კონსულის დანიშვნას.

თბილისი-ფოთის რკინიგზის გაყვანას დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ სახელეთის სახელმწიფოები. ზემოხსენებულ წერილში ნათქვამია, რომ ფოთი-თბილისი-ბაქოს რკინიგზით დაკავშირების შემთხვევაში, ფოთი ერთ-ერთი სავაჭრო ცენტრი განდებოდა და შავი ზღვის სანაპიროზე ფოთიდან დაიწებოდა სავაჭრო გზა³⁰. აქვე კონსული დამატებს, რომ ამიერიდან უნდა დამყარდეს სავაჭრო საზღვაო გზა ფოთსა და მარსელს შორის, რასაც უნდა მოჰყოლიოს საფრანგეთის ვაჭრობის გაფართოება აღმოსავლეთის ქვეყნებთან ვერ ზღვი, ხოლო შემდეგ ხმელეთით - ფოთზე და თბილისზე გავლით³¹.

ამიერიდან რეღუტ-კალე ნელ-ნელა ჰკარგავს მნიშვნელობას, სამევიწიფე იზრდება ფოთის ნავსადგურის იმპორტი და ექსპორტი: მან შეადგინა 1866 წელს 53 169 636 ფრ., 1867 წელს - 48 546 164 ფრ., 1868 წელს - 56.613.724 ფრ. ამ შემთხვევაში პირველი ადგილი ეკავა იმპორტს. იგი იზრდებოდა და ხუთმეტე წლის განმავლობაში მან წელიწადში 2 მილ. ფრანკი შეადგინა³². ექსპორტი შედარებით ცვალებადი იყო: 1866 წელს მან შეადგინა 20,5 მილ.ფრ., 1867 წელს - 14,5 მილ.ფრ., ხოლო 1868 წელს - 20,5 მილ. ფრ.³³.

„თბილისი-ფოთის რკინიგზის გახსნა, - წერდა კონსული, - კიდევ უფრო გაზრდის ვაჭრობას... რუსეთის მთავრობა დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს ფოთის, როგორც შავი ზღვის სანაპიროს ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ნავსადგურის გაზრდას. ფოთის ნამდვილად დიდი მომავალი აქვს და ამიტომ აუცილებელია საფრანგეთს აქ ჰყავდეს თავისი ვიცე-კონსული“³⁴.

ამ დროს თავისი მთავრობის დავალებით ფოთში ჩავიდა ავსტრია-უნგრეთის იმპერიის კონსული ტრაპიზონში. იგი ფოთში დარჩა რამდენიმე დღე, ტრაპიზონში დაბრუნებისთანავე, ვინაში ვაგზავნილ წერილში იგი თავის მთავრობას ურჩევდა ფოთში საკონსულოს გახსნას. ვინაიდან, წერდა იგი, „ფოთი არის კავკასიის ყველი სპარსეთში ტრანზიტის ერთადერთი პუნქტი ამ რაიონში. ფოთის მნიშვნელობა ყოველდღიურად იზრდებოდა“³⁵.

ფრანგებსაც უნდოდათ მიუღლით მონაწილეობა როგორც თბილისი-ფოთის რკინიგზის გაყვანაში, ისევე ფოთის ნავსადგურის მშენებლობაში. თბილისში ჩამოსულმა ერთ-ერთმა ფრანგმა ინჟინერმა კოტარმა სურველი გამოთქვა თავისთავზე აეღო ფოთის ნავსადგურის მშენებლობის საქმე. თბილისი-ფოთის

რკინიგზის გაყვანა, როგორც თქვა, თბილისის კომპანიამ ითავა. მისი მშენებლობა 1872 წლის მაისში უნდა დაეწყოთ³⁶.

1871 წელს თბილისში გაიხსნა ავსტრია-უნგრეთის იმპერიის საკონსულო. ამ დროს თბილისში უკვე არსებობდა საფრანგეთის, გერმანიის, თურქეთისა და სპარსეთის საკონსულოები. გათვალისწინებული იყო იტალიის საკონსულოს გახსნა თბილისში და ვიცე-კონსულების დანიშვნა: საფრანგეთისა ფოთში, ხოლო ინგლისისა - თბილისსა და ფოთში³⁷.

საფრანგეთის კონსული თბილისში ტრამპეზური დიდ ქურაღლებას აქცევდა საქართველოს წიაღისეული სიმდიდრეების ექსპლუატაციას. 1869 წელს თბილისიდან გაგზავნილ ერთ-ერთ წერილში იგი აღწერდა საქართველოს მინერალურ რესურსებს. სამკურნალო წყლებს (კერძოდ ცხელ წყლებს), ნავთობს, რკინის მადნეულს, სპილენძს, ვერცხლს, ტყვიას, კობალტს და მიუთითებდა მათ მნიშვნელობაზე³⁸.

იმავე კონსულის 1870 წლის ანგარიშში ნათქვამია, რომ 1869 წელს ამიერკავკასიიდან ევროპაში გაიტანეს 19 685 860 ფრ. ღირებულების საქონელი (ბამბა, მატყლი, აბრეშუმის პარკი, ნელლი და დამუშავებული ღვითი, დაკლული გარეული ღორი და სხვ.)³⁹. ფოთისა და ბათუმის ნავსადგურებში 1871 წელს შემოვიდა 19.264.796 ფრ. და გავიდა 14.759.372 ფრ. საქონელი. ე.ი. იმპორტმა და ექსპორტმა შეადგინა დაახლოებით 34 მილ. ფრანკი. შედარებისათვის: იმავე წელს კასპიის ზღვით შემოიტანეს 5.513.584 ფრ. და გაიტანეს 2.472.784 ფრ. საქონელი, სულ 7.992.368 ფრ. საქონელი⁴⁰.

1871 წელს ფოთისა და ბათუმის ნავსადგურებში შემოვიდა და გავიდა დაახლოებით ათასი დატვირთული იალქნიანი ნავი და გემი. თბილისი-ფოთის რკინიგზის გაყვანის შემდეგ სწრაფად გაიზარდა ამიერკავკასიის (ფოთი-თბილისი-ბაქო, ბათუმი-თბილისი-ბაქო) რკინიგზის შემოსავალი⁴¹.

საქართველოში საფრანგეთის კონსულებისა და ვიცე-კონსულების აქტიურ მუშაობაზე მიუთითებს შემდეგი მონაცემები: 1872 წელს თბილისის საკონსულოში შემოვიდა და გავიდა 160 ათასი დეკუმა, ქუთაისის ვიცე-საკონსულოში - 50 ათასი, ფოთის ვიცე-საკონსულოში - 17 ათასი. (შედარებისათვის: იმავე წელს ბაქოს ვიცე-საკონსულოში შემოვიდა 40 ათასი დეკუმა)⁴².

თბილისის საკონსულოს ცნობების მიხედვით, ამიერკავკასიის გუბერნიებში 1871 წელს მოსახლეობის რიცხვი შეადგენდა⁴³:

ტერიტორია კვ. ვერსი	ქალაქებში		სოფლებში		სულ	
	კაცი	ქალი	კაცი	ქალი		
თბილისის გუბ.	35375	57501	40891	267528	240664	606584
ქუთაისის გუბ.	18285	9468	7319	308211	280693	605691
ბაქოს გუბ.	34247	37506	31229	234909	209816	513560
ერევნის გუბ.	22867	29957	23342	209318	189384	452001

1872 წლის 22 ოქტომბერს თბილისი-ფოთის ხაზზე რკინიგზის მოძრაობა გაიხსნა. ამრიგად, სპარსეთის ვაჭრობა რკინიგზით შავ ზღვას დაუკავშირდა.

ამ ფაქტმა მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ქვეყნებს შორის, საქართველოზე გავლით, ვაჭრობის გაფართოებას⁴⁴.

კონსული პარიზში გაგზავნილ ერთ-ერთ წერილში წერდა, რომ ფოთში მხოლოდ ერთადერთი ფრანგი ვაჭარია, ხოლო ახლა, როდესაც ასე სწრაფად იზრდება ფოთის მნიშვნელობა და აღმოსავლეთისა და დასავლეთის შორის ვაჭრობა, გარდა ამისა, მოსალოადნელი იყო მარსელსა და ფოთს შორის სავაჭრო ურთიერთობის დამყარება, კონსული საჭიროდ თვლიდა ფოთში ფრანგი საქმისნების ჩამოსვლას⁴⁵.

1877 წელს ფოთში დაინიშნა ინგლისის ვიცე-კონსული ტომას ვაბრენი⁴⁶. ამასთან დაკავშირებით, ფრანგი კონსული კვლავ მოაფონებდა თავის მთავრობას ფოთში ვიცე-კონსულის დანიშვნის აუცილებლობაზე; ეს აუცილებელია განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც ფოთი-თბილისი-ბაქოს რკინიგზის ხაზი გაიხსნა", - წერდა იგი⁴⁷. იმავე წლის 11 აგვისტოს ფოთში საფრანგეთის ვიცე-კონსულის პოსტზე დაინიშნა დე ლა ტომი⁴⁸.

თბილისის კონსულისა და ფოთის ვიცე-კონსულის წერილებში მოცემულია მასალები რუსეთ-თურქეთის ომის მსვლელობაზე; რუსეთის ჯარების ბრძოლაზე ყარსისა და არდაგანისათვის.

1878 წლის 31 ოქტომბერს საფრანგეთის მთავრობამ გააუქმა ვიცე-კონსულის პოსტი ფოთში და იგი ბათუმში გადაიტანა. ბათუმში ვიცე-კონსულად დაინიშნა რენსი⁴⁹. მაგრამ ეს ვიცე-კონსული პარიზში წერილებს აგზავნიდა არა მარტო ბათუმიდან, არამედ ფოთიდანაც და ქუთაისიდანაც, სადაც იგი ხშირად ჩაღიოდა.

ვიცე-კონსულის მიერ ქუთაისიდან 1877 წლის 19 დეკემბერს გაგზავნილ წერილში ლაპარაკია რიონის სახელობის არმიაზე, რომელიც იმ დროს ვანლაგებულნი ფოთიდან ოზურგეთის რაიონში - მუხაესტატეში (ფრონტიდან 12 კმ-ზე) და ჩოლოკიდან 7-8 კმ-ზე. ქართველებმა შეუტყეს თურქებს და მუხაესტატეში 5 კმ-ზე მდებარე სუცუბანი დაიკავეს⁵⁰.

როდესაც თურქებმა აღი-ფაშას მეთაურობით ქაბულეთის მიმართულებით შეტევა დაიწყეს, ვიცე-კონსული მუხაესტატეში ჩასულა და იქიდან აღწერს ფრონტზე შექმნილ ვითარებას⁵¹. შემოსენებული არმიის შტაბის უფროსის პოლკოვნიკ ვაზბევის (რომელიც ერთდროულად არტილერიის ნაწილებსაც მეთაურობდა) კონტრშეტევას და დერვიშ-ფაშა არზრუმელის ნაწილების უკან დახევას⁵².

რიონის სახელობის არმიის (რომელიც 16 ათასი კაცისაგან შედგებოდა) განლაგების ადგილებად დასახელებული: ზუგდიდი, ოქუმი, ხონი, ფოთი, ნიკოლაევი, მუხაესტატე, სუცუბანი, ოზურგეთი და ჩოლოკი⁵³. ვიცე-კონსულის დე ლა ტომის წერილს თან ერთვის ხელით შედგენილი რუკა, სადაც ნაჩვენებია შავი ზღვის საქართველოს სანაპიროები და ზოგიერთი ადგილები, ფრანგულში ჩასმული განმარტებებით: ზუგდიდი (ამ ადგილის მმართველის რეზიდენცია), ოქუმი, ხონი, ქუთაისი (გუბერნატორის ადგილსამყოფელი), რეღუბკალი, მდ. რიონი, ფოთი (ნავსადგური, ციხესიმაგრე), წმ. ნიკოლოზი (ციხეს-

მგრე), ოზურგეთი (ამ ადგილის მმართველის რეზიდენცია), მდ. ხოლოცი (აქ ფრანტის ხაზი გადის), მუხახეტატე, სუცუბანი, ქობულეთი, ცინისძირი, მდ. კონტრიში, ბათუმი (ნავსადგური, გუბერნატორის რეზიდენცია), მდ. ქობულეთი. იმავე წლის დეკემბერში ვიცე-კონსულის მიერ ქუთაისიდან⁵⁵ და ფოთიდან ვაგზავნილ წერილებში⁵⁶ დაასარკია ქართველების წარმატებაზე თურქების წინააღმდეგ ომში.

1878 წლის 14 ივლისს საგარეო საქმეთა მინისტრ ვალენტინის სახელზე ვაგზავნილ წერილში ვიცე-კონსული ეხება ფოთისა და ბათუმის ნავსადგურების მნიშვნელობას საფრანგეთის ვაჭრობისათვის აღმოსავლეთში და აღნიშნავს: „ღროს და საჭირო, რომ ბათუმი მწვანობაში ჩადგეს“⁵⁷.

ფოთისა და ბათუმის ნავსადგურების მნიშვნელობას თავის წერილებში ეხება თბილისის კონსულიც. 1879 წლის 10 სექტემბერს იგი საფრანგეთის პრემიერ-მინისტრსა და საგარეო საქმეთა მინისტრს ღე ფრეის წერდა: „მოუხედავად ფოთიდან ბათუმში ვიცე-საკონსულოს გადატანისა, ფოთს არ დაუკარგავს თავისი მნიშვნელობა: ფოთში რკინიგზაც და ნავსადგურიც კარგად მუშაობს. ბათუმი ჯერჯერობით რჩება ისეთი, როგორც ოსმანთა იმპერიის ბატონობის დროს იყო - აქ არ არის გემების ისეთი დასატვირთი და ვადმორსატვირთი მისადგომი, როგორც ფოთშია“⁵⁸.

შემდეგ კონსული წერს: „ფოთის მნიშვნელობას მდ. რიონი ზრდის. ამ წლის ბოლოს უფრო თვალსაჩინოდ შეიძლება ფოთისა და ბათუმის ნავსადგურების შედარება შეჯამდეს. თუმცა საკმარისია შეძლეს მონაცემებიც: 1878 წლის 10 ნოემბრიდან 1879 წლის 13 ივლისამდე იმპორტმა ფოთზე გავლით 933.534 მანეთი შეადგინა, ხოლო ბათუმზე გავლით - 100 917 მან., ექსპორტმა ფოთზე გავლით - 2 294 744 მან., ბათუმზე გავლით - 181 183 მან. იმავე პერიოდში რუსეთის სხვადასხვა რაიონებიდან ფოთში შემოვიდა 7699026 მან., ხოლო ბათუმში - 975 546 მან. საქონელი; რუსეთის იმავე რაიონებში გაიგზავნა ფოთიდან 1 310 738 მან., ხოლო ბათუმიდან - 213 753 მან. საქონელი“⁵⁹.

ფრანგი კონსული აღწერს ფოთისა და ბათუმის ნავსადგურების მდგომარეობას და აღნიშნავს: „ფოთის ნავსადგურში ათი წელია მუშაობენ, მაგრამ ჯერაც არ დამთავრებულა სამუშაოები და ალბათ, იგი დიდხანს არ დამთავრდება. სიმწელე მდგომარეობს მდ. რიონის შენევის ვაშუშაობებში, რელი, რომელიც პირდაპირ მდინარის შესართავთან მდებარეობს, მიუხედავად თანამედროვე საინჟინრო ხელოვნებისა, დაუმორჩილებელია“⁶⁰.

„ფოთში უკვე გაწეულია დიდი ხარჯები, - განგრძობს კონსული, - მაშინ, როდესაც ბათუმში ჯერჯერობით სამუშაოები არ დაწყებულა, ველოდური წამოწყების მდგომარეობაშია. ნავსადგურის გაწმენდა 1872 წელს დამთავრდა. ეს კარგად გაკეთდა. მაშინ მას მოჰყვა ბლოკებითა და ქვებით ვამაგრებული ჯებირის აგება და სამუშაოები ამით დამთავრდა“⁶¹.

რაც შეეხება კლიმატურ პირობებს, ფრანგი კონსული წერს, „ფოთში სრულიად დაბლობი ადგილია, რომელზედაც გადის მდ. რიონი. ქალაქი მდინა-

რის შესართავთან ახლოა. აქ მიწა გაღვნილია უხვი წვილით, რომლის/გაწი-
ლი პირდაპირ ზღვიდან მოდის. ეს ადგილები საერთოდ ნესტიანია. აქ ცხელი
ამ რაიონის გეოგრაფიული მდგომარეობა ტილოფერდა სამკუთხედს მოგვაფი-
ნებს, რომლის სიგანე ზღვის სანაპიროზე 50 კმ-ია, ხოლო ზღვის სანაპირო-
დან ქვეყნის სიღრმეში, დაახლოებით 60 კმ. ფოთის თავისი მუდარეობით სა-
ქართველოში ერთ-ერთი ყველაზე ჩაძირული ადგილი უკავია მდ. რიანის სამ-
ხრეთ მხარესა და პალიასტომის ვრცელ ჭაობს შორის, მისთვის დამახასიათე-
ბელი მაღარიის კლიმატით, მაგრამ არა ხასიკვდილი კლიმატით, როგორც
ამას ადასტურებს მრავალრიცხოვანი მაგალითი უცხოელებისა, რომლებმაც ეს
განიცადეს და გადაიტანეს კიდეც⁶².

„ბათუმი გაცილებით უფრო კარგადაა განლაგებული, აქვე გვერდით მდუ-
ბარე მთების გამო, რომლებიც მას სამხრეთიდან და აღმოსავლეთიდან დაჭე-
რებენ“. ფრანგი კონსული ბათუმს უფრო სამხედრო მნიშვნელობას აძლევს
ვიღრე სავაჭროს, რაც შეეხება ფოთს, წერს კონსული, მისი როგორც სავაჭ-
რო ქალაქ-ნავსადგურის მნიშვნელობა გაიზარდა განსაკუთრებით მას შემდეგ,
რაც იგი რკინიგზით თბილისსა და ბაქოს დაუკავშირდა, ხოლო ამით, რკინი-
გზით ერთმანეთს დაუკავშირდნენ შავი და კასპიის ზღვები. შემდეგ, კონსული
ეხება ბათუმის კომუნიკაციებს საერთოდ და კერძოდ, ტრაპიზონთან ოზურგეთ-
თან და სამტრედიასთან⁶³.

ფრანგი კონსული დიდ მნიშვნელობას აძლევს საქართველოდან საფრან-
გეთში ჭიათურის მანგანუმის გატანას. 1881 წლის 17 იანვარს იგი თავის სა-
გარეო საქმეთა მინისტრს სენტ-ილერს სწერდა: „1880 წელს საქართველოს
ვაჭრობაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო მანგანუმის ამოღება და
ფოთის ნავსადგურიდან მისი გატანა. იმავე წლის პირველი 6 თვის განმავლო-
ბაში ფოთის ნავსადგურიდან ათი ათასი მანეთის ღირებულების 82 ათასი ფუ-
თი მანგანუმი გაიტანეს ორი დატვირთული გემით; ხოლო შემდგომში გატანი-
ლი მანგანუმის ღირებულებამ 31 ათას მანეთამდე მიაღწია“. კონსული განა-
რძობს: „ეს მხოლოდ დასაწყისია. ამ წამოწყებას დიდი მომავალი აქვს. ამას
მოჰყვება საქართველოდან ევროპაში დიდი რაოდენობით მისი გატანა და მას-
სადაბე, დიდი მოგებაც“⁶⁴.

კონსული წერს, რომ გერ-კიდეც 1858 წელს გერმანელმა გეოლოგმა
აბინმა განაცხადა, რომ ქუთაისის გუბერნიის მანგანუმის დიდი მარაგი მოიპო-
ვებო, ამასთან დაკავშირებით თბილისში საეცადლო კომისია შეიქმნა, რომ-
ელსაც ეს საქმე უნდა შეესწავლა. კომისიამ აღმოაჩინა მანგანუმის დიდი მარა-
გი მდ. ყვირილას მიდამოებში, კერძოდ, ჭიათურის დაბლობზე⁶⁵.

ამ ბუნებრივი სიმდიდრის ექსპლუატაცია, წერს ფრანგი კონსული, დაი-
წვეს 1879 წელს. ეს ის დრო იყო, როდესაც კუნძული სიცილია და პირნიის
ნახევარკუნძული უკვე ვეღარ აკმაყოფილებდნენ ევროპის ქვეყნების მეტალურ-
გიული ქარხნების მოთხოვნილებებს. ახლა ევროპის ქვეყნებს შეეძლოთ მუ-
ღოთ ეს ძვირფასი ნედლეული საქართველოდან. კონსული თავისი მინისტრის
ყურადღებას მიაქცევს ჭიათურის მანგანუმის უმაღლეს ხარისხს, რომ იგი

სხვადასხვა მდებარეობის 92-96%-ს შეადგენს⁶⁵. თანაც ეს მუხრანის მთიანეთის იაფი ჯდებოდა: ერთი ფუტი მანგანუმი ღირდა 25 კაპიკი, რკინივანი ფუტი - მისი ჩატანა - 5 კაპიკი, კვანძი დატვირთვა - 2 კაპიკი, აბრეჯად, ერთი ფუტი მანგანუმის ვაგზავნა საქართველოდან ჯდებოდა 32 კაპიკი.

კონსული შ. დე კუტული თავისი მინისტრის ფურადლებას მოაქვეყნა იმ-საკც, რომ განსაკუთრებით გერმანელები ცდილობდნენ ხელს ეყლიათ ჭიათურის მანგანუმის ევროპაში გატანის საქმე. იგი წერდა: „აქ ჩამოვიდა ერთი გერმანელი, ვინმე შეხეივლი, მაგრამ ჯერ არ ჩინს რამდენი კაპიტალის მქონეობა იგი. ქართველ გენერალ მუხრანსკის უნდა მანგანუმის საზოგადოების შექმნა. გარდა ამისა, ორი ფრანგი ძმა რიშარი, რომლებიც თბილისსა და მარსელს შორის ვაჭრობის საკითხებით არიან დაკავებული, შხალ არიან ხელი მოკვიდონ ჭიათურის მანგანუმის ევროპაში გატანის საქმეს“⁶⁷.

1882 წელს ბათუმიდან ვაჭრებმა მნივესტროვანი რაოდენობის საქონელი, მათ შორის, გაწმენდილი ნავთობი, საცხები ხეით, ხელლი ხეით, აბრეშუმის პარკი, აბრეშუმი, მატყლი, თამბაქო, გაწმენდილი ნავთობი მიდიოდა ანატოლიის მხარეში: ტრაპიზონში, კერასუნდში, სამსუნში, კონსტანტინოპოლში, სმირნაში⁶⁸; საცხები ხეით - მარსელში, ლივერპულში, ამსტერდამში; ხელლი ხეით თითქმის მთლიანად ინგლისში; აბრეშუმის პარკი, აბრეშუმი, მატყლი - საფრანგეთში, ხოლო იქიდან, ნაწილი - იტალიაში⁶⁹. მანგანუმი კი ისევე ფოთიდან გადიოდა. მაგრამ ხე-ტყე გააქონდათ ანაკლიიდან, ოჩამჩირეჯან, სოხუმიდან და სხვა ადგილებიდან ბზიფადლე.

1882 წელს ბათუმში შემოვიდა 1.114.500 ფრანკის ფრანგული საქონელი, მათ შორის, მანუფაქტურა, შაქარი, მანქანები, ავეჯი, აგური, კონსერვები, დაბეჭდვითი რკინა⁷⁰. ბათუმიდან ექსპორტმა შეადგინა 5 674 940 ფრანკი, ხოლო 1883 წელს 11 715 ათასი ფრანკი. იმპორტმა იმავე წლებში შეადგინა: 6 683 215 ფრ. და 14 588 407 ფრ.⁷¹. 1882 წელს ბათუმის ნავსადგურში შევიდა სხვადასხვა წყალწვევის 646 გემი, 328.426 ტ. ტვირთით, ხოლო 1883 წელს - 567 გემი, 346.223 ტ. ტვირთით.

1884 წლის 31 მარტის წერილში კონსული თავის პრემიერ-მინისტრს და საგარეო საქმეთა მინისტრს უიულ ევროს მოახსენებდა საქართველოში მკვენახეობის მდგომარეობაზე. ფრანგი კონსული სწერდა მას: „თავიდან შერვაშიძემ გაზარდა თავისი ვენახის ფართობები და კარგი ხარისხის ფრუქტები მიიღო. ღვინოს იგი ევროპის წესზე აყენებს. აუზახეთის ღვინო ადგილზე ერთი ჯდრო 2-2,5 მან. ღირს. იგი ვააქეთ ნოვოროსისკში, ანაპასა და ტაუანოვში“⁷².

ფრანგი კონსული ღვინოს წარმოების მხრივ ქუთაისის გუბერნიას 4 ზონად ჰყოფს: იმერეთი (ქუთაისისა და შორაბნის რაიონები), რაჭა-ლეჩხუმი, სამეგრელო (ზუგდიდისა და ახალ ხენაკის რაიონები) და გურია (თბურჯეთი)⁷³.

„იმერეთს, - წერს ფრანგი კონსული, - 5 645 კვადრის ანუ 598 125 დესეტინა მიწა უკავია (მოსახლეობა - 254 519 სული). ამ მიწის დიდი ნაწილი ვენახს უკავია. იმერეთში ვენახისათვის შესანიშნავი კლიმატია. სიცხე აქ ინტენსიური არაა, მაგრამ სიცივე ვაზზე არავითარ გავლენას არ ახდენს.

იმერეთში აქვთ ძალიან კარგი, მაგარი და თეთრი ღვინო. არის წითელი ღვინოც. იგი ახალციხიდანაა შემოტანილი".

ფრანგი კონსულის მიხედვით, იმერეთში ორი სახის ვაზი ხარობს: დაბლარი და მაღლარი. ვაზებს შორის მანძილი ერთი საყენია. მათ შორის, ერთ წელს თესავენ სიმინდს, მეორე წელს - ღობიოს, ხოლო მესამე წელს - საზამთროს და ა.შ. „აქ ყურძნის სხვადასხვა ჯიში არსებობს: საფერავი - იგი მაღალ ღვინოს იძლევა და იძლევიან მუქია, რომ სხვა უფრო ღია ღვინოს გასარევადაც გამოიყენება. რკო საჩხერეშია. ფილოქსერა აქ არ არის. სვირი, ობჩა, ხონი და ყვირილა აწარმოებენ კარგ ღვინოს - მაგარს და ფერით საკმაოდ მუქს. ბელაგორი საუკეთესო მაგარი ღვინოა. კამური (?) ძალიან ჰგავს შამპანურს. აქ შემოაქვთ ფრანგული ღვინოებიც. ქართველები სიამოვნებით მიირთმევენ მათ"⁷⁴.

რაჭა-ლეჩხუმში აპრილამდე ცივა. „აქ ამზადებენ სპეციალური ჯიშის წითელი ღვინოს. არის თეთრიც. საუკეთესო ღვინოს იძლევა ყურძენი „ფიფანი“. ის მაგარია, ფერით მუქი-მავი, სასიამოვნო გემოსაა. იგი დასაღვავად უფრო სასიამოვნოა დამზადებიდან 5-6 კვირის განმავლობაში. თუმცა იგი კარგად ინახება"⁷⁵.

გურიაში, წერს კონსული, ღვინოს წარმოების მთავარი ადგილია ოზურგეთი. ოზურგეთს 1928 კვ. ვერსი ტერიტორია უკავია. „აქ კარგი ყურძენი მოდის. ვაზი გაშენებულია ხილულს შორის და ვენახი ხეზე ადის. მაღლარის ჯიშის ყურძენი ვარადავალი ფერის ღვინოს იძლევა და დასაღვავად მშვენიერია. გურიაში ვაზს 4500 დეკტინა უჭირავს"⁷⁶.

ქუთაისში როველი 1 სექტემბრიდან იწყება და 15 ოქტომბრისათვის მთავრდება. „იზაბელას ჯიში (მუსკატის მსგავსი) კარგ ღვინოს იძლევა. თეთრი იზაბელა შესანიშნავი ღვინოა, სასიამოვნო გემო აქვს. იგი გრავის (საფრანგული. ი.ტ.) ღვინოს მოგვაგონებს"⁷⁷. ფრანგი კონსული აქებს საჯავახოს წითელ ღვინოს. „ცოლიკოური ქარვის ფერისაა. შამოკურელი (?) თეთრი ღვინოა. მას სასიამოვნო გემო აქვს"⁷⁸.

სამეგრელოს, წერს კონსული, რომლის მთავარი ქალაქებია ზუგდიდი და სენაკი, უჭირავს 4053 კვ. ვერსი ტერიტორია. ყოველ 1 კვ. ვერსზე 50 სული ცხოვრობს. სამეგრელოს აღმოსავლეთი რაიონები მთებითა და ტყეებითაა დაფარული და ამიტომ აქ მოსახლეობა ცოტაა. „ვაზი სამეგრელოში ხეზე ადის აქ ყურძნის მთავარი და კარგი ჯიშია წითელი კაჭიჭი; ვარდა ამისა, არის ლაგვილაური (ტკბილი ღვინოა), ჩეჭიჭე (სხვებთან შედარებით უფრო ადრე მწიფდება, სასიამოვნო სასმელია). სამეგრელოში როველი ნოემბერში იწყება"⁷⁹.

ფრანგი კონსული განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს აღმოსავლეთ საქართველოს მეღვინეობას. „თბილისის გუბერნიაში, - წერს იგი, - მეღვინეობის ორი მთავარი რაიონია: თელავი და სიღნაღი. კახეთი საერთოდ მდიდარია ღვინოებით: აქ ამას განაპირობებს კლიმატი და ნიადაგი, მთები. აქაურ ღვინოს 5-დან 15-მდე გრადუსი სიმაგრე აქვს. მევენახეობით ვანთქმულია ალაზნის ვე-

ლი. აქ ვაგრცელბუღია საფრანგო (მაგარი ღვინო), თავკერი (წითელი), მხეკონარი (?) - თეთრი და არიმატული, ღოფწითელი (მაგარი), თეთრი წითელი ბუღმური (ტკბილი და მაგარი). არის ყურანის ჯიშ: კუმბი და მფანი (?). თელავსა და ხიდნაღში განთქმულია წინანდალი, ყარაღლი და კარდანახი⁸⁰. კონსული ცალკე გამოყოფს ცნობილი კახელი თავადების - ჭავჭავაძის, ვანნაძის, ჯორჯაძის და ანდრონიკაშვილის მამულებს.

1884 წლის ივლისიდან თბილისში საფრანგეთის კონსულის პოსტი ეკავო თეოდორ შეიერს. იგი თავის წერილებში მთავარ ყურადღებას აქცევდა საფრანგეთის ვაჭრობის გაფართოებას აღმოსავლეთში და ამ საქმეში ფოთისა და ბათუმის როლს. მისი ცნობით 1884 წელს ბათუმის ნავსადგურში შესულა საფრანგეთის 74 გემი 92571 ტ ტვირთით, ავსტრია-უნგრეთის - 145 გემი 60 371 ტ. ტვირთით, რუსეთის - 159 გემი 51211 ტ. ტვირთით, ინგლისის - 87 42991 ტ. ტვირთით, საბერძნეთის - 7514931 ტ. ტვირთით, გერმანიის - 24 10974 ტ. ტვირთით, თურქეთის - 1937347 ტ. ტვირთით, იტალიის - 226040 ტ. ტვირთით. საერთო ჯამში 780 გემი (მათ შორის, 353 იალქნაანი) 290 105 ტ. ტვირთით⁸¹. 1884 წლის 16 დეკემბერს საფრანგეთის ვენერა-ლურმა ასამბლეამ დაამტკიცა თბილისში საფრანგეთის „საქველმოქმელი საზოგადოების სტატუსი“. საზოგადოება მაშინვე შეუდგა მუშაობას⁸².

1887 წელს ბათუმიდან საფრანგეთში გაიტანეს: 20468988 კგ სიმინდი, 10 159 800 კგ. ხორბლეული, 3 960 582 კგ. მანგანუმი, 3244282 კგ. მატელო, 2004 080 კგ. ქერი, 731226 კგ. ბზა, 647062 კგ. ნიგეზის ხის მარი და კორძი, 306994 კგ. ცხვრის, თხისა და ხარის ტყავი, 197257 კგ. აბრეშუმის პარკი, კულული და აბრეშუმის ბალთა, 117598 კგ. ღვინო⁸³.

იმავე წელს ბათუმის ნავსადგურში საფრანგეთიდან შემოვიდა: 1129620 კგ ბიძუტალი, 293609 კგ გვარჯილა, 197718 კგ ფიჭვის ფისი, 61309 კგ ბიტუმი და ასფალტი, 49729 კგ ხელის ბალთა, 24362 კგ დამარილებული და დამურყვებული თევზი⁸⁴.

1893 წლის 21 სექტემბერს კონსულმა პარიზში ვაგზავნა ვრცელი წერილი, სადაც აღწერილია საქართველოს წიაღისეული სიმდიდრეები. აქ მოცემულია ზოგიერთი მინერალური რესურსის ქიმიური ფორმულაც კი⁸⁵.

1892 წელს საფრანგეთის საგარეო საქმეთა სამინისტრომ და ვაჭრობის, მრეწველობისა და კოლონიების სამინისტრომ გამოაქვეყნეს ბიულეტენი №160, სათაურით: „რუსეთი, ნავთობის მრეწველობა და მისი წარმოება ბათუმში 1892 წელს და წინა წლებში“⁸⁶.

იმავე სამინისტროებმა 1894 წელს გამოაქვეყნეს მეორე ბიულეტენი №169, სახელწოდებით: „რუსეთი . კავკასიის საექსპორტო ნავსადგურები და მათი მომავალი“⁸⁷. ბიულეტენი შედგენილია ბათუმში საფრანგეთის კონსულის მიერ.

შემოსვენებულ ბიულეტენში ნათქვამია რომ კავკასიისა და ამერკავკასიის შავი ზღვის სანაპიროზე განლაგებული ნავსადგურებიდან „უმთავრესნი არიან ბათუმი, ფოთი, სოსუმ-კალე და ნოვოროსიისკი. ფოთისა და სოსუმ-კალეს დი-

დი ხნის ისტორია აქვთ. ისინი დიდი ხნის წინათ იყვნენ ცნობილი. იქ სწო-
ლინენ ბერძნები, რომაელები და ვიზუელუბი კი.

ბათუმი და ნოვოროსიისკი კი, შედარებით ახალი ნავსადგურები არიან,
ბათუმი, ფოთი და სოხუმ-კალე ამერიკაკავკასიის ნავსადგურებია, სოხომ-ნოვო-
როსიისკი - კავკასიისა. გეოგრაფიული თვალსაზრისით ითხივე ეს ნავსადგუ-
რი დაჭაობებულია. ცხელი და ნოტიო კლიმატის გამო (განსაკუთრებით ავგოს-
ტო-სექტემბერში) აქ ვავრცელებულია მალარია და ციებ-ცხელება...⁸⁸.

ამის შემდეგ ბიულეტენის ავტორი ცალ-ცალკე აღწერს ზემოსხენებულ
ნავსადგურებს:

ფოთი. „ფოთი მდებარეობს მდ. რიონის დელტაზე. მდ. რიონს კი ერ-
თვის ამ მხარის ბევრი მდინარე. ამბობენ, რომ ოდესღაც ხანაოხნი გზა ფოთი-
დან მდ. რიონით სამტრედიამდე და ქუთაისამდეც კი მიდიოდაო.

გაღიხართ მატარებლით ფოთიდან და ვადაჭრით რა კიდნეთის დაბლობს,
თქვენ უკან ტოვებთ შავ ზღვას ზოლო მარჯვნივ რჩება გურია, მარცხნივ -
სამეგრელო. შედისართ, იმერეთში, სადაც აღმოსავლეთით მაღლობზე განლაგე-
ბულია რკინიგზის სადგური ყვირილა⁸⁹.

ფოთის მიდამოებში მიწა ნესტიანია. აქ ჭაობიანი ადგილი ბევრია. „ჭაობი
გრძელდება ფოთიდან 16 კმ-ზე - ჭაღაღიდამდე. სწორედ ეს ჭაობია აქ ყო-
ველგვარი ციებ-ცხელებისა და ავადმყოფობის მიზეზი. ადრე, როდესაც ამერ-
კაკავკასიას სხვა გზები არ გააჩნდა, ფოთი იყო კომუნიკაციის ერთადერთი სა-
შუალება. ფოთის ნავსადგური იყო ექსპორტ-იმპორტის ცენტრი. ფოთში თავს
იყრიდა ამერიკაკავკასიის ყველა გზა. ახლა ბაქო-თბილისი-ფოთი-ბათუმის რკი-
ნიგზის ცენტრი გახდა სამტრედია. სამტრედიადან ერთი გზა მიდის ფოთში
(65 კმ), მეორე - ბათუმში (103 კმ), ზოლო მესამე - თბილისის გავლით ბა-
ქოში (861 კმ). ასე რომ, ბათუმი 38 კმ-ით უფრო შორსაა ბაქოდან, ვიდრე
ფოთი“.

მიუხედავად ფოთის „ამ უპირატესობისა და მდ. რიონის აღმოსავლეთით
აგებული მისი ნავსადგურისა, ფოთის კაჭრობა ვერ აღწევს ბათუმის ვაჭრობის
20%-ს. ფოთიდან უმთავრესად გააქვთ მანგანუმი და სიმინდი. 1893 წელს ფო-
თიდან გაიტანეს 150 ათასი ტ. მანგანუმი და 70 ათასი ტ. სიმინდი“.

„ფოთს არ გააჩნია არავითარი სამრეწველო წარმოება, - ნათქვამია ბიუ-
ლეტენში, - მის გარშემო სოფლის მეურნეობაც არაა განვითარებული. მაგრამ
ქალაქის გარშემო არის თავისუფალი დასამუშაველად ვარჯისი მიწები. ამ მი-
წებზე იქნებ ერთ დროს ააგონ ბათუმის მსგავსად, ქარხნები ნავთობის გაღასა-
მუშაველად. მით უფრო, რომ ბათუმში უკვე აღარ არის ადგილები ქარხნების
ასაგებად. ასეთი ბრძანებულება, თითქოს, 1886 წელს რუსეთის მთავრობასაც
გამოუცია“⁹⁰.

სოხუმ-კალე. „სოხუმ-კალე აფხაზეთის ტერიტორიაზეა. უძველეს
დროში აქ დასასვენებელი ადგილები ფიქილა, რომლებსაც ქარაობდნენ აღმოსა-
ვლეთის იმპერატორები. სოხუმ-კალედან 30 კმ-ზე რომაელთა და ბიზანტი-
ელთა დროის ნანგრევებია. აღმოსავლეთში ცნობილი ორი უკანასკნელი ომის

შედეგად სოხუმ-კალეში მოსახლეობის რაოდენობა შემცირდა. სოხუმ-კალეში საზღვაო გზის გარდა სანაპირო გზაც გადის. ელბრუსის ჩრდილო-დასავლეთით გადმოდის ოთხი უღელტეხილი: სანჭარო, ცაგურკერი, მარუნი და ნახარი. სოხუმი შოსე გზით უერთდება ერთი მხრივ, ნოვოროსიისკს, ხოლო - მეორე მხრივ - ზუგდიდს და ახალ სენაკს. ამ უკანასკნელზე კი ფოთი-ბაქოს რკინიგზა გადის".

„აფხაზეთი მდიდარი იყო ხე-ტყით, - ნათქვამია ბიულეტენში, - მაგრამ ამ ბოლო წლებში იგი შემცირდა დიდი რაოდენობით უცხოეთში მისი გატანის გამო. მაგალითად, 1880-1890 წწ. აფხაზეთიდან დიდი რაოდენობით გაიტანეს ხე-ტყე. კერძოდ: მუხა, იფანი, კაკლის ხე და ბზა. ხოლო ვასულ წელს (1893 წ. - ი.ტ.) გაიტანეს დაახლოებით 1500 ათასი მუხის ფიცარი (კასრების გასაქოებლად), 100 ათასი რკინიგზის მუხის შალი, 500 კუბ. მეტრი მოჭრილი და გაუწმენდავი იფანი, 250 ტ. გათლილი კაკლის ხე და 450 ტ. ბზა. სოხუმ-კალედან თამბაქო გააქვთ რუსეთში, ხოლო სიმინდი - თურქეთში. აქ თითქმის, არაფერი არ შემოაქვთ"⁹¹.

ბათუმი. „ბათუმი მდ. ჭოროხის დაბლობზე მდებარეობს. ამ დაბლობის სიგრძე 19 კმ-ია, სიგანე - 3 კმ. ბათუმს უკავია მთაქსა და თამარის ციხე-სიმაგრეს შორის ბუხტის ნახევარწრის ერთი ნაწილი. ქალაქს შესანიშნავი სანაპირო, სასიერო ხეივანი აქვს. ბათუმიდან ექსპორტის მთავარი საგანია ნავთობი. აქ არის 85 რეზერვუარი, რომელიც 138 ათას ტ. გაწმენდილ ნავთობს იტევს. აქედან იგი გემებით გააქვთ ევროპის მთავარ ნავსადგურებში. 1890 წელს ბათუმიდან გაიტანეს ნავთობი 1046420 ტ, 1891 წელს - 1191676 ტ, 1892 წელს - 1250027 ტ. ვასულ წელს (1893 წ. - ი.ტ.) - უფრო მეტი, ვიდრე წინაწელს"⁹².

შემდეგ ბიულეტენში ლაპარაკია ბათუმის ურთიერთობებზე ზღვით და სპელეთით სხვა ქალაქებთან, კერძოდ, ყარსთან, ტრაპიზონთან, თბილისთან, ერევანთან, ბაქოსთან, თაფრიზთან⁹³. აღწერილია ბათუმიდან 456 კმ-ით დაშორებული ნოვოროსიისკის ნავსადგური⁹⁴.

ბიულეტენში მოცემულია საქართველოს სხვა ადგილების აღწერაც. კერძოდ, მოთხრობილია ყაზბეგიდან ჩრდილოეთ კავკასიაში მიმავალ გზებზე, აღწერილია ერთ-ერთი მწვერვალი - ფოშიანთაფუ, რომლის სიმაღლე დასახელებული 5219 მ. იქვე აღნიშნულია, რომ ამ მთებიდან ეშვება ვიწრო გზები ქუთაისამდე და გორამდე, ხოლო გორი კი რკინიგზით დაკავშირებულია ბაქო-თბილისი-ფოთი-ბათუმთან. შემდეგ აღწერილია ბაქო⁹⁵.

პირველი მსოფლიო ომისა და განსაკუთრებით საქართველოში მენშევიკების მმართველობის პერიოდში, საქართველოში საფრანგეთის კონსულისა და ჰოცაკონსულების მოღვაწეობის შესახებ უამრავი მასალაა თავმოყრილი საფრანგეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროსა და თავდაცვის სამინისტროს არქივებში. (აქვეა პირველი მსოფლიო ომის შემდგომი პირველი წლების კონფერენციების მასალები, რომლებიც ასევე საქართველოს შეეხებინა⁹⁶). მათ ემატება საქართველოში საფრანგეთის უმაღლესი კომისრის დეპეშები, წერილები, მო-

ხსენებითი ბარათები, ცნობები, ყოველივე ეს, მასალების ხიზნავლის
ცალკე განხილვის საგანს წარმოადგენს და ამიტომ მათზე აქ არ შევსწავლეთ.

1 "Consul du roi à Tiflis". საფრანგეთის საკონსულო ახ წელს შეტ ხანს არსებულ მასალებს
ამ საკონსულოს, ხელი შეუწვევ ფოთის, პათვის და ბაქის ვიცე-საკონსულოების მუშაობის შესახებ
ინახება საფრანგეთის (პარიზი, ნანტი) არქივებში წინამდებარე სტატიაში წევრ გამოვიყენო ამ მასა-
ლებს მხოლოდ მცირედი ნაწილი.

2 Archives du Ministère des Affaires Etrangres, Paris, "Tiflis", t.I, ff 1-4.

3 Le vicomte de Montmorency... Archives, "Tiflis", t.I, ff 9.

4 აბრეჯ. კონსული გამბა, თბილისში ჩავიდა არა საქართველოს სამხედრო ეზოთ, არამედ რე-
ტულ-კალე - ქუთაისის გავლით, 1822 წელს და არა 1820 წელს. იხ. ქართული სამეფოს ქრონი-
ლოგია, ტ.2, გვ. 649; Gamba, Chevalier J.F. de, Voyage dans la Russie méridionale, 2 vols,
Paris, 1826.

5 Archives, "Tiflis", t.I. 9-9v°.

6 Ibid., ff. II-IIv°.

7 Note Explicative sur le rapport présenté à S.Ex. Mr le Général en Chef Yermoloff, Archives,
"Tiflis", t.I, ff. 12-12v°.

8 Ibid., ff. 20-20v°.

9 Ibid., f.36.

10 Ibid., ff.44-55.

11 Mémoire sur le Traité de marchandises de France par l'Allemagne et la Russie sur Odessa,
Archives, "Tiflis", t.I, ff.58-63.

12 Ibid., f.90v°.

13 Etat des Batimens arrives à Redoute Kalé..., Ibid., ff.96-96v°.

14 Projet de Rapport pour les soumissionnaires d'une Compagnie de Géorgie, Archives,
"Tiflis", t.I, ff. 194-200.

15 "Observations sur la Petition relative à la formation d'une Compagnie de Géorgie", Ibid., ff.
208-214v°.

16 Ibid., ff. 282-282v°: L'utilité de l'établissement d'une chaire de la langue française à Ti-
flis.

17 Ibid., f. 300; Tiflis, le 13/28 janvier 1828, Ibid., ff.350-350v°.

18 იგი 1832 წლის შეიქმნელებაში მონაწილეობდა თბილისში.

19 Tiflis, le 29 mars/10 avril 1829, Ibid., ff.388-388v°.

20 Extrait du journal intitulé le "Tems" du 12 avril 1830.

21 Tiflis, 14/2 fevrier 1842, "Tiflis" t.2, ff. 008-008v°.

22 Tiflis, le 23 août 1847, Ibid., ff.096-097.

23 Tiflis, le 30 août 1847, Ibid., ff. 107v°.

24 Ibid., ff. 108-109.

25 Ibid., ff. 219-224.

26 Ibid., f. 306.

27 Ibid., f. 342 "Importations marchandises importés dans la contrée Transcaucasienne de la
Russie pendant l'année

28 Ibid., 357.

29 Tiflis., 21 septembre 1967, "Tiflis", t.3, f.359.

30 Ibid., f.360.

31 Ibid., f.361.

32 Ibid., ff.416v°-417: Tiflis, le 31 décembre 1869. Mouvement Commercial du Transcau-
casie en 1868.

33 Ibid., f. 417.

34 Ibid., f. 426v°.

35 Ibid., f.446.

36 Ibid., f. 447.

37 Ibid., ff. 458-459.

- 38 Tiflis, le 25 mars 1872, "Tiflis" t.4, ff. 17-41v°.
- 39 Tiflis, le 8 août 1872, Ibid., f.54.
- 40 Ibid., f. 74v°.
- 41 Ibid., ff. 77v°-78, 78v°-79.
- 42 Ibid., f. 105v°.
- 43 Ibid., f.114.
- 44 Ibid., ff. 126-127.
- 45 Ibid., ff. 220-220v°.
- 46 Ibid., 240.
- 47 Tiflis, le 8 avril 1877, Ibid., ff. 242-242v°.
- 48 Tiflis, le 11 août 1877, Ibid., f.255.
- 49 Tiflis, le 31 octobre 1878, Ibid., f.360.
- 50 Koutais, le 19 décembre 1877, Ibid., f.362.
- 51 Ibid., f. 365.
- 52 Ibid., f. 367.
- 53 Ibid., f. 368.
- 54 Ibid., f. 370.
- 55 Koutais, le 30 décembre 1877, Ibid., ff. 371-373.
- 56 Poti, le 24 avril 1878, Ibid., ff. 374-377.
- 57 Poti, le 14 juillet 1878, à S. E. Waddington..., Ibid., ff. 378-380.
- 58 Archives, "Tiflis". t.5, f. 24.
- 59 Ibid., f. 25v°.
- 60 Ibid., f. 31.
- 61 Ibid., f. 31v°.
- 62 Ibid., ff. 33-33v°.
- 63 Ibid., f.36.
- 64 Ibid., f.83. Tiflis, le 17 janvier 1881. Reportation des mangaristes du gouvernement le Koutais, S.E. Mr B. Saint-Hilaire.
- 65 Ibid., f. 84.
- 66 Ibid., f. 85.
- 67 Ibid., f. 85v°.
- 68 Archives, "Batoum", f. 05v°.
- 69 Ibid., f.053.
- 70 Ibid., f.057v°.
- 71 Archives, "Batoum", 1879-1898, Correspondance Commercial. f. 052.
- 72 Tiflis, le 31 mars 1884, S. E. Mr Jules Ferry, Archives, "Tiflis", t.5, f.336v°.
- 73 Ibid., f.336v°.
- 74 Ibid., f.337.
- 75 Ibid., f. 339v°.
- 76 Ibid., f.340.
- 77 Ibid., f.,f.341
- 78 Ibid., f. 342.
- 79 Ibid.
- 80 Ibid., ff. 344-350. საქართველოში მექანხვების განვითარების შესახებ იხ. ივ. ჯაფარიძე-კვიციანი, მასალები საქართველოს ეკონომიური ისტორიისათვის, წიგნ. I, ნაკვ. 4 და 5: მექანხვობა და მეხილეობა საქართველოში, თბ., 1964; მ. რამიშვილი, ამპლოგრავია, 1970
- 81 Tiflis, le 24 mars 1885, Théodor Meyer, "Tiflis", t.6, ff.13-14.
- 82 Status de la Societé Française de Bienfaisance Tiflis. Adoptés par l'Assemblée Générale du 16/28 décembre 1884, Tiflis, 1888, II fos.
- 83 "Batoum", 1879-1898, f.147.
- 84 Ibid., f.148.
- 85 "Batoum", le 18 septembre 1893, Ibid., ff.244-252v°.

- ⁸⁶ "Russie. Industrie du napte et des ses produits Batoum en 1892 et dans les années précédents", Paris, 1892. Bulletin 160.
- ⁸⁷ "Russie. Les ports d'exportation du Caucase et leur avenir", Paris, 1894, 80. Bulletin de Yantou Bulletin №169. Archives, "Batoum", 1879-1898, ff. 261-266.
- ⁸⁸ Archives, "Batoum", f.262(3).
- ⁸⁹ Ibid., f.262(3).
- ⁹⁰ Ibid., ff. 262-262vo (4).
- ⁹¹ Ibid., ff. 262vo-263 (5).
- ⁹² Ibid., f. 263vo (6).
- ⁹³ Ibid., f. 264 (7).
- ⁹⁴ Ibid., f. 264vo (8).
- ⁹⁵ Ibid., f. 265 (9).
- ⁹⁶ შავდღოთობისათვის იხ. ი. ტაბაღუა. დათუმის საკომხო სან ტვილის კონსულატისათვის (1920 წ.). „მაცნე“, ისტორიის სერია, 1982, №3.

CHAPITRE IV. POUR L'HISTOIRE DE L'ACTIVITE DES CONSULATS DE LA FRANCE EN GEORGIE (1821-1921)¹

En 1821 à Tbilissi (Tiflis) est ouvert la Consulat royal de la France. Le premier consul était le Chevalier Jacques François Gamba. Officiellement il portait le titre: "Consul du roi à Tiflis"².

Avant son départ de Paris Mr. Gamba a présenté un vaste rapport au Ministre des Affaires Etrangères de la France Le Vicomte de Montmorency à propos de quelle manière il croyait organiser son travail en Géorgie, en particulier, sur d'élargissement du commerce de la France dans les pays d'Orient. Il était prévu d'exporter de la France le sucre, le café, des vins (Bordeaux et Champagne), la bière, des marchandises industrielles dans les pays d'Orient à travers de la mer Noire et de la Géorgie³.

Le 1/13 septembre 1821 Mr. Gamba était déjà à Saint-Petersbourg. Le 8/20 février 1822 il a écrit une lettre à son Ministre et a communiqué que sur le conseil des amis il a décidé de partir à Odessa et de là par le bateau en Mingrélie (la Géorgie occidentale) et de là, à Tiflis. Il fait une promesse en Ministre que le principale attention attirera à la question du commerce⁴.

Le 16/28 mai 1822 d'Odessa il communique à son Ministre que est parti d'Odessa par la fregate "Spechnoy" pour Redoute-Kalé (en Mingrélie, aujourd'hui Koulévi). Le 7 juin passé Sebastopole il est arrivé à Soukhoumi, où il est resté 8 jours. De là il est arrivé à Redoute-Kalé où il a resté 15 jours. De Redoute-Kalé Mr. Gamba est arrivé à Kutaïsi: "Nous sommes arrivé à la capitale d'Iméréti... j'ai décidé de rester ici pendant un mois et faire connaissance avec cet "ancien royaume". Pendant son voyage à che-

val en Iméréthi, il était accompagné par le maire de la ville, un ingénieur et quelques grands seigneurs locaux. Dans cet endroit de la Géorgie occidentale Mr. Gamba s'intéressait à l'état des routes et des postes (en Mingrétie et en Iméréthi) pour transporter des marchandises commerciales françaises, de Redoute-Kalé - Koutaïssi jusqu'à Tbilissi.

Après trois semaines Mr. Gamba est arrivé à Tbilissi⁵. Le 22 août 1822 Mr. Gamba a écrit la première lettre de Tbilissi à son Ministre Le Vicomte de Monmorancy⁶. Dans cette lettre il écrit que il est arrivé à Tiflis et du premier coup voudrait voir le Gouverneur de Tiflis le Général en chef Yermoloff, mais il n'était pas sur place. Dans cette lettre il parle aussi: à propos de l'activité des anglais dans le domaine du commerce; de la possibilité de l'agrandissement du commerce de la France dans cet endroit et de l'utilisation pour cela de la route Redoute-Kalé - Koutaïssi - Tbilissi. Dans la lettre du 25 septembre 1822 il communique à son Ministre que il a vu déjà Yermoloff et a présenté son projet du commerce de la France en Orient (surtout avec la Perse par la Géorgie)⁷.

Le 12/24 août 1822 Mr. Gamba a envoyé à son Ministre le rapport suivant⁸:

(f. 13) Rapport

Sur la côte de la Mingrétie la Navigation du
Phase⁹ et la communication par terre depuis
Redoute-Kalé à Tiflis

Lorsque l'année dernière S. M. Imperial envisageant les provinces au de la du Caucase sous le point de vue de leur admirable situation commerciale, eut consenti à leur accorder les faveurs et les privilèges énoncés dans l'ukase du 8/20 octobre 1821, je n'ai pas dissimulé à Son Ex. le Général en chef Yermoloff qu'il étoit indispensable qu'elle s'occupât immédiatement de lever les obstacles qui dans le moment actuel nuisent au débarquement des marchandises arrivant sur la côte de la Mingrétie, où qui gênent et renchérissent leur transport jusqu'à Tiflis.

C'est afin de bien juger ces obstacles que je me suis décidé à faire par mer le trajet d'Odessa sur Redoute-Kalé, à visiter la côte des Abbazes, afin à examiner, soit par moi même, soit par mes employés, la double route par terre et par le Phase, qui de la côte de la Mingrétie conduisent à Cotsays¹⁰ et de là à Tiflis, dans le rapport que j'ai l'honneur de présenter au G-al en chef, je lui soumet les observations que j'ai faites pendant mes voyages et les mesures que je crois sage d'adopter, si on ne veut pas renvoyer à une époque éloignée les grandes expéditions des ports de France et d'Italie, qui sont seules capables de déterminer la nouvelle direction

qu'il sagis de donner aux Caravannes de la Perse et de la Haute Asie.

Il eut, sans doute été à desirer que dans les négociations¹¹ qui doi-
vent terminer les differens entre la Russie et la Turquie, la première de ces
deux puissances, soit par quelques échange en Bessarabie, soit de toute
autre manière (f. 13v^o), ont réussi à éloigner les Turcs des ports d'Anapa
Ghelindjik, de Soudjoukalé et de Poti et qu'une transaction quelconque eut
réussi à la Géorgie la Pachalick d'Akhalzikhé et in... Batoumi en sa pos-
session. Alors seulement le commerce trouveroit sur cette côte des ports
commodes, une entière soureté pour ses navires et il seroit permis de faire
des établissemens solides et durables là où le besoin les reclameroit, mais
laissant de côté si mes desirs et mes espérances c'est dans l'état actuel des
choses que je soumettrai mes vues la sagesse du Général en chef.

Si le Gouvernement de la Russie se mettoit en possession de la Bays¹²
de la Pitsounda¹³, comme déjà il occupe celle de Soukhoumi, et s'il joi-
gnoit à la fregate ou à la Goelotte stationnaire sur cette côte deux ou trois
batimens légers bouvoient sans cesse et protegant la communication entre
Soukhoumi et Redoute-Kalé, alors il n'y auroit pas à craindre que dans
une nuit obscure, 8 à 10 barques légères chargées d'Abazes pressent sur
prendre un batiment marchand à l'ancre, ou navigant près de la côte. Je
sais qu'un pareil danger est rare, mais il suffit qu'il y a deux ans le capi-
taine Gauttier stationné sur la côte ait été monacé et qu'on ait conservé le
souvenir d'un batiment de la flotille de Kertch disparu il y a quatre ans,
pour que le commerce conserve des inquiétudes et que sa sureté demande
un plus grand déploiement de forces. Cette mesure aura d'ailleurs une
grande influence sur le tous de prime d'assurance et contribuera consé-
quencement à diminuer les frais d'une navigation qu'il importe
d'encourager.

Les Bays de la Pitsounda et de Soukhoumi peuvent, la première pen-
dant toute l'année, la seconde pendant 8 mois, servir d'Ancrage aux bâti-
ment d'une grande capacité qui destinés pour Redoute-Kalé y suront dé-
barqués (f. 14) leur marchandises et seront dans le cas d'attendre qu'on
leur ait préparé leur cargaison de retour.

A l'égard de Redoute-Kalé même, des batimens tirant 4 à 4 1/2 pieds
d'insi peuvent seuls entrer dans la Copie¹⁴, où ils sont alors en parfaite
sûreté. Les autres doivent, de la Rade où l'anerage est passable en été,
operer leur déchargement et chargement avec leurs chaloupes, comme
cela a lieu dans quelques ports de la Baltique et sur plusieurs points de
l'Amérique, où les chargements se font à ce qu'on nomme des embarcadai-
res.

Il est à desirer au surplus qu'on puisse former à Redoute-Kalé une as-
sociation chargée de la construction de quelques batimens plats et pontés

marchants à la rame et à la voile et tirant au plus 4 pieds d'eau, à l'effet de procurer en peu de jours le déchargement des navires qui arriveroient à la côte de la Mingrélie. Ces allèges étant montrés par d'habiles marins qui connoitroient parfaitement la rivière et les chargement que les nombreux orages qu'on essuye dans cette contrées font éprouver à l'embouchure même du fleuve et eux banes qui en rendent l'entrée difficile, il n'y auroit nul danger à craindre et le débarquement s'opèrerait dans temps très court. Il conviendrait d'accorder aux chefs d'une entreprise aussi utile un terrain convenable pour leurs constructions la faculté de faire abattre gratuitement le long de la Copie ou du Phaseles bois qui leur serroient nécessaires et même de mettre à leurs disposition quelques soldats charpentiers, sans par aux à leur allouer une retribution. Quelques unes de ces allèges seroient affectés à la 40-ne et destinés à la décharge des navires venant de la Méditerranée; d'autres serviroient pour les bâtiments expédiés d'Odessa et de Kertch ou de Taganrog, enfin d'un des ports exempt de contagion.

Je vient de parler d'une chose utile. Je fixerai à présent toute l'attention du Gouverneur Général sur une chose de la nécessité, l'établissement d'une 40-ne à Redoute-Kalé; car ne peut sonner (f. 14v^e) ce nom un balagan où sont forcés de séjourner ceux qui arrivent des ports suspects de contagion près de ce balagan il n'existe ni magasins, ni abris, pour les marchandises, et ce qui ajoute au malheur de la chose, c'est que la plus profonde ignorance préside aux mesures qu'on croit devoir adapter pour la sûreté de l'Empire aussi on a vu faire subir une fumigation rigoureuse aux sucres en paine qui débarassés de leurs papiers ne sont pas susceptibles de contagion et avoir besoin de provoquer cette formalité pour les autres qui seroient d'enveloppe extérieure aux caisses, pendant que cette manière composée de laine est celle qui présente la plus de danger. Parlerai-je du manque de soins et d'égards? des pièces de tulle de couleur léger et que la moindre impression de l'air pourroit dégrader étoient déployées et exposées au soleil brûlant, pendant qu'on sollicitoit vainement de différer cette opération de quelques heures. Il y a plus; en arrivant d'un voyage long et fatigant et on le repos une bonne nourriture sont indispensables, on ne trouve qu'une chambre n'ayant pour sol que la terre humide ouverte à tous les vents. Le balagan où elle est placée et si mal couvert que la pluie y pénètre de tous côtés. Dans cette habitation où ne trouve même pas une cheminée si nécessaire dans une contrée basse et sous inondée. Si du logement nous passons à la nourriture, en n'en pas ni de plus mauvaise ni de moins appropriés à ce que prescrit l'hygiène pour les navigateurs, le service des boucheries est abandonné à la rapacité des Grecs et des Arméniens, qui forment la population de Redoute-Kalé; la viande de vache et de

bone sont les seule qui paissent au bazane; les légumes y sont inconnue; le pain et le vin y sont de la plus mauvaise qualité. Il semble que ces détails ne soyent pas dignes d'occuper l'administration, comme si l'existence des hommes n'était pas le premier objet qui doit fixer son attention.

Or, si des individus isolés, qui ont le malheur de séjourner (f. 15) a Redoute-Kalé, y trouvent si peu de ressources, quel moyen des batiment, qui seront forcés de rester deux mois sur cette côte, de renouveler leurs vivres et de former leurs approvisionnement. Si j'entre dans des détails qui au premier coup d'oeil paraîtront minutieux, c'est que souvent il in fluent plus qu'on ne pense sur l'opinion et peuvent contribuer à éloigner d'une contrée ou on ne peut trop faire pour affirer les navigateurs et le commerce.

C'est au surplus, en lisant la description des mesures prises par les Portugais pour réunir à Ormus les négociants de tout l'Asie qu'on se pénétre bien de cette verité, qu'on administration comme en commerce ce sont souvent les détails qui paraissoient le moins important qui conduisent le plus surement au but.

Il est dailleurs une saison bien autrement decisive; c'est qu'un logement humide, une mauvaise nurriture, sont seuls capable de déterminer la fievre et la mort; dans ce pays déjà par lui même in salubre et si elle frappe l'homme de confiance charg'e de la surveillance et de la vente d'une cargaison d'un million, les pitérèles de l'expédition ne peuvent-il pas être gravement compromis? Il est donc à denier S. Ex. M. le Général en chef donne immédiatement les ordres nécessaires pour l'établissement d'une 40-ne assez vaste; qu'il recommande d'en choisir l'emplacement, d'en exhausser temoin, d'y faire des distribution commodes. On doit enfin y ajouter un vaste terrain pour en faire un jardin potager et des plantations bien entendues qui en même tems qu'elle contribueront à assainir l'air, rendront moins pénible le sejour forcé auquel on y sera assujeti.

A cette 40-ne doit être attaché un médecin habile, parlant le Français et l'Italien et des hommes soigneux, sur et attentifs, pour l'ouverture des ballats et le déploiement des marchandises.

Sorti de 40-ne on ne trouve à Redoute-Kalé, ni logement, (f. 15v^o) ni magasin, mais je sais que c'est au commerce lui même à y pourroit et je me borne ici à appeler au Général en chef qu'il est indispensable qu'il donne les ordres nécessaires, pour qu'on fournis du terressi et des bois à ceux qui voudront y batir. Avant de quitter l'article de Redoute-Kalé, dont les circonstance peuvent faire un port important, je dirai qu'il seroit à souhaiter qu'on voulut adopter quelques mesures pour en diminuer l'insalabrité, qui tient en grande partie à des cause locale, qu'il seroit facile

de faire disparaître. En effet, sur ce point la Copie est sujette à de fréquents débordements, qui pendant plusieurs jours couvrent de 7 à 8 pouces d'eau le terrain où est placé le basard et dont ensuite les exhalaisons interrompent l'air et qui interrompent sa communication avec la forteresse et la mer, on remédierait à ces débordements en établissant sur les deux côtés de la Copie, jusqu'à la distance de deux werstes de la mer des digues en fascines et terre de 3 sagennes de largeur; ce travail, en encaissant les eaux de la Copie, leur donneroit une grande impulsion dans les semées d'orages, et produiroit l'effet d'une écluse; ainsi, en même temps qu'on assainiroit l'air on pourroit séparer de voir enlever les bancs qui se trouvent à l'entrée du fleuve et d'en faciliter la navigation. Il seroit à son tour aussi que la digue se prolongeat, au point où elle cesseroit d'encaîner la rivière des deux côtés, à une certaine distance, afin d'empêcher des inondations supérieures, et si à ce travail on joignoit la communication fluviale du Phase à la Copie, en se servant des eaux de la Siva et si enfin on pratiquoit des saignées convenables et des défrichements propres à amener des courants d'air; il est vraisemblable qu'on finiroit par mettre fin à une insalubrité, je le répète n'est due en grande partie, qu'aux débordements de la Copie et au faux écoulement des eaux qui séjournent dans les terrains bas qui environnent la forteresse.

(f. 16) De Redoute-Kalé les marchandises peuvent être transportées sur Cotays par le voyage de terre et par le Phase.

L'on compte par terre 120 werste (30 lieux) de Redoute-Kalé à Maragne, en passant par Khorga, Zakerbede, Abascha et Maragne¹⁵.

Il seroit facile de faire une bonne route entre ces deux points importants, mais pour y parvenir il ne faut ni demi-mesures, ni demi-travaux. Les abatages de bois doivent être faits avec soignée et à fleur de terre et non à 8 ou 10 pouces de hauteur. Des fossés d'écoulement doivent être pratiqués là où la nature du terrain les réclame et les nombreux petits pouloux qu'ils exigent doivent être fixés d'une manière solide. Au surplus le zèle de M. M. les ingénieurs et l'attention particulière que donne le Prince Gorschakoff aux travaux de son Gouvernement, garantissent qu'il ne négligera aucune mesure à assurer en tous temps une bonne route pour les transports du commerce, non seulement à dos de cheval, mais par voitures. L'importance de cette route fait désirer aussi qu'on s'occupe immédiatement de la construction de deux ponts en bois entre Zakarbude et Abascha, un sur la Siva et un sur la Teschaour¹⁶.

Lorsqu'il s'agit d'un commerce dont plusieurs articles sont d'une grande valeur il est facile de juger qu'une communication par terre qu'aucune circonstance ne peut jamais interrompre, et qui d'ailleurs est

toujours la plus propte, mérite de fixer l'attention de l'admiration, mais rien n'est plus importante que de favoriser, par tous les moyens qui sont au pouvoir de l'autorité, les communications fluviales dont le bas prix peut seul permettre le débouché des articles de peu de valeur par eux même et qui, surchargés de trop de frais, cesseroient de convenir à l'exportation. Ainsi les Maïs, les Riz, les bois, de marqueterie, les cotons de Perse, les Alizaris, et beaucoup d'autres produits que l'Europe (f. 16v^o) peut extraire des provinces Russes au de là du Caucase, ou qui trouveroient un place placement en Russie, où ils remplaceroient des produits étrangers, resteroient sans valeur, si n'en facilitoit le transport et si on ne trouveroit le moyen de l'établir à bas prix. Or, le Phase est véritablement destiné à remplir ce but utile. Envain citeraton la rapidité de ce fleuve ses sinusités, les difficulté qu'offrira toujours la ballage le long de ses bords, ses banes nombreux, son peu de profondeur sur certains points: tout ports a croire au'on s'est beaucoup exagéré les difficultés et les obstacles et qu'il suffiroit d'un examen sérieux et attentif et de travaux peu dispendieux, non seulement pour y établie une navigation commode et constante, mais pour l'etendre beaucoup au de là des l'imites que l'opinion publique lui a fixer.

L'importance de la chose soit donc désirer qu'on s'occupe d'un examen approfondi du cours du Phase jusqu'à Cotays, et de celui de la quarel jusqu'à Charapana¹⁷; que ces fleuves soient visités dans le teme de l'aux basse ordinaire et haute, qu'il soient partout sondes, qu'on en reconnoisse les divers bancs dont les une sont constans, les autres variable; ceux ci occupant un faible espace, ceux la presque toute la largeur du Phase. Or, un examen fait avec soin suffrira à un ingenieur habile pour en connaitre les canses et les detruire. Souvent une digne un simple fascinage, un éperon, le travail le moine difficile, suffira pour neutraliser l'effet de l'violance d'un courant qui frappe contre une terre legère et friable, et dont les débria forment les obstacles qui genent la navigation.

A cet travaux il faut ajouter ceux qu'exige impérieusement un chemin de hallage commencé sur plusieurs pomb, mois qui n'est pas fait sur une échelle assez large et qui dailleurs est empreint de la négligence qui preside toujours à l'abatage des bois. Un pareil travail doit être entreprise simultanement et par corvées sur toute la longueur a la fois et de préférence je pense, à droite du fleuve.

(f. 17) Il est inutile d'observer qu'on doit recomender d'établir des ponts sur le petit nombre de rivières on ruissaux qui se jettant dans le Phase, depuis Rions Kaia¹⁸ jusqu'à Karagne, de bien niveler la chemin et le faire assez large pour qu'on ne soit par exposé à y voir séjourner l'eau après les pluies d'orages. Sur quelques points la terre aura aussi besoin

d'être soutenûe on ce qu'elle cessera d'être liée par les racines des arbres qui seront abbatras, mais eux même pourront servir à former des pilotis, /a/ on il sera utile d'en placer.

Après avoir parlé des travaux exigés pour la navigation du Phase, je dirai que le Gouvernement ne saurait trop encourager la construction d'une forme de navire ou bateau ponts¹⁹, pour remplacer ces bateaux véritablement barbars, mallies, aux quel on donne le nom de Cayouquex et dans lesqueles les hommes et la marchandise sont sous cesse exposé a tous les danger. Je reviendrai dans un autre memoire sur cet objet important.

En attendant qu'on s'assure si on ne pourrait par faire remonter les bateaux venent de Redoute-Kalé au de là de l'embouchure de la Tcheniskhalé²⁰, et poursuite diminuer le trajet par terre pour se rendre à Tefflis. Il sera convenable de fixer son attention sur le point de débarquement à Maragne, et d'y faire les travaux nécessaires pour le faciliter.

De ce point où aboutir la double route par terre et par le Phase jusqu'à Tefflis, le chemin est facile et n'exige qu'un pont sur le Goubiskalé²¹, et un autre sur un ruisseau moin important qui n'en est éloigné que de quelque cent pas. J'insiste d'autant plus sur ce travail, qu'au mois de Juillet dernier, après deux jours d'orages mes bagages et ceux qui les accompagnoient ont été arrêtés au passage de la Goubiskalé, forcés de birouaquer pendant deux jours et qu'il n'ont passé le 3-e qu'en occasionnant á mes livres été beaucoup d'autres effet des avaries considérable.

A Cotays, il n'existe encore ni auberges ni magasins, (f. 17v^o) mais ceci rentre dans les attributions et les obligations du commerce lui même.

Dépuis Cotays jusqu'à Suram²² on ne trouve à effecteur ses transports qu'à dos de chevaux, d'abord parcequ'on n'y connaît pas encore l'usage des roues à jantes et des chariotes propres au transport, ensuite parceque, sur plusieurs points la route exige des dériations et des réparations. Je les signeleraí en peu de mots afin de mettre l'ensamble des mesurés á prendre, sous les yeux du Gouverneur Général.

De Cotays à Zakarakede²³ il y a peu de chose à faire et les voitures de toutes espèce peuvent sans grandes obstacles parcourir en tens tems cette partie de la route; mais il n'en pas de même depuis ce port jusqu'à Malitaky et de là à Surham.

En sortant de Zakamkede une étendue de terrain de 2 à 3 werstes est après les plains tellement inondée et la passage si difficils, qu'on voiture chargée y a indispensablement besoin des secours réunis de beaucoup d'hommes et de boeufs²⁴. Il me semble qu'on pourrait y pratiquer une chaussé un peu élevée et procurer l'écoulement aux l'eaux qui aujourd'hui y séjournent.

Dix werstes plus loin, on arrive à une rivière qui se jette dans les Zirooula²⁵; là la chemin suit une coline élérée jusqu'à son sommet placé vis des ruines d'un ancien chateau. Sur ce point la route est si étroite et la montée si rapide, qu'on n'y peut passer sans danger, au surplus, ce point est déjà reconnue par les ingenieurs des ponts et caussées et je sais que dans ce moment même il s'occupent d'une nouvelle route. Le long de la rivière même.

Avant d'arrivée à Maletsky on a fait l'année dernière une dérivation qui est infiniment plus commode que l'ancien chemin: elle est remarquable surtout par quelques (f. 18) ponts en bois faits avec beaucoup de soin, mais le défrichement est connue tous ceux que j'ai vu entaché du défaut d'un abatage peu soigné et dont les trouçons sont un obstacle pour les chevaux de charge comme pour les voitures.

De Maletsky à Surham il serait à souhaiter que sur plusieurs points la route fut élargée, que dans quelques endroit les ports fussent adoucies qu'enfin on pourvut à son entretien journalier, par l'établissement de quelques cantonnieze.

En présentant avec franchiser le tableau de la situation des choses²⁶ il est de mon devoir de rendre justice à tout ce qu'avec de très fables moyens le prince Gortchakoff a fait depuis deux ans dans la contrée dans l'administration lui est confiée. Il y a plus; les travaux et ceux aux quel il se propose encore de se livrer eussent aussi dans un time ordinaire, mais il s'agit a present d'une révolution commerciale dans la Russie peut retirer des avantages incalculable, et des lors je n'ai rien dir dissimuler de ce qu'il etait nécessaire de faire pour amener un tel résultat. De Surham à Tefflis le chemin est bon partout et n'exige qu'on pont de bois à Gori, sur toute la largeur des trois rivières, où terrens, qui se réunissent près de cette ville.

A l'égard du défaut absolu d'Auberges, d'abris et de Caravanserais, je me borne à rappeler au Général en chef la nécessité de donner des ordres précis aux autorités locales, à l'effet de fournir à ceux qui vendroient s'occupe de ces constructions indispensebles, les matérieux dont il pourraient avoir besoin, et même de les aider de quelque soldats, lorsque l'on pourrait en disposer sans nuire au service.

En mettant sous les yeux de Son Excellence l'ensemble des mesures à prendre pour attirer dans les provinces au de là du Caucase le commerce de la Perse et celui de la Haute Asie, j'ai soignesement distingère ce qui concernoit l'administration et ce qui deroit être fait par les négociante eux même.

Toutes fois ces derniers travaux, les entreprises pour les transporte l'établissement des usines, l'amélioration de l'agriculture et par suite l'augmentation des fourrages ne peuvent être que le résultat d'une réunion

d'hommes actifs, industrieux, énergiques et qu'il s'agit de fixer sur les bords du Phase. Ce qui concerne ces établissements sera l'objet d'un mémoire particulier.

Tefflis, le 12/24 Août 1822
Le Chev-r G a m b a

Pour avoir plus complète idée sur l'activité et sur les buts du Consul de Gamba, je me donne la liberté de citer ici encore un Mémoire de Gamba:

Mémoire²⁷

sur le Commerce de la Perse et de la Haute Asie
par le route de la Mingrélie et de Karthli

Le Consul Peyssonnel²⁸ est le premier qui dans les intérêts du Commerce Français, ait fixé ses Regards sur la situation de Tefflis considéré comme marché Principal pour l'Arménie, la Perse et la Haute Asie, mais lorsqu'il proposait au Gouvernement Français d'user de son influence à Constantinople pour obtenir de la Porte Ottomane la liberté de navigation sur la mer Noire, qu'il vouloit de Batoum faire le port de débarquement pour nos expéditions de la Méditerranée et placer nos comptoirs dans le Capitaire de la Géorgie, il avait des Nations peu exactes sur l'Etat où se trouvoit alors cette contrée, sur les dangers et les difficultés de la route entre Batoum et Tefflis et sur la position du Roi Hezacluire.

Ce Prince, malgré son courage qui rien ne pouvoit, abatre et malgré les traités d'herisme qu'il ont illustré, n'a jamais pu procurer la moindre sûreté à ses Etats. ses frontières, pendant tout le cours de son long Règne, étoient sans cesse ou menacées, ou envahies par les peuples barbares dont étoit environné et sa Capitale occupée par les Persans et par eux détruite de fond en comble ne pouvoit devenir le centre d'un grand Commerce.

Déjà lors tout a changé. Le Gouvernement de la Russie fait par des conquêtes est devenu Souverain des contrées qui séparent la mer Noire de la Caspienne. Toutes les provinces à l'exception de la Mingrélie et du Gurie enverre régies par des princes particuliers soumis à la Russie, sont administrées par (f. 23v^o) des employés Russes et peut dire être qu'il n'est pas aujourd'hui de pays en Asie ou en Amérique qui offre aux négociants une plus entière sûreté et une garantie plus complète pour toutes leurs Transactions.

C'est après avoir quitté moi même, il y a deux ans, toute cette contrée depuis Maragne jusqu'à Bakou et à prévoir reconnu son heureuse situation

que j'ai proposé aux Ministres de S. M-e Imperial: de lui accorder une française commerciale et en même tems toutes les faveurs et privilèges propres à y attirer les Caravanes de la Perse et de la Haute Asie.

Mr. le G-te de la Ferronays dont les conseils, les talents et l'influence ont si bien séconde mes démarches et qui désiré que le France été partagé avec la Russie seule la plus grande partie de ce nouveau commerce, mais le Gouvernement Imperial, lié avec d'autre Etats par des Traités antérieurs, ne pourrait, quand même il aurait voulu, nous accorder un privilège. C'est donc par notre activité, par notre intelligence, et par l'effet de notre fahua... particulière que nous devons chercher à nous assurer la meilleure part dans ces relations.

Le Ministre de l'Interieur fait connaître aux négociants français l'ukase du 8/20 8-bre 1821, mais cette communication ne pouvait suffire pour les déterminer des expedition pour un pays encore inconnue et qui étoit partout prep... comme barbare et environné d'ennemis.

Il étoit donc nécessaire pour mettre fin à tous indecin... de leur faire connaître les moyens débarquement a la côte de la Mingrèlie la situation actuelle du p... pour le rapport de la sureté des communication de l'Etat des routes et des moyen de transports et de leur donner enfin tous les renseignements qu'ils pourroient (f. 24) désirer sur la nature des marchandises qui convenoient a ces contrées et sur celles qu'on peut extraire en un mot sur tous les avantages que leur presentent les relations nouvelles.

Ce sont les nations diverses qui formerent l'objet de ce mémoire. Mon travail sera divisé en 4 parties: la première comprendra tout ce qui concerne la navigation de la mer Noire, l'état des ports sur le même la côte des Abbazes et de la Mingrèlie; enfin l'état de ce même commerce à Tefflis destiné a en devenir de marché principal.

La 2-e partir traitera des communication entre Tefflis et la mer Caspienne, des ressources que present le Noucka²⁹ le district d'Elisabethpol le Carabagh, le Chirvan³⁰ et le Dagiustan tant pour le debut des produite de nos manufactures que pour les riches matières premières qu'on peut extraire. Il traitera enfin de la navigation de la mer Caspienne et des pays avec lesquels on peut établir des relations par cette voye.

Le 3-e partie sera mention du commerce qui par Tefflis peut se faire dans l'Arménie, dans les provinces Turquies qui bordent de Tigre et l'Eufrate, avec le Golphe Persique et le Perse entière.

La 4-e enfin sera connoitre les relations que par Tauris on peut esperer d'établir sucessivement avec le Candahar³¹, la Buckarie, le pays des Pandjabs, le Cachemire et le Thibet.

J'adresse aujourd'hui au Ministre la I-re partie de ce Mémoire. Elle repose toute entière sur l'examen le plus approfondi, resultat de deux voya-

ges que j'ai fait en dernier lieu en Iméétie et en Migrélie; cette I-re partie doit suffire par déterminer les negocians Français, au moins à des expédition d'essais.

(f. 24v°) Lorsque le commerce avec la Géorgie sera établi d'une manière stable, régulière et vaste; que des maisons Français seront fondées à Redoute-Kalé et à Tefflis et que les batiments arrivant à la côte de la Mingrélie³², après y avoir d'échargé leur cargaisons, y trouveront leurs retours préparés sans aucun doute il sera dans les convenances du cossunerée de faire des expéditions directes, la navigation de la mer Noire n'offrant en général de veritables anger que depen... le I-er 9-bre jusqu'au I-e Avril. Pendant les autres mois, les batiments pouvent rester dans la rade de Redoute-Kalé. Le tems nécessaire pour y operer avec sureté leur déchargement et chargement.

Il serait à souhaiter seulement qu'on établisse immédiatement à Redoute-Kalé, placé al embouchure de la Copie – un lers... de Pilots et matilites ayant du bateaux qui soyent p... et toujours aucourant des changement qui, à la suite des orages ont lieu dans le gissement de banes qu'on trouve... à l'Entré de la rivière.

En attendant les navigations puissent jouir de cette facilité, il conviendre que chaque batiment qui sera exp... pour Redoute-Kalé soit muni de grandes chalouper pour opérer prontement son déchargement.

J'ai pris au surplus mes mesures pour que dans le la... où la maison de Petersbourg qui avait fait connaitre à l'ambassadeur de France son intention de former les prenu... etablissement y auroit renoncé du moins le commerce y tr... un agent Français, pour ane offrir un abri et des maga... aux navires et assurer aux supereargues toute l'assinta... et les securers qu'ils pourront d'esirer.

Un batiment Français arrivant à Redoute-Kalé, après... avoir opéré son déchargement et on attendant que son chargement soit prépré, peut se retirer dans la Baye de Soukhoum-Kalé à la côte des Abbazes distans de 90 werstes (22 lieus de Redoute-Kalé) (f. 25) où il ne sera assujetti a aucune quarantaine et où il se trouvera ou toute sureté. C'est la statuion ordinaire des frégates et autres batiments Russes qui restant pendant 8 mois de l'années sur la côte des Abbazes.

A l'égard des negocians qui avant de faire des expedition directes et de donner quelques extention à leurs operation voudront connaitre par eux même le pays et ses ressurses et qui ne seront que des envois bornés, ils pourront faire echelle à leur marchandiner soit à Constantinople, soit à Odessa et les diriger ensuite en petites parties sur des alleges de 40 à 50 tonnaux du moment quelles ne tireront que 4 pieds d'eau pourront entrer dans la Copi où elles sont aussi en sureté que sur la Seine à Paris. C'est de

cette manière que la maison atroad d'Odessa a fait l'année dernière avec beaucoup de succès 4 expéditions: c'est aussi le moyen qu'on emploie M. M. Thoron Frous et Neveu, et Ant-e Dumont et Compagnie de Constantinople pour faire arriver à Teflis et de là en Perse les riches étoffes de nos manufactures de Lyon et de Mechausser qui par l'effet de la guerre entre les Persans et les Turcs ne peuvent plus l'expedier de Smirne et de Trabizonde par Erzerroume.

Je doit faire observer ici que les marchandises de France sont echelle par Constantinople pour se rendre à Redoute-Kalé payant dans la I-er de ces villes 3 p% de droit d'entrée et 3 p% de droit à sortie et qu'on evite ces frais en faisant l'echelle par Odessa où elles peuvent être mises en entrepot.

Je ne puis trop engager le commerce avec à prendre à Marseille la précaution de faire mettre des Caisses où balots sont double enveloppe de les faire plomber par le Consul de Russie. Les fabricants de Lyon savent combien cette mesure obtenue par Mr. le Duc de Richelieu lors du Congrès d'aix la chapelle et d'après un mémoire que je lui présenté à mon retour de mon I-er voyage en Russie, a mis leurs etosses a l'abri des degradations (f. 25v°) qu'elle eprouvoient à la quarantaine d'Odessa. Aussi n'ai je point omise de demender la même faveur pour le port de Redoute-Kalé.

Avant de terminer ce qui concerne la navigation de la côte de la Mingrèlie, je dirai que dans ce moment la possession de Poti par les Turcs ne permet pas de se serv... de l'embouchure du Phase, mais qu'on peut esperer que bientôt des travaux hidravliques projettes ameliorerent beaucoup la navigation actuelle et donneront une grande facilité pour les expéditions de la côte de la mer Noire à Teflis un grand avantage attaché à la navigation entre Marseille et la côte de la Mingrèlie. C'est que le fret d'aller et de retour sera dans la suite favorisé par des articles d'un grand en combrement et de peu de dateur, ce qui forme... une compensation avec le haut prix d'une partie des marchandises que la France expediera pour la Perse et de celles que l'Asie pour envoyer en Europe.

Ainsi de France on pourra expedier les sels, les grossis quaincailleries, de glaces, des cristaux, des bouteilles vides, pour deparer les routes, pour former sur plusieurs ponts des derisation utiles et pour construire des ponts sur les rivières que jusqu'ici on ne pattait qu'à gué. Je fait qu'on prend aussi les mesures nécessaires pour que les navigations trouvent à Redoute-Kalé dans le courant de l'été prochain, les vivres et tout les secours quel pourront désire.

Cependant quelqu'activité qu'on mette dans l'exécution des travaux ordonnée par le Général en chef, quelque soit le rèle et l'attention qu'il porte a tout ce qui peut intéressés le commerce, on doit s'attendre dans les

premier... (f. 26v^o) a quelque obstacles: aussi après avoir dit ce quel on fait et le qui sera est il convenable de faire connaitre l'état actuel des...

Jusqu'au premier janvier de cette année les douanes³³ de l'Imereti étoient affermer, et ainsi l'ukase n'avait pu recevoir son... exécution

Dans ce moment on n'occupe de l'organisation nouvelle. Le p... de ressources que present le port de Redoute-Kalé n'a pas permis de songer à y plaçer les Bureaux de la douanne ils seront établies à Cotays où on percevra, conformément à l'ukase, 5 p% de droit d'entrée sur la valeur de marchandises elles pourront alors circuler librement dans les provinces russes ou de là du Caucase ou être exportées pour l'étranger être allasetties, à d'autres droits qu'à quelque tayoex de tout de peu d'importance et que je ferai toutes fois connaitre au commerce lorsqu'on n'aura remis le travail qu'on me p... à ce sujet d'après les ordres du Général en chef.

Les déclarations faites à l'arrivée des bâtiment au commencement de Redoute-Kalé et l'entrée des marchandises à la quarantaine serviront à la douanne de Cotays de moyens de vérification les états de cargaison qui lui seront remis et pour les gu... vu surtout le peu d'importance des droits on ne peut assez réunir... l'exactitude. Du reste les recevoir des Douanes n'auront pas la facilité de surtaxer... les factures comme cela avait lieu sur le régime des fermes, mais seulement de garder la marchandise contre le paiement de la facture avec... augmentation de quinze pour cent mesure fiscale purement de forme et de précaution.

Les marchandises sorties de la quarantaine pourront s'expédier soit le Phase jusqu'à Maragne et de là par terre jusqu'à Teflis³⁴, soit entièrement par terre.

La 1-er de ces voyes sera certainement la seule adéquate lorsque le chemin de halage sera terminer et qu'on aura... (f 27) sur ce fleuve substitué des bateaux plats et pontés aux Cayeuques ou bateaux longs etroits et mal liés qui servent aujourd'hui uniquement aux transporter des farines destinées à l'armée Russe en Imerette.

En attendant, les transports se font par terre, mais comme le chemin ne serait sur plusieurs points praticables aux voitures qu'avec des difficultés innuies, tant que la route ne sera point en meilleur état on sera obligé de la conformer à l'usage du pays et de changer les caisses ou belet à des de cheval.

Au surplus le pays offre à cet égard les plus grandes ressources et on peut en tout tems se prouver le nombre de chevaux dont de 25.50 à 100 chevaux dont gesse de toute confiance, et répandent du val et du avariel. Toutes fois on prend d'ordinaire la précaution de faire accompagner les marchandises par un homme de confiance, moins pour les surveiller que pour accélérer l'arrivée des marchandises qui mettent ordinairement 12 ou

15 jours pour se rendre de Redoute-Kalé Tefflis. Tout que celle manière d'effectuer les transports esaitera, il lerendra que les caisses ou ballots dont on sera les expeditions de Marseille ne pezent pas au de 1er de 120 a 150 poid de même, chaque cheval portant ordinairement 300, il est bon d'observer cependant que s'il y avait des marchandises de nature exiger des caisses beaucoup plus lourdes on peut trouver les moyens de les expedier par voiture mais ce serait beaucoup plus cher cause de la nécessité de secours d'hommes sans les passage se composant de quelque caisses lourdes et qui est fait le chemin sur des voitures qu'on n'a fournir pas reputetien. (f. 27v^o) Le prix du transport dos de cheval a varité pendant le courant de 1822 de 4 a 5 le poud (de 33 1/3 poid demare) soit 12 a 15 le quintal.

Il est vraisemblable que ce transport tembera a 10... de g... lorsque la navigation du Phase³⁵ sera etablie.

On peut remonter la beau fleuve en tout tems jusqu' 90 wersts de son embovoqueure (22 hune) au confluent de la echenist... sur lequel de en placé le porte de Maragne, tout porte croire que dans la suite pendant 6 mois de l'anné on pourra remonter le Phase et puis la Quarel³⁶ qui s'y jette, beaucoup au dessus de embeouchure de la Tchenistskali du moin les cartes anciennes indiquant cette navigation qui pour être retablir exigira, cependant quelque travaux.

Je joins a mon Mémoire une carte du pays entre Redoute-Kalé et Tefflis. J'y ai marqué avec beaucoup d'exactitude le cours du Phase et de Quarel et le chemin entre la côte de la Mingrèlie et la capitale de la Géorgie. J'y ai fait tracé les ports de Loraquis et leur distance entre eux. J'espère que dans le courant de l'armée prochaine il sera etabli près d'une partie de ces ports des maisons de bois l'usage des voyageurs Français que leurs att... attireront dans cette contrée. Le commerce peut au surplus être convaincu que mon attention se porté sur tout le ...pourra contribuer lui procurer des facilités transporter de l'oconenue dans les fraix.

Avant de parler de Tefflis, de su relations et de sa ressu... j'appellerai l'attention des negociant Française sur la et... des Abazes sur la Mingrèlie et l'Imereti.

Les capitains qui attendroient a son Koune le moment ou le chargement en retour pour leur batiment seroit preg... pourroient pendant leur station, echanger des sehe contre des bois de Buis et de Neyers et y trouver le plâcement (f. 28) de grossee indicimel de Rouen, de Callicets, de gres drapy et de coutillerice communes pour les quels ils obtiendront en echange indipendemment du bois des cires, des cuirs, et des fruzzurel.

Dans le principe cette port de traite serait peu importante, mais comme cependant la population de la beasse, il est vrai très pauvre, séleve

encore plus de 80.000 amée, ce commerce serait une ressource pour les Pacotilleurs, s'il n'est pas dans le principe digne d'attirer l'attention des negocians et il prendroit successivement de la consistance parceque parmi les Abazs ou parmi le petit nombre d'Arméniens établis Soukhouni il s'en trouveroient qui se chargeroient de d'éliter de nos marchandises parmi les Circassiens leurs voisins et parmi les autres peu plus du Caucase.

La Mingrèlie a une population de 40.000 habitants; le Guriel un Cariel nombre, l'Imereti 80.000; voila donc 160.000 consemnateurs. Jusqu'ici leurs besoins se sont bornée aux sehe et aux rhums que leur founissait la Turquie aux fersqui s'expedient de Tadanrog et a quelques Draps, Toiles de cotons et etoffs de soies que tene appartirent les Arméniens de Tefflis, mais depuis deux ans une etesneille de la civilisation europeene a pénétrée jusqu' eux, et elle parait les arvir frappés de son echat.

Dans son voyage de plus de 800 werstes (200 lieux) que j'ai fait c'est été avec mon frere dans les montagnes de l'Imerette et dans lequel, selon l'usage du pays, nous avons reçu partout la plus noble hospitalité, nous avons eu lieu de remarquer le d'esie immodéré qu'il temoignoient pour tous les objets qui servouint notre usage et chez quelque une des princes des Goblets en Vermeil et Cizelées, des couvert d'argent, des Cristax (f. 28v) mervir aut: Dumont de Constantinople et qu'enfin un nege qui voyage pour une première maison française de Petersbourg et qui a apporté avec lui quelques etoffes de France et d... montres, a inunediatement vendue le dernier article a déj reçu plusieurs offres avantageuses pour les autres les Persans sont ici assez nombreux et depuis qu'ils o... connoissance de l'ukase du 8/20 8-bre ont déj jugé qu'il seroient une très grande economie de tems et de frais en v... chercher Tefflis les produits de nos Fabriquiis quin'y assajettis qu'a 5 p % de droits pendant que préses a Constantinople elles y ont déj payé 3 p % indenpendentement de 5 p % que ces même Persans payent Erzeroun et detois les resques et avances auxquels ces sectateurs d'ali sont expozés sur le territoire Turc: Les changement de direction donc déj assuré pour les Caravannes de te... le nord de l'Asie qui passeient Tauris et Astrabad pour celles de Teheran, de Taurys, de Casbin et d'Erivan et il s'etendra a la plus grande partie de la Perse occid... si enfin nos negocians et nos fabricans français se d'eterminent faire usage du nouveau Anarctie qui le ... est ouvert et où plusieurs circontance particulières les assurent de très grands avantages.

J'ai lien de croire ainsi que des spéculateurs Russes... Arméniens se d'etermninerent la charger del'etblissement des auberges et d'un charroi regulier et bien monté qui ... admetteroit alors des Caisses de tout poid et diminueroit beaucoup les fraix de transports.

Le Chev-r G a m b a

Dans une lettre Gamba donne observation sur le traité du commerce entre la France et la Perse signé du décembre 1807. Après dans la lettre est donné Mémoire commerciale³⁷.

Par l'avis de Gamba le centre du commerce pour la France en Orient, c'est Tiflis; tous les marchandises a travers l'Allemagne et du Sud de la Russie arrivent Odessa et après par la mer Noire – Redoute-Kalé, de l Tiflis et de Tiflis seront envoyés dans les pays d'Orient, l'Asie Centrale. Mais pour cela il été nécessaire de conclure des traités spéciales avec l'Allemagne et avec la Russie³⁸.

Pour quelques temps Mr. Gamba est retourné Paris, Dans cet period Tiflis les fonctions du Consul remplie Mr. Segan. De la France en Géorgie est arrivé un certain Besouché qui intéressait la situation de forets. Il a visité l'Imérethi et la Mingrélie.

A Paris au Ministère des Affaires Etrangères Mr. Gamba a présenté un Projet de Rapport pour les soumissionnaires d'une Compagnie de Géorgie³⁹.

Sauf Tbilissi les Consuls de la France travaillés Téhéran, Tauris, Erzeroum; Vice-Consule – Bakou, Koutaïssi (Cotays), Redoute-Kalé et un agent du consulat – Astrakhan. Parmi les consulats ici cité, plus essentiel était le consulat de Tbilissi, qui était occupé non seulement par des affaires du consulat et du commerce, mais aussi par les questions d'éducation: étude et diffusion de la langue française en Géorgie, par la vie des Français habités Tbilissi etc. En 1828 Tbilissi habités 64 Français, y compris: A. Audié (Boulangier), Ch. Alberie (professeur de français), H. André, J. - B. Demmange (charpentiers), Aug. Dufour (cordonnier), J. Duroc (maçon), Mr. Gamba (consul). Mme Charlotte Henriette Gamba (la femme de Gamba), J. M. Gamba (le fis), J.-G. Gedefroi (professeur du français), P. Glaizal (moulinier en soie), J. Divine (jardinier), J.-M. Revergie (mineralogiste), F. - X. Ripard (architect) et d'autres.

En 1826 de Paris Tbilissi, pour travailles au consulat est arrivé Louis-Victor Létéllier, savant la langue géorgienne. Il été nommé par Mr. Gamba comme Chancelier du Consulat, quoi que la poste parel efficielement n'existait pas un consulat, mais Gamba demandait cette poste pour Létéllier dans ses lettres au nom du Ministre et essayait atteindre. Mr. Gamba écrivait son Ministre: "C'est un devoir pour moi d'appuyer près de votre Excellence la demande que le Chancelier de mon consulat

l'honneur de lui adresser ce jour. J'ai été en plus d'une circonstance rendu justice aux talents et l'intelligence de Mr. Letellier et je considère sa nomination une place qui le fixerait dans ces contrées comme très utile au service du Roi sous le double rapport du commerce et de la science. Sans parler au surplus Mr. Letellier le soin du faire connaître Votre Excellence l'utilité des travaux dont il s'occupe, pour parvenir à une connaissance parfaite de la langue géorgienne et de celles des autres peuples du Caucase, je me borne à rendre témoignage de l'assiduité avec laquelle il poursuit des recherches qui intéressent si essentiellement les historiens et les philologues...⁴⁰

Nous avons l'intention de rassembler toutes les lettres et les Mémoires de L.-V. Letellier (Mémoire sur la Perse de la politique russe et anglaise dans cette contrée inleset pour la France d'une liaison avec elle. Du Gouvernement russe en Géorgie...; Du Gouvernement Russe en Géorgie, de sa politique et de ses forces militaires dans cette Province...; Mémoire adressé au Roi... etc) et publier ensemble.

Un des collaborateurs du consulat Mr. Moren était occupé par les questions de la faune de Géorgie et des plantes rares envoyait en France, aussi il essayait d'établir de filature de soie au Sud de la France.

Après Mr. Gamba (1833) la poste du Consul Tbilissi occupait Mr. de Castillon. En 1847 il a été remplacé par Mr. Lauxere. En 1862 en Géorgie habitaient 158 Français.

En 1828 la ville de Poti définitivement a été libérée de la domination de la Turquie; en 1872 a été ouvert le chemin de fer Poti-Tbilissi. De cette période Redoute-Kalé peu à peu perd sa signification et Poti occupe la première place pour l'exportation et pour l'importation de la Géorgie.

Les années soixante et soixante-dix du XIXe siècle, on sait l'activité du Consul de la France de Mr. de Tramesure. Nous avons beaucoup des lettres, rapports et mémoires de Mr. de Tramesure. En général propos de l'activité du consulat de Tbilissi et des vice-consulats de Koutaïssi et de Poti indique suivant: pendant seulement une (1872) année dans le consulat de la France Tbilissi sont entrés et sont sortis 160 mille télégrammes, dans le vice-consulat de Koutaïssi - 50 mille et dans le vice-consulat de Poti - 17 mille⁴¹. Le Consul de Tiflis conseillait son Gouvernement ouverte une relation directe commerciale entre Marseille et Poti⁴². Le 11 août 1877 sur la poste du vice-consul Poti a été nommé Mr. De La Thaumè⁴³. La poste du Consul Tbilissi occupait C-te de Chappellaine.

Le 31 octobre 1878 Poti a été supprimé le vice-consulat et a été transféré à Batoumi. Sur la poste du vice-consul Batoumi a été nommé Mr. Rheins⁴⁴. Mais cet vice-consul souvent séjournait à Poti et Koutaïssi et de l'envoyait les lettres à Paris. Dans ces lettres nous trouvons beaucoup

des matériels politiques, surtout sur la guerre entre la Russie et la Turquie (1877-1878) et sur la situation politique en Géorgie⁴⁶.

Dans la lettre du 14 juillet 1878 envoyée au nom du Ministre des Affaires Etrangères de la France Vadington, le Consul de Tbilissi écrit sur la signification de Poti et de Batoumi pour le commerce⁴⁶. Malgré le fait que le vice-consulat été transféré de Poti à Batoumi, continuait-il, Poti n'a pas perdu sa signification... La signification de Poti augmentait aussi le fleuve de Rioni (ancien Phasis) qui ici se jete avec la mer Noire. Après dans les lettres on parle propos d'exportation et d'importation par Poti et par Batoumi jusqu' 1896⁴⁷.

De juillet 1884 le Consul de la France à Tbilissi était Theodor Meyer, Batoumi le vice-consul - Bergeron. En 1893 le Ministère des Affaires Etrangères et Ministère du Commerce, d'Industrie et Colonie ont publié un Bulletin N° 160: "Russie. Industrie du nafté et des ses produits à Batoumi en 1892 et dans les années précédents", Paris, 1892; En 1894 les mêmes Ministères ont publiés deuxième Bulletin: "Russie. Les ports d'exportation des Caucase et leur avenir, Paris, 1894, 80 rue de Varin. Bulletin N° 169⁴⁸. Dans le Bulletin est donné encription de la situation économique et politique des ports-ville de Batoumi, de Poti et de Soukhoum-Kalé.

Pendant la Première Guerre Mondiale et surtout pendant de l'indépendance de Géorgie (1918-1921), propos de l'activité du consulat et des vice-consulats de la France en Géorgie et du Haute Commissaire de la France en Géorgie, beaucoup de documentations existes aux Archives du Ministère des Affaires Etrangères (au Quai d'Orsay) et aux Archives du Ministère du Defence. Une grande partie de cette documentations j'ai déjà ma disposition et je les publierai séparément dans les volumes: Relations entre la Géorgie et la France en 1918-1921".

¹ Le consulat de la France à Tbilissi existait pendant que cent ans. Des matériels et documents sur activités du consul à Tbilissi et des vice-consuls à Poti, Batoumi et Bakou se trouvent aux Archives à Paris (au Quai d'Orsay et au Château de Vincennes) et à Nantes. Dans ces Archives je travaillait depuis 1961. Une grande partie des documents j'ai apporté déjà.

² Archives du Ministère des Affaires Etrangères. Paris, "Tiflis", t. I, ff. 1-4. Voir: "Etat de cargaison pour la Géorgie et la Perse".

³ Ibid.

⁴ Ibid., ff. 5-8.

⁵ Gamba, Chevalier J. F. de..., Voyage dans la Russie méridionale, 2 vols., Paris, 1826.

⁶ Archives, "Tiflis", t. I, ff. 9-9v°.

⁷ Ibid., ff. 12-12v°: Note Explication sur le rapport présenté à S. Ex. Mr. le Général en chef Vermoloff.

⁸ Il existe deux exemplaire de cet "Rapport": un est écrit par le même de Chevalier Gamba, voir: Correspondance Commerciale, "Tiflis", t. I, ff. 13-18 et deuxième, recopier par quelqu'un, voir: Ibid., ff. 50-56. J'ai comparé ces deux textes.

⁹ Phase - le fleuve ancien Phasis, aujourd'hui Rioni, se jete avec la mer Noire tout près la ville de Poti (la Géorgie occidentale).

- 10 Cotays – Koutaïssi (la Géorgie occidentale).
- 11 Sur le champ inscrits: f. 13: Ports de la côte du Abbazes et de la Mingrélie.
- 12 f. 13v^o: Dangers de la Pirratérie des Abbazes. Baye de la Pitsounda.
- 13 Pitsounda-Bitchvintha (Pitiunt, Pities en Grec), le nom vient du pin (en géorgien - pin Phitchvi), 80 km. de Soukhoumi, 22 km. de Gagra
- 14 Copie – le fleuve Khobi (Khobistskhali), se jete avec la mer Noire tout près la village de Koulévi (Redoute-Kalé).
- 15 f. 14: Rade, Redoute-Kalé et moyen débarquement. Alleges la construire. Etablissement 40-ne: commode pour passagers et la dechandine.
- 16 f. 16: Moyens transports de Redoute-Kalé a Cotays; Navigation du Phase. Zakerbede – la village de Sakharbedio; Teschauri – Tekhouri.
- 17 Charapana – Chorapani.
- 18 Rion Kaia; Construction bateaux pontes sur le Phase; Pont a construire sur la Goubiskalé (Goubiskali – la rivière).
- 19 Bâteaux Ponts.
- 20 Tchenis-Khalé – la rivière Tskhenistskhali.
- 21 Goubiskalé – Goubistskhali.
- 22 Sourami – près de Khachouri. Tzaroux, a executer sur la route de Cotays a Tefflis.
- 23 Zakarakede – Sakharbedi.
- 24 Boeuf.
- 25 Ziroula – la rivière Dziroula
- 26 Resiumé.
- 27 Archives, Paris. "Tiflis", t. I, ff. 23-28v^o.
- 28 Ch. de Peyssonel, Essai sur les Troubles de Perse et de Géorgie, Paris, 1754.
- 29 Noucka – Noukha (Chaki, en Azerbajdzan); Chirvan – en Azerbajdzan).
- 30 Chirvan – Noukha.
- 31 Candahar – en Afghanistan.
- 32 f. 4v^o: Moyen d'expédition des ports de France pour la Côte de la Mingrélie.
- 33 f. 8v^o: Douanne; Moyen de transports.
- 34 f. 26v^o: Moyen de transport.
- 35 f. 27v^o: Navigation du Phase.
- 36 Quarel – Quvirila.
- 37 Archives, "Tiflis", t. I. 44-45.
- 38 Voir: Mémoire sur le Traité de marchandises de France par l'Allemagne et la Russie sur Odessa, Archives, "Tiflis", t. ff. 58-63.
- 39 Ibid., ff. 194-200.
- 40 Ibid., ff. 282-282v^o: L'utilité de l'établissement d'une chaise de la langue française Tiflis.
- 41 Ibid., ff. 388-388v^o: Note des actes faire en la Chancellerie du consulat de France en Géorgie depuis le 19 mai 1827 jusqu'au 1-er janvier 1828, ff. 357-357v^o.
- 42 Ibid., ff. 388-388v^o.
- 43 Ibid., f. 255.
- 44 Ibid., f. 360.
- 45 Ibid., ff. 368-377.
- 46 Ibid., ff. 378-378v^o. Voir aussi: t., ff. 23-52: Rapport sur l'avenir comparé de Poti et de Batoumi.
- 47 Voir: "Tiflis", tomes 6, 7; aussi: Correspondance Commerciale, t. "Batoum", 1887-1898.
- 48 "Batoum", ff. 261-266

საფრანგეთის კონსულები თბილისში და ვიცე-კონსულები ფოთსა და ბათუმში მამინ, როდესაც საქართველოში არ იყო საფრანგეთის საელჩო, დაკავებული იყვნენ არა მარტო საკონსულო საქმეებით, არამედ პოლიტიკური, სპორტული და სხვ. საქმეებითაც.

საქართველოდან გაგზავნილი მათი დებუშები, წერილები, თუ მოხსენებები ბარათები, შეიცავენ ძალიან საინტერესო მასალებს დასავლეთის საზღვარსა და საქართველოს კერძოდ, საფრანგეთის პოლიტიკაზე საქართველოს მიმართ.

იმის გამო, რომ გათვალისწინებული მაქვს გამოვიკვ (ვალკე) კრებული დაწინაურებულ პერიოდში საქართველოში საფრანგეთის კონსულების მოღვაწეობას, აქ მხოლოდ რამოდენიმე დოკუმენტით შემოვიფარვლები.

* * *

რუსეთის მეფის, 1821 წლის 8 ოქტომბრის ბრძანებით, ასერკავკასიაში განსაზღვრული ვადით დაწესდა შელავთიანი ვაჭრობა და ტრანზიტის მეფის ამ ბრძანების მიღებაში საფრანგეთის კონსულმა ფრანსუა გამბამ მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა. რუსეთი ამ ბრძანების მიღებით ფაქტობრივად შეეწყობოდა ბინა ინგლისის ვაჭრობა და მეტი გასაქანი მიეცა საფრანგეთისა და გერმანიის ვაჭრობისათვის. მეფის ამ ბრძანებამ ფრანსუა გამბას საშუალება მისცა აქტიური მუშაობა გაეშალა საქართველოში ვაჭრობის სასარგებლოდ.

აქვე ვაძღვე ვიქტორ ლეტიელის ორ წერილს, რომელიც წარმოადგენს მისცემს მკითხველს ამ საინტერესო პიროვნებაზე.

დოკუმენტები:

Documents:

დოკუმენტი №1.

თბილისი, 1829 წლის 29 მარტი.
(10 აპრილი).

კომერციული საქმეები¹,

მის აღმატებულებას საგარეო საქმეთა მინისტრს

ბატონო,

1826 წლის 18 ივლისიდან მიიღეს ბატონი რაინდი გამბასთან თბილისის საკონსულოს კანცლერის ფუნქციების შემსრულებლად. ცოდნამ, რომელიც მე გამაჩნია აღმინისტრაციულ და საბურთისუბროსულო დარგში და მეფის მთავრობასთან კავშირის სურვილით, აგრეთვე იმ იმედმა, რომ ჩემი სიბედითე და გუ-

ლისხმევა წარმატებებს მიმიტანილნი, გამბედიანეს მუხიზა ეს მიწველება ბნ ჰარონ დამსათვის.

თქვენი აღმატებულება უჩველად დააყვებდა იმ მიზეზს, რის გამოც მე საქართველოს საკონსულოს დავეკავმარდი, ეს ვახლავო ჩემი მდგრედილება ენების შესწავლისადმი, აღზრდილმა მისი უდიდებულებობის ბაძლითაოცაში, მე მოვისურვე თვით აღვიღზე მიმელი ღრმა ცოდნა ზოგჯერთი აზურის ქის აღმოსავლური თურქულის არუ თათრულის ქისა, რომელიც ნაკლებად ცნობილია ევროპაში და ჩამეტარებინა ამ ქვეყანაში სხვადასხვა სახის სამუშაოები, საახო საზოგადოების მხარდაჭერათ, რომლის წევრაც ვახლავართ.

ქართული ენა ჯერ კიდევ სრულიად უცნობია საფრანგეთში და იქ წარმოდგენაც არა აქვთ იმ სხვადასხვა ენებზე, რომლებზედაც ღაბარაკობენ კავკასიაში. აღმოსავლური თურქული, რომლითაც ხარეგბლობენ ამ მიუბში და ახიის მნივზნელივან ნაწილში, მრავალი მეტად თუ ნაკლებად ერთმანეთისაგან განსხვავებული დიალექტისაგან შედგება. მე მაქვს იღუა შევასრული სამუშაო, რომელიც შეაკვებს ამ ხარეგებს მეცნიერებაში და მეტად სასურველი იქნება ფილილოგებისათვის მიუხედავად იმისა, რომ საკმობდ ნშარად დაკავებული ვარ მისივე საკონცულარიო საქმეებით, მანც შექმელი ზოგჯერთი წარმატებისათვის მიმელწია, დავასრულე ნაშრომი „ქართული გრამატიკა“. ეს მეტად მისივე სამუშაო იყო, რადგან არ მქონდა არავითარი ანალოგიური ნაშრომი, რომლითაც შეგვლებდი ხელმძღვანელიობას. ფრანგულ-ქართული ლექსიკონი და რამოდენიმე ელემენტარული წიგნი ამავე ენის შესახებ, მალე დამთავრებული იქნება და მე ვამელოვნებ სამოთხ თუქში შექმლებ ყველაფერა დასაბეჭდად ვაღა-
333-

სხვებთან შედარებით, ჩემი მდგომარეობა თბილისში უფრო ადვილია. იმის გამო, რომ აქ ჩამოდიან კავკასიის სხვადასხვა ხალხების წარმომადგენლები. ეს კი ხელს მიწყობს შევადგინო ახალი ნაშრომები კერძოდ კი სრული ქართულ-ფრანგული სიტყვარი და შემოკლებული სიტყვარი, რომლებშიც სრულყოფილად იქნება წარმოდგენილი დიალექტები თურქულისა და კავკასიის სხვადასხვა ენებიდან. ამ სამუშაოს შესრულება, სრულებით არ მიშლის ხელს საკონსულოს საქმეებში, მე მას არ ვაეყოებ საკონსულოს საქმეების უზულჯობელიყოფის ხარჯზე. დარწმუნებული ვარ, შევძლებ საქართველოში შევასრული ამ ბოლო პროექტის ის ნაწილი, რომელიც შეეხება ღაბების, ღეგების, ჩურქების, ოსების, სვანების, სამეგრელოსა და აბასების ხალხების ენებს. ყველა ეს ენა სრულიად უცნობია ევროპაში.

ჯერ კიდევ ახალგაზრდა (32 წლის), მე შევხვედი ამ ქვეყანას, ვატაცებელი ვარ ლიტერატურით და ენების შესწავლით, შევხდინე რამდენიმე მნიშვნელოვანი ხელნაწერი. ვუღობ ხელაბარაკო თათრულ და ქართულ ენებს. დარწმუნებული ვარ, რომ ჩემი აქ ყოფნა სასარგებლოა ჩემს ქვეყნისათვის და მეცნიერებისათვის, მაგრამ, მიწვეალუ ხელმწიფევ, იმისათვის, რომ მივალწია ჩემს მიერ დასახულ მიზანს, ჩემთვის აუცილებელია მხარდაჭერა და მეთარჯულობა.

საფრანგეთიდან საკუთარი ხარჯებით ჩამოიყვლი. დღემდე მე თვითონ ჩინო
ბნის ქირასა და კვების ფულს, რადგან არც ბ-ნი ვამბა და არც კანცლერი
ხელფასს არ მიხდიან, თუმცა საკმაოდ დაკავებული ვარ მათი საქმეებით. თუ
თქვენი აღმატებულება არ დამტყმარება, მე ვერც კი ვაიძინებ. ამ-
დარჩენაზე, სადაც ორი თვის შედეგად, მას შემდეგ, რაც მე აქ ვისთავებ,
ცხოვრება უფრო ძვირი გახდა. ვიდრე ნებისმიერ ევროპულ დედაქალაქში. სამ-
წუხაროდ, დახმარების ვარეშე, მე იძულებული ვიქნები შევწვდეთ ჩემი სამე-
შაობი.

აზიის ხალხებს შორის აუცილებელია რამდენიმე წარმომადგენლის ყოფა
და თქვენს აღმატებულებას ყველაზე უკეთ მოესხენება, თუ რამდენად აუცილე-
ბელია თანამდებობა და მხარდაჭერა რუსეთში რაიმეს მისაღწევად.

ამრიგად, თავს ნებას ვადევნებ იმედი ვიქნითო თქვენს მოწველებაში და შე-
გვევლოთ მიიღოთ მხედველობაში ჩემი გულმოდგინე მუშაობა მეუფის სამს-
ხურში, ჩემი ძალისხმევა და ჩემგან გაღებული მსხვერპლი მეცნიერების ინტე-
რესებისათვის და მომანიჭოთ გასამრჯელოსა და წახალისების სახით, მისი
უდიდებულესობის კეთილგანწყობა, დამამტკიცოთ კანცლერის თანამდებობაზე
ხელფასით და ვიცე-კონსულის ტიტულით. წინააღმდეგ შემთხვევაში ვაქარფ-
ბის გამო საშუალება არ მექნება დავრჩე საქართველოში. ბ-ნის რაინდმა კამბა
კეთილი ინება მხარი დაუჭიროს ჩემს თხოვნას. ვიმედოვნებ, რომ თქვენი აღმა-
ტებულება ყურადღებას მიაქცევს ამ გარემოებას. მე ბედნიერი ვიქნებოდი, მო-
წვალეო ხელმწიფე, თუ თქვენი წყალობით შევძლებდი ჩემი სახარვედლო სა-
მუშაოების დასრულებას, მე სამუდამოდ შევინახავდი მადლიერების გრძობას
თქვენი აღმატებულების სიკეთისადმი.

ვიმედოვნებ უღრმესი პატივისცემით, მოწვალეო
ხელმწიფე.

თქვენი აღმატებულების უმდაბლესი და
უმორჩილესი მსახური ვიქტორ ლეტელიე.
საქართველოში საფრანგეთის საკონსულოს
დროებით კანცლერი².

¹ Archives. Paris. "Tiflis", t.I, ff.389-390.

² ამ წერილის პილას სხვისი ხელით მინაწერი: „შეუხებელია“. ე.ი. უარი ვაქა ვ დავაღებ
ამ სამართლიან თხოვნაზე.

Tiflis, le 29 Mars (10 Avril) 1829¹.

Affaires Commerciales.

A Son Excellence le Ministre des Affaires

Etrangères

Monsieur,

Depuis de dixhuit Juillet 1826, j'ai été admis remplir, auprès de M. le Chevalier Gamba les fonctions de Chancelier provisoire du Consulat de Tiflis; la connaissance que j'ai de l'administration et du contentieux, le désir d'être attaché au Gouvernement du Roi, et l'espérance que mon zèle et mes efforts me mériteraient quelque'avancement, m'ont fait solliciter cette faveur des bontés de Monsieur le Baron de Damas. Un motif, que Votre Excellence appréciera sans doute, m'a fait souhaiter particulièrement d'être attaché au Consulat de Géorgie; livré par goût l'étude des langues, élève de la Bibliothèque de Sa Majesté pour quelques idiomes de l'Asie, j'ai désiré d'acquiescer, sur les lieux mêmes, une connaissance approfondie du Turc Oriental ou Tatare, moins connu en Europe, et déflectuer dans ce pays différens travaux encouragés par la Société Asiatique dont je suis membre. La langue Géorgienne est encore entièrement inconnue en France, on n'y a aucune idée des divers idiomes parlés dans le Caucase le Turc Oriental, usité dans tout ces montagnes et dans une grande partie de l'Asie, se divise en nombreux dialectes plus ou moins dissemblables; j'ai conçu d'idée d'un travail destiné remplir cette lacune dans la science et souhaite ardemment par les philologues. Déjà, et bien qu'occupé assez fréquemment par les affaires, parfois délicates, de la Chancellerie, j'ai réussi cependant obtenir quelque résultats; une Grammaire Géorgienne, d'autant plus difficile que je n'avais aucun ouvrage analogue pour me guider est entièrement achevée, un dictionnaire Français-Géorgien et quelques livres élémentaires, relatifs la même langue n'attendront pas l'être, et j'espère, d'ici trois ou quatre mois être en mesure de livrer le tout l'impression.

Ma position Tiflis, ville journellement fréquentée par les habitans de diverses peuplades du Caucase, me rend plus facile qu'aucun autre la confection de travaux que je projette d'ajouter aux précédentes, celle entr'autres d'un Dictionnaire complet Géorgien-Français et d'un Vocabu-

კომერციული საქმეები.¹

№10.

ბაჭყალი.

თბილისში იმყოფება ორი სპარსელი დეხანი — მირზა მასელი და მირზა სალე. მათთან წმირმა შეხვედრებმა მოიწვია საშუალება მიხვდეთ იგი იმ დასკვნამდე, რომ საფრანგეთისათვის მეტად ადვილი იქნება მოიპოვოს სპარსეთში უდიდესი ბაზარი თავისი ფაბრიკების ნაწარმის გასაყვად.

თქვენმა აღმატებულებამ იცის, რომ უკვე ორი საუკუნეა, საფრანგეთი ცდილობს დაამყაროს ურთიერთობა ამ მხარესთან, ერთი მხარის მიყოლებით ხელმოწერილი იქნა ხელშეკრულებები დეი XIV-სა და დეი XV-ის მეფობს დროს, ჩვენს დროში კი — გენერალი ვარდანის დროს.

თუ კი ამ ხელშეკრულებათაგან ვერც ერთმა ვერ პოვა განხორციელება, ეს იმის ბრალი გახლავთ, რომ საფრანგეთი სპარსეთს უკავშირდებოდა შიშლილ სპარსეთის ყურის საშუალებით, ხოლო იქ მის ჩაოსნობას მუდამ ავიწროვებდნენ ინგლისელები, რომლებიც დიდხანს ელოდნენ ბედნიერ-აბასისა და შემდეგ ბედნიერ-აბუშერის ვაჭრობას.

ჩვენი მდგომარეობა სპარსეთთან მიმართებაში მილიანად შეცვალა 1821 წლის 8 ოქტომბრის ბრძანებულებამ, რომლის მიხედვით თავისუფალი ვაჭრობის უფლება მიენიჭათ კავკასიის იქით მდებარე რუსულ პროვინციებს, ნება დართულია ყოველგვარი მანუფაქტურული ნაწარმის გატარება ამ მხარეკა, აგრეთვე მათი გატანა და გაყიდვა სპარსეთში საშუალოდ 5%-ის გადახდით, როგორც ჩანს, მისი უდიდებულესობა რუსეთის იმპერატორი, თავისი ხალხის ინტერესებისათვის დათანხმდება 1821 წლის 8 ოქტომბრის ბრძანებულების განახლებას 10-15 წლით, რომლის ვადაც 1832 წლის 1 ივლისს იწურება, ასე რომ, სავაჭრო ურთიერთობა საფრანგეთსა და სპარსეთს შორის შეიძლება გაძვევს მისთვის გასწილ გზას, თუ რუსეთი ბრძანებულების გაგრძელებაზე უარს იტყვის, ჩემთვის ადვილი იქნება დავემტკიცო რუსეთს ის დიდი სარგებლობა, რომელსაც მას ეს ბრძანებულება მოუტანს, იმ პირობით, თუ პეტერბურგში მიმწვევენ ამ საკითხის განხილვაზე (რადგან სსენებელი ბრძანებულების დამტკიცებას თავის დროზე შემივალწიე). თუ ბრძანებულების გაგრძელება არ მოხერხდა, მაშინ საფრანგეთი უნდა მოელაპარაკოს თურქეთს, რათა მიიღოს ნებართვა მის ტერიტორიაზე გავლისა ან ტრაპიზონით ან ნებისმიერი სხვა გზით, თუ კი ვასალების ბაზრის აუცილებლობაა, რომელიც ჩვენს ფაბრიკას გააჩნია, გადააწვევტინებს მის აღმატებულებას ისარგებლოს ამ შემთხვევით და დაამყაროს კავშირი სპარსეთთან, შე

მზად ვარ ვაწარმოო მოლაპარაკებები, თუ კი თქვენ იწებებთ და ამ საქმეს მე და-
მაველებთ. მე ვთხოვთ მომცეთ ინსტრუქციები და იმედი იქონიოთ, რომ ზუსტად
შევასრულებ ბრძანებებს. გარდა ამისა, დარწმუნებული ვარ, რომ ჩვენ აღარ წა-
ვაწყდებით ინგლისის ღვეჯაციის მხრიდან ისეთ წინააღმდეგობას, რიგობასაც იმ
დროში, აკრძალვათა სისტემა აუცილებელ პირობად იყო მიჩნეული ვაჭრობის
წარმატებით განვითარებისათვის.

თუ ეს დაკვირვებები თქვენი აღმატებულების ყურადღების ღირსი გახდება
და თუ თქვენი აღმატებულება დაინტერესდება სპარსეთის დღევანდელი ვაჭრო-
ბის მდგომარეობითა და ამ ქვეყნის ნედლეულის წარმოებით, მზად ვარ ვუხა-
ზუროთ, მაგრამ ამისათვის საჭიროა მივიღო ნებართვა ერთი-ორი თვე თავნი-
ში გავატარო. იქ მე შევძლებ შევავროვო ყველა საჭირო ცნობა ჩვენი ფაბრი-
კებისათვის, აგრეთვე ცნობები ამ ქვეყნის ნედლეულის შესახებ და საფრანგუ-
ში დამზადებული საქონელზე, რომელიც აქ აღვიღაოდ იპოვის პაზარს.

ირწმუნეთ ბატონო, ჩემი პატივისცემის ვრძობაზე,
რომლებიც მე მაქვს თქვენადმი.

უძაბაღესი და უმორჩილესი მსახური
რანდი გამბა.

¹ Archives. Paris. "Tiflis", t.I, ff. 391-392.

Document № 2

Affaire Commerciales¹.

Tiflis, 2/4 Mai 1829.

№ 10

Monsieur,

Le séjour de deux Envoyés Persans Mirza Massoud et Mirza Salé, que je vois très fréquemment, ni a mis même de juger combien il serait facile la France de trouver en Perse un immense débouché des produite de ses fabriques.

Vootre Excellence n'ignore pas que depuis deux siècles la France cherché établir des relations avec cette contrée et que successivement des traités de commerce ont été signés sous Louis XIV, sous Louis XV et de nos jours de l'ambassade du Général Cardane.

Si aucun de ces traités n'a reçu son exécution c'est que la France ne pour dit communiquer avec la Perse que par le Golfe Persique et que sa navigation y a toujours été restreinte par les Anglais longtems en possession du Commerce de Bender-Abassi et ensuite de ce lui de Bender-Aboucheer.

Notre situation vis-à-vis de la Perse est entièrement changée depuis
quel'Ukaze du 8 Octobre 1821 a accordé la franchise commerciale aux
provinces Russes au delà du Caucase et que tous produits donne
factures peuvent traverser ces contrées, y être vendues ou transportées en
Perse, moyennent un droit de cinq pour-cent il ...semblable que Sa Majesté
l'Empereur de Russie dans l'intérêt de ses peuples, consentira renouveler
pour dix ou quinze ans l'Ukaze du 8 Octobre 1821, qui expire au 1-er
Juillet 1832, et qui ainsi, les relations de Commerce entre la France et la
Perse pourront suivre la route qui leur a été ouverte; mais dans le cas où la
Russie se refuserait une prolongation dont, si j'étais appelé cet affaire
Pétersbourg il me serait facile de lui prouver tout l'avantage pour elle
(puis que j'ai réussi faire adopter l'Ukaze même) la France alors poussa
s'arranger avec la Turquie pour emprunter le passage sur son territoire,
soit Trébisonde soit par tout autre vois, quoi qu'il en suit, si le besoin de
débou qu'emprouvent un grand nombre de nos fabriques, détermine Son
Excellence profiter de la circonstance pour établir des relations avec la
perse et qu'elle reville me charger de faire cette négociation, je la prierais
de me transmettre ses instructions et elle peut compter sur mon exactitude
et m'y conformer. J'ai lieu de croire, au surplus, que nous ne trouverions
pas de la part de la Légation Anglais la même opposition que nous eussions
trouvée dans un tems où l'... et le système prohibés était considere
comme indispensable pour la prospérité du Commerce.

Si ces observations que je soumetts Son Excellence mesitent de fixer
son attention, et qu'elle désire son mémoire sur l'état actuel du Commerce
de la Perse et les ressources que cette contrée peut nous offrir, je me né-
gligerai rien pour répondre ses vues, mais dans ce cas, il serait utile que
je fusse autorisé passer un mois ou deux Tauris où j'obtiendrais tous la
renssiagemens nécessaires pour fournir nos fabriques des notions posi-
tives sur les matières premières extraire de ces contrées et sur les pro-
duite de nos Manufactures qui y trouveraient un facile débouché.

Agrééz, Monseigneur, l'assurance des
sentimens de respect avec les quels j'ai
l'honneur d'être.

De Votre Excellence

Le très humble et très obeissant
serviteur

Le Chev. Gamba.

¹ Archives. Paris. "Tiflis", t. ff. 391-392.

პარიზი, 1838 წლის 10 სექტემბერი

ბატონი ლეტელი
2278/126.

ლეტელი (ვიქტორ)

ბ-ნი გრაფო.

ვამთავრებდი რა ჩემს ნაშრომს, (ცნობები ჩემს მოგზაურობაზე აზიამ, ლაზხეთთან, საქართველოში, სპარსეთსა და რუსეთში), რომელიც უახლეს მამავალში დასაბუქდალ უნდა გადგვე, მე მივმართე თქვენს აღმატებულებს თხოვნით, იმედი მაქვს ის ამ თხოვნას დააკმაყოფილებს, ამ თხოვნის მიზანი მივიღო ნებართვა დაუკავშირდე საგარეო საქმეთა სამინისტროს არქივის დირექციას, რათა ვავეცი იქ არსებულ სხვადასხვა წერილებს და დოკუმენტებს, რომლებიც ეხება საფრანგეთის უღწობებს სპარსეთში და პარიზით, სპარსეთსა - საფრანგეთში და აგრეთვე იმ ხელშეკრულებებს, რომლებიც ამ უღწობების შედეგებს მოჰყვა.

ჩვენი პირველი ურთიერთობა ამ ქვეყანასთან იწყება დღე XIV სექტემბერში, ხალხი უკანასკნელი, ჩვენი აზრით, ნაპოლეონის მეფობის დროს ვეფოვის იმედი მაქვს, თქვენი აღმატებულება არ იქნება წინააღმდეგი, ნება დამბონ ვეცი, მოძველებული და დღეს უკვე ისტორიის კუთვნილებად ქვეულ სამთეებსა და დოკუმენტებს.

1665 წელს საფრანგეთისა გაგზავნა ისფაჰანში ორი ფრანგი - ბატონი ლა დივი და ბატონი ლე და ბუდე, რომელთაც აღმოსავლეთ ინდიეთის კომპანიის სამი ვაჭარი ასლდათ. ეს კომპანია არსებობდა კოლბერის მინისტრობის დროს. ამ პირველი შეხვედრების შედეგად დაიღო სავაჭრო ხელშეკრულება.

1815 წელს, ნაპოლეონმა მიიღო სპარსეთის შაჰისაგან წერილი, სადაც შაჰი ითხოვდა საფრანგეთთან კავშირს რუსეთის წინააღმდეგ, ნაპოლეონმა ბატონი ამალე ჟობერი გაგზავნა თეირანში, რათა დარწმუნებულიყო, რომ ეს წერილი ნაპოლეონად შაჰისაგან იყო გამოგზავნილი და დარწმუნდა რა ამას, იმპერატორს შაჰის კარზე გაგზავნა გენერალი ვარდიანი, ამბობენ, რომ ნაპოლეონი ერთ დროს, ამ მნიშვნელოვანი მისიის ჩაბარებას თავისი ძმისთვის - პრინც დუხენისთვის აპირებდა. 1807 წლის დეკემბერში, თეირანში ხელი მოაწერეს საეჭრო ხელშეკრულებას, რომელიც პირველი ხელშეკრულების ასლს წარმოადგენდა.

ბოლოს ბრწყინვალე ელჩობა გაიგზავნა თეირანიდან პარიზში და უკანასკნელი ხელშეკრულება ხელმოწერილი იქნა ჩვენს დელეგაქალაქში²

ბატონი გრაფო, ამ მისიებთან დაკავშირებულ მიწერამოწერასა და ზემოსხეხებულ სავაჭრო ხელშეკრულებების გადახედვის ნებართვას ვთხოვ. მწერ

შეკადრის ამ თეოციადურ ცნობებს ჩემს მიერ შეკრთული საბუთები და ვაჟის რაც მაკლია. კარგად ცნობილია ჩემი პოზიცია, რაგონი სადინსტრონი ქოიელი აგენტისა (არ ვკარგავ სადინსტრონი დაბრუნების იქნეს). უნდა ცნობილია, რომ მე უკან არ ვხევი და მისი უდადეგუდუდებისა და ჩემს ნისადმი უსახლვრიად ერთგული ვარ. ეს მძღვეს უფლებას მივაძლევს მფარველობას და უსაერთხიების ვარანტიებს.

ბილოს, პატონი ვრაიო, ამ საწერების გამოქვეყნებაზე, საიხივნებით ვაცნობ ჩემს ნაშრომს არქივების დირექტორს ან სხვა რომელიმე პაროვნებს, რომელსაც თქვენი აღმატებულება საქონილ ჩაივლიას.

მაქვს პატვი ვიფო თქვენადმი პატვიხევენიო პატონი ვრაიო, თქვენი აღმატებულების მეტად თავმდაბალი და მეტად მონილი მსახერი.

ვიქტორ ღუჭუღიე.

პლანშის ქუჩა №9, სენ-ვერმენის ვარუებანი.

¹ Archives. Paris. "Tiflis", t. 2, №2278/126.

² იხ. ი. ტაბაღუა, საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა (XVIII ს. I მუთხილი) გვ. 235-261.

Document № 3.

M. Letellier¹.
2278/126

Paris, le 10 Septembre 1838.

Letellier (Victor).

S. E. Monsieur le Comte Molé,
Président du Conseil Ministre Secrétaire d'Etat
des Affaires Etrangères etc. etc.

Monsieur le Comte,

Occupée de mettre la dernière main à un ouvrage que j'ai l'intention de liner fort prochainement à l'impression (la relation de mon voyage en Asie, chez Lazzes, en Géorgie, en Perse et en Russie), je viens adresser à Votre Excellence une prière qu'elle accueillera j'ose l'espérer. Cette prière a pour but d'être autorisé à prendre communication à la Direction des Archives du Ministère des Affaires Etrangère, de la correspondance et des documents diverse qui s'y trouvent, relatifs aux Ambassades de France en Perse, et vice versa, et des traités qui ont été la suite.

Nos premières relations avec ce pays remontent au siècle de Louis XIV, et nos dernières, ce me semble, au regne de Napoléon; Votre Excellence ne verra donc, j'ose l'espérer, aucun inconvénient à me permettre la lechere de pièces et documens déjà anciens et du domaine aujourd'hui de l'histoire.

En 1665, la France envoya à Ispahan deux français, M.M de la Livoie et de la Boulaye aux quels la Compagnie des Indes Orientales, qui se formait alors sous le ministère de Colbert, adjoignit trois négocians; un traité de Commerce fut le résultat de ces premières ouvertures.

En 1805, par suite d'une lettre que Napoléon avait reçue de Shah de Perse, qui réclamait son alliance contre la Russie, M. Amédée Jaubert fut envoyé à Téhéran pour s'assurer que cette lettre était réellement émanée de ce Souverain et, sur l'assurance qui lui en fut donnée, l'Empereur accrédita alors à cette Cour le Gen. Gardane; il paraît même que Napoléon avait un moment pensé à confier cette importante Mission au Prince Lucien son frère; un traité de Commerce, à peu près copié sur le premier, fut signé à Téhéran en décembre 1807.

Enfin une brillante ambassade fut envoyée de Téhéran à Paris et un dernier traité parait encore avoir été signé dans notre Capitale.

Ce sont ces pièces, Monsieur le Comte, les correspondances relatives à ces Mission et les traités de Commerce ci-dessus que je désirerais avoir permission de parcourir, désireux que je serais de confronter avec ces pièces officielles les documents que je suis parvenu à reunir, et de compléter ceux qui me manquent. Ma position comme exagent du Ministère auquel j'espère chaque jour de réappartenir, mes anticédens bien connus et un dévouement sans bornes à Sa Majesté et à mon pays, tels sont mes titre à obtenir cette faveur et les garants de la circonspection et de la prudence dont je serais prevue dans la rédaction de mes notes. Du reste, Monsieur le Comte, avant de donner à ces notes aucune publicité, je communiquerais volontiers mon travail à M. le Directeur des Archives ou à telle personne que Votre Excellence me ferait désigner si elle le jugeait utile.

J'ai l'honneur d'être avec respect

Monsieur le Comte,

De Votre Excellence

Le très humble et très obéissant serviteur

Victor Letellier

rue de la Planche, 9, Faub. St Germain.

¹ Archives. Paris. "Tiflis", t. 2, № 2278/126.

დოკუმენტი №4

ბატონო პერეცოვი,

ითხი წელი გავიდა მას შემდეგ, რაც მეუფის მოაზრობამ თავისი მხრეზე
ლი წინდახედულებით, მოძებნა ახალი გასავალი სპარსეთისა და ზემო აზიისა

ქმ საფრანგეთის ვაჭრობის სახარვეზოდ, მას მიაწია, რომ საქართველო
ქველახე უფრო ხელსაყრელი აღვილია კონტაქტების დასამყარებლად, თავისი
გეოგრაფიული მდებარეობის გამო. მას შემდეგ, რაც რუსეთს ხოსოვეს საქმის
გაადვილება და შეღავათები, რაზეც რუსეთი დათანხმდა, საფრანგეთის მადანი-
სულოს სააგენტო დაარსდა თბილისში. მაგრამ ეს ოთხი წელი მოღვაწეობა
ბეზს და კვლევებს მოხმარდა. ეს კვლევა შეიძლება დიდიხანს გაგრძელდეს და
მიზანსაც ვერ მიაღწიოს და ამასობაში ინგლისისათვის გამოჩნდეს ის გზა,
რომელიც პრინციპში ჩვენ უნდა გამოგვეყენებინა. მე მტონია, რომ დროა გვეშე-
ბის შედგენიდან, მათ შესრულებაზე ვადავიდეთ. ყოველ შემთხვევაში ის, რა-
საც მე ვფიქრობ, ვაკეთებ და ვბედავ ვთხოვო მეუფის საინისტროს, ეს არის
საქმის გაადვილება.

მე თავს ვაღიქვამდი ვგრძნობ იმ ნდობისათვის, რომლითაც პატივს
მღებს მისი აღმატებულება ბატონი გრაფი დე ლა უფრონი და პირველად მე
მცნობს მთავრობის შეხელულებებს, მაგრამ მსხვერპლის ვალებამაც მე გა-
ხლდით პირველი, რათა ამ პირმითვე ნდობას არასოდეს შეეშალა ჩემთვის ხე-
ლი საკითხების წინააღმდეგ განჭვრეტაში.

მე გადავწყვიტე გავმეზარებულიყავი საქართველოში, რათა თავად შემეს-
წავლა ყოველივე ის, რაც აქ დიდი და ხანგრძლივი საქმის წამოწყებას ხელს
შეუწყობდა. გავეცანი რა ამ შესაძლებლობებს, მე გადავწყვიტე თბილისში და-
ვრჩენილიყავი.

აუცილებელია მოვახსენიო, ბატონო პერცივო, რომ მე მქონდა თბილისში
ჩვენი მრეწველობის ნაწარმის ფეხლა ნიმუში, რომელიც უცხოეთის კონკურენ-
ციას გაუძლებს. ამ ნიმუშების საშუალებით მე შევძელი გამოძიებისა ამ ქვეყ-
ნისათვის ჩვეული გემოვნება, შემქმნისა გზა, რომელიც ჩვენ უნდა გამოვი-
ყენოთ და აგრეთვე დამეგინა ის სარგებლობა, რომელმაც საფრანგეთი მი-
ღებს. მოამარაგებს რა მათ მოხმარებისათვის საჭირო საქონლით, მაგრამ ეს
ბიროფასი ცნობა მხოლოდ ნახევრად პასუხობს ამოცანას, რომელიც მე დავისა-
ხე. ჩემი მოგზაურობის სრული წარმატებისათვის მე უნდა შევისწავლო ქვეყ-
ნის რესურსები, რომლებიც ჩვენ შეიძლება მივიღოთ შირეული რევიონებიდან.
ნელდელი აუცილებელია ჩვენი ვაჭრობისათვის და მნიშვნელოვანია მისი მი-
ღება პირველი ხელიდან. მე შევავროვე კოლეგია იმ საქონლისა, რომელსაც
ჩვენს იმპორტში დიდი მნიშვნელობა აქვს და დღეს მე მეტად კმაყოფილი ვარ,
რადგან ისინი შეუვასებელია და გამოყენებული პარიზის ვაჭრობაში.

ამრიგად, მე მივალწვი მიზანს, რომელიც ჩვენ მეუფის მთავრობამ დავისა-
ხა, ხოლო რაც შეეხება იმ წამოწყებებს, რომლებიც მე საქართველოში დავა-
არსე და ვაპირებ თავად გავუძღვე, ვთავაზობს ჩვენ ვაჭრობას მნიშვნელოვანი
გახალების ბაზრებს და ნელდელის იაფად შესყიდვის საშუალებებს, რომელ-
საც აღრე მხოლოდ მეორე ან მესამე ხელიდან ვღებულობდით.

მეუფის მთავრობის მიზნების გამოყენების შესაძლებლობის აღიარების შე-
დეგ, საჭიროა ფრანგულმა კომერციამ მოეგება ნახოს ამ სარგებლიანი საქმისა-
გან. ეს არის ის, რაც მე საფრანგეთს შევთავაზე და მაქვს პატივი თქვენ გა-

ცნობით, ბატონო ჰერცოგო, რომ მე ჩემს მიზანს მივაღწევ, ის, რაც შეეძლება, ბელს იყო ხანგრძლივი მსწერ-მსაწერითა და დაუხრებელი თხოვნებით. კვირაზე ნაკლებ დროში შეკვლი და იდეეს ჩვენი მრეწველობის არც დადარი არ არის უცხო ამ ბაზრებისათვის. მე სამოვადლოდ ასევე ვაპირებ, რომელიც ხანგრძლივ ექსპლუატაციას გაუძლებს. მინაწილები, კაპიტალი, ტექნიკები, საქონელი, ვეჯლაფერი შეიკრიბა ჩემს მიერ გაკეთებულ პირველად სოტვიერი თხოვნისთანავე. თუკცა, ბატონო ჰერცოგო, რეკლამის გარდა ჩვენ ვაჭრობას მეუფის მოაზრობის მეთარველობა ეხატონება, ჩვენი ვაჭრობა მერსონლია, მას ეშინია ვაზაღების, ბერძენი მეკობრეების, თურქთა თავაშობის, რომელთა დაპირებები არავითარ გარანტიებს არ იძლევა. შექმნილ ვითარებაში მე ვერაფრით დავამშვიდებ მას, რადგან ვერაფრით ვერ ვუპირისპირდები ამ ბუნებრივ წინააღმდეგობებს, რომლებსაც ამასთან დაკავშირებით ვაზრუნავ ვაწვდები. საქონლია მემდროითი მეუფის მინისტრს, რათა ჩავაწიროთ მისი და ბილი მოუვლი მერვეობას. ამასათვის მე ვბედავ თქვენ ვთხოვით მოთავსდეს მეუფის ერთ-ერთ გემზე ჩემს მიერ აღნიშნული 300 ყუთი საქონელით ვსაგზავნად, რათა იქ შევედგეთ ჩვენი თაქრაციების განხორციელებას და მე ვძლით შევებრძილით კინკურნციას, რომლის გაწყობაც ვკავშირებს ამ ქვენაში ინგლისი.

ეს გემი წაიღებს საქონელს და წაიყვანს პირებს, რომლებიც ამ საქონელს ვაძვეებთან რეგულ-კაღეში, სამეგრელოში. შემდეგ კი გემი დაბრუნდება ამ სავაღურზე, რომელიც მეუფის აქვს არქაპელაგზე.

ასეთია, ბატონო ჰერცოგო, ის მნიშვნელოვანი სამსახური, მე ვიტყვი, აუცილებელი, რომელსაც ვითარება ვკავარნახებს, ვგავადლებულებს რა, დონებით მოვითხოვით ჩვენი ვაჭრობის მეთარველობა, ეს კი მე ვაჭრობ, მავკცებს საშუალებას.

მაქვს პატივი, ბატონო ჰერცოგო, თქვენი უბადლეხი და უმთრნილესი მსახური ე.მ. ტახტელას, ხასტუმრით მოკა, წმ. ინიონეს ქუჩა, №27².

¹ Archives. Paris; "Tiflis", L.II.313-314v.

² ეს წერილი დათარიღებული არ არის, მაგრამ ჩვენ შევსძლია ის ჩავთვალოთ 1830 წლად დაწერილად, ვინაიდან საქმე „ბილისი“, ტ. I, შეიცავს წერილებს, რომლებიც დაწერილი 1821-1830 წლებში.

Document № 4.

Monsieur le Duc,¹

Quatre années se sont écoulées depuis que le Gouvernement du Roi, dans sa prévoyante sollicitude, a cherché de nouvelles issues vers la Perse et la haute Asie en faveur du Commerce Français; la Géorgie, par sa po-

sition géographique, lui a samblé le point de contact le plus favorable à cette grande spéculation; Dès lors des facilités, des franchises ont été demandées à la Russie qui les a accordées et un agent Consulaire français a été instablé à Tiflis. Mais ces quatre années ont été employais en négociation et en recherches; c'est peut être tatonner trop longtems, c'est peut être même manquer le but et découvrir à l'Angleterre une voie que nous devrions, au moins dans le principe, ménager pour nous. Il me semble donc qu'il est tems de sortir de la ligne des projets pour entrer rigoureusement dans celle de leur exécution; c'est du moins ce que je pense, ce que je fais et ce que j'ose supplier le Ministère du roi de faciliter.

Je dois à la confiance dont m'honore S. Ex-ce Monsieur le Comte de la Ferronnays d'avoir été initié la premier dans les vues du Gouvernement; mais j'ai également été le premier à faire les sacrifices que cette flatueuse confiance ne m'a jamais empêché d'entrevoir.

Je me suis empressé d'aller en Géorgie afin d'étudier par moi même tout ce que pourrit y assurer l'existance permanente d'un grand établissement, et après avoir reconnu ces possibilité, je suis décidé à me fixer désormais à Tiflis.

Il est sans doute à propos de vous prévenir, Monsieur le Duc, que j'avais à Tiflis tous les échantillons des produit de notre indindustrie qui soutiennent la concurrence étrangère es-l'emportent sur elle. c'est avec ces échantillons que j'ai pu interroger usuelement le gout des voie que nous allons exploiter et déterminer les avantages que la France peut acquerir en fourmissant aux besoins de leur consommations. Mais ces renseignements précieuse que j'ai recueilles avec soin, ni formaient que la moitié de la tâche que je m'étais imposée; pour tirer complètement parti de mon voyage j'ai du également étudier les ressures que nous offressons ces région éloignées en matières premières indispensable à notre Commerce et qu'il lui importe d'acquerir de première main. A cet affer j'ai rassemblé une collection d'articles d'une grande importance dans nos importations et j'ai aujourd'hui l'extrême satisfaction de les voir appréciés et recherchés par le Commerce de Paris.

J'ai donc attenit le but que nous a proposé le Couvernement du Roi, en ce que les établissement que j'ai formée en Géorgie et que je vais diriger moi même, offrent à la fois des débouchés importants à notre Commerce et les moyens de se procurer à bon marché des matières premières qu'il n'a jamais reçu que de secondes ou troisième main.

Mais après avoir reconnu la possibilité d'utiliser les vues du Gouvernement du Roi, il fallait determiner le Commerce Français à profiter de cette belle spéculation; c'est ce que je suis venu proposer en France, et j'ai le bonheur de vous annoncer, Monsieur le Duc, que j'ai complètement

réussi. Ce que n'ont pu déterminer de longues correspondances et de lures sollicitation je viens de l'obtenir en moins de six semaines, et aujourd'hui aucune des branches de notre industrie n'est étrangère aux débouchés que je fais valoir en grand le premier. J'ai formé une association qui suffit à l'exploitation si longtems et si vivement projeté. Coopérateurs, capitaux, crédits, marchandises, tout a été reuni aux premières sollicitations verbales que j'ai pu faire.

Cependant, Monsieur le Duc, cet élan réclame encore la protection du Gouvernement du Roi; notre Commerce est craintif, et redoute les Pirates, les Corsaires grecs, l'arbitraire des Turcs dont les promesses n'ont jamais moins offert de garanties que dans les circonstances présentés je n'ai rien de rassurant à opposer aux objections naturelles qu'on me fait sans cesse sous ces rapports. Il faut donc que je m'adressé au Ministère du Roi pour calmer les craintes et mettre fin à toute hésitation. A cet éffes j'ose vous pour de faire prendre à boro... d'un des bâtimens du Roi les 300 Caisses que je déterminé notre Commerce à envoyer en Géorgie pour y entamer nos opérations et combattre la concurrence que l'Angleterre cherche à élever dans ce pays neuf sous tant de rapporter et que nous aurons étudié pour elle si nous ne sommes pas promptement protégés.

Ce navire posterait les Marchandises et les personnes qui les accompagnent à Redoute-Kalé en Mingrélie et pourrait retourner ensuite à la station que le Roi entretient dans l'archipel.

Tel est, Monsieur le Duc, le service important, je dirai med... indispensable, que les circonstance présentes en'obligent à réclamer en faveur de notre Commerce dont par le fait je me crois autorisé à devenir l'organe.

J'ai l'honneur d'être

Moseigneur le Duc,

Votre très humble et très obeissant serviteur.

E. M. Tastellaze

Hotel de Moka, rue St Honoré, N° 327.

¹ Archives. Paris. "Tiflis", t. I, ff. 313-314v°.

1961-1962 წწ. საფრანგეთში მივლინებით ფოფნის დროს სრულიად შე-
მთხვევით წავაწვდი 1880 წელს მონტობანში ქართულ ენაზე დაბეჭდილ
წიგნს. გამოკითხე პატრონს, თუ საიდან ჩაუვარდა იგი ხელში. მან მიიხრა:
ერთმა ქართველმა სტამბოლიდან ჩამოიტანა, მას კი იქ ბუკინისტებთან ვეი-
დაო. ამ ქართული წიგნის მივლითელმა ისიც დასძინა, რომ მონტობანის სტამ-
ბაში ასეთი 60 დასახელების წიგნი უნდა დაბეჭდილიყო¹.

საჭირო იყო მონტობანში გამგზავრება და აღვიღზე საარქივო მასალების
შესწავლა. 1962 წლის ზაფხულში პარიზიდან ტულუზაში ვაგეგმავრე, რათა
იქ მომუშავე ჩემი ფრანგი კოლეგების (ტულუზის მირაის უნივერსიტეტის პუ-
მანიტარული ფაკულტეტის დეკანი პროფ. ე. გოდშო, საფრანგეთ-საბჭოთა
კავშირის საზოგადოების ტულუზის განყოფილების მდივანი ბ. როზენფარბი და
სხვ.) საშუალებით გზა გამეკაფა მონტობანის არქივისაკენ (მონტობანი ტულუ-
ზიდან 51 კმ-ითაა დაშორებული).

საკუთრივ მონტობანში დიდი დახმარება ვაგვიწია ტარნი და გარინის დე-
პარტამენტისა და მონტობანის ვაჭრობისა და მრეწველობის პალატის ვენერა-
ლურმა მდივანმა ნოელ კასემ. მაგრამ ჩვენმა პირველმა ცდებმა რაიმე მნიშვნე-
ლოვანი შედეგი ვერ გამოიღო. ასე იოლად ჩვენივეს საინტერესო დოკუმენ-
ტებს ვერ მივაგენით. ამასთანავე, იმ დროს საფრანგეთში მივლინების ვადა უკ-
ვე დასასრულს უახლოვდებოდა, სხვა ბევრი საქმე დასამთავრებელი მქონდა
და ამიტომ იძულებული ვიყავი მონტობანის არქივებში მუშაობა მომავლისა-
თვის გადაემეღო, თუქცა პირველი კონტაქტების დამყარება მონტობანის ქალა-
ქისა და დეპარტამენტის არქივებთან არც ისე უმნიშვნელო საქმე აღმოჩნდა.

1971 წლის მაისში ტულუზაში ჩატარდა საბჭოთა კავშირისა და საფრან-
გეთის ისტორიკოსთა მორიგი კოლოკიუმი, რომლის დროსაც საშუალება მო-
მეცა კიდევ ერთხელ მიმეხედა მონტობანის ქართული კულტურის კერის საქ-
მეებისათვის. იქაურ არქივებთან კონტაქტის განახლების მიზნით ტულუზიდან
მონტობანში რამდენჯერმე ვიმოგზავრე.

1972 წლის სექტემბერ-დეკემბერში, საფრანგეთში კვლავ სამეცნიერო მი-
ვლინებაში ფოფნის დროს, ვადავწვევითე საბოლოოდ შემესწავლა მონტობანში
ქართული კულტურის კერის მოღვაწეობის საკითხი. მონტობანის ქალაქისა და
დეპარტამენტის არქივებში მართლაც საინტერესო მასალა აღმოჩნდა.

XIX საუკუნის 70-იანი წლების ბოლოს ქ. მონტობანში ევალიტეს ქუჩაზე
კონსტანტინოპოლში არსებული უმანკო ჩასახვის კონგრეგაციის წარმომადგენელ
ქართველებს ერთი პატარა სახლი შეუქმნიათ და იქ ქართული საგანე დაურსე-
ბათ. ამ საგანის მთავარ მოძღვრად ანდრია წინამძღვრისშვილი აურმეჯიათ, ადამი-
ანი მეტად ვნერგიული და საქმიანი, პეტრე ხარისჭირაშვილის მეგობარი².

მონტობანის ქართულ კონგრეგაციას თავისი ღერძი ჰქონია, რომელზეც
აწერია: "Scholasticat Géorgien Rue de l'Égalité, Montauban (Tarn-et-
Garonne)"³. ანდრია წინამძღვრიშვილის თაოსნობით პარიზიდან საბჭოთა მწ-
ქანა მიუღიათ და იქ ქართული წიგნების ბეჭდვა დაუწყიათ.

აი, მონტობანში დაბეჭდილი ერთ-ერთი წიგნი, რომელსაც აწერია: „მო-
კლე ხელსამძღვარი ფრანგული ენის სწავლისათვის ანუ ფრანგულ-ქართული
მეტოდური ლექსიკონი და სხვა საგნებზედ საჭირო უბნობანი“. წიგნის გარე
დაზე დაზატულია ია, მის ქვეშ კი წერია: „იქ, მონტობანს ქრისტიან ფაშის
სტამბაში. 1880“.

ეს წიგნი სულ 138 გვერდისაგან შედგება. აი მისი შინაარსი.
ა. სახმარი ლექსების კრება. ლექსები ხარშუქონებისა: ხარშუქონებისა,
ქვეყნებისა, მეტალებისა და ქვებისა, დროთა და არეებისა, კაცისა, ნათესაობისა,
სწავლისა, სახლისა ჭურჭლებისა, სუფრისა და სამხარეულისა, საქმელებისა
და სასმისობისა, სურნელებისა, მწვანილეულისა და მარცვლეულთა, ხი-
ლეულთა, ხეებისა და ვეკვილებისა, საეკლესიო და საქვეყნო მეთოდულობისა,
ხელოსნობისა, სახლის მსახურებისა, ნაკლებულებისა და სრულულებისა, ტანის
სამოსელისა, საჭურვილთა და ნაირნაირ ხელსამწყობთა, ოთხფუნთა, ქათმებისა
და მფრინველებისა, ზღვის ცხოველთა, მწერთა, მატლთა და ჭიაჭუთა.

ბ. კითხვისათვის შემოკლებული სიტყვები: "avoir"⁴ შემწვევის არსებითან
ხმარება, "être"⁵ შემწვევის ზედ შესრულებთან ხმარება, ხმნებისა არსე-
ბითანა ხმარება, ხმნათა ნაცვალსახულებთან ხმარება, ხმნებისა ხმნის ზღვ-
რითან ხმარება, თანდებულების ხმარება.

გ. შინაური საუბარი: ვედრებისა, თხოვნისა, მადლობულობისა, დამშვიდ-
ბებისა, ნახვისა, ზრდილობაინობისა, მოწონების შექყარებისა, გამთხოვნისა,
შეკითხვისა, დამტკიცებისა.

დ. არას თქმისა, გაეჭვიანებისა: განკვირვებისა, ვახარებისა, მწუხარებისა
დრტანვისა, საათისა თუ ფამისა, დროეფამისა, ჰაერისა, არისა, კითხვისა, წერ-
სა, სასწავლოში, საუბრისა, გაფანებისა, მისჯიდრისა, ტანისამოსის ვახდისა,
ჩაცმისა, წასვლისა, სიარულისა, არეული ამბავები“.

ბოლოს, ზემოაღნიშნული შინაარსის შემდეგ მოცემულია ქართული ალფ-
ვიტი ფრანგული შესატყვისებით. ლექსიკონის შემდგენლის გვარი არაა აღნიშ-
ნული.

გარდა ზემოსხელებული ფრანგული-ქართული ლექსიკონისა, მონტობანში
ბევრი სხვა წიგნიც გამოუციათ. მათ შორის დავასახულებთ შემდეგს:

1. წინამძღვარი ზეცისა ანუ ფოველი წოდების სახმარად ხელიერი დარ-
გებანი, შედგენილი ალემანურად თავადის შვილის მღვდელი ალექსანდრე პო-
პენლოესაგან;

2. გზა ცხოვრებისა ანუ განზრახვანი საუკუნო ჭეშმარიტებათა ზედა სა-
მარნი მღვდელთათვის საბადაგებლად და ერის კაცთათვის საკითხავ წიგნად და
ფიქრის ლოცვის შესასრულებლად შედგენილი წმიდა ალფონსო ლოფორისაგან;

3. სიბრძნე კაცებრივი რომელიც ასწავლის კაცს ჭკუვას რივიან ხსრებს

სა, სრულს კაცს განდის და მისწევს იმპლირება, შექმნილი ცხოველი მკა-
ლითებითა და ბრძენი ფილოსოფიონების სიტყვებით;

4. ბრძენი კაცი ანუ რომელიმე ძველი ფილოსოფიონის მკერ მკაცრულნი
მშვენიერნი სწავლანი სიბრძნეა და ზნეობასა ზედა;

5. ქართული გრამატიკა სასოფლო სკოლების ფრსითათვის, ახლად შედგე-
ნილი;

6. ხელად სახმარი რეტორიკა გინა მჭერმეტყველება ფაწვილ კაცისა-
თვის;

7. ფილოსოფია გინა სიბრძნის მოეგარება რომელი შეიცავს ფხიხოლოდი-
ას, ლოლიკას, ზნეობას და ბუნებითს ღვთის მეტყველებას ძილდეს სწავლაში
გარდასახვლელთ ფაწვილთ კაცთათვის;

8. ფიზიკებრივ, მოქალაქეობრივ და ისტორიებრივი მოკლე ვკოგრაფია სა-
სოფლო სკოლებისათვის;

9. მოკლე მსოფელიო გინა საფილღიერო ისტორია ძველთა და ახალთა ნა-
თესავთა რომელი მოსთხრობს უმთავრესთა საქმეთა და შესთხვევათა მოხლე-
ნილთა კაცობრიობასა შინა დასაბამითგან სოფლისა ვიდრე დღევანდლამდე,
განყოფილი შვიდ ნაწილად, პირველი ნაწილი შეიცვამს თავისში ხალმრთი ის-
ტორიასა ძველისა და ახლისა აღთქმისასა, მეორე ნაწილი შეიცვამს ისტორია-
სა ძველთა ნათესავთა, ვითამც ევკიპტელთა, ახურთა, მილთა, ხარსთა, ბერ-
ძენთა, და მაკედონელთა, მესამე ნაწილი შეიცვამს ისტორიასა კართაგინელთა,
და რომელთა, მეოთხე ნაწილი ისტორიასა საშუალო საუკუნისა, მეხუთე ნა-
წილი შეიცვამს ახალსა ისტორიასა, მეექვსე ნაწილი ისტორიასა ევროპის
ნათესავთა ვითამც რუსეთისას, საფრანგეთისას, გერმანიისას, ანგლიისას, ისპა-
ნიისას, იტალიისას და სხვაც, და მეშვიდე ნაწილი საქართველოს ისტორიას;

10. ღექსად ნათქვამი ცხოვრება წმიდა ესტატესი, პიუხია ჩვ;

11. რჩეული ღექსების წიგნი;

12. თანა-სატარებელი ღოცვის წიგნი;

13. წალკოტი ღოცვათა;

14. საქრისტიანო მოძღვრება;

15. პატარა საქრისტიანო მოძღვრება;

16. მოკლე ხელ-სამძღვრო ფრანციცული რის სწავლისათვის;

17. კარი ღათინური გრამატიკისა;

18. კარი ფრანციცული გრამატიკისა;

19. წვრილი ფაწვილებისათვის რამდენიმე საჭირო გაკვეთილი, მუქთად;

20. ყოველღღვ სათქმელი ღოცვების ფურცლები, მუქთად.

ამრთად, თუ ამით დავეუმატებთ ზემოსხენებულ ფრანგულ-ქართულ ღექ-
სიკონს, გამოდის 21 სახელწოდების წიგნი, რომლებიც ვამოუცია მონტობანის
სტამბას, მაგრამ ეს მხოლოდ ის სახელწოდებებია, რომელთაც ჩვენ მივაკვლი-
ეთ. ზოგიერთი ამ წიგნთაგანი მოგვეპოვება საქართველოს ბიბლიოთეკებში.

როგორც ვხედავთ, მონტობანში გამოცემული წიგნები სწავლასვა ხასია-
თისაა და შინაარსის, ეს წიგნები იაფუფასანია და უფასოც, ე.ი. ღარიბი თვა-

ხეობათვის ხელისხაწვდომი. ამ წიგნებს არ აწერია არც მათი გამომცემისა და არც შემდგენელის არც ვარი და არც სახელი.

მონტობანში გამოცემულ წიგნებს ავზაჩიძენი არა მარტო უცხოეთის ქართული კულტურის კერებში, არამედ საქართველოში, რათა ქართველ ბავშვებს საშუალება მისცემოდათ განათლება ლელაქანზე მიეღოთ⁶.

მონტობანში გამოცემული წიგნების შესენა შეიძლება იყოს მონტობანში შემდეგი მისამართით: „ფრანციაში ქალაქს მონტობანს მონასტერში მონაზონთა ერთობისაგან მონათა უმანკო შთასახებისათა - Rue du Cimetière Catholique“ და კონსტანტინოპოლში: „გალათას, ფაჯაჯი ხანში ვასპარ სპადაროს მალაზიაში“.

ასევე შეიძლება ამ წიგნების გამოწერაც როგორც მონტობანიდან, ისევე სტამბოლიდან შემდეგი მისამართით: 1. „უფალს აღექსანდრე სტეფანის მონასტერში მონაზონთა ერთობისაგან მონათა უმანკოდ ჩასახვის, ქალაქს მონტობანს: (FRANCE), Montauban, Rue du Cimetière Catholique, Tarn-et-Garonne“. 2. „უფალს ვასპარ სპადაროს კონსტანტინეპოლს, გალათას ფაჯაჯი ხანში“.

როგორც საარქივო მასალებიდან ჩანს, 1880 წლის მარტში საფრანგეთის ხელისუფლებას მონტობანის ქართველ კათოლიკეთა სჯენე დაუხურია⁷, ხოლო ქართველები იქიდან განუდევნია. „პირველი მრავალრიცხოვანი კოლონია (დაახლოებით 6 წევრი) განდევნილ იქნა მოწვევებითი მიზეზებით ანტიკლერკალური ხიბულვილის გამო დაახლოებით 1882 წელს, მონტობანის თეოლოგთა დიდი და პატარა სემინარიის წევრების განდევნის დროს“, - მწერდა მონტობანისა და ტარნისა და ვარონის ვაჭრობისა და მრეწველობის პალატის ვერვალური მდივანი ნიჟელ კასე⁸.

1885 წლის 8 მაისს კონსტანტინოპოლში ქართველ მამათა წინამძღვარს პეტრე ხარისჭირაშვილს სპეციალური წერილით მოუძარათაც საფრანგეთის სავარეო საქმეთა მინისტრ მარკიზ დე ნოაისადმი. წერილში ნათქვამია პატარა სახლი, რომელიც ქართველებს ეკუთვნოდათ მონტობანში და „რომელიც გამოცხრებული იყო საცხოვრებლად და სასწავლო დარბაზად ახალგაზრდა ქართველებისათვის, რომლებსაც სურდათ საფრანგეთში სწავლის დასამთავრებლად გაეზავრება, ახლახანს ან უკვე რამდენიმე ხანია სამინისტროს ბრძანებით დახურული იქნა“⁹.

პეტრე ხარისჭირაშვილის წერილში ასევე აღნიშნულია, რომ მონტობანში ჩასული ქართველი ახალგაზრდების მიხანი იყო ფრანგული და ლათინური ენების შესწავლა და რომ ისინი საფრანგეთში მიდიოდნენ იმეტომ, რომ სრულყოფილ განათლებას სხვაგან ვერ მიიღებდნენ.

საფრანგეთში სწავლის დამთავრების შემდეგ ეს ახალგაზრდა ქართველები დაბრუნდებოდნენ აღმოსავლეთის ქვეყნებში, ხოლო დააარსებდნენ სკოლებს და შეასწავლიდნენ ფრანგულ ენას¹⁰.

„ქართველ მამათა კონგრეგაციას, - წერდა პ. ხარისჭირაშვილი - კონსტანტინოპოლში უკვე გააჩნია, აღმოსავლეთში მისი დამკვიდრების დროიდან

თბილისში შემდეგი სკოლა: პერას ჰაბა-ქეფურის წმ. იოსების სკოლა, რომელიც გაიხსნა 1875 წელს; შემდეგ, სკუტარის სკოლა; შემდეგ, ფრისიუის სკოლა და, ბილოს, დარბანელის სკოლა, რომელთა მოღვაწეობის შედეგად შეიქმნა წარმატებას აჭარბებს¹¹.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, პ. ხარისჭირაშვილი სამწუხარო მიუღწევად თვლიდა საფრანგეთში, კერძოდ მონტობანში, ქართველი ახალგაზრდა-ბიწათვის განათლების მიღების ერთ-ერთი ცენტრის გაუქმებას, მათ უყვრო, რომ მონტობანში მოსწავლე ახალგაზრდაობის მინანი არასოდეს არ ეყოფილა რაიმე საეკლესიო თანამდებობის მიღება საფრანგეთში, „სადაც მათ არასოდეს არ უცხოვრიათ და არც იცხოვრებენ“¹².

„ებედავ და ვაძლევ ჩემს თავს უფლებას, — სწერს პ. ხარისჭირაშვილი საფრანგეთის საგარეო საქმეთა მინისტრს, — დაეინებოთ შეცვლად თქვენს აღმატებულებას, კეთილ იხეობს და მხარი დაუჭიროს საფრანგეთის რესპუბლიკის მოაზრობის წინაშე იმ მოსახრებებს, რომლებიც წინ უძღვის, რათა მივიღოთ ჩვენს სახარგებლოდ ნებადართვა ისევე მოგვაკეთონინ საფრანგეთში, მონტობანში პატარა სახლი განსაკუთრებით და სხეციალურად ჩვენი ქართველ მოსწავლეთა საცხოვრებლად, რომლებიც მაშინ ნაყოფიერად შეითვისებენ ადვილობრივი ფრანგული სკოლების ღექციებს“¹³.

საფრანგეთის საგარეო საქმეთა მინისტრის მარკიზსა და ნოამ პეტრე ხარისჭირაშვილის წერილი განსახილველად საფრანგეთის შინაგან საქმეთა მინისტრის ვადაუგ ზავინა¹⁴. შინაგან საქმეთა მინისტრის იმავ 1885 წლის 9 ივლისს წერილით მიმართა ტარნისა და ვარონის დეპარტამენტის პრეფექტს, რათა ეს უკანასკნელი ვარკვეულიყო საქმის ვითარებაში და მოეხსენებინა მისთვის. პრეფექტმა კი ახსნა-უანმარტებისათვის ქ. მონტობანის ქერს მიმართა. მერისადმი ვაგზავნილ პრეფექტის წერილში ვკითხულობთ: „პატარა საგარეო საქმეთა მინისტრმა ჩემი ფურადლება მაქცია ერთი თხოვნას, რომლითაც „ქართველ მაშათა უმანკო ჩაასახვის მსახურთა“ კონგრეგაციამ მიმართა მას, რათა ნება დაერთოს ამ კონგრეგაციის მიერ მონტობანში დაახლოებით ათი წლისწინ დაარსებული სავანეს სახლი დაადრუნოს, რომელიც 1880 წლის დეკრეტით დაიხურა“¹⁵.

წერილს ხელს აწერს შინაგან საქმეთა მინისტრის მაგიერ სერთი უშიშროების დირექტორი მ. ლევაიანი. ლევაიანი იმავე წერილში სწერს ტარნისა და ვარონის დეპარტამენტის პრეფექტს: „ჩემი კოლეგა მატეობინებს, რომ ქართველი მამები კონსტანტინოპოლში ჩვენი ელჩის მეფრველობით ვინავებენ მნიშვნელოვან სკოლას, რომელსაც მიზნად აქვს მხოლოდ მომზადება მასწავლებლებისა, რომლებიც შემდეგში შემხლებენ ასწავლიან ჩვენი ენა. მათ საფრანგეთში იყოფეს სახლი. ის დახმენს, რომ მონტობანის მათი დაწესებულება მეტად უმნიშვნელოა. იქ ერთდროულად თორმეტ ან თითხმეტ ადამიანზე მეტი არასოდეს არ მოთავსებულა მასწავლებლებისა და მოსწავლეების ჩათვლით“¹⁶.

მ. ლევაიანის წერილში შემდეგ ნათქვამია: „წერილში, რომლის ასლსაც თქვენ აქ თანდართულს იხილავთ, მოავარი წინამძღვარი (პ. ხარისჭირაშვილი, — ი.ტ.) ითხოვს მხოლოდ ნებადრთვას, შეკრბობს მონტობანში ერთ-ერთი მისი-

ონების ზედამხედველობის ქვეშ შვიდი ან რვა ყმაწვილი, ქართული ლეიონისა-
ხურების წესის მიმდევარი, რომლებიც ქალაქის სემინარიის კლასებში ინტე-
ლიან და რომლებიც სწავლის დამთავრების შემდეგ ფრანგულის სასწავლო-
ლაღ აღმოსავლეთში დაბრუნდებიან¹⁷.

პეტრე ხარისჭირაშვილის თხოვნისადმი საფრანგეთის საგარეო საქმეთა
მინისტრის მარკიზ დე ნოაის მხარდაჭერა ჩანს მ. ლევანიის წერილის ერ-
თერთი ადგილიდან, სადაც ნათქვამია: „ბატონი საგარეო საქმეთა მინისტრ
თვლის, რომ ამგვარი დაწესებულება ჯერ ჩათვლება 1880 წლის 29 მარტის
დეკრეტის ქვეშ მყოფ რელიგიურ გაერთიანებად და გამოთქვამს იმედს, რომ
შესაძლებელია ამ პირობებში ნება დაერთოს კვლავ გაიხსნას ქართველ მასობა
სავანე მონტობანში“¹⁸.

დაბოლოს, მ. ლევანი პრეფექტს სთხოვს, შეატყობინოს თავისი აზრი სა-
კითხზე „დოკუმენტის უკან დაბრუნებით“¹⁹.

იმავე წლის 10 ივლისს პრეფექტმა ქ. მონტობანის მერს ვალდებულადა
წველა საბუთი შემდეგი წერილით: „მაქვს პატივი გადმოგიცეთ აქ თანდართული
საბუთები და ვთხოვთ შეატყობინოთ, რომელია ის სახლი, რომელზეც დას-
რავია დეკრეტების შესრულებამდე; აგრეთვე შეატყობინოთ თქვენი პირადი
აზრი მისი განხილვის შესახებ. ვთხოვთ დამიბრუნოთ აქ დართული საბუთები“²⁰.

იმავე წლის 13 აგვისტოს ტარნისა და გარონის დეპარტამენტის პრე-
ფექტს ქ. მონტობანის მერმა საპასუხო წერილი მისწერა. ამ წერილში ნათქვა-
მია: „პატივი მაქვს მოგახსენოთ, რომ ქართველების სახლი მდებარეობს ქალა-
ქის სასაფლაოს მახლობლად, რომლისაგანაც გამოეხურა მხოლოდ სოფლის
გზით. დეკრეტის განხორციელების დროს იქ იმყოფებოდა ოთხი წევრი. ხან
მათგანი ვაძივეს 1880 წელს, მეოთხე დატოვეს დაწესებულების დამკვედი,
მაგრამ დაახლოებით ერთი წლის წინათ, იმანაც მიატოვა ჩვენი ქალაქი და ჩა-
აბარა ვილნეუელის სამწყობოს მღვდელს ამ საკუთრების გაქირავება. ამჟამად
ამ სახლში რამდენიმე მღვდურია“²¹.

1880 წლის მარტის „დეკრეტის განხორციელების დღეს, - წერს მერი, -
ქართველმა ბერებმა შეკრიბეს ქალაქის რეაქციული პარტიის მეთაურები, რამ-
დენიმე მათხოვარი, თავიანთი ცილებითა და შვილებით და რესპუბლიკის
მთავრობის წინააღმდეგ მანიფესტაცია გამართეს. ვაიხსენებ: „ვაფსრ-
ჯოს მეფეს!“ და ქვები ესროლეს ხელისუფლების წარმომადგენლებს“²².

შემდეგ მერი გამოთქვამს საკუთარ აზრს პ. ხარისჭირაშვილის წერილში
აღძრული თხოვნის შესახებ და პრეფექტს სწერს: „ამ ბერების (ე.ი. ქართველი
ბერების. - ი.ტ.) განდევნას კარგად შეხვდა ჩვენი ქალაქის რესპუბლიკური
მოსახლეობა. ვშიშობ, რომ მათი უფლებებში აღდგენა სამწუხარო მითქმით-
ქმას გამოიწვევდა. ამიტომ ჩემი აზრით მღვდომთარეობა უცვლელი უნდა დარჩეს.“

როგორც კონგრეგაციის მეთაური (პ. ხარისჭირაშვილი. - ი.ტ.) თავის
თხოვნაში ამბობს, თუ ახალგაზრდა მღვდლებს, რომელთა ვაგზაჟაც მას სურს
საფრანგეთში, არა აქვთ სხვა მიზანი, გარდა პატარა სემინარიაში სწავლისა,
რატომ არ გაივლიან ამ კლასებს ამ დაწესებულების ინტერნატში ყოფნით?²³

ამის შემდეგ მონტობანში არსებული ქართული კერისადმი საფრანგეთის ხელისუფლების დამოკიდებულების შესახებ საფრანგეთის არქივებში ვერაფერიც არის სხვა საბუთებს ჩვენ ვერ მივაკვლიეთ. ის კი ცხადად ჩანს, რომ საფრანგეთის ხელისუფლებას პეტრე ხარისჭირაშვილის თხოვნა დაუკმაყოფილებია და ქართველ კათოლიკეთა სავანეს მონტობანში თავისი მოღვაწეობა განუახლებია.

ქართველთა „ახალი კოლონია (მონტობანში, - იტ.) დამკვიდრდა ქალაქგარეთ არღუს გზაზე და განდევნილ იქნა ეკლესიისა და სახელმწიფოს გამოყოფის დროს (1903-1906 წლებს შორის)". - მწერდა სემოსსენიებული ნოელ კასე²⁴.

მაგრამ XIX საუკუნის ბოლოსათვის ქართველ კათოლიკე მოღვაწეთა მუშაობის პირობები თანდათანობით უარესდებოდა არა მარტო მონტობანში.

როგორც მიხეილ თამარაშვილისადმი იერიანიძე მუღალაშვილის მიერ 1897 წელს მიწერილა წერილიდან²⁵ ჩანს, მონტობანში მოღვაწე ქართველთა შორის დამკვიდრდა ინტრიგები. ანდრია და დუიჯი²⁶ ერთად არიან შეკრული და ჩვენ თითქმის არ გველაპარაკებან. - სწერდა იერიანიძე მუღალაშვილი მ. თამარაშვილს²⁷. ისინი, თურმე, ხელს უშლიდნენ არა მარტო ქართველ კათოლიკეთა ნორმალურ მუშაობას²⁸, არამედ პატარა სემინარიიდან დიდ სემინარიაში ქართველთა გადასვლას²⁹. მ. თამარაშვილს წერილობითი კავშირი ჰქონია როგორც პატარა სემინარიის, ისე დიდი სემინარიის ხელმძღვანელობასთან³⁰.

1899 წლის 15 აგვისტოს აღუონს სითარიშვილი მ. თამარაშვილს კონსტანტინოპოლიდან რომში ატყობინებდა „მონთობანიდან არ მომდის სახაამოვნო ამბები და მალე ვვინებ დამჭირზე შევიქმნები პატრ სტეფანეს უკან მოგვანახულ³¹.

იმვე წლის დეკემბერში ა. სითარიშვილი უკვე მონტობანშია და 22 დეკემბერს მ. თამარაშვილს სწერს: „წამოსულმან რომიდან მშვილობით ვიმგზავრე". იგი ჩასულა ვერ ღიონში, ხოლო შემდეგ - მონტობანში. „ახლაც ვადირებ შაბათს დასვენებას და აქედან გეახლებით დურდმ³². იქიდან კი - ვიმსხედ³³ საწამლავად. მისი წველები სასარგებლო შეიქმნა ჩესივის 1874-შიდ. და 20 დღე უნდა დავყო იქ. იქიდან პარიზში წავალ. პარიზიდან პირდაპირ კონსტანტინოპოლში³⁴. ამ დროს მონტობანში მოღვაწეობდა „ავეუსტინე კიჩიაძე, რომელსაც აღრე ერქვა ნათლობითა ნიკი³⁵.

1900 წლის 24 იანვარს ა. სითარიშვილი ვიშიდან მ. თამარაშვილს რომში ატყობინებდა: „მონთობანში უნდა გავგზავნო ჩვენი მონასტრის ნოვიციები, რათა იქ დაასრულონ სემინარიის კურსი და შემდეგ მშვიდლო მათი საქართველოშიდ გავგზავნა³⁶.

იმვე წლის 25 იანვარს ა. სითარიშვილი ვიშიდან პარიზს გაემგზავრა. „ხვალ. ე.ი. 25 იანვარს, - სწერს იგი მ. თამარაშვილს, - ვადირებ წასვლას პარიზში და იქიდან ელზასში დებინა და მოსწავლეთა ნახვას და იქიდან პირდაპირ გავემგზავრები კონსტანტინეპოლისაკენ³⁷.

იმვე წლის 5 მარტს კონსტანტინეპოლში დაბრუნებული ა. სითარიშვილი ატყობინებს მ. თამარაშვილს: „პარიზიდან გავემგზავრე სანახავად ჩვენი

დათა და მოსწავლე ასულთა და წაველი პრუსიაში (ელზასში) რიბოვილე მას-
რის ქალაქში³⁸, სადაც ვნახე ჩვენი ორნი დანი, მასწავლებელი, რადგან არა-
ლობრივი ეპისკოპოსი ნებას არ აძლევდა თავის ერში მოწავლეების მოკრულ-
სა³⁹. ამის გამო ა. ხითარიშვილი წასულა სტრასბურგში, „სადაც ვიწინ-
ეპისკოპოსს რა აუხსენი ყოველივე გარეშობა დიდის მოწავლეებით დამხრდა
ქალაქის მოცემასზედ, რომელთ მართულს ელზასშიდ შესძლებოდათ მოწვა-
ლების მოთხოვნა⁴⁰. იქვე ა. ხითარიშვილი დასძენს: „შემდეგ მოვბრუნდი
ფრანციაშიდ და წაველ ყოველგან, სადაც სწავლობენ ჩვენი ქალწულთა ნოვი-
ციები, ქალწულთა სკოლებში, რომელთა ტიტული აქვთ: Socur de la St.
Providence⁴¹.

ა. ხითარიშვილი აქვს ამ სკოლებს და მიუთითებს, რომ იქ საქმე კარგადაა
დაცნებული. შემდეგ მას უნახავს ვაყების მონასტრის მოსწავლეები, სადაც 8
ახალგაზრდა სწავლობდა. ამ ახალგაზრდების შესახებ მას მონტობანში ჰქონდა
საუბარი. ამ ახალგაზრდებიდან განსაკუთრებით ორი გამოირჩეოდა: ერთი ქრის-
ტიანი გოგიელოვი, რომელსაც აღრე რუსეთში უსწავლია; მეორე - ახალციხელი
(მისი გვარი არ არის ნახსენები). მასაც რუსული სკოლა დაუწესებია⁴².

მაგრამ, როგორც საარქივო მასალებიდან ჩანს, სტამბოლში საქმე კარგად
ვერ მიდიოდა. 1899 წლის 18 იანვარს აღფინის ხითარიშვილი მ. თამარაშვილს
სტამბოლიდან წერდა: „მე ვერ წარმოვიდგენდი ესოდენ უთავბოლობასა
და უგუნო მართვასა მონასტრისა, საიდანაც მივინჯილი და რა საქმეც ვაგმნ-
ჯო ყოველგან და ყოველ საქმეშიდ უხეკულ მართველობასა, და მიკვირს რამ
აქობამდისინაც არ დარღვეულა ეს ერთად ერთი წყარო მონასტერი გვარის
დაცვისა, გვარის განათლებისა და აწა სარწმუნოების დაცვისა⁴³.

ა. ხითარიშვილი ცდილობდა მოეგვარებინა ქართული კონგრეგაციის საქ-
მეები სტამბოლში. იგი ამისათვის არ ზოგავდა საკუთარ თანხებსაც კი. სტამ-
ბოლში ქართული კერის გასამაგრებლად „მე უკვე 1500 მანეთი საკუთარი
ფულიც დავუხარჯე“. - სწერდა იგი მ. თამარაშვილს⁴⁴. მაგრამ იმისათვის,
რომ ეს საქმეები უფრო მოწესრიგებულყოფი, მას აუცილებლად მიანდა მ. თა-
მარაშვილის ჩასვლა სტამბოლში და მასთან ერთად „რივიანი გუგუმის“ შეღვე-
ნა... „ამისათვის მე მჭირია თქვენი ნახვა, რჩევა, მოლაპარაკება, და ერთი რი-
ვიანი მონასტრის მართვის პლანის შედგენა“, - სწერს ა. ხითარიშვილი მ.
თამარაშვილს⁴⁵.

იმავე წლის 20 იანვარს ა. ხითარიშვილი კვლავ სწერს მ. თამარაშვილს:
„ერთ იგი შეეხება ჩვერს მონასტერსა: მე არ წარმოვიდგენდი, რომ ეს ხსნი
ასე გლახაკი დამსვლებოდა, და პ. სტეფანე ამნაირი მუშენე ტივი და მარტო
თავის თავისთვის მზრუნველი, ხოლო შორს საქმეთა შინა ამნაირი დაუხედავო
იქნებოდა⁴⁶.

სტეფანე კი ამ დროს უკვე მონტობანში იყო. მან გადაწყვიტა თავისი მო-
ღვაწეობა იქ განეგრძინო.

იმავე წელს ერთმა ფრანგმა მანდილოსანმა - მახელმა მონტობანის ქარ-
თულ საეანეს საბეჭდი მანქანა შესწირა. 1899 წლის 15 აგვისტოს ა. ხითა-

რიშვილი სტამბოლიდან მ. თამარაშვილს სწერდა: „უცქველი არის ვეხამოძენე ბათ შუმღვი: პ. ანდრეას მონიობანში ყოფნის დროს შესისწირა მინასტერისა ერთმა ფრანცუზის ლედაკაცკან კარგი ახალი სისტემის მანქანა ტიპოგრაფიისა და პ. სტუეანე რა ჩავიდა მონიობანში, უწილია გაცეცია: მე ხასწრაფოდ მიკვწერე, რომ აქ გამოიგზავნა და ახლა აქ ვამართვინამ, რომ მინასტერისა მქინდეს ერთი კარგი ინსტრუქტორი გამოსაცემსად გვარის ხასარგებლო წიგნებისა...“⁴⁷.

ეს საბეჭდი მანქანა ჩამოიტანეს სტამბოლში და იქ გამოიფინეს ქართული წიგნების დასაბეჭდად. ამის შესახებ დომინიკე მულაშაშვილი, რომელიც ადრე თავის ძმასთან ერთად მონტობანის სემინარიაში სწავლობდა, 1899 სექტემბერში სარატოვიდან მ. თამარაშვილს სწერდა: „სტამბა, რომელიც მახელმა გვარუკა, სტამბოლში მოვიტანეთ და ძველ რეჟიმტორიაში ვამართეს“⁴⁸.

ამის შემდეგ ა. ხითარიშვილს უკვე შეეძლო მიეწერა მ. თამარაშვილისათვის: „ახლა უკვე მაქვს ახალი მანქანა ვეცლა შენი შრომების დასაბეჭდად“⁴⁹; და ურჩევს მას: „რა მიიღებ ამ წერილსა, მღეე ვამოიგზავნე აქინდანი; თვარა საბოლოოდ დაიმცირებ და დაკარგავ ვეცლა მყოფენსა შრომით შეტნილსა ფოვლისა ხახელსა...“⁵⁰.

ა. ხითარიშვილი მოუითუებს წიგნების, კერძოდ ლექსიკონების, ნაკლებობაზე და წერს: „შესახებ ქართულ-რუსულ-ფრანცუელ ლექსიკონისა აქაც (კონსტანტინეპოლში - ი.ტ.) დიდი საჭიროება გვაქვს...“ თნი ლექსიკონი გამოსულა ტავანროვში ქართულ-რუსულ-ფრანცუელი და რუსულ-ქართული⁵¹.

1901 წლის 31 აგვისტოს ა. ხითარიშვილი სტამბოლიდან მ. თამარაშვილს სწერდა: „მაქვს კარგი მანქანა ტიპოგრაფიისა და აქვე ფოველსაც დაბეჭდავდი თქვენ ნაღვარათა. აგერ ახლა ვასრულებ ეკლესიის შენობასა, რომელიც არის შესანიშნავი და ვეცლა პატრიოტულ ისტორიების ნიშნებითაც შექმული. მთავარ ტრაპეტზედ ვსვამ თნი ძველსა წმ. ანდრია მოციქულისა და წმ. ნინასი, ხელ გამოსატული აქვს საქართველოს ღერბი (Arma) და ღურღის ტრაპეზექვეშ აწერია ქართული მხედრული ასოებითა: „მართამ ღვთის-მშობელი, საქართველოს მოციქული მეთხვევან ჩვენ ცოლეთა ქართველთა“⁵².

ეკლესიის აგება დამჯდარა 150 ათასი ფურუმში, მაგრამ ეს „პირველი ეკლესია სათათრეშიდ... აქვს მღალი ვითიკური სამრეკელი და დიდებული შესახვლელო, რომელსაც კერთხვას ვაპირებ მოსახულელ თვეში“⁵³. შემდეგ ა. ხითარიშვილი სწერს მ. თამარაშვილს: „ჩამოდი, მივიღებ კარგად. მობრძანდი შენ მინასტერში. რადგან მარტო შენხელ მაქვს იმელი, რომ ჩემს მონუტებულობაში მინუგეშებ და ჩემს შემღვთიმაც მიიღებ წინამძღოლობასა და ააფევებ ამ გვარისა უკვლავებასა განათლების წყაროსა...“⁵⁴ მაგრამ, როგორც ცნობილია, მ. თამარაშვილი დარჩა რომში, სადაც ტრაგიკულად დაიღუპა 1911 წელს.

როცა ზემონხენებულ წერილს ა. ხითარიშვილი მ. თამარაშვილს სწერდა, მონტობანში ქართული სტამბა უკვე აღარ მუშაობდა. იქ ქართული წიგნების ბეჭდვა შეწყვეტილი იყო, თუმცა ქართული კულტურის კერა ჯერ კიდევ არ-

სებობდა. მაგრამ, როგორც საარქივო მასალებიდან ირკვევა, XX საუკუნის პირველი წლებისათვის ქართული კონგრეგაციის საგანგებო მონტობანში მდებარე წიგნობა შეწყვეტა.

დაბოლოს, ჩემს სახიამოვნო მოვალეობად ვთვლი მადლობა გადაგიხადოთ ყველა იმათ, ვინც დამეხმარა მონტობანის ქართული კულტურის კვრის შესახებ მასალების შეგროვებაში, კერძოდ: პროფ. კ. ხაღიას და ნინო ხაღიას (მარიზი), ფრანგ ქართველოლოგ ბერნარ უტიეს (საბლუ სურ ხართი), ბასკოლოგ-ქართველოლოგ პროფ. ვაჰ ალიერს (ტულუზა), საფრანგეთ-საბჭოთა კავშირის საზოგადოების ტარნისა და გარონის დეპარტამენტის მდივანს რ. ტანერას, ამავე საზოგადოების ყოფილ მდივან ბ. როზენფარბს (ტულუზა), მონტობანისა და ტარნისა და გარონის დეპარტამენტის ვაჭრობისა და მრეწველობის პალატის გენერალურ მდივანს ნ. კახეს, ტარნისა და გარონის არქივის დირექტორს მ. მერას, მონტობანის არქივის თანამშრომლებს; ასევე, ვახლ ხარისჭირაშვილს (პარიზი), რომელმაც გადმომცა მიცვალებული პეტრე ხარისჭირაშვილის სურათი.

პეტრე ხარისჭირაშვილის წერილი საფრანგეთის საგარეო საქმეთა მინისტრს მარკიზ დე ნოაის

„ღანართი პოლიტიკური დებეშისადმი №64.

ქართველ მამათა წინამძღვარი კონსტანტინეპოლში.

მის აღმატებულებას ბატონ მარკიზ დე ნოაის

ფერი-ფიო, 1885 8 მაისი.

ქვემოთ ხელმომწერს, ქართველ ბერთა წინამძღვარს, უმსკო ჩახხვის კონგრეგაციის მსახურს, მცხოვრებს ფერი-ფიოში, პატივი აქვს უმორჩილესად მოახსენოს თქვენს აღმატებულებას შემდეგი: პატარა სახლი, რომელსაც მე ვუწოდებ მონტობანში (ტარნი და გარონი) და რომელიც გამოყენებული იყო სოცხოვრებლად და სასწავლო დარბაზად ახალგაზრდა ქართველებისათვის, რომლებსაც სურდათ საფრანგეთში სწავლის დასამთავრებლად ვამუხაყრება, ახლახან ან უკვე რამდენიმე ხანია სამინისტროს ბრძანებით დახურულ იქნა.

ახალგაზრდა ქართველებს, რომლებიც მე მაინტერესებს და რომელიც სურთ შეისწავლონ ფრანგული და ლათინური ენები, არ შეუძლიათ პროფ. საფრანგეთის გარეთ ისეთი მალაღობისოვანი განათლება, როგორი განათლება მათ შეუძლიათ მიიღონ ასე განთქმულ მასწავლებლებთან.

ამ უმაღლესი განათლების წყალობით და მათი სწავლის სწრაფი დამთავრების შემდეგ ეს ახალგაზრდა ქართველები აღმოსავლეთის ყველა ქვეყანაში, სადაც ისინი დაბრუნდებიან, რათა იქ თავის მშრივ სკოლები დაეარსებინათ, გააღვივებდნენ და გაავრცელებდნენ მშვენიერ ფრანგულ ენას.

ქართველ მამთა კონგრეგაციას უკვე გააჩნია კონსტანტინოპოლში აღმოსავლეთში მისი დამკვიდრების დროიდან ოთხი შემდეგი სკოლა: პერსიანთა ქუჩის წმ. იოსების სკოლა, რომელიც გაიხსნა 1875 წელს; შარაფ-ბაგრატიონის სკოლა; შემდეგ, ფერი-ფაის სკოლა და ბილის, დარბანელის სკოლა, რომელთა შედეგები ყველა წარმატებებს აღწარსებს. ამგვარად, დღეს მოველი თავისი ძალით ზრდის მათ მეორე სამშობლოს, საფრანგეთის საქველმოქმედო გაკლენას.

ამრიგად, მათ დღეს მოძველებათვის გააჩნიათ უმაღლესი სასწავლებელი. ამის გამო მეც ძალიან შეწუხებული ვარ ამ სამწუხარო შედეგებით. ამ ახალგაზრდა ქართველების მიხანია, არახოდეს არ შესწროლონ რაიმე საკლესიო თანამდებობა და ან სხვა ხელობა საფრანგეთში, სადაც მათ არახოდეს არ უცხოვრიათ და არც იცხოვრებენ. თუ არა უბრალო გამძლეულ სტუდენტებად, ვეღავ და ვაძლეე ჩემს თავს უფლებას დაეინებით შევევედრო თქვენს აღმატებულებას, კეთილ ინებოს და მხარი დაუჭიროოს საფრანგეთის რესპუბლიკის მთავრობის წინაშე იმ მოსახზრებებს, რომლებიც წინ უძღვის, რათა მივიღოთ ჩვენს სასარგებლოდ ნებართვა - ისევე მოგვაკეთებონ საფრანგეთში, მონტობანიში პატარა სახლი განსაკუთრებით და საეკიალურად ჩვენს ქართველ მოსწავლეთა საცხოვრებლად, რომლებიც მამის ნაყოფიერად შეითვისებენ ადგილობრივ ფრანგული სკოლების დეკლექტს.

ხელისმისწერა: მ. პეტრე კარისჩიარაიანი,
ბერების მთავარი წინამძღვარი.
ქართველები, უმანკოდ ჩასახვის კონცეპციის მხარურნი”.

1 ის. ტაბაღა, ქართული კულტურის კრები საფრანგეთში XIX ს-ის მეორე ნახევარში. „მაცნე“, 1978, №1.
2 შ. ლომიძე, ქართული კულტურის ზოგიერთი კრის შესახებ მე-19 საუკუნის ევროპაში. „ცისკარი“, 1962, №7.
3 „ქართული სოციალტიკა. ვალიტეს ქუჩა, მონტობანი (ტარნი და ვარნი)“.
4 „ქანდა“.
5 „ფოფა“.
6 ის. პეტრე ქართული ვრამატიკა სახოლო სკოლებისათვის, მონტობანის ქროიკის ფაბრის ტაბაში, 1877 წ.
7 1880 წლის 29 მარტს საფრანგეთში გამოქვეყნდა დეკრეტი, რომელსაც ხელს აწვდნენ რესპუბლიკის პრეზიდენტი ფულ გრევი, შინაგან საქმეთა და კულტურის მინისტრი შ. ლეფერო და ოცობრციის მინისტრი ფულ კაისი ამ დეკრეტის თანახმად საფრანგეთის ტერიტორიაზე არსებულ ყოველ კონგრეგაციას ან ნებართვის გარეშე არსებულ რელიგიურ გაერთიანებას, ამ დეკრეტის გამოქვეყნებიდან სამი თვის განმავლობაში, მისი არსებობისა და მოდერნიზაციისათვის თუკიალური ნებართვის მიღების მიზნით, თავისი დეპარტამენტის პრეფექტის მთავარი სამდივნოში თხოვნა უნდა წარედგინა, სადაცაც ის თუკიალური ქაღალდს მიიღებდა. შემდგომში ამ ქაღალდს ის წარადგინა შინაგან საქმეთა და კულტურის მინისტროსში, რომელიც შესწავლიდა ამ კონგრეგაციის, თუ რელიგიური გაერთიანების, მოდერნიზაციის, ნებართვის თხოვნაში აღნიშნული უნდა ყოფილიყო წინამძღვრის პინამა და მისი რეზიდენციის ადგილსამფიციელი, კონგრეგაციის არსებობის აუკილელობის დასაბუთებით. ნებართვის თხოვნას თან უნდა დართოდა: კონგრეგაციის წევრთა სია, მათი ქროიკები (წარანაშა, თუ უცხოელი), კონგრეგაციის შესახადლის წყარო, მისი წესებულება ეპისკოპოსის დატურით, კონგრეგაციის, რომელიც ამ მოთხოვნას აღნიშნულ ვადაში არ შესწრელებდა, ვაუქმებული იქნებოდა. ეს ცნობები მოგვაწვია ფრანგმა ქართველილოგმა პეტრე უტოპ, რისთვისაც მას დიდ მადლობას

კუილით). აღბათ, ქართველებს ეს მოთხოვნები ვერ შეასრულეს რა ქართველთა საკანცელარიის განმხილველთა.

⁸ Montauban, Chambre de Commerce et d'Industrie de Montauban et de Tarn-et-Garonne, №6594 NC/GV, Montauban, le 17 Octobre 1963, Le Secretaire Général Noël Cassé.

⁹ Montauban, Archives Départementales, Annexe à S. E. M. le Marquis de Noailles, Ferri-Keni, le 8 Mai 1885.

- ¹⁰ იქვე
- ¹¹ იქვე
- ¹² იქვე
- ¹³ იქვე
- ¹⁴ იქვე

¹⁴ ვერჯერობით ჩვენ ვერ მივაკვლიეთ წერილს, რომელიც საკანცელარიის საქმეთა მინისტრის მხრიდან საქმეთა მინისტრატში გადაეგზავნა. ხელია პ. ხარისხიანაშვილის წერილის ასაყიანი რეზიუმეა არ აღემატება.

¹⁵ Montauban, Archives Départementales, Ministère du l'Intérieur Direction de Sûreté Général. 2 Bureau, Congrégation.

- ¹⁶ იქვე
- ¹⁷ იქვე
- ¹⁸ იქვე
- ¹⁹ იქვე

²⁰ Montauban, Archives Départementales. Géorgiens, Congrégation №306/D. Montauban, 10 Juillet, Monsieur le Maire.

- ²¹ იქვე
- ²² იქვე
- ²³ იქვე

²⁴ Montauban. Chambre de Commerce et d'Industrie de Montauban et de Tarn-et-Garonne. №6594 NC/GV, Montauban, le 17 Octobre 1963. Le Secretaire Général Noël Cassé.

²⁵ იხ. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის აკ. კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, პ. თამარაშვილის პირადი საქმე №319.

²⁶ ლუჯი არსრუმელი ხომეხი ვოივოდა (იხ. იქვე, №319, ფ.9).

- ²⁷ იქვე, ფ. 7.
- ²⁸ იქვე, ფ. 2.
- ²⁹ იქვე, ფ. 6.
- ³⁰ იქვე, ფ. 7.
- ³¹ იქვე, ფ. 9.

³² ლუჯი - ქალაქი საფრანგეთში 795 კმ-ზე პარიზის სამხრეთით პარენის მიდებ კალაშკა კათოლიკეთა მღვდელთა ცენტრი: ბიზანტიური სტილის რამზრის ეკლესია ააგეს 1899 წელს. ბაზილიკა ვოივოდა სტილისაა; ახალი, მიწისქვეშ ეკლესია ააგეს 1958 წელს რა იტევს 20 ათ კაცს; ეკლესიის ეკრძლით მდებარე მდინარე მის ვარშელო ტყვეთა. ეკლესიას ამშვენებს აუზი, მღვდლები და მღვიმეები. ლუჯის ეკლესიას აქვს შეხანიშაიუ ზადიოთიკა და არქუა ჩეჩი (და - 1902 წლის ვახაუხელებზე იქ ვოივოდა ღრის შეგვედწა მის წიგნსაიკავებზე - უმღველო დამიერება.

³³ ვიში - საკურორტო ქალაქი საფრანგეთში, 341 კმ-ზე პარიზის სამხრეთით; განიჭულა მზე რალური წყლებით. რამდენადაც ი. ხოთარაშვილი იქ იარჯერ ვოივოდა, ჩეჩი შეგვედაუ - მისი რაიკ ეკლესიისთვის მიგვედწა ვიშის წმ. ბლექის ეკლესიაში, მაგრამ ასოდა.

³⁴ მ. თამარაშვილის პირადი საქმე, ფონი 10, საქმე №470, ფ. 12.

- ³⁵ იქვე
- ³⁶ იქვე, ფ. 14-15.
- ³⁷ იქვე, ფ. 15.

³⁸ რიბევილე (Ribeauville) - აიგამა საფრანგეთის ქალაქი, მღვდარობის ზესორიანის ელბრე მტეტში, პარიზიდან 429 კმ-ზე, ხელია სტრასბურგიდან - 52 კმ-ზე. 1902 წლის მისში ვოივო რიბევილში. დეპარტამენტი მინისტრეტი (აგებული 1412 წ.) და ეკლესია (XV ს.) ვახაუხე მღვდლებს. მათ ვადმოცემით ზოგი რამ იცოდნენ რადედაც ქართველებს იქ ვოივოზე, მაგრამ რაიკ

დავით აღმაშენებლის ხეობის პირველი ნაწილი
39 ბ. თამარის ხეობის პირველი ნაწილი. ფონდი 10, საქმე №70, ფ. 19.

- 40 საქმე
- 41 საქმე: „წმ. მიგერეულის და“.
- 42 საქმე: ფ. 19.
- 43 საქმე: ფონდი №10, საქმე №470, ფ. 47.
- 44 საქმე
- 45 საქმე
- 46 საქმე: ფ. 5.
- 47 საქმე: ფ. 9.
- 48 საქმე: საქმე №319, ფ. 49.
- 49 საქმე: ფონდი №10, საქმე №470, ფ. 20.
- 50 საქმე: ფ. 16.
- 51 საქმე: ფ. 11.
- 52 საქმე: ფ. 22.
- 53 საქმე
- 54 საქმე: ფ. 23.

Annexe a la Dépêche politique № 64.
 Le supérieur des Pères Géorgiens à Constantinople à S. E. M. le Marquis
 de Noailles
 Ferikeui, le 8 Mai 1885.

Le soussigne Supérieur des religieux Géorgiens, serviteurs de l'Immaculée Conception domicilié, à Ferikeui a l'honneur de soumettre humblement ce qui suit à V. E. Nue petite maison que je possède à Montauban (Tarn et Caronne) et qui servait d'habitation et de salle d'étude aux jeunes Géorgiens qui voulaient aller terminer en France leurs études, a été formée ré c e m m e n t, ou il y a q u e l q u e t e m p s d é j à, par ordre ministeriel.

Les jeune géorgiens auxquels je m'intéresse et qui veulent étudier les langues française et latine, ne peuvent point trouver hors de France un enseignement d'aussi haute valeur que celui qu'ils peuvent acquérir avec ses professeurs si distingués.

Grâce à cet enseignement supérieur et après avoir promptement terminée leurs études, ces jeune Géorgiens, dans toutes les contrées Orientales, où ils retournaient, pour y fonder, a leur tour des écoles, vulgarissaient et propageaient la belle langue française; la Congrégation des Pères Géorgiens possède déjà à Constantinople, depuis son établissement en Orient, quatre écoles qui sont : l'école St. Joseph de Papas-Keupru de Pera et inaugurée en 1875, celle de Scutari, plus celle de Feri-Keui, enfin celle des Dardanelles, dont les résultats sont au delà de tout succès, augmentant ainsi, de tout leur pouvoir, l'influence bienfaisante de la France, leur seconde Patrie.

Ils sont donc privés aujourd'hui de l'Instruction Supérieure assurant leur avenir.

En conséquence étant moi-même profondément affligé de ces malheureux résultats, ces jeunes Géorgiens n'étant jamais destinés à exercer aucune fonction ecclésiastique, ni autre quelconque en France, à ils n'ont jamais réddé et ne résideront jamais que comme de simples étudiants de passage, j'ose prendre la liberté de supplier très instamment, V. E., de daigner faire valoir auprès du Gouvernement la République Française les considérations qui précèdent afin d'obtenir en notre faveur, l'autorisation d'allouer de nouveau une petite maison a Montauban en France devant exclusivement et spécialement servir d'habitation à nos élèves Géorgiens qui serviront alors fructueusement, comme externes, les cours des écoles françaises de la localité.

Signé: P. Pierre Carisciarian
 Supérieur Général des Religieux Géorgiens,
 Serviteur de l'Immaculée Conception.

შინაგან საქმეთა მინისტრის წერილი ტარნიხა და ვარონის
 დეპარტამენტის პრეფექტს

„შინაგან საქმეთა მინისტრი,
 საერთო უშიშროების სამმართველო,
 მე-2 განყოფილება
 კონგრეგაციები, №.

პარიზი, 1885 წლის 9 ივლისი.

ბატონო პრეფექტო,

ბატონმა საგარეო საქმეთა მინისტრმა მიაქცია ჩემს წერადღება ერთ თხოვნას, რომლითაც ქართველ მამათა „უმანკოდ ჩასახვის შესახურთა“ კონგრეგაციამ მას მიმართა, რათა მიეღოს ნებართვა ამ კონგრეგაციის მიერ მონტობანში დაახლოებით ათი წლის წინათ დაარსებული სახლის დაბრუნებაზე, რომელიც 1880 წლის დეკრეტით დაუხუროათ.

ჩემი კოლეგა მაცნობებს, რომ ქართველთა მამები კონსტანტინოპოლში ჩვენი ელჩის მეფარველობით განაგებენ მნიშვნელოვან სკოლას, რომელსაც მონად აქვს მხოლოდ მომზადება მასწავლებლებისა, რომლებიც შეძლებენ ასწავლონ ჩვენი ენა. მათ საფრანგეთში იყიდეს სახლი. ის დაბძენს, რომ მათი მონტომანის დაწესებულება მეტად უმნიშვნელოა; იქ ერთდროულად თორმეტ ან თოთხმეტ ადამიანზე მეტი არასოდეს არ მოუთავსებიათ, მასწავლებლებისა და მოსწავლეების ჩათვლით.

თხოვნაში, რომლის აღსაყრდენად თქვენ აქ თანდართულს ინაღვი, მთავარი წინამძღვარი ითხოვს მხოლოდ ნუბართვას შუკრიბის მარტომანში ერთ-ერთ მისი მისიონერის ზედამხედველობის ქვეშ შეიდი ან რვა წესწავლი, ქართველად ღვთისმსახურების წესის მიმდევარნი, რომლებიც ქალაქის სემინარიის კლასებში ისწავლიან და რომლებიც სწავლის დამთავრების შემდეგ ფრანგულს სასწავლებლად აღმოსავლეთში დაბრუნდებიან.

ბატონი საგარეო საქმეთა მინისტრი თვლის, რომ ამგვარი დაწესებულება პერ ჩაითვლება 1880 წლის 29 მარტის დეკრეტის ქვეშ მყოფ რელიგიურ გაერთიანებად და გამოითქვამს იმედს, რომ შესაძლო განდება ამ პირობებში ნება დაერთოს, კვლავ გაიხსნას ქართველ მამათა საგანე.

თქვენგან დავაღებული ვიქნები, თუ მოისურვებთ, შემატყობინოთ თქვენი პირი ამის შესახებ, დოკუმენტის უკან დაბრუნებით.

მიიღეთ ბატონო პრეფექტო, დიდი პატივის ვრძნობები.

შინაგან საქმეთა მინისტრის მაცვირ საერთო უმაშროების დირექტორი
მ. ლევაიანი.

ტარნი და გარინი, ბატონი პრეფექტი".

ამ წერილს აქვს შემდეგი რეზოლუცია: „დიუბრე, მერი, თხოვეთ ცენტრალურ კომისიას ანკეტით, რათა გაიგოთ, თუ რას წარმოადგენდა ეს მისიონი დეკრეტის შესრულების წინ და წარუდგინოთ ბატონ პრეფექტს“.

Ministre de l'Intérieur.
Direction de la Sûreté
Générale.
2e Bureau. Congrégations, N^o.

Paris, le 9 Juillet 1885.

Monsieur le Préfet,

Mr. le Ministre des Affaires Etrangères a appelé mon intérêt sur une demande que lui a adressé la Congrégation des Pères Géorgiens "Serviteurs de l'Immaculée Conception" à l'effet d'obtenir l'autorisation de rouvrir la maison qu'elle a fondée à Montauban, il y a dix années environ, et qui a été fermée en execution des décrets de 1880.

Mon Collègue expose que les Pères Géorgiens dirigent à Constantinople, sous la protection de notre Ambassade, une importante école et que c'est uniquement dans le but de former des professeurs qui puissent enseigner notre langue qu'ils ont acheté un immeuble en France, il ajoute que leur établissement à Montauban est fort peu considérable et qu'ils n'y ont jamais reçu à la fois plus de douze ou quatorze personnes, en comptant les maîtres et les élèves.

Par la pétition dont vous trouverez ci-joint copie, le Supérieur Général demande seulement qu'il soit permis de réunir à Montauban, sous la surveillance d'un de ses missionnaires, sept ou huit jeunes gens appartenant au rite Géorgien, qui suivront ce classes du Séminaire de la ville et qui leurs études achevées, retourneront en Orient pour y enseigner le français.

Mr. le Ministre des Affaires Etrangères estime qu'un tel établissement ne saurait être assimilé aux communautés religieuses visées par les décrets du 29 Mars 1880, et exprime l'espoir qu'il sera possible d'autoriser dans ces conditions, la réouverture de la maison des Pères Géorgiens.

Je vous serai obligé de vouloir bien me faire connaître sentiment à cet égard, en me retournant le document communiqué.

Recevez, Monsieur le Préfet, l'assurance de ma considération très distinguée.

Pour le Ministre de l'Intérieur,
Le Directeur de la Sûreté Générale
M. Levailant
(Signature).

Monsieur le Préfet de Tarn-et-Garonne.

Dupré, Maire,

Demander au Commissaire central avec enquête pour savoir ce qu'était cette mission avant l'exécution de décrets et présenter à M. le Préfet.

ტარნისა და გარონის დეპარტამენტის პროექტის წერილი ქალაქ
მონტობანის მერს

„ქართველები.

კონგრეგაცია.

306/დ.

ბატონო მერი,

მაქვს პატივი ვადმოგცუოთ აქ თანდართული საბუთები და გაიხივთ შესტყობინოთ, რომელია ის სახლი, რომელზეც დაპარაკია დეკრეტების შესრულებამდე, აგრეთვე შემატყობინოთ თქვენი პირადი აზრი მისი კვლავ გახსნის შესახებ.

გთხოვთ დაამბორონით აქ დართული საბუთები.

(ხელისმოწერა).

ბატონი მერე, მონტობანში".

Géorgiens.
Copngrégation.
306/D.

Montauban, 10 Juillet.

Monsieur le Maire,

J'ai l'honneur de vous communiquer les pièces ci-jointes, en vous priant de vouloir bien m'informer de ce qu'était cette maison dont il s'agit avant l'exécution des décrets et de me donner votre avis personnel sur sa réouverture.

Je vous prie de me retourner les pièces ci-jointes.

(Signature).

Monsieur le Maire à Montauban.

მონტობანის მერის საპასუხო წერილი ტარნისა და გარონის
დეპარტამენტის პრეფექტის წერილზე

საფრანგეთის რესპუბლიკა.

თავისუფლება, თანასწორობა, ძმობა.

ტარნისა და გარონის დეპარტამენტი.

მონტობანის მერი.

გენერალური მდივანი.

№869.

წერილის არსი.

მონტობანი, 1885 წლის 13 აგვისტო

ბატონო პრეფექტო,

გადმომეცით რა საგარეო საქმეთა მინისტრის სახელზე გაგზავნილი საქმე, ქართველ მამათა „უმანკოდ ჩასახვის“ კონგრეგაციის მსახურთა სახელით, რათა მიეღოთ ნებართვა მათ მიერ მონტობანში ათი წლის წინ დაარსებული სახლის, რომელიც დაზურულ იქნა 1880 წლის დეკრეტით, ხელახლა გახსნაზე, თქვენ მთხოვეთ, გამეცნო თქვენთვის – რას წარმოადგენდა ეს სახლი იმ დეკრეტის განხორციელების წინ და ჩემი პირადი აზრი მისი ხელახალი გახსნის შესახებ.

პატივი მაქვს გაცნობით, რომ ქართველების სახლი მღებარეობს ქალაქის სასაფლაოს მახლობლად, რომლისაგანაც იგი გამოიწერულია მხოლოდ სოფლის გზით. ღვერეტის განხორციელების დროს იქ იმყოფებოდა ოთხი ბერია: სამი მათგანი გამეგებულ იქნა 1880 წელს, მეოთხე დატოვეს დაწესებულებაში მის დამცველად. მაგრამ დაახლოებით ერთი წლის წინათ იმანაც მიატოვა ჩვენი ქალაქი, ჩააბარა რა ვიღწვეულის სამწყმოს ბატონ მღვდელს ამ საკუთრების გაქირავება. ამჟამად ამ სახლში რამდენიმე მღვდურია.

ღვერეტის განხორციელების იდეას ქართველმა ბერებმა შეტყობეს ქალაქის რეაქციული პარტიის მეთაურები და რამდენიმე მათხოვარი თავიანთი ცოდვებითა და შვილებით და რესპუბლიკის მთავრობის წინააღმდეგ მანიფესტაცია გამართეს. გაისმა შეძახილები: „გაუმარჯოს მკოვეს“ და ესროდეს ქვები ხელი-სუოელების წარმომადგენლებს.

ამ ბერების განდევნას კარგად შეხვდა ჩვენი ქალაქის რესპუბლიკურად განწყობილი მოსახლეობა, ამიტომ, ჩემი აზრით, მდგომარეობა უკვე უფროა და დარჩეს.

თუ, როგორც თავის თხოვნაში კონგრეგაციის მეთაური ამბობს, ახალგაზრდა მღვდლებს, რომელთა გაგზავნაც მას სურს საფრანგეთში, არა აქვთ სხვა მიზანი, გარდა პატარა სემინარიაში სწავლისა, რატომ არ გაივლიან ამ კლასებს ამ დაწესებულების ინტერნატში ფოინით.

აქვე გიბრუნებთ თქვენ მიერ გადმოცემულ საბუთებს.

გთხოვთ ირწმუნოთ, ბატონო პრეფექტო, ჩემი უმდაბლესი პატივისცემა.

მერი (ხელისმოწერა) ალ. ბერუი.

ტარნისა და გარონის ბატონი პრეფექტი, მონტობანი.

République Française.

Liberté, Egalité, Fraternité.

Département de Tarn-et-Garonne.

Maire de Montauban.

Secrétaire Général.

N° 869.

Objet de la Lettre.

Montauban, le 13 Août 1885.

Monsieur le Préfet,

En me communiquant le dossier de la demande adressée à Monsieur le Ministre des Affaires Etrangères par la congrégation des Pères Géorgiens "Serviteurs de l'Immaculée Conception" à l'effet d'obtenir l'autorisation de rouvrir la maison qu'elle a fondée à Montauban, il y a dix années environ,

et qui a été fermée en exécution des décrets de 1880, vous m'avez prié de vous faire connaître ce qu'était cette maison avant l'exécution des décrets et mon avis personnel sur sa réouverture.

J'ai l'honneur de vous informer que la maison des Géorgiens est située près du cimetière de la ville dont elle n'est séparée que par un chemin rural. Au moment de l'exécution des décrets, elle comptait quatre religieux. Trois furent expulsés en 1880, le quatrième fut faïssé dans l'établissement pour le garder, mais il y a environ un an, il quitta aussi notre ville, laissant à Monsieur le Curé de la paroisse de Villenouvelle, le soin de louer cette propriété. Il y a en ce moment dans la maison plusieurs locataires.

La jour de l'exécution de décrets, les religieux Géorgiens réunirent les chefs du parti réactionnaire de la ville et quelques mendiants, avec leurs femmes et leurs enfants et se livrèrent à une manifestation contre le Gouvernement de la République. Les cris de "Vive le Roi" furent poussés et des pierres furent lancées contre les agents de l'autorité.

L'expulsion de ces religieux fut bien accueillie de la population républicaine de notre ville; leur réintégration donnerait lieu, je le crains, à de fâcheuses commentaires. Je suis donc d'avis que les choses restent en l'état.

Si, comme le dit le Supérieur de la congrégation dans sa demande, les jeunes prêtres qu'il voudrait envoyer en France n'ont d'autre but que de suivre les classes du petit Séminaire, pourquoi ne suivraient-ils pas ces classes en qualité d'internes de cet établissement?

Je vous renvoie ci-jointes les pièces communiquées.

Veillez agréer, Monsieur le Préfet, l'assurance de ma haute considération.

Le Maire

(Signature) Al. Bergis.

Monsieur le Préfet de Tarn-et-Garonne, Montauban.

CHAPITRE V. LE FOYER DE LA CULTURE GEORGIENNE EN FRANCE (DEUXIEME MOITIE DU XIX-E SIECLE)

L'article est consacré essentiellement à l'activité du foyer culturel géorgien à Montauban (la maison de la Congrégation géorgienne, l'imprimerie géorgienne, les livres géorgiens imprimés dans cette imprimerie). L'article est complété par les documents découverts par nous aux archives de Montauban.

* * *

Pendant la seconde moitié du XIX-e siècle, parmi les foyers de la culture géorgienne, le plus important fut celui de la ville de Montauban, où pendant les années 70-80 du XIX-e siècle un travail intense était déployé.

En 1961-1962, pendant mon séjour en France, je suis allé de Paris à Toulouse, afin de pouvoir avec l'aide de mes amis de Toulouse (le secrétaire départemental de l'Association France-URSS à Toulouse Mr. B. Rosenfarb et autres) atteindre Montauban et étudier dans les Archives de la ville et départementales les traces de l'activité de l'imprimerie géorgienne à Montauban.

A Montauban nous a été rendu par le Secrétaire Général de la Chambre de Commerce et d'Industrie de Montauban et de Tarn-et-Garonne Mr. Noël Cassé.

Malheureusement, mon premier essai n'a pu donner de résultats es-pérés, je n'ai pu découvrir aussi facilement les documents auxquels je m'intéressais. Pendant ce temps le délai de mon séjour en France s'achevait; comme j'avais d'autres affaires plus importantes je fus obligé de remettre ce travail pour des temps meilleurs, pourtant l'établissement des premiers contacts avec les archivistes de la ville de Montauban et du département n'était pas aussi inutile.

En 1971 au mois de Mai c'est déroulé à Toulouse un Colloque des historiens de l'Union Soviétique et de France. Cela m'a permis de m'occuper de l'affaire du foyer géorgien de Montauban. Dans ce but j'ai voyagé de Toulouse à Montauban.

En Septembre-Décembre de l'année 1972, pendant ma mission scientifique en France, j'ai décidé d'étudier définitivement la question de l'activité du foyer de la culture géorgienne à Montauban. Alors dans les Archives de la ville et du département à Montauban j'ai découvert des documents intéressants.

A la fin des années 70 du XIX-e siècle à Montauban, dans la rue de l'Égalité, les membres géorgiens de l'Immaculée Conception de Constanti-

nople auraient acquis une petite maison où ils avaient fondé un monastère géorgien. Comme vicaire principal de ce monastère avait été élu Andria Tsinamdzgvachvili – un homme d'affaire et énergique, l'ami de Pétré Kharistchirachvili.

La Congrégation géorgienne de Montauban avait sa propre armoire avec l'inscription "Scholasticat Géorgien. Rue de l'Égalité, Montauban (Tarn-et-Garonne).

Sur l'initiative d'Andria Tsinamdzgvachvili ils auraient reçu une presse typographique et auraient commencé à l'imprimer des livres géorgiens. Voici un livre géorgien imprimé à Montauban, avec l'inscription suivante: "Petit manuel pour l'étude de la langue française ou le dictionnaire méthodique français-géorgien et des dénominations sur des sujets nécessaires". Sur la couverture du livre est dessiné une violette, avec, au-dessous, l'inscription: "A l'imprimerie d'Enrico Fabre de la ville de Montauban, 1880".

Ce livre est composé on tout de 138 pages. Il est complété par l'alphabet géorgien avec la prononciation française. En dehors du dictionnaire franco-géorgien, ils avaient édité à Montauban beaucoup d'autres livres. Nous allons citer parmi eux les livres qui suivent:

1. Le prêtre du ciel ou les conseils spirituels pour l'utilisation par tous les ordres, composés en allemand par le prince héritier le prêtre Alexandre Hohenloé.

2. Le chemin de la vie ou les projets pour l'utilisation des vérités séculaires afin d'être employé par les prêtres pour la prédication et le livre pour la lecture des civils et pour dire la messe, composé par le saint Alphonse Ligor.

3. La sagesse humaine qui enseigne à l'homme le bon emploi de l'intelligence, édifie l'homme et lui procure la richesse, complété par des exemples vivants et les paroles des philosophes sages.

4. L'homme Sage ou les magnifiques enseignements de la sagesse et de la conduite.

5. La grammaire géorgienne pour les jeunes des écoles de campagne, nouvellement composée.

6. La manuel de rhétorique ainsi que l'art oratoire pour les jeunes gens.

7. La philosophie ou l'amour de la Sagesse contenant la psychologie, la logique, la conduite, en vue d'entrer dans l'enseignement supérieur; pour les jeunes gens – l'histoire sainte naturelle.

8. Le précis géographie physique, civile et historique pour les écoles de villages.

9. Une courte histoire universelle des époque antique et moderne parentés qui nous conte des faits principaux et de hasard arrivés dans

l'humanité depuis le commencement du monde jusqu'aujourd'hui, divisés en sept partis. La première partie contient l'histoire sainte de l'ancien et du nouveau Testaments. La deuxième partie contient l'histoire des anciens peuples comme les égyptiens, asyriens, midiens, persans, grecs et des macédoniens. La troisième partie contient l'histoire des carthaginois, des romains. La quatrième partie contient l'histoire du Moyen-Age. La cinquième partie contient l'histoire moderne. La sixième partie contient l'histoire des peuples d'Europe comme la Russie, la France, l'Allemagne, l'Angleterre, l'Espagne, l'Italie et d'autres. La septième partie contient l'histoire de la Géorgie.

10. La vie de Saint-Eustate dite en verra par nous.
11. Le livre des poésies choisies.
12. Le livre portatif de prières.
13. Le jardins des prières.
14. La doctrine chrétienne.
15. Une petite doctrine chrétienne.
16. Un petit manuel pour l'enseignement de la langue française.
17. L'introduction à la grammaire latine.
18. L'introduction à la grammaire française.
19. Plusieurs leçons utiles pour les jeunes gens. Gratuit.
20. Les feuilles de prières quotidiennes. Gratuit.

Ainsi, si nous y ajoutons le dictionnaire franco-géorgien précité, nous obtenons les livres de 21 titres, édités par l'imprimerie de Montauban. Mais ce sont seulement les livres que nous avons découverts. Certains de ces livres se trouvent dans les bibliothèques de la Géorgie.

Comme nous voyons, les livres édités à Montauban sont divers par leur caractère et traitent différents sujets. Les livres sont bon marché ou même gratuits c'est-à-dire accessibles pour les familles pauvres. Les livres ne portent ni le nom de leur éditeur, ni ceux des auteurs.

Les livres édités à Montauban étaient expédiée non seulement aux foyers de la culture géorgienne en Europe, mais aussi en Géorgie, pour que les enfants Géorgiens aient la possibilité de s'instruire en géorgien.

On pouvait acquérir les livres, édités à Montauban, à Montauban même à l'adresse suivante: "Sieur Alexandre Stepanian, Monastère de l'Union des religieuses de l'Immaculée conception en la ville de Montauban: France, Montauban, Rue du Cimetière Catholique, Tarn-et-Garonne"; 2. ":Sieur Gaspar Spadaros à Constantinople, Padjadji Khan de Galata".

Comme il apparait dans les archives, en Mars 1880 les autorités française ont fermé la monastère des catholiques géorgines de Montauban et chassé les géorgiens. "Une première colonie peu nombreuse (environ 6 membres) fut expulsé par haine anti-cléricale sur un semblant de motif

vers 1882 (à la même époque que l'exulsion des Jésuites du Grand et Petit Séminaire de Montauban"¹ - nous écrivait Mr. N. Cassé.

Le 8 Mai 1885 le supérieur des Pères géorgiens à Constantinople Petré Kharistchirachvili aurait adressé une lettre au ministre des Affaires Etrangères de France, le Marquis de Noailles. Il est dit dans la lettre: "Le soussigné Supérieur des religieux Géorgiens, Serviteurs de l'Immaculée Conception, domiciliée à Feri Keui a l'honneur de soumettre humblement ce qui suit à V. E. une petite maison que je possède à Montauban (Tarn et Garonne) et qui servait d'habitation et de salle d'étude aux jeunes Géorgiens qui voulaient aller terminer en France leurs études, a été fermé récemment, ou il y a quelque temps déjà, par ordre ministériel"².

Dans la lettre de Petré Kharistchirachvili il est indiqué que "les jeunes Géorgiens auxquels je m'intéress et qui veulent étudier les langues française et latine, ne peuvent point trouver hors de France un enseignement d'aussi haute valeur que celui qu'ils peuvent acquérir avec ses professeurs si distingués.

Grâce à cet enseignement supérieur et après avoir promptement terminés leurs études, ces jeunes Géorgiens, dans toutes les contrées Orientales, où ils retournaient, pour y fonder, à leur tour des écoles, vulgarisaient et propageaient la belle langue française"³

A notre avis la cause de la fermeture du monastère des catholiques géorgiens à Montauban était l'inexécution de l'exigence des autorités françaises par les géorgiens. Il s'agit du décret du 29 Mars 1880, signé par le Président de la République Française Jules Grévy, le ministre de l'intérieur et des cultes Ch. Lefère et par le P. de la R. le garde des sceaux, ministre de la justice Jules Cazot.

Voilà le contenu de ce décret: Article I. Toute Congrégation ou Communauté non autorisée est tenue, dans le délai de trois mois à dater du jour de la promulgation du présent décret, de faire les diligences ci-dessous spécifiées, à l'effet d'obtenir la vérification et l'approbation de ses statuts et règlements, et la reconnaissance légale pour chacun de ses établissements existants de fait.

Art. 2. La demande d'autorisation devra, dans le délai ci-dessus imparti, être déposée au secrétariat général de la préfecture de chacun des départements où l'association possède un ou plusieurs établissements. Il en sera donné récépissé. Elle sera transmise au ministre de l'intérieur et des cultes, qui instruit l'affaire.

Art. 3. A l'égard des congrégations d'hommes, il sera statué par une loi...

Art. 5. ... les justifications à produire à l'appui de la demande d'autorisation seront énoncées ci-dessous.

Art. 6. La demande d'autorisation devra contenir la désignation du supérieur ou des supérieurs, la détermination du lieu de leur résidence, et la justification que cette résidence est et restera fixée en France. Elle devra indiquer si l'association s'étend à l'étranger ou si elle est renfermée dans le territoire de la République.

Art. 7. A la demande d'autorisation devront être annexées: 1° la liste nominative de tous les membres de l'association; cette liste devra spécifier, pour chaque membre, quel est le lieu de son origine et s'il est Français ou étranger; 2° l'état de l'actif ou du passif, ainsi que des revenus et charges de l'association et de chacun de ses établissements; 3° un exemplaire des statuts et règlements.

Art. 8. L'exemplaire des statuts dont la production est requise devra porter l'approbation des évêques des diocèses dans les quels l'association a des établissements et contenir la clause que la congrégation ou communauté est soumise, dans les choses spirituelles, à la justification de l'Ordinaire.

Art. 9. Toute congrégation ou communauté qui, dans le délai ci-dessus imparti n'aura pas fait la demande d'autorisation avec les justifications prescrites à l'appui, encourra l'application des lois en vigueur⁴.

Evidemment, les géorgiens habitant à Montauban n'ont pas exécuté ces exigences des autorités françaises et le monastère des catholiques géorgiens à Montauban fut fermé.

"La Congrégation des Pères Géorgiens, – écrivait P. Kharistchirachvili, – possède déjà à Constantinople, depuis son établissement en Orient, quatre écoles qui sont: l'école St. Joseph de Papas-Keupru de Pera et inaugurée en 1875, celle de Scutari, puis celle de Feri-Keui, enfin celle des Dardanelles, dont les résultats sont au delà de tout succès, augmentant ainsi, de tout leur pouvoir, l'influence bienfaisante de la France, leur seconde Patrie.

Ils sont donc privés aujourd'hui de l'Instruction Supérieure assurant leur avenir.

En conséquence étant moi-même profondément affligé de ces malheureux résultats ces jeunes Géorgiens n'étant jamais destinés à exercer aucune fonction ecclésiastique, ni autre quelconque en France, où ils n'ont jamais résidé et ne résideront jamais que comme de simples étudiants de passage, j'ose prendre la liberté de supplier très justement, V. E., de daigner faire valoir auprès du Gouv-t de la République Française les considérations qui précèdent afin d'obtenir en notre faveur, l'autorisation d'allouer de nouveau une petite maison à Montauban en France devant exclusivement et spécialement servir d'habitation à nos élèves Géorgiens qui suivront alors fructueusement des cours externes, les cours de écoles Françaises de localité".

Le Ministre des Affaires Etrangères de France, le marquis de Noailles renvoyé la lettre de P. Kharistchirachvili pour l'examen au Ministre de l'Intérieur de France. Le Ministre de l'Intérieur le 9 Juillet de la même année 1885 s'est adressé au Préfet de Tarn-et-Garonne pour que ce dernier étudie l'affair et lui présenter un rapport. Mais le Préfet de Tarn-et-Garonne s'est adressé au Maire de Montauban. Nous lisons dans la lettre adressée par le Préfet au Maire: "Mr. le Ministre des Affaires Etrangères a appelé mon intérêt sur une demande que lui a adressé la Congrégation des Pères Géorgiens "Serviteurs de l'Immaculée Conception" l'effet d'obtenir l'autorisation de rouvrir la maison qu'elle a fondé Montauban, il y a dix années environ, et qui a été fermée en execution des décrets de 1880.

Mon Colleague expose que les Pères Géorgiens dirigent Constantinople, sous la protection de notre Ambassade, une importante école et que c'est uniquement dans le but de former des professeurs qui puissent enseigner notre langue qu'ils ont acheté un immeuble en France; il ajoute que leur établissement Montauban est fort peu considérable et qu'ils n'y ont jamais reçu la fois plus de douze ou quatorze personnes, en comptant les maitres et les élèves.

Par la pétition dont vous trouverez ci-joint copie, le Supérieur Général demande seulement qu'il lui soit permis de reunir Montauban, sous la surveillance d'un de ses missionnaires, sept ou huit jeunes gens appartenant au rite Géorgien, qui suivront ces classes du Séminaire de la ville et qui leurs études achevées, retourneront en Orient pour y enseigner le français.

Mr. le Ministre des Affaires Etrangères estime qu'un tel établissement ne saurait être assimilé aux communautés religieuse visées par les décrets du 29 Mars 1880, et exprime l'espoir qu'il sera possible d'autoriser dans ces conditions, la réouverture de la maison des Pères Géorgiens.

Je vous serai obligé de vouloir bien me faire connaitre sentiment cet égard, en me retournant le document communiqué". Pour le Ministre de l'Intérieur, le Directeur de la Sûreté Générale Mr. Levaillant⁵.

Le 10 Juillet de la même annés le Prefet transmet au Maire de la ville de Montauban tous les documents en y joignant la lettre suivant: "Géorgiens. Congrégation. Monsieur le Maire. J'ai l'honneur de vous communiquer les pièces ci-jointes, en vous priant de vouloir bien m'informer de ce qu'était cette maison dont il s'agit avant l'execution des décrets et de me donner votre avis personnel sur sa réouverture. Je vous prie de me retourner les pièces ci-jointes"⁶.

Le 13 Août de la même année le Maire de Montauban a écrit au Préfet du Département de Tarn-et-Garonne la réponse. Il est dit dans cette lettre: "Monsieur le Préfet. En me communiquant le dossier de la demande adres-

sée Monsieur le Préfet. En me communiquant le dossier de la demande adressé Monsieur le Ministre des Affaires Etrangères par la congrégation des Pères Géorgiens "Servitaure de l'Immaculée Conception" l'effet d'obtenir l'autorisation de rouvrir la maison qu'elle a fondée à Montauban, il y a dix années environ, et qui a été fermée en execution des décrets de 1880, vous m'avez prié de vous faire connaître ce qu'était cette maison avant l'execution des décrets et mon avis personnel sur sa réouverture.

J'ai l'honneur de vous informer que la maison des Géorgiens est située près du cimetière de la ville dont elle n'est séparée que par un chemin rural. Au moment de l'execution des décrets, elle comptait quatre religieux. Trois furent expulsés en 1880, le quatrième fut laissé dans l'établissement pour le garder, mais il y a environ un an, il quitta aussi notre ville, laissant

Monsieur le Curé de la paroisse de Villeneuve, le soin de louer cette propriété. Il y a en ce moment dans la maison plusieurs locataires.

Le jour de l'execution de décrets, les religieux Géorgiens réunirent les chefs du parti réactionnaire de la ville et quelques mendants, avec le Gouvernement de la République. Les cris de "Vive le Roi" furent poussés et des pierres furent lancés contre les agents de l'autorité.

L'expulsion de ces religieux fut bien accueillie de la population républicaine de notre ville; leur réintégration donnerait lieu, je le crains, de fâcheuses commentaires. Je suis donc d'avis que les choses restent en l'état.

Si, comme le dit le Supérieur de la congrégation dans sa demande, les jeunes prêtres qu'il voudrait envoyer en France n'ont d'autre but que de suivre les classes du petit Séminaire, pourquoi ne suivraient-ils pas ces classes en qualité d'internes de cet établissement?

Je vous renvoie ci-jointes les pièces communiquées... Le Maire A. Bergis⁷.

Après ceci nous n'avons pas pu découvrir d'autres documents les rapports entre les autorités françaises et le foyer géorgien. Mais on voit clairement que les autorités françaises ont donné satisfaction à la demande de P. Kharistchirachvili et le monastère des catholiques géorgiens continué son activité à Montauban.

"La colonie nouvelle, - écrit le Secrétaire Général Noël Cassé, - s'installa en dehors de la ville sur la route d'Ardus et fut expulsée lors de la séparation de l'Eglise et de l'Etat (vers 1903-1906)"⁸.

Mais vers la fin du XIX-e siècle les conditions de travail des catholiques géorgiens s'aggravaient progressivement non seulement à Montauban, mais même à Constantinople, où la Congrégation géorgienne était puissante.

Voilà ce qu'écrit un prêtre géorgien - Alphonse Khitharichvili, le 5 Mars 1900 propos de l'activité des autres géorgiens-religieux en France:

De Paris je suis parti pour voir nos soeurs et élèves-filles et je suis allé en Alsace dans la ville districts de Ribeauville, où j'ai rencontré nos deux soeurs, ennuyées, car l'évêque du lieu qui ne leur permettait pas de recueillir des dons parmi son peuples"¹.

Pour cet affaire A. Khitharichvili serait allé Strasbourg, "où après avoir expliqué l'affaire au bon évêque, il m'a promis avec grand désir, de me remettre l'autorisation qu'ils puissent recueillir les dons en Alsace"¹⁰. Ensuite A. Khitharichvile observe: "Puis je suis revenu en France et je suis allé partout où étudient les novices de nos vierges, dans école des jeunes filles, dont le titre est: "Soeurs de la St. Providence"¹¹.

A.Khitharichvili vante ses écoles et indique que les études y sont bien organisées. Ensuite il aurait visiter les élèves du monastère, 8 jeunes gens, il avait parlé déj de ces jeunes gens Montauban. Parmi ces jeunes gens deux se distinguaient particulièrement: un de Koutaïsi et l'autre - d'Akhalsikhé.

Dans la même année une dame française - Masel avait fait don d'une press typographique au monastère géorgien de Montauban. Le 15 Août 1899 A. Khitharichvili écrivait: "Pendant le séjour du Père Andréas Montauban une dame française faty don d'une presse typographique d'un nouveau model de typographie et..." Par le suite les Géorgiens auraient transporté cette presse typographique de Montauban Constantinople. Depuis lors, nous ne voyons aucune trace de l'activité de l'imprimerie de Montauban.

Telle est, en abrégé, l'histoire de l'imprimerie géorgienne de Montauban et de l'activité du foyer de la culture géorgienne en France, en particulier, Montauban¹².

Nous remercions cordialement tous ceux qui nous ont facilité les recherches sur la question et en particulier: le prof. K. Salia et Madame Nino Salia (Paris). Don B. Outtier (Sablé sur Sarthe), le prof. J. Allières, Mrs. B. Rozenfarb, R. Tasserat (Toulouse), Mrs. N. Cassé, Mathieu Méras (Montauban), aux archivistes de Montauban, Mr. V. Kharistchirachvili (Paris), le prof. G. Bouatchidzé (l'Universite de Tbilissi), D. Davrichachvili (Tbilissi, l'Institut d'Histoire).

¹ Montauban, Chambre de Commerce et d'Industrie de Montauban et de Tarn-et-Garonne, N° 6594 NC/GV, Montauban, le 17 Octobre 11963, le Secrétaire Général Noël Cassé.

² Montauban, Archives Départementales, Année à la Dépeche politique N° 64. Le Supérieur des Pères Géorgiens à Constantinople à S. E. M. le Marquis de Noailles. Feri-Keti. le 8 Mai 1885.

³ Ibid.

⁴ Ces matériaux m'ont été communiqués par Don Bernard Outtier, ce dont je le remercie.

⁵ Montauban, Archives Départementales, Ministre du l'Intérieur Direction de la Sûreté Générale, 2-e Bureau, Congrégation.

⁶ Montauban, Archives Départementales. Géorgiens, Congrégation, N° 306/D. Montauban, 10 Juillet, Monsieur le Maire.

⁷ Ibid.

⁸ Montauban, Chambre de Commerce et d'Industrie de Montauban et de Tarn-et-Garonne, N° 6594, NC/GV, Montauban, le 17 Octobre 1963, le Secrétaire Général Noël Cassé.

⁹ Tbilissi, L'Institut du manuscrits. Les affaires personnelle de M. Tamarachvili, N° 470, f. 15.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid.

¹² Cf. I. Tabagoua, L'Imprimerie géorgienne de Montauban (la France), "Bedi Kartlisa revue de kartvélogie", vol. XXXVII, Paris, 1979.

CHAPITER VI. LA SITUATION EN RUSSIE APRES LA REVOLUTION DE FÉVRIER 1917.

აქ მოცემულია რამოდენიმე დოკუმენტი და ისიც, როგორც მკითხველი
დინახავს, საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობებს უშუალოდ არ ეხებიან,
მაგრამ ვალდავწყვეტე მომეტანა ისინი აქ, რათა მკითხველს საერთო წარმოდგე-
ნა ჰქონოდა, თუ როგორ განიხილავდნენ ფრანგები, 1917 წლის რევოლუციის
შემდეგ, რუსეთში შექმნილ სიტუაციას, რომელთანაც დაკავშირებული იყო სა-
ქართველო.

დოკუმენტები:

№1.

საგარეო საქმეთა სამინისტრო.¹ პეტროგრადი, 1917 წლის 23 მარტი.
გაშიფვრა, №394. დეპეშა

მოუხედავად უკანასკნელ ამ დღეში მომხდარი ამბების მნიშვნელობისა,
ისინი ჩემი აზრით, სხვა არაფერია, თუ არა მხოლოდ მოქმედების შესავალი.
ძალები, რომლებსაც გვევლინა ვადამწყვეტი როლი უნდა შეესრულებინათ (მაგა-
ლითად, გლეხები, მღვდლები, ებრაელები, სხვა რასის წარმომადგენლები, სა-
ზნის სიცარიელე, ეკონომიკური სიძნელები და სხვა), ჯერ არ ჩაბმულან
მძირობაში. მაშასადამე, ჯერ შეუძლებელია ლოგიკური დადებითი პროგნოზის
გაკეთება რუსეთის მომავლის შესახებ. ამის დამამტკიცებელი საბუთი არის
რადიკალურად საწინააღმდეგო წინასწარმეტყველური აზრები, გამოთქმული იმ
პირთაგან, რომელთა თავისუფალი აზროვნება და მსჯელობა მე უფრო ხანდოდ
მამჩნია. ზოგიერთს რესპუბლიკის გამოცხადება უდაოდ მიაჩნია, სხვებისათვის
იმპერიის აღდგენა (კონსტიტუციური ფორმით) გარალუვალა. მაგრამ თუ თქვე-
ნი აღმატებულება ინიებებს დროებით დაკმაყოფილდეს ჩემი შთაბეჭდილებებით,
რომელშიც მხოლოდ ომზე ფიქრია ვაბატონებული, აი როგორ შეჩვენება საქ-
მის ვითარება:

1. რომელ რიცხვში ჩაერთვებიან მოქმედებაში ჩემს მიერ მითითებული ძა-
ლები? ჯერჯერობით რუსი ხალხი გაერთიანებულია (განსაკუთრებით დინას-
ტიაში და აღმინისტრაციულ კასტაში). ეკონომიკური, სოციალური, რევოლუ-
ციური, ეთნიკური პრობლემები მეტს არ დაავგვანებენ, რომ დასძულ იქნან. ეს
გახლავთ ომის თვალსაზრისით მრისხანე პრობლემები, რამდენადაც სლავური
აზროვნება და წარმოდგენა, ფრიად დაშორებულია კონსტრუქციული წარმო-
დგენისაგან. იგი დაშორებულია ლათინელთა წარმოდგენისაგან და უაღრესად

ანარქიული და დაბნეული. ვიდრე ვველა ეს პრობლემა არ გადაწყდება/საზოგადოებრივი აზრი მუდამ აღელვებული იქნება, თუმცა არ უნდა გვსურდეს, რომ ეს გადაწყვეტილება ახლო მომავალში მოხდეს, რაღვან მისა განხორციელება ღრმა შეხლა-შემოსლას გამოიწვევს. მასადაბე, უნდა მოველოდეთ, რომ საკმაოდ გრძელი პერიოდის განმავლობაში რუსეთის ეროვნული ძალა დასუსტებული და არა საიმედო იქნება.

2. განა რუს ხალხს გადაწყვეტილი აქვს განაგრძოს ბრძოლა გამარჯვებამდე? რუსეთი იმდენად სხვადასხვა რასას შეიცავს და ეროვნული შუღლი ზოგიერთ მხარეში იმდენად ძლიერია, რომ ეროვნული იდეა შირს არის ერთანობისაგან.

სოციალისტურ კლასთა კონფლიქტიც ასევე ვაფელნას ახლენს სამშობლოზე. ამრიგად, მუშათა მასებს, ებრაელებსაც და ბალტიისპირეთის პროვინციებში მცხოვრებთ, ომი უაზრო სოციალ-ულეტკად მიაჩნიათ. პირიქით, ფრანტის ჯარებს და ნამდვილ რუს მოსახლეობას სრულებით არ დაუკარგავს გამარჯვების სურვილი და იმედი და, თუ გადავაჭარბებდი ჩემს აზრს, რომ უფრო მნიშვნელოვანი გამეხალა, ვიტყვი: „რევოლუციის ახლანდელ ფაზაში, რუსეთს არც ზავი შეუძლია და არც ომი“.

3. დიდი ყურადღებით ვაღვებდი თვალყურს იმას, რაც მოსკოვში ხდება. მართლაც, მოსკოველთა შორის ერთბაშად მოიძებნება ვველაზე მეტი პატრიოტი, პოლიტიკური გამჭირაზობის და საქმიანობის უნარის მქონე. ერთ-ერთი ჩემი რუსი მეგობარი გუშინ მეუბნებოდა: „პეტროგრადს მხოლოდ ნგრევა შეუძლია, მხოლოდ მოსკოვს აქვს მშენებლობის უნარი“.

თუ პეტროგრადში მუშებსა და ჯარისკაცებს შორის არეულობა განმეორდება, დროებითი მთავრობა უეჭველად მოსკოვს შეაფარებს თავს. იქ იგი რუსეთის შუაგულში იქნება.

4. არა მგონია ილუზიები მქონდეს მოკავშირის (რუსეთის. - იტ.) ღრმა კრიზისის სიმწვავის შესახებ, თუმცა არ უნდა დავივიწყოთ, რომ რუსეთი მოულოდნელობის ქვეყანაა და როგორი განმაცვიფრებელიცაა თავისი ერთბაშად დაცემით, ასევე საოცარია აღდგომის სისწრაფითაც. მას კიდევ შეუძლია ძალა მოიკრიფოს.

5. რაც უნდა მოხდეს, რუსეთის დროებითი დასუსტებაც კი, აღმოსავლეთის პრობლემის სურათს სცვლის. აი უკვე ვაცნობე თქვენს წინამორბედს 14 იანვარს №70 დებეშით, რომ შუთანხმებული გადაწყვეტილება უნდა გამოტანილიყო. ეს შესაძლებელია მოხდეს, ჩემი აზრით, საფრანგეთისა და ინგლისის ზედმეტი ხარჯების გარეშე.

პაღელოლოვი²

¹ Archives du Ministère des Affaires Etrangères. Paris, "Guerre 1914-1918", "Russie", L648, ff. 90-91.

² შორის ფრე პაღელოლოვი (1859-1944) - ფრანგი დიპლომატი. 1914 წლის იანვრიდან 1917 წლის მაისამდე საფრანგეთის ულნი რუსეთში.

Malgré la grandeur des faits accomplis depuis une dizaine de jours les événements auxquels nous assistons ne sont selon moi qu'un prélude. Les forces qui semblent devoir jouer un rôle décisif dans le résultat final de la révolution (par exemple les paysans, les prêtres, les juifs, les Allogènes, la pénurie du Trésor, la gêne économique etc.) ne sont pas entrés en action. Il est impossible d'établir dès maintenant un pronostic logique et positif sur l'avenir de la Russie. La preuve en est dans les prédictions radicalement contradictoires que je recueille auprès de personnes dont la liberté d'esprit et le jugement m'inspirent le plus de confiance. Pour les unes, la proclamation de la République est certaine, pour les autres la Restauration de l'Empire (sous la forme constitutionnelle) est inévitable.

Mais si V. Exc. veut (bien) se contenter provisoirement de mes impressions qui sont toutes dominées par la pensée de la guerre, voici comment j'entrevois le cours des choses:

1 A quelle date les forces auxquelles (je) fait allusion entreront-elles en action? Jusqu'ici le peuple russe s'est uni (spécialement la dynastie et la caste administrative). Les problèmes économiques, sociaux, religieux et techniques ne tarderont plus se poser. Ce sont des problèmes redoutables au point de vue de la guerre; car l'esprit, l'imagination slave, loin d'être constructive comme l'imagination latine, est éminemment anarchique et dispersive. Tant que ces problèmes ne seront pas résolus, l'esprit public en sera obsédé et pourtant nous ne devons pas souhaiter que cette solution soit prochaine car elle ne se réalisera pas sans (des) secousses profondes. Il faut donc nous attendre ce que pendant une période assez longue l'effort national de la Russie soit affaibli et précaire.

2 Le peuple russe est-il résolu poursuivre la lutte jusqu' la victoire complète? La Russie implique tant de races diverses et les antagonismes ethniques sont, dans certaines régions, si accentués, que l'idée nationale est loin d'être unanime.

Le Conflit des classes socialistes se répercute parcellairement sur la partie. C'est ainsi que les masses ouvrières, les juifs et les habitants des provinces baltiques ne voient dans la guerre qu'une boucherie stupide. Par contre les armées du front et les populations vraiment russes n'ont aucunement abdiqué leur espoir et leur volonté de vaincre. Si j'exagérais ma pensée pour la rendre plus sensible, je serais tenté de dire "dans la phase actuelle de la révolution, la Russie ne peut faire ni la paix ni la guerre.

3 J'observe très attentivement ce qui se passe Moscou. C'est en effet dans les milloux moscovites qu'on trouve, la fois le plus de patriotes, d'intelligences politiques et de sens des affaires, un de mes amis russes me disait hier: "Pétrograd ne peut que détruire, Moscou seul est capable de reconstruire".

Si les désordres ouvriers et militaires recommençaient Pétrograd le Gouvernement provisoire se réfugierait sans doute Moscou; il y serait au coeur même de la Russie.

4 Je ne crois pas me faire d'illusion sur la gravité de la crise que traverse notre Alliée. Je ne saurais toutefois oublier que la Russie est le pays de l'imprévu et que celle est aussi déconcertante par le sou...ineté de ses défaillances que par la promptitude (de son) relèvement. Elle peut donc se ressaisir encore.

5 Quoi qu'il advienne, l'affaiblissement même temporaire de la Russie change l'aspect des problèmes orientaux. C'est l, je l'ai indiqué déjà votre prédécesseur dans mon télégramme 70 du 14 janvier que les ...olutions concertées devront être...; elles pourront l'être, me semble-t-il, sans trop de détriment pour la France et l'Angleterre.

Paleologue.

¹ Archives du Ministère des Affaires Etrangères, Paris. "Russie", "Guerre 1914-1918", t. 648, ff. 90-91.

№2.

საფრანგეთის რესპუბლიკის საელჩო.¹

საიდუმლო. №1926.

გენერალ მორიე,

ბატონ სამსედრო მინისტრს.

(არმიის გენერალური შტაბი - მეორე განყოფილება).

ბერნი, 1917 წლის 27 მარტი.

საიდუმლო აგენტი.

რევოლუციის შედეგად შექმნილი ვითარება რუსეთში.

პატივი მაქვს გაცნობოთ ქვემოთ მოტანილი ნაწევრები მოხსენებიდან, რომელიც შეადგინა თურქეთში არსებულ მდგომარეობაში კარგად გათვითცნობიერებულმა ინფორმატორმა.

24 მარტს, ბერნში თურქეთის მიზანში, თურქეთის ელჩსა და ბულგარეთის ატაშეს შორის საუბრისას, რომელსაც სსენებელი ინფორმატორიც წყვეტილია, მსჯელობის საგანი იყო რუსეთის რევოლუციის საკითხი.

თურქეთის ელჩმა, რომელმაც თქვა, რომ რუსეთის რევოლუცია ვერძალიან დიდ განვანს იწვევს, საილუმლოდ განაცხადა: ამჟამად ჩვენ ვდგავართ ორი გამოსავლის წინაშე: პირველი, რეაქციონერების იზოლირებული გამოსვლების პროვოკაცია, როგორც ეს მოხდა ბალტიის პირეთის ქვეყნებში და სხვათა გამოსვლებიც უფრო საყურადღებო გახდნენ. ჩანს, რომ ეს გამოსვლები უძღური იქნება დღევანდელი მთავრობის დასამშობად, მაგრამ ის, რაც ჩვენთვის მნიშვნელოვანია, ეს არის მათი არსებობა, ვინაიდან ისინი აწარმოებენ ამბოხებებს რუსეთში და ამით უძღურს გახლიან მთავრობას ომის უფასურ ვაჭრებელვებაში.

მეორე გამოსავალი იქნებოდა ის, რომ გერმანიისა და ჩხეთის მუშათა სოციალისტურმა პარტიამ, რომელიც სულ უფრო და უფრო ამტკიცებს თავის მტრულ დამოკიდებულებას ომისადმი, შესძლოს თავისი თვალსაზრისის განხორციელება და შეუდგეს გერმანიასთან შეთანხმებას.

თი ამ ორ გამოსავალზე მთავრობენ ამჟამად გერმანელები მოიქცნენ თავიანთ ყურადღებას და ძალებს.

ამ პრინციპიდან გამომდინარე, გერმანიის პოლიტიკურსა და სამხედრო წრეებში დღეს ორი მიმართულება არსებობს: პირველი, რომელიც უფრო ძლიერია მკორეზე, ცდილობს გააღიზიანოს რეაქციონერები, რათა მათი აჯანყებით ხელი შეუწყოს მუდმივ არეულობას რუსეთში, თანაც სურს მუშათა პარტია სეპარატული ზავის იდეისაკენ გადახაროს და ამ მიზნით, დაენმაროს ამ ორ დავაგუყუებას, მხარი დაუჭიროოს მათი უპირატესობის განმტკიცებას სსენებზე, ამიტომ საჭიროა დროის დაუკარგავად, მივიღოთ ყველა ზომა, რომელიც ჩვენ ვაგვანია და პალატები, როგორცაა რაისსტაგი და ლანდტაგი გამოსაჩინო სურვილი მუშათა პარტიების თავისუფლებისა და პუშანური იდეების გამარჯვების სასარგებლოდ. ამ შემთხვევაში საჭირო იქნება, რომ თავი შევიკავოთ რუსეთზე იერიშის მიტანისაგან, რადგან ამ იერიშმა, თუნდაც გამარჯვებით დამთავრებულმა, შეიძლება გამოიწვიოს ყველა პარტიის შკაკშირება და საქმე მიიფანოს მოკავშირეებთან მათი კავშირის შკკვრამდე და გაძლიერებამდე. ვერჯერობით უნდა გამოვიყენოთ დარჩენილი საშუალებები იტალიელებისადმი სასიკვდილო დარტყმის მისაყენებლად.

მეორე გერმანული მიმდინარეობა, რომლის გავლენაც სულ უფრო და უფრო კლებულობს, იმ აზრისაა, რომ უნდა გამოვიყენოთ რუსეთში გაბატონებული ყოფნანი, რომელიც გამტეხებულია რუსეთში, რათა გადამწყვეტი დარტყმა მივაყენოთ ამ ქვეყანას.

ამჟამად ელოდებიან გადაწყვეტილებას, რომელსაც მიიღებს პინდერბურგი. როგორც ჩანს, იგი პირველ მიმდინარეობას მიემხრობა.

თურქეთის ელჩმა განაცხადა, რომ საგარეო საქმეთა მინისტრისადმი გავხავნილ დეპეშაში ამა თვის 21-ს, რუსეთში შექმნილი მდგომარეობის შესახებ, იგი გადაჭრით უჭერს მხარს პირველი ვაგუფის აზრის მიღებას.

ბულგარეთის სამხედრო ატაშემ მოიხმინა ეს აზრები თავისი პირადი შეხედულების გამოყოფილებად. იგი დაკმაყოფილდა შემდეგი სურვილის გამოთქმით: იმის ახლო მომავალში დამთავრდება ცენტრალურა იმპერიების გამორეგობრიობა.

სამხედრო ატაშის მოხელადვე ედვინმა გაუზიარა ინფორმატორს თავისი მღელვარება იმ გავლენის შესახებ, რომელიც რუსეთის მოვლენებს შესაძლოა ჰქონილიყო დანარჩენ სლავებზე, მათ შორის, ბულგარელებზე მაგრამ ის იმედოვნებს, ამ უკანასკნელთა გამო, რომ ფერდინანდი შეძლებს სიყრთხილედ გამოიჩინოს.

¹ Archives. Paris. "Guerre 1914-1918", "Russie", L648, ff. 207-208v.

№ 2.

Ambassade de la République Française¹.

Secret.

№ 1926.

Le Général Morier

Monsieur le Ministre de la Guerre
(Etat-Major de l'Armée - 2-ième Bureau)

Berne, le 27 Mars 1917.

A. S. (Agent Secret?), de la situation créée par la Révolution en Russie.

J'ai l'honneur de vous communiquer ci-dessous des extraits d'un rapport fourni par un informateur même d'être bien renseigné sur la situation en Turquie.

Au cours d'une conversation qui a eu lieu le 24 Mars, la Légation Ottomane Berne: entre l'Ambassadeur de Turquie et l'attaché militaire bulgare et laquelle a assisté l'informeur, il a été question de la Révolution russe.

Le ministre de Turquie, après avoir dit qu'elle cause une grande anxiété en Allemagne, a déclaré confidentiellement:

Actuellement, nous sommes en présence de deux solutions. D'abord la provocation de mouvements isolés de réactionnaires comme ceux que viennent de se produire dans la Baltique, et d'autres qui pourraient être plus importants. Il est entendu que ces mouvements seraient impuissants renverser le Gouvernement actuel, mais ce qui importe pour nous, c'est

qu'ils existent, car ils perpétueraient des troubles en Russie et, par là, la rendraient incapable de poursuivre efficacement la guerre.

Une deuxième solution serait que le parti ouvrier socialiste de Kerensky et Tcheidzé, qui s'affirme de plus en plus hostile à la guerre, pût réussir à imposer son point de vue et entrer en composition avec l'Allemagne.

C'est sur ces deux solutions qu'actuellement les allemands portent toute leur attention et tous leurs efforts.

Partant de ce principe, il existe présentement deux courants dans les cercles politiques et militaires allemands. Le premier, qui l'emporte sur l'autre, tout en cherchant à surexciter les réactionnaires afin d'entretenir par leur révolte des troubles continuels en Russie, voudrait aussi pousser le parti travailliste vers l'idée d'une paix séparée et dans ce but, prêter un concours à ces deux groupes pour les aider à affirmer leur prédominance sur les autres. Pour cela, il faudrait, sans aucune perte de temps, mettre en œuvre tous les moyens dont on dispose et même inciter les Chambres telles que le Reichstag et Landtag à exprimer des vœux en faveur du triomphe de la liberté et des buts humanitaires du parti travailliste. Dans ce cas, il est entendu qu'il faudrait s'abstenir d'attaquer la Russie, car une offensive contre elle, même victorieuse, pourrait provoquer un groupement de tous les partis et aboutir à un resserrement et un renforcement de leur alliance avec les Alliés. En attendant on devrait utiliser les disponibilités pour porter un coup mortel aux Italiens.

Le second courant allemand dont l'influence diminue de plus en plus, est d'avis qu'il y a lieu de profiter de l'indécision qui règne en Russie pour porter un coup décisif à ce pays.

On attend actuellement la décision que prendra Hindenburg; mais il paraît probable qu'il se prononcera pour le premier courant.

Le ministre de Turquie a déclaré que, dans la dépêche qu'il a adressée au Ministère des Affaires Étrangères, le 21 courant, propos de la situation en Russie, il a fortement insisté en faveur de l'adoption du point de vue du premier courant.

L'Attaché militaire bulgare a écouté cet exposé sans manifester son opinion personnelle; mais il s'est contenté de formuler des vœux pour que la guerre prenne fin prochainement par la victoire des Empires Centraux.

Avant l'arrivée de l'Attaché militaire le ministre avait exprimé à l'informateur son inquiétude au sujet de l'influence que les événements de Russie pourraient avoir sur les autres Slaves, entre autres sur les Bulgares; mais il espère, propos de ces derniers, que le roi Ferdinand saura prendre ses précautions.

¹ Archives. Paris. "Russie", "Guerre 1914-1918", t. 648, ff. 207-208v

საგარეო საქმეთა სამინისტრო¹.
გაშიფვრა. №499.

დებუმა.
ლონდონი, 1917 წლის 28 მარტი.

პასუხი თქვენს № 1419 დებუმაზე.

რამდენიმე ინგლისელი სოციალისტი შეუერთდება ურანგ დელეგატებს რუსეთში გასამგზავრებლად.

საფოსტო გემის გამგზავრება სკანდინავიის ქვეყნებში წინასწარ არ არის განზრახული. მანამდე, ჩვენს დელეგატებს არ ექნებათ ვარანტია, რომ ლონდონში, გემში ჩასხდომამდე ... რამდენიმე დღე ლოინი.

პოლ კამბონი².

¹ Archives. Paris. "Guerre 1914-1918", "Russie", t.f.209.

² პოლ კამბონი (1843-1924) - საყრანგეთის ელჩი ლონდონში 1898-1920 წწ.

№ 3.

Ministère des Affaires
Etrangères.¹
Déchiffrement.
№ 499.

Télégramme.

Londres, le 28 mars 1917.

Rép. v. télégr. 1419.

Plusieurs socialistes anglais se joindront aux délégués français pour se rendre en Russie.

Les départs de paquebots pour les pays scandinaves ne sont pas fixés l'avance. Il n'est pas possible de garantir nos délégués qu'ils seront pas (mot passé) d'attendre quelques jours Londres avant de s'embarquer.

Paul Cambon.

¹ Archives. Paris. "Russie", "Guerre 1914-1918", t. 648, f. 209.

მისი უდიდებულესობის იტალიის მეფესთან არსებული
 საფრანგეთის რუსუბლიკის საელჩო¹.

პოლიტიკური და სავაჭრო საქმეების სამსართველო, ევროპა №187.
 იტალიის პრესა და რუსეთის რევოლუცია.

რისი, 1917 წლის 29 მარტი.

ბატონო მინისტრია საბჭოს თავმჯდომარე,

ამ საელჩოს ერთი წერილი №164, წინა ფოსტით გამოგზავნილი, მითითებულია, რომ გაერთიანებულმა პრესამ, რომელაც მორჩილია მთავრობის ბრძანების, ერთი სიტყვითაც კი, ცხოველი კმაყოფილებით მიიღო რუსეთის ახალი ამბები და ანტანტის აქტივობას მიაწერა რევოლუცია, რომელსაც, როგორც ფიქრობენ, შედეგად უნდა მიყოლიდა ჩვენი მოკავშირეების სამხედრო მოქმედების გაძლიერება.

იტალიის პრესისადმი შთაგონებული ოფიციალური აზრები ვამომდინარეობდა ორმაგი აუცილებლობიდან, რათა დაეშვიდებინათ საკმაოდ აფლავებული თვალსაზრისი და ბუნებრივია, პეტერბურგიდან გამოგზავნილი დეპეშების კითხვით დატვირთული ძლიერი შთაბეჭდილებებით და მეორე მხრე, ჩემქალით ომის მოწინააღმდეგეთა მოქმედება, რომლებიც რუსეთის კრიზისში პანაჰის ვაზრცელების საშუალებას ხედავდნენ.

მაინც, თანახმად რუსეთიდან მოსული მძიმე ამბების, პირველი დღეების თვალთმაქცური ოპტიმიზმი უკვე შეუქურბელი იყო და ასე მოხერხებულად მოწვობილი შეთანხმების მიხედვით საზოგადოებას მოაჩვენეს არა რეალური, მაგრამ სინამდვილესთან მეტად დაახლოებული მდგომარეობა. იტალიური პრესა, რომელმაც ასეთი ალტაცებით მიიღო რუსეთის რევოლუცია, ახლა გამოთქვამს კანონიერ შზრუნველობას და ერთგვარი შზრუნველობით აყენებს საკითხს, ამ მოქმედების ხელმძღვანელთ საკმაოდ კარგად თუ ესმით, რომ უმთავრესი საქმე რუსეთისათვის, ასევე მისი მოკავშირეთათვის არის გამარჯვება.

„ცენტრალური კომიტეტისა და პარლამენტარული ჯგუფის მიდრეკილება რუსუბლიკისაკენ - წერს „ტრიბუნა“, - ძალიან გვაოცებს, რადგან რუსეთი ნამდვილად არ არის მომწიფებული იმ რეჟიმისათვის, რომელსაც მას თავს ახვევენ... რომ რევოლუციის ბელადები უნდა გაუფრთხილდნენ იდეოლოგიებს და მათ არ უნდა დაივიწყონ რომ ბასტილია, რომელიც უნდა დაინგრეს, რუსეთზე აღრე პრესიაშია“.

„ჯორნალე დ'იტალია“ ლაპარაკობს დროებითი მთავრობასა და მუშათა ორგანიზაციებს შორის უფრო და უფრო გამძაფრებულ ოპოზიციასზე. მისი პეტროგრადის კორესპონდენტი არ მალავს მდგომარეობის სიმძიმეს. სათათბირო და დროებითი მთავრობა ჩანთქმულნი არიან მუშათა და ჯარისკაცთა კო-

მიტეტებში. საოუძველი არის ვიფიქროთ, რომ ჯარისკაცების უმრავლესობა დარწმუნებულია, რომ პირველ რიგში აუცილებელია ომზე ფიქრი.

მაგრამ, როგორც ჩანს, უმჯობელია უფრო მეტად პარტიებს საშინაო პოლიტიკის საკითხები უმთავრეს საკითხებად მიანიათ... სოციალისტებში ძლიერ ავტიაციას სურს რუსეთი რესპუბლიკად გადააქციოს, დროებით უკან დასწიოს ომის საკითხი.

ბატონი ლაბრიოლა, ნეპოლის დამოუკიდებელ სოციალისტთა დეპუტატი, რომელიც დაქორწინებულია რუს ებრაელზე, „რომა“-ში განმარტავს, რომ მუშათა კომიტეტები, რომლებიც ცდილობენ თავისი ნება-სურვილი თავს მოახვიონ დროებით მთავრობას, შედეგებიან იმავე ელემენტებისაგან, ვინც 1905-1906 წლების რევოლუცია მოახდინა და არ გამოუცვლიათ თავიანთი შეხედულებები. გარდა ამისა, ამ მუშათა და სოციალისტ დემოკრატთა ელემენტებში სათაბიროში განაცხადეს, რომ სცნობდნენ ახლანდელი ომის თავდაცვით ხასიათს და თავდამსხმელის უკუქცევის აუცილებლობას. რუსი რევოლუციონერები გრძობენ, რომ ცარიზმის დამხობის შემდეგ, თვითმპყრობელი მმართველობა ევროპაში დარჩა მხოლოდ გერმანიასა და ავსტრიაში.

შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ, როგორი ალტაცებით მიიღებს ომში მონაწილეობას ახალი მთავრობა და თავისუფალი რუსეთი. ეს დასკვნა ცოტა მოულოდნელია იმ აღმამებისათვის, რომელმაც ჯერ ცნო ინტერვენციის აუცილებლობა, ხოლო უკანასკნელი თვეების განმავლობაში ამკარად ავლენდა პაციფისტურ ტენდენციებს.

სოციალისტური გახეთები არ წარმოადგენენ დამამშვიდებელს. გახეთი „პოლემიკა სოციალისტთა“ დასცინის ბურჟუაზიულ პრესას, რომელიც ამტკიცებს, რომ რუსეთის რევოლუცია - ეს არის მოძრაობა ომის სასარგებლოდ სრულ გამარჯვებამდე. პარტიის ოფიციალური ორგანო „ავანტი“, თავის მხრივ წერს: „ჩვენ მტკიცედ გვწამს რევოლუციაში რუსეთის მუშათა კლასის, სოციალისტების ძალა და შეგნება. იგი ბურჟუაზიას არ მისცემს უფლებას შეწყვიტოს აღორძინება და აიძულოს ხალხი მიიღოს იმპერიალისტური ექსპლუატაციის თავისი წესები“.

რომ არ აღმოუჩინოთ სრული ნდობა, რისი ღირსიც არ არის, ამ სოციალისტური პრესის მტკიცებას, რომელიც ფაშიზმს ქადაგებს, საზოგადოებრივი აზრი მაინც შეფიქრიანებული რჩება. ხემოსსენებულ გახეთებში გამოქვეყნებულ წერილთა უმეტესობა ზუსტად გამოხატავს საერთო აზრს.

რევოლუციით გამოწვეულმა იმედებმა ადგილი დაეთმოქს ლეღვას და განვაშს, რომელიც ცხადი ხდება საუბრის დროს.

(ხელის მოწერა გაურკვეველია)

¹ Archives. Paris. "Guerre 1914-1918", Russie", t.648, ff.239-240v.

Ambassade de la
République Française
près Sa M. le Roi d'Italie¹.

Rome, le 29 mars 1917.

Direction des Affaires
Politique et Commerciales

Confidentiel.

Europe
N° 187.
La presse italienne et
la révolution russe.

A Son Excellence Monsieur Briand
Président du Conseil Ministre
des Affaires Etrangères.

Monsieur le Président du Conseil,

Une lettre de cette Ambassade, N° 164, expédiée par le précédent courrier, indiquait que l'ensemble de la presse, obéissant, sans doute, au mot d'ordre du Gouvernement, avait accueilli avec vive satisfaction la nouvelle des événements de Russie, et porté l'actif de l'Entente une révolution qui, croyait-on, devait avoir pour conséquence une intensification de l'effort militaire de nos Alliés. Les inspirations officielles données la presse italienne s'inspiraient de la double nécessité de calmer une opinion assez prompte s'émouvoir et naturellement fort impressionnée par la lecture des Télégrammes de Pétrograd; et d'autre part, de déjouer les manœuvres des adversaires de la guerre, qui voyaient dans la crise russe une occasion de semer la panique. Toutefois, en raison des graves nouvelles qui venaient de Russie, l'optimisme de commande des premiers jours n'était plus de mise, et, avec des transactions assez habilement ménagées on en est venu donner au public une vision des choses qui, si elle ne répond pas exactement la réalité, s'en rapproche beaucoup. La presse italienne, après avoir applaudi avec enthousiasme la révolution russe, manifeste maintenant des légitimes préoccupations, et se demande avec quelque inquiétude si les chefs du mouvement se rendent bien compte que la grande affaire, pour la Russie comme pour ses alliés, est de vaincre. "Les tendances du Comité central et du groupe parlementaire vers la République, - écrit la "Tribuna", - nous laissent gravement perplexes, car la Russie n'est certainement pas mûre pour le régime que l'on voudrait lui imposer... Que les chefs de la Révolution se gardent des idéologies, et qu'ils n'oublient pas que la Bastille qu'il faut qu'il faut abattre est en Prusse avant d'être en Russie". Le "Giornale d'Italia" parle de l'opposition de plus en

plus après qui se manifeste entre le Gouvernement provisoire et les organisations ouvrières. Son correspondant de Pétrograd ne cache pas que la situation est grave. "La Douma et le Gouvernement provisoire sont débordés par les comités d'ouvriers et de soldats. Il y a des raisons de croire que les soldats sont en grande partie convaincus de la nécessité de penser avant toute la guerre. Mais, évidemment, les partis les plus violents préfèrent croire plus importantes les questions de politique intérieure... La forte agitation des socialistes désireux de transformer la Russie en état républicain a momentanément éclipsé la guerre".

M. Labriola, député socialiste indépendant de Naples, qui est marié une israélite russe, explique dans la "Roma" que les comités de délégués ouvriers qui tendent à imposer leur volonté au Gouvernement provisoire sont composés des mêmes éléments qui ont fait la révolution de 1905-1906, et n'ont pas changé de principes. "Or, ces éléments travaillistes et socialistes démocrates ont déclaré à la Douma qu'ils reconnaissent le caractère défensif de la guerre actuelle, et nécessité de repousser l'agresseur. Les révolutionnaires russes se rendent compte aussi que, maintenant que le tsarisme est déchu, les seuls gouvernements autocratiques d'Europe sont l'allemand et l'autrichien. On peut, donc, imaginer avec quel enthousiasme le nouveau Gouvernement et la Russie libre participeront la guerre". Cette conclusion est assez inattendue dans la bouche d'un homme qui, après avoir reconnu la nécessité de l'intervention, a manifesté durant ces derniers mois des tendances pacifistes.

Les journaux socialistes ne sont pas rassurants. La "Polemica Socialista" se moque de la presse bourgeoise, qui affirme que la révolution russe est un mouvement en faveur de la guerre outrance. L'"Avanti", organe officiel du parti, écrit de son côté: "Nous avons une ferme confiance dans la force révolutionnaire et dans l'esprit socialiste des classes travailleuses russes: elles ne permettront pas la bourgeoisie d'interrompre l'oeuvre de régénération et d'imposer au peuple sa propre politique impérialiste et expansionniste".

Sans accorder un crédit qu'elles ne méritent pas aux affirmations de cette presse socialiste dont le pacifisme outré est la devise, l'opinion publique reste très soucieuse. Les articles des principaux journaux cités plus haut reflètent exactement le sentiment général. Les espoirs conçus l'annonce de la révolution ont fait place à une inquiétude et un malaise qui percent dans toutes les conversations.

Veillez agréer, Monsieur le Président du Conseil, les assurances de ma très haute considération.

¹ Archives. Paris. "Russie", "Guerre 1914-1918", t. 648, ff. 239-240v.

პეტროგრადი, 1917 1917 წლის 4 აპრილი.

კაპიტან დე მალესის ჩანაწერები¹.

არმიის გენერალური შტაბის მეორე ბიურო.

რუსეთის რევოლუციის კულისებს მიღმა მხარე,
მისი მიზეზები და შედეგები.

მოვლმა მსოფლიომ იცის რუსეთის რევოლუციის ძირითადი მიზეზები.

იმპერატორისა და დელიციის წინააღმდეგ უკმაყოფილება ერთსულთვანი იყო საზოგადოების ყველა კლასში, დაწყებული მეფის ამალიდან მეშათა კლასამდე. მეფის სისუსტე, დელიციის გაყენება, ჩუმი შეთქმულება, დიდი ხნიდან მიმართული ძალაუფლების აბსოლუტიზმისა და თვითმკვრობელობის წინააღმდეგ; თავისუფლებათა საჭიროება და ამ თავისუფლებათა უარყოფა; ყველას ზიზილი მკვროვეების მიმართ, რომლებიც ტახტის ვარშემო იყვნენ მოკვლითუბული; უარის ნაკლებობა მოსახლეობისათვის, გამოსწვეული ტრანსპორტის კრიზისით; ომით გამოწვეული ვარსულებები, გერმანიის უარული მოქმედება – აი ცნობილი მიზეზები, რომლებიც მხოლოდ შესაფერის მომენტს ელიდებოდნენ. მაგრამ რევოლუციურ მოძრაობას სხვა ქვესაფეხურებიც ჰქონდა, რომელთა ცოდნა ჩვენთვის, ფრანგებისათვის, მნიშვნელოვანია.

რევოლუციის საკითხი გადაწვდა იმ დღეს, როდესაც მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარემ ტრეპუევმა იმპერატორს შესამედ განუცხადა თავისი გადადგომის შესახებ და სათათბიროს შეატყობინა ამ გადადგომის მიზეზები. მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარემ უკვე დიდი ხანია აცნობდა თავის ხელმწიფეს, რომ კრიზისი გარღვევადი ვახდებოდა, თუ მეფე არ ისურვებდა დათანხმებულიყო სამართლიან მოთხოვნებზე – იგი სახელდობრ მოითხოვდა:

1. მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის მიერ თავისი თანამშრომლების თავისუფალ შერჩევას და მის პასუხისმგებლობას არა მარტო იმპერატორის, არამედ სათათბიროს წინაშე;
2. იმ თავისუფლების მინიჭება ერობებისა და სათათბიროსადმი, რომელთაც ისინი მოითხოვდნენ; და ბილოს,
3. აბსოლუტურ ძალაუფლებასზე უარის თქმა და ლიბერალური კონსტიტუციის შემუშავება.

მონარქმა, ბევრი ფოქმანის შემდეგ, წინააღმდეგ თავისი სურვილისა, ვაიზიარა მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის თვალსაზრისი და დაავალა მას შევლენა მოსხენებითი ბარათი სათათბიროში წარსადგენად.

დანიშნულ დღეს მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარემ იმპერატორს მოუტანა ლიბერალიზმისა და შემწეწმარებლობის სულისკვეთებით შეღვნილი სხვადასხვა აქტი, მაგრამ იგი ამჯერად კატეგორიულ უარს წააწვდა იმპერატორის მხრიდან. მას შემდეგ, რაც დარწმუნების ყველა საშუალება გამოიყენა, თავმჯდომარემ შესამედ დასვა საკითხი თავისი გადადგომის შესახებ. მან არ დაუ-

მალა მის უღიღუღეულობას აქვდა გამომდინარე საბჭოსწერო შედეგები წარმანოებების დინასტიისა და რუსეთის საშინაო შიშვილობისათვის. მაგრამ იმპერატორი გადაარწმუნა ლელოელის შეხედულების მორწილმა კამარილიამ და იგივე დაიყოლიეს.

გადამდგარმა მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარემ სათათბროს წარუდგინა თავისი გადადგომის მიზეზები და ამ დღიდან, ვიშორებ, გადაწვა რევოლუციის საკითხი. მან იფიქრა სხვა ვითარებისათვის სასურველ და არსებულ დროს.

იმპერატორის (ბრალდებისაგან) განსათავისუფლებლად უნდა ითქვას, რომ მისი ნებისყოფა უკვე 4 თვეა მოლიანად დაუძღურებულა ნარკოტიკების წყალობით, რომელსაც მას ფოველდელ აძლევდა მისი პირადი ექსი, მოსყდულე ამ საქმისათვის, როგორც პროგერმანელი, ისევე პროინგლისური დაჯგუფებებისაგან. ცვლილება იმდენად დიდი იყო, რომ იმპერატორი დაქანცულობისაგან მოლიანად ღონეისიდილი იყო. ყველაფრის მიმართ განურწველობას გამოაზატავდა.

შეთქმულების ლიდერი გუჩკოვი - ტექნიკურ კომიტეტებზე დაფრნობით, უკვე დიდი ხანია მოხერხებულ მზადყოფნაში იყო. მას მხარს უჭერდა დიდი მთავარი ნიკოლოზი, რომელიც თავისუფლად დათანხმდა ამ კომიტეტის ჯარის ნაწილებში შეღწევაზე მომხარაებლის სახელით. "მემდეგ, ნაკლებად აშკარად, მაგრამ ეფექტურად, გუჩკოვის მხარს უჭერდა გენერალი ალექსეევი, რომელიც გენერალთა უძრავლესობის თანხმობით, მარტო რუსეთი და ბრუსილოვი რომ ვახსენოთ, ამ ტექნიკურ კომიტეტებს ნებას აძლევდა ემოქმედათ და საჭირო პროპაგანდა გაეწიათ მათი ბრძანებულების ქვეშ მყოფ ჯარში.

გენერალი ალექსეევი დიდი ხანია გუჩკოვის უთანაგრძობდა, ვარყვნილად არაფერს იმჩნევდა, მაგრამ ფარულად, მიუღი თავისი შეხადლებლობით მხარს უჭერდა მოვლენებს, რომლებიც უნდა მომხდარიყო.

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ეს რევოლუცია განახორციელეს არა რევოლუციონერებმა, არამედ მონარქისტებმა, რომლებსაც სურდათ მხოლოდ შეეყის მიერ ტახტზე უარის თქმა და ლიბერალური მმართველობის დამყარება ერთი დიდი მთავრის რეგენტობით.

გერმანიის გარდა, მასთან ერთად თანამონაწილედ და დიდი ორგანიზატორი იყო ინგლისის ელჩი ისე რომ, მან არც კი იცოდა ეს, ვინაიდან ორივეს მისწრაფება ერთი იყო. სერ ჯონ ბოუკენენი გუჩკოვთან ერთად გაუძღვა ყველაფერს და რევოლუციის დღეებში რუსი აგენტები ინგლისის ჯამაგართი დასტობით ფულებს ურიგებდნენ ჯარისკაცებს, რათა მათ წითელი კოკარდები მიეღოთ. მე შემთხვად დავასახულო სხვადასხვა სახლების ნომრები, ხადაც ეს აგენტები იმყოფებოდნენ პეტროგრაღის უბნებში, ხადაც ამ რეზერვისტებს უნდა გაეცლოთ.

თუ ინგლისმა მოქმედება დააჩქარა - ეს იმითომ, რომ იგი უკვე აღარ იყო იმპერატორის პატრონი იმ დღიდან, როდესაც მისი უძლიერესი აგენტები მთავრობაში - საზონოვი და მილიუკოვი, იძულებულნი გახდნენ, იმპერატორის ბრძანებით, გადამდგარიყვნენ. ამ დღიდან, რათა მოვლენების მსაჯი დარწმინ-

ლიყო და მოქმედებისა და იმის ხელშეკვანელობა შექნარსურებისა, ინველტი რევოლუციისაკენ გადაინარა და მოახდინა კიდევ იგი.

პეტროგრადში ყოფნის დროს ლორდის მილინერმა, ეს უმცველი ფაქტობრივად წააქეზა გუნიკოვი რევოლუციისაკენ გადახრილიყო და მისი გადაფარვის შესწავლა ინგლისის ელჩი, თუ შეიძლება ასე ითქვას, სპექტაკლის მოკარნახე ვახდა და კულისები ერთი წუთითაც კი არ დაუტოვებია. ისტორიული ამბების დროს, იმის მაგივრად, რომ ცარსკოე სელოში მყოფი იმპერატორისათვის გადაეცა სათათბიროს მოთხოვნები, და უკანასკნელად ვცადა დათმობები მიეღო, ბოქვენმა პარტიის მეთაურებს აცდევინა იმპერატორის რეზიდენციაში დაბრუნებად; რათა შორს ყოფნის გამო არ ჰქონოდა საშუალება ჩარეულიყო საქმეში გაღამწვევტ მომენტში და ებოძა დათმობები რომლებსაც ძალით გამოიფლევდნენ მას ხელიდან, თუ იგი გაბედავდა უარზე დამუგარიყო. იმპერატორი ამ დროს შორს რომ არ ყოფილიყო, შესაძლებელია, რომ რევოლუციას არ მომხდარიყო.

პეტროგრადში მოკავშირეთა მისიების ყოფნის დროს ვადაწვდა შესვარი-ყო ინტერნაციონალური კომიტეტი საიმარი მოქმედების სახელმძღვანელოდ. ეს კომიტეტი შედგებოდა საფრანგეთის, ინგლისისა და იტალიის მინისტრთა საბჭოების თავმჯდომარეებისაგან და რუსეთის ერთი წარმომადგენლისაგან, რომელსაც უფლებები ენიჭებოდა.

უკანასკნელ წუთს, დროის მოსაგებად, მომავალი ამბების წინაგზობით, ლორდის მილინერმა მოითხოვა, რომ ეს პროექტი დამტკიცებულიყო ინგლისის მთავრობის მიერ, არა ტელეგრაფის საშუალებით, რაგორც სხვა ქვეყნები მოიქცნენ, არამედ მხოლოდ ინგლისში მისი დაბრუნებისას და მისთან შუთანხების შემდეგ, ამ დაფიქრების მიზანი იყო, რაც შეიძლება მეტად დაეკვიანებინათ ამ კომიტეტის შედგენა, რადგან ინტერნაციონალური კომიტეტი ჩაშლიდა ინგლისის კომბინაციებს და დაავიანებდა რევოლუციას, რის განხორციელებაც მას, რაღაც არ უნდა დაეჯდომოდა, სურდა, ვიპოვებ, მან დაჰკარვა სამეუო კარზე მყოფი თავისი საიდუმლო აგენტები - საზონოვი და გუნკოვი და ახლა სურდა ხელახლა გამხდარიყო რუსეთის ბედის განმგებელი.

სიმართლეა, როცა ვამბობთ, რომ ფაქტებმა გადააჭარბეს ინგლისისა და რუსეთის ხელმძღვანელობის ვარაუდებს და ახლა მათ შეუძლიათ იმოქმედონ თმისათვის ხელის შეწყობით. ახლანდელი მთავრობა, სამწუხაროდ, არც იხე მტკიცება მას მხარი უნდა დაუჭიროს მოკავშირეთა ძალებში. ამ ქვეყნების სამხედრო წარმომადგენლებმა უნდა მიიღონ მხედველობაში, რომ როცა პეტროგრადში სიმშვიდე დამყარდება, მთავრობას მაშინ ექნება ძალა, რომ წესრიგი დამყაროს დედაქალაქში, რადგან რევოლუცია ჯარმა მოახდინა. გენერალ ალექსეევს უნდა მოთხოვონ, იგი უკვე თანახმაა, პეტროგრადში ამჟამად მყოფი ჯარების გაყვანა, მათ გასაფანტავად არა მარტო ყაზარმებში, არამედ ფრონტებზე.

რადგანაც ახლანდელი მთავრობა მუშათა და ჯარისკაცთა ხელშია, ერთადერთი თანმიმდევრული პოლიტიკა მოკავშირეებისათვის იქნება, მიიღწოს განხუჭილებას ჯარსა და მუშებს შორის, ეს უთანხმოება ხრწნის მათ, ეს გან-

ხეთქილება თავისით მოხდება, როდესაც 120 ათასი სარეზერვო ჯარისკაცის ნაცვლად, რომლებიც მხოლოდ ქუჩებში დასკვნისთვის და რამდენიმე ადამიანის ნაწილებს აღგენენ, ფრონტიდან მხოლოდ 30 კაცს გამოგზავნიან.

ეს აქტივისტი ჯარისკაცები თავიანთ ყოველშედეგში იქნებიან. აქ თავიანთი ყოველდღიური საქმე ექნებათ და აღარ იქნებიან ბრძოლის მუდმივ კონტაქტში. ყოველწინადად საჭიროა დავეყრდნეთ საწინააღმდეგო სამხედრო მოძრაობას მუშათა მოძრაობისათვის დასაპირისპირებლად. ეს ერთადერთი ხერხია დროებითი მოთხოვნის მდგომარეობის განსამტკიცებლად და ყველა ძალღონე აქტიურ უნდა იყოს მიმართული.

დღეს, ომის თვალსაზრისით, არ უნდა მივეცეთ ქიშკრულ ილუზიებს. იერიში რუსეთის მხრიდან შეუძლებელია. ეს თვით გენერალ ალექსეევის აზრია. ერთადერთი მისაღები ტაქტიკა, მთელი თავიანთი ძალებით შეინარჩუნონ ფრონტის დღევანდელი ხაზი, თუ ზოგიერთ ადგილას ფრონტის ხაზი გარღვეულია, დაიხიონ უკან ისე, რომ მტერს, რაც შეიძლება მეტი ზარალი მიაყენონ.

ფრონტის მდგომარეობა უკიდურესად მძიმეა. მეტადრე კონსტაბლტში, სადაც მეზღვაურთა აჯანყებამ 300 ტექნიკური ოფიცერი იმსხვერპლა.

აუცილებელია, თუ ეს უკვე არაა გაკეთებული, მოეიხიოს საფრანგეთისა და ინგლისის იმავე რაოდენობის ტექნიკოსი ოფიცრის გამოგზავნა, რათა კონსტაბლტის ფრონტს, ვინულის გადნობის შემდეგ, ვერ იქაურობის დანადგომის, ხოლო შემდეგ – სამხედრო ვაჭების მწიგნობრში ჩაყენების შესაძლებლობა შეეცეს. დრო არ ითმენს, რადგან ვერმანელების იერიში, ვინულისაგან ზღვის განთავისუფლებისთანავე მოსალოდნელია და კონსტაბლტის ფლოტი კი დღეისათვის თითქმის მთლიანად ბრძოლის უნარს მთავრებულია ტექნიკური ოფიცრების ნაკლებობის გამო.

¹ Archives, Paris. "Guerre 1914-1918", "Russie", L649, ff.48-53.

№ 5.

Petrograd, 4 Avril 1917.

Notes du Capitaine de Maleissye¹

E M A² – 2-e Bureau.

Les dessous de la Révolution Russe

Ses Causes – leurs Effets

Tout le monde connaît dans ses grandes lignes les causes de la Révolution Russe.

Le Mécontentement était unanime contre l'Empereur et l'Impératrice dans toutes les classes de la Société depuis l'entourage immédiat du trône

jusqu'aux classes ouvrières. La faiblesse du Czar, l'emprise de l'Impératrice, la rébellion sourde menée depuis longtemps contre l'absolutisme et l'autocratie du pouvoir, le besoin de libertés et le refus de ces libertés le dégoût de tous pour les courtisans qui gravitaient autour du trône, le manque de pain pour la population ouvrières provoquée par la crise des transports et aggravée par la guerre les menées sourdes de l'Allemagne sont autant de facteurs connus qui n'attendaient pour se déclancher que le moment opportun. Mais le mouvement a eu d'autres dessous qu'il est important pour nous Français, de connaître.

La Révolution a été décidée le jour où le Président Conseil Trepov a remis l'Empereur sa démission pour la troisième fois qu'il a fait savoir la Douma les motifs de cette démission.

Le Président avait depuis longtemps averti son Souverain de la crise qui se préparait, s'il ne voulait pas consentir aux justes réclamations exigées – il avait notamment demandé :

- 1 – Pour le Président du Conseil le libre choix de ses collaborateurs et sa responsabilité non pas devant l'Empereur seul mais devant la Douma.
- 2 – L'octroi des libertés réclamées et par les Zemstvos et la Douma, et enfin
- 3 – L'abandon de l'absolutisme du pouvoir et la rédaction d'une constitution libérale.

Le Monarque avait après bien des hésitations accepté les vues du Président son corps défendant et l'avait chargé de rédiger un mémoire qui devait être lu la Douma. Le jour venu, le Président apporta l'Empereur les divers actes rédigés dans un esprit de libéralisme et de tolérance, mais il se heurta cette fois un refus catégorique. Le Président remit cette alors sa démission pour la troisième fois, après avoir usé de tous les expédients de persuasion pour amener l'Empereur revenir sur son refus. Il ne cacha pas Sa Majesté les suites funestes qui en découleraient pour la dynastie des Romanov et pour la paix intérieure de la Russie; mais l'Empereur avait été retourné par sa camarilla, obéissante aux vues de l'Impératrice, et il fût intraitable.

Le Président démissionnaire exposa la Douma les motifs de sa démission, et de ce jour, je le répète, la Révolution était décidée. Elle éclata au moment voulu et choisi pour d'autres contingences. A la décharge de l'Empereur, il faut dire que la volonté du Souverain était presque depuis 4 mois annihilée par les stupéfiante que lui donnait quotidiennement son médecin habituel, soudoyé pour cette besogne, tout ensemble par le parti allemand et aussi par le parti anglais. Le changement était si complet que l'œil même et l'Empereur n'était plus le même et reflétait un état absolu d'abattement de lassitude et d'indifférence pour tout.

Le Leader du complot, savamment et de longue main préparé, était Goutchkov – appuyé par les Comités Techniques, favorisé en cela par le Grand Duc Nicolas qui librement avait consenti la pénétration de ces Comités au titre de fournisseurs dans les Armées, puis moins ouvertement, mais efficacement par le Général Alexeiev qui, d'accord avec la plupart des généraux, Rousski et Broussilov pour ne citer que ceux-là, laissent ces Comités Techniques opérer à l'aise et faire la propagande nécessaire dans les troupes sous leurs ordres.

Le Général Alexeiev était depuis longtemps d'accord avec Goutchkov et, sans paraître ouvertement, appuyait en dessous de tout son pouvoir dans l'Armée les événements qui allaient suivre.

Il faut toutefois noter que cette Révolution a été faite non par les révolutionnaires eux-mêmes mais par les monarchistes qui voulaient seulement l'abdication du Souverain et l'installation d'une tutelle libérale avec un des Grands Ducs comme Régent.

En plus de l'Allemagne, et de connivence avec elle, sans toutefois le savoir, car les deux cheminements ont été parallèles, le grand organisateur du mouvement a été l'Ambassadeur d'Angleterre, Sir John Buchanan a mené tout, de concert avec Goutchkov, et dans les journées de la Révolution, les agents russes – la solde de l'Angleterre distribuait des laisses de roubles aux soldats pour les engager à prendre la cocarde rouge. Je pourrais citer les numéros des diverses maisons où stationnaient ces agents dans les quartiers de Pétrograd par où les réservistes devaient passer.

Si l'Angleterre a brusqué le mouvement c'est quelle n'était plus maîtresse de l'Empereur du jour ou ses deux plus puissants agents Sazonov et Milioukov ont dû démissionner par ordre de l'Empereur. De ce jour-là pour rester l'arbitre des événements et avoir la direction générale des affaires et de la guerre elle s'est tournée du côté de la Révolution et l'a provoquée.

Lord Milner, pendant son séjour à Pétrograd, c'est un fait avéré et indiscutable, a puissamment poussé Goutchkov à la Révolution et depuis son départ l'Ambassadeur anglais a été si je peux m'expliquer ainsi le souffleur du drame et n'a pas un seul instant quitté la coulisse. Lors des événements historiques au lieu de faire parvenir l'Empereur qui était alors Tsarskoe-Selo les réclamations de la Douma, et essayer une dernière fois d'obtenir des concessions Buchanan a fait patienter le chef du parti jusqu'à l'arrivée de l'Empereur à Stavka pour que vu son éloignement il n'ait pas le temps moral d'intervenir au moment précis, et donner des concessions qui lui auraient arrachées de vive force s'il avait osé persister dans son refus. Si l'Empereur ne s'était pas éloigné, il est fort probable que le mouvement n'aurait pas eu lieu.

Lors du séjour des missions alliées Petrograd, il avait été décidé de constituer un Comité International pour la Direction de la Guerre. Ce Comité était formé par les Présidents du Conseil français, anglais et italien et par un représentant de la Russie qui eût pleins pouvoirs. Au dernier moment, et pour gagner du temps en vue des événements qu'il sentait se préparer. Lord Milner a exigé que ce projet fût approuvé par le gouvernement anglais, non pas télégraphiquement comme toutes les puissances l'avaient fait – mais seulement son retour en Angleterre et après en s'entendant avec lui. Le but de cet atermoiement était fait retarder la constitution de ce Comité le plus possible, car de par le fait même de son établissement, le Comité International aurait fait échouer les combinaisons anglaises et retardé la Révolution qu'ils voulaient tout prix, pour, je le répète, ayant perdu auprès du trône leurs agents secrets, Sazonov et Miloukov, redevenir les maîtres des destinées russes.

Il est juste de dire que les événements ont dépassé les prévisions de l'Angleterre et des meneurs russes, et maintenant ils sont tels qu'ils peuvent influer sur les destinées de la guerre. Le gouvernement actuel n'est malheureusement pas assez solide, il doit être soutenu par les puissances alliées. Les représentants militaires de ces puissances doivent prendre en considération que si le calme règne Petrograd le gouvernement aura de la force. Pour que le calme règne dans la capitale, la Révolution ayant été faite par l'Armée, on devrait insister auprès du Général Alexeiev, qui du reste y est tout fait disposé sur le renvoi des troupes actuellement Petrograd, non pas seulement dans leurs dépôts mais au front les y disséminer.

Comme le gouvernement actuel est entre les mains des groupements ouvriers la seule politique suivre pour les alliés est d'obtenir une scission entre les troupes et les ouvriers qui les contaminent. Cette scission se fera d'elle même, lorsque au lieu des 120.000 réservistes, qui ne font rien que de se promener dans les rues, la police étant faite par la milice, on enverra seulement 30.000 hommes du front. Ces hommes étant de l'Active, seraient dans leurs casernes, y auraient leur travail quotidien, ne seraient plus en contact permanent avec la foule. Il faut tout prix s'appuyer sur un contre courant militaire pour faire contre poids au courant ouvrier. C'est la seule manière de consolider le Gouvernement Provisoire et est sur ce point que les efforts de tous doivent porter.

Actuellement, au point de vue guerre, il ne faut pas se faire d'illusions chimériques. L'offensive du côté russe est impossible. C'est l'avis du Général Alexeiev lui même. La seule tactique qui est adoptée est de faire tous ses efforts pour conserver le front actuel. Si en certains points il est forcé, reculer en infligeant les plus grandes pertes possibles à l'ennemi.

La situation de la flotte est extrêmement grave Cronstadt surtout, où la rébellion des marins a tué 300 officiers techniciens. Il serait de toute nécessité, si ce n'est déjà fait de demander la France et l'Angleterre l'envoi d'un nombre égal d'officiers techniciens, pour permettre à la flotte de Cronstadt d'abord de poser les mines après la débâcle des glaces, ensuite de mettre les bâtiments de guerre en ordre de marche. Le temps presse, car une attaque allemande est probable dès que la mer sera libre, et la flotte de Cronstadt, actuellement est absolument annihilée, vu le manque d'officiers techniciens.

¹ Archives. Paris. "Russie", "Guerre 1914-1918", t. 649, ff. 48-53.

² E M A - Etat-Major Armée.

№6.

პეტროგრადი, 1917 წლის 8 აპრილი¹.
კაპიტან დე მალეის ჩინაწერები.
(არმიის გენერალური შტაბის მეორე ბიურო).

მე არ მხურს ჩამოვალთო პესიმისტად, მაგრამ მას შესძევ, რაც მე მჭინდა საუბრები სხვადასხვა პარტიების წარმომადგენლებთან, ვვინებ, ახლანდელი ვითარება მეტად სერიოზულია.

გენერალი ალექსეევი არის ძალიან კარგი გენერალური შტაბის უფროსი, მაგრამ მას არ გააჩნია ის, რაც უნდა ჰქონდეს გენერალისიმუსს, განსაკუთრებით რუსეთისთვის ესოდენ არეულ დროში. რუსეთის არმიას არ შესწევს უნარი ვადავიდეს შეტევებზე. თუ ჯერ კიდევ ფრონტს არ ვადავლო უღისცილიანობის სენი, რომელიც გამეფებულია შინაგან ჯარებში, მაინც მათი დამლუკვლი გავლენა იგრძნობა იქაც. გენერლები და პოლკოვნიკები უხევე ვერ ბედავენ გამოიყენონ მკაცრი სასჯელი, რათა დაიცვან პარტიკისცეს სარდლობისადმი, ემანიათ რა თავიანთი ქვეშევრდომების ჩივილის მიქმითა და ჯარისკაცთა კომიტეტში. ამჟამად რუსი ჯარისკაცი ერთადერთი ბატონსატრონია, ვინაიდან იგი დაარწმუნეს იმაში, რომ სწორედ მან მოახდინა რევოლუცია.

თუმცა დროებითა მთავრობამ პრინციპში გადაწყვიტა განაგრძოს იმი, და გამოიყენოს ყველა ძალები მისი წარმატებით დამთავრებისათვის, მის გვერდით არის ძლიერი მოძრაობა, რომელსაც წყურთა მშვიდობა და რომლის ფესვები იმჭრება მუშათა და ჯარისკაცთა პარტიებში, რომელთა იდეებს მიიქცია სათათბიროს ბევრი წევრის ყურადღება.

მთავრობა გაუწევს წინააღმდეგობას ამ მოძრაობას, თუ პირიქით ეს მოძრაობა წაღვეკავს მთავრობას? ეს არის მოკავშირეთა თვალსაზრისით ძირითადი საკითხი. ჩემი აზრით, მთავრობა დაუთმობს, არ შეიძლება არ გვახსოვდეს სეპარატიული ზავის სასარგებლოდ ახლანაზ ჩატარებული დეკემბრის მოლაპ-

რაკეები. მაშინ იგი მინარქია, რომელიც ჩვენთან ეწეოდა მოლაპარაკებას /ა მოგვცა სიტყვა. მოუხდავად სიმუღლებისა და ინტრიგებისა, რომლებიც გაიშალა ტახტის გარშემო, სიტყვა კიდევ შეიძლებოდა მოგვეგონებინა ხელწიფებისთვის. მაგრამ ამჟამად რომანიოების დინასტია უკვე აღარ არსებობს. ზოლოთისნი, ვინც მოვიდა ხელისუფლების სათავეში, ვინც ის შესცვალა, უკვე აღარ არის დაკავშირებული დაპირებასთან. მასებში იგი უკვე აღარაა პოპულარული. მართლაც, რატომ უნდა იყოს იგი პოპულარული? პოლიტიკის საკითხი გადაწყვეტილია ისევე, როგორც კურლანდიისა და ფინეთის, რას ნიშნავს იგი რუსი ხალხისათვის, რომელიც იმდენი სხვადასხვა ელემენტისაგან შედგება, რომ ისინი შეადგენენ ერთ პატარა ნაწილს დიდში.

პეტროგრადში დიდ შიშს განიცდიან საღადმთაბროვნე წრეები, რომლებიც შხარს უჭერენ ომის გაგრძელების იდეას გერმანიის განადგურებისა და რუსეთის დიდებისათვის. ეშინიათ კრონშტადტზე საზღვაო შეტევისა: ამჟამად რუსეთის ფლოტს უნარი არ შესწევს წინააღმდეგობის გაწევისა. საკმარისია პეტროგრადში გაიგოს კრონშტადტის ქვეშევრდების სის და ვველა დაინახავს ამის სამხედვლ შედეგებს. თავს იწონებს რა თავისი მებრძოლის ხანით, ომის გაგრძელების იდეით, მოკავშირეებისადმი ერთგულებით, მუშათა და ჯარისკაცთა პარტიამ მიიღო გადაწყვეტა ხელი მოაწეროს ზავს და რამდენადაც იგი ამჟამად ვითარების პატრონია, ეს კი აუცილებლად უნდა ვაღიაროთ, მისი გადაწყვეტილება მიღებული იქნება, დროებით მთავრობა დაუთმობს და ზავი დადებული იქნება. სიმამაცეა საჭირო, რათა დაინახო სიტუაცია ისე, როგორაც ის არის. მთავრობას, მოუხდავად თავისი დაპირებებისა, გადაწყვეტილი აქვს ხელი მოაწეროს ზავს, მაგრამ მას სურს, რომ მიხედეს ხალხის ძალდატანების გამო, ამ შემთხვევაში იგი მოკავშირეთა წინაშე თავს არ შეირცხვენს.

როგორც კი დრო დადგება, გერმანია რუსეთის ფრონტზე ახალ მნიშვნელოვან ძალებს გაგზავნის, ხოლო ეს ფრონტი კი ძლივსძლივობით თუ გასწევს წინააღმდეგობას და გარღვეული იქნება იმ უბრალო მიზეზით, რომ რუს ჯარისკაცს თავისი კომიტეტების საშუალებით შეუძლია ილაპარაკოს, როგორც პატრონს და რომ უკვე აღარ სურს იომოს. ამის გამო საფრანგეთის ფრონტიდან გამოწვეული იქნება გერმანიის მნიშვნელოვანი ძალები; საფრანგო-ინგლისის ჯარები გადავლენ შეტევაზე, ხოლო შემდეგ რამდენიმე უკანდახვეის შემდეგ, რუსეთის მთავრობა გამოვა წინადადებით სეპარატული ზავის შესახებ. ამ დროს დადგება მომენტი, რომელითაც უნდა ისარგებლონ ჩვენის დადლომატებმა. სწორედ ჩვენ, რუსების ზურგს უკან, პირველებმა უნდა დავაყრთოთ საკითხი ზავის შესახებ. სხვანაირად ზავი დაიდება ჩვენს ზურგს უკან. ინგლისი გამოიტანს აქედან თავისთვის სარგებლობას, ხოლო საფრანგეთს, თუ იგი არ დაიჭერს ამ მომენტს, მოუხდება ანგრძობის გასწორება რუსეთთან ერთად.

ერთადერთი გამოსავალი ახლა იმაშია, რომ საფრანგეთი ისევე უნდა წავიდეს რუსეთისაკენ იტალიასთან და ამერიკის შეერთებულ შტატებთან ერთად, იქ ანტიინგლისური კოალიციის შესაქმნელად.

სერ ბოუკენენი მოქმედებს ფარულად. იგი არ უჩვენებს თავის ნამდვილ სახეს მუშათა პარტიას, ხოლო მისი ემისიები კონტაქტებს ამყარებენ ნამდვილ მთავრობასთან, რომელსაც ამჟამად თავისი ხელისუფლების ქვეშ ჰყავს დროებითი მთავრობა. საჭიროა, რომ მოკავშირეებმა ულტიმატუმი წარუდგინონ ამ მთავრობას, ელაპარაკონ მას ხმამაღლა და მტკიცედ და მოაფინონ მისი სამოკავშირეო ვალდებულებები. მაინც, საჭიროა, რომ ამ მოქმედებაში ინიციატივა ეკუთვნოდეს საფრანგეთს. ეს საჩივრო მანევრია, რამდენადაც აუცილებელია ასევე. აწარმოო მოლაპარაკება მუშათა და ჯარისკაცთა პარტიასთან.

რაც შეეხება ფინანსურ მხარეს, იმუშავებს რა ომის შემდეგ, ინგლისის მთავრობა, იგი ხელთ ივლებს ყველა დიდი ტყისა და მადნეულის კონცესიებს, რომელთაც მას მისცემს დროებითი მთავრობა, ვინაიდან იგი მას არაფერზე არ ეუბნება უარს.

მამასადამე, ახლავე უნდა იქნეს მიღებული ზომები, რათა ერთმეორეზე მიყოლებით შეიქმნას საფრანგეთის ფინანსური საზოგადოებები, რომლებიც მითხოვენ მსხვილ კონცესიებს მანამ, ვიდრე მათ ხელთ ივლებს ინგლისი. ამისათვის კიდევ არის დრო. ჩემთვის ადვილია დავასახელო ეს კონცესიები. მაგრამ, პეტროგრადში საჭიროა ელჩი, რომელიც ბრძოდ არ გააფრება ინგლისს. აუცილებელია, რაღაც არ უნდა დაგვიჯდეს, ხელი შევეშალოთ ინგლისის ინტრიგებს და გავწიოთ თამაში ფრთხილად - შემდეგ იქნება ძალიან გვიანი. ამას მღვთმარებობს ომის შემდგომი პერიოდის სამშრობა. საფრანგეთმა ასევე უნდა დაიწყოს მოლაპარაკება ამერიკასთან, რათა უკვე აღარ იყოს დამოკიდებული ინგლისის ოქროზე. საჭიროა, რომ საფრანგეთმა მოკლი თავისი ძალებით ხელი შეუშალოს რუსეთის დაშლას, რაც წარმოადგენს ინგლისის მიზანს, რათა მიადწიოს სრულ ბატონობას მასზე.

სამხედრო, ფინანსური და პოლიტიკური თვალსაზრისით, რუსეთის რევოლუცია, მაინც დამლუკველია საფრანგეთის ინტერესებისათვის. იგი მოქმედებაა შიდა მოყვანილი ინგლისელი ხელმძღვანელების მიერ, რომიანკოს, საზონოვის, მილიუკოვისა და გუჩკოვის დახმარებით და შექმნილი. ინგლისის იდეა ძალიან მარტივია. მას უნდა პირველ რიგში გაანადგუროს გერმანია, მაგრამ მას სურს ასევე რუსეთის დასუსტებაც, მსოფლიოს ბატონობის მიღწევისათვის. ინგლისი ებრძვის ცენტრალურ ხელისუფლებას, მაგრამ დიდი ხანია ამხადებს დიკვიდაციის ელემენტებს: მისი თამაში ორმხრივია.

გუშინ საღამოს მე ვიყავი რევოლუციურ დღესასწაულზე, რომელიც ჩატარდა იმპერატორის თეატრში, მე მიპატიჟებული ვიყავი ორ ლოჯაზე: ერთი ეკავათ რევოლუციონერებს, ხოლო მეორე - წინა რეჟიმის მომხრეებს. ორატორები იყვნენ მუშათა და ჯარისკაცთა დეპუტატების კომიტეტების წევრები: ჩხვიძე, წერეთელი, სტეკლოვი, სათათბიროს წევრი დიმიტრიუკოვი, კონსტანტინის დეპუტატი სკობოლევკი, სამი ოფიცერი - რესპუბლიკელი, შევეყის სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ორი წევრი. თითოეული მათგანი ელაპარაკებდა რუსეთის რესპუბლიკაზე, ჯარისკაცების თავისუფლებაზე, დემოკრატიაზე, მაგრამ არცერთი - ომზე. მხოლოდ ერთმა ოფიცერმა რესპუბლიკელმა

თქვა, რომ რუსი ოფიცერი რომ იყოს გამარჯვებული, მან ხელიხელ ჩაკიდებული უნდა იაროს ჯარისკაცებთან ერთად. იგი დააჯილდოვეს ტაშით. ომის საკითხისადმი აუდიტორია გულგრილი დარჩა. ორკესტრი ფოველთვის უკრავდა „მარსელიოზას“ პირველ კუბლეტს, რომელსაც დამსწრეები ფეხზე აღვლით უსმენდნენ.

შეუპირისპირე რა ერთმანეთს ჩემს მიერ შეგროვილი აზრები, იქმნება შთაბეჭდილება, რომ ხალხს უნდა მშვიდიობა, ხოლო ომი ძალიან ცოტას. პაპარანდის მხრიდან სახლვარი გახსნილია, გერმანულ ემისრებს შეუძლიათ შემოიჭრან იქიდან. უნდა აღინიშნოს, რომ გუშინ საღამოს ბევრი ღოჭა დაკავებული იყო ოფიცრებით, რომლებიც გარსშემორტყმული იყვნენ უბრალო ჯარისკაცებით.

1 Archives. Paris. "Guerre 1914-1918", "Russie", L649, ff.100-104.

№ 6.

Petrograd, 8 Avril 1917.

Notes du Capitaine de Maleissye¹.

E M A² - 2° Bureau.

Je ne voudrais pas être traité de pessimiste, mais après les conversations que je viens d'avoir avec des personnalités appartenant à divers partis, l'état actuel est très grave.

Le Général Alexeiev est un très bon Chef d'Etat Major, mais n'a pas ce qu'il faut pour être un Généralissime - surtout dans les heures troublées que traverse la Russie. Les Armées Russes sont incapables de prendre l'offensive; si le front n'est pas encore contaminé par les idées d'indiscipline qui règnent dans les troupes de l'intérieur, il en ressent quand même le funestes effets. Les généraux et colonels n'osent plus sévir pour maintenir le respect du commandement craignant les réclamations de leurs subordonnés aux Comités ouvriers et soldats. Le soldat russe est actuellement le seul maître car on l'a persuadé que c'était lui qui avait fait la Révolution.

Quelque le Gouvernement Provisoire soit décidé, en principe, à continuer la guerre, et à faire tous ses efforts pour la mener à bonne fin, il y a à côté d'eux un puissant élément qui veut la paix et qui a ses racines: dans les partis ouvriers et soldats, qui ont englobé déjà dans cette idée bon nombre de membres de la Douma.

Le Gouvernement résistera-t-il à ce courant ou sera-t-il emporté par lui, là est la question au point de vue des alliés. Mon impression est qu'il

cédera. Les pourparlers de Décembre en faveur d'une paix séparée sont encore trop près de nous pour que le souvenir en soit effacé. Alors il y a avait un monarque qui avait traité avec nous et donné sa parole. Malgré les difficultés et les intrigues qui se nouaient autour du trône, on pouvait encore la rappeler au Souverain. Mais actuellement la dynastie des Romanov n'est plus, ceux qui la remplacent au pouvoir ne sont plus liés. Dans les masses la guerre n'est plus populaire. Et pourquoi le serait-elle? La question de la Pologne est résolue, celle de la Courlande aussi, celle de la Finlande également. Qu'importe la guerre au peuple russe composé d'éléments si divers qu'ils forment une petite dans la grande.

Les craintes sont grandes à Petrograd dans les milieux qui voient clair et qui sont attachés à l'idée de continuer la guerre pour l'abaissement de l'Allemagne et la grandeur de la Russie. On redoute une attaque navale sur Cronstadt: la flotte russe est actuellement incapable de résister. Que Petrograd entende la canon de Cronstadt et l'on verra les conséquences funestes qui en découleront. Tout en faisant parade de ses opinions belliqueuses, de son idée de continuer la guerre, de son attachement aux alliances, le Parti Ouvrier et Soldat est décidé à faire la paix; comme c'est lui qui est le maître, il faut bien le reconnaître, ses décisions seront acceptées, le Gouvernement Provisoire s'inclinera et la paix se fera. Il faut avoir le courage de voir la situation telle qu'elle est. Il en est du reste partisan quoiqu'il en dise et n'attend pour s'y décider que de se voir la main forcée par le peuple et avoir ainsi une porte de sortie honorable vis à vis des alliés.

L'Allemagne enverra dès que le temps le permettra de nouvelles forces importantes sur le front russe qui résistera comme il le pourra – tant bien que mal – ce front sera crevé – pour la bonne raison que le soldat russe par ses Comités parle lui aussi en maître et ne veut plus la guerre. Le front français sera de ce fait décongestionné, les troupes franco-anglaises feront des progrès, puis après quelques reculs le Gouvernement Russe fera des progrès, puis après quelques recule le Gouvernement Russe fera des ouvertures de paix séparée. Il y aura à ce moment un instant à saisir pour notre diplomatie. Ce sera à nous de faire les premiers les ouvertures de paix sur le dos de la Russie, car sans cela la paix se fera sur notre dos. L'Angleterre s'en tirera à son profit et c'est la France qui, si elle ne saisit cette leur fugitive paiera de concert avec la Russie.

La seule solution actuellement est que la France reprenne la direction du mouvement en Russie, de concert avec l'Italie et les Etats-Unis pour faire la contre-partie anglaise.

Sir Buchanan parle en dessous et sans se découvrir au Parti ouvrier, ses émissaires ont pris contact avec le vrai gouvernement qui actuellement

détient dans son pouvoir le Gouvernement Provisoire. Il faudrait provoquer un ultimatum des Puissances Alliées à ce Gouvernement, lui parler haut et ferme et lui rappeler ses devoirs d'allié. Mais il faudrait que la France prit l'initiative de ce mouvement; c'est une manoeuvre délicate car il y aurait à entrer en conversation également avec le Parti Ouvrier et Soldat.

Au point de vue financier, travaillant déjà l'après guerre le gouvernement anglais accapare toutes les grandes concessions forestières et minières, que le Gouvernement Provisoire lui donnera car il n'a rien à lui refuser.

Il faut donc dès maintenant parer le coup et former de suite des sociétés financières françaises qui demanderaient les grandes concessions avant que l'Angleterre ne les prenne, il en est temps encore. Il me sera facile de donner les noms de ces concessions mais il faudrait à Petrograd un ambassadeur qui ne soit pas à la remarque de l'Angleterre. Il faut à tout prix déjouer l'intrigue anglaise et jouer serré, après serait trop tard. Le danger de l'après guerre est là. La France devrait déjà entrer en pour parler avec l'Amérique pour ne plus être tributaire de l'or anglais. La France devrait de tous ses efforts empêcher le démenement de la Russie qui est la visée secrète de l'Angleterre pour arriver à sa toute puissance.

Au point de vue militaire, financier, et politique, la Révolution Russe est donc néfaste aux intérêts français. Elle a été déclenchée par les dirigeants anglais aidés et secordés par Rodzzianko, Sazonov, Milioukov et Goutchkov. L'idée de l'Angleterre est bien simple: elle veut avant tout abattre l'Allemagne, mais elle veut aussi l'amointrissement de la Russie pour avoir la suprématie mondiale. L'angleterre combat les puissances centrales, mais elle prépare de longue main les éléments de la liquidation: son jeu est double.

Hier soir j'ai été à un Gala Revolutionnaire donné au Théâtre Impérial. J'étais ivité dans deux loges: une occupée par des révolutionnaires, l'autre par des partisans de l'ancien régime. Les divers orateurs ont été les membres du Comité Ouvrier et Soldat: Tscheidzé, Tzereteli, Steklov, un membre de la Douma Dmitrioukov un député de Cronstadt, Skobelev, trois officiers républicains et deux membres du parti social-démocrate suédois. Tous ont parlé de la République Russe - des libe... du soldat, de la démocratie, pas un de la guerre. Seul un officier républicain a dit que l'officier russe devait marcher la main dans la main avec le soldat pour être victoirieux, mais s'il a été applaudi pour ses sentiments envers les soldats, la salle a été froide pour la guerre. A tout instant l'orchestre entonnait les premiers couplets de la Marseillaise que l'assistance écoutait debout.

L'impression des diverses opinions recueillies, est que la Démocratie veut la paix et que peu pensent à la guerre. La frontière d'Haparand a été ouverte, les émissaires allemands ont pu y pénétrer à l'aise.

A noter que beaucoup de loges hier soir étaient occupées par des officiers entourés de simples soldats.

1 Archives. Paris. "Russie", "Guerre 1914-1918", t. 649, ff. 100-104.

2 E M A - Etat-Major Armée.

№7.

დებეშა, გაგზავნილი ხახწრაფოდ¹.

საფრანგეთის რესპუბლიკის მთავრობის პასუხი რუსეთის დროებითი მთავრობის მიერ 1917 წლის 9 აპრილით (27 მარტი) დათარიღებული მოწოდებაზე.

რესპუბლიკის მთავრობა სრული კმაყოფილებით გაეცნო რუსეთის დროებითი მთავრობის მიმდინარე წლის 9 აპრილის (27 მარტი) მოწოდებას, რომელიც დავალებული ჰქონდა გადაეცა მისთვის (საფრანგეთის მთავრობისათვის. - ი.ტ.) მის აღმატებულებას ბატონ რუსეთის ელჩს.

რესპუბლიკის მთავრობა იმედოვნებს, რომ დროებითი მთავრობის მიერ გამოცხადებული ღონისძიებები, მიმართულია იმ პირობების გასაუმჯობესებლად, რომლებშიც რუს ხალხს იმედი აქვს ვანაგრძოს ომის სრულ გამარჯვებაზე, თავისი მტრების წინააღმდეგ, რომლებიც, როგორც არასდროს აქამდე, ემუქრებიან მის ეროვნულ ღირსებას; ეს ღონისძიებები დაეხმარებიან მას განდევნოს მტრები თავის მიწიდან, ბრძოლით მოიპოვოს თავისუფლება და, ამგვარად, მიიღოს აქტიური მონაწილეობა მოკავშირეთა საერთო ბრძოლებში. ამრიგად, ამო გახდება ძალისხმევა, რომელსაც განუწყვეტლივ უბრუნდებიან ჩვენი მტრები, რათა დათესონ შუღლი მოკავშირებს შორის და გააზრცილონ ცრუ ხმები იმის შესახებ ვითომ რუსეთს განზრახული ჰქონდეს სეპარატული ზავის დადება გერმანია-ავსტრიის ბლოკის წევრებთან.

საფრანგეთის რესპუბლიკის მთავრობა, როგორც ყოველთვის ერთგულია თავისი ძველი და თავდადებული მოკავშირეებისადმი, მოხარულია მიიღოს ცნობისათვის დაპირება, მიცემული რუსეთის ახალი მთავრობის მიერ, რომელიც, როგორც იგი დარწმუნებულია, დაიცავს მოკავშირის მიმართ აღებულ ვალდებულებებს.

საფრანგეთს არ სურს რომელიმე ხალხის ან რომელიმე ერის ჩაგვრა, დღევანდელი თავისი მტრებისაც კი. მაგრამ მას სურს, რომ ის ჩაგვრა, რომელიც ასე დიდი ხნის განმავლობაში აწევდა მსოფლიოს, ბოლოს და ბოლოს განადგურებულ იქნეს, რათა დაისაჯოს ბოროტმოქმედი, რომლებიც დარწმობიან ჩვენი მტრებისათვის სამარცხვინოდ ამ ომში.

რესპუბლიკის მთავრობა წინანდებურად დარწმუნებულია იმაში, რომ მხოლოდ იმ იდეების ხელმძღვანელობით, რომლებიც დღემდე წარმოადგენენ ხელმძღვანელო პრინციპებს, მოკავშირეთა მთავრობებისათვის, რუსეთის საგარეო პოლიტიკა მიაღწევს იმ მიზნებს, რომლებსაც მოუთხოვს მისი საზღვრი, რომელსაც თავისუფლება და სიმართლე სწევრია და რომ ძლევაშილი ბრძოლების შემდეგ, მოკავშირეებს შეუძლიათ შექმნან მტკიცე მშვიდობა, რომელიც დამყარებული იქნება კანონიერ უფლებებზე და ასევე დროს უზრუნველყოფს ყველა იმათთვის, ვისაც ეს ომი თავს მოახვევს, ზარალის ანაზღაურებას და აუცილებელ გარანტიებს ნებისმიერი პროვოკაციების განმეორების წინააღმდეგ ჩვენი მტრების მხრიდან.

1917 წლის მაისი.

1 Archives. Paris. "Guerre 1914-1918", "Russie", t.651, ff.190-191.

№ 7.

Réponse du Gouvernement de la République Française à la Proclamation du Gouvernement Provisoire Russe¹.
en date des 9 Avril (27 Mars) 1917.

C'est avec une pleine satisfaction que le Gouvernement de la République a pris connaissance de la Proclamation du Gouvernement Provisoire Russe en date des 9 avril (27 mars) derniers, que Son Excellence Monsieur l'ambassadeur de Russie a été chargé de lui communiquer.

Le Gouvernement de la République a le ferme espoir que les mesures annoncées par le Gouvernement Provisoire pour améliorer les conditions dans lesquelles le peuple russe entend pour suivre jusqu' la victoire la guerre contre des adversaires qui, plus que jamais, menacent son patrimoine national, lui permettront de les chasser de son sol, de fonder définitivement sa liberté et de prendre ainsi sa part efficace de la lutte commune des Alliés. Ainsi seront rendus vains les efforts que ne cessant de renouveler nos ennemis pour semer la mésintelligence entre les Alliés et pour accréditer des bruits mensongeres sur la prétendue intention de la Russie de conclure une paix séparée avec les Empires Centraux.

Le Gouvernement de la République française, toujours confiant dans les sentiments de son ancienne et fidèle alliés, est heureux de prendre acte des assurances données par le nouveau Gouvernement Russe qu'il entend respecter les engagements pris envers les Alliés.

La France ne songe opprimer aucun peuple, ni aucune nationalité, même celle de ses ennemis d'aujourd'hui. Mais elle entend que

l'oppression qui a si longtemps pesé sur le monde soit enfin détruite et que soient châtiés les autres des crimes qui demaureront pour nos ennemis la honte de cette guerre.

Le Gouvernement de la République demeure convaincu que c'est en s'inspirant des idées qui ont été jusqu'ici les principes directeurs des Gouvernements alliés que la politique extérieure de la Russie atteindra les buts que se propose un peuple épris de justice et de liberté et qu'après la lutte victorieuse, les Alliés pourront créer une paix durable, fondée sur le droit et assurer en même temps tous ceux qui cette guerre a été imposée, les restitutions, les réparations et les garanties nécessaires contre tout renouvellement des provocations de nos ennemis.

Mai 1917.

¹ Archives. Paris. "Guerre 1914-1918", t. 651, ff. 190-191.

№8.

ბორდოში საფოსტო კონტროლის სამხედრო
კომისია.¹

1917 წლის 3 მაისი.

რუსეთის რევოლუცია

რუსეთის არისტოკრატია აღიარებს ძველი რეჟიმის შეცდომებს, მორჩილებით ურიველება ახალ მთავრობას, თითქოს არ უარყოფს მინარქიულ რეჟიმს, რომლისაგანაც ის არ იტანჯებოდა. ცარიზმის დროს პრივილეგიურულ მღვდმარეობაში მყოფი არისტოკრატია დღევანდელი ცვლილებებიდან თავისი მღვდმარეობის არავითარ გაუმჯობესებას არ მოელოს; ტრადიციულად გვირგვინის ფეა-მორჩილი, ის მისტირის რომანოვების დინასტიის დაცემას.

„ცარ“ ტოვებს სინანულს: იგი კარგი კაცი იყო, მაგრამ სუსტი, დედოფლის (რომელიც სძულთ) მავნე გავლენის ქვეშ მყოფი.

რუსეთის ტანჯვის მიზეზი, ეს „გერმანელია“.

გონებრივად მოაზროვნე ალტაცებით ეგებება განმათავისუფლებელ რევოლუციას, მაგრამ ეჭვის თვალთ უყურებს ახალ ხელმძღვანელთა პროგრამას. მას უშინია გართულების და ამ გართულების წარმოშობას ხედავს. იგი აცხადებს, რომ რუსეთი ჯერ კიდევ არ არის მომწიფებული რესპუბლიკური მმართველობისათვის. მას ვერ წარმოუდგენია, რომ გაუნათლებელი „მუფიკი“ გამხდარიყო ამომრჩეველი. ამ ბნელ ხალხს, მისი აზრით, „ცარ“ (პატარა მამა) სჭირდება ღმერთის სათაყვანებლად.

პროლეტარიატი უფრო ტაშს უკრავს ამ გამარჯვებას, ვიდრე ესმის აზრი ამ რევოლუციური მოძრაობისა. წლების განმავლობაში სილატაკეში იყო ხალხი. ახლა მას პირდებიან ცხოვრებას და თავისუფლებას. მოსკეს მოხელეები – მისი შავი მტერი. იგი ბედნიერია. თავისუფლება – მან არ იცის ამ სიტყვის

ნამდვილი ფასი, რომელიც მათ ავარებს მხოლოდ ბრძოლის დღეებს, სისხლი-
ანს და ბნელს.

რუსეთის პოლონელები ახალ მთავრობისაგან მოვლიან მიცემულ დავალებას
ბის შესრულებას და ეს არის მათი ერთგულების პირობა.

„კარგად წარმართულმა ამ რევოლუციამ და ხალხის განთავისუფლებამ,
გული სიხარულით ამიმსო. რუსეთში ცხოვრება ძალიან ძნელია. ნამდვილად
საინტერესო ახალი ხანა, ახლა დაიწყო და უფრო, ვიდრე ოდესმე, ვფიქრობ
დავბრუნდე... ბევრი სამუშაო იქნება ინტელიგენციისათვის, რომელიც ამ ქვეყ-
ნაში ასე ცოტაა.“

მე ძალიან ვნანობ მეფეს, იგი კარგი კაცია, მაგრამ ნაკლებად შორს
მჭკრეტელი. მისი ბედი ტრაგიკულია. ამ საქმეში მხოლოდ მისი მრჩევლები
არიან დამნაშავე.

მე ვნანობ აგრეთვე დინასტიას, თუ უნდა მოიხსოს, ვინაიდან რუსეთი არ
არის მომწიფებული ამ რესპუბლიკისათვის...

თუ ვველაფერი მოეწყო, ვველაფერი ასატანი იქნება, მაგრამ ახლა ჩემი
აზრით ვველაფერი კარგად არ მიღის: მემარცხენეები ძალიან შორს წავიდნენ
თავიანთი მოთხოვნებით, თუცა უწინდელი უფლებების ბოროტად გამოყენება,
ამერიიდან შეუძლებელია. რუსეთის ქარიშხალი, თავისუფლებას მოკლებულ
ქვეყანაში, ამგვარი მოძრაობის წინამორბედი ნიშანია. არეულობა იწყება ესა-
ნეთში...“

გამგზავნი X..., პარიზი, 1917 წ. 24 მარტი.
მიმღები, ბ-ნ პოპოვი, რიო-დე-ჟანეირო.

„მე არ ვფიქრობ, რომ რუსეთი რევოლუციისათვის მზად არ არის, თაი-
ბას, რომელიც შეიცავს 90%-ს წერა-კითხვის უცოდინარს, სჭირდება ღმერთი.
რევოლუცია ღმერთს არ მისცემს. ამ მარტივ სულებს შეუძლიათ დანაოქილი
თაყვანი სცენ „ცარს“, მათ ღმერთს, ღირსია თუ არა ის ამის. ისინი არ გააღ-
მერთებენ მუშურ და გლეხურ კომიტეტს. მე ვფიქრობს, რომ მათ უფრო ასეთ
დიდ ქვეყანას არ შეუძლია წესრიგი დაამყაროს ომის ვითარებაში. მე ვფიქრობ
აგრეთვე, რომ მალე მოხდება კონტრევოლუცია, მათ უფრო საშინელი, რამდენ-
ნადაც ცულად მოეპყრობიან მეფეს და შესაძლოა ასეც მოხდეს, რომ ცალთვა-
ლა ცხენი ბრმა ცხენში გაცვალით, ტახტს თუ მიცვქმთ რივიერაზე მოქიფე
დიდ მთავარს, რომელიც ახალ რეჟიმს მოუღვება თავის გადარჩენის მიზნით...“

„რუსეთის ახალი ამბები მალეღვებენ, ჩნდება პარტიათა ბრძოლა და დაი-
წყო უწესრიგობა. უნდა ვისურვოთ, რომ ახალი მთავრობა განმტკიცდეს და
რომ გარდამავალმა ხანამ ომის მსვლელობაზე გავლენა არ იქონიოს. მე რუ-
სეთს კარგად ვცნობ. რეაქციონერი პარტია ძალიან ძლიერია და ადრე თუ
გვიან კონტრევოლუცია იფეთქებს. ვველგან ასე იყო, ჩვენთანაც ასე მოხდება.“

„საელჩოებში, პარიზში და აქ ცვლილებები ხდება. ქაოტური არეულობა
ბატონობს. არ იციან რომელ მხარეს წავიდნენ“.

გამგზავნი: X... მადრიდი.

მიმღები; პანიოვიჩი, პარიზი.

„რას ფიქრობთ თქვენ რუსეთის ამბების შესახებ. ჩემი პირველი გრძობა იყო ღრმა სიხარული იმ აზრის გამო, რომ ბოლოს და ბოლოს რუსეთი გამოდის კომსპარტიდან, რომელშიც უნდა ჩამხრჩვალყო. მარი ფილოროვნას გამგზავრება კიევში, ოდნავ გვაჩვენებს, რომ რაღაც მნიშვნელოვანი საქმე მზადდება. თუმცა სამეფო ტახტზე უარის თქმას არავინ მოელოდა. ამ ამბავის გაგებამ, მეფის მიმართ დიდი შეცდომის გრძობა გამოიწვია ჩვენში. ამ გრძობას დაემატა გაჯავრება, როდესაც ზოგიერთი დაწვრილებითი ამბები გამოქვეყნდა. როგორ უნდა წარმოვიდგინოთ, რომ არ იცოდა, არ ხედავდა? რევოლუციის ერთი თვის წინ მას ემუდარებოდნენ გადაეფენებინა ყველა ეს მოლაღატე და შედეგინა პასუხისმგებელი მთავრობა. ახლა მის წინააღმდეგ დანამსულის საბუთები გაჰქრა. რა ხდებოდა იმპერატორის ხელში? ეს იყო „გერმანიელი“, რომელსაც იგი ხელში ჰკავდა. ამ ქალმა გაყიდა რუსეთი. იცით, რომ ლინტერესებულ პირთა მიერ შედგენილი სეპარატული ზავის ხელშეკრულება მზად იყო ხელმოსაწერად. გარდა მეფისა? ვანა არ ფიქრობთ, რომ რასპუტინის გავლენით, ამ უკანასკნელის ხელმოწერასაც მიიღებდნენ? მაგრამ, რაც ახლა მოხდა აუცილებლად უნდა მომხდარიყო უფრო გვიან, ზავის შემდეგ, რადგანაც XX საუკუნეში ვცხოვრობთ, ავტოკრატიისათვის მტრული ეპოქა... ჩვენ დიდად ვნაწობთ მარი ფილოროვნას და დიდ ჰერცოგოვინებს...

გამომგზავნი ბ-ნ X ... ჰამელეონის ქ. პარიზი,
მამა კონსტანტინე მღვდელთ-მთავარი,
31, ბრა ... ქუჩა, ბუენოს-აირესი.

„საღამი რუსულ კონსტიტუციას! საღამი თავისუფალ მოქალაქე სტასიე-ვინს... მე ვატყობინებ ჩემს ძვირფას ძმას მიხეილ აფანასს, რომ ჩვენს რუსეთზე მზე ამოვიდა. რაც ახარებს ყოველ ჯარისკაცს. სიხარულით არ ვიცი რა მოგწერო. ჩემი გული ზეიმობს. ბევრი ლოდინის შემდეგ მივიღეთ ეს თავისუფლება. ნიკოლოზის ვადათებისაგან გავნთავისუფლდით... მაგრამ. აი რა მიხლოდა შენთვის მეთქვა: 7 მარტს რუსეთიდან მოვიდა დეპეშა ჩვენთვის, მაგრამ ძველი რეჟიმის უფროსებმა არ გაგვაცნეს. და მხოლოდ ფრანგული გაზეთებისა და ძველი რეჟიმის ზოგი საიდუმლო აგენტის საშუალებით გავიგეთ ეს ახალი ამბავი. ოპ, მე და ჩემმა ამხანაგებმა ვერ გავუწიეთ წინააღმდეგობა, რომ მოგვევროვებინა ჯარისკაცები ჩვენს ბატალიონში დროშის გარშემო და მუსიკა მოგვესმინა. მე პირველი მივდიოდი. ერთი ოფიცერი მომიახლოვდა და მითხრა: „მე მუსიკას ვერ მოვცემო ბატალიონის უფროსის ნებართვის გარეშე“. ჩვენ მაშინ კომენდანტს მივმართეთ. მას ვკითხეთ: რატომ არ შეგვატყობინა რა ხდებოდა რუსეთში? მან გვიპასუხა, რომ არაფერი ვიცოდით და გვიბრძანა დავშლილიყავით. და დაგვიბრდა, რომ თუ რაიმეს გაიგებდა, მაშინვე შეგვატყობინებდა. საღამოს გადმოგვეცეს, რომ ნიკოლოზ II-მ ტახტზე უარი თქვა და გავიგეთ მისი ერთგული პოლიციის უფროსის მოქმედების შესახებ. ეს ცნობები მოსული 4-ში ჩვენ წაგვიკითხეს მხოლოდ 9 მარტს. ამ დღიდან მოყოლებული, განუწყვეტლივ მოდის ახალი ამბები. თანასწორობა ყველასათვის. გენერ-

ლები და ჯარისკაცები ყველა „ბატონი“ იქნება, შენობით მიმართვით. კარგად ვიცი, რომ ეს არ მოეწონებათ მეტადრე ძველ ოფიცრებს, რომლებიც აქამდე სისხლამდე გვამათარაზებდნენ. ახლა ჩვენ თავისუფალი მოქალაქენი ვართ. რა ამბავია? ჩვენ ყველა ჯარისკაცი წინ აღუდგეთ ძველ კანონებს და ჩვენ ბედნიერი ვიქნებით კიდევ სამი წელი რომ ვთმობთ, თლინდ ვილაპყლიმის ქვეშეგრძობები ჩავაყენოთ ამავე მდგომარეობაში და შემდეგ თვითონ ვილაპყლიმი წმ. ელენეს კუნძულზე გაგაგზავნოთ.

რკინის ხელიდან განთავისუფლებულ გერმანელებს, ჩვენ დავუმეგობრდებით, მაგრამ ვიბრძოლებთ მანამ, სანამ არ შევასრულებთ ჯარისკაცის მოვალეობას. დაგვრჩა მხოლოდ ველური გერმანელების განთავისუფლება. მაშინ კი ბოლო იქნება. ერთად დავფრით იარაღს. ჩვენ ავაგებთ ხიდს და რკინიგზას ამერიკამდე. კრუპის ქარხნებს გადავაკეთებთ ორთქსავლების გამომშვებად. მე შენთან ჩამოვალ, რათა ერთად ჭიქა გადავკრათ და ვილაპარაკოთ განახლებულ და ჩვენ მოზუც რუსეთზე. ოპ, რა სიამოვნება გველის XX საუკუნეში, მაგრამ რა ვერ აგვიტანია? სხვა არაფერს მოგწერ ჩვენი ახალი მთავრობის შესახებ. ვუიქრობ, რომ იცით ყველაფერი კარგად რა ხდება შეგნით, ფონტზე უკეთესად, რადგან იქ ახალი სული ტრიალებს. ჩვენ გავძლიერდით, მაგრამ უნდა მოსპონ ისინი, ვინც ხალხზე ბატონობს. რა მნიშვნელობა აქვს, რომ ამბობენ: ჩვენ ჩამორჩენილები ვიყავით. რაც ჩვენ ვაკეთეთ, ცოტა ხალხი შეძლებდა ამას? „ცარ“-ის უკანასკნელმა წუთმა დაჰკრა. ვილაპყლიმის წუთიც ახლოვდება. ტექტონებს ბოლომდე შევებრძოლებით. კაიზერ ვილაპყლიმისა და მისი შვილების მიმართ მორჩილების გამო. ოპ, ძვირფასო მეგობარო, სიხარული, რომელსაც განიცდის რუსეთის ყოველი ქვეშევრდომი, აუწერელია. ჩვენ დავიწვეთ. თმი გრძელდება უკვე სამი წელია და რომ არიან დასოცილები და დასახინჩრებულიები. ყველა გრძნობს ახლად დაბადებას, როგორც ახალ ქვეყანაში. ოპ, როგორ დაჩაგრული და დაქანცული ვიყავით... მაგრამ ვილაპყლიმ იზრუნა ჩვენზე და გააძევა ეს გერმანელი რომელიც რუსეთის მიწას განაგებდა...”

ე.ო. სტასიევიჩი, მაილი-სამხედრო, 16 მარტი. მიხეილ აფანასს, ნიუ-ჰევენი, კონნ.

„მოულოდნელი ამბავი - რევოლუციამ იფეთქა რუსეთში. გერმანელები ვეღარ შეძლებენ „კულტურის“ სახელით რუსი ერის ჩაგვრას, თავისუფლების წითელი დროშის ქვეშ, წაქეზებულნი მარსელიოზის კიშნით, რუსები გერმანელებს დაეტაკებიან ერების განსათავისუფლებლად. რუსეთის რევოლუციის შუქით, პოლიონელების პოლიტიკური მიზნები მკაფიო ხდება, ვებრძოლოთ ტექტონებს, რადგან არაფერ არის მსოფლიოში სხვა მტერი, მათ გარდა. პოლიონელები უფოჟმანოდ დაადგებიან ამ გზას, რადგან ეს პოლიონეთის მომავალია. მკვს გარეშეა, რომ საზავო კონგრესი, მათ შეცდომებს აპატიებს. უნდათ, რომ ჩვენ დაგვხატონ მოღალატეებად მთელ მსოფლიოს თვალში. რუსებს ექნებათ

თავისი მშვიდობა შიგნით, გრანდიოზული ზავი. მათ გაანთავისუფლეს პოლიტიკური პარტიები, გააუქმეს სიკვდილით დასჯა, სცნეს სინდისის თავისუფლება. ისინი ვეღვა ემიგრანტს შინ იწვევენ..."

ფ. დერუინი, პარიზის ბულვარი 2, პარიზი, 1917 წ. 23 მარტი.

„ჩვენ ახლა კარგ ვზაზე ვღვაჯართ ჩვენი ეროვნული მისწრაფებების განსახორციელებლად. რუსეთის რევოლუცია და ახალი მთავრობის გადაწყვეტილებები, ჩვენს მიზანს საუკეთესოდ ემსახურება“. ფ. კონანიოვსკა, აღმას პრის-პექტი 10, პარიზი. 1917 წლის 21 აპრილი.

¹ Archives. Paris. "Guerre 1914-1918", "Russie", t.651, ff. 42-44°.

№ 8.

Commission militaire de contrôle
Postal Bordeaux¹.
3 mai 1917.

La Révolution Russe

L'Aristocratie russe tout en reconnaissant les fautes de l'ancien régime, accepte avec résignation le nouveau gouvernement. Il semble qu'elle ne renonce point au régime avec résignation le nouveau gouvernement. Il semble qu'elle ne renonce point au régime monarchique dont en somme elle ne souffrait guère. Privilégié sous le tzarine, l'aristocrate n'attend pas du changement présent une amélioration quel conque de sa situation. Inféodé par tradition la courone, il déplore la chute de la dynastie des Romanoff.

Les Tzar laisse des regrets: c'était un nomme bon mais faible, subissant l'ascendant néfaste de l'impératrice qui, elle, est détestée.

C'est l'"allemande" qui est cause des malheurs dont souffre la Russie.

L'intellectuel accueille chaleureusement la Révolution libératrice, il reste cependant sceptique devant le programme des nouveaux dirigeants. Il appréhende des complications et il les voit naître. Il déclare que Russie n'est point mûre encore pour une République, il reçoit mal le "moujik" illettré devenu électeur. A cette obscur, il faut selon lui, un Tzar (un petit père) un Dieu adorer.

Le prolétariat applaudit au succès, plutôt qu'il ne comprend la portée du mouvement révolutionnaire. Depuis des années le peuple est misérable. On lui promet bien être et liberté. On abat de fonctionnaire, sa bête noire. Il est heureux. La liberté, il ne saiste pas la valeur réelle de ce mot qui lui rapelle seulement des jours de lutte, sanglante et sombres. Les

Polonais russes attendront du nouveau Gouvernement l'exécution des promesses qui leur furent faites et c'est la condition de leur fidélité.

"La révolution russe si bien menée et libération du peuple m'ont empli le coeur de joie. La vie est très dure en Russie: une ère nouvelle réellement impressionnante s'ouvre maintenant et plus que jamais je songe rentrer l-bas... il y aura beaucoup de besogne pour les intellectuels si peu nombreux dans le pays.

Je regrette beaucoup le Tzar personnellement. C'est un homme bon quoique peu clairvoyant. Sa destinée est tragique. Ses conseillers dans cette affaires sont seuls coupables. Je regretterai également la dynastie si elle doit disparaître, car la Russie n'est pas mûre pour cette République...

Si tout s'arrange, la vie sera supportable; mais pour l'instant, selon moi, tout ne va pas bien: la gauche a poussé trop loin ses revendications. Néanmoins un retour aux abus d'autrefois est désormais impossible. La tempête russe est le signe précurseur de mouvements semblables dans les pays sans liberté. Des troubles commencent en Espagne..."

Expéditeur X... Paris, 24 (3) 17. Destinataire M. Popow
Rio de Janeiro.

"Je ne pense pas que la Russie n'est pas prête pour la Révolution, qu'une génération qui possède encore 90% d'illettrée a besoin d'un Dieu. La Révolution ne lui en donnera pas. Ces âmes simples peuvent adorer genoux le Tzar, leur Dieu, qu'il le mérite ou non; ils n'adoreront pas une Comité ouvrier et révolutionnaire. Je pense surtout qu'un pays aussi grand ne peut se réorganiser pendant une guerre: je crois aussi qu'il y aura une contre-révolution sous peu, d'autant plus formidable qu'on malmènera le Tzar; et il ourra bien arriver qu'on change le cheval borgne pour un aveugle, en offrant le trône a un grand Duc noceur de la Riviera, qui adhèrera au nouveau régime pour sauver sa peau..."

Les nouvelles de Russie m'inquiètent une lutte de partie se dessine et les désordre ont lieu il faut souhaiter que le nouveau gouvernement s'affermisse et que la période de transition n'influe pas sur le cours de la guerre. Mais je connais bien la Russie; le parti réactionnaire est très fort et tôt ou tard une contre révolution éclatera. Il an a toujours été ainsi partout, il en sera de même chez nous.

Dans les Ambassades Paris et ici on opère des changements. Un désordre chaotique règne ils ne savent pas de quel côté s'orienter".

Expéditeur: X... Madrid 14/... destinataire: V. Panovitch, Paris.

"Que penser vous de ce qui se passe en Russie. Mon premier sentiment a été une joie profonde l'idée que la Russie sortait enfin du cau-

chemar dans lequel elle dev... étouffer. La départ de Marie Fedorowna pour Kieff laissant entrevoir que quelque chose de grave se préparait. On ne s'attendait cependant pas l'abdication du Tzar. A cette nouvelle nous éprouvâmes une pitié immense pour l'Empereur mais, ce sentiment vint s'associer celui de l'irritation lorsque certains détails furent divulgués. Comment admettre qu'il ne savait pas, qu'il ne voyait pas? Un mois avant la Révolution l'avait supplié d'éloigner tous ces traf tres et de former un Gouvernement responsable. Maintenant on possède des preuves sa charge. Que se passait-il dans l'âme de l'Empereur? C'est elle, cette "Allemande" que le menait son gré. Elle a vendu la Russie. Savez vous qqe le traité par une paix séparée était prêt et signé par les intéressés sauf par le Tzar? Ne pensez vous pas que sous l'influence du clan Raspoutine cette dernière signature eut été obtenue? Mais ce qui vient de se produire maintenant, devait arriver inévitablement plus tard, après paix, parce qqe nous vivons au XX-e siècle, époque hostilité l'autocratie... Nous regrettons infiniment Marie Fédorowna et les Grandes Duchesses...".

M. X... rue Hameelin Paris 20/... Au Père Constantin Archiprêtre 315 calle Bra... Buenos-Aires.

"Salut la Constitution russe! Salut du citoyen libre J. O. Stasie-witch..."

"Je t'informe, mon cher frère Michaël Apanas, que le soleil vient de se lever sur notre Russie et réjouit chaque soldat. De joie je ne sais que t'écrire. Mon coeur est en liesse. Nous l'avons cette liberté tant attendue. Nous sommes délivrés des bourreaux de Nicolas... Mais voici, ce que j'avais te dire. Le 7 mars un télégramme est venu de Russie pour nous, mais les chefs de l'ancien régime ne l'ont point laissé passer et ce sont les journaux français et quelques agents secrets du vieux régime qui nous ont apporté les nouvelles. Or, moi et un de mes camarades, nous n'avons pu résister l'envie de rassembler les soldats de notre bataillon pour nous réunir autour du drapeau et demander la musique. Je marchai le premier. Un officier vint moi et dit: "Je ne donnerai pas la musique sans l'autorisation du chef de bataillon". Nous appelâmes alors le commandant. Nous lui redemandâmes alors pourquoi il ne nous avait pas informés de ce qui se passait en Russie; il nous répondit qu'il ne savait rien et nous pria de nous disperser. et nous dit que s'il apprenait quelque chose il nous en aviserait tout de suite. Le soir on nous communiquait que Nicolas II avait abdiqué et nous connûmes les agissements de sa police fidèle. Ce bulletin arrivé le 4, nous fut lu seulement le 9 mars. Depuis ce jour nous ne saisissons d'apprendre du nouveau. Egalité pour tous. Les généraux et les soldats tous seront des "Messieurs" plus de tutoiements. Ah crois bien que ça ne va pas leur plaire surtout ces vieux officiers qui ont pu jusqu' présent

nous fouetter jusqu'au sang à cour de verges. Maintenant nous sommes des citoyens libres.

Quels événements, nous tous soldats nous sommes élevés contre les lois anciennes et nous serons heureux de voir la guerre 3 ans encore, pourvu seulement que nous ...nions les sujets de Guillaume la même situation et l... voyer lui même en suite Sainte Helène. Les Allemands libérés de la main de fer, nous deviendrons amis avec ... mais nous combattons tant que nous n'aurons pas rempli...tre tache de guerriers. Il ne nous rest plus qu' libgre les sauvages allemande. Ce sera alors la fin. Ensemble nous déposerons les armes. Nous établirons un pont et un chemin de fer jusqu'en Amérique. De l'usine Kroupp nous ...rons un d~pot de locomotives. Je viendrai te trouver et en vidant un verre, nous parlerons de la Russie régéné... et notre veille mère. Ah, quelle joie nous étairons vée au XX-e siècle, mais que nous n'avons pas eu subir. Je ne te dirai rien d'autre sur notre nouveau Gouvernement. Je suppose que vous savez que tout va parfaitement bien l'intérieur et, sur le front, encore mieux, car l règne un esprit nouveau. Nous sommes devenus forts. Mais faut anéantir ceux qui règnent sur les peuples. Peu nous importe que l'on dise que nous sommes des êtres obscure. Ce que nous avons fait peu de gens l'auraient réalisé, dernière heure du Tzar a sonné, celle de Guillaaume est nue Jusqu'au bout nous combattons les Teutons cause leur fidélité leur Kaiser Guillaume et ses fils. Ah! mon chers amis la joie qu'éprouve tout sujet russe est imprimable. Nous avons oublié qque la guerre dure depuis déj et qu'il y des morts et des ...utilés. Chacun ...sent renaître comme dans un monde nouveau. Oh! comme nous étions opprimés et la! Mais quelqu'un c'est occupé de nous, et a chassé cette clique allemande qui adminis trait la terre russe...".

J. C. Stasiewitch Mailly-Militaire 16/3 A Michaïl Apanas. New Haven, Conn.

"Coup de théâtre. La Révolution vient d'éclater en Russie. Les Allemands ne pourront plus au nom de la "Kultur" piller le peuple russe. Sous l'étendard rouge de la liberté, aux accents de l'entraînante Marseille, les Russes vont tomber sur les Allemands pour la libération des peuples. A la lumière de la révolution russe, les buts politiques des Polonais deviennent claire combattre les Teutons, car il n'y a pour personne au monde d'autres ennemis qu'eux. Les Polonais ne peuvent hésiter suivre cette voie, car c'est l'avenir de la Pologne. Il n'est pas douteux que le congrès de la paix leur pardonnera leurs erreurs. Il le faut pour qu'oin nous qualifie de traïres au yeux du monde entier. Les Russes suront leur paix l'intérieur, une paix grandiose. Et ils ont libérés les détenus politiques, aboli la peine de mort, reconnu la liberté de concience. Ils rappellent tous les émigrés... "

F. Dergint 2 rue Boulard, Paris, 28/3. A Darius Dergint, Palmas Parana Bresil.

"Nous sommes maintenant sur la bonne voie pour la réalisation de nos aspirations nationales. La Révolution russe et les déclarations du nouveau Gouvernement serviront au mieux notre cause".

F. Kochanowska 10 avenue de l'Alma, Paris, A Herlein Villa Victoria, Biarritz 21/ 4.

¹ Archives. Paris. "Russie", "Guerre 1914-1918", t. 651, ff. 42-45.

№9.

საფრანგეთის საკონსულო თბილისში¹.

საფრანგეთის რესპუბლიკა.
თბილისი, 1917 წლის 7 მაისი.

პოლიტიკურ და კომერციულ

საქმეთა განყოფილება.

ევროპა, №91.

საელჩო, №45.

მოვლენები ბათუმში.

საფრანგეთის კონსული თბილისში,

მის აღმატებულებას მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარეს,

საგარეო საქმეთა მინისტრს და მის აღმატებულებას

საფრანგეთის რესპუბლიკის ელჩს პეტროგრადში.

ბათუმიდან მივიღე შემდეგი შინაარსის წერილი: „პატივი მაქვს მოგახსენოთ, რომ მივიღე ა/წლის 21 აპრილით დათარიღებული წერილი, რომელშიც მთხოვთ მოგაწოდოთ ცნობები რუსეთის არმიასი არსებული უდისციპლინისა და ჯარისკაცთა დეზერტირობის შესახებ კავკასიის ფრონტიდან, განსაკუთრებით პლატანაში.

მოგახსენებთ რა აღნიშნული მოვლენების შესახებ, იქნებ ინტერესს მოკლებული არ იქნება, თუ აქ ავღწერ რა მდგომარეობაა ჩემს რეზიდენციაში, რუსეთში რეჟიმის შეცვლის შემდეგ.

ბათუმის მოსახლეობა მშვიდად შეხვდა რეჟიმის შეცვლის ცნობებს, ეკლესიებსა და ტაძრებში იხიებენ „ტე დეუმ“-ი². მოაწვევს შეკრებები და მანიფესტაციები. სიტყვებით გამოვიდნენ მუნიციპალურ კლუბებში, სამთავრობო დაწესებულებებში. მართალია, ყველაფერი ეს უმნიშვნელო ერთუზიანებით ჩატარდა, მაგრამ რაიმე ინციდენტს ან არეულობას აღვილი არ ჰქონია.

არმიას და ხალხს მოწოდებით მიმართეს, რომელიც გაზეთებში დაიბეჭდა. ქალაქის კედლებზე გააკრეს განცხადებები, რომლებშიც ხალხს მოუწოდებდნენ ეცნოთ ლიბერალური დროებითი მთავრობა, გამოეხატათ მისდამი ერთგულება და ნდობა და დახმარებოდნენ მას ამ ქვეყანაში წესრიგისა და სიმშვიდის

დამყარებაში, აგრეთვე მტრის განდევნაში, რომელიც მზად არის დიდი ძალები წარმართოს დელაქალაქზე, რათა შური იძიოს დამსხობილ დინასტიასზე.

პეტროგრადის ბრძანებით დაარსდა აღმასრულებელი კომიტეტი თავისი ქვედანაყოფებით, ყველა შემადგენელი ნაწილითა და ვლემენტით, რასობრივი განსხვავების გარეშე, ქალაქის მერის თავმჯდომარეობით. ეს კომიტეტი წარმოადგენს ლიბერალურ ღრობით მთავრობას.

ერთგულებისა და თავდადების ფიცი დადეს როგორც არმიის ჯარისკაცებმა და ოფიცრებმა, ასევე ყველა აგენტმა და მოხელემ. ფოფილი ხელისუფლება გაუქმებულ იქნა. გუბერნატორები და ძველი რეჟიმის ყველა ეჭვმიტანილი მოხელე გადაყენებულ იქნა თანამდებობიდან. პოლიციის დირექტორები და კომისრები დააპატიმრეს, მათი ადგილები სამხედროებმა დაიკავეს. ასე რომ, ქვეყანა და მისი ხელისუფლება მთლიანად აღმასრულებელ კომიტეტს ექვემდებარება. ამ კომიტეტის ბრძანებები უზენაესი და უღაოა. იგი ოფიციალურ და კერძო ადმინისტრაციის საქმეებში ჩარევის უფლებასაც ინიშებს და ემუქრება ყველას, ვინც არ დამეორჩილება მის მოთხოვნებს.

ეკონომიკურმა კრიზისმა მოიცვა ბათუმი, კრიზისის დასასრულის განსაზღვრა შეუძლებელია. ამ მხრივ მდგომარეობა მეტად სავალალოა. კომიტეტს აქამდე არავითარი ზომები არ მიუღია ცხოვრების სიძვირისა და საკვების ნაკლებობის წინააღმდეგ. ფასები კი აუტანელი სისწრაფით მატულობს.

მიუხედავად ამისა, ბათუმის რაიონი გარეგნულად მშვიდი ჩანს, მაგრამ არ შეიძლება არ ვაღიაროთ მდგომარეობის სირთულე, მით უმეტეს, რომ ხალხს არ ძალუძს გაიგოს ახსნა-განმარტებანი თავისუფლების შესახებ და სრულებითაც არ ეპარება ეჭვი ძველი და ახალი რეჟიმების სხვაობაში. მას მიაჩნია, რომ თავისუფლება და სოციალიზმი მდგომარეობს ჯარისკაცთა უღისციბლნიობაში და ქვეშევრდომის დაუმორჩილებაში ზემდგომისადმი. ისე იზრდება ანარქიის შეგრძნება, რომ იგი არ დააყოვნებს იფეთქოს პირველსავე ხელსაწყოელ შემთხვევაში. უნდა აღინიშნოს, რომ ამ მხარეში ხალხს, რომელიც სხვადასხვა ერებისაგან შედგება, სბულთ რუსეთის მთავრობა, მიუხედავად მისი ნებისმიერი რეჟიმისა.

ქართველები მიიღტვიან დამოუკიდებლობისაკენ, თავიანთი მოქალაქეობის აღდგენისა და რუსეთისაგან გამოყოფისაკენ. სომხებს სურთ გამოაცხადონ თავიანთი ავტონომია და შექმნან სომხეთის სამეფო. ბერძნები ვერ ფარავენ თავიანთ მტრულ დამოკიდებულებას რუსეთისადმი. მუსლიმანები დაყინებით მოითხოვენ განთავისუფლებას. ებრაელები უფლებათა თანასწორობას მოითხოვენ, ბერძნები კი - თავისუფალი თვითმმართველობის უფლებას.

ქართველებმა დაავალეს თავიანთ დეპუტაციას, ძმური გრძნობების საფუძველზე, რელიგიური განსხვავების მიუხედავად, მოლაპარაკებოდნენ მთავარ „მაჯარებს“ (აჭარლებს? - ი.ტ.) მათი ავტონომიის აღდგენის შესახებ. მაჯარები კატეგორიული უარით შეხვდნენ ამ წინადადებას.

ორი სიტყვით, ასეთი მდგომარეობაა ამ მხარეში, რომელიც დამაკმაყოფილებლად ვერ ჩაითვლება.

რაც შეეხება უღისციპლინობას, იგი იზრდება რუსეთის არმიაში. მთავრობის შეცვლამ და თავისუფლების გამოცხადებამ, ჯარისკაცები ოფიცრების წინააღმდეგ აამხედრა, პირველ დღეებში, რბილად რომ ვთქვათ, ბევრ ექსცესს ჰქონდა აღვილი. ჯარისკაცები ოფიცრებს აღარც კი ესაღმებოდნენ და ხშირად უხეშადაც ეპყრობოდნენ. ოფიცრები დაბნეულები იყვნენ, მათ აღარ ჰქონდათ იმედი თავიანთი ქვეშევრდომების მორჩილებისა. მაგრამ დღეს აღმასრულებელი კომიტეტი არ ითმენს უღისციპლინობის მსგავს აქტებს.

რაც შეეხება ინფორმაციას ფრონტიდან ღებურტირობის შესახებ, განსაკუთრებით პლატანაში, შესაძლებელია გადაჭარბებულია, მაგრამ უნდა ვაღიაროთ, რომ სანდო წყაროებიდან მიღებული ცნობების მიხედვით, ღებურტირობის საკმაოდ ბევრ შემთხვევას ჰქონდა აღვილი, ძირითადად, სარაკამშისა და პლატანას ფრონტებზე. ეს გამოწვეული იყო ერთი მხრივ, დისციპლინის მოშლით, ხოლო მეორე მხრივ, ავადმყოფობით, სიცივიით და ცუდი კვებით. ასახობით ჯარისკაცი სურავანდით დაიღუპა.

ღებურტირობა დიდმა ნაწილმა დაიწყო დაბრუნება და უბრუნდება თავის ნაწილს. მათ 15 მაისამდე მისცეს ვადა... ხოლო ვადის გასვლის შემდეგ, მათ მიმართ იქნება მიღებული მკაცრი ზომები.

პეტროგრადის ცენტრალური კომიტეტის ბრძანებით გუშინ იხეიმეს პირველი მაისის დღესასწაული.

რაც შეეხება ბათუმის განვითარებას, ეს განვითარება და მისი ვადასვლა ზღვის დიდი ნავსადგურის რანგში, დამოკიდებულია სამუშაოთა მთელ სერიანზე, რომელიც უზრუნველყოფს ქალაქის აბსოლუტურ გაფართოვებას მოკლე ხანში. მათ შორის რკინიგზები, მოგანის ველის ფაბრიის გატეხვა და სხვ. უკვე საჭიროა დაუბრუნდნენ რკინიგზას ტრაპიზონიდან ბათუმისაკენ, რომლის მშენებლობა დაწყებული იყო, მაგრამ შეწყდა და მიტოვებული იქნა სამუშაოები".

¹ Archives. Paris. "Guerre 1914-1918", "Russie", ff.130-133.

² „ტე დუმი“-ი - ლათინური, კათოლიკური კალენდრის პიში. რომელიც იწვევა სიტყვით: „ულო შნ გატეხი“.

Consulat de France
Tiflis¹.

République Française.
Tiflis, le 7 Mai 1917.

Direction des Affaires
Politiques et Commerciales.
Europe, N° 91.
Ambassade, N° 45.
Les événements de Batoum.

Le consul de France Tiflis,
Son Excellence le Président du Conseil
Ministre des Affaires Etrangères et Son Excellence
l'Ambassadeur de la République Pétrograd,

Je reçois de Batoum la lettre suivante: "J'ai l'honneur de vous accuser réception de votre lettre en date du 21 Avril dernier par laquelle vous m'invitez vous fournir des renseignements sur l'indiscipline qui regne dans l'armée Russe, ainsi que sur la désertion de soldats, qui s'effectue sur le front du Caucase, principalement Platana.

En me référant vos instructions, il ne serait peut être pas sans intérêt d'exposer ici la situation de ma résidence, depuis le changement de régime en Russie.

La population de Batoum accueillit avec calme la nouvelle de ce changement. Des Te Deum² furent célébrés dans les Eglises et les cathédrales. Des meetings furent tenus; des manifestations et des réunions furent organisées, ainsi que des discours prononcés la Municipalité aux Clubs, sur les places publiques et aux établissements Gouvernementaux. Toutes ces manifestations et ces processions eurent lieu, il est vrai, avec peu d'enthousiasm, mais aucun incident ni désordre ne fût signalé.

Une proclamayion a été adressée l'armée et un appel au peuple a été publié dans les journaux et affiché sur les murs de la ville pour les conjurer de reconnaître le Gouvernement Provisoire libéral, de lui exprimer leur attachement et leur confiance et de l'aider maintenir l'ordre et la tranquillité dans le pays et repousser l'ennemi qui manifeste l'intention de se diriger, en grandes forces, sur la Capitale, en vue de venger la dynastie déchuë.

Sur l'ordre de Pétrograd, un Comité exécutif a été formé, avec ses subdivisions, de tous les partis et éléments, sans distinction de race, sous la Présidence du Maire de la Ville, pour représenter le Gouvernement Provisoire libéral.

Des serments de fidélité et de dévouement ont été prêtés par les soldats et officiers de l'armée, ainsi que par tous les agents et fonctionnaires. Les anciennes autorités furent supprimées, les Gouverneurs et tous les fonctionnaires suspects de l'Ancien régime furent destitués. Les directeurs de la Police, ainsi que plusieurs autres Agents Commissaires ont été arrêtés et remplacés par des militaires, de sorte que le pays et son autorité se trouve actuellement sous la domination absolue du Comité exécutif. Les ordres de ce Comité sont souverains et sans conteste. Il s'arroge même le droit de s'immiscer dans les affaires des administrations officielles et privées en menaçant tout individu qui ne voudrait se soumettre ses exigences.

Au point de vue de la crise économique que traverse Batoum et dont on ne peut prévoir la fin, l'état est déplorable. Le Comité n'a pris jusqu'ici aucune mesure contre la cherté de vie et le manque de vivres. Les prix exorbitants augmentent de plus en plus d'une façon intolérable.

Malgré cela, le district de Batoum paraît être calme, en apparence, mais l'on ne saurait méconnaître, néanmoins, la gravité de la situation, d'autant plus que le peuple est incapable de comprendre la signification et l'explication de la liberté et ne se doute nullement de la différence entre l'ancien et le nouveau régime. Il croit que la liberté et le socialisme consistent dans l'indiscipline du soldat et dans l'insolence de l'inférieur envers le supérieur. Ce sentiment d'anarchie s'accroît d'une manière impressionnante et ne manquera certainement pas d'éclater la première occasion.

Ce que l'on constate de plus repoussant encore, c'est la Raine qu'éprouve le peuple du pays, composé de divers éléments contre le Gouvernement Russe quel que soit son régime.

L'élément Géorgien n'aspire qu'à son indépendance pour reconstituer sa nationalité et se séparer de la Russie. L'Arménien se propose de réclamer son autonomie pour fonder le Royaume d'Arménie; le Grec ne peut cacher son animosité contre le Russe; le Musulman sollicite son affranchissement; le Juif demande l'égalité de droits, et le Polonais, la faculté de se gouverner librement.

Les géorgiens avaient chargé une députation de s'aboucher avec les principaux Madjars en faisant appel aux sentiments de fraternité qui les unissent, sans distinction de religion, en vue de revendiquer leur autonomie. Les Madjars ont refusé catégoriquement de répondre cet appel.

Telle est, en deux mots la situation qui de l'avis général ne paraît pas très satisfaisante.

Quant à l'indiscipline qui semble augmenter dans l'armée Russe, le soldat se croyant déchaîné par le changement de Gouvernement et la proclamation de la Liberté, se livrait, en effet, contre les officiers, dans les premiers jours, beaucoup d'exes fort mollement réprimés. Il ne les saluait pas et souvent, ils les molestaient. Les officiers ne paraissaient pas très rassurés et ne pouvaient plus compter sur l'obéissance de leurs hommes. Mais, aujourd'hui, le Comité exécutif ne tolère guère de pareils actes d'indiscipline.

En ce qui concerne la désertion du front, surtout de Platana tout en venant qu'elle est peut être exagérée, on doit cependant reconnaître qu'un grand nombre de désertions, d'après des renseignements recueillis bonne source, ont eu lieu sur le front principalement Sarikamysh et Platana. Ces désertions seraient dit on provoquées d'une part le relâchement de la discipline dans l'armée et d'autre part, par les maladies, le froid et la mauvaise nourriture. Des milliers de soldats sont frappés par le scorbut.

La plupart des déserteurs commencent, en ce moment, à rejoindre leur union. On a fixé un délai jusqu'au 15 Mai V. S. au... il sera précédé contre eux des mesures très rigoureuses dont ils ressentiraient les conséquences.

Dans la journée d'hier, sur un ordre du Comité Central de Pétrograd a été célébrée la fête du I-er Mai.

En ce qui concerne le développement de Batoum et son accession au rang de Grand Port de mer, ce développement dépendait de toute une série de travaux qui devaient en assurer absolument l'agrandissement bref délai. Parmi eux, les chemins de fer, le défrichement de la plaine de Mogan etc., etc. Déjà il en faut rebattre le chemin de fer de Trebizonde Batoum, qui était commencé a été interrompu et les travaux en sont abandonnés".

¹ Archives. Paris. "Russie", "Guerre 1914-1918", t. 651, ff. 130-133.

² Te Deum-Cantique latin d'action de grâces de l'Eglise catholique commençant par les mots "Te Deum laudamus" - "Seigneur, nous te louons".

დიდ მადლობას მოვასხენებ. საქართველოში საფრანგეთის თანამშრომელს. ბატონ **სერჟ ანრიოს**, რომელმაც პატივი დავუღო, დრო მონახა და გადაიკითხა ამ კრებულის ფრანგულენოვანი ნაწილი.

Je remercie **Serje Andrieu**, d'avoir eu la bonté de me donner quelques suggestions concernant ce travail.

ჩვენი სპონსორი (ქველმოქმედი)

ქართველი პატრიოტების დახმარებით და მხარდაჭერით, ევროპის ქვეყნებთან და აშშ-თან ურთიერთობის შემსწავლელი **ასოციაცია** და ევროპისა და ამერიკის სამეცნიერო-კვლევითი **ინსტიტუტი**, წარმატებით განაგრძობენ მუშაობას.

ამ ტომის სპონსორობა იკისრა ჩვენმა თანამემსახურემ ბატონმა რეზო **ფაჩულიამ**. ასეთი უროვნული თანადგომისათვის, ჩვენი ასოციაცია და ინსტიტუტი მას უღრმეს მადლობას მიახსენებენ.

საქართველოს სახელმწიფო საღაზღვევო კომერციული კომპანიის თავჯდომარის ბატონ რეზო ფაჩულიას სახელი ცნობილია არა მარტო საქართველოში, არამედ მის ფარგლებს გარეთაც. ამას წინააღმდეგობა ბიზნესისა და ადმინისტრაციის საერთაშორისო აკადემიის ოქროს მედალი – “დაზღვევის პროფესიონალი”.

ჩვენი ინსტიტუტის ფოკუსულიური ორგანოს – “საქართველოს ურთიერთობა ევროპისა და ამერიკის ქვეყნებთან”, III ტომში მოთავსებული იქნება ბატონ რეზო ფაჩულიას მოღვაწეობისადმი მიძღვნილი სტატია.

ბატონ რეზო ფაჩულია არჩეულია ჩვენი **ასოციაციის** სამატიო წევრად.

ი. ტაბაღუა
I. Tabagoua

ტაბაღუა ილია მაქსიმეს ძე დაიბადა ზუგდიდში 1919 წლის 12 მარტს. საშუალო განათლება მიიღო ზუგდიდსა და ფოთში. 1938 წლის სექტემბერში უკავშირდებოდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულტეტზე, რომელიც დაამთავრა 1945 წელს. 1941-1945 წწ. მსახურაობდა საბჭოთა კავშირის არმიის რიგებში. თბილისი უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულტეტის დამთავრების შემდეგ (1945 წ.), 1945-1947 წწ. სწავლობდა საბჭოთა კავშირის საგარეო საქმეთა სამინისტროს დიპლომატიურ აკადემიაში, რომლის ფრანგული განყოფილება დაამთავრა 1947 წელს. ერთხანს მუშაობდა მოსკოვში საბჭოთა კავშირის საქმეთა სამინისტროში.

1948-1972 წწ. მუშაობდა საქართველოს საგარეო საქმეთა სამინისტროში პირველი მდივნის, მინისტრის თანაშემწისა და სამინისტროს ვენერალური მდივნის თანამდებობებზე.

1948 წლიდან ლექციებს კითხულობდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის აღმოსავლენმცოდნეობის, ისტორიისა და იურიდიულ ფაკულტეტებზე დიპლომატიის ისტორიაში და მსოფლიოს ახალ და უახლეს ისტორიაში. ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი (1950 წ.), დოცენტი; ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი (1967 წ.), პროფესორი; მეცნიერების დამსახურებული მოღვაწე.

1961-1962 სასწავლო წელს იყო პარიზში, სადაც სორბონის უნივერსიტეტში - "აგრეგასიონ"-ში ისმენდა ლექციებს; იმავე დროს, მუშაობდა საფრანგეთის არქივებსა და წიგნსაცავებში. 1964-1995 წწ. მრავალჯერ იყო სამეცნიერო მიჯლინებებით უცხოეთის ქვეყნებში (საფრანგეთი, იტალია, ვატიკანი, ესპანეთი, პოლონეთი, ავსტრია, ინგლისი), სადაც მუშაობდა არქივებსა და წიგნსაცავებში. ამ პერიოდში მიაკვლია დიდად დოკუმენტურ მასალას უცხოეთის ქვეყნებთან საქართველოს ურთიერთობის შესახებ.

1962 წლიდან მეცნიერებათა აკადემიის აკად. ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის მეცნიერთანამშრომელი, 1969 წლიდან ამავე ინსტიტუტის ვეროპის ქვეყნების ისტორიის განყოფილების გამგე.

მონაწილეობდა ისტორიულ მეცნიერებათა საერთაშორისო კონგრესების მუშაობაში (სტოკჰოლმი, ვენა, მოსკოვი, სან ფრანცისკო, შტუტგარტი), საბჭოთა კავშირისა და საფრანგეთის ისტორიკოსთა (მოსკოვი, პარიზი, ტულუზა) და საბჭოთა კავშირისა და იტალიის (მოსკოვი, რომი, ვენეცია) კონფერენციების მუშაობაში.

1985 წლიდან ფაზისის სახელწოდებას აკადემიის პრეზიდენტი; 1991 წლიდან ევროპის ქვეყნებთან და აშშ-თან საქართველოს ურთიერთობის შემსწავლელი ასოციაციის პრეზიდენტი; 1993 წლიდან ევროპისა და ამერიკის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის დირექტორი; 1995 წლიდან საქართველოს ბიზნესის მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი.

150-ზე მეტი ნაშრომის ავტორია, მათ შორის, მონოგრაფიებისა და დოკუმენტების კრებულების: რუსეთ-საფრანგეთის ურთიერთობა პირველი მსოფლიო ომის წინ, თბილისი, 1960; საბჭოთა კავშირ-საფრანგეთის ურთიერთობა 1917-1924 წწ., თბილისი, 1961; საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა (XVII ს. I მეთხედი), თბილისი, 1972; საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის ისტორიიდან (XVIII ს. მიწურული - XIX ს. დასაწყისი), თბილისი, 1974; დოკუმენტები საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის ისტორიიდან, ტ. I (1707-1714 წწ.), თბილისი, 1975; საქართველო საერთაშორისო არენაზე XVIII ს. II ნახევარში, თბილისი, 1979; მასალები საქართველოს ისტორიისათვის XVIII ს. I მეთხედიში, თბილისი, 1982; საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII ს.-XX ს. I მეთხედი), ტ. I (XIII-XVI სს.), თბილისი, 1984; ტ. II (1600-1628 წწ.), თბილისი, 1986; ტ. III (1626-1633 წწ.), თბილისი, 1967; ტ. IV (1633-1637 წწ.), თბილისი, 1988; ლუის ხელი ფერნანდესი, ილია მ. ტაბაგოა, დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და მიმდებარეებში (XV-XVII სს.), მადრიდი, 1993 (ქართულად და ესპანურად); საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა 1917-1921 წწ. და საქართველო საფრანგეთის არქივებსა და წიგნსაცავებში, ტ. I (1917 წლამდე), თბილისი, 1996; ურთიერთობა ქრისტიანულ საქართველოსა და წმინდა ტახტს შორის, ტ. I, თბილისი, 1996 (იტალიურ ენაზე) და სხვ.

Ilia M. Tabagoua né à Zougdididi le 12 mars 1919. L'enseignement secondaire a reçu à Zougdididi et à Poti. 1938 il est entré à la faculté d'histoire de l'Université de Tbilissi, quel a terminé en 1945; en 1941-1945 il servit dans l'Armée Soviétique; combattant de la deuxième guerre mondiale. Après de la termination de l'Université de Tbilissi en 1945, en 1945-1947 il faisait ses études à l'Académie Diplomatique du Ministère des Affaires Etrangères de l'Union Soviétique à Moscou, dont la section française il a terminé en 1947 et une période il travaillait à Moscou, au ministère des Affaires Etrangères.

En 1948-1972 il travaillait au Ministère des Affaires Etrangères de la Géorgie, il était Secrétaire Général du Ministère des Affaires Etrangères.

Du 1948 il fait un cours dans l'histoire moderne et contemporaine à la faculté historique de l'Université de Tbilissi. Candidat ès sciences

historique (1950) et chargé de cours; docteur ès sciences historiques (1967) et Professeur; le maître émérite des sciences.

En l'année scolaire (1961-1962) il faisait son stage à Paris, fréquentait des cours à la Sorbonne - à l'Agrégation et même temps travaillait aux Archives et dans les Bibliothèques de la France. En 1964-1995 plusieurs fois il était en mission scientifique dans les pays étrangers (France, Italie, Vatican, Espagne, Angleterre, Pologne etc.), où travaillait aux Archives et dans les Bibliothèques et rassemblait des documents sur des relations de la Géorgie avec des pays étrangers.

Il est participant des Congrès Internationaux des Sciences Historiques (Stokholm, Vienne, Moscou, San Francisco, Stuttgart) et des Conférences ou Colloques historique franco-soviétique (Moscou, Paris, Toulouse) et italiano-soviétique (Moscou, Rome, Venise).

Du 1986 - Le Président de l'Académie Populaire de Phasis; du 1991 - le Président de l'Association d'Etudes des relations de la Géorgie avec des pays de l'Europe et des Etats-Unis; du 1993 - Directeur de l'Institut d'Etudes de l'Europe et de l'Amérique; du 1995 - membre de l'Académie des Sciences de Business de la Géorgie, où il dirige la Section de l'instruction, de la culture et des relations avec des pays étrangers.

Il est l'auteur plus que de 150 ouvrages publiées, y compris des monographie et recuils des documents: Relations franco-russes avant la première guerre mondiale, Tbilissi, 1960; Relations entre l'Union Soviétique et la France 1917-1924, Tbilissi, 1961; Relations franco-géorgiennes (le premier quart du XVIII-e siècle), Tbilissi, 1972; Pour servir à l'histoire des rapports franco-géorgiens à l'issue du XVIII-e et au début du XIX-e siècles, Tbilissi, 1974; Documents sur l'histoire des relations franco-géorgienne; vol. I (1707-1714), Tbilissi, 1975; La Géorgie sur l'arène Internationale au deuxième moitié du XVIII-e siècle, Tbilissi, 1979; Matériaux pour l'histoire de la Géorgie du premier quart du XVIII-e siècle, Tbilissi, 1982; La Géorgie dans les Archives et dans les Bibliothèques de l'Europe (XIII-e - premier quart du XX-e siècle): vol. I (XIII-XVI-e), Tbilissi, 1984; vol. II (1600-1628), Tbilissi, 1986; vol. III (1628-1633), Tbilissi, 1987; vol. IV (1633-1637), Tbilissi, 1988; Luis Gil Fernandez, Ilia M. Tabagua, Fuentes para la Historia de Georgia en bibliotecas y archivos espanoles (Siglos XV-XVII), Madrid, 1993, Editorial Complutense; Relations franco-géorgiennes à 1917 de 1921 et la Géorgie dans les Archives et dans les Bibliothèques de la France, vol. I (jusqu'à 1917), Tbilissi, 1996; I rapporti tra la Georgia cristiana e la Santa Sede, vol. I, Tbilissi, 1996 (en italian) etc.

ა	ბ	
აბეი უ. 33...	გაბაშვილი კ. 27	გვრეზაშვილი ბ. 7
აბულაძე I. 10	გაღანი 260	ეღვარდ I 8
ავატობოლელი 26...	გალისონი 37	ერეკლე I 67
ავალიშვილი ზ. 8...	გალონი 7	ეფრემიძე მ. 330
ავობ უან 228	გამბა უ. უ. 9...	გ
ალბანი 231...	გარდანი 322...	ვადინგტონი 373
ალექსეევი 458...	გიორგი ლაშა 8	ვასტანგ V 67
ალიერი უ. 426	გიორგი V 9	ვასტანგ VI 18...
ალი ფული დეი 86	გიორგი VIII 9	ვენსან და ბოვე 8
ანსელი 7	გიორგი IX 28...	ვეშაპელი 329
არჩილი 47	გიორგი XII 320	ზ
არღუნელი 321	გირი 59...	ზარღადიშვილი გ. 66.
ასალაძე ნ. 18	გიუნაშვილი ვ. 330	თ
ბ	გოფერი 206...	თამარაშვილი მ. 33...
ბაბახანი 322	გოდშო უ. 417	ი
ბაი დე 9	გოციელოვი 424	იორდანიშვილი 69
ბასილი 132	გოტიე 8	იოსელიანი პ. 329
ბატონიშვილი აღ. 323	გრეკი უ. 427	იულიანი 321
ბატონიშვილი დ. 321	გრიგოლი 30...	კ
ბატონიშვილი თ. 223	გუნკოვი 458...	კალორი 326
ბაქარი 105	დ	კაზო უ. 427
ბაქრაძე დ. 65	დავით აღმაშენებელი 7...	კამბონი პ. 452
ბეზი 283	დავით მეგრელი 30...	კანსევილი 17...
ბერუი ა. 434	დ'არნუ პ. 33...	კანსი დე 8
ბერიძე პ. 238	დებრე 45	კასე ნ. 417...
ბერნარ დე ბურუი 90	დეზალორი 29...	კასინი 234
ბერძენიშვილი ნ. 42	დე ლა პორტი 9	კასტელანი 19...
ბიუკენენი 458	დე ლა როკა 284	კატალანი 8
ბორეგარი 19	დე ლა ტომი 372	კასტილიანი 369
ბორენი 9	დე ლა შოსი 233	კერენსკი 449
ბორიე პ. 9	დელილი 67...	კიკნაძე ა. 423
ბრაიერი ა. 329	დიუპრე 322	კლავისო 8
ბროსე მ.-ფ. 9...	დ'იხუდენი 28...	კლემენტი XI 28...
ბრუსილოვი 458	დიუბუა დე მომპერო 9	
	დონდუა დ. 114	
	დონდუა ვ. 66	

კობლბერი 410
 კრებიანი 34...
 კუსტანი 115
 კუჭული 375

ლ

ლაბრილა 454
 ლაბურ-მიბურგი 326
 ლაგარიო 322
 ლარაძე პ. 320
 ლევიანი 421
 ლევან II დავიანი 17
 ლეჩგი დ. 69
 ლეონიძე გ. 66
 ლეფარი 322
 ლეტილოე ვ. 9...
 ლეფერი 427
 ლომსაძე შ. 427
 ლოქსერი 369
 ლოდ. ბილონიელი 9
 ლუი IX 8
 ლუი XI 9
 ლუი XIV 17...
 ლუი XV 407

მ

მაღე დე 457
 მაკედონელი აღ. 10
 მარე დე 33...
 მარკოპოლო 8
 მაგლობლიშვილი მ. 11
 მუერი 377
 მანაბლე ლ. 66
 მერა 426
 მესხია შ. 10
 მილოკოვი 458...
 მილნერი 459
 მარ ვეისი 86
 მიშელი ლ. 17
 მიშო 8
 მინმერკე 27

მინმორანსი 366
 მინმორი 19...
 მორენი 369
 მორიე 448
 მიაპმელ რუხა ბევი 427
 მიხრანსკი 375
 მილაღამშვილი დ. 425
 მილაღამშვილი I. 423

ნ

ნაპოლეონ I 320...
 ნიკოლოზ თბილელი 9
 ნიკოლოზი 458
 ნიქარაძე რ. 327
 ნოაი დე 429...

ო

ონორე III 8
 ორბელიანი ს.-ს. 28...
 ოსმან ფაშა ჰეზიდერ 329

პ

პაღერი 270...
 პაიჭაძე დ. 11
 პაღეკილოვი მ. 446
 პაპაშვილი მ. 18
 პაუღინი 234
 პეროზ დე 19
 პესინელი დე 9
 პეტე მ. 17...
 პიდე ხენტ ილინი 91...
 პიუს II 9
 პომპეუსი 10
 პონშანტნერი დე 22...

ჟ

ჯაკო 68
 ჟობერი ა. 321...

რ

რევერანი ჟ. 36...
 რენსი 327

რაზერფარბი 417
 რამიე 322
 რაიბანკო 466
 რუბრეკისი 8
 რუსთაველი შ. 7
 რუსკი 458
 რუსტამი 320
 რუსუდანი 8

ს

საზინოვი 458
 საკრიპინტი 39...
 საღია კ. 329
 საღია ნ. 426
 სერსო დე 10
 სეტიმანი 258
 სიმონი 28
 სიმუღილის 329
 სკობილევი 466
 სოკილოვი 325
 სიღომონ II 321...
 სტეკლოვი 466

ტ

ტაბალეა ი. 10...
 ტაბალეა კ. 2
 ტაქერნიე ჟ. ბ. 9
 ტალეირანი 322
 ტასერა რ. 426
 ტალმასოვი 323
 ტორსი 31...
 ტრამეზური 371
 ტრეზელი კ. 322
 ტრეჟეი 31
 ტრეპოვი 457
 ტურნეფორი 9

უ

უტიე ბ. 426
 უტრე 327...

ფ
 ფაბრი ე.-ბ. 17...
 ფათ აღი ხანი 327
 ფარნაოზი 321
 ფასიე ბ. 3
 ფერდინანდი 450
 ფერი ე. 375
 ფერიოლი 17...
 ფილიპე VI ვალუა 8
 ფილერიო 10
 ფრეი დე 373
 ფურნიე 9

ქ
 ქაიხოსრო 28...
 ქელეშ-ბეი 322
 ქესუდანი 9

ყ
 ყაუხნიშვილი ს. 10
 ყაზბეგი 372

შ
 შარდუნი ე. 9...
 შარლ VII 9
 შენგელაია ი. 65...
 შენგელაია ნ. 331
 შერვაშიძე 375

ჩ
 ჩოლოვაძე გ. 3
 ჩუბინსკი 329
 ჩხეიძე 449

ც
 ცაგარელი აღ. 65

წ
 წერეთელი გ. 329
 წერეთელი ხ. 329
 წერეთელი ქ. 326
 წინამძღვრისშვილი 417

ჭ
 ჭეიშვილი ა. 330

ჭყონია აღ. 27

ხ
 ხაჩიაძე შ. 330
 ხარისჭირაშვილი ვ. 426
 ხარისჭირაშვილი პ. 417
 ხითარისშვილი 423

ჯ
 ჯავახიშვილი ივ. 7...
 ჯიქია ს. 331
 ჯუზეპე ფრესკურატი 124

კ
 კინდებურგი 449
 კესეიანი 17...

კოკენ 66
 Полиевктов II
 Цагарели 66...

ა
 Abey J. 72...
 Albani 78
 Allières J. 443
 Andrieu S. 486
 Ansellus 12
 Antelava I. 18
 Avalichvili Z. 12

ბ
 Banellus J. 149
 Basili de 134
 Baye de 14
 Bergeron 400
 Beurrier P. II...
 Beauregard 20
 Bizy 292...
 Borin 14

Beauvais de 13
 Bouatchidzé G. 443
 Bourge de 102
 Brian A. 455
 Brosset M.-F. 14
 Bryer A. 11...

ც
 Cambon P. 452
 Canbuluzier 64
 Cancy de 13
 Cassé N. 439
 Castillon 399
 Cassini 78
 Catalan J. 13...
 Calancourt 334
 Cazot J. 439
 Cerceau 15...
 Charles VII 14
 Chardin J. 14...
 Chappelaine 399
 Chaussé de la 233...
 Clavijo 13
 Clement XI 73...
 Coustan 116

დ
 D'Agathopole 87
 D'Arnoux P. 72...
 David IV 12...
 David Mingrélien 72...
 Deherain 338...
 Des Alleurs 71...
 D'Issoudun 87...
 Djavakhivili I. 12...
 Dubois de Montpéroux 14
 Dupré 335...

ფ
 Fabre J.-B. 18...
 Fassier B. 5

Ferriol de 18...
Feth Ali chan 336...
Fleury 11
Fourcade 334
Fournier 14

G
Galaume 12
Gamba J.F. 382
Galiczon 145...
Gardan 341
Gautier 13
Girolamo Golubovich
11...
Giuseppe Frescurati
129...
Ghiorgi XII 333...
Godchot J. 330...
Grévy J. 439
Grigol 71...
Gualtiery 215
Guiry 200
Guiorgui V 13
Guiorgui VIII 14

H
Honoré III 13
Houssein 18...

J
Jaubert 337...

K
Kelech Bey 335

L
Lang D. 65
Laurens St. 133
Lefère 439
Letellier V. 14...
Levaillant 441
Lockart L. 18

Louis IX 13
Louis XI 14
Louis XIV 18...
Ludovico da Boiogna 14

M
Malcolm 345
Maleissye 460
Marco Polo 13
Marie Joseph 20
Méras M. 443
Meyer TH. 400
Michel L. 18...
Michaux 13
Monmorancy de 383
Montmorot 20...
Morier 450
Mourier 14

N
Napoléon I 4...
Noailles de 441

O
Outtier B. 443
Outrey 338

P
Paleologue 448
Paulici 78
Petit M. 78
Peyssonel 14
Philippe VI de Valois 13
Pie II 14
Pontchartrain de 24...

R
Reverend J. 73...
Richard J. 11...
Rheins 399
Rocca della 285
Romieu 337

Rozenfarb B.443
Roustam 330...
Rousthavéli CH. 12...
Roussoudane 13
Rousseau J. 336
Rubruquis 13
Ruffin 337

S
Sacripanti 78...
Salia K. 10...
Sebastiani 335...
S-t Olon 97...
Seydoux M. 331
Shilderger 13
Solomon II 348

T
Tabagoua I. 10...
Tabagoua K. 2
Tamarati M. 10
Talleyran 336...
Tarlé E. 350
Tasserat R. 443
Tavernier J.-B. 11...
Tchogovadzé G. 5
Thaume de la 399
Tournefort J.P. 11...
Tramesure 399
Trezel C. 347
Tsouladzé S. 16
Tremoille 69...
Tsitsianov 335
Tyr de 13

V
Vadington 400
Vakhtang V 14
Vakhtang VI 71...
Véchapéli G. 331

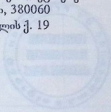
წინასიტყვაობა.....	4
Introduction.....	4
Preface.....	5
Vorwort.....	6
თავი I. მასალები საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობაზე საქართველოსა და საფრანგეთის არქივებსა და წიგნსაცავებში.....	7
Chapitre I. Des matériaux sur les relations entre la Géorgie et la France dans les archives et bibliothèques de la Géorgie et de la France.....	12
დოკუმენტები.....	19
Documents.....	19
თავი II. სულხან-საბა ორბელიანის ელჩობა საფრანგეთში (1714).....	28
Chapitre II. L'Ambassade de Soulkhan-Saba Orbeliani en France (1714).....	71
დოკუმენტები.....	85
Documents.....	85
თავი III. ნაპოლეონ I-ის აღმოსავლური პოლიტიკა და საქართველო.....	320
Chapitre III. La politique orientale de Napoléon I et la Géorgie.....	332
დოკუმენტები.....	353
Documents.....	353
თავი IV. საქართველოში საფრანგეთის კონსულების მოღვაწეობის ისტორიიდან 1821—1921 წწ.....	366
Chapitre IV. Pour l'histoire de l'activité des consulats de la France en Géorgie (1821-1921).....	382
დოკუმენტები.....	402
Documents.....	402
თავი V. საქართველოს კულტურის კერა საფრანგეთში XIX ს-ის II ნახევარში.....	417
Chapitre V. Le foyer de la culture géorgienne en France (Deuxième moitié du XIX-e siècle).....	436
თავი VI. სიტუაცია რუსეთში 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ (დოკუმენტები).....	445
Chapitre VI. La situation en Russie après la révolution de février 1917 (Documents).....	445
ჩენი სპონსორი (კვლედიძისკი).....	486
ტაბულა ილია.....	487
Tabagua I.....	488
საკუთარ სახელთა საძიებლები — Index des noms propres.....	490

შეკვეთა 703

ტირაჟი 500

•

საწარმო-საგამომცემლო
გაერთიანება „მეცნიერება“
თბილისი, 380060
გამრეკელის ქ. 19

4c

11/476

K 30 p. 299

304105520
082201031